

МИЛОВАН-МИКА МИЛОСАВЉЕВИЋ

ПРЕГЛЕД
ИСТОРИЈЕ
НОБ
У ШУМАДИЈИ

II

СОМАД ИЛИ НЕ?

У боји! У свети народно-ослободилачки рат! Пођите, позивају вас ваши синови, ваши партизани, који се већ три године боре против крвавог окупатора и његових слугу.

Пођите у бој да осветимо своју мртву браћу, која је окупатор са својим слугама разбојнички поубијао.

Пођите у бој да осветимо поклану браћу и сестре наше, које су четници Цраке Минајловића задрски поклали.

Пођите у бој да би што пре ослободили оне који чаме у заробљеништву у тужини и оне, који умиру по полицијским логорима у земљи и извоју, јемо себи што пре слободу.

Ми немамо више шта да чекамо!

Наша братска Црвена Армија прешла је поново у офанзиву. Није далеко дан када ће јенепобедоносне армије избити на Дунав и доћи намау братаци заглај.

Други фронт у Европи је отворен. Наши савезници Енглеска и Америка искрцали су своје дивизије на француској обали и незадрживо напредују напред.

Поробљени народи у Европи све више устају у борбу против крвавог фашизма.

Француски и италијански партизани пуку и разоружавају италијанске гетове, који се у неред у повлаче испред савезничких армија - и ослобађају села, градове и читаве области своје земље.

Читави батаљони бугарске војске са оружјем у руци беже у шуме и прикључују се партизанима у борби против окупатора и своје издајничке влада.

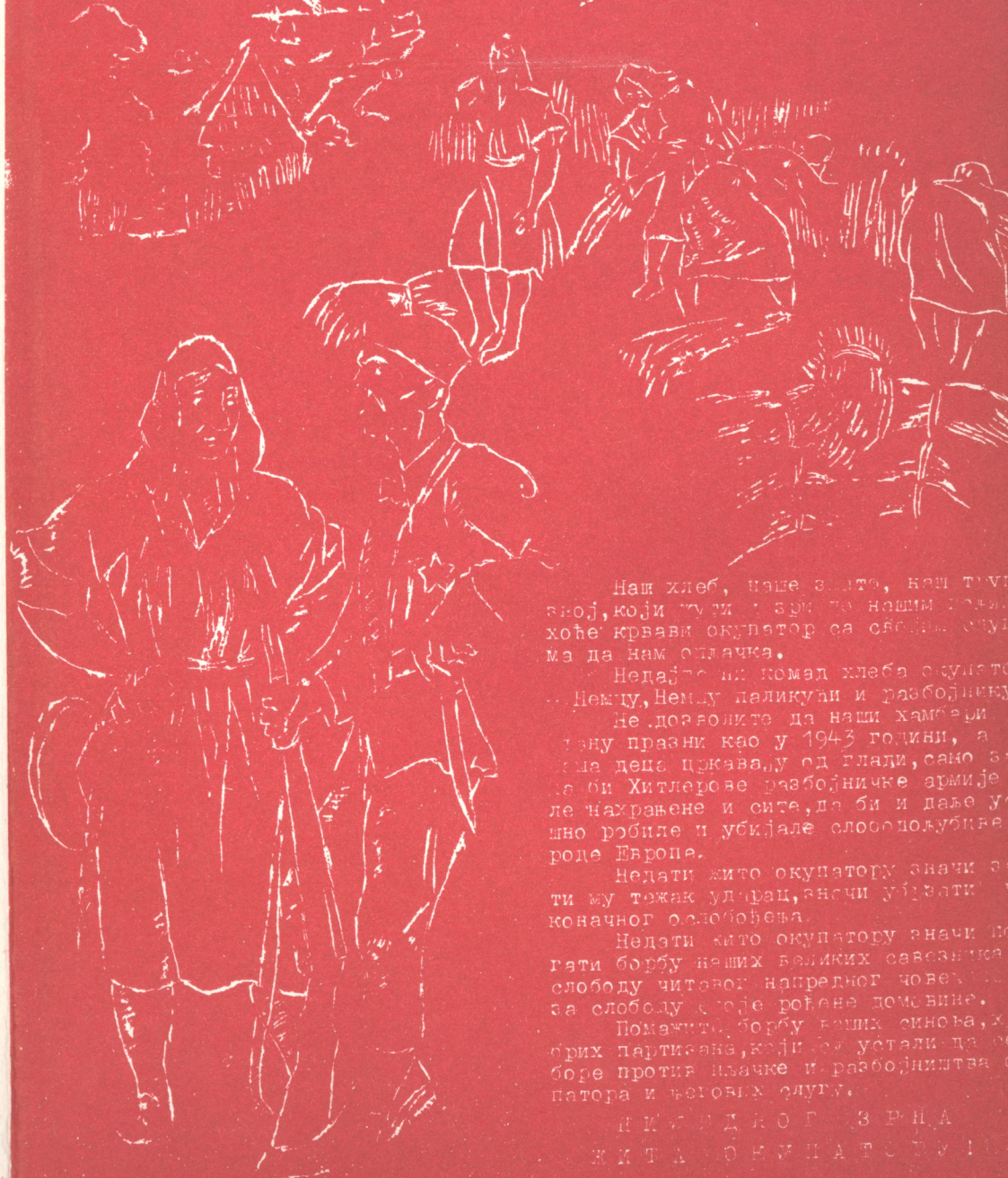
Наша Народно-ослободилачка Војска води успешне бојеве широм наше земље. Великим редовима прикључују се великим даном нови борци. У долини реке Мораве формирају се нове четири српске дивизије. На нашу страну пролазе четнички одреди са својим официрима. (Мајор Ђурић пришао је нашој НО Војсци са хиљаду четника и великим бројем официра).

РАТ СЕ ПРИБЛИЖАВА
НАЈУГНИЈАКАДА СЛОБО-
ДИСМО БИЛИ БЛИЖЕ
С ДАНАС. ЈАЧНИМО СВЕ
ЕКО СЕ ШТО РЕ ДОТЕМО.

10. VII. 1944 г.

ШТАБ

НИ ЗРНА ЖИТА ОКУПАТОРУ

Наш хлеб, наше злато, наш тачувај, који служи зрну нашим гледајућима, хоће крвави окупатор са својим слугама да нам отлачка.

Недајте ни комад хлеба окупатору Немцу, Немцу паликули и разбојнику.

Не дозволите да наши хамбари остану празни као у 1943. години, а да има деце пржавалу од глади, само да би Хитлерове разбојничке армије ле нахраћене и сите, да би и даље убијале и робиле слободољубиве роде Европе.

Недати жито окупатору значи да ти му тежак ударац, значи убрзати коначног ослобођења.

Недати жито окупатору значи да гати борбу наших великих савезника за слободу читавог напредног човека за слободу своје рођене домовине.

Поможите борбу наших синова, наших партизана, који су устали да се боре против илацике и разбојништва окупатора и његових слугу.

НИКОДНОГ ЗРНА ЖИТА ОКУПАТОРУ!

ИЗДАВАЧ:

ОДБОР ЗА ИЗРАДУ ПРЕГЛЕДА ИСТОРИЈЕ
НОБ У ШУМАДИЈИ

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

ЂУРИЋ ЂОРЂЕ ШАРАЦ
ЗЕЧЕВИЋ СЛАВКО ВЛАДА
ЈОВАНОВИЋ ИЛИЈА ЛАЛА

ЉУБОЈА ЛАЗАР МИЛЕ

МАРТИНОВИЋ ВИДОСАВА ВИДА
МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛОВАН МИКА
НЕСТОРОВИЋ ЖИВОМИР ЖИКА
ПРОКИЋ МИЛОРАД МИЛЕ
РИЗНИЋ ДАНИЦА, секретар редакционог одбора
СТАНКОВИЋ МИЛИВОЈЕ
ЧИТАКОВИЋ СРЕТЕН СРЕЈА
ПРЕДСЕДНИЦИ СКУПШТИНА ОПШТИНА
АРАНЂЕЛОВАЦ, ЛАЗАРЕВАЦ, ЉИГ, ТОПОЛА

МИЛОВАН МИКА МИЛОСАВЉЕВИЋ

ПРЕГЛЕД ИСТОРИЈЕ
НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ
У ШУМАДИЈИ

II

*Поводом педесето! годишњице доласка дру/а Тита на чело КПЈ
ову књигу посвећујем изишнулим Борицима, партијским радницима,
свим сарадницима НОБ-а и револуције*

АУТОР

ПРЕДГОВОР

Још у зиму 1942/43. год. ОК је планирао да ојача одред. На састанку у селу Бањи закључено је да се на мобилизацији људи за одред ангажује партијска и скојевска организација, као и све друге организације НОБ. Такође је замољен и ПК да и он помогне јачању одреда слањем људи из Београда. ПК је прихватио овај предлог. У том циљу организован је тзв. канал за слање људи из Београда легално, возом и илегално пешице, уз обезбеђење ових људи од стране партизана.

Међутим, ОК није био задовољан бројем бораца који су слати у одред из Београда каналом ПК, па је организовао свој канал кога је ПК касније назвао нередовним, „дивљим“. Преко овог канала из Београда у одред дошло је доста људи.

Одред је већ у пролеће 1943. године представљао снагу која је покренула непријатеља у акцију с циљем да га уништи. Посебно у мају је непријатељ предузео низ акција, блокада, потеря и заседа, како би изненадио и уништио одред.

Посебно је тешко и сурово терорисан народ. Хапшени су сарадници НОБ-а, убијани, вешани, куће су им палене, жене силоване. Четници Драже Михаиловића посебно су се истицали суровошћу. Њихове „црне тројке“ клале су људе по списковима које су им достављали четници и команданти села.

Четници су створили посебне јединице, тзв. јуришне бригаде, с циљем да униште партизана.

Народ је и поред терора помагао борце и НОБ. Уместо да буду уништени, како је желео непријатељ, редови бораца су јачали.

По директиви ПК и Главног штаба партизанских одреда за Србију, 28. јуна 1943. године на Букуљи формиран је Први батаљон НОБ Србије, јединица која се борила у Шумадији и западној Србији. Батаљон је био састављен од бораца Првог шумадијског, Космајског и Ваљевског НОП одреда у којима је било доста бораца из Београда.

Успешне борбе Батаљона снажно су подигле морал у народу и утицале на omasовљење свих организација НОБ-а.

Почетком октобра 1943. године на Руднику формирана је Прва шумадијска бригада, а по њеном одласку за Санцак, прво Друга привремена, а 9. маја 1944. године у Даросави, Друга шумадијска бригада. Ова јединица учествовала је у борбама за ослобођење Аранђеловца, Београда, као и у борбама за коначно ослобођење наше земље.

Партијска руководства на подручју округа стално су радила на стварању народне власти. Створени су НОО по селима за чијим члановима су трагали Специјална полиција и четници Драже Михаиловића. На место оних одборника који су ухапшени или убијени од четника долазили су други. Планирано је и формирање окружног НОО, али ово није остварено све до ослобођења Шумадије.

Од пролећа 1943. године лечење рањених и болесних бораца обављао је одредски лекар. У одреду, бригади, и скоро свакој чети били су по један до два болничара. Тешки рањеници су лечени у зато спремљеним склоништима, која су изграђивана у близини кућа наших сарадника или њиховим кућама.

Партијска техника била је посебна брига ОК. Са малим прекидима, она је стално умножавала партијски и други материјал. Поред тога, она је служила и за лечење партијских руководилаца.

Обавештајној служби ОК је и даље посвеђивак) велику пажњу.

И овога пута је било доста тешкоћа око прикупљања аутентичних биографских података за изгинуле војне и партијске руководиоце, као и проналажење њихових фотографија. И поред најбоље воље за неке другове није било могуће доћи до биографских података, за неке до фотографија и других битних података.

И за ову књигу коришћена су документа Војноисторијског института ЈНА, Архива Југославије и Србије, Историјског архива Београда, Архива СКП на чему се захваљујемо.

Аутор

НЕПРИЈАТЕЉСКЕ СНАГЕ У СРБИЈИ 1943.П

Из Шумадије су 1943. године повучене немачке јединице и на њихово место доведене бугарске из састава бугарског окупационог корпуса са седиштем у Нишкој Бањи.²⁾ Недићева влада је пружала отпор доласку бугарске војске као окупатора у Србију, с обзиром на велико нерасположење српског народа везано за раније историјске догађаје. Због отпора Недићеве владе, ово питање је у два маха било на дневном реду, у јануару и јуну месецу, између немачких и бугарских руководилаца на највишем нивоу. На оба састанка нису прихваћени захтеви Недићеве владе.

По наређењу Немаца, Бугари су проширили окупацију на целу територију Србије, с тим што им је наређено да се не могу мешати у унутрашње послове и унутрашње уређење, јер то и даље остаје у надлежности владе Милана Недића. По наређењу Немаца, бугарска војска ће се искључиво употребљавати за борбу против партизана, а под командом немачких војних штабова.

И поред повлачења немачких окупационих јединица, снаге непријатеља нису биле малобројне. У пролеће 1943. године у Србији је било ангажовано око 60500 непријатељских војника, да би се у јуну тај број повећао на 71443, не рачунајући четнике Драже Михаиловића.

Тако је у пролеће исте године у Србији било око 15000 Немаца, немачке полиције око 4000, бугарске војске око 20000, да би се крајем јуна овај број повећао на 30943 војника. Недићева Српска државна стража бројала је око 13000 људи. У српском добровољачком корпусу (љотићевци) било је око 3500, а у Руском заштитном корпусу око 5000 војника под оружјем. Према непотпуним подацима, четничке снаге Драже Михаиловића бројале су око 18000. Међутим, од овога броја извршан број људи био је само на списку, које су четници повремено позивали на војну вежбу у трајању од месец дана.³⁾

- 1) Текст припремио Илија Јовановић-Лала.

2) Књига, издање Међународне политике у Бугарској.

3) Дневни извештај командујућег генерала од 9. V 1943, АВИИ ип. В. Т-501. П-249, (-444 и ичвештај од 5. VIII 1943., МФ-У, Т-331, П-187, С-722-5.

Кости Пећанцу Немци су одобрили да може имати само 50 четника као своју личну пратњу.¹⁾

У Београду је августа 1943. године формиран Немачки штаб Групе армије „Ф“, чији је командант био Максимилијан фон Вајкс, врховни командант за Југоисток.

У Пожаревцу је било седиште 704. немачке дивизије, која је априла 1943. године преформирана у 104. ловачку дивизију. Командант је био генерал-лајтнат Ногтсхоп Гисслер.²⁾

У пролеће 1943. године на место 104. ловачке дивизије из Француске је дошла 297. немачка дивизија, која запоседа Мачву, Београд и Пожаревац. Један пук је лоциран у Банату. Ова дивизија је у свом саставу имала 522. и 523. пешадијски пук. Крајем септембра 1943. године отишла је за Грчку.³⁾

Од јануара 1943. године у Тополи се налази 322. немачки полицијски батаљон из састава 5. полицијског пука са седиштем у Београду. Командант батаљона је мајор Биндер.

У почетку 1943. године бугарске окупаторске војске било је у Крагујевцу, Тополи и Горњем Милановцу. У овим местима био је по један батаљон из састава 9. пешадијске дивизије са седиштем у Туприји.⁴⁾

Шестог јануара 1943. године у Тополу је дошао један пешадијски батаљон бугарске војске и у Тополи остао све до 12. маја, када је прешао у Крагујевац.⁵⁾

У првој половини 1943. године одржано је више састанака између Немаца и Бугара са циљем већег ангажовања бугарске војске на чишћењу терена од партизана као и проширењу њихове окупационе зоне у Србији.

Први састанак Хитлера са министром бугарске војске, генерал-лајтнантом Н. Миховим, који је био на челу делегације, одржан је 5. јануара 1943. године. На састанку је расправљано о Балкану и већем ангажовању бугарске војске у Србији ради ослобођења немачких јединица за друге задатке.⁶⁾

На Опленцу у Тополи је 17. априла 1943. године одржан састанак команданта 1. бугарског корпуса, генерал-лајтнанта Асена Николова са начелником штаба Војног заповедника Србије.⁷⁾ Тема састанка није позната.

У вези са проширењем окупационе зоне Бугара, Немци и Бугари држе конференцију 18. и 19. јануара 1943. године и анализирају ситуацију на Балкану у случају искрцавања савезника у Грчкој. Поред осталог, закључено је да Немци шаљу своје јединице у Грчку, а Бугари да прошире окупациону зону до реке Колубаре, изузимајући Бор и Београд, који остају и даље у немачкој на-

1) Извештај ПК КПЈ за Србију од јуна 1943, Зборник 1/5.

2) АВИИ, док-17, ф-4. К-75А.

3) АВИИ, док-17, ф-4. К-74А.

4) АВИИ, док. 2, ф-3. К-Б-3.

5) Необјављен дневник Албина Чопа.

6) АВИИ, док-28, ф 5. К Б 3.

7) Необјављен дневник Албина Чопа.

длежности. И већ сутрадан, 20. јуна, излази наређење за проширење бугарске окупационе зоне и Бугари 5. јула почињу да запоседају нове територије.¹⁾

У Бугарском министарству рата, 25. јуна 1943. године, одржан је састанак, где су присуствовали немачки генералштабни пуковник Кјегер \оп Сејг и немачки војни аташе у Бугарској пуковник Гаеде. На томе састанку су аотворени детаљи о проширењу бугарске окупационе зоне. За ту намену Бугари формирали 25. пешадијску дивизију. Седиште команде дивизије било је у Пожаревцу. Командант је генерал Иван Рафајлов.

У саставу ове 25. дивизије било је: два пешадијска пука са по три батаљона и једном минобацачком четом, један митраљески батаљон од две митраљеске и једном заштитном четом, једна чета за везу, један полицијски ескадрон (јединице артиљерије и инжењерије нису постојале).

Сваки пешадијски пук имао је 27 тешких и 54 лака митраљеза, а митраљески батаљон 24 тешка и 9 лаких митраљеза. Минобацачка чета имала је 9 минобацача 81 т/т.2)

У Пожаревцу је био 69. пешадијски пук којим је командовао пуковник Борис Калацијев, а у Аранђеловцу 70. пук на челу са пуковником Димитром Клевим.

Иако су Немци на место својих окупационих јединица довели 25. бугарску пешадијску дивизију, они и Недић нису запостављали даље јачање Српске државне страже, која им је била потребна за борбу против народноослободилачке војске. Тако је у фебруару 1943. године бројно стање Српске државне страже било: виших официра 151, од којих је један генерал, нижих 924 и подфицира и стражара 27914.3)

Из извештаја команде жандармеријског округа у Крагујевцу од марта 1943. године може се видети распоред жандармеријских станица у округу снаге које су биле на том подручју распоређене.⁴⁾

У срезу орашачком биле су три жандармеријске станице и то: у Аранђеловцу — 55 стражара и 2 официра, у Доњој Шаторњи 13 и Даросави 11.

У срезу опленачком биле су три сталне и једна привремена жандармеријска станица, и то: у Тополи — 41 стражар и 1 официр, у Наталинцима — 1 стражар, Белосавцима — 7 и у Овсишту, која је била привремена, такође

У крагујевачком срезу распоред жандармеријских станица био је: у Крагујевцу — 38 стражара и 2 официра, Чумићу — 14, Баточини — 11, Доњим Карицама — 9 и Реснику 8 стражара.

Поред ових снага, у Крагујевцу је још била резервна чета од 74 стражара и 4 официра.

За срез гружански једна станица била је у Крагујевцу са 35 стражара и 1 официра, затим у Барама 10, Драгобраћи — 7 и у Книћу — 6.

1) АВИИ, док-2. ф-7. К-Б-1.

2) АВИИ, непревелема немачка документа, НАВ-Н-Т-501, 249-687-689.

3) АВИИ, док-34, ф-4. К-26А.

4) АВИИ, док-34. ф-4, к-22.

У лепеничком срезу жандармеријске станице биле су: у Рачи — 35 стражара и 3 официра, Лапову — 24 и Јарушицама — 20.

У срезу качерском успостављене су три жандармеријске станице и то: у Белановици је било 36 стражара и 3 официра, у Љигу — 13 и у Руднику, али није наведено бројно стање.

У срезу таковском била је станица у Горњем Милановцу од 75 стражара и 2 официра.¹⁾

Срез колубарски — Лазаревац, по непријатељској подели, припадао је београдском округу. Према извештају од марта 1943. године у овом срезу биле су три жандармеријске станице и то:²⁾ у Лазаревцу — 39 стражара и 2 официра, Вреоцима — 30 и Дудовици 27 стражара.³⁾

1) Ван територије крагујевачког (партијског) округа унети су припадници Српске државне страже из Горњег Милановца пошто су се у борбама око Рудника углавном они борили против партизана у Шумадији, а Горњи Милановац по непријатељској подели био је у саставу округа крагујевачког.

2) АВИИ, док-49, ф-4. к-22.

3) Жандармеријска станица у Дудовици укинута 12. 3. 1943. године, АВИИ, лок-59. ф-7. к-28.

ЧЕТНИЦИ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА»))

Строго поверљиво
препис

Команданту за Југоисток
(Команда групе армија <

Обавештајни официр Абвера бр. 2171/43 стр. пов.

Као резултат преговора који дуже времена воде у сарадњи специјалн опуномоћеник Министарства спољних послова и командант за Југоисток с вођама четничких одреда, склопљен је споразум који предвиђа оружаном пр* мирје ограничено на одређени простор и повремено заједничко вођење борб против комунизма".

Немци нису случајно одабрали Калабиђа и са њим потписали споразум\ За то су имали свакако добре разлоге. Горска гарда била је најкомплетниј четничка јединица у Србији и најсвирепија у обрачуна са партизанима и њихс вим сарадницима. Поред тога, код Калабиђа је још од 1941. године био не мачки п. поручник чехословачког држављанства Носек Ј. Вацлав под **имено**1 Тома Радовановић.²⁾

Овај споразум је обновљен и допуњен 17. јануара 1944. године. Текст спс разума гласи:

„Закључује се следећи споразум о примирју између Војног заповедника ју гоисточне Европе као врховног органа окупационих снага у Србији и као пред ставника немачког Рајха при српској влади, с једне, и Инспектора четнички: снага Драже Михаиловића, пук. Јеврема Симића, с друге стране:

1. Сврха споразума је заједничка борба против комунистичких партизана у коју ће се сврху све јединице четника Драже Михаиловића које су под коман дом пук. Јеврема Симића прикључити борби немачких и бугарских трупа, ка< и трупа српске владе, против комуниста.

1) Материјал припремио Милорал-Миле Прокић.

2) АВИИ, К 27, док. 21.

2. Споразумом су обухваћени следећи срезови: посавски, врачарски, гро-чански, подунавски, јасенички, космајски, младеновачки, опленачки, орашачки, качерски, крагујевачки, гужански, лепенички, великоорашки и колубарски, те поред тога у западном смеру територија која се протеже 5 кт. западно од жел. пруге Обреновац — Г. Милановац.

3. На подручју обухваћеном примирјем неће се за време трајања овог споразума предузимати хапшење или акције против присталица покрета Драже Михаиловића, осим ако би такве мере постале потреба због почињених кажњивих дела од стране појединих присталица Драже Михаиловића.

4. Пук. Симић потврђује да на подручју споразума и у јединицама под његовом командом нису присутни припадници оружаних снага земаља које су у рату с Намачком, ни као официри за везу ни у било којем другом својству. Пук. Симић на подручју обухваћеном споразумом преузима обавезу забране функционисања свих канала који би могли непријатељу пружити обавештења о немачкој и бугарској војсци и војним покретима Немаца.

5. За време трајања споразума четници Драже Михаиловића уздржаће се од сваке непријатељске активности према немачким, бугарским и српским трупам и полицијским јединицама, као и према њиховим војним и цивилним органима. У регрутовању за трупе српске владе четници се не смеју мешати ни пропагандом. На исти начин четници ће обуставити све репресалије и претње породицама оних Срба који су као војници, службеници, намештеници, радници или у било којем другом својству у служби српске владе или окупационе војске.

6. Да би се било које јединице Драже Михаиловића, с којима споразум о примирју није склопљен, појавиле на подручју обухваћеном споразумом, пук. Симић ће те јединице ставити под своју команду, или ће се побринути да оне напусте подручје. Пук. Симић бит ће одговоран за акције припадника таквих јединица које би се могле огрешити о одредбе овог споразума. Официри потчињени пуковнику Симићу који одбију признати овај споразум бит ће уклоњени с подручја обухваћеног овим споразумом.

7. На подручју обухваћеном овим споразумом четници Драже Михаиловића посветиће се искључиво борби против комунистичких партизана и тиме подупирати борбу снага реда и закона у Србији.

8. Ако би четници Драже Михаиловића примили информације да се припадници немачких, бугарских или српских јединица или поједине особе баве комунистичком делатношћу или одржавају везу с комунистима, четници се неће на своју властиту иницијативу мешати и делити правду, већ ће инкриминирајући доказни материјал, а у случају опасности и дотичне борбе, предати немачким властима.

9. Јединице четника Драже Михаиловића морају што хитније пријавити најближем органу снага поретка појаву, поријекла, правац марша итд. било које комунистичке јединице која би ушла на подручје споразума, као и њихову јачину и наоружање. Јединице четника Драже Михаиловића морају сместа прихватити борбу прогив тих јединица. У ту сврху, а према потреби дат ће им

се муниција и санитетски материјал. У случају да четничке јединице Драг Михайловића нису довољне, снаге реда и закона пружит ће им помоћ у трума, а по потреби и у тешком наоружању. Рањени четници Драже Михайлоћа бит ће збринуте у немачким војним болницама.

10. За борбу против комуниста четници Драже Михайловића ставит безусловно снагама реда своју извиђачку и обавештајну службу. У сврху у јамне размене информација штабу пуковника Симића бит ће додељена гр; за везу. Надаље, успоставиће се чвршћа веза између окупационих војних је, ница и српске владе на подручју споразума да сарађују у смислу овог спора ма с четницима Драже Михайловића, те да преносе њихова саопштења.

11. Узајамним договором четници Драже Михайловића предузеће < обавезу заштите саобраћајних праваца и транспорта опреме против напа, пл>ачке и саботаже, и ако би такве акте вршили Англоамериканци путем о рација на терену.

Четници Драже Михайловића предузеће нарочито обавезу да унутар I дручја споразума активним војним операцијама сарађују у осигурању сле, ђих саобраћајних линија:

а) Цеста Београд — Топола — Крагујевац — Краљево

б) Железничка пруга Београд — Лајковац — Г. Милановац, укључујућ1 пругу Лазаревац — Аранђеловац — Младеновац.

ц) Железничка пруга Београд — Мала Крсна — Велика Плана, укључују пругу М. Крсна — Пожаревац.

д) Железничка пруга Београд — Младеновац — Лапово.

Зауостављање и инспекција свих врста возова од стране четника Дра: Михайловића, чак и кад су на станицама, сматраће се неоправданим омет њем железничког саобраћаја и забрањује се.

12. Склапање овог споразума треба задржати у тајности. Споразум сту на снагу непосредно по потписивању и важи до 31. марта 1944. године."

По овлашћењу Војног заповедника за југоисток, споразум је потпис војвода фон Верде, коњички капетан.П

Четници Драже Михайловића одржавају везе и са бугарским окупаци ним снагама, што се види из извештаја четничког функционера поручни Живана Јанковића:

„10. 9. 43. с. Лесковац, где сам увече одржао збор на коме су били Буга и пољска стража — жандарми.

11. 9. 43. увече у шест часова збор у селу Губеревцу где су такође би браћа Бугари те смо заједно и вечерали."²⁾

Познато је, да се четници Д. Михайловића и љотићевци нису трпели. М ђутим, када се радило о борби против партизана, онда су налазили заједнич! језик. А то се види из извештаја четничког команданта крагујевачког срез

1) АВИИ, НАВ-НТ, 77. 883, 562508-10.

2) АВИИ, К-106, лок. 47/7.

Богољуба Николића (поп грбички), који обавештава команданта Шумадијске фуле корпуса 6. августа 1943. о постигнутом споразуму с љотићевцима:')

„Састанак је одржан у селу Драчи под отвореним небом. Разговорима су присуствовали: Васа Јеличић и Павле Богићевић од стране добровољаца и потписали и командант I крагујевачке бригаде поручник Живорад Павловић од наше стране. За време разговора констатовано је да је Јеличић много грешио, што и сам признаје и каје се. Сем тога увиђена је потреба да приликом повлачења Немаца што више оружја буде у рукама национални Срба и за ово тражене могућности и начини. Између осталог Јеличић је предложио као могуће наоружавање сеоских милиција које би биле под нашом контролом. На крају је остало на томе да он код својих надлежних припреми терен зато, а ја да известим моје предпостављене о самом разговору и о ономе што би се могло постићи, што овим чиним. Кад и како би се поступило са Јеличићем, који је многе Србе отерао у смрт, то би била брига и главни посао потписатог".

Октобра 1943. године четници у Шумадији извршили су заклетву свих регрута 1923, 1924, 1925. и 1926. годишта. Заклетва је вршена на врло свечан начин уз присуство већег броја присилно доведених грађана, чинодејство-богослужење више свештеника, политичких говора и народних весел>а.

На територији Качерске бригаде у селу Трудељу на месту зв. Теовац 30. октобра заклетву је положило 1811 регрута. Заклетву су извршили свештеници Урош Максимовић из Шилопаја и Лазар Радосављевић из Белановице. Са ове свечаности урађен је већи број фотографија за пропагандно-обавештајне секције, које су објављене у четничкој штампи. Дванаест комада ових фотографија предато је енглеској и америчкој делегацији при Врховној команди Драже Михаиловића.²⁾

Представници савезничких војних мисија при Врховној команди Драже Михаиловића извршили су смотру једног дела четничких јединица у Србији. У Шумадији извршена је смотра Рудничког корпуса 19. новембра у селу Ивановцима. Затим је делегација допраћена у село Трешњевицу и предата Горској гарди. У Страгарима је извршена смотра Орашачке, а у селу Влакчи Опленачке бригаде. Из Влакче мисија се пребацила на терен Шумадијског корпуса и 24. новембра у селу Каменици извршила смотру Прве грузанске, а 25. новембра у селу Љуљацима Друге грузанске бригаде. (Смотра Првог рав. корпуса извршена је 26, 27. и 28. новембра у селима Бијело Поље, Брусница и Прањани).³⁾

Делегацију војних мисија сачињавали су пуковник Сајц, капетан Менсфилд, представници америчке армије и п. пук. Хадсон, представник Енглеске армије. Као делегат Врховне команде Драже Михаиловића делегацију је водио арт. капетан Борислав „Лола" **Тодоровић**.¹⁾

1) ДВИИ, К-127, д-5/8 и К-48, д-1/1.

2) АВИИ, К-74, док. 3/4 и К-74, док. 39/2.

3) АВИИ, К-20, док. 3/6.

Обилазећи четничке корпусе, амерички пуковник Сајц, поклатио је зг успомену Николи Калабићу револвер, Звонку Вучковићу двогляд, а Драгославу Рачићу ручни сат.^{2>}

Савезничке делегације о обиласку четничких корпуса поднеле су посебне извештаје својим командама о добијеним утисцима и чињеницама. Оцене су биле различите. Американци су имали пуно разумевање за четнички покрет и поред тога што су констатовали сарадњу између четника с једне и окупатора и квислинга с друге стране, у Шумадији Горске гарде и Руд. корпуса.³⁾

Енглези су осуђивали Дражу Михаиловића, што није пресекао, а обећао је да пресеке, главну железничку пругу Београд—Ниш—Скопље у долини Ибра и Вардара. Затим, што није онемогућио експлоатацију рудника Бор и Трепча и пловидбу клисуром Ђердапа, мада су команданти дотичних подручја за те акције добили посебна оружана, материјална и финансијска средства.⁴⁾ Због тога Енглези су почетком 1944. године напустили Дражу Михаиловића, прекинули сваку материјалну, моралну и политичку помоћ и један број својих представника повукли из Дражиних корпуса.

С друге стране, Американци постају све активнији у пружању те помоћи. Амерички официри који се налазе при четничким командама било као представници америчке војске у Средоземљу, било као пилоти који су се принудно спустили у нашу земљу, крећу се са четничким јединицама, присуствују зборовима и конференцијама и врше усмену и писмену пропаганду у корист Драже Михаиловића. Они присуствују збору грађана који је организовала четничка команда 6. септембра 1944. године V Лазаревцу поводом краљевог рођендана, иако су Немци већ били напустили ово место. Збору је присуствовао и амерички представник поручник Мајкл Рајачић-Марко. Сутрадан четнички лист „Видовдан“ донео је врло опширан коментар о овом догађају.⁵⁾

Крајем 1943. и почетком 1944. године извршене су кадровске и организационе промене четничких јединица у Шумадији. Инспектор Врховне команде пук. Јеврем Симић, који је руководио и усклађивао четничке операције у Шумадији, није би задовољан командантом Рудничког корпуса капетаном Драгишом Нинковићем и командантом Качерске бригаде капетаном Милијаном Јовановићем. Он је сматрао да њих двојица нису довољно енергични у борби против партизана и да су главни кривци што четничка акција нема успеха, па је предложио њихову замену. Дража је предлог прихватио и за новог команданта Руд. корпуса одредио капетана Драгомира Топаловића-Гагу, а за команданта Качерске бригаде п. поручника Милована Недељковића (капетани Нинковић и Јовановић распоређени су у Посавско-колубарски корпус код ма-

1) Књига о Дражи (прва свеска) АССИП.

2) Књига о Дражи (прва свеска) АССИГ1.

3) Архив ССИП (извештај кап. Менсфилда).

4) Архив ССИП (извештај кап. Менсфилла).

5) АВИИ, К-20, док. 31/6.

јора Комарчевића).¹⁾ У пролеће 1944. године извршена је мобилизација новог људства и формирана летећа бригада Рудничког корпуса. За команданта ове бригаде постављен је дотадашњи командант II батаљона Колубарске бригаде капетан Бора Вучковић. Тако је Руднички корпус у свом саставу имао укупно три бригаде.

Смењен је и командант Космајског корпуса мајор Д. Антоновић.²⁾ Космајски корпус је укинут као самостална јединица и укључен у корпус Горске гарде. На тај начин и мобилизацијом новог људства створена је група корпуса Горске гарде, коју су сачињавали Опленачки и Космајски корпус. Командни састав Горске гарде био је следећи:

Командант групе корпуса — инж. капетан Никола Калабић, а његов помоћник био је капетан Светозар Света Богићевић.

Опленачки корпус-командант капетан Милан Медић. У свом саставу корпус је имао четири бригаде и то: две територијалне и две јуришне. Командант прве територијалне бригаде је поручник Негован Арсенијевић; друге резервни капетан Миодраг Јевтић „Бата“, а његов помоћник активни поручник Благоје Љумовић. Командант прве јуришне бригаде потпоручник Милутин Филиповић „Фица“, а друге потпоручник Мартин Љујић.

Космајски корпус-командант ваздухопловни поручник Драгутин „Млађа“ Бојовић, а његов привремени помоћник је Миливоје Миловановић „Фикус“. Космајски корпус у свом саставу имао је две територијалне бригаде и то: космајску бригаду — командант потпоручник Момчило Обрадовић и младеновачку — командант потпоручник Арсеније Јовановић.³⁾

Крајем 1943. године и почетком 1944. жандарми су у групама ступали у четнике. Тиме је знатно побољшан квалитет четничких јединица, како у кадру тако и у наоружању.⁴⁾ Поред летеће ни јуришне бригаде нису биле територијално ограничене, а њихово људство морало је да проведе у тим јединицама најмање шест месеци. Свака јуришна бригада имала је по три батаљона и штабну чету са укупно 380 људи.⁵⁾

На терену грузанског, лепеничког, крагујевачког и левачког среза формирана је група корпуса: I и II шумадијски корпус. Командант групе корпуса био је мајор Душан Смиллић.

Командант I шумадијског корпуса — капетан Марко Музикравић. У састав овог корпуса ушле су следеће бригаде: левачка бригада — командант поручник Хранислав Павловић, Прва грузанска — командант поручник Душан Ђорић, Друга грузанска — командант поручник Новак Јанићијевић, Прва летећа — командант поручник Петроније Бајић и Друга летећа потпоручник Петар Лазаревић.

1) АВИИ, к-21, док. 6/2, к-74, док. 4/2.

2) АВИИ к-27, док. 14/4.

3) АВИИ к-27, док. 28/7-1.

4) АВИИ к-74, док. 13/3.

5) АВИИ к-15 док 9/5.

Командант II шумаднјског корпуса — капетан Александар Милошевић. У састав овог корпуса ушле су следеће бригаде: Лепеничка бригада — командант резервни поручник Радослав Ивановић, Друга крагујевачка — капетан Мирко Смиљанић, а после његове погибје поручник Милутин Милутиновић, Прва летећа — командант потпоручник Живомир Дугић и Друга летећа — командант потпоручник Војислав Павловић."

У саставу Шумадијске групе корпуса била је и Прва крагујевачка бригада као самостална војна јединица: командант бригаде поручник Жив. Р. Павловић, његов помоћник Милош Илић, ађутант п. поручник Сретен Д. Јовановић; командант првог батаљона поручник Хранислав Петровић, командант другог батаљона поручник Светозар Р. Радин и командант трећег батаљона потпоручник Живорад Ј. Ракић.²⁾

Истовремено извршене су и промене неких среских команданата, тако да је њихов распоред по срезовима био следећи:

Командант опленачког среза — потпоручник Богдан Димитријевић. Командант орашачког среза — поручник Драгомир Вујић. Командант качерског среза — резервни поручник Љубивоје Матић, учитељ из Дудовице. Командант колубарског среза — Војин Војиновић, адвокат из Београда. Командант крагујевачког среза — капетан Милентије Карасовић. Командант лепеничког среза — мајор Миодраг Грујић. Командант грузанског среза — резервни поручник Живан Јанковић. Командант левачког среза — Живојин Жунјић—Вина.

После потписивања споразума са Немцима, мобилизације новог људства и стварања нових јединица, четници су по ко зна који пут донели одлуку да се још у току зиме дефинитивно обрачунају са партизанима. О томе командант Горске гарде издао је посебну наредбу у којој се између осталог каже: „Комунисти са оделом и обуђом врло хрђаво стоје и треба их натерати да што више времена проведу напољу по снегу, у сталним исцрпљујућим маршевима". Затим наређује свим командантима и старешинама да приликом уласка у села врше претрес кућа и да увек проносе глас да врше претрес целог села. Да би ова мера била што ефикаснија, претрес треба вршити и ноћу, а нарочито у зору када обично партизани улазе у села. По селима изабрати сигурне људе који ће проносити глас да ће у току ноћи четници вршити претрес. „Ово извршити по сваку цену, јер не смемо дозволити да комунисти преживе ову зиму".³⁾

Истовремено издата је наредба команданту Прве бригаде (Опленачке) да са целокупним људством одмах поседне најугроженија места и то: Бања 80, Буковик и Даросава 80, Мисача 40, Коплри 30 и Орашац 30 војника. Ове групе имају задатак да потпуно преуреде наведена села (а то значи ликвидирање партизанских сарадника и стварање четничких позадинских организација). Група у Даросави је 25. јануара ухапсила и претукла 40 партизанских сарадника.

1) АВИИ, К-37/2, док 1/2, К-47, док 26/2, и К-48, док. 9/3-2.

2) АВИИ, К-37, док. 41/5.

3) АВИИ, К-27, док. 4/7.

Команданту Друге (Орашачке) и команданту Прве јуришне бригаде наређено је да крстаре јужним делом орашачког и северним делом качерског среза, а нарочито да се крећу по селима: Гараши, Јеловик, Брезовац, Г. Трешњевица, Вукосавци и јужном делу села Врбице и Бање.¹⁾

У то време ми смо се са привременом бригадом управо кретали по наведеним селима и свакодневно водили тешке борбе. Поред већ постојећих четничких јединица треба додати и пратеће јединице четничких команданта корпуса који су учествовали на Башком конгресу. Практично, цела територија Окружног комитета Крагујевац била је врло густо прекривена непријатељским јединицама. Само уз натчовечанске напоре, непрекидним маршевима, сталним борбама и вештим маневрисањем, уз свестрану подршку народа, привремена бригада је успевала да се одржи.

Према четничкој процени у то време (децембар 1943. године и јануар 1944.) у Шумадији се креће група са 165 партизана, бедно обучених и наоружаних.²⁾ Мора се признати да су четници били врло добро обавештени о бројном стању, наоружању, кретању и опреми партизана. Истина, та обавештења сти-зала су са извесним закашњењем и поред тога што су имали техничка средства за брза саопштења. Само Руднички корпус имао је три радио-станице.³⁾

У децембру 1943. године тројица партизана из Качера (Драгослав Матић из Војковаца, Светолик Комненовић из Босуте и Радисав Илинчић из Угриноваца),⁴⁾ пали су у руке четника Качерске бригаде и под страховитим батинама показали све људе за које су знали или само претпоставили да сарађују са партизанима. Многе од тих људи четници су ликвидирали, остале претукли. У селу Босути у борби која је вођена 17. марта 1944. на месту званом „Врановац“, заробљен је партизан Живомир Раденковић из Стојника. Он је издао Софију Ристић из Манојловца и открио земуницу у којој је лечен око пет месеци.

Овом провалом ми смо Горњи Качер као своју базу из периода зима 1943/44. год. практично изгубили за дужи период. Месне организације биле су разбијене а рад среског руководства скоро паралисан. Чак и војне јединице, без подршке месних организација, тешко су се одржавале на овом терену. Приликом проласка кроз села, са свих страна довикивали су се сељаци — четнички извиђачи и уговореним знацима најављивали долазак партизана. Четнички батаљони размештени по селима на овај начин су благовремено обавештени па су нас у стопу пратили и у заседама сачекивали.

У селу Венчанима, заселак Каменица, такође су била склоништа која су служила као партизанске болнице. Једну од тих болница 22. септембра 1943. године издао је Негован Ђуковић из Даросаве. Другу болницу у истом селу

1) АВИИ, К-27, док. 8/5 и док. 47/5.

2) АВИИ, К-27, док. 17/6.

3) АВИИ, К-74, док. 3/4.

4) АВИИ, К-123, док. 6/1 и 8/1; К-74, док. 26/4; К-75, док. 9/2; К-75, лок. 19/2; К-75, лок. 15/2.

почетком фебруара 1944. године издао је Славко Лукић, из Вреоца, који се и сам лечио у истој. Сви рањени и болесни партизани, а са њима и болничарка Лепосава Витас, студ. медицине из Београда, били су заклани од стране Дражених четника.

Половином фебруара дошло је до краткотрајног сукоба између четника с једне и Немаца и љотићеваца с друге стране. Због тога, командант Космајске бригаде распустио је све мобилисано људство, а он и активни четници крили су се по селима. Слично је било и са Младеновачком бригадом.

У селу Мисачи Немци су ухватили и отерали у логор потпоручника Растислава Клисића, команданта батаљона у Орашачкој бригади. У исто време љотићевци су 14. фебруара напали и убили капетана Мирка Смиљанића, команданта III крагујевачке бригаде; 18. фебруара у с. Селевцу разоружали су бригаду Смедеревског корпуса, а капетана Лазаревића заробили и отерали у логор.¹⁾

Разлог избијања овог неспоразума није са сигурношћу утврђен, али из тог периода има неколико по нашем мишљењу важних момената који су могли утицати на то. Прво, пуковник Јеврем Симић, као инспектор Врховне команде и непосредни руководилац четничких операција у Шумадији, 11. фебруара једнострано је раскинуо тек обновљени споразум, сматрајући да за таквим споразумом више нема потребе и да ће се четници сопственим снагама обрачунавати са партизанима у Шумадији. Поред тога, ма колико се ранији потписани споразум чувао у тајности, о њему се све отвореније говорило како у четничким редовима тако и у народу Шумадије, а то је и за издајнике као што су четници било врло непријатно. Друго, а можда и најважније, Немци су сигурно били детаљно обавештени о присуству великог броја савезничких представника при штабовима четничких јединица, о присуству америчког представника на Башком конгресу и усвојеној резолуцији и поздравним телеграмима Рузвелту, Черчилу и Стаљину, што је све скупа било у супротности са споразумом. Треће, тада су Немци очекивали искрцавање савезника на Балкан. Четврто, четници су се врло бахато односили према легалним органима Недићеве власти, укључујући ту и већ споменуте сукобе са љотићевцима. Све је то стварало подозрење у четнички покрет у који Немци иначе нису имали пуно поверење.

У акцији против четника, коју су у то време предузели Немци, Бугари и љотићевци, а која је завршена 5. марта, четници су имали преко 80 мртвих, више рањених, преко 900 заробљених, међу којима 3 команданта корпуса, 2 команданта бригаде и више официра.²⁾

За овај неспоразум окривљен је пуковник Јеврем Симић, који је због тога из Шумадије пребачен у Западну Србију на исту дужност (координација

1) АВИИ, К-27, лок. 49/3: К-48, лок. 1/ПУ књизи Град на Јасеници. записано је да се овај логорај одиграо 6. јануара 1944. год.).

2) Књига: Четници у другом светском рату.

четничких јединица у борби против партизанских снага које су из Босне и Црне Горе продирале у Србију, али је истовремено против њега поведена врло опширна истрага. Сви команданти корпуса у Шумадији давали су писмене изјаве и захтевали најстрожу казну. На крају пуковник Симић је осуђен и стрељан. О томе је шеф обавештајног центра Другог равногорског корпуса поручник Бојан Ристановић депешом обавестио Врховну команду: „У вези вашег радиограмског наређења извршена је смртна пресуда над окривљеним пуковником Јевремом Симићем и његовим шураком Ђорђем Савићем — Чикашем. Пуковник Симић је стрељан по свим војничким правилима, а Савић је заклан. И један и други држали су се кукавички и молили да им се поштеде животи".

Сукоб са Немцима брзо је изглађен и већ половином марта 1944. наставља се још интензивнија сарадња. У име Горске гарде везу са Немцима одржава Калабићев помоћник капетан Света Богићевић и Константин Кошутић — Јанко, обавештајни официр Горске гарде, а у име Рудничког корпуса командант колубарског среза Војин Војиновић.²⁾ Што се рат више приближавао крају, то је сарадња четника и Немаца била све очигледнија. То потврђује и писмо фелдкоманде упућено капетану Милијану Јовановићу.³⁾

„У последње време су опет четници појединци ступили у везу са фелдкомандом у Шапцу у циљу преговора по актуелним цитањима.

Да би постигли једнообразно третирање ових питања, која су већином политичког карактера, било би најправилније ако би један представник покрета Драже Михаиловића или сам Дража Михаиловић, ступио у везу са изванредним послаником министарства спољних послова за Југоисток Др Нојбахером.

Писмен упут са ваше стране ми би неодложно д*~тавили надлежној установи".

У својим наредбама од 25. и 28. септембра 1944. год. командант Шумадијске групе корпуса захтевао је од потчињених команданата корпуса да своје акције координирају са Немцима.

„Добио сам извештај да се у с. Добрача (реон команданта Првог шум. корпуса) налази један пук Немаца, који тражи везу са нама ради заједничке акције. Са истим задатком у с. Баре налази се капетан Топаловић, командант Рудничког корпуса.

Настојте да се са наведеним ухвати веза, а исто тако и са капетаном Раковићем да би координирали рад — акцију. Одмах лично ступите у везу... Одржавајте сталну везу са број 11 (Немцима) и тражите њихово ангажовање. Црвене не остављајте на миру, већ их стално нападати и узнемиравати. Издао сам наређење за долазак јединица из II шумадијског корпуса".⁴⁾ „...Швабе

1) АВИИ, К-117, док. 24/7-1.

2) АВИИ, К-128, док. 2/3, К-27; док. 28/8, Изјава Војина Војиновића.

3) АВИИ, К-128, док. 12/2.

4) АВИИ, К-127, док. 4/7, К-127, док. 5/7.

припремају општу офанзиву на црвене, а од нас траже да им само покажемо где су комунисти".¹⁾

„Данас ће Немци авионима тући пред нама у таковском срезу комунисте. Авиони ће детети ниско. Војници да не беже, а нити да се сликају.

Белом марамицом могу само команданти батаљона и бригада да покажу правац где су комунисти. Марамицу не сме да употреби ни један војник. Ово је тајна.

Обавестите о овоме све наше бригаде... Ради и обавести све остале да се прикупе тачни подаци где су црвене јединице, штабови, коморе и болнице. Ове тачне податке ако доставимо њошама (Немцима) они ће бомбардовати Титовце".²⁾

Крајем марта и почетком априла 1944. године командант Србије, генерал Мирослав Трифуновић—Дроња, обишао је четничке корпусе у Шумадији и захтевао уништење партизана по сваку цену.³⁾ На место смењеног пуковника Јеврема Симића, за вршиоца дужности четничких операција поставио је капетана Драгомира Топаловића, команданта Рудничког корпуса, који је ту дужност вршио поред своје редовне.⁴⁾ Међутим, Дража је сматрао да Топаловић није погодна личност за такву функцију па је 25. јуна 1944. наредио да се образује привремена команда шумадијских корпуса, у чији састав улазе: Авалски, Смедеревски, Руднички и група корпуса Горске гарде. За команданта одредио је мајора Свету Трифковића као најстаријег официра, који је ову дужност вршио поред редовне дужности команданта Авалског корпуса.⁵⁾

У току јануара 1944. године четници Драже Михаиловића одржали су два политичка скупа у селу Ба. Од 14-16. јануара одржан је конгрес равногорске омладине. Конгресу је присуствовало око 200 делегата као представници омладинских штабова и свих корпуса. Конгресу су присуствовали и чланови америчке војне мисије капетан Ђорђе Муслина и представник бугарске омладине..

Од 25-28. јануара одржан је, како четници пишу, велики народни конгрес у целу Ба. У ствари, то је био скуп представника грађанских партија из целе земље. Конгресу је присуствовало 298 делегата, 24 делегата из Источне Босне и Црне Горе са закашњењем су стигли у Србију. Они су се нашли у Косјерићу када је конгрес већ био завршен. Сви су се накнадно сагласили са конгресним документима.

Сваки срез давао је по два делегата. На основу четничке документације утврђено је да су са подручја Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) били следећи делегати: поп Миљко Ранковић из Влакче и Кристифор, четовођа из Клоке, као представници бпленачког среза, поп Марјан Димитрић из Ов-

1) АВИИ, К-127, док 35/8.

2) АВИИ, К-127, док. 40/8.

3) АВИИ, К-75, док. 52/5, К-118, док. 17/1.

4) АВИИ, К-76, док. 44/1.

5) АВИИ, К-4, док. 25/4-1-2.

сишта и Тихомир Станисављевић, трг. из Д. Шаторње, као представници орашачког среза. Здравко Томић из с. Мутња и Александар Ранковић из с. Штавице као представници качерског среза, Васа Јеремић из с. Ћелија и Милоје Вукић из с. Цветовца као представници колубарског среза.

„Конгрес је отворио први сарадник Драже Михаиловића Равногорац Драгиша Васић, познати књижевник и јавни радник. Затим је изабрано председништво конгреса. За председника је изабран г. Др Живко Топаловић, за потпредседника г. Др Стева Мољевић, Драгиша Васић, инж. Предавец, Антон Крајчи, Велимир Јојић и Мустафа Мулалић.

По саслушању изјава представника југословенске краљевске владе, министра војске и морнарице и Команданта југословенске војске у отаџбини, армиског ђенерала Драже Михаиловића, као и по саслушању реферата Др Стевана Мољевића, адвоката из Бања Луке, члана Централног националног комитета Југославије; и реферата представника заједничког мишљења именованих сарадника Др Живка Топаловића, новинара из Београда, шефа Социјал-демократске странке Југославије; инжињера Владимира Предавца, из Другог Села код Загреба; Антона Крајчиа, из Марибора, бив. народног посланика Југословенске националне странке и пуномоћеника представника осталих демократских странака у Словенији; Мустафа Мулалић, бив. нар. посланика и публицисте из Лијевна; Велимира Јојића, директора гимназије и бившег народног посланика Демократске странке из Андријевице, као и изјава представника неполитичких народних скупина, доноси следећу

РЕЗОЛУЦИЈУ

1. 27. марта 1941. године Југославија је својим ставом и својим уласком у рат створила преокрет и увелико пореметила планове непријатеља. Уз огромне жртве народ Југославије допринео је свој удео општој савезничкој ствари и олакшао положај и Вел. Британији и Совјетском Савезу. Иако побеђена од огромно надмоћних непријатеља, југословенска војска окупила се око првог покретача народног отпора ђенерала Драже Михајловића и давала отпор непријатељу, везујући његове знатне снаге на Балкану. Захваљујући томе југословенски отпор је данас у пуноме обиму организован.

Конгрес са одушевљењем и нарочитим признањем поздравља југословенску народну војску, која се под командом ђенерала Драже Михајловића, организовала у отаџбини. Ова права народна војска, под командом народних старешина и под стручним вођством народних официра, јесте истинити бранитељ народних слобода и залога државне будућности свих Југословена.

2. Конгрес поздравља и подвлачи изјаву команданта југословенске војске у отаџбини ђенерала Михајловића да он и војска под његовом командом јесу и остају верни свом врховном заповеднику Њ. В. Краљу Петру II и уставном и законском поретку Југославије, као и да ће поштовати искључиво право сло-

бодног и на демократским начелима изабраног народног представништва да уставним путем врши организацију државе.

Ово тим пре што је наш народ за демократију давао своје жртве, извојевао би себи демократију и у њој живео онда када су неки од оних што данас хоће да га уче демократији, живели у најцрњем ропству. И само кроз демократију Србија је била оспособљена за велике напоре које је имала да издржи у великим ослободилачким ратовима 1912. до 1918. године. Наш народ је остао доследан себи и својој демократској прошлости и 27. марта 1941. године, кад је по цену најскупљих жртава, стављајући у питање и своју државу и свој народни опстанак, придружио се великим демократијама Запада у борби за слободу и равноправност свих народа, и малих као и великих, против нацизма и фашизма и свих врста диктатура.

Исто тако Конгрес поздравља изјаву ђенерала Драже Михајловића да су лажни сви гласови да ће југословенска војска вршити неку колективну одмазду, јер да Југославија има своје позитивне законе по којима ће сви кривци одговарати за ратне злочине, и да ће они који нису криви имати законску заштиту.

Конгрес сматра да су овом изјавом оповргнути сви лажни гласови о недемократским диктаторским тежњама ђенерала Михајловића и његове војске, као и лажни гласови да ће бити вршена колективна одмазда или ма какви произвољни и незаконити поступци приликом преласка у редовно стање.

3. Конгрес истиче као историски важну и судбоносну чињеницу за будућност и Срба, и Хрвата и Словенаца да у овом најкритичнијем тренутку свога живота судбински повежу све своје снаге и у истини сложено и братски учине отпор непријатељу, подједнако као и свима насртајима на њихову слободу и независност који могу доћи ма са које стране.

У том смислу Конгрес са радошћу и одобравањем прима изјаву присутних представника и припадника демократских странака да су се оне вољно потчиниле народној дисциплини; да су се, све до обнове државе и нормализовања прилика у њој, одрекле сваке посебне партиске политичке делатности и да заједно са припадницима Равногорског покрета чине Југословенску демократску народну заједницу и усвајају њен програм.

Конгрес са радошћу и одобравањем поздравља изјаву великих неополитичких, националних, социјалних, уметничких и осталих скупина и удружења, женских и мушких, која се такође саглашавају са овом општом народном акцијом.

Конгрес овлашћује Организациони одбор да, у договору са представницима свих горе именованих група, прошири Централни национални комитет који постаје народно вођство и помагач Краљевске владе и државне оружане силе у извршењу њихових задатака на ослобођењу народа и обнови државе.

Конгрес поставља следећи општенародни програм:

а) да се у целини обнови југословенска држава и прошири на територије на којима живе Срби, Хрвати и Словенци, и да се као минимално тражење будућој Југославији одреде границе према тражењу југословенске делегације на

конференцији мира после Првог светског рата.

5) Југославија треба да буде уређена као федеративна држава у облику уставне и парламентарне наследне монархије са народном династијом Карађорђевића и са Краљом Петром II на челу.

в) Конгрес сматра да је солидност будуће Југославије условљена стварањем, на демократски начин, једне српске јединице у државној заједници која би на демократским основама окупила цео српски народ на његовој територији. Исто начело треба да важи и за Хрвате и Словенце.

г) У свима федеративним јединицама заједничке државе има се народу дати могућност за задовољење посебних покрајинских, економских, културних, социјалних и других интереса и потреба кроз широке народне самоуправе.

Разграничење између Срба и Хрвата, извршено без легитимних представника српског народа, као и сва друга фактична стања створена пред рат или у рату под притиском насиља и диктатом окупатора, не признају се.

д) Конгрес изражава жељу да се, још у току стварања овакве државне организације, обезбеде предуслови за корените реформе: привредне, социјалне и опште културне које дух времена намеће и које буду одговарале потребама народа српског, хрватског и словеначког, са циљем да се основна начела демократије проведу не само на политичком него и на привредном, социјалном, и опште културном пољу.

ђ) Држављани Југославије уживаће сва она политичка права и слободе које ће гарантовати њихов одлучујући утицај на пословање државе и самоуправних тела. Свакоме Југословену буће обезбеђен културни успон и могућност да привредним радом обезбеди себи и породици материјалну добит и сигурност од свих врста незгода у животу.

5. Конгрес констатује да је Краљ Петар II народни краљ по уставу и законима Југославије, и да је он по њима обавезан на вршење својих краљевских дужности, те сматра да нико ни у земљи ни са стране, нема права да га ових дужности разрешава или да на њихово вршење утиче, да чак ни он сам не може да напусти вршење ових дужности, нарочито дужност врховног Команданта војске нарочито да. На када је земља у рату, све дотле док га слободно изабрано народно представништво легалним путем од вршења ових дужности не би ослободило.

Стога Конгрес најодлучније протестује против познатих одлука усташко-комунистичке мањине која, у тежњи да наметне своје превратничке идеје и оствари политику свршеног чина, чини безуспешан покушај узурпирања народних права и прејудуцирања народне воље.

6. Конгрес најодлучније осуђује акцију комунистичке странке Југославије која се одвојила из опште народне заједнице, створила своју партиску војску и чини напоре да рушењем државног уставног поретка дограби и узурпира власт и заведе своју диктатуру у Југославији. Комунистичка странка је ишче-завајућа мањина, и њене покушаје политичке и социјалне револуције одлучно одбија и осуђује огромна већина народа Југославије. Партизанско војно вођство је са својом војном нестручношћу и безобзирношћу према народним жр-

твама у великој мери допринело упропашћењу масе нашега народа, нарочито његове омладине.

Комунистичка акција која изазива грађански рат слаби отпорну снагу народа против окупатора. Комунистичка странка Југославије, да би попунила своје слабе редове, на једну страну врши насилну мобилизацију народа, угроженог и од окупатора и од усташа, а на другој прима у своје редове ратне злочинце и ослобађа их кривичне одговорности за почињене злочине. Она тиме вређа све оне наше светле жртве што, незаштићене већ близу три године, страдају једне од окупатора а друге од његових слугу, највише од усташа.

Конгрес осуђује покушај комунистичког већа да једностраним одлукама присвоји себи право да мења уставни поредак Југославије. Те одлуке су без икаквих вредности, и влада Рибар—Броз—Пијаде није никаква народна влада већ је једноставна творевина комунистичке странке Југославије.

Конгрес позива комунистичку странку Југославије да обустави своју штетну разбијачку акцију на војном и политичком пољу и да се, као и све остале народне скупине, потчини у ослободилачком рату општој народној дисциплини. Сви социјални и политички преображаји у нашој држави имају се спроводити после обнове државе демократским методама и законитим средствима.

Конгрес жали што су, услед недовољне обавештености о нашим стварним приликама, неки од наших савезника придали незаслужени значај посебно комунистичкој акцији и изражава наду да ће ова погрешка бити исправљена у општем интересу југословенске и опште савезничке ствари утолико пре што ова акција све више постаје и усташка, и бива подржавана од немачких сателита и ратних криваца у овоме рату.

7. Конгрес изражава пуно уверење народа Југославије да ће удружени народи, под вођством великих савезника Америке, Вел. Британије и Совјетског Савеза, добити овај светски рат, у који је Југославија ступила још у априлу 1941. године, ради борбе за слободу и демократију. Целокупан народ Југославије остаће им веран и бориће се са њима заједно до победе демократије над нацизмом, фашизмом и свима врстама тираније и диктатуре. Конгрес сматра Атлантску повељу као идејну основу борбе за начело народне и социјалне правде свих народа и свих друштвених слојева.

Конгрес очекује да ће сви савезници остати доследни свим начелима, уговорима о савезу и датим обећањима, да ће поштовати нашу народну част и поступати према нашој народној држави и њеним легалним представницима као равноправним савезницима.

Здружени овим тежњама народни представници позивају сав народ да се окупи у ову југословенску демократску народну заједницу и помогне југословенску војску у борби за обнову Југославије и победу светске демократије.

Резолуција је усвојена једногласно од целог Конгреса.

У организациони одбор за проширење Националног комитета изабрани су: г. Др Стеван Мољевић, Драгиша Васић и Др Живко Топаловић.

Конгрес је упутио поздравне телеграме Н. В. Краљу Петру II, Рузвелту, Черчилу и Стаљину.

Конгресу је присуствовао у име америчке војске и председника Рузвелта, капетан америчке војске г. Жорж (Ђорђе Муслина), амерички делегат при штабу Врховне команде у слободним југословенским планинама".

По завршеном конгресу извршен је дефиле јединица које су вршиле обезбеђење. Прва таковска носила је заставу Х таковског пука, а Друга таковска бригада заставу II гвозденог пука.²⁾

Непосредно пред Башки конгрес и одмах после конгреса четници су убрзано радили на формирању четничких органа власти. Свако село имало је равногорски одбор. Посебно на рејону Горске гарде у опленачком и орашачком срезу формирани су и срески равногорски одбори.

Председник среског равногорског одбора у опленачком срезу био је Миљко Ранковић, поп из Влакче, а у орашачком Марјан Димитрић, поп из Овсишта.

Ова два одбора била су врло активна у организовању идеолошких курсева, развијању усмене пропаганде, а како су им председници били попови, то су се несметано кретали по селима, одржавали седнице са сеоским одборима, омладином и женском организацијом ЖРОС, држали проповеди по црквама, зборове по селима и слично. Поп Марјан Димитрић није био ангажован само радом равногорских одбора и идеолошким васпитањем грађана, већ је као бивши четнички обавештајац интензивно проучавао како уништити народно-ослободилачки покрет. У том циљу предлагао је команданту Друге бригаде капетану Миодрaгу Јевтићу да богато награди своје обавештајце по селима како би открио партизанске сараднике, а када њих уништи, лако ће уништити и партизане. Као другу меру предлагао је да извесно време систематски прати кретање партизанских јединица, време доласка и задржавања у дотичном месту и све то унесе у посебну карту, а затим да врши поседање најважнијих места и у заседама уништава партизане.³⁾

1) Архив Србије — четничка архива К-9 (страна сигнатура: ВКДМ-39).

2) АВИИ, К-104, док. 6/2.

3) АВИИ, К-29-2, док. 19/3.

У пласковачкој шуми 23. јуна одржана је конференција са свим предст; ницима сеоских равногорских одбора орашачког и опленачког среза. Говор¹ ци су били командант групе корпуса Никола Калабић, новинар Буда Шваб* поп Миљко Ранковић и поп Марјан Димитрић. На конференцији су усвоје одлуке Башког конгреса, упућен телеграм краљу Петру, Дражи Михајлови и одато признање Горској гради и њеном команданту Николи Калабићу.¹

Улогу председника среских равногорских одбора у осталим срезовима в шили су срески команданти. Њихова улога била је вишеструка, јер су пор< политичке и извршне, вршили и војну власт. Командант среза је замењив; команданта бригаде када је овај одсутан са територије среза. За вршење ТЈ послова поред сеоских одбора и сеоских стража командант среза увек је им; на располагању и војну јединицу у јачини једне добро наоружане чете.

Српски команданти били су пре свега одговорни за организовање позад не и материјално обезбеђење војних јединица и зато су имали врло **широ1** овлашћења. На пример, да распишу зајам код грађана, да појединцу нареде **Ј** у одређеном року набави машингевер, митраљез, одговарајућу количину м ниције и друге опреме, обуће и одеће. Организовали су вршај жита и откуп н мирница за окупатора. Одређивали које учитеље и професоре преместили ИЈ отпустити из службе, које ђаке искључити из свИх школа. Од свих интелекту лаца тражили су писмене изјаве о верности краљу и Дражи.

Сеоски одбори били су дужни да доставе спискове лица која се налазе ИЈ су била у партизанима, списак свих лица која сарађују или се сумња да сарађ ју са партизанима, да најхитније обавештавају најближе четничке једини! или среског команданта о доласку партизана, њиховом бројном стању, наор жању и правцу кретања.^{2*}

Сеоске страже су вршиле обезбеђење општина, вршалица, постављале з седе нашим политичким радницима и куририма.

Наводимо само неколико примера који потврђују да су ове позадинске о ганизације, којима ми нисмо придавали већи значај, наносиле тешке удар] народноослободилачком покрету.

Сеоска стража из Барошевца на основу пријаве четничких функциомер из Бистрице 6. маја 1943. у Бистрици опколила је и убила Ракш Котаров—Вуку, секретара Среског комитета партије колубарског среза Слободана Дамњановића, члана.

Такође у с. Бистрици 8. 12. 1943. ухваћени и убијени су: Борислав Вукић Александар Синђелић, оба из Вреоца, Влада Милутиновић из Барошевца Јанко Стајчић из Шопића.'

Лешеве су предали полицијским властима у Лазаревцу а ови су их изк жили на пијаци ради приказивања грађанству.

1) АВИИ, К-127, док. 23/13, К-127, док. 26/13.

2) АВИИ, К-37-а, док. 12/7, К-123, док. 21/3, К-28, док. 37/2, К'29-а, док. 3/2, К-48, док. 43/3, 27, док. 58/5-2.

Сеоске страже у с. Вучићу и Брзану у првој половини децембра 1943. године откриле су и пријавиле СДС политичке раднике-чланове руководства партије лепеничког и крагујевачког среза, који су у борбама изгинули.

У селу Јунковцу (колубарском) сеоска стража је 21. јуна 1944. године открила и у борби убила Милана Ћуровића из Венчана, члана ОК-а Крагујевац (Аранђеловац) и Димитрија Дишу Ћурђевића из Вреоца, секретара среског комитета за срез колубарски. Одлуком команданта Колубарске бригаде учесници — сеоски стражари појединачно су похваљени.

Сеоски четовођа Богољуб Ивановић, зв. Чокањ, из Чибутковице увео је средњовековне справе (чекрк и вешала) за мучење партизанских сарадника и родољуба.¹⁾

Срески одбори и срески команданти организовали су идеолошко-политичке курсеве и семинаре. На курсу у Д. Шаторњи, који је похађало више слушаца орашачког и опленачког среза у неколико партија, углавном ђака и студената, предавачи су били: кап. Милан Медић, новинар Буда Швабић, п. наредник-ђак Љубомир Ћорђевић, шеф омладинског центра при групи корпуса Горске гарде, Павле Миочанин, школски надзорник среза опленачког, наредник Слободан Рашковић и Швабић, лекар при команди Србије.²⁾

У с. Чибутковици радио је идеолошко-политички курс за омладинце колубарског и качерског среза. Организатори курса били су Митар Баошић, професор теологије и шеф пропаганде Рудничког корпуса и Војин Војиновић, командант колубарског среза.³⁾

У с. Липљу радила је школа за оспособљавање војних старешина (командира чета и сеоских четовођа) са подручја Рудничког корпуса, командант школе капетан II класе Алекса Вукчевић, помоћници п. поручник Мирољуб Михаиловић „Бата“ и жанд. наредник Радомир Борчић. Кроз ову школу прошло је 150 људи — војних старешина.⁴⁾

За посебне заслуге и савесно вршење службе у равногорској организацији унапређени су и похваљени похвалом дивизијског ранга сеоски стражари Милија Милинковић и Властимир Милановић из В. Црљена. Ова похвала повлачи предлог за одликовање орденом „Милош Обилић“.⁵⁾

За посебне заслуге и савесно вршење службе похваљен је Новица Лукић из с. Шљивовца.⁶⁾

Предложени за одликовање орденом Св. Саве V реда: Богољуб Николић, поп грбички, Марко А. Подгорац, поп из Закуте, Марко П. Драча, поп из Бегића, Драгиша М. Којић, поп из Рамаће и Милош Ј. Весовић, новинар.⁷⁾

1) Изјава Војина Војиновића, команданта срча, Архив СУП-а Београд.

2) АВИИ, К-127, док. 30/13.

3) АВИИ, К-76, док. 17/4.

4) АВИИ, К-75, док. 8/5 и док. 50/1.

5) АВИИ, К-19, док. 28/2.

6) АВИИ, К-19, док. 15/2.

7) АВИИ, К-37-а, док. 10/1-3.

Четничка полиција се често прерушавала и представљала као партизани. Олги Тодоровић из с. Шутаца, за коју су већ имали податке да сарађује са партизанима, представили су се као партизани који су у борби изгубили везу. Олга је поверовала и показала им једног Београђанина који такође тражи везу са партизанима. Одмах је била лишена слободе, такође и друг из Београда. Од њега су изнудили признање да у Београду има своју групу која очекује да им он јави за долазак у партизана. Натерали су га да напише писмо да је везу ухваћена. Са тим писмом отишли су на означену адресу и са собом повели седам омладинаца и две оomlaдинке. Уместо у партизана, предати су четницама. У с. Брајковцу стрељани су Зоран, руководилац омладинске организације VII рејона и две другарице. Остали су распоређени у четничке јединице. Олга Тодоровић је такође стрељана."

Равногорска омладина 501 кроз број корпуса (Горска гарда: 501/2, Руднички корпус 501/80 итд.) организована је на следећи начин: при Врховној команди, командама покрајина и корпуса формирани су омладински центри или омладински штабови од 20-30 омладинаца, обично ђака. При бригадама и батаљонима били су делегати; при среским командама — национални комитети: четник, референт за пропаганду и референт за обавештајну службу. Иста формација важила је и за општине.²⁾

Остала омладина која није стасала за војску такође је организована на војном принципу: десетина, водови, чете, батаљони и делили се на узданице и заточнике отаџбине, зависно од узраста. Од 8-15 година узданице, од 16-20 година заточнике отаџбине.³⁾

Женска равногорска организација-санитета (ЖРОС) бавила се углавном оспособљавањем жена на пружању прве помоћи. У том смислу организовано је више здравствених курсева које су водили лекари.

Поред стварања позадинских организација, четници су вршили врло јаку пропаганду путем штампе. Сваки корпус издавао је свој лист или билтен. Горска гарда издавала је лист „Гардист“ и „Глас Опленца“. Уредници су били Петар Валић—Пјер и Буда Швабић, новинари из Београда. Руднички корпус штампао је „Глас Рудника“ и „Видовдан“. Уредници Митар Баошић, професор теологије и шеф пропаганде овог корпуса, новинар Влајковић и рез. поручник Видак Ковачевић, правник. Први шумадијски корпус штампао је лист „Шумадија“, уредник Милош Весовић, новинар из Уж. Пожеге. Овај корпус је издавао и лист „Гружа“, орган равногорских одбора. Уредник Живота Тодоровић—Максић, професор из Г. Сабанте.⁴⁾ Други шумадијски корпус издавао је лист „Свитање“, уредници Анђелко Костић и Сима Пандуровић.

1) АВИИ, К-76, лок. 48/4, К-42, док. 22/5, Изјава Војина Војиновића, команданта среза — Архив СУП-а Београд.

2) Изјава Д. Гоћевца, Архив СУП-а Београд.

3) АВИИ, К-18, док. 7/5-2.

4) АВИИ, К-104, док. 2/4-1.

КПЈ И СКОЈ У ОКРУГУ

Током НОБ и револуције број чланова КПЈ и кандидата за партију био је у порасту или у паду. На смањивање броја чланова посебно су утицала хапшења и одвођења у логоре у земљи и иностранству. Поред тога, чланови партије су врло често били хапшени и задржавани као таоци са осталим активистима НОБ.

ПК и ОК су често констатовали да је утицај партије у народу много већи него што би се то могло закључити по броју чланова. И окружни и срески комитети често су секташили са пријемом оних људи који су својим радом доказали да су за НОБ. Било је доста случајева да су људи, нарочито млади, долазили у одред, храбро се борили, често и гинули, а да нису били у партији. Слично је било и са члановима СКОЈ-а.

Било је и оних који су као чланови Комунистичке партије дезертирали из одреда, одбијали да раде када је непријатељ предузимао потере, хапшења и убијања.

Због свега тога могу се дати подаци само у једном моменту, моменту када су среска руководства и Окружни комитет имали на дневном реду „организационо питање“ и евидентирали чланове КП и кандидате за партију у сваком месту и одреду, или када су Покрајинском комитету слати детаљни подаци о бројном стању партијске организације.

Крајем 1943. године Окружни комитет је повећао број својих чланова. Он је „кооптирао“ два нова члана, како се то тада обично говорило. Кооптирање је извршено без претходне сагласности Покрајинског комитета. На овај поступак Покрајински комитет је реаговао у свом писму од 24. децембра 1942. године:

„...Кооптирање у ОК не можете сами вршити већ нама слати ваше предлоге са подацима и карактеристикама предложених.

Пошаљите нам извештај о томе како функционише ОК, кад одржава састанке и каква је међусобна веза од састанка до састанка...”

1) Оригинал у архиву Србије, ОК Ар-35 (бр. 9379).

После седам дана, тј. 1. јануара 1943. године," Окружни комитет је послао одговор на ово писмо Покрајинском комитету у коме се извинио што је пропустио да предложи и чека сагласност Покрајинског комитета да би ова два друга постали чланови Окружног комитета.

„...Наш Окружни комитет са два нова кооптирана друга броји шест чланова.²⁾ Нисмо знали да не можемо вршити сами кооптирање нових другова у ОК и због тога смо учинили грешку и прекршили основни ред у нашој партији. То нам се неће убудуће десити. Иначе, као што смо вам већ јавили, два нова друга која су ушла у састав нашег ОК потпуно то заслужују својим досадашњим радом и што је најглавније, они су родом из овог краја, популарни су а васпитани су политички, очеличили се и изградили у ватри нар. (одно) осл. (ослободилачке) борбе.

Чланови нашег ОК распоређени су по читавом терену тако да се у сваком срезу налази по један члан нашег ОК. Друг Павле³⁾ држи везу са штабом⁴⁾ и **креће** се на читавом терену, а исто тако и друг који ради по омладинској линији.

Састанци ОК се одржавају сваких 10-15 дана. Везе између чланова ОК **одржава**, у међувремену, курир..."

Као што се види, 1. јануара 1943. године Окружни комитет КПЈ Аранђеловац имао је шест чланова. Стари чланови су Душан Петровић—Павле, **Милован**—Мика Милосављевић, Милић Радовановић—Младен и Милка **Минић**—Ана. Нови чланови су Радован Грујић—Шумадинац и Слободан **Крстић**—Уча.

Мало касније, тј. половином јануара, у Окружни комитет је ушао и Мирослав Јовановић—Милан. Он је био седми члан. Његов улазак у Окружни комитет везан је за одлуку Покрајинског комитета да се тзв. крагујевачки терен прикључи територији Окружног комитета и да Окружни комитет Аранђеловац ради на целој територији.

Овакав састав Окружног комитета био је све до јуна, односно августа 1943. године, када је дошло до извесних промена.

Што се тиче бројног стања партијске организације, није било великих промена. У поменутом извештају Окружни комитет је писао Покрајинском комитету:

„...О бројном стању партиске организације немамо ништа овога пута да јавимо, јер стање се није готово изменило до последњег извештаја упућеног 7. XI 1942. г. Добили смо још неколико чланова и кандидата о чему ћемо вам писати када будемо писали други извештај о бројној снази наше парт.(ијске) организације...

1) Оригинал у Архиву Србије, ПКС-236.

2) Душан Петровић—Павле, Милован—Мика Милосављевић, Милић Радовановић—Младен, Милка Минић—Ана, Слободан Крстић—Уча и Радован Грујић.

3) Душан Петровић—Шане, секретар ОК.

4) Штабом Првог шум. НОП одреда „Милан Благојевић”.

По питању омладинског рада послали смо вам извештај прошлог пута. Подвлачимо да смо рад по омладинској линији поставили најозбиљније и чинимо све да се на том сектору омасовимо..."

Од последњег извештаја о стању партијске и скојевске организације у округу послатог Покрајинском комитету 7. новембра 1942. године па до 8. јануара 1943. године прошла су само два месеца. За ова два месеца партијска организација није бројно порасла у округу. Покрајински комитет није овим био задовољан. Мислио је, оправдано, да с обзиром на наш политички утицај партијска и скојевска организација треба да буду веће. С тим у вези написано је оштро писмо Окружном комитету. У писму од 8. 1. 1943. године Покрајински комитет је између осталог писао:¹⁾

„...Ваша парт.(ијска) орг.(анизација) је врло слаба. Слаба, јер је огромна несразмера између нашег политичког утицаја и бројне снаге партије, слаба јер већина парт.(ијаца) нису чл.(анови) јединица, већ су расејани по селима ваших срезова, слаба јер ваше руководство виси у зраку, немајући парт.(ијске) орг.(анизације), слаба јер је развој парт.(ијске) орг.(анизације) врло спор, слаба јер није руководиоца нар.(одно) осл.(ободилачке) бррбе, већ скоро само прирепак одреда...

Ми знамо да су тешкоће код вас као и у целој Србији доста велике, али знамо да су услови код вас бољи него ма где, *сем тога код вас није прекидан континуишет у раду* (подвукао ММ). Зато нас још више чуде ваше слабости. Ви морате схватити и настојати да слабости одмах отклоните, стварајући једну чврсту парт.(ијску) орг.(анизацију) у вашем, сада још већем округу. *Шумадџа, која је увек била авашарда нар. (одно) осл. (ободилачко!) покрета мора то и даље бити, а то зависи од партије, од вас...*" (подвукао ММ).

У истом писму Покрајински комитет је обавестио Окружни комитет да се срезови лепенички, грузански, крагујевачки и град Крагујевац *привремено* прикључују територији Окружног комитета и да Мирослав Јовановић—Милан улази у Окружни комитет Аранђеловац. Милан је до овога момента имао директну везу са Покрајинским комитетом преко Окружног комитета Аранђеловац и Покрајинском комитету је подносио посебне извештаје о свом раду на крагујевачком терену. Од сада „Милан неће с нама имати директне везе, нити подносити посебне извештаје иако ће наставити рад на досадашњем терену".

У вези са радом по омладинској линији Покрајински комитет је захтевао да се одмах приступи организовању Окружног комитета СКОЈ-а а затим и среских руководства.

Шестог априла 1943. године Мома Марковић—Вук, члан Покрајинског комитета променио је име Окружног комитета КПЈ Аранђеловац и одредио

1) Оригинал у Архиву Србије, бр. 2598.

му назив окружни комитет КПЈ Крагујевац. За ондашње прилике није било потребно консултовање и сагласност партијског руководства коме се име мења.

У јуну месецу дошло је до промене у Окружном комитету. По налогу Моме Марковића, члан комитета Мирослав Јовановић—Милан одређен је за комесара Првог батаљона НОВ Србије.

Поред секретаријата, Окружни комитет је имао и биро комитета, који је имао више чланова него секретаријат. Биро је имао више овлашћења од секретаријата. Он је могао и да одлучује о кадровским и другим питањима.

Поред бироа, постајао је и тзв. пленум окружног комитета.

Половином јуна 1943. године у бироу Окружног комитета били су: Душан Петровић, Милка Минић, Мика Милосављевић, Радован Грујић, Слободан Минић и Милан Ђуровић.

На састанку Бироа 16. и 17. јуна 1943. године одлучено је да Радован, Слободан и Милан уђу у Пленум и да Милан Ђуровић иде за секретара Среског руководства партије за срез колубарски.

Када је крајем августа Мика Милосављевић од Покрајинског комитета одређен за секретара Окружног комитета Ваљево, у секретаријату Окружног комитета су Душан Петровић, Милић Радовановић и Слободан Крстић—Уча. Милка Минић—Ана није више у Секретаријату због болести. Наиме, Покрајински комитет је замерио Окружном комитету што не води рачуна о њеној болести и што је не штеди.

У јесен 1943. године извршене су даље промене у Окружном комитету партије.

Септембра месеца, као секретар Окружног комитета СКОЈ-а, у Окружни комитет КПЈ ушао је Живомир Несторовић.

Октобра месеца у Прву шумадијску бригаду, за заменика комесара **именован** је Слободан Крстић—Уча.

Новембра 1943. г. Милка Минић—Ана, по налогу Покрајинског комитета, отишла је са Првом јужноморавском бригадом за Санџак, одакле је касније преко Источне Босне дошла у Шабац за секретара Окружног партијског руководства.

Према томе, крајем 1943. године Окружни комитет Крагујевац (**Аранђеловац**) имао је седам чланова: Душан Петровић, секретар, Милић Радовановић, Радован Грујић, Живомир Несторовић, Слободан Минић, Милан Ђуровић и Душан Радоњић.

Седмог маја 1943. године Окружни комитет је послао извештај Покрајинском комитету о стању партијске организације на подручју округа^{1*} и то по срезовима и укупно.

1) Архив ЦК КПЈ, бр. 7254.

Тако је у срезу орашачком тада било 24 члана и 12 кандидата за чланове КП, у опленачком 13 чланова и 4 кандидата, у качерском 6 чланова и 3 кандидата, у колубарском 46 чланова распоређених у 11 партијских јединица и 20 кандидата. У граду Крагујевцу, после једног масовнијег хапшења, остала су само два члана.

У крагујевачком срезу у овом моменту био је само 1 члан и 5 кандидата за КП. За лепенички и гружански срез, приликом достављања извештаја Покрајинском комитету, није било података.

Седмог маја укупно је било у округу 98 чланова и 44 кандидата. У овај број није урачунато 12 ухапшених чланова и број чланова у одреду.

Крајем јуна број чланова на територији округа незнатно се смањио, али се зато повећао у одреду. Мобилизација чланова КП и СКОЈ-а дошла је нарочито до изражаја у мају и јуну, јер је тада планирано формирање Првог баталјона НОВ Србије.

Група Политичких радника: Владимир Миловановић Пижма, Милан Ђуровић Црни, Владимир Влада Вишњић, Димитрије Диша Ђурђевић, Радован Грујић Шумадинац. Живомир Жика Несторовић <с лева на десно> и Милорад Гоујић Гинтгр (сасвим напред)

Од 23. до 25. јула 1943. године на Букуљи је одржан састанак Окружног комитета. Састанку су присуствовали Благоје Нешковић—Михаило, секретар Покрајинског комитета и Мома Марковић—Вук, члан Покрајинског комитета.

Састанак је одржан пре војног и партијског саветовања.

После састанка припремљени су писмени закључци, који су достављени свим партијским руководством и штабу Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић”.

Као што ће се видети из ових закључака, оцене рада Окружног комитета и Штаба одреда су слабе, тј. оштре у негативном смислу, иако су углавном извршени скоро сви постављени задаци.¹⁾

ЗАКЉУЧЦИ
СА САСТАНКА ОК КРАГУЈЕВАЦ,
ОДРЖАНОГ ОД 23. ДО 25. ЈУЛА 1943. Г.
У ПРИСУСТВУ ДВА ЧЛАНА П. К.

„1. Организационо питање

а) Општа карактеристика — отсуство, запостављање организационог рада. Појединачни чланови Партије или кандидати и симпатизери не окупљају се у чврсте организационе форме — партијске активе. Активисти нар. осл.(ободилачке) борбе људи, жене, омладина не окупљају се у чврсте форме организације нар. осл.(ободилачке) борбе, народно-ослободилачке одборе, војне десетине, одборе АФЖ, одборе УСАОЈ.

б) Отсуство планског и свакодневног организованог рада. Приликом предањивања, одмора, застоја не користи се скуп људи и време да се организује културни, политички и војни рад. Недостатак оваквог рада уноси у читав живот бораца, политичких радника, недисциплинованост, неорганизованост, несавесност, алкавост.

в) Слаба политика кадрова, губици средњих руководиоца су показали да између квалитета средњих руководиоца и маса осталих партијских чланова постоји велика разлика, што показује да није било планског и систематског уздизања најбољих чланова Партије са перспективом да и они постану месни или средњи руководиоци. Окружни руководиоци нису давали довољно помоћи нижим кадровима да се уздигну за руководиоце.

У начину рада средњих руководиоца треба изменити праксу да се за одређено време цео срез обиђе, не остављајући ништа чврсто за собом. Одређено време за обилазак среза треба тако распоредити да се у једном или два места дуже задржи да би се створила чврста упоришта за партиску организацију, а

1) Архив ЦКС, бр. 3229.

остала обићи и одржати повезаи. Ово радити по плану, за одређени период времена, с тим да се после тога тежиште рада преноси на друга места.

г) Неразвијање личне одговорности код чланова Партије. Не узимају се на одговорност за неизвршење директива, за грешке, за алкавост, што се види из малог броја партиских казни према грешкама које су учињене.

д) Отсуство планског и систематског васпитног рада чланова Партије у духу марксизма-лењинизма. Непостојање партијских курсева. Одржавање курсева обавезно је као и организациони рад Партије.

2. Будност

а) Политичка будност

б) Будност према непознатим људима (узимати опширне биографије) и према пуштеним из затвора и логора (узимати саслушања). При узимању биографија обратити пажњу личном колико и политичком животу (из које је средине, у појединим временским размацима где је био и како се развијао, о породици и ближој околини, о моралној страни и навикама, како се васпитавао, каква је гледишта заступао, какве је идеје исповедао, шта је читао, зашто је и из каквих узрока пришао Партији. Ако је члан: када је постао, у којој партијској организацији и је ли био кандидат и ко га је кандидовао и ко је био с њим у јединици, је ли мењао парт.(ијску) организацију, какве је функције имао у Партији, како је оцењиван његов рад у Партији, је ли кажњаван и каквим казнама, је ли био хапшен, где, због чега, како се одржао, је ли био у партизанским одредима, зашто, шта је читао, шта је прорађивао, шта је научио од марксизма-лењинизма, какав је његов идеолошки ниво.

Оцена, карактеристика од друга који је извршио саслушање.

в) Чим се неко ухапси треба одмах предузети све мере опрезности. прекидати везе уговорене с њим, склањати људе које је познавао, сматрати угроженим све што је знао, док се не утврди какво је његово држање.

г) Треба знати да непријатељ прво пита за вишу везу и ломи га на том питању. Зато одмах по хапшењу предузети све мере опрезности, не долазити или претходно преконтролисати уговорена места, да ли има непријатељских снага, да ли долазе непозната лица у близину тих места или на сама уговорена места.

3. Конспирација

а) Преконтролисати шта све ко зна о оном што не треба да зна.

б) Не дозволити да по сили случаја и околности упознајеш и проваљујеш, везе, чланове и легалне симпатизере пред оним људима који то иначе не би требало да знају.

в) Борба против брбљивости и васпитање људи у духу конспирације. Учити људе како да се држе пред непријатељем. Суштина доброг држања јесте одбрана интереса Партије, народа, а не спасавање своје главе.

4. НОО

Главни недостаци — не само да се народ није упознавао већ се пред народом и прикривао основни и прави карактер НОО, а то је да су они носиоци народно-ослободилачке власти. Све функције НОО-а морају да се врше под

овим обележјем НОО-а. Село треба да зна свој НОО, али због услова илегалности не треба да зна који су људи у НОО. Ако НОО има једног или два члана који живе полуилегално или легално, онда они треба да иступају у име НОО-а.

За све потребе и услуге партизанима треба да се у селу обраћа НОО-има. За све своје потребе и жеље народ треба да се обраћа НОО-има и зато политички радници и партизани треба да упућују народ на његове НОО-е. То је први корак ка стицању ауторитета НОО-е пред народом, а својим радом НОО-и ће тај углед учврстити.

НОО-и морају да се интересују о свим проблемима и потребама села, не само да траже од народа, већ да и они њему пружају. Помоћ сиромашним, погорелим, породицама погинулих, стрељаних, ухапшених, заробљеника, јесте једна од дужности НОО-е. Преко НОО-а треба повезати интересе нар. осл. борбе са свакодневним интересима народа.

Чланови партије су на челу народа који се окупља око НОО-а.

5. СКОЈ и УСАОЈ

Ми данас немамо никаквих масовних омладинских организација сем народно-ослободилачке војске. Зато је створен омладински савез УСАОЈ, који је таква масовна организација. УСАОЈ има својих организација: радне чете, борбене чете, санитетске чете, алфаветске течајеве и др.

Руководиоци и ударници у УСАОЈ-у су скојевци.

6. АФЖ

Организовати свуда одборе жена, искоришћавати уобичајене форме скупљања жена као и сазивати састанке АФЖ-а у селу. Просвећивати и политички подизати жене, обавештавати их о догађајима и успесима борбе нашег народа. Популарисати и објаснити значај АФЖ-а.

Треба у НОО-е у селу узимати и жене као претставнице АФЖ-а. Дати женама већ данас заслужено право да учествују у државном и политичком животу, а које им је ускраћено до сада.

7. Политичка ситуација

Однос снага — диференција.

Народне масе се деле у групе, не диференцирају према политичком убеђењу или ранијој припадности некој политичкој странци, већ према томе да ли служе окупатору или су против њега.

Борбеност и спремност да се пружи помоћ нар.(одно) осл.(ослободилачкој) борби повећава се. Од бивших вођа политичких партија није остао ни један да као члан неке од тих партија помаже нар.(одно) осл.(ободилачку) борбу. Уколико их има не осећају се члановима тих партија, већ нашим симпатизерима. Зато се јединство у нар.(одно) осл.(ободилачкој) борби остварује само одоздо али оно треба да се комбинује са проналажењем људи, који треба да се активизирају, да уђу у НОО и војску.

Дража Михајловић се компромитовао свуда где се појавио са својим бандама, јер се народ уверио у оно што смо му ми говорили. Показују се знаци веће спремности да се сам народ с оружјем у руци одупре Дражиним бандама

(неспавање код куће, спавање у групи и са оружјем).

Није довољно задржати се на томе да је Дража Михајловић већ разобличен, већ треба разобличавати и оне пароле и начин рада Драже Михајловића којим заводи народ. Зато што Дража и његове банде могу да буду одвојени од народа, а да његове пароле живе у главама људи и нека личност још неком-промитована у народу може да их искористи против нар.(одно) осл.(ободилачке) борбе. Те пароле су: „за крал>а и отаџбину“, „за освету Хрватима“, „за велику Србију“, „још није време“ — све то постављено на антикомунистичкој бази. Потребно је те пароле дражиноваца повезати са пропагандом окупатора и видети да су потпуно исте.

Све ове пароле имају провокаторски карактер, да нас наведу на грађански рат. зато их треба разобличавати у духу нар.(одно) осл.(ободилачке) борбе.

8. Одред

За разлику од 1942. године у 1943. години осећа се живљи прилив у одред нарочито са села и то марта 1943. године. Од јуна је застој.

а) Мере за живљу мобилизацију: 1) стварање десетина, 2) појачање агитације власти, агитације за одбрану жетве и агитација за одбрану од дражиноваца, 3) оживљавање активности одреда и батаљона.

Услов за ширу мобилизацију и веће формације јесте освајање Рудника.

б) Активност одреда

Ударати по окупатору, објектима и живој сили.

Репресалије. Одабирати акције тако да ударац по непријатељу буде највећи, а да према народу непријатељ може да предузме репресалије (како је данашње искуство показало). То значи не нападати једног или два Немца, где нема ни материјалне користи, већ ударати по објектима а после тога сачекати непријатеља и у повољном моменту га нападати (пример Букул>е).

Ликвидација. Тражити доказани материјал за оптуженог и то у НОО и проверавати тај материјал. Ликвидирати шпијуне, потказиваче и оне Дражине активисте, тј. активне присталице, који врше обавештајну службу, праве спискове за клање и помажу да Дражине банде упадају у села и врше злочине. Водити рачуна о ликвидацији дражиноваца тамо где до сада није било издајства, где није пала крв. Ликвидације се не смеју вршити без одобрења Окружног комитета и без консултовања НОО, партијских јединица и без среских руководстава.

Конфискација — Извршити је од непријатеља у интересу војске, а по одлуци Окружног комитета, односно штаба одреда. Све конфисковане ствари предати штабу. Издати наредбу штаба о конфискацији, шта треба и како конфисковати. Извршити смотру ствари код партизана. Код конфискације се не дају никакве признанице о конфискованим стварима.

Спровести кроз партијску организацију у одреду став о конфискацији.

Реквизиције — Принудна позајмица од народа за коју се дају признанице.

Да се организује културно-просветни и политички рад као и војкна обука. Да се анализира свака акција и извлаче искуства из њих на четним састанцима и на састанцима партијских јединица. У парт. јединицама обавезан је после

сваке акције час самокритике на коме ће сваки члан дати своје мишљење о свом држању као и о држању сваког члана јединице у борби.

Да се проради и оствари реферат о раду партије у војсци.

Да НОО-и обавезно стварају резерве у храни за војску, толико да одред може да понесе и резервну храну. Интендантура одреда треба да има своје магацине на разним тачкама. Среска руководства одредиће куће које ће служити само за склониште хране (у склоништима) и предати их интендантури одреда.

Муницију и оружје набавити нападом на транспорте и складишта.

У интендантури одредити економа.

Санитет — Као за интендантуру тако и за санитет треба имати одвојен апарат. Поред лекара одредити апотекара који ће примати и распоређивати санитетски материјал.

Да штаб изда наредбу о престанку рада општинских управа и сеоских стража.

Одлуке о жетви.

Издати летак у коме ће бити наш став о жетви.

Сакупљати читав народ на договор по питању жетве преко НОО-а.

Издати наредбу општинским властима, пописивачима и сопственицима вршаћих машина са потписом штаба одреда и НОО-а у Шумадији.

Повезивати питање жетве са издајничким радом дражиноваца који директно помажу или борбом или против партизана сламају отпор села.

Сачувати жито за народ, партизана и нашу класну браћу у градовима.

Активизирати одред и сеоске десетине по питању жетве.

Скидати са вршалица и склањати поједине делове, а ако се то покаже неефикасним, палити вршалице.

Све ове мере имају за циљ да продуже жетву и поремете план окупатора о плаћки овогодишње пшенице.

Агит-проп

Издавати „Глас устаничке Шумадије” и омладински билтен.

Дати систем и план рада агит-пропа.

Дужност агит-пропа је да контролише прораду материјала, да на основу свег материјала изда материјал за политичке конференције, да води рачуна о чувању материјала, одржавању политичких конференција.

Среска руководства треба да чувају комплете досадашњег материјала сређеног по секторима рада.

Један члан Окуржног комитета је одговоран по агит-пропу."

Од 14—17. новембра 1943. године Окружни комитет је детаљно анализирао ситуацију у округу. Да је Комитет на овом састанку претресао сва питања, види се и по томе што је састанак трајао четири дана. Бројно стање КП. по записнику са овог састанка,¹⁾ изгледа овако:

1) Архив Србије, бр. 3232.

Укупан број чланова КП у округу са члановима среских руководства био је 80, кандидата 6, партијских актива 8.

У срезу орашачком укупан број чланова са члановима руководства је 22, 2 партијска актива,¹ 7 НОО, 5 актива СКОЈ-а, 2 одбора УСаОЈ и 2 одбора АФЖ.

Срез колубарски имао је 20 чланова КП, 3 кандидата, 6 партијских актива, 8 НОО, 5 актива СКОЈ-а, 6 одбора УСаОЈ² и 1 одбор АФЖ.

Крагујевачком срезу прикључена су села опленачког среза која му гравитирају, јер у том моменту у опленачком срезу није било могућности да се формира среско руководство.

У овом срезу, рачунајући и град Крагујевац, са среским партијским руководством било је 15 чланова.

У лепеничком срезу било је 6 чланова КП и два среска партијска руководиоца, укупно 8 чланова КП.

У Гружи тада није било чланова КП.

На тзв. крагујевачком терену водила се тешка борба између партијских кадрова, чланова КП и осталих антифашиста, са непријатељима, нарочито са четницима Драже Михајловића. У граду Крагујевцу полиција је посебно водила рачуна и о најмањој активности наших људи и предузимала крваве мере да спречи ту активност. Отуда на овој територији било је тешко и створити и одржати партијску и друге организације.

У качерском срезу, са члановима среског партизанског руководства, било је 7 чланова КП и партијски актив од 5 чланова.

Што се тиче СКОЈ-а, крајем јануара 1943. године, тачније 22, Милић Радовановић—Младен, члан Окружног комитета одговоран за СКОЈ, уз помоћ Окружног комитета, припремио је извештај о раду са омладином и упutio га Покрајинском комитету СКОЈ-а за Србију.³ У извештају је наглашено да у округу има 41 актив СКОЈ-а са 152 скојевца и 3 одбора Народноослободилачке омладине Србије (НООС).

У извештају је констатовано да је скојевска организација слаба и по броју и по квалитету актива. Неки активи су несамостални, зачаурени, а неки су масовни, продорни и у селу су обухватили скоро сву омладину. У овом извештају је наглашено да Окружни комитет КПЈ чини све да се СКОЈ бројно ојача, учврсти и осамостали.

Такође су предузете мере да се што пре организују среска скојевска руководства и одаберу кандидати за чланове Окружног комитета СКОЈ-а. У овом извештају дато је стање скојевских организација по срезовима:

1) У партијске активе примали су људи који још нису били „зрели“ за учлањивање у КП. Кроз састанке актива вршене су припреме за пријем чланова актива у КП.

2) Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије. То је шира организација, у коју су се учлањавали сви антифашисти, без обзира на политичку припадност.

3) Оригинал у Архиву Србије, ПК СКОЈ-а 18.

„Колубарски — формирано среско руководство од 2 члана. Секретар руководства је члан среског руководства КПЈ, стар 21 г. из овог среза родом, **члан КПЈ** од 1941. г. Годину дана био је у партизанима, командир чете. Најозбиљнији кандидат за ОК-а СКОЈ-а — илегалац." Други члан је селџак, члан **КПЈ** од јуна 1942. г. — илегалац.^{2>}

Стање: 8 скојевских мушких актива, 2 женска, 2 одбора НООС, укупан број скојеваца 43."

*Живомир Жика
Несторовић*

ЖИВОМИР НЕСТОРОВИЋ, рођен 1921. године у селу Даросави код Аранђеловца, у сиромашној сеоској породици. Основну школу је завршио у родном месту, а потом отишао на изучавање браварског заната у Београд. После 6 месеци вратио се у Даросаву.

1) Живомир Несторовић.

2) Живојин Кузмановић.

Члан СКОЈ-а постао је 1940. године, а члан КПЈ јула 1941. године. У КПЈ га је примила партијска организација из села Даросаве.

Половином јула 1941. године дошао је у Први шумадијски НОП одред. У одреду је био прво борац, затим водник и командир чете. Био је и заменик команданта батаљона.

Са групом бораца новембра 1941. године пробио се из болнице у Г. Милановцу коју су били опколили четници Д. Михаиловића и у борби заробили више партизана Првог шумадијског НОП одреда.

Када је од непријатеља заузета наша слободна територија око Ужица, вратио се у своје село. После краткотрајног хапшења од стране непријатеља у Даросави, успео је да побегне из затвора. Код брата је изградио склониште у коме је провео око пет месеци. Нехигијенски услови у склоништу нарушили су му здравље па му је требало доста времена да се опорави и почне поново да ради.

Новембра 1942. године постао је секретар Среског руководства СКОЈ-а, а крајем децембра исте године постао и члан Среског руководства КПЈ за срез колубарски. И даље је био задужен да ради у СКОЈ-у, односно са омладином.

Половином априла 1943. г. Несторовић је постао члан ОК СКОЈ-а за округ Крагујевац (Аранђеловац), а половином августа исте године секретар овог скојевског руководства и члан ОК Партије.

На дужности секретара ОК СКОЈ-а остао је све до половине јуна 1944. године, када је престао да буде секретар ОК СКОЈ-а. Као члан ОК Партије радио је на другим секторима. Носилац је „Споменице 1941“.

Марта 1943. године, после рањавања Несторовића, за секретара СКОЈ-а и члана среског руководства КПЈ дошао је Слободан—Цане Дамњановић.

Априла 1943. године среско руководство СКОЈ-а имало је пет чланова: Слободан—Цане Дамњановић, Живојин Кузмановић, Димитрије—Диша Ђурђевић, Загорка—Рада Богдановић и Драган Стефановић—Радовац.

ДИМИТРИЈЕ—ДИША ЂУРЂЕВИЋ рођен је 5. новембра 1921. године у Вреоцима код Лазаревца у сиромашној породици. После завршене основне школе у Лазаревцу, преко „Привредника“ отишао је у Вуковар на изучавање стакло-резачког заната и стакларске трговине. На изучавање заната у Вуковару је провео 4 године, а као радник још 3 године.

Као стакларски радник радио је у разним местима широм земље.

Тешки услови рада радника у бившој Југославији утицали су да се Диша рано определи за напредни раднички покрет.

После окупације наше земље враћа се у родни крај и ради на окупљању омладине за борбу против окупатора, али 1941. године није пошао у одред.

Почетком јануара 1943. године постао је члан и секретар Скојевског актива у Вреоцима. Од тада брзо напредује. Већ 20. јануара исте године је канди-

Цимитрије Циша
Ђурђевић

дат, а 20. фебруара 1943. године члан КПЈ. Марта месеца 1943. године постао је и члан и секретар Среског скојевског руководства за срез колубарски. У колубарском срезу ради до јуна месеца, када по директиви ОК Партије одлази у среско руководство КП за срез качерски. У качерском срезу ради кратко време, тј. до краја 1943. године, када се по одлуци Окружног комитета КПЈ поново враћа на партијски рад у срез колубарски.

Учесник је Окружног скојевског саветовања за округ Крагујевац (Аранђеловац) јуна 1943. године.

Почетком 1944. године постао је секретар Среског партијског руководства за срез колубарски. Као секретар овог партијског руковоаства погинуо је 21. јуна 1944. године у селу Јунковцу.

ЗАГОРКА БОГДАНОВИЋ—РАДА, рођена је у Маскару 1925. године у напредној и борбеној сеоској породици. Основну школу и домаћички курс завршила у Маскару.

Под утицајем старијег брата Драгише, још од ране младости определила се за напредни раднички покрет.

Од августа 1941. године је члан СКОЈ-а. масовно окупља омладину у Маскару и околини. Секретар је Скојевског актива села Маскара. Новембра 1942. године учлањена је у КПЈ.

Месец дана касније погинуо јој је брат приликом блокаде Маскара од стране Немаца. Њена мајка Радојка (Маја) и она нису хтеле рећи Немцима да им је Драгиша син, односно брат, да Немци не би извршили одмазду над селом.

Априла месеца 1943. године по налогу ОК Партије одлази у илегалност и ради на линији СКОЈ-а у срезу колубарском. Нешто касније, исте године, одлуком ОК одлази на политички рад у околину Крагујевца, тј. у ондашњи срез лепенички — Рача.

У време погибије била је члан ОК СКОЈ-а за округ Крагујевац (Аранђеловац), секретар Среског комитета СКОЈ-а и члан Среског комитета КПЈ за срез лепенички — Рача. Погинула је 5. децембра 1943. године, истог датума када јој је погинуо брат Драгиша, само годину дана касније.

*ЗШорка Рада
Бо1дановић*

ЖИВОЈИН КУЗМАНОВИЋ, рођен 1923. године у селу Венчанима код Аранђеловца. Поред основне школе, завршио и два разреда ниже пољопривредне школе и до рата живео и радио на селу.

Под утицајем КПЈ и СКОЈ-а 1941. године ступио у Први шумадијски НОП одред. Новембра 1941. године, у одреду је постао кандидат за члана КПЈ.

Приликом губитка слободне партизанске територије, заробљен је као болесник у болници на Руднику. Међутим, успео је да се ослободи заробљеништва говорећи да је насилно мобилисан и да је земљорадник.

Приликом хапшења имао је добро држање, због чега је и пуштен из затвора.

У пролеће 1942. године повезује се са КПЈ и ради са омладином прво у селу Венчанима, а потом у селима среза колубарског.

Септембра 1942. године постао је члан КПЈ, а децембра исте године и члан Среског комитета СКОЈ-а за срез колубарски.

Био је један од учесника на партијском курсу у селу Буковику марта 1944. године. У борби са жандармима теже је рањен и у Венчанима ухваћен. Жандарми су га страховито мучили. Везали су га за бандеру и наочиглед мештана тукли по ранама. Псујући му мајку комунистичку тражили су да скине петокраку. „Са њом сам се борио, са њом ћу и да умрем“ — одговорио је. После краћег задржавање по затворима у Рудовцима и Лазаревцу спроведен је у логор на Бањици где је нешто касније стрељан.

Почетком маја, тј. 6. маја, у селу Бистрици погинуо је Слободан—Цане Дамњановић.

„Орашачки — срес.(ког) руков.(одства) још нема, али ће ускоро бити формирано. За сада при среском рук.(оводству) КПЈ ради један омладинац одговоран по СКОЈ-у.

Члан КПЈ од октобра 1942. год. Озбиљан кандидат за ОК-а СКОЈ-а.¹⁾

Стање 6 скојевских мушких актива, 2 женска, укупан број скојеваца 35."

Крајем фебруара Покрајински комитет СКОЈ-а је обавештен да у срезу још нема среског руководства СКОЈ-а:²⁾

„... Омладинац³⁾ који је био узет у среско партије и радио по линији СКОЈ-а показао се у одлучном моменту гадно колебљив и опортуниста и предао се жандармима... Код нас је дошао Воја Обалац.⁴⁾ По одлуци партије ушао је у Среско (руководство) партије и (радиће) и по СКОЈ-у, а ући ће и у ОК СКОЈ-у. Док је у орашачком срезу радиће само по СКОЈ-у. И други омладинац сељак, који је требао да ради по СКОЈ-у у овом срезу у последње време слабо се показује и неће никуд из свог села..."

1) Михаило Дача Симовић.

2) Историјски архив Србије, бр. 2639.

3) Милоје Милојевић из Орашца.

4) Ивица Девчић.

*Ивиђа Девчић-Воја
Обалац*

ДЕВЧИЋ ИВИЦА — ВОЈА ОБАЛАЦ, рођен 11. јула 1920. године у сиромашној сељачкој породици у Стариграду, Сењ, Ријека.

У родном месту завршио је два разреда основне школе, а остале на Сушаку, где је и пришао радничком покрету. Учествовао је у великом штрајку лучких радника на Сушаку, а био је и организатор штрајка у Бакру итд.

У пролеће 1940. године дошао је у Београд и постао обалски радник, а средином исте године, партијска сфганизација обалских радника на Чукарици примила га је у КПЈ. Убрзо затим формирао је скојевску организацију свих обалских радника и постао њен секретар.

Учествовао је на великом цзлету радника и омладине Београда 8. септембра 1940. године на Кошутњаку, када су жандарми пуцали на омладину.

Јуна месеца 1941. године Девчић је постао секретар Реонског комитета КПЈ Чукарица, а после краћег времена и члан МК СКОЈ-а Београда.

Као члан и руководица СКОЈ-а учествовао је у свим значајним акцијама које је изводила омладина у окупираном Београду. Учествовао је у успешном спасавању секретара ПК КПЈ за Србију Александра Ранковића, који је био ухапшен и налазио се у болници под стражом.

Крајем октобра 1941. године постао је члан ОК КПЈ за Београд, одговоран за СКОЈ, а октобра 1942. члан ПК СКОЈ-а за Србију.

Средином марта 1943. године дошао је у Шумадију, где је пружао помоћ СКОЈ-у.

Као искусан руководилац СКОЈ-а организује скојевску организацију у Првој шумадијској бригади. У новембру 1943. са Бригадом је отишао у Санцак и јуначки погинуо 4. децембра у Пријепољу.

Опленачки — још нема среског руководства. У овом срезу је настао моментално прекид у раду за читав месец и по, после погибије Бранке Петровић из Ар.(анђеловца) која је овде радила при СР КПЈ по линији СКОЈ-а. На њено место дошао је један радник — омладинац из другог среза. (Члан КПЈ од 1940. г.) — Озбиљан кандидат за ОК-а СКОЈ-а."

Стање: 6 мушких и 2 женска скојевска актива са укупним бројем 30.

У овом срезу као и у два напред наведена постоје објективни услови за брзо јачање скојевске организације.

Крајем фебруара 1943. г. секретар ОК СКОЈ-а известио је ПК СКОЈ-а да је број актива и чланова порастао. Сада има 10 мушких и 3 женска скојевска актива и 3 одбора НООС.

Качерски — Још нема Срес.(ког) руководства. Ових дана биће формирана два рејонска руководства која ће обухватити половину среза. Девојка, која није у Среском руководству КПЈ, ради у једном делу среза, илегалка је и озбиљан кандидат за среско руководство. Има 20 г., учитељица је, организовано добро стоји. Она ће бити секретар једног од рејонских руководства. Члан КПЈ од пре три месеца.¹

Стање: 15 скојевских актива, од којих 2 женска и 1 одбор НООС, са укупним бројем активиста 40.

Дакле, у целом нашем округу има свега актива 41. са 152 скојевца, број одбора НООС је 3.

— Што се тиче стварања ОК-а СКОЈ-а, ми чинимо напоре у том смислу.

— Скојевци учествују у раду оружаних десетина и ударних група. Први покушај учињен је у качерском срезу, где су омладинци у једном делу среза, две ударне четворке, исписали пароле.

При окупљању омладине скојевци се служе конференцијама, седељкама, игранкама. На седељкама се певају партизанске песме и играју различите друштвене игре.

1) Обрад Радивојевић—Радивоје.

2) Мира Симић, убрзо погинула.

Задатак скојевских актива **Јесте** остваривање јединства омдадине преко НООС."

У писму секретару СКОЈ-а за округ Аранђеловац од 2. фебруара 1943. године¹⁾ Покрајински комитет СКОЈ-а је тражио да се убрза стварање Окружног комитета СКОЈ-а, јер је сматрао да ће он убрзати развој скојевске и других омладинских организација. У овом писму Покрајински комитет СКОЈ-а наглашава:

„... Треба поставити друговима секретарима СКОЈ-а у кол.(убарском) и орашач.(ком) срезу да одмах нађу себи замене, да заједно са њима обиђу активе, да их повежу са организацијом, да им укажу на основне проблеме рада, на основне задатке, да им покажу начин рада итд. Наравно да ти другови неће бити у почетку способни као ови другови који су сада секретари СКОЈ-а, али ће се они на тај начин самим радом, најбрже оспособити. Оно што ти другови данас морају да имају то је оданост Партији и СКОЈ-у...

Основно мерило којим треба да се руководиш при процени који од њих треба да уђе у ОК јесте њихова оданост. Организациона и политичка искуства они ће стицати већ током самог рада."

И поред настојања секретара СКОЈ-а и Окружног комитета партије да се што пре формира Окружни комитет СКОЈ-а, у томе се није успело. О томе је обавештен Покрајински комитет СКОЈ-а. У међувремену проширена су и осамостаљивана среска руководства СКОЈ-а.

Тако је после два састанка среског скојевског руководства у срезу колубарском ово проширено са још два члана, тако да је оно у фебруару 1943. године имало 4 члана.

Повећан је број скојевских актив и одбора НООС. Сада има 17 мушких и 3 женска својевска актива са 77 чланова, 10 НООС и 3 борбене десетине (Венчани, Рудовци, Бурово).

У овом периоду повећан је број скојеваца и у опленачком срезу. Тако у њему има 13 актива (10 мушких и 3 женска) са 50 скојеваца и 2 одбора НООС -један од омладинаца и један од девојака.

СРЕСКА ПАРТИЈСКА РУКОВОДСТВА

Срез орашачки

Јуна 1943. године погинуо је Михаило-Дача Симовић. После његове погибије у среском руководству за срез орашачки остала су само два члана, „пошто је друг Душан болестан".

1) Оригинал у Архиву Србије, бр. 2618.

Према томе, у среском руководству до погибије Даче били су: Слободан Минић, секретар, Душан Радоњић, Михаило Дача Симовић и Милан-Мицко Танкосић.

МИХАИЛО СИМОВИЋ-ДАЧА рођен је 1922. године у Вукосавцима, Аранђеловац. Основну школу је завршио у Вукосавцима.

У Први шумадијски НОП одред ступио је септембра 1941. године. Био је у Трећем батаљону, који је у зиму 1941/42. године настрадао од домаћих издајника.

Децембра 1941. године ухапшен је од љотијеваца и спроведен у аранђеловачки затвор, одакле је успео да побегне у пролеће 1942. године. По бекству повезао се партијом и наставио са радом. Радио је по скојевској линији у срезу орашачком — Аранђеловац.

Члан КПЈ је од октобра 1942. године. Био је кандидат за члана ОК СКОЈ-а.

Дана 16. јуна 1943. године, својом непажњом пао је у заробљеништво недићевцима. Наиме, Симовић је отишао у Јеловик да сам ликвидира Властимира Павловића који је непријатељу издао Миру Симић, члана Рејонског комитета СКОЈ-а. Властимир је секиром ранио Симовића и предао га недићевцима, који су га спровели у Крагујевац, где је стрељан.

МИЛАН-МИЦКО ТАНКОСИЋ, рођен 1902. године. Вајар. Из Београда, са сином Предрагом, „каналом“ ПК, дошао у Први шумадијски одред крајем 1942. год. Половином 1943. год. постао је члан среског комитета за срез орашачки.

Погинуо 8. јула 1943. год. у селу Мисачи код Аранђеловца.

Окружни комитет је решио да Милица Срећковић-Раја, уђе у среско руководство као секретар Среског комитета СКОЈ-а, а да се посвети већа пажња Нади Јоксимовић и Миодрагу Ризнићу.

Одлучено је да Миодраг Танкосић у својим селима створи скојевске активе, па да иде на крагујевачки терен.

МИОДРАГ ТАНКОСИЋ, рођен 1923. год. у Београду у напредној породици.

Гимназију и две године учитељске школе завршио у Београду. Веома рано се определио за напредни раднички покрет. Члан СКОЈ-а постао је пред крај 1942. год. у Београду.

Крајем 1942. год. са оцем дошао у Први шумадијски одред.

После краћег времена прведеног у одреду одређен је да ради са омладином у срезу орашачком.

Почетком 1943. год по налогу ОК отишао је на рад на тзв. крагујевачки терен. И тамо је радио са омладином.

Двадесет осмог маја 1943. год., у селу Чумићу, рањен је и ухваћен од непријателл, спроведен у Крагујевац и стреллн.

Крајем августа дошло је опет до измене у среском руководству за срез орашачки. Слободан Минић ушао је у Пленум окружног комитета, али је и даље остао секретар среског партијског руководства. Миодраг Танкосић је отишао на тзв. крагујевачки терен, а Даница Пајевић је била задужена да ради по СКОЈ-у у срезу.

Тако су августа 1943. године у среском руководству били: Слободан Минић, секретар, Душан Радоњић, Ђорђе Ђурић-Шарац, Миодраг-Миле Ризнић, Даница-Дана Пајевић, одговорна за СКОЈ, Милица Срећковић-Раја.

Кандидат за члана среског руководства КП је Васа Савић"

На састанку Окружног комитета од 14—17. новембра 1943. године констатовано је да среско руководство за срез орашачки има 5 чланова. Од последњег састанка Окружног комитета примљена су три нова члана, а Душан Радоњић послат је на партијски рад у срез качерски, за секретара среског руководства партије.

После ових измена среско партијско руководство сачињавали су:

1. Слободан Минић, секретар,
2. Ђорђе Ђурић-Шарац,
3. Васа Савић,
4. Дана Пајевић и
5. Миодраг-Миле Ризнић.

Несрећним случајем Васа Савић је из пушке тешко ранио Милицу Срећковић-Рају, која је, поред Дане Пајевић, радила по СКОЈ-у. После извесног времена, и поред лекарске интервенције, она је умрла.

Због тога је Окружни комитет одлучио да Милорада Мишулу Илића из Коплара повуче у илегалност и ангажује га да ради по СКОЈ-у. У овом саставу ово руководство радило је до краја 1943. године.

ВАСИЛИЈЕ ВАСА САВИЋ, рођен 1920. године у селу Раштини код Мостара, где је завршио основну школу. Са породицом, Васин отац је дошао у Аранђеловац 1931. године. Радио је као чувар пруге узаног колосека.

Васа је завршио четири разреда гимназије у Аранђеловцу, а матурирао у Требињу 1941. године. После матуре вратио се у Аранђеловац и запослио се као службеник у општини села Буковик.

Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

1) Из изв. ОК ПК од 31. VIII 1943. г., Архив Србије, ОК Ар. 150/а

Василије Васа Савић

Члан СКОЈ-а постао је у лето 1941. године у Мостару, а члан КПЈ маја 1942. године у Аранђеловцу. По налогу ОК дошао је у партизане 1. маја 1943. године, али је после краћег времена враћен на политички рад у с^лз орашачки.

Септембра 1943. године постао је члан Среског комитета КПЈ за срез орашачки.

Првог фебруара 1944. године, издајом, погинуо је у селу Буковику од четника Д. Михаиловића заједно са Даном Пајевић и Милисавом Миловановићем.

Не могавши да их заробе, четници су запалили кућу у којој су ово троје храбрих изгорели.

ДАНИЦА-ДАНА ПАЈЕВИЋ, рођена 1923. године у селу Врбици, Аранђеловац, у сеоској породици средњег имовног стања.

Основну школу завршила је у Врбици, а потом један течај из домаћинства.

Под утицајем напредних омладинаца из Аранђеловца и околине рано се определила за напредни раднички покрет.

Крајем 1942. године постала је члан СКОЈ-а у женском активу села Врбице и била секретар овог актива.

Члан КПЈ постала је 25. јуна 1943. године.

Као скојевка и члан КП била је ухапшена од специјалне полиције из Београда 28. јуна 1943. године, која се тада налазила у Аранђеловцу. У затвору је била тучена и много мучена, па је полиција морала да је пошаље у болницу на лечење. Из болнице у Тополи, уз помоћ наших људи, успела је да побегне 21. августа и успостави везу са партијским руководством у околини Аранђеловца.

У затвору је имала добро држање.

Даниид Дана Пајевих

Док се није опоравила од прилицијских батина, живела је илегално у свом селу. Половином септембра 1943. године одређена је да ради са омладином у срезу орашачком.

Крајем новембра 1943. године Дана је постала руководица СКОЈ-а и члан Среског комитета партије за срез орашачки. На тој функцији остала је све до 1. фебруара 1944. године, када је са још два друга погинула од четничких издајника. Наиме, тога јутра дошли су да проведу дан у кући Милисави Миловановића у селу Буковику. Неко их је од издајника открио и пријавио.

четницима. Четници су опколили кућу. Настала је неравноправна борба. На три борца више од 100 четника. Не могавши да продру у кућу, четници су је запалили.

Када је дим и пламен почео да их обавија, Дана, Васа Савић и Милисав Миловановић су последњим мецима, остављеним за себе, прекинули своје животе.

Осшаци спаљене куће Милисаве Миловановића из Буковика у којој су, после борбе са четницима Црње Михаиловића, изгорели Васа Савић, Цана Пајевић и Милисав Миловановић

МИЛИЦА СРЕЋКОВИЋ-Раја, рођена 25. октобра 1923. године у Крагујевцу.

У Крагујевцу је завршила основну школу и велику матуру. Још у гимназији определила се за напредни раднички покрет.

У НОБ се укључила још 1941. године. Када су наше главне снаге отишле за Босну, Милица је остала у Крагујевцу и радила колико су то услови дозвољавали у окупираном граду.

Члан СКОЈ-а је од половине 1941, а члан КПЈ од краја 1942. године.

У првој половини 1943. године била је секретар једне партијске организације у Крагујевцу. Када је у јуну 1943. године дошло до хапшења наших људи, претила је опасност да и Милица буде ухапшена. По директиви члана ОК Мирослава Јовановића—Милана, Милица је отишла из Крагујевца у илегалност.

Краће време радила је по омладииској линији у крагујевачком, а затим у орашачком срезу.

У октобру 1943. године несрећним случајем Васа Савић је ранио Милицу. И поред интервенције лекара, Милица је умрла од последица рањавања.

Миодри Миле Ризнић

МИОДРАГ-МИЛИЕ РИЗНИЋ, рођен 18. септембра 1920. године у селу Бањи у породици средњег имовног стања. Завршио је основну школу у Бањи и нижу пољопривредну школу у Смедеревској Паланци.

До рата је живео у родном селу и бавио се земљорадњом.

Под утицајем свога стрица и других напредних људи у околини, рано се определио за напредни раднички покрет.

У Први шумдијски одред ступио је крајем септембра 1941. године у 7. чету Трећег батаљона. Учествовао је у свим борбама које је имала његова чета.

Седмог новембра 1941. године био је заробљен од четника Драже Михаиловића у Г. Милановцу. С обзиром на то да је био земљорадник, четници су га пустили да иде кући.

У зиму 1941/42. живео је у свом селу. Јануара 1942. године ухапшен је, али после пет дана пуштен из затвора.

У пролеће 1943. године повезао се са Окружним комитетом КП и радио у свом селу. Марта месеца 1943. године постао је члан СКОЈ-а, а маја исте године и члан КПЈ.

По одлуци Окружног комитета отишао је у илегалност септембра 1943. године. Тог месеца постао је члан Среског партијског руководства за срез орашачки и као политички радник радио све до ослобођења.

Похађао је партијски курс који је био организован у селу Буковику и партијски курс који је био организован на Венчацу.

Носилац је „Споменице 1941“.

Срез опленачки

Јануара месеца 1943. године у среском руководству КП за срез опленачки **била** су три члана: Трифун Петровић—Макса, секретар, Миодраг Вуковић—**Миле** Селџак и Обрад Радивојевић—Радивоје (кандидат за ОК СКОЈ-а).

Руководство је радило у овом саставу до 29. априла, када су од Бугара погинули Трифун Петровић и Обрад Радивојевић.

Нешто касније, по налогу Покрајинског комитета, Вуковић је отишао на политички рад на подручје ОП КПЈ Младеновац, тако да после одласка Вуковића практично у овом срезу није било среског партијског руководства.

После одласка Вуковића срез опленачки је подељен на два дела. Села која су гравитирала срезу орашачком прикључена су овом срезу, " а села која су гравитирала према Крагујевцу² прикључена су срезу крагујевачком.

Све до ослобођења Шумадије у јесен 1944. године у овом срезу није више стварано ни једно среско руководство.

МИОДРАГ ВУКОВИЋ — МИЛЕ СЕЉАК, рођен је 1921. године у Барајеву. По завршетку основне школе уписао се у гимназију, коју је завршио у Београду. Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

Као студент учествовао је у демонстрацијама које је организовала КПЈ, односно напредни студенти.

До стварања Космајског НОП одреда живео је и радио у Београду.

У Космајски партизански одред ступио је 11. јула 1941. године одлуком партије. Као борац учествовао је у више борби.

1) Белосавци, Крћевац, Топола, Клока, Жабаре.

2) Светлић, Г. Трнава, Овсиште и друга.

Јуна месеца 1942. године са групом бораца Космајског одреда дошао је у састав Првог шумадњског НОП одреда, али је половином септембра исте године, по налогу Окружног комитета партије отишао на партијски рад у срез опленички као члан Среског комитета партије.

Члан КПЈ постао је почетком септембра 1942. године у Првој чети Првог шумадијског НОП одреда. Пре пријема био је кандидат за члана КП од 30. јуна до уласка у партију.

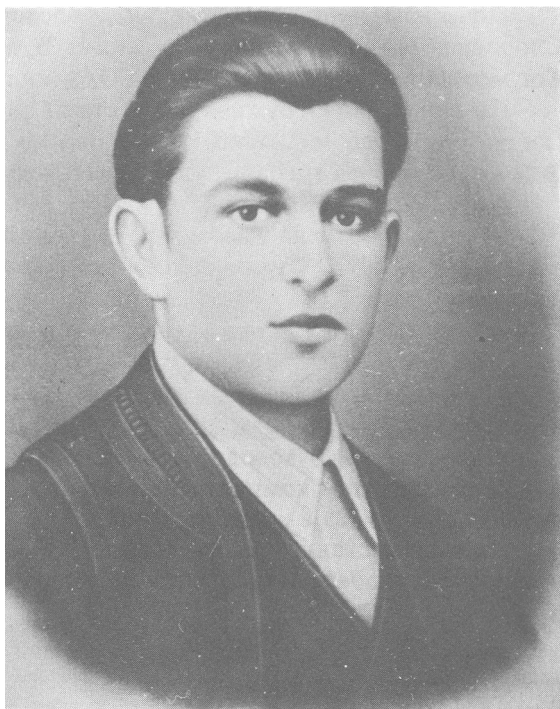
Крајем јуна 1943. г. по налогу ПК отишао је за секретара среског партијског руководства за срез посавски-Умка.

Миле је један од организатора преласка групе војно-политичких руковођилаца које Врховни штаб НОВЈ упутио у Шумадију. Они су у пратњи Сремског батаљона прешли реку Саву и безбедно стигли у Шумадију, октобра 1943. године.

Погинуо је на сремском фронту 3. јануара 1945. године као комесар батаљона XXI српске бригаде.

ОБРАД РАДИВОЈЕВИЋ — РАДИВОЈЕ

Рођен 1922. године у селу Шопићи код Лазареваца. У родном месту завшио основну школу, а у Лазаревцу опанчарски занат.

Обрад Радивојевић
Радивоје

Још као радник определио се за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а постао је у другој половини 1941, а члан КПЈ половином 1942. године.

У НОБ је од 1941. године. Био је борац Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“.

У зиму 1941/42. године био је у вези са ОК и политички радио у околини Лазареваца.

Јула 1942. године по налогу ОК отишао на политички рад у срез опленачки. Био је члан Среског комитета КПЈ за срез опленачки, одговоран за рад са омладином.

Као врло вредан и одговоран омладинац био је члан ОК СКОЈ Крагујевац (Аранђеловац).

Погинуо је 29. априла 1943. године на брду „Бокања“ код Тополе у неравноправној борби са Бугарима.

Срез колубарски

Крајем децембра 1942. године Срески комитет за срез колубарски имао је четири члана: Ракила Котаров-Вука, секретар, и чланови Милан Ђуровић, Душан Караклајић-Музикант и Живомир Несторовић, одговоран за СКОЈ.

Почетком јуна 1943. године, после погибије Ракиле Котаров и Слободана-Цана Дамњановића, Милан Ђуровић је постављен за секретара. Тог месеца постао је и члан Бироа Окружног комитета.

По директиви Окружног комитета из овог руководства у Први шумадијски одред пошао је Душан Караклајић-Музикант, члан Среског комитета. Осим њега у одред требало је да пођу Никола Вујачић, судија и курир Среског комитета Живота Ранковић.

После ових измена у овом партијском руководству остала су три члана са секретаром: Милан Ђуровић, секретар, Живојин Кузмановић, Димитрије-Диша Ђурђевић.

На састанку Окружног комитета у другој половини јуна (Извештај ОК-ПК, од 23. VI 43) одлучено је да Диша иде у Срески комитет за срез качерски и да Загорка Богдановић-Рада уђе у среско руководство партије. Тако ово руководство сада опет има три члана: Радован Грујић, члан Окружног комитета, секретар је среског руководства, а Милан Ђуровић, досадашњи секретар ушао је у Биро Окружног комитета, Загорка Богдановић-Рада, одговорна је за рад по СКОЈ-у и С. Ђ. је трећи члан.^{1*}

На овом састанку одлучено је да се Вида Мартиновић повуче из свог села и да јој се да одређени посао који ће радити у срезу.

1) Име и презиме за сада није утврђено.

Већ половином новембра долази до даљих промена у овом руководству.

За секретара партијског руководства дошао је Никола Вујачић. Радован ради као члан Окружног комитета по линији НОО у округу и помаже овом руководству. Димитрије-Диша Ђурђевић је из среза качерског враћен у колубарски срез у среско руководство. Поред Николе и Дише, у руководство је, као трећи члан, ушла и Даница Миловановић-Смиља. Четврти члан је С. Ђ. Загорка Богдановић је по директиви Окружног комитета отишла на партијски рад у срез лепенички — Рача. За руководиоца СКОЈ-а одређен је Живојин Кузмановић.

У ово среско партијско руководство треба да уђе учитељ из Б.,¹⁾ а да се обрати већа пажња на Учју из Т.²⁾

Никола Вујачић-Бора
Судија

НИКОЛА ВУЈАЧИЋ — БОРА СУДИЈА, рођен је 19. децембра 1907. године у Боану, Црна Гора.

1) Учитељица Живка Хорватовић из села Бистрице.

2) Станислав Пауновић из Трбушнице.

Гимназију је завршио у Никшићу, а правни факултет у Београду.

Члан КПЈ од 1934. године.

Учествовао је у акцијама напредног студентског покрета које је организовала партија и због тога је од полиције прогањан и хапшен.

По завршеном факултету као судски приправник радио је у Шавнику. И тамо је хапшен као комуниста. Због тога је из Шавника премештен на Косово у Вучитрн. И овде је као комуниста прогањан.

Окупација наше земље затекла га је у Боки Которској. Из Боке је дошао у Крагујевац, где насатавља даље да ради. Као секретар партијске организације ухапшен је од крагујевачке полиције 31. октобра 1942. године.

Уз писмену гаранцију више грађана Крагујевца пуштен је из затвора 31. децембра 1942. године.

По изласку из затвора повезује се са Мирославом Јовановићем-Миланом, чланом ОК и наставља са радом. Марта 1943. године по директиви партије одлази из Крагујевца и као илегалца ради краће време у крагујевачком а потом у колубарском срезу.

Извесно време је члан Среског комитета КПЈ за срез колубарски — Лазаревац, а потом секретар овог комитета.

Погинуо је 14. априла 1944. године у Даросави.

Срез качерски

У пролеће 1943. године у среском партијском руководству била су три **члана**: Љубивоје Гајић-Ђока Стаклени, секретар, Јовиша Радојевић и још један члан за кога, за сада, није утврђено о коме се ради.

ЈОВИША РАДОЈЕВИЋ рођен је 1920. године у селу Липљу код Љига. **После** завршене основне школе остао је у селу и бавио се земљорадњом.

Под утицајем учитеља Михаила Дугалића, који је био симпатизер КП, **још** у раној младости, определио се за напредни покрет.

Члан КПЈ постао је у почетку 1941. године. Априла исте године, у селу Липљу, формирана је партијска ћелија. Јовиша је постао њен први секретар.

Када је по директиви КПЈ почело формирање партизанског одреда, Јовиша је дошао у Ваљевски НОП одред, али је по директиви ОК Ваљево враћен на партијски рад у срез качерски.

Августа 1941. године постао јечлан реонског руководства КПЈ Љиг. Ово руководство вршило је функцију среског партијског руководства за срез качерски.

Јовиша Радојевић

У зиму 1941/42. године Јовиша је остао у селу и наставио са радом, упркос терору који је тада владао. Те зиме Јовиша је успео да се повеже са Покрајинским комитетом за Србију и обезбеди одлазак у Београд Мирка Томића, члана ПК који се вратио из Санџака.

У пролеће 1943. године постао је члан среског партијског руководства.

Марта месеца 1943. године постављен је за комесара Качерске чете Првог шумадијског одреда, а већ априла исте године погинуо је у борби са четницима Драже Михаиловића у Ивановцима, срез качерски.

ЉУБИВОЈЕ ГАЈИЋ-ЋОКА СТАКЛЕНИ

Рођен 9. маја 1905. године у Малом Пожаревцу, Космај, у сељачкој породици. Завршио је 2 разреда основне школе, а затим отишао на изучавање коларског и столарског заната код сеоских мајстора у М. Пожаревцу. Међутим, мало се бавио занатом. После женидбе определио се за обраду своје земље.

Још пре рата определио се за напредни раднички покрет. Учествовао је у више акција које је организовала КПЈ против ненародних режима у бившој Југославији.

У Космајски НОП одред ступио је 1941. године, али је после извесног времена враћен на рад у позадину. Члан КПЈ постао је јула 1942. године. Убрзо је постао секретар партијске ћелије у свом селу, а нешто касније и члан среског руководства КПЈ за срез грочански.

Августа 1942. године по налогу ОП КПЈ Младеновац дошао је у Шумадију. Кад је формирана III чета Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“, постао је њен политички комесар.

По одлуци ОК Крагујевац (Аранђеловац) марта месеца 1943. године из Одрета је отишао за секретара среског руководства КПЈ за срез качерски.

Почетком 1944. године, на тражење ОК КПЈ Младеновац, Љубивоје је из среза качерског отишао на партијски рад у Космај. Погинуо је у свом селу 21. фебруара 1944. године. Њега, једну другарицу и једног друга пријавио је домаћин куће у којој су били тога дана. Сви су изгинули.

Почетком маја, као први комесар Качерске чете Првог шумадијског одреда, погинуо је Јовиша, а „други члан послат је у Ваљевски одред после неуспешног рада од 4 месеца. Сада на раду трећи члан и два скојевца, сви илегалци“.)

Практично, среско партијско руководство не постоји. Крајем јуна 1943. г. у срезу качерском на раду су „трећи срески члан среског партијског руководства и два скојевца, сви илегалци“, а то су: Љубивоје Гајић, руководиоца, Вељко Бркић-Миша и Ђорђе Васић Јова-Кицош.

Вероватно је у јулу формирано ново среско партијско руководство у којем су били: Љубивоје Гајић-Ђока, Милан Дракулић-Стојан и Димитрије-Диша Ђурђевић, који је добио задатак да из Колубаре прође у Качер.

Већ почетком септембра,²⁾ на састанку Окружног комитета (од 31. VIII — 1. IX 1943.) одлучено је о променама у среском партијском руководству за срез качерски.

Милан Дракулић-Стојан партијски је кажњен, искључен из среског руководства и одређен да се стара о рањеницима и болници. Формирано је среско партијско руководство од 4 члана: Друшан Радоњић, секретар, Љубивоје Гајић-Ђока, Димитрије-Диша Ђурђевић и Милан Суцуковић.

МИЛАН СУЦУКОВИЋ, рођен 31. јула 1920. године у Широкој Кули, Лика. Са родитељима дошао у Срем 1928. године у Старе Бановце.

У Старим Бановцима завршио основну школу и по завршетку школе отишао на изучавање ковачког заната, али је занат напустио и бавио се земљорадњом.

1) Архив Србије, Н/103.

2) Архив Србије, ОК Ар. 105/а.

У 1941. години постао је члан СКОЈ-а и радио у Старим Бановцима све док усташе нису почеле да прогоне српско становништво.

У Први шумадијски НОП одред ступио септембра 1942. године, где је и примљен у КПЈ почетком децембра исте године. У одреду је био борац, водник и болничар чете.

Почетком 1943. године, одлуком ОК партије послат је на партијски рад у срез качерски. Био је члан среског партијског руководства и секретар среског руководства СКОЈ-а све до половине јуна исте године, када је за секретара среског руководства партије у срезу. На тој дужности остао је све до ослобођења ових крајева.

Носилац је „Споменице 1941“.

ЂОРЂЕ ВЕСИЋ-ЈОВА КИЦОШ, рођен 16. новембра 1923. године у Поробићу, Оџаци.

После завршене основне школе завршио је четири разреда гимназије, а затим отишао на изучавање механичарског заната.

Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а постао је априла, а члан КПЈ августа 1941. године.

До доласка у Први шумадијски одред радио је илегално у Београду. У одред је дошао почетком септембра 1942. године по налогу партије. У одреду је био борац, водник, болничар чете и секретар четног актива СКОЈ-а.

Одлуком Окружног комитета почетком јуна 1943. године послат је на политички рад у срез качерски. Радио је по СКОЈ-у као члан Среског комитета СКОЈ-а.

Срез крагујевачки

У записику са састанка Окружног комитета од 14-17. новембра 1943. г. записано је да је у крагујевачком срезу формирано среско партијско руководство од 4 члана: „Руководство је формирано скоро“.

Секретар је Сава Добричић-Шиља, радник, члан КП од пре рата. Ухваћена веза са њим прошле године. Остали чланови руководства су: Живадин-Јова Јеленић, Бранко Парић-Реља, Стева Бањанин, радник, избеглица.

САВА ДОБРИЧИЋ ШИЉА, рођен 10. фебруара 1907. године у Крагујевцу. После завршене основне школе изучавао је машинбраварски занат. Као машинбравар радио је у више места. У 1930. години запослио се у Војно-техничком заводу у Крагујевцу.

Кандидат за члана КПЈ постао је 1938. године, а члан КПЈ 25. априла 1940. године. Као члан КПЈ био је задужен да ради у партијској техници Обласног односно Окружног комитета КПЈ Крагујевац.

После повлачења Крагујевачког партизанског одреда за Босну Сава је био без везе са партијским руководством, али не својом кривицом. Доласком Мирослава Јовановића на тзв. крагујевачки терен крајем 1942. године Сава се повезао са њим и наставио са активним радом у крагујевачком срезу.

Када је ОК новембра 1943. године формирао среско партијско руководство за срез крагујевачки, Сава је именован за секретара овог руководства.

После погибије Бранка Параћа, Стеве Бањанина, Сава се повукао у дубоку илегалност и тако живео све до ослобођења Крагујевца.

ЖИВАДИН ЈЕЛЕНИЋ-ЈОВА рођен је 15. фебруара 1921. године у Горњој Трнови-Топола у сиромашној сеоској породици.

Основну школу је завршио у Трнави и остао у селу да се бави земљорадњом.

Под утицајем стрица и оца Милутина још 1941. године определио се за НОБ помажући је колико је могао.

Октобра 1941. године немачка казнена експедиција ухапсила је доста људи из Трнавe, међу којима Јову, његова два брата и оца. Истог дана су их пустили.

У пролеће 1942. године ОК је сместио у кућу Јеленића на опоравак Милорада Лабудовића-Лабуда, ранијег команданта Трећег батаљона Првог шумадијског НОП одреда. Док се Лабуд налазио на опоравку, Јова је био главни обавештајац и стражар.

Фебруара 1942. године учлањен је у СКОЈ. Касније је постао секретар скојевског актива села Трнава.

*Живадин Јова ЈелениИ
и Милутин Чеда
Ранковић*

Маја 1943. године учлањен је у КПЈ. По налогу ОК Јова је марта 1943. године дошао у партизани. Поред њега тада су у партизани дошли његов отац Милутин и два брата: Живојин-Миша и Радисав-Марко. Као борци учествују у свим акцијама које су водиле јединице Одреда. Априла месеца 1943. године погинуо му је брат Радисав, маја отац и марта 1944. други брат Живојин.

Октобра 1943. године четници Драже Михаиловића заклали су му сестру и мајку и запалили кућу.

Ова трагедија није утицала на Јовин борбени морал. Напротив.

Септембра 1943. године по одлуци ОК Јова је повучен из одреда и одређен да политички ради у крагујевачком срезу. РАдио је са омладином, односно у СКОЈ-у. Као политички радник два пута је рањаван.

После ослобођења Тополе октобра 1944. године изабран је за секретара Среског народног фронта за срез Опленачки.

Носилац је „Споменице 1941“.

Срез лепенички

После погибије Настасовића у лепеничком срезу остали су на раду чланови среског руководства Драган Маузер-Слободан и Загорка Богдановић-Рада.

*Драган Слободан
Маулер*

Почетком новембра Бранко Параћ је одређен за рад у грузанском срезу, а у среско руководство ушао је Живојин-Миша Јеленић. Пре одласка у Лепеницу био је у одреду и курир ОК.

*Вранислав Параћ
Реља*

Срез грузански

Од јуна 1943. године Бранко Параћ је поново на раду у срезу грузанском. Он је сам, јер није бидо услова за слање још неког на рад у овај срез. После његове погибије у овом срезу није нико радио.

ОКРУЖНИ И СРЕСКИ КОМИТЕТИ СКОЈ-а

Почетком априла 1943. године формиран је Окружни комитет СКОЈ-а од четири члана: Милић Радовановић, секретар и члан ОК партије, Ивица Девчић-Воја Обалац, Живомир Несторовић и Обрад Радивојевић-Радивоје.

Овај комитет је већ крајем априла остао без Обрада Радивојевића, који је погинуо 29. априла у селу Жабари на месту „Бокања“ у сукобу са бугарским окупаторима.

Половином августа 1943. године Милић Радовановић је престао да буде одговоран за СКОЈ као секретар Окружног комитета СКОЈ-а. За секретара је, после Милића, именован Живомир Несторовић. Тако је практично престао да постоји ОК СКОЈ-а јер су остала само два члана — Несторовић и Воја Обалац, који је тада био члан Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију. Крајем новембра Воја је отишао са Првом шумадијском бригадом и погинуо у крвавој борби са Немцима 4. децембра 1943. године у Пријепољу.

Новембра месеца формиран је нови Окружни комитет СКОЈ-а од четири члана: Живомир Несторовић, секретар, Бранко Параћ-Реља, Загорка Богдановић-Рада и Љубинка Новаковић.

У овом саставу овај комитет је кратко радио. Изузев секретара, за релативно кратко време сви остали чланови су изгинули.

Загорка Богдановић је радила у лепеничком срезу и погинула 5. децембра 1943. године у селу Градцу. Бранко Параћ, такође је погинуо почетком децембра 1943. године у селу Брзан код Баточине, а Љубинка нешто касније, тј. 14. марта 1944. године у селу Буковику.

ЉУБИНКА НОВАКОВИЋ, рођена 28. децембра 1922. године у селу Бања код Аранђеловца у имућној земљорадничкој породици.

Основну школу и домаћички курс завршила у селу Бања.

Под утицајем партије и скојевске организације пред други светски рат определила се за напредни раднички покрет.

Јануара 1943. године постала је члан СКОЈ-а у скојевском активу села Бање, а нешто касније и секретар овог актива.

Маја месеца 1943. године постала је кандидат за члана КПЈ, а јула исте године учлањена је у КПЈ.

Љубинка Новаковић

Пре одласка у одред била је члан Општинског комитета СКОЈ-а Аранђеловац.

По налогу Окружног комитета, крајем јуна 1943. године дошла је у Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић“. Краће време била је борац па је по одлуци ОК повучена на политички рад.

Новембра 1943. године постала је члан Окружног комитета СКОЈ-а за округ Крагујевац (Аранђеловац) и као таква радила све до погибије.

Погинула је 14. марта 1944. године у селу Буковику код Аранђеловца.

Учесник је и Окружног скојевског саветовања од 17-18. јула 1943. године које је организовао ОК и ПК СКОЈ-а за Србију на подручју ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

На састанку Окружног комитета партије 21. VIII — 1. IX 1943. године, на дневном реду било је и питање СКОЈ-а, тј. дата је оцена рада ОК СКОЈ-а. У записнику са овог састанка Окружног комитета партије стоји:')

1) Архив Србије, ок. Ар. 105/а.

Секретар је учинио велики пропуст што се кретао у једном срезу те не може да има преглед чланова организације.

Неправилно је што се два члана Окружног задржавају у једном срезу. И Рада (Загорка Богдановић) требала је да иде у други срез.

Љубинка (Новаковић) никад не добија одређене задатке.

Рељи (Бранко Параћ) су донекле сужене могућности зато што се налази у Среском (комитету партије). Партија треба што пре да му нађе замену.

Рад СКОЈ-а је врло слаб. Врло мали број актива, нема УСаОЈ-а, масовних организација, рад врло слаб и тамо где постоји УСаОЈ.

ОК СКОЈ-а је остварио директиву о стварању технике".

СРЕСКА РУКОВОДСТВА СКОЈ-а

Што се тиче среских руководства СКОЈ-а, њих је у појединим срезовима било мање-више стално, а у неким само повремено. Иначе по СКОЈ-у радили сви чланови среских партијских руководства, а они млађи чланови среских комитета партије били су одговорни за рад по СКОЈ-у. Према томе, може се рећи да није био потпуни континуитет постојања скојевских руководства како окружног тако и среских. То није пропуст само кадрова који су били задужени за рад у СКОЈ-у, већ пропуст и партијских руководства.

ВЕЗЕ СА ПОКРАЈИНСКИМ КОМИТЕТОМ И СУСЕДНИМ ОКРУЖНИМ КОМИТЕТИМА ПАРТИЈЕ

Везе са Покрајинским комитетом успостављене почетком 1942. године добро су функционисале и у 1943. години.

Курири су и даље Марика и њен брат Ђорђе Котевић. Састајање курира и чланова Окружног комитета и даље је било у селу Рабровцу у кући Софије Арсић.

Курири су долазили једанпут, а понекад и два пута недељно.

Марика и Ђока из Београда су долазили у селу Рабровац по дану, само понекад ноћу, а чланови Окружног комитета само ноћу. После одржане везе члан Окружног комитета морао је у току ноћи, пре сванућа, да изађе из Рабровца. Обично је имао толико времена да стигне до села Маскар или Белосаваца, где је сачекао вече па да допешачи до Букуље, Венчаца или заселка Гајева где је моментално био секретаријат Окружног комитета или неко из секретаријата.

Везу са куририма Покрајинског комитета одржавали су и даље само чланови Окружног комитета Мика Милосављевић и Душан Петровић—Пзвле, секретар комитета. Када је Милосављевић отишао на партијски рад у Ваљево, заменио га је Милић Радовановић—Младен.

Марика и Ђорђе (Јошевић)

И поред прилично редовне везе са покрајинским комитетом, било је случајева прекида на краће време због потера и блокада које је вршио непријатељ на територији Окружног комитета или због рација и хапшења која је вршила полиција у Београду.

Ипак, када је било потребно спровести неки ранији договор, као на пример војно и партијско саветовање, везе су морале добро да функционишу. Поводом планираних саветовања у Шумадији Покрајинским комитет је писао Моми Марковићу—Вуку:¹⁾

„Осигурај редовну и чврсту везу између ОП Мл.(аденовца) и ОК П.(ожаревца) јер ће то добро доћи поред осталог и за оно раније предвиђено саветовање.

Тако исто треба учврстити везу између Шумадијског и Пожаревачког одреда.

Издај налог Космајцима да стално проверавају сигурност канала”.

1) ПК—Вуку, 10. VI 43.

Већ почетком 1943. године Покрајински комитет КПЈ за Србију и Главни штаб планирали су да војне и партијске везе са одредима иду преко Шумадије, где се већ налазио командант Главног штаба, а и комесар је требало ускоро да дође.

Секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић—Михајло, у писму од 22. јануара, обавестио је Радивоја Јовановића—Слободана да је од Врховног штаба НОВ и ПО Југославије постављен за команданта, а Момчило Марковић—Вук за комесара Главног штаба за Србију.

Истог дана, тј. 22 јануара, комесар Главног штаба упутио је писмо Слободану, у коме се између осталог каже:"

„... Што се тиче функционисара Гл.(авног) штаба то ми морамо одмах решити. Најбоље је да седиште штаба буде у Шумадији. Не само ради тога што ће Шумадија бити жижа народноосл.(ободилачке) борбе већ и што је за нас то најзгоднија база одакле ћемо моћи да држимо чврсту везу са свим одредима. Ја ћу одмах доћи тамо са начелником штаба кап.М.²⁾ па ћемо и то питање решити како је најбоље.

Док ја не дођем, ти среди стање тамо у одреду и покушај да се повезеш преко Косм.(аја) са Пож.(аревцем). Исто тако предузми мере да се направи канал према Кру.(шевцу) да би се ми тамо пребацили, ради сређивања прилика тамо. Ја ћу, док не дођем, одржавати везу са свим одредима и слађу им писмене директиве у име Глав.(ног) штаба".

Преко Шумадије је планирана и веза са Западном Србијом и даље преко Дрине са Босном. С тим у вези секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић писао је о томе Радивоју Јовановићу—Слободану:³⁾*

„Даље Врх.(овни) шт.(аб) нам налаже извлачење људи за партизанске јединице изван наше територије њихово извлачење испод удараца непријатеља (али задржавање свих могућих снага на нашем терену у јачини у којој могу да опстоје). Зато је врло актуелно наше пробијање кроз Западну Србију, прављење једног канала, о чему смо говорили на састанку у вези са Суворбор.(ским) одредом". (Писмо без датума).

О везама преко Шумадије са Јужном и Источном Србијом комесар Главног штаба је у писму од 11. II 1943. г. команданту Радивоју Јовановићу писао:⁴⁾

„Нужно је да кад стигнем тамо, будемо преко терена повезани са свим одредима и да руководимо. Ја сам већ предузео и предузимам да се изграде канали из Србије ка Шумадији. Канал већ постоји из Пожаревца преко Космаја и ускоро ће бити и ка Крушевцу и Чачку. Од Крушевца већ је изграђен канал из Србије ка Шумадији. Канал већ постоји из Пожаревца преко Космаја и ускоро ће бити и ка Крушевцу и Чачку. Од Крушевца већ је изграђен канал за Ниш и Лесковац, исто тако и за Зајечар".

1) Архив Србије, ГШС—47.

2) Марковић Алимпије

3) Архив Србије ГСС—51.

4) Главни штаб Србије, ВИИ, бр. 53.

Упоредо са договорима око изградње канала између секретара Покрајинског комитета, команданта и комесара Главног штаба, Покрајинским комитет је тражио од Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) да ради на успостављању ових веза.

У писму Окружном комитету од 6. јануара 1943. г. Покрајински комитет је тражио да се предузму мере за сигуран канал према југу:

„... Предузмите све што је потребно да се што пре створи сигуран канал према југу. Створите упоришта у пограничним селима Гружанског и Лепеничког среза да би се преко њих повезали са Крушевачким, Краљевачким и Чачанским тереном и првенствено сада према Беличком и Левачком срезу јер је потребно да се што пре осигура канал са Кру.(шевцом), јер су они са њихове стране учинили све што треба. Јавите нам што пре шта сте по томе све учинили...”

Покрајински комитет је желео да се ова веза што пре успостави. Међутим, то није ишло тако брзо. Више пута је питао: „Шта је са каналом о коме смо вам писали?”. „Предузмите све мере да се што пре обезбеди канал према Кру.(шевцу) и Чач.(ку) итд.”

Почетком фебруара Мирослав Јовановић—Милан успео је да се повеже са једним нашим симпатизером из околине Крагујевца. Он је ишао у Крушевац и успео да се повеже са тамошњом партијском организацијом која је о тражењу везе обавестила Окружним комитет КПЈ Крушевац. Окружни комитет Крушевац је својим каналом питао Покрајински комитет да ли је ово тачно.

Једанаестог фебруара Покрајински комитет је о овоме писао Окружном комитету Крагујевац (Аранђеловац):^{1*}

„...Другови из Круш.(евца) питају да ли је тачно да је I шум.(адијски) одред тражио везу преко неког симпатизера из Кру.(шевца), а који сада станује у околини Краг.(ујевца) и има везу са орган.(изацијом) у Краг.(ујевцу). Шаљемо вам адресу тог симпатизера и одговорите да ли га познајете. Могли би да се повежете са њим. Тражите га само четвртком и недељом. Име му је Бора Обрадовић², блиски симпатизер, село Сипић срез Лепенички. Домаћин пита вашег: „да ли пријатељ хоће биоскоп(?)” Одговор вашег: „не, за пшеницу ако има”...

Том приликом Покрајински комитет је послао адресу и јавку за повезивање са Окружним комитетом КПЈ Крушевац, да би се организовао канал од Шумадије до Крушевца. Та јавка гласи:

„Шаљемо вам јавку на коју се обратити ради прављења канала према Круш.(евцу): Добрила Петровић, учитељица у Витковцу. Ваш се обраћа и каже: „Имам за продају петнаест и по кила јабука”. Она одговара — „хоћу само девет и по кила”.

1) Архив Србије, ОК Ар,—55.

2) Касније је радио у срезу лепеничком као политички радник. Погинуо 5. децембра 1943. у околини Раче.

Члан Окружног комитета Мирослав Јовановић-Милан послао је једно писмо на ову адресу коју је написао Мома Марковић-Вук, члан Покрајинског комитета и комесар Главног штаба. Вук је о томе обавестио Покрајински комитет:"

„... Писмо за Крушевац послао је Милан, али ме још није обавестио како иако сам му тражио. Јавио ми је само кратко „успео сам да пошаљем твоје писмо за Крушевац“.

Покрајински комитет је такође и сам радио на успостављању сталне везе са Крушевцем. У свом писму упућеном 18. априла обавестио је Вука:^{2*}

„... Са Круш.(евцом) смо дошли у везу, али само са њиховим куриром. ОК је изгубио са њима везу, јер је Будни³⁾ (с ким је он био у вези) погинуо у граду у вези са провокацијом неких Бугара око преузимања оружја“.

Настојања Покрајинског комитета, Главног штаба и Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) да се ове везе устале и учврсте нису до краја остварене.

Везе преко Западне Србије (тачније преко Ваљево према Босни, ишле су из Шумадије преко Окружног комитета Ваљево, односно среског руководства за срез ваљевски. Везе до Окружног комитета Ваљево биле су углавном уредне и редовне, а даље до Дрине ређе и нередовне.

Канал са Крушевцем није функционисао. Исто тако ни са југом Србије, односно Нишом и Лесковцем. Зато су везе са овим окружним комитетом и партизанским одредима одржаване преко Покрајинског комитета КПЈ за Србију.

Везе са Пожаревцем ишле су преко Окружног поверенства КПЈ Младеновац, а одатле каналом Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац).

Све ове везе углавном су одржаване преко партијских окружних руководства и помоћу њихових курира.

Према томе, један од важних задатака Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) био је редовно одржавање веза са суседним окружним комитетима, тј. Окружним комитетом КПЈ Ваљево, Чачак и Младеновац и, наравно, са Покрајинским комитетом у Београду. Окружни комитет Младеновац је одржавао везу са Окружним комитетом Пожаревац и њихове извештаје достављао Моми Марковићу-Вуку или преко Окружног комитета Крагујевац Покрајинском комитету у Београду.

1) Архив Србије, ПКС-277.

2) Архив Србије, ПКС-2479.

3) Није утврђено право име и презиме.

Неким члановима секретаријата Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) било је чудно зашто је Окружни комитет Младеновац дуже време одржавао везу са Покрајинским комитетом у Београду преко Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) иако је територија Окружног комитета Младеновац допирала до самог Београда. Али, зашто је то тако, нико није питао Покрајински комитет.

С обзиром да су ове везе са суседним окружним комитетом ишле преко Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац), Покрајински комитет се плашио да овај Окружни комитет не преузме улогу Покрајинског комитета. Зато је у писму од 11. фебруара 1943. године писао Окружном комитету Крагујевац (Аранђеловац):

„Ваш контакт са суседним ОК-а не сме имати никакав други карактер, сем по техничкој и обавештајној линији”.

Међутим, то није сметало појединим суседима да почесто критикују, да се љуте што нешто понекад од материјала нису добили онолико колико су сматрали да треба да добију, што је курир Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) понекад из оправданих разлога закаснио итд. У писмима, која су за Покрајински комитет ишла преко везе овог комитета, следице су често и жалбе и оштре критике на Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац). На основу њихових примедби следице су још оштрије критике Покрајинског комитета. Све ове критике често су биле неоправдане, без улажења у објективне разлоге итд. И када су нама писали, често су се позивали на наређења Главног штаба, на Покрајински комитет, Вука, тражили да се испита зашто нешто за њих није урађено, зашто је нешто послато са закашњењем итд.

Ево неких делова писама која ће потврдити напред наведено.

„Зашто ОП Мл.(аденовац) није добио „Глас” од новембра”.¹⁾

„Зашто нисте послали друговима из Косм.(аја) реферат о СКОЈ-у када сте ви од нас добили неколико примерака”.

„Сав материјал, који вам шаљемо није само за вас већ и за Ваљ.(ево) и за друга Младена (Милош Минић), зато га увек правилно разделите па и њима на време њихов део пошаљите”.

„Пошто је веза између вас и нас успостављена, шаљемо вам поред осталих и ово старо писмо упућено вама, а које нисмо пре могли да вам пошаљемо.

Шта је са друговима, који су требали да се пребаце на наш терен: Милом „Сељаком”, Учом, Андријом и Таском? Шаљите их што пре...

Ми смо вам већ неколико пута писали за револвер другарице Кике, који је код вас био на поправци. Ви упорно ћутите и ништа не одговарате. Требали би већ да нам га пошаљете или бар одговорите шта је са њим, пошто нам је неопходно потребан...

1) Архив Србије, ОК Ар.-82, ОП Млад. 12. III 42.

2) Архив Србије, ОК Ар.-82, ПК — ОК, 9. IV 1943.

Поново вам напомињемо да доктор треба хитно да се пребаци на наш терен на дан-два. *То вам је и дру! Вук поручио*". (подвукао ММ)¹⁾

О овим прекорима упућеним од Покрајинског комитета и ОП Младеновац најбоље говори писмо Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) упућено ОП Младеновац 7. V 43. г.:²⁾

„Што се тиче везе са нама мислимо да ће убудуће редовно функционисати. Ваш курир ће долазити у Гајеве сваког понедељка увече где ће га чекати наш курир. То је најкраће одстојање које вам можемо дати.

Чуди нас што нам ово!а пута ништа не пишете и што Потребне ствари тражите преко дру!а Вука а он директно од нас. (подвукао ММ).

Нама ОП пребацује што друг Вук није ни до 9. V примио нови „Глас" ма да смо вам одмах послали. *Зато нам убудуће шаљите редовно потврду с пријему материјала и колико сте од че!а примили, као и потврду о пријем санитарско! материјала.*

Револвер другарице Кике још је тамо где га је дала на оправку. Ми ћемо га тражити и јавити вам шта је с њим".

Ево једног писма које је писао ОП Младеновац по налогу Мом«Марковића-Вука:

„По мишљењу Вука Миле Сељак да се пребаци на њихов терен јер им ј<потребан.

Такође и Добривоје, Уча из Држња, иако је болестан, лечиће се код њих".

„Таско такође да се пребаци на терен Младеновца, сложили су се Вук у Слободан (Радивоје Јовановић).

Друг Вук нам је рекао да вас питамо: 1. Какав је то канал из Београда који иде преко Музиканта (Душан Караклајић), преко кога је дошао известан број људи за одред (највише другарица) и ко је све дошао? 2. Шта је са Вуксаном ад. (окатским) при.(правником) који је упућен на ваш терен? 3. Како је се могло десити да Османгић, поштар који је био упућен за позадински рад, буде придодат одреду и тако настрада".³⁾

„Ми смо вам већ неколико пута досда писали, али од вас нисмо добил никакво одговора ни по једној ствари. Не знамо да ли сте добили нашу пошту Овога пута одговорите нам свакако на све ствари, за које смо се у ово неколико писама интересовали.

Мислимо да је наш узајамни додир и сарадња нужен и потребан, а уосталом то су и директиве ПК-а".

„Примили смо ваша писма од 4. и 7. VI 43. г. као и послати материјал. Он је приспео сав на броју, само влажан и упрљан. Збо! тоја било би потребно да сав материјал шаљете добро упакован и запечаћен. (подвукао ММ)

1) Архив Србије, ОП Мл.-ОК. Кр., 6. VI 43.

2) Архив Србије, ОК Кр.-ОП Мл., 7. V 43.

3) Архив Србије, ОП Мл.-ОК. Краг. 8. V 43.

„Што се тиче канала за пребацивање људи — он више неће ићи до вас и преко вас (према најновијој одлуци Гл. (авно1) Шт. (аба) — те у вези са тим ми немамо потребе за поновно успостављање те везе”.¹⁾

Слично је било, али ређе и код веза између одреда, Космајског и Првог шумадијског.^{2)*}

„Већ други пут вам пишемо а од вас никако ништа не добијамо. Мислимо да сте упознати са директивом Гл.(авног) шт.(таба) о међусобном чврстом одржавању веза суседних одреда и да по томе треба да поступите...”

„По одобрењу Гл. шт. тражимо од вас да нам пошаљете половину експлозива којим располагете, пошто на нашем терену лежи срж свих комуникација, а не постоји могућност да га игде запленимо, пошто рудници добијају експлозив само за један дан...”

По наређењу гл.(авног) шт.(аба) пошаљите нам одмах друга — партизана који је из Вел. Крсне”.

Зато је Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац) захтевао да ОП Младеновац потврђује све што прими посредством овог Окружног комитета.³⁾

„Примили смо тачно сав материјал и 3 друга које сте нам послали (Селџак, Денеба, Андрија).^{4)*} Уча је остао на вашој територији пошто је био тешко болестан. Данас шаљемо курира да и њега пребаци као и да прими ваше 1 друга Павла”. (подвукао ММ)

Оваквих случајева није било са Окружним комитетом Ваљево, а само по неки пут било је мало „оштријих” писама од Окружног комитета Чачак. Ипак, тражено је понекад понешто да се разјасни или пак брзо да се пошаље.

Веза са партијом на територији Окружног комитета КПЈ Чачак успостављена је први пут после 1941. године крајем фебруара 1943. О томе је у извештају, послатом Покрајинском комитету, Окружни комитет Чачак писао:⁵⁾

„Крајем фебруара 1943. СК (Срески комитет) партије (среза таковског) успоставио је везу са I Шумад. одр. ради помоћи за стварање Таковске чете”.

Доласком Милоша Минића-Милутина за секретара Окружног комитета КПЈ Чачак, веза је била успостављена преко села која су се налазила на граници оба округа — Чачак и Крагујевац (Аранђеловац). Веза је служила како за достављање извештаја Покрајинском комитету тако и за контакте између окружних комитета.

Међутим, ове везе понекад су биле лоше због непријатељских блокада села преко којих је ишла курирска веза, а понекад и због тога што курири нису стизали на време да један другом предају пошту.

1) Архив Србије, ОП. Мл. — ОК Краг., 11. VI 43.

2) Архив Србије, Штаб Космајског — Штабу Првог шумадијског, 17. VI 43.

3) Архив Србије, ОП Младеновац — ОК Крагујевац (Аранђеловац) 30. III 43.

4) Миодраг Вуковић-Миле Сељак, Предраг Удицки-Денеба, Андрија Мазинанин.

5) Архив Србије, ОК Чачак — ПК, 30. 43.

„Као што смо и предвиђали, наша веза са вама наилази на огромне сметње. То долази отуда што је веза постављена преко села која сада, а која ће сигурно и убудуће бити поприште борбе са дражиновским бандама. Нема потребе да говоримо од колико је огромне важности да веза између нас и вас буде чврста, осигурана и експедитивна. Веза преко села" преко којих је била постављена више је немогућа али, ако је могуће, скопчана је са великим ризиком за наше курире. Зато организујте везу преко краја, преко села која ће мање бити терен за борбу са непријатељем. Нашег курира задржите и нека буде н; пункту са кога ће подизати пошту за нас и остављати пошту за вас, Вука I ПК-а. Молимо вас да овај посао извршите што брже.

Друго, Миша нам је послао свега 5 ком. радио новости и 5 комада прогла са Антиф. конгреса. Ви знате да ми још немамо могућности да издајемо радио вести и летке, *па ме мно1о чуди* (подвукао ММ) да сте нам тако мало пропагандног материјала послали. Молимо вас, да поред свих послова, не заборавите нас. Код нас су услови много тежи него код вас...

Предложио бих вам да успоставите један главни канал везе са нама, а как је овај угрожен од банди, да веза иде преко једног резервног канала. Оба канала ишла би у два различита правца."²¹

Курири који су одржавали везу морали су у одређено време да стигну предају пошту и врате се у току ноћи до одређеног места. Ако су у путу наишли на непријатељске заседе, блокаде и потере, онда би закашњавали не одржавши везу. У том случају веза би се пореметила и одлагала. Тада су интервенисали окружни комитети.

„Наш курир није у овој недељи уговореног дана стигао у везу зато што се отуд доцкан вратио. А ванредно сам га био послао по захтеву друга Милића. Убудуће ће то ићи како смо се договорили. Ваш курир нека еачекује нашег курира ради експедитивности везе".³⁾

„Већ два пута се наш курир враћа без икакве поште од вас. То није добро. Стално говоримо да веза међу нама мора бити чврста, али час ми час ви укоси **неуредност у одржавање** везе. **ПостараЈте** се другови да **ваш** курир'стиж< уредно уговореног дана".⁴⁾

Један члан Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац), а понекад V два, били су ангажовани око веза са суседним окрузима. Придигом пријем поште требало је одмах одговорити на писмо или уз писмо послати и друг< ствари које су суседи тражили.

1) Једно од села преко којег је ишла курирска веза ОК Чачак — ОК Крагујевац (Аранђеловац) било је село Манојловци, курири су се састајали у кући Радојице и Софије Ристић.

2) Архив Србије, ОК Чачак, 10. IV 43.

3) Архив Србије, ОК Чачак, 3. IX 43.

4) Архив Србије, ОК Чачак, 27. IX 43.

„... Треба да нам пошаљете што пре следеће: 1) материјал са партијског курса, 2) напуњен акумулатор, 3) остале ствари (сем муниције за холанд. митраљез кога су наши у једној борби са четницима и жандаримима изгубили) које смо тражили писмом прошлим, 4) радио вести (јер мало знамо шта се догађа, пошто још нисмо стекли радио)."

Дешавало се да се курири понекад споречкају, па онда трпи веза. Док се испита ко је крив, прође доста времена. Тако је Окружни комитет Чачак писао:²⁾

„Материјал и пошту од ПК и од вас примили смо. *Наш курир се жали на неуредност ваше1 курира*. Каже да неће да га чека одређеног дана па пошта заостаје. Видите, молимо вас, па ликвидирајте ту неисправност".

„Шаљемо акумулатор да га напуните и *што пре нам пошаљете*, јер не слушамо вести. Док нам акумулатор не пошаљете пошаљите нам радио вести ако умножавате, а *ако не умножавате напишите нам*",³⁾ (Подвукао ММ).

Окружни комитет Крагујевац је био нека врста сервиса за суседне комитете и Главни штаб. И све је било веома хитно.

Тако је Мома Марковић-Вук писао секретару Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац):

„Користим пут овога друга да те се поново јавим и да ми ти *најхитније* даш следећа обавештења.

Да ли је Мија шта од поште донео и ако је донео да ми је одмах пошаљ^лш. Да јавиш шта ти је све Мија усмено говорио о приликама у Космају, акцијама, Сремцима, рањеницима, муницији.

Да испиташ зашто акумулатори нису напуњени, да предузмеш мере да се што пре напуне.

Да најхитније пошаљеш батерије за радио.

Да пошаљеш плен који су донели другови са терена Краг.(ујевца).

Да пошаљеш што више новаца за бригаду.

Да се преко парт.(ијске) орг.(анизације) предузму најхитније мере за обезбеђење потреба за војску (одело, обућа, цемпери и чарапе).

Да се најхитније организује болница".⁴⁾

Почетком маја 1943. године Покрајински комитет је упутио једно оштро писмо Окружном комитету. Писмо се односило на некакву оцену о раду суседних окружних комитета које је наводно давао Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац). У том писму између осталог стоји:⁵⁾

1) Архив Србије, ОК Чачак, 13 IX 43.

2) Архив Србије, ОК Чачак, 3 X 43.

3) Архив Србије, ОК Чачак, 7. XI 43.

4) Архив Србије, Мома Марковић-Вук — Д. Петровићу-Павлу, 13. XI 43.

5) Архив Србије, ПК — ОК, 6. V 43.

„... Није допуштеио, још више, дубоко је антипартијски да поједини чланови вашег руководства или други дају оцену о раду суседних окружних руководства и њихових појединих руководиоца. Ово нека вам буде само наше упозорење, а друг Вук ће *иследити ту ствар и саслушати* (подвукао ММ) кога треба. Помозите му да би се прекратиле те нездраве појаве по којима се мора најоштрије ударати”.

Ниј[^].утврђено да ли је Вук вршио ово ислеђивање. Ко је вршио ово „оцењивање” суседних окружних комитета, утврђено је касније. Наиме, курири, који су одржавали везу са суседима, доста су знали, па су се код колега хвалили или пак причали како су они чули да неки комитет боље а неки лошије ради. На ово се неко жалио Покрајинском комитету, па је због тога уследило овакво писмо.

МЕРИЛО ВРЕДНОСТИ ПАРТИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ — ЈАК ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД

„Снага одреда и његова активност то је сада мерило вредности парт.(ијске) организације“, писао је Покрајинеки комитет Окружном комитету 29. јануара 1943. г.^{1*}

Још одмах после рашчишћавања проблема око презимљавања одреда, Окружни комитет је на свом редовном састанку почетком јануара 1943. г. одржаном у засеоку Забрежје — село Бања, поново дискутовао о мобилизацији људи за одред. Код чланова комитета није било колебања да ли треба ићи на мобилизацију, али су готово сви изражавали бојазан у успех у току зиме, посебно кад су у питању људи са села. Скоро једногласно је констатовано да ће већина користити изговор да је зима и да ће борци доћи у тешку ситуацију као што је била она 1941/42. г.

Ипак, после дуже дискусије закључено је да се иде на мобилизацију. С тим у вези чланови окружног комитета пренели су директиву среским партијским руководством, да партијске и скојевске организације, све друге народноослободилачке организације и сви активисти треба да се заложу на извршавању овог партијског задатка.

У току јануара и фебруара 1943. године одржани су састанци са свим партијским и скојевским организацијама на територији Окружног комитета. Одржани су састанци са већим бројем НОО, борбеним десетинама и другим организацијама по селима, али резултати мобилизације су били веома слаби. И поред тога што су се људи изјашњавали за НОБ, што су одобравали линију Партије, акције одреда итд., нису се одлучивали да узму пушку и пођу од куће. Сви они су добро запамтили како су се домаћи издајници крваво обрачунавали у зиму 1941/42. године са свима онима који су били у борби. И не само са њима, већ и са њиховим породицама. И поред овога, многи су истицали да су партизански услови живота у време зиме веома тешки. Било је и оних којима је претила опасност да буду ухапшени, али кад им је речено да треба да пођу у одред, нису хтели. Радије су се склањали код пријатеља у друга села, код рођака у градовима, живели илегално, али нису полазили у одред.

1) Оригинал у Архиву Србије, бр. 2600.

О расположењу народа и резултатима мобилизације нових бораца Окружни комитет је обавестио Покрајински комитет. Покрајински комитет се сложио са оценом Окружног комитета, али је и даље инсистирао да се настави са мобилизацијом како би се број бораца одреда повећао, иако партија у округу није престала на овом питању да ради.

Крајем јануара у писму Покрајинског комитета Окружном комитету о овом проблему стоји:"

„... Томе питању (припремању људи за одред — М.М.) морате посветити највећу пажњу, и предузети све мере за мобилизацију за одред. *Борбене десетине* су те које треба да појачају одред. Зато одмах поставите пред десетине њихово одлазак у одред, објашњавајући им сву важност тога данас. Свака њихова колебљивост значи наш слаб утицај на њих и потребу већег рада међу њима. Данас је тежиште рада на одредима, а борбене десетине биле би само једна етапа, ка припреми мобилизације за одред. Сад је тај моменат наступио"...

И поред свих настојања партијских руководства у округу, резултати мобилизације били су слаби.

Тих дана у преписци између Покрајинског и Окружног комитета закључено је да треба да се поново оживи канал од Београда преко подручја ОП Младеновац до територије Окружног комитета КПЈ Аранђеловац, преко кога би Покрајински комитет и даље слао људе за одред из Београда, јер је у слању људи било кратког застоја.^{2*}

„... Канал ћемо осигурати са друговима из Кос.(маја)...

Ухватили смо везу преко једног нашег симпатизера из Београда, послодавац са радњом у Гробљанској улици, који је имао везе са партијом, али последњим хапшењем пала му је веза. Он нам каже да он има могућности да пребацује легалним путем возом људе за одред. Он пита (Танкосић) да ли се ви слажете с тим и да ли одобравате, како изгледа да ради по линији НОО. Ако се слажете са овим ви нам јавите..."

Већ крајем фебруара канал је добро функционисао. Стизале су у одред групе од 4 — 5 другова и по нека другарица. Између осталих овим каналом су долазили и партијски и скојевски руководиоци. Тако су у Шумадију дошли Ђорђе Јовановић Јарац, Ивица Девчић-Воја Обалац, Бора Дреновац-Црни, Предраг Удицки-Денеба, вајар Танкосић и други.

О функционисању „канала" Београд-Младеновац-Аранђеловац за слање људи у одред секретар Окружног комитета Аранђеловац обавестио је коман-

1) Архив Србије, бр. 2600, ПК-ОК, 29. I 1943. г.

2) Архив Србије, ПКС 236, ОК-ПК 1. I 1943.

данта Главног штаба Раднвоја Јовановића-Слободана. Тим поводом Јовановић је писао комесару Главног штаба Моми Марковићу 15. фебруара 1943. године:¹⁾

„... Добио сам извештај од друга Павла да је канал са вама успостављен. Требало би да поставите и остварење резервног (канала) и то одмах. Избацивање људи из Б.(ограда) треба уредити тако да долазе онда и у великом броју како се одавде поставља тј. кад се и колико може примити.

Прихватање зависи од оружја и муниције са којом располажемо. То нам се за будуће јачање одреда поставља као врло важан проблем, јер може настати време кад ћемо имати бораца а не оружја. Зато сматрам за потребно да напоменем да у том смислу треба издати наређење организ.(ацији) Млад.(еновца) да најактивније ради пошто на томе терену има огромна количина оружја и муниције у народу. То разуме се треба поставити свим организацијама.

Ми ћемо одавде такође захтевати од другова из Млад.(еновца) да раде на овоме и утврдити остале појединости.

Другови из ОК Ар.(анђеловца) тврде да могу да приме већи број људи и да их разместе по терену до момента кад могу бити наоружани. Треба слати само оне људе који су физички потпуно способни да издрже напоре борбе. Ако се не буде тако радило створиће се брзо при одреду тежак баласт болесника и рањеника који ће страшно да утиче на рад и морал.."

Марта 1943. године Покрајински комитет је јавио Окружном комитету кога је све послао у одред нагласивши ко је члан КПЈ а ко у СКОЈ-у, ко долази на партијски рад итд. На крају је нагласио:²⁾

„...Другови, учините све да се с ваше стране омогући слање другова у одред. Помозите друговима из Мл.(аденовца). Стварајте нове могућности. Све то држите у највећој тајности, јер непријатељ претпоставља и зна за неки канал који иде преко Белановице за Ваљево..."³⁾

Међутим, као и раније, било је застоја у слању људи из Београда. Ту и тамо нека „карика" је попустила. Неки пут је непријатељ вршећи претрес по селима омео везе и људе који су радили на „каналу". Зато су Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац) и Окружно поверенство Младеновац били стално у тесној вези и одмах интервенисали ако је било застоја. Тако је 7. маја Окружни комитет писао Окружном поверенству Младеновац.

1) Архив Србије, ПКС 254.

Комесар Гл. штаба није био још дошао у Шумадију.

2) Архив Србије, ПКС-236.

3) Канал Белановица—Ваљево није постојао, али је постојао канал Окружног комитета:

Београд—Јабучје код Уба—Лазаревац, одн. Шопић код Лазареваца. Тих дана похапшени су неки омладинци из околине Лазареваца који су нешто знали о овом каналу, па отуда ово упозорење од Покрајинског комитета.

„...За везу за пребацивање људи јавите нам идући пут да ли сте све средили, а ми ћемо вам идући пут јавити до којег пункта треба да нам пребацујете људе. Нама ПК јавља да је са ваше стране све уређено и да се само чека на нас. Међутим, нама ништа не Пишете о томе... " •) (Подвукао М. М.).

Поред јавки у селима Бањи и Мисачи, на које су долазили другови легално возом, постојала је и јавка и у Даросави. У одређене дане са унапред уговореним знаком на железничкој станици чекао је човек коме је прилазио друг који је водио групу за одред. После измене уговорених знакова одлазили су у село где су чекали долазак курира или их је ова веза одмах одводила у партизанску јединицу ако је ова била у Даросави или у другом суседном селу.

Ако су из Београда долазиле веће групе, често их је сачекивала и прихватала партизанска чета, десетина или петорка и одводила до Букуље, Венчаца или у село где су их чекале остале партизанске јединице или курири. Тако су новодошли борци били обезбеђени од евентуалног непријатељског напада.

Ако су групе биле мање, од 3—5, њих су у одређеним местима близу Београда сачекивали курири Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) или окружног поверенства Младеновац.

Сем два-три случаја, људи који су делазили у партизане нису падали у руке непријатељу.

Није утврђен број људи који су дошли у одред овим каналом, али дошло их је доста. Да су везе на каналу стално и добро функционисале, дошло би их и више.

Скоро сваки борац је дао изјаву о својој активности, евентуалном хапшењу, партијским везама, људима које је познавао или имао везу, који би дошли у партизане, а остали су у Београду. Ове изјаве слате су Покрајинском комитету на коришћење.

На подручју Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) стално је вршена мобилизација људи за одред. Сачувана је једна бележница Мике Милосављевића са састанка Окружног комитета 18. априла 1943. године²) из које се види да је из колубарског среза у одред дошло 45 људи.

Тако је из Лазареваца дошло 9. Од овог броја 7 су чланови КПЈ. Из рудника угља у Шопићу дошло је 5 рудара, из села Ћелија 1, из села Венчани 9, Даросаве 2, Рудоваца 1, Великих Црљена 1, рудника Јунковац 12 итд.

У срезу орашачком такође је у одред дошло више чланова КПЈ из села Бање, Копљара, Врбице.

Из среза опленачког у одред је дошао Милутин Јеленић, са своја 3 сина,³) а из Крћевца и Тополе по неколико омладинаца.

О доласку бораца у одред употребљава се израз „мобилизација". Овај израз не одражава стварно стање. Јер кад су у питању чланови СКОЈ-а или

1) Архив Србије, ПКС 254.

Комеар Гл. штаба није био још дошао у Шумадију.

2) Архив Србије, ОК Ар., бр. 1772.

3) Живадин-Јова, Радисав-Марко и Живојин-Миша. Сем Јове, сви остали су изгинули.

млади чдаиови Партије, са њима је договорено да партизани дођу и изврше „мобилизацију,” и на тај начин оправдају свој одлазак у одред. Родитељи су код непријатеља правдали одлазак своје деце тзв. „насилним одвођењем” од стране партизана.

„ДИВЉБИ" — НЕРЕДОВНИ КАНАЛ¹ ЗА СЛАЊЕ ЉУДИ ИЗ БЕОГРАДА У ПРВИ ШУМАДИЈСКИ ОДРЕД

Другови и другарице који су додазиди у одред „каналом" Покрајински комитет — Окружно поверенство Младеновац — Окружни комитет Аранђеловац, скоро сви су говорили да има доста људи који би дошли у одред, али да су погубили везе, било што су им везе биле похапшене илишту су и они били хапшени па после пуштања из затвора нису могли поново да успоставе ту везу.

Због честих „провала" полиције у партијску и скојевску организацију у Београду и слабог држања појединаца пред полицијом, Покрајински комитет партије је од свих тражио строгу конспирацију у раду. Често је писао окружним партијским руководством Аранђеловац и Младеновац да пазе да непријатељ не убади неког свог доушника у одред и на тај начин допринесе његовом разбијању или уништењу. Преко својих веза он је често проверавао држање у затвору појединих активиста и ако би установио да му држање у полицији и у затвору није било добро, није га слао у одред, или ако га је слао, тражио је да се извесно време проверава и прати његово држање у борби и уопште.

Како је било повремених застоја у слању људи у одред редовним каналом, односно каналом Покрајинског комитета, а и када је канал добро функционисао, понекад су долазиле мале групе људи, што није задовољавало ни Покрајински ни Окружни комитет.

Због тога, а у првом реду због жеље да се добије што више бораца, Секретаријат Окружног комитета партије Аранђеловац је, поред канала са Покрајинским комитетом, организовао „свој" канал за долазак бораца у одред.

Овај канал нешто касније Покрајински комитет је назвао „дивљи" или „нередован" канал.

Канал је ишао линијом Београд (железничка станица) — Јабучје — Лазаревац. Крајем 1942. и почетком 1943. године овим каналом је дошло око 30 људи. Међутим, у фебруару 1943. године ухапшен је један члан Среског комитета СКОЈ-а за срез колубарски — Лазаревац, који је учествовао у пребацивању људи за Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић".

Тим поводом Срески комитет КПЈ за срез колубарски писао је Окружном комитету:')

1) Архив Србије, ОК Аранђеловац, бр. 292.

„Пре неколико дана (у другој половини фебруара 1943. г., М. М.) ухапшен је Драган (Стефановић) „Радовац“, омладинац из Лазареваца, члан партије и члан среског руководства СКОЈ-а. Проваљен је од сељака код кога је састанак одржан. Отеран је за Бгд. Сви угрожени обавештени. Не знамо још поуздано како се држи, али по хапшењу још 2 омладинца изгледа слабо. Његовим падом угрожен је канал преко Лазареваца којим се пребацило досад око 30 људи за наш одред. Ми вас нисмо раније обавестили о овоме зато што то није ни био неки канал“) У наш одред дошла је возом преко Бате Мајорца (Слободан Седлар-Бата-ММ), (раније смо вам о њему писали) Јела Тодоровић и рекла нам да њен друг Технолог, кандидат (за члана КПЈ) има да пребаци 3000 завоја и да са још три друга дође и сам. Међутим, он је послао читаву групу за одред. Њихова саслушања вам шаљемо. Обавештени смо да тај друг Технолог може да пребаци групу од 50 бораца, око 100 симпатизера и 50 Сремаца који би хтели за Срем да се пребаце. Пошто је овај пут, због хапшења омладинаца, за сада затворен, јавите нам да ли би БИ, другови, дозволили да до Сремчице дођу ти људи, па да их ту чета прихвати и технички материјал“.

Одмах по доласку ове групе у одред Окружни комитет је обавестио Покрајински комитет у Београду, послао њихова имена и замолио га да јави ко су чланови КПЈ и СКОЈ-а. Редовном везом Покрајински комитет је писао:²⁾

„Ако се „Мајорац“ зове Седлар, добар је и можете га употребити за рад.

Жена о којој пишете (Јела Тодоровић) дала вам је тачне податке. Употребите је зашто је способна. У Београд нека се никако не враћа, јер јој прети опасност“.

И поред хапшења Драгана Стефановића-Радовца, канал је уз велики ризик и даље радио. То се види из писма Душана Караклајића-Музиканта упућеног Милићу Радовановићу-Младену, члану Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац):³⁾

„У вези са овим (хапшењем-ММ) има интересантна ствар коју сам сазнао у селу Дрену. Ћата ми је саопштио да му је неко у вароши (Лазаревац) рекао да се Томић (командант СДС — ММ) овако изразио о транспортовању (пребацивању): Шопиће центар, а даље се пребацују преко Дрена и Бистрице... а искрцавају се у Јабучју.

Друг из Београда је био ноћас 19-ог (понедељак) и каже да у Јабучју приликом силаска са воза није било никаквог легитимисања.

Ја сам хтео одмах да ти пошаљем извештај о свему, али наш курир није дошао. Друг из Београда није ухватио везу са партијом, а ја сам му рекао да

1) Наивно изговарање за неблагоприятно обавештавање о овоме ОК-ММ.

2) Архив Србије, ОК Аранђеловац, бр. 292.

3) Архив Србије, ОК Аранђеловац, бр. 92.

дође у четвртак 22-ог. Друг из Београда каже да су четворо дошли из Космајске чете натраг, јер су разбијени код Лисовића... Овај друг има лажну легитимацију и немачку објаву за кретање свуда...

Музикант"

Није утврђено да ли је после овога настављено слање људи из Београда или је привремено престало док се ситуација није рашчистила. Тек полвовином априла Окружни комитет је дао директиву да се настави даље пребацивање људи за одред.

Окружни комитет је 16. априла писао Среском партијском руководству за срез колубарски:¹)

„Продужите и даље са пребацивањем другова преко „Музикантовог“ терена.²) Сваког детаљно саслушајте и саслушања на време нам шаљите. Поведите рачуна да се другови који долазе конспиративније пребацују преко нашег терена. Приступите одмах концентрацији хране за неколико пунктова, која би послужила за прехрану другова који долазе“.

И поред упозорења да може непријатељ да нам сеувуче у одред, Покрајински комитет се прећутно сагласио са даљим доласком људи из Београда истим каналом.

Он је био добро обавештен о држању чланова КП и СКОЈ-а у затвору, јер је имао свога човека у Специјалној полицији у Београду. Због тога је стално упозоравао на будност, упозоравао да се у одред не увуче неко од полицијских сарадника. Деветог априла је писао:³)

„Потребно је да строго водите рачуна о људима који нередовним путем долазе у одред. Да их детаљно саслушате, да испитате где су и шта све с ким радили, с ким су све повезани и како су и преко кога дошли у одред. То је важно увек испитати, јер у задње време покушавају, по налогу полиције, увући у одреде неке сумњиве типове. Поред саслушања (које ћете увек нама доставити) нужно је да добро контролишете такве да вам не би нанели штету“.

Нешто касније, Мома Марковић-Вук, комесар Главног штаба и члан Покрајинског комитета, тражио је преко кога нам долазе људи за одред из Београда. У име Вука писмо Окружном комитету Крагујевац (Аранђеловац) написао је ОП Младеновац:⁴)

„Друг Вук нам је рекао да вас питамо: Какав је то канал из Београда који иде преко „Музиканата“, преко кога је дошао извештај број људи за одред (највише другарица) и ко је све дошао?“

Вук је добио тражене податке од Окружног комитета. Такође му је речено да су сви саслушани и кратка саслушања послата Покрајинском комитету. Из ових саслушања Покрајински комитет је могао да провери да ли је саслушани

1) Архив Србије, ОК Аранђеловац, бр. 3264.

2) Душан Караклајић, члан среског партијског руководства за срез колубарски. Илегално име добио по томе што је знао да свира на виолини.

3) Архив Србије, ПК-ОК, 9. април 1943.

4) Архив Србије, ОК Ар., бр. 99.

рекао истину. Уколико је имао негативне податке о појединим људима, тражио је од Окружног комитета да предузме конкретне мере.

Међу онима који су давали људима везу за одлазак у партизанае био је на пример и Милан Милановић звани Технолог, бивши фудбалер. Нешто није било у реду са његовим држањем па је Покрајински комитет тражио да он и још неки одмах дођу у одред. Директива је извршена и Милановић је дошао у одред.

Исто тако овим нашим каналом дошла је једна другарица која је под сумњивим околностима изашла из логора на Бањици. Када је Покрајински комитет добио њено, прилично дуго саслушање, тражио је енергично да се она разоружа и најури из одреда. Она¹⁾ је била у чети, добро се борила па Окружни комитет није журио да изврши директиву Покрајинског комитета.

Петнаестог марта Покрајински комитет је написао једно опширније писмо у вези са доласком неких људи преко нашег канала, канала Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац). У писму је Покрајински комитет констатовао да већина, која је дошла овим каналом, жели да се **бори**.²⁾

„1. Примили смо садлушања оних које је послао Технолог. Мислимо да је бар већина њих збиља дошла ла се бори...

О Технологу смо вам писали. Понављамо „наредите“ му да одмах дође у одред он, Црни, Зорица Кашански и 4 обалца који држе све остале обалце, нека прекину са слањем људи, јер одмах треба он и горе поменути да дођу у одред, а други ће то наставити. Нека донесе са собом печат и објаве које има (националне службе-ММ) а завоја колико може. Контролишите другове са терена да не држе никакве везе без нашег знања и одобрења. Забрањите вајару Танкосићу да шаље „своје“ курире Мити Алемпијевићу и испитајте ту ствар. Исто и новинар³⁾“.)

Окружни комитет је поступио по овој директиви. Среском партијском руководству за срез колубарски дата је директива да Милановићу и осталима саопште да дођу у одред. О томе је Окружни комитет послао извештај Покрајинском комитету:

„Технолог, обалци и омладинка према извештају СР (среског руководства) стигли су на наш терен. Ако стигну њихова саслушања послаћемо их још овога пута. Приликом саопштења Технологу одлуке да он, обалци и омладинка треба одмах да се прикључе одреду, он је то примио без речи. У вези с њим имамо да вам саопшtimo да је он у једном разговору с новинарем Удицким (Удицки Предраг-Денеба) изјавио да би волео да се повеже са Партијом овде

1) Иако јој знамо нме, не наводимо га. Та другарица је најурена из одреда, отишла у други крај и борила се с пушком до ослобођења наше земл.

2) Архив Србије, ОК Аранђеловац, бр. 104.

3) Предраг Удицки-Денеба.

код нас мотивишући то тиме да услед сталних провала у Београду он сумња да у Београдској партијској организацији има провокатора".

Као што је напред речено, Технолог је дошао у партизане крајем маја или јуна 1943. године и за време борбе Првог батаљона НОВ Србије са Немцима, 29. јуна на Букуљи нестало.

Сву ову преписку између Покрајинског и Окружног комитета и стално упозорење на будност приликом доласка људи из Београда за одред изазвало је повезивање неког непожељног са редовним каналом Покрајинског комитета којим су слати људи за одред. Тако је Покрајински комитет 18. априла писао Моми Марковићу-Вуку:0

„Повезивање непријатеља и антипартијских елемената са нашим пунктом и каналом је страшна ствар и чуди нас како се то могло догодити. Вероватно да се је већ тиме делимично користио непријатељ. Ти знаш још од раније да се непријатељ хвалио да има у рукама неки наш канал који иде према Ужицу.

Док се не среди и не провери сигурност канала, не можемо слати људе.

Испитајте, ако може да се створи нови канал преко Тамнаве. Постави тај задатак Ваљевцима — па бисмо слали људе — али морате обезбедити и добродошлицу".

Упозорења и критике Покрајинског комитета упућивани су и касније. Окружни комитет је желео да добије што више људи за одред. Сви који су дошли, па и они у које је сумњао Покрајински комитет, добро су се борили. Иако је неко можда и хтео да одреду нанесе штету, није могао нашкодити јер је он био стално у покрету. Ипак, Покрајински комитет је био боље обавештен о држању појединих па није, у вези са њима, био задовољан оним што је предузимао Окружни комитет. Сумњајући у доследност спровођења његових директива, Покрајински комитет је 10. јуна писао Моми Марковићу-Вуку:2)

„О Технологом сумњивом каналу и тим женама ми смо писали ОК Крагујевац и поново им дајемо сва потребна упутства, али нисмо сигурни да ће директиве потпуно и доследно спровести. Тако на пример су дозволили да се Н. у чети представи као добра другарица иако смо ми нагласили да се она мора разобличити и осудити па одмах најурити из одреда. Сада је успела савим супротно. Ради тога ћемо их оштро ударити".

Тих дана Окружни комитет је спровео директиву Покрајинског комитета у вези са другарицом Н. Разоружана је, дато јој је нешто мало новца и речено да мора да иде са територије Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац). О томе је послат извештај Покрајинском комитету. Међутим, Покрајински комитет је у писму од 1. јула између осталог писао Окружном комитету:3)

1) Историјски архив ЦК СК Србије, бр. 2479. ПК-Вуку.

2) ПК-Вуку, 10-У1-43.

3) Историјски архив ЦК СК, бр. 2613, ПК-ОК, 1-УП-43.

„О Н. и о вашим изјашњењима (подвукао ММ) биће накнадно говора. Куда је отишла од вас и имате ли гаранцију да је отишла са вашег терена? Јесте ли проверили да ли је отишла од вас, и да је неко ипак негде не крије? Одговорите нам о овоме јасно”.

И нешто касније, Покрајински комитет је казнио цео секретаријат Окружног комитета оштром критиком. Ову казну чланови секретаријата уписали су у партијске податке које су тих дана писали и слали Покрајинском комитету у Београд.

Поставља се питање зашто је Покрајински комитет био тако строг и зашто је категорички тражио извршавање директива везаних за долазак појединих људи у одред. Ово се може видети на следећем примеру, јасно и оштро израженом у писму Покрајинског комитета 15. маја 1943. године:“)

„Бившу другарицу Мил. најуриште из одреда без исправе. Реците јој да су она, Б.Ђ. и њен „друг“ Мркић искључени из партије са бојкотом. Тој бившој реците да нисмо убеђени да врши свесно шпијунажу, иначе би била оштрија казна, али због тога што је помагала непријатеља партије и шпијунку, бојкотује се и недостојна је да уђе у редове бораца за слободу. Нека зна да ће се њено понашање и рад пратити и да могу бити и оштрије казне.

Ви, да би вам био јаснији овај случај, треба да знате следеће — штеточински рад Јелене Матић није толико важан као чисто агентски већ као непријатељско-„политички“. Њу је полиција изврбовала као свог „савезника“ у борби против партије под паролом „спасавање српских глава“, „пропала је револуција“, „прерано је отпочела“ итд., што је све срачунато на ширењу деморализације, издајства борбе и партије, разбијања наших редова. Без обзира што је Ј.М. (Јелена Матић) давала полицији и Гестапоу обавештења о нашим друговима, овај горе поменути рад био је опаснији, јер је Ј.М. била позната као „левичарка“, окупљала разне људе око себе и покушала да створи „полицијску партију“. Ј.М. је успела да окупи око себе извесну групу покајника-издајника и деморалисаних и преко њих мислила да разбије наше редове. Све добре и поштене људе успело се да одвоји на време од ње. Али су неки остали уз њу, залагали се за њену „рехабилитацију“ и то наставили и по ликвидацији. У овој групи спада и бивша Мил. Она је по ликвидацији Ј.М. окупљала оне који су пуштени из логора и говорила им „да су другови погрешили са Јел. (еном) М. (атић). Та група антипартијских и полицијских (Гаја Грачанин) типова и сада ради. Гаја Грачанин обећава да ће свакоме извадити из логора и са полиције неког рођака или слично, ако се тај обавезе да ће говорити како су „другови погрешили са Ј.М.“. Да би се та група разбила, не треба дозволити никоме из ње да се „рехабилитује“ на лак начин, нарочито када та група није довољно разобличена и изолована у Београду, јер свака „рехабилитација“, ка-

да група није разобличена и изолована, значи помагање те антипартијске полицијске групе, омогућавање да неког заведе и одвоји од нас. А када ми ту бившу најуримо из одреда и када види и она и сви око ње да су њени и њихови греси мало већи него што они мисле, онда ће се још више бојати да уђу у њу. Ето, зато, најуривање из одреда значи више него најоштрија казна. Поред тога, та бивша је лагала, обмањивала партију, те јој се не може ни сада веровати.

Дакле, спроведите одмах ту одлуку, нека иде и пази шта ће да ради, нека зна да се ништа не може сакрити нити она може где отићи од очију партије. Како буде убудуће радила, тако ће и проћи.

Ако је у одреду, онда најуривање (и зашто баш најуривање) треба детаљно објаснити борцима и осудити издајнике и непријатеље као и њихове помагаче. Искористити овај случај за јачање дисциплине и оданости борби".

Треба истаћи да је слање људи за одред овим каналом било организовано. У тој организацији учествовало је више људи, али 4-5 било је на челу. Тако су у слању људи за Први шумадијски учествовали: Фрања Волф, тада ученик гимназије, пореклом Немац, Зорица Кашански, ученица трговачке академије родом из Руме, Велимир Поткоњак-Лала, Душан Стојиљковић и раније наведени Стојан Милановић.

Да би безбедније људи стигли у одред, ова група је набављала бланко легитимације Недићеве националне службе. Кад се утврди група која треба да пође у одред, од сваког је тражена фотографија. На легитимације су стављали фотографије и друга имена.

Припремане су групе од 5-6, или 10 људи. Организатори су их доводили на заказано место и у одређено време, као на пример код Цветног трга итд. Одатле су их други одводили на железничку станицу, узани колосек, и пратили до железничке станице Јабучје. Ту их је чекао човек из Лазаревца који их је одводио у одред.

Скоро све групе су безбедно стигле у одред. Само је једна од 10 људи била ухапшена на железничкој станици Чукарица.

Овим каналом стигло је око 100 бораца. Сви они, приликом доласка у одред, добијали су, односно сами себи су давали, друга имена. Због тога је данас тешко утврдити право име и презиме ових бораца.

Сви они су се добро борили. Многи су дали и живот за слободу.

Сви који су дошли овим каналом дали су кратке изјаве, односно саслушани су. Та саслушања су послата Покрајинском комитету у Београд.

Сачуван је и један блок од 18-1У-1943. године Мике Милосављевића из кога се види долазак једне групе у одред овим каналом. У том блоку забележена су саслушања следећих другова и другарица:

1. *Сретен Ивановић*, бравар, секр. (етар) јед. (инице) из Београда. Члан КПЈ од 1936. Партијску везу није имао од маја 1942. За последња 3 месеца (значи јануар, фебруар, март 1943), држао везу са „Црним", шнајдером.

2. *Зорка Девић*, ученица, стара 19 година. Није била компромитована. Није члан СКОЈ-а.

3. *Миленко Газивода*, службеник хипотекарне банке, сада код организације „Тот“. Хапшен је у априлу 1942. због фалсификовања објаве (вероватно личне објаве која је служила за кретање у време окупације). Веза, Жика Павловић. Политичка веза „Чича“, био у рејону Сењак, ухапшен, па му је та веза прекинута.

Вођена истрага по питању фалсификовања објаве. Био у затвору 7 дана.

4. *Абафи Бранко*, матурант, канд. за члана КПЈ од 1941, после рата. Илегално име му је Јова Марковић. Кандидовао га „Дугачки“, бравар. Од почетка 1938. па до септембра 1942. радио у Земуну. Веза му је био Јова Радача, агроном.

Због провале у Земуну септембра 1942. отишао у Београд, а из Београда у одред.

Последња веза: „Дугачки“, „Цвикераш“ га познаје, нека се подсети на „Тепавца“. (Не зна да ли „Цвикераш“ познаје Бранка или везу „Дугачког“, бравара. Вероватно да се ово односи на везу „Дугачког“, јер је „Цвикераш“ сигурно виша веза (више руководство). („Цвикераш“ је Марко Никезић).

Од почетка рата (1941) хапшен је два пута. Једанпут хапшен због раније компромитованости, а други пут проваљен од Милоша Трикера. Ухапшен са Ацом „Буцом“. Бранко има добро држање.

Везу за одред добио преко Зрнић Мирјане, ученице.

5. *Оливера — Јела Сучић*, сестра „Суље“, скојевка, ученица из Бгд., стара 16 година. У покрету од 1938. До рата није падала у затвор. После рата (1941) проваљена од Данице Јовановић. У V женској гимназији пао цео актив, проваљен од Данице Јовановић.

Истрага вођена да призна (Лела), где је Луковић Слободанка, другарица њеног брата. Та Слободанка имала неке грешке по питању другова када је била у Јастребачком одреду, сматрана као дезертер.

Цела група (актив) имала слабо држање.

Последња веза (Лелина) Славка Петровић „Пата“.

За одред јој дао везу Фрањо Волф, ученик. Истог дана пао од „Тенка“. Пуштен после 8 часова као Немац.

6. *Радмила Мирић*, ученица V разреда. Активна, од 15.V 1940. скојевка, није хапшена. Радила у скојевском активу IV женске гимназије. Ранија веза Лепа Лантровић или Лепровић, после ње Јелена Ћерасимовић-„Бека“, ученица. Актив био проваљен од „Беке“.

Давала станове (за састанке и скривање) старијим друговима.

Последња веза за одред Александар Комненовић. Био хапшен, сада у илегалности, у затвору се добро држао.

После „Беке“ веза била „Дебела“, ученица у IV женској гимназији. Сада у логору у Паланци.

Брат јој је Љубомир Марић-„Мића“, скојевац, отишао код Драже (четника) у Петровац на Млави.

7. *Серпије Симић*, ученик IV разр. трговачке академије. Стар 20 година. Скојевац постао у Загребу, где је радио до марта 1941. Од 1940. активан. Саопштено му да је СКОЈ у Београду ликвидирао. То му је рекао Витман Бохумил, државни чиновник.

Саопштено му да је члан КПЈ без кандидације. Није му јасно.

Није хапшен. У скојевском активу била Зорица Кашански, хапшена, добро се држала? Веза била Зорица Кашански.

Веза за одред Витман Бохумил.

8. *Пера Марковић*, ученик тех. школе. Стар 20 година. Скојевац. Активан од 1940. Није хапшен. Радио у Агит. (проп) групи у I кварту, III рејона. Вишу везу не зна. Радили у улици Јована Ристића и у Крунској.

У Бгд-у радио од после рата (1941).

Познаје Зорицу Кашански, добро се држала у затвору. Пуштена протекцијом преко Бећаревића за новац. Она му била виша веза.

Везу дао интелектуалац. За одред му веза непозната.

9. *Момчило ПоПовић*, обалац на Сави, „Венеција“. Стар 23 године. Скојевац од пре месец дана (од 18. марта 1943). Помоћ давао 2 године (партијску). Да је скојевац, саопштио му Никица Божић, обалац, није хапшен.

Последња веза Стојан Граховац, био хапшен, добро се држао. Граховац му дао везу за одред.

10. *Зорица Кашански*, требала да стигне (у одред, на везу), али није стигла.

11. *Мирјана Зрнић*, ученица IV раз. трг. академије. Стара 19 година. Активна од 1939, од када је и скојевка. Није била хапшена. Провањена од „Беке“ и Данице Јовановић.

Били у активу: Зорица Кашански, Аница Мркоњић „Лола“, Витман Бохумил. То је био школски актив у Београду.

Радила и у Земуну пре рата.

После мартовске провале отишла у Краљево. До провале је дошло хапшењем од реда, а по хапшењу, под батинама дошло до провале.

У Краљеву јој веза била Славољуб Новаковић „Шекец“ или „Шекац“. Ухапшен је, сада у логору.

После повратка из Краљева, везу добила преко Зорице Кашански. Она јој дала и везу за одред.

12. *Душан Билбија*, обалски радник на Дунаву. Стар 25 година. Давао прилог (за Партију) од 1941. Веза: Болта Милан. Он му био веза и за одред. Није хапшен, ради и даље, али је рањен (вероватно у некој рацији).

13. *Мирко Мрвош*, обућар, био члан СКОЈ-а од 1935-1937. Радио у складшту, секретар секцијске управе кожараца. Давао партијски прилог Слави Минчићу — Драгољубу, ухапшен, добро се држао. Имао везу са Миланом Николићем у логору. Овај му био станодавац од 1935-1937. Од 1940-1943, становао у Каленићевој бр. 7. Радио у II кварту.

14. *Милорад Николић*, типограф. Радио у покрету од после рата (1941). Био у Моравичкој чети Ужичког одреда. Члан КПЈ од октобра 1942. Учланио га Миленко Кушић и Дедијер. У повлачењу ка Санџаку, у путу, заробљен од четника Јаворског. Одбор од 40 грађана Ивањице ургирао код четника, да се пусте 18 заробљених партизана. Ово због тога што је у Санџак отишло 20 па из страха од повратка ових из Санџака ургирали, да се пусте ових 18 партизана. За пуштање дали четницима новац.

Добио објаву за Београд и повезао се (у Бгд-у) са Стојаном Миловановићем, студентом. Са њим држао везу до доласка у одред. У Бгд-у није радио ништа. Живео у Ивањици.

Може са Драганом да пребаци неке другове из Ивањице.

Имао специјалан задатак од Гл. штаба, са још неким друговима, тј. да пренесу на конспиративно место и склоне муницију и новац. Зна то место. О овоме се може добити обавештење од друга Ракића који је на југу. Радио у штампарији у Ужицу.

15. *Драгољуб Миливојевић*, ђак трг. академије, стар 21 годину. Радио у Ивањици по СКОЈ-у пре рата. Од априла 1941. године у Партији. Кандидовао га Миленко Кушић, а учланио Матовић, уч. из Брезове, срез Моравички. Радио у позадини у Ивањици, у агитпропу. Аца Чизмић и поменути су водили групу.

Веза Миловановић. Ухватио везу са Миодрагом.

Био у Месном руководству СКОЈ-а и Пленуму среског СКОЈ-а и техничар у МК Партије. Имао везу са М. Кушићем и Мићом Матовићем, Ратком Петровићем, бербериним из Средње Реке, ср. моравички. Налази се у селу члан Среског пленума, Перо, стари партијац, био на робији или затвору.

16. *Јелисавета Алатонович* (Верочка), ученица III разреда. Стара 19 година. Радила у школском активу СКОЈ-а 3 године. Виша веза раније била Дара Павловић, после ње Нада Божовић, Миле Никитовић и Микче. Последња веза Фрањо Волф.

У активу до провале били: Живана Казимировић, Миле Никитовић, Тоза Тодоровић, Милан Николић, Влада Клонтар, Вера Милановић, Драгољуб Ристић, Драга Кушић.

Била хапшена од школског агента Фридриха Флорцена. Од напред поменутих хапшени су: Волф, Казимировићка, Кушићка, Вера Миловановић.

Према изјави (Јелисавете) није ништа признала. Пуштена интервенцијом преко Параноса од њених неких рођака.

Имала везу са Ранком Божовић која познаје поменуту Јелисавету. Ранка је активна.

Радила после провале (Јелисавета) са Миланом Никитовићем, који је стрелан.

Иначе ухапшена после пуштања поменуте, али се склонила. Везу за одред дао Фрања Волф.

17. *Аница Мркоњић*, учен. IV раз. трг. академије. Стара 19 година. У покрету од 1941. Скојевка, радида у школ. активу. Виша веза Шкеровић — слабо се држао на полицији, „Бека“ и „Саша“ — сви се слабо држали, проваљивали.

Била је проваљена, није хапшена.

Последња веза са Витманом Бохумил, који јој дао везу за одред. Витман (стоји само Вит.) није био хапшен, тражили су га — друг Анице Мркоњић.

18. *Никола Десница*, механичар. У покрету од 1936. члан парт. од 1937. Учлањен од Веље Секулић, пао у заробљеништво. Имао везу од рата. Секретар јединице Лок Шмит. У Јединици: Веља Секулић, Геза Тиквицки мех., Милан Радосављевић, мет., Хазим металац, Ђура Фопчић из предузећа „Нестор“. Јединица обухватала радом VI рејон. Последња веза Фопчић Ђура. Геза је у Н. Саду, активан.

Хапшен (Никола) 3 пута: 1937. због штрајка, 2 пута, 3 пута због скупљања новца. Тада ухапшен у радионици Јозефа Шестака.

Веза за одред Милановић.

ПРВИ ШУМАДИЈСКИ ОДРЕД
„МИЛАН БЛАГОЈЕВИЋ" И ЊЕГОВЕ БОРБЕ И АКЦИЈЕ 1943.

Почетком јануара 1943. године Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић" имао је три чете са око 100 бораца. Чете су носиле називе Рудничка, Качерска и Космајска или Прва, Друга и Трећа. У извештајима командири и комесари чета употребљавали су оба назива.

Број бораца који је одвојен за Ваљевски НОП одред почетком марта брзо је надокнађен. Тако је у писму (Њружног комитета упућеном Покрајинском комитету 25. марта 1943. године о овоме писано:)

„...Наш одред броји максимално 100 бораца. За ових десетину дана надокнађен је новим борцима онај број (30) који је прекомандован на В. (аљевски) терен. Одред, као што видите прилично се оснажио, чете су се учврстиле са потребним бројем бораца и сам тај факат допринеће нам за даљу мобилизацију људи за одред. Ових дана очекујемо да нам се приличан број прикључи из Колубарског среза..."

Већ крајем априла одред је имао 176 бораца у све три чете.

Борци одреда били су стално добро наоружани. Сви су имали пушке, командири и комесари — скоро сви — пиштоље, а понеки и машинке. Свака чета је имала два до пет пушкомитраљеза и по десетак бомби. Једини проблем који се стално осећао јесте недовољна количина муниције, нарочито за пушкомитраљезе.

У одреду је радила одредски лекар Мира Колин. Свака чета имала је једног до два болничара.

Почетком 1943. године у штабу Првог шумадијског НОП одреда били су: Милорад Лабудовић — Лабуд, командант, Милан Дракулић — Стојан, политички комесар, Милосав Влајић, заменик команданта и Слободан Крстић-Уча, заменик комесара одреда. На ову дужност дошао је марта месеца. Истог месеца за политичког комесара именован је Родољуб Станић-Трамвајац, а до тадашњи комесар Милан Дракулић-Стојан постављен је за интенданта одреда.

После погибије Лабудовића, Милосав Влајић је био в.д. команданта одреда.

1) Архив Србије, ПКС, бр. 265.

Командир Рудничке чете био је Александар Николић — Аца Цезвар. После његове погибије за командира је именован Ђорђе Нешић-Ђоле.

Комесар ове чете био је Родољуб Станић-Трамвајац, а када је он отишао за комесара одреда, за комесара чете постављен је Михаило Ивковић-Бели.

За командира Космајске чете постављен је Миодраг Николић-Попај, а за комесара Љубивоје Гајић-Ђока Стаклени. Када је Ђока отишао на партијски рад у качерски срез, за комесара је постављен Степан-Стева Абрлић. Заменик командира ове чете био је Јанко Секулић, а после његове погибије Вељко Дамњановић.

Командир Качерске чете је Живорад Симић-Вивац. Када је он именован за заменика команданта одреда, за командира је дошао Бранко Ковачевић-Жика Морнар.

Комесар је Јовиша Радојевић. После његове погибије за комесара је дошао Душан Павличић — Крцун.

Овакав распоред командног кадра у штабу одреда и четама био је све до другог маја, када је, после прославе првог, односно другог маја, дошло до већих промена у штабу одреда и по четама.

МИЛОСАВ ВЛАЈИЋ рођен је 1921. године у селу Парцанима-Космај. Пружни радник.

Међу првима је отишао у Космајски НОП одред 1941. године. Крајем 1941. године постао је члан КПЈ у Космајском партизанском одреду.

У одреду је прво био помоћник пушкомитраљесца, затим пушкомитраље-зац па водник.

Приликом блокаде Космаја 1941. године од Немаца Милосав се јуначки борио. Он је био у скоро свим тешким борбама које је водио Космајски одред на Руднику, од Рудника до Санцака и од Санцака до Космаја 1942. године. Учесник је и тешке борбе са Немцима у селу Тулежу приликом повратка Космајског одреда из Санцака за Србију.

После погибије Милорада Лабудовића-Лабуда био је в.д. команданта Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“.

Био је заменик команданта обновљеног Космајског НОП одреда од маја 1943. године.

Приликом доласка бораца, који су били издвојени из Космајског одреда, за Први батаљон НОВ Србије, Милосав је погинуо 24. јуна 1943. године у борби са жандарима у селу Влашкој код Младеновца.

Још 22. октобра 1942. године, решењем шефа Српске државне страже Милосав је уцењен са 50 000 динара „с тим, да ће ова насрада бити исплаћена оном лицу које именованог бандита убије“.

У извештају упућеном команданту Српске државне страже између осталог стоји:')

1) Архив ВИИ, бр. 9/4-9, К-20 В.

„...Пошто је бандит Влајић убијен у својству команданта Првог шумадијског комунистичког одреда, >> мишљења сам, да се награда од 50 000 динара повиси на 100 000 динара и исплати стражарима станице Влашка на једнаких 13 делова".

Команда Српске државне страже сагласила се са овим предлогом.

Милосав и његова храброст познати су широм Шумадије. Девојке скојевке спевале су песму о њему:

Цветај, ружо,
цветали божури,
Милисаве,
са четом пожури...

Ову песму певали су борци и омладина у Шумадији.
Проглашен за народног хероја 6. јула 1945. године.

НЕШИЋ ЋОРЋЕ-ЋОЛЕ рођен је 12. маја 1924. године у Београду, где је завршио основну школу и механичарски занат.

1) Милосав је тада био заменик команданта Космајског НОП одреда.

Још док је учио занат, определио се за напредни раднички покрет.

У окупираном Београду био је повезан са борбеном омладином и учествовао у акцијама. Пре доласка у партизанае био је руководиалац једног омладинског актива на Сењаку.

По задатку партије, августа 1941. године дошао је у Први шумадијски НОП одред. У свим борбама истицао се.

У одреду Нешић је прво борац, затим десетар па командир чете. У Првој шумадијској бригади био је обавештајни официр батаљона, а касније обавештајни официр Прве пролетерске дивизије.

Учесник је у тешкој борби са Немцима у Пријепољу 4. децембра 1943. године.

За народног хероја проглашен је 7. јула 1953. год.

АЛЕКСАНДАР НИКОЛИЋ — АЦА ЏЕЗВАР, рођен је 8. маја 1910. године у Шапцу. У Шапцу је завршио основну школу и лимарски занат.

Године 1936. из Шапца је дошао у Београд, где се запослио. Као радник рано се определио за напредни раднички покрет. Учествоје у штрајковима које организује партија пред други светски рат у Београду.

У његовом стану одржавани су партијски састанци.

Маја 1942. године био је ухапшен под сумњом да врбује људе за борбу против окупатора. Полицији није ништа признао, па је после извесног времена пуштен из затвора.

Одмах по изласку из затвора, тзв. каналом ПК, из Београда је дошао у Први шумадијски НОП одред. После извесног времена постављен је за командира Космајске чете. Априла 1943. године његова чета је била у селу Лисовићу код Космаја. Неко је пријавио где се чета налази. Дошле су велике снаге Немаца и љотићеваца. У тешкој и неравноправној борби чета је разбијена. Погинуло је више бораца, међу којима и Аца.

СТЈЕПАН-СТЕВА АБРЛИЋ, рођен 10. априла 1913. године у Дрежнику — Слуњ. По занимању каменорезачки радник. Пред други светски рат радио је у Београду, где је пришао напредном радничком покрету.

Члан КПЈ постао је 1941. године у београдској партијској организацији.

У окупираном Београду био је у диверзантским групама као диверзант и учесник у више акција — паљењу немачких камиона, гаража, штампе и другог.

Августа 1941. године отишао је у партизанае у Космајски НОП одред. После повратка Космајског одреда из Санцака у Шумадију, Стева је фебруара 1943. године постао курир за одржавање везе између ОК КПЈ Младеновац и ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

Уз редовно одржавање везе између ова два комитета Стева је радио и на пребацивању бораца из Београда у партизанае.

Приликом обнављања Космајског НОП одреда, 6. маја 1943. године, постављен је за комесара чете. Пет дана касније, 11. маја, погинуо је у борби са Немцима и љотићевцима у селу Лисовићу код Космаја.

Проглашен за народног хероја 1953. године.

*Јулка Миловановић и
Бранко Ковачевић-
Жика Морнар*

БРАНКО КОВАЧЕВИЋ — ЖИКА МОРНАР рођен је 1922. године у Пријевору код Будве, Црна Гора, у сиромашној сеоској породици.

Основну школу завршио у родном месту, а четири разреда гимназије у Будви.

По завршеној малој матури наставио је школовање као питомац Машинске школе у ратној морнарици у Кумбору.

Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

Године 1940. постао је члан СКОЈ-а, а члан КПЈ 1943. године.

Одмах по окупацији бивше Југославије ухапшен је, али је успео да побегне и пребаци се у Србију.

У Врњачкој Бањи поново је ухапшен од Бугара и отеран у сабирни логор у Џумаји у Бугарској. После два месеца проведених у овом логору успео је да побегне и стигне у Лесковац, где је, по задатку партије, радио илегално.

Када је непријатељ открио рад извесних партијских организација у Лесковцу, Бранко је отишао у Кукавички партизански одред. У одреду је прво био десетар, касније командир.

После одласка наших главних снага за Босну, Бранко је дошао у Шумадију, у Први шумадијски одред. У прво време био је командир чете, затим заменик команданта одреда, а у Првој шумадијској заменик команданта бригаде.

Више пута је рађаван.

За народног хероја проглашен 1952. године.

Борбе и акције Одрета у јануару 1943. године

Још крајем децембра 1942. године, Милан Јовановић, члан Окружног комитета, који се налазио у околини Крагујевца, јављао је да у Десимировац, у кућу где се родио, долази Бошко Бећаревић из Специјалне полиције из Београда, али уз јаче обезбеђење. Предлагао је да се размисли како да се ликвидира.

Тих дана Мика Милосављевић је дознао да у село Марковац код Младеновца код брата долази и агент Ракетић, који такође ради у Специјалној полицији у Београду.

Одлучено је да се и у Марковац и у Десимировац пошаље по пет добро наоружаних бораца ради ликвидације ове двојице. Групу одређену за Марковац водио је Мика Милосављевић, а група за Десимировац имала је задатак да се повеже са Јовановићем, који би руководио акцијом.

— Р а к е т и ћ је ликвидира 9. јануара увече. Био је на слави код свог брата.

Група одређена да ликвидира Бећаревића наишла је на веће снаге Немаца у Десимировцу па акција није могла бити извршена.

Другог јануара Трећа чета је била опкол>ена и нападнута у селу Влашки од стране СДК под командом Марисава Петровића и жандарма из Младеновца и Влашке. Поред ових у опкол>авању је учествовала и сеоска милиција.

Уз борбу борци су пробили обруч. Партизани су запленили 2 пушке, 1 пиштољ, 1 бомбу и 45 метака.

Том приликом ухваћен је председник општине села Влашке, непријатељ и организатор опкољавања наших бораца, разоружан и стрељан.

У борби је убијен један жандарм, а рањени су један жандарм и један из милиције.

Партизани нису имали губитака.

Ноћу између 3. и 4 јануара приликом преласка пруге Београд-Ниш, између Ропчева и Раље дошло је до кратке пуцњаве између патроле СДС и претходнице Треће чете.

Чета није имала губитака.

Губици непријатеља нису установљени.

По наређењу штаба одреда Трећа чета је од 20. до 31. јануара прикупљала оружје и муницију по селима.

Тридесетог јануара, уз приложену писмену пресуду, група бораца Рудничке чете ликвидирала је два четника Д. Михаиловића у селу Шилопају код Рудника. Они су у Шилопају и околним селима пљачкали и батинали народ.

Од четника је заплењено: 2 каме, 1 бомба, 1 револвер и 1 војничка блуза.

Одржан је и збор на коме је било 150 људи.

Фебруарске акције Одрета

Иако је зима, чете Првог шумадијског НОП одреда биле су веома активне. Ефикасније акције на рушењу железничких пруга и железничких станица,

спаљивање општинских архива, рушење ТТ стубова, напади на Немце и њихове сдуге, на жандармеријске станице, био је резултат повећаног доласка бораца, јаче подршке и помоћи народа Шумадије.

Непријатељ је узнемирен. Да би оправдао своје неуспехе, увеличавао је број наших бораца, али и број погинулих у борбама са њима.

О акцијама и борбама Првог шумадијског НОП одреда у свом месечном извештају Окружно начелство округа крагујевачког констатује:')

„... У току овог месеца осетила се жива и јака активност бандита на територији округа а поготову у срезovima: ка¹чкерском, орашачком, и опленачком. Најјача активност била је од стране комуниста и она се испољила у разним акцијама саботаже као: демолирање пруге и скретница на истима, демолирање железничких станица, сечење телефонских стубова и електричних водова, спаљивање општинских архива, демолирање рудника угља у срезу орашачком (и колубарском), нападима на станице СДС и убијањем органа безбедности.

У округу оперишу две јаче групе комуниста и то под вођством Милорада Лабудовића, професора и Драгољуба Миленковића, **професора.**2) Рачуна се да ове групе броје приближно око 200 људи добро наоружаних, нарочито аутоматским оружјем. Код напада на Белановицу установило се да у својим групама имају изучене минере, који вероватно имају специјалне задатке за минирање и демолирање пруга. Ове групе нападе врше или колективно као што је случај са нападом на Белановицу или појединачно двојке и тројке које извршавају специјално добијена наређења за убиство поједних личности или пак за спаљивање и уништење општинских архива".

Шестог фебруара у селу Вукосавцима, од једног бившег четника Д. Михаиловића заплењена је 1 пушка са 55 метака и 1 бомба.

Деветог фебруара у селу Славковици код Рудника спаљени су спискови лица за Недићеву националну службу који су се налазили у општини.

По зидовима су написане паролe НОБ.

Ноћу између 10. и 11. фебруара 1943. године Трећа чета је извршила две акције:

Први вод ове чете демонтирао је железничку станицу у селу Угриновцима на прузи узаног колосека Београд-Ужице. Поред тога искидао је пругу на неколико места. Заплењено је и 4680 динара из касе железничке станице.

Други вод исте чете демолирао је железничку станицу у селу Штавици на истој прузи. Порушена је пруга на неколико места и посечено 19 ТТ бандера. У станици је заплењено 4820 динара.

1) Архив ВИИ, бр. 33/4-2, К-22 Месечни извештај Окружног начелства округа крагујевачког.

2) Д. Миленковић, био је тада у Босни и тамо се борио у нашим јединицама.

О овој акцији у извештају окружног начелства округа Крагујевац пише:¹)

„... Ноћу између 10. и 11. фебруара група партизана напала је на железничку станицу Бањани, Кадина Лука, Угриновци и Штавицу. У станици су демолирали намештај а из касе покупили новац, затим минирали скретнице услед чега је био саобраћај прекинут”.

Десетог фебруара у селу Миравцу, срез лепенички, Рача, наша ударна петорка усред дана ликвидирача је среског начелника за срез лепенички Батрића Зечевића и председника миравачке општине Радована Златића. Оба су били изразити сарадници окупатора.

Ову акцију регистовало је и Одељење за државну заштиту:²)

„... Рача Крагујевачка: 10. овог месеца у 14,30 часова у општини Миравцу убијен је од једне бандитске тројке Зечевић Батрић, срески начелник у Рачи и Златић Радован, председник општине и бивши срески начелник”.

Десетог фебруара Рудничка чета је демолирала железничке станице на прузи Лајковац-Чачак-Ужице у селима Кадина Лука и Бањани.

На овим станицама уништене су скретнице, запаљена станична архива, исечени ТТ стубови и покидане ТТ жице и заплењено 6500 динара.

Такође је заплењен целокупан санитетски материјал који се затекао у железничким станицама.

Једанаестог фебруара, група бораца Рудничке чете ликвидирала је Миодрага Милановића из села Угриноваца, немачког достављача. Ово је учињено на захтев мештана села.

Петнаестог фебруара, око 7 часова, идући са везе са куриром Покрајинског комитета КПЈ за Србију, Мика Милосављевић, члан Окружног комитета КПЈ Аранђеловац, сукобио се са 7-8 припадника СДС у близини засеока Гајеви села Орашац. Мика је први отворио ватру из свог парабелума и убио једног жандарма.

Док су се жандарми прибрали од изненађења, Мика је успео да оде према Гајевима. Тек када је одмакао, жандарми су отворили ватру из пушкомицрала и пушака.

Одељење за државну заштиту о овоме је извештавало:³)

1) АВИИ, К-22, Ф-3, Г-42. Извештај Окружног начелства округа крагујевачког пов., бр. 310 од 19. фебруара 1943. г.

2) АВИИ, К-51, Ф-6, Г-46. Одељење за државну заштиту 16. фебруара 1943. г.

3) АВИИ, К-51, Ф-6, Г-46.

„... 15. овог месеца у 7 часова изјутра патрола станице Мисача у вршењу службе наишла је на заседу непознатих лица') и том приликом погинуо је Данило Милошевић, поднаредник страже. Ово се догодило у засеку Гајева, општине орашачке..."

Шеснаестог фебруара уништено је предузеће немачке организације ТОТ у селу Јарменовцима, срез орашачки. Том приликом ликвидиран је пословођа ове фирме, познати петоколониш Жагар. Заплењено је 6 џакова брашна, 20 пари опанака, 10 кгр. шећера, око 100 кгр. мяса, 2 пара волова и 1 џак дувана.

Одељење за државну заштиту, нешто касније, регистровало је ову нашу акцију:²⁾

„... 19. овог месеца у 2 часа изјутра дошла је у село Јарменовце једна група од 100 људи који су спалили општинску архиву. Од јаке ватре захваћена је и општинска зграда која је такође изгорела. Опљачкан је магацин фирме „Ревинкер" и све намирнице одвезене колима исте фирме у правцу манојловачке општине. Банда је била добро наоружана и једним делом у жандармеријској униформи".

Ноћу између петнаестог и шеснаестог фебруара једна чета Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић" напала је жандармеријску станицу у Доњој Шаторњи. Напад није успео, па су се наше снаге повукле. Том приликом запаљена је општинска архива.

О овом нападу Окружно начелство округа београдског писало је:³⁾

„... Ноћу између 16. и 17. фебруара, једна група комуниста под вођством професора Лабудовића у јачини од око 100 људи напала је жандармеријску станицу у Доњој Шаторњи, срез орашачки. Људство СДС, њих осам на броју и командир станице примили су борбу која је трајала неколико часова и одбили су напад бандита. На станицу је бачено преко 50 бомби поред ватре која је отворена из пушака и митраљеза. Зграда је скоро демолирана. На страни органа безбедности није било жртава, а према нађеним траговима претпоставља се да је код комуниста било више њих рањено..."

Деветнаестог фебруара извршено је уништење рудничких постројења у селу Рудовцима, срез колубарски. Заплењена је већа количина ђона за обућу и другог материјала.

1) Од бруке нису смели рећи да се радило само о једном лицу.

2) АВИИ, К-51, Ф-6, док. -48. Одељење за државну заштиту 19. II 1943. г.

3) АВИИ, К-22, Ф-4, док. 33. Окружно начелство округа београдског пов., бр. 410 од 4. III 1943.

Двадесетог фебруара, нападнута је жандармеријска станица у среском месту Белановица, срез качерски. Запаљене су архиве свих среских надлештава (среског начелства, пореске управе, општине, итд.) и ликвидирана четири петоколониша.

О резултату напада на жандармеријску станицу у нашем извештају нема детаљнијих података.

У стенографским белешкама са састанака групе бораца из Шумадије, одржаног 31.11. 1951. године, о овом нападу је речено:

„... У нападу су учествовале две чете. Зграда, у којој су се налазили жандарми, била је опкољена. Жандарми су се налазили на спрату. Наши борци су успевали да уђу у приземље и поред тога што су жандарми бомбама бранили зграду. Да би ликвидирали жандарме, из приземља су бушили плафон и у рупе стављали динамит. Међутим, жандарми су такође бушили рупе и кроз њих бацали бомбе у приземље зграде. Нисмо успели да ликвидирамо жандарме.

Ухватили смо четири петоколониша и ликвидирали их. Из Белановице смо отишли ка Вагану...”

Недићево одељење за државну заштиту даје више података о овој нашој акцији. Наравно, преувеличавајући храброст жандарма. Датумски наш и њихов извештај се не слажу:¹)

„... 22. овог месеца око 23 часа партизани су напали Белановицу и опколили касарну жандармеријске станице у Белановици. Једна већа група од 100 партизана водила је борбу око 4 часа са жандармима који су се бранили спрат по спрат, а друга група је ушла у само варошицу, попалила архиве у свим државним надлештвима и покварила телефоне. Убили су заменика среског начелника Милорада Младеновића, званичника Радојицу Ивановића, кмета општине Белановица, Војислава Петронијевића и једног жандарма у пензији. У борби је лакше рањено 6 жандарма”.

О нападу наших снага на жандармеријску станицу у руднику угља Мисача, ноћу између 21. и 22. фебруара, у извештајима нашег одреда нема података.

у извештају Окружног начелства округа београдског о овоме стоји:²)

„... Ноћу између 21. и 22. фебруара једна комунистичка банда у јачини 30-40 људи поново је напала жандармеријску станицу у Мисачи. Жандарми су примили борбу у којој је један партизан — Туцаковић Урош из Меленаца убијен...”

1) АВИИ, К-51, Ф-6, док. 52. Одељење за државну заштиту 23. фебруара 1943. године.

2) Зборник. Том I књ. 21.

Двадесет првог фебруара партизани су извршили напад на жандармеријску станицу у селу Рудовцима. Напад није успео. Непријатељ је имао губитака. Ми смо имали једног погинулог.

Детаљних података нема.

Ноћу између 22. и 23. фебруара партизанска десетина из села Бање посетила је 18 телефонских стубова на месту „Кошутњак“ општине Топола, срез опленачки. Изолатори су полупани а жица однета.

Двадесет четвртог фебруара једна наша чета извршила је акцију у руднику угула у Рудовцима. Циљ акције био је обезбеђење експлозива.

Подаци о овој акцији нису сачувани, али је акцију забележила СДК:¹⁾

„...24. о. м. око 22 часа комунистичка банда јачине 30-40 људи блокирала је рудник у Рудовцима. Позвали су ноћног чувара да им покаже где је магацин, на коме су обили спољна врата, ушли у магацин и из истог однели 360 килограма експлозива, 378 каписли и око 150 метара штапина. У магацину су нашпи разне вреће и у сваку ставили по пет пакетића експлозива у тежини од дванаест и по килограма и сваком комунисти дали по једну овакву врећу. Није утврђено одакле су нападачи дошли, отишли су у три правца и то: једна група у правцу села Пркосаве, друга у правцу села Трбушнице, а трећа у правцу села Миросаљци.

Комунисте је предводио Милован Ранковић звани „Мима“²⁾, родом из села Рудоваца, који се одметнуо пре пет дана.

Двадесет петог фебруара, Подунавска чета Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“ напала је жандармеријску станицу у селу Венчанима, срез орашачки. Пре борбе жандарми су позвани на предају. Одговорили су ватром из пушака говорећи да ће се борити до краја.

Минери који су били са четом мајсторски су порушили зграду и натерали жандарме на предају.

У борби је погинуо један сеоски милиционер, један жандарм је теже рањен, а неколико њих контузовано. Свима је указана лекарска помоћ. Заробљени жандарми су пуштени кућама.

Заплењено је 30 пушака, 1 лаки митрељез, доста муниције, 15 ћебади и 30 килограма масти.

Наше снаге нису имале губитака.

Напад на жандармеријску станицу у Венчанима регистровала је и команда Српске државне страже београдског округа:³⁾

„Двадесет петог овог месеца у 23 часа комунистичка банда јачине од 120—150 људи извршила је напад на станицу пољске страже Венчани. Овај напад благовремено је откривен од стране једне патроле јачине три стражара.

1) СДС округа београдског II УБ., 328 од 27. фебруара 1943. АВИИ, К-52, Ф-12, док. 49.

2) Вероватно се радило о Милутину Ранковићу-Чеди.

3) АВИИ, К-52, бр. 12, док. 49. Команда СДС округа београдског II ЈБ бр. 328 од 28. фебруара 1943.

Комунисти су позвали патролу да се преда, али је она то одбила, повукла се на станицу и позвала стражу к оружју. Командир станице наредник водник Цветко Митровић одмах је наредио да се прими борба. Комунисти су пришли станици и поново позвали људство на предају. Командир станице одбио је овај позив и напад од стране комуниста извршен је на станицу. У згради станице налазило се у моменту напада 9 стражара и 18 привремених стражара. Комунисти су отворили ватру из пушака и више аутоматских оружја, а на зграду су бацили извештан број бомби и експлозива. Два стражара са пушкотрице борили су се из рова испред зграде, док су остали стражари примили борбу из зграде станице. Услед експлозије експлозива један зид зграде се срушио, те су греде почеле падати у одељење у коме су се налазили привремени стражари. Међу овим појавила се малодушност, те су позвали стражаре на предају. Стражари су се борили док су имали муницију. Комунисти су експлозивом разбили улазна врата, упали у зграду и људство разоружали.

Борба је трајала око 0,45 часова.

Губици са наше стране: погинули жандарски каплар Тодор Маровић и привремени стражар — сељак Марко Јоксимовић. Теже је рањен Божић Милић, а лакше су рањени Никола Томашевић и Драгомир Гајић — сва тројица привремени стражари — сељаци. Убијени и рањени предати су амбуланти у истом месту.

Да ли су комунисти имали губитака, за сада се не зна.

Приликом напада комунисти су из станице однели: један митраљез холандски, 10 пушака француских и 20 пушака „маузер“. Још није тачно утврђено колико је метака у борби утрошено и колико су нападачи однели државне и приватне опреме.

У Лазаревцу су се јавила 2 стражара, а остали у Венчанима, јер им је оде-ло од стране нападача одузето.

Истог дана поподне комунисти су били у засеоку Каменице (3 км. југозападно од Венчана). По извршеном нападу комунисти су отишли у правцу Сибице северно од Венчана".

Исте ноћи, тј. 25. фебруара, две чете, Рудничка и Космајска, нападе су 2. чету 1. добровољачког батаљона у селу Барошеву, срез колубарски. Напад је извршен нешто после 23 часа. Напад није успео јер су љотићевци обавештени о доласку партизана па су се добро спремили и дали жесток отпор.

Према извештају чете љотићевци су претрпели осетне губитке.

У овој борби погинуо је само командант Првог шумадијског НОП одреда Милорад Лабудовић-Лабуд, стари борац и комуниста. Један борац је рањен. Непријатељ дуго није утврдио ко је погинули. Народ, иако је познавао Лабуда, није га открио непријатељу.

СДК је о овој борби известио вишу команду у Београду:о

1) АВИИ, К-51, Ф-6, док. 56, Одељење за државну заштиту, 28. фебруар 1943. године.

„Истовремено са нападом на станицу, пољске страже у Венчанима, извршен је напад и на 2. чету, 1. добровољачког батаљона, са седиштем у селу Барошевцу, на дан 25. овог месеца у 23 часа и 15 минута.

Добровољци су 2 часа раније сазнали о присуству комуниста и благовремено су се припремили. Комунисти су позвали добровољце на предају и када су ови то одбили, извршен је напад.

Борба је трајала око два и по часа.

Од стране добровољаца није било губитака.

Комунисти су на лицу места оставили једног мртвог, а верује се да су имали још жртава које су са собом однели.

Јачина комуниста који су учествовали у овом нападу била је 120-150 људи.

Јачина добровољачке чете износила је 50 људи, који су били добро наоружани и снабдевени са доста муниције.

Зграда у којој је била смештена ова чета демолирана је од стране нападача".

Крајем фебруара 1943. године Космајска чета Првог шумадијског партизанског одреда кретала се на подручју Окружног поверенства КПЈ Младеновац. О овом кретању нема детаљних података. У шкртом извештају партизанске чете за штаб одреда пише:

„Ноћу између 27. и 28. фебруара Трећа (Космајска) чета напала је жандарме у селу Рогачи. Усред борбе партизане су напали с леђа четници Д. Михаиловића тако да су се партизани морали повући. Наши нису имали губитака".

Ову акцију Одељење за државну заштиту такође је забележило:')

„Ноћу 27-28. овог месеца у 23,30 часова једна партизанска банда у јачини од 100 људи напала је на станицу Рогача. Борба је трајала до 2 часа. Од стране стражара један је лакше рањен. Од партизана нико није рањен, али се по траговима крви претпоставља да су и они имали губитака. На терену је нађено код станице доста пушчане и митраљеске муниције као и другог материјала..."

Ноћу између 28. фебруара и 1. марта спаљене су архиве у селима Сибници, Губеревцу и Лисовићу срез космајски.

На фебруарске акције наших чета реаговали су и Немци. Тим поводом стрељали су недужне људе који су били по затворима у Београду, Крагујевцу и другим местима.

1) АВИИ, К-51, Ф-6, док. 56, Одељење за државну заштиту 28. II 1943.

Акције и борбе у марту

Приликом кретања неких чета, тројки и петорки по селима, сталан задатак је био спаљивање општинских архива. Међутим, после извесног времена поново су обновљене општинске сеоске власти и створене нове архиве.

Да би се онемогућио рад ових општинских управа, Штаб Првог шумадијског НОП одреда и Окружни народноослободилачки одбор¹ умножили су Саопштење у коме се забрањује рад општинским управама. Ово Саопштење је после спаљивања општинских архива остављено на видно место по селима. Текст Саопштења гласи;²)

„Почетком месеца новембра Штаб I Шумадијског нар. осл. партизанског одреда, издао је наређење о забрани даљег рада по општинама. Већина општина на челу са председницима нису следовала том наређењу, већ су даље продужили са радом, служећи на тај начин окупатора у безобзирној пљачки над нашим народом.

Наш народ је за ове две непуне године доживео невиђену пљачку од стране окупатора. Пшеница нам је одузета. Вуна нам је однешена. Почело је са пљачком кукуруза. Спремају се пљачкашки планови да нам се све одузме и да нас оставе без и једног комада хлеба у кући. Већ данас читаве поворке гладних лутају од села до села у прошњи за хлебом. Сутра то чека и већину српског народа. Окупатор систематски спроводи пљачку преко општинских управа. Ова повезана са среским начелствима, а преко њих са познатим слугама окупатора: Недићем, Љотићем, Дражом Михаиловићем и другима, безпрекорно извршавају њихова наређења и безобзирно одузимају од народа његов хлеб и друго. Зато ми општинску власт сматрамо као ненародну власт, која служи окупатору против свог народа, а председнике и остале чланове управе, као народне издајнице.

Друго, окупатор је успео преко својих слугу да мобилише радан део сељака и формира привремену жанадармерију. Они треба са пушком у руци да штите крвавог окупатора да лакше убија и пљачка наш народ.

Данас је време да се ослободимо свих крволока и паразита, почев од окупатора па до последњег слуге. Зато

С А О П Ш Т А В А М О

да ћемо приступити немилосредном уништавању свих оних који буду и даље служили окупатору, а међу њима и оне, који мисле и даље непоштено да служе крволоку нашег народа, као што су општинске управе и мобилисани жандари.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

(24. фебруар 1943)

ОКРУЖНИ НАРОДНО-
ОСЛОБОДИЛАЧКИ ОДБОР ЗА
ШУМАДИЈУ

ШТАБ I ШУМАДИЈСКОГ НАР.,-
ОСЛОБОД. ПАРТИЗАНСКОГ
ОДРЕДА „МИЛАН БЛАГОЈЕВИЋ”

1) У то време још није био формиран.

2) Истор. Архив Србије, бр. 9344.

Још крајем фебруара Окружни комитет Аранђеловац и Окружно повереништво Младеновац су се договорили да Одред изврши спаљивање општинских архива на територији округа Младеновац. Овај договор пренет је Штабу одреда па је одред направио план ове акције за почетак марта. За спаљивање архива на подручју ОП КПЈ Младеновац одређене су две чете, а једна чета је добила задатак да ово обави, колико може, на подручју Окружног комитета Аранђеловац.

Поред спаљивања општинских архива, чете су имале и задатак да нападају жандармеријске станице, руше и демолирају железничке станице и секу ТТ стубове и електричне водове.

Извештаји наших чета су кратки, чак шутири. Зато су непријатељски извештаји детаљни. У њима је чак посебно наглашено да су по селима око Космаја спаљиване и општинске зграде, што ми нисмо чинили. Понекад се то случајно дешавало.

Ево шта је о овоме записано у петнаестодневном извештају Окружног начелства округа београдског шефу Српске државне безбедности:)

„У вези Вашег наређења I бр. 29124 од 9. новембра 1942. г. и I бр. 22418 од 23.XI 1942. г., част ми је доставити петнаестодневни извештај по струци јавне безбедности за период од 1. до 15. марта 1943. године.

Догађаји су се кретали овим редом:

1. — 1. ов. мес. око 1 час једна комунистичка банда у јачини од око 30 људи извршила је напад на општинску зграду у Бељини. Зграда је демолирана а сва архива спаљена. Затим су отишли бандити у стан председника општине Радомира Милановића, насилно упали у кућу и убили га из пушке.

2. — 1. ов. мес. једна партизанска банда насилно је ушла у општинску зграду у селу Сибници и запалила све хартије и књиге, а затим са запаљивим средствима упалила и саму зграду, која је у току ноћи изгорела до темеља са целокупним намештајем и архивом. По извршеном делу удаљили су се у непознатом правцу.

3. Ноћу између 1. и 2. ов. мес. око 1 час запалена је општинска зграда и архива у општини Велике Крсне.

4. — Ноћу између 1. и 2. ов. мес. спалене су архиве у Ковачевцу, Дубони и Сенаји.

Нападаци су излепили плакате у којима су забранили општ. часницима да даље врше своју дужност.

Ово спаљивање архива извршили су партизани.

5. — У Току ноћи између 1. и 2. о.м. комунистичке банде крстарице су по селима космајског и спаљивале општинске зграде и архиве у следећим општинама:

1) АВИИ, бр. 2/5, К-22, Петнаестодневни извештај Окружног начелства округа београдског.

1. — Око 2 часа по поноћи око 15 наоружаних људи спалили су целокупну општинску архиву општине Неменикуће. Жртава није било.

2. — Ноћу између 1. и 2. о.м. између 1 и 2 часа по поноћи око 20 партизана демолирали су експлозивом општинску зграду и спалили целокупну општинску архиву у општини Ћуринци.

3. — Око поноћи 12 наоружаних лица запалили су општинску зграду и архиву општине Бабе. Зграда је до темеља изгорела. Жртава није било.

4. — Ноћас око 12 часова између 1. и 2. овог месеца једна банда од 20 лица упалила је општинску зграду и архиву у општини Стојник.¹⁾ Зграда је до темеља изгорела.

5. — 2. ов. мес. око 2 часа по поноћи око 10 наоружаних лица упалили су општинску зграду и архиву у општини Губеревац. Зграда је до темеља изгорела.

6. — Ноћас између 1. и 2. овог месеца око 12 часова једна банда од 12 наоружаних лица убацила је већу количину експлозива у општинску зграду општине Дучина. Зграда је порушена и у њој је све уништено. Жртава није било. До овог часа у овом срезу спаљено је девет општина.

7. — 2. ов. мес. ноћу у 3 часа кроз село Рудовци прошло је око 500 комуниста у правцу Лазареваца и Барошеваца.

Одмах после ове вести прекинута је свака веза са железничком станицом Рудовцима и тек око 6 часова шеф железничке станице из Рудоваца јавио је са железничке станице Барошевац следеће:

Ноћас око 2,50 часа упала је у железничку станицу у Рудовцима једна група око 5 комуниста и са револверима натерала дежурног скретничара да извести станицу Лазаревац да је кроз Рудовце прошло 500 комуниста, па је затим почела демолирати станицу разбивши прозоре и врата и одневши око 5000 готовог новца. Када су ово извршили, изашли су напоље у мрак и бацили једну бомбу у близини железничке станице и удаљили се.

Пре овог напада на станицу бацили су експлозив на један жељ. мост између Рудоваца и Даросаве и оштетили нешто горњу конструкцију моста. Шеф станице није могао тачно да каже колики је број нападача био, јер је видео само оних 5 људи који су ушли у станицу.

Пре овог напада нападнута је општина у Крушевици, попаљена општинска архива и узет новац из касе, у ком износу није познато. При овом нападу учествовало је према казивању лица које је било у близини око 20 лица.

8. — Ноћас око 1 час спаљена је општинска архива у Трбушници, која се налази далеко око 21/2 км. од Крушевице.

Сем паљења архиве, убијен је општински деловођа Љубисав Васић пред својом кућом. У овом нападу учествовало је пет лица.

1) Младеновачки.

О свим догађајима извештене су оближње војне јединице, од стране добровољачког одреда упућен је један од војника у правцу Рудоваца.

9. — Ноћу између 3. и 4. марта т.г. запаљена је архива и општинска зграда у селу Кораћици, Пружатовцу и Рајковцу. Партизана је било 5-6.

10. — Ноћу између 2. и 3. ов. мес. око 0,30 час. 15 партизана упало је у село Ландол и запалили општинску зграду, која је са целокупном архивом и намештајем до темеља изгорела.

11. — Ноћу између 3. и 4. марта од стране комуниста запаљене су општине на територији среза младеновачког и то: у селу Младеновцу, Кораћици и Америћу. Све три зграде изгореле су до темеља са целокупним намештајем и архивом.

12. — Ноћу између 4. и 5. ов. мес. око 24 часа од стране партизана запаљена је општинска зграда у Јагњилу, среза младеновачког, која је до темеља изгорела заједно са архивом и целокупним намештајем.

13. — Ноћу између 4. и 5. ов. мес. једна партизанска група од 12 људи напала је општинску зграду у Селевцу среза јасеничког, опљачкала касу са 100 000 динара, спалила општинску архиву и сав намештај полупала.

14. — Ноћу између 4. и 5. ов. мес. од стране партизана упаљена је општинска архива у селу Шепшину, среза младеновачког. Сав намештај и архива изгорели су.

15. — Ноћу између 4. и 5. о.м. од стране партизана излепљене су плакате на општ. згради у Вел. Иванчи у којима се саопштава од стране партизана да општинске управе престану са радом.

16. — Ноћу између 5. и 6. марта око 1 час по ноћи једна група партизана од 30 на броју напала је на жељ. станицу Влашко Поље и на улазној и излазној скретници дигла експлозивом срце у тежини 650 кгр.

Железничка станица је сва демолирана, из касе су узели 18000 дин., касу закључали и собом кључеве однели. Партизани су били обучени у сељачка одећа и на глави су имали шајкаче. Били су наоружани пушкама и бомбама као и справама за сечење телефонских и телеграфских линија. Намеравали су да и зграду дигну у ваздух, али с обзиром да је у згради становало жељ. особље одустали су од намере. Саобраћај је прекинут, али ће исти у току дана бити успостављен.

17. — 5. ов. мес. око 19 часова убијен је пред општинском зградом Јанко Вујић из Врчина, ср. грочанског, који је 3. ов. мес. побегао из затвора среза грочанског, јер је био осумњичен као разбојник.

Поред леша нађен је плакат који су лепљени по општинама на чијој је полеђини написано „Пљачкаш Вујић — партизански одред важи за сваког“.

18. — Ноћу између 5. и 6. о.м. једна група комуниста у јачини од 10 људи запалила је архиву, општинску зграду и општинску кафану у селу Влашка. Зграда је изгорела до темеља.

19. — 5. ов. мес. око 9 часова увече комунистичка наоружана банда од 20-30 људи запалила је општинску архиву и зграду која је до темеља изгорела у селу Поповићу.

20. — Ноћу између 6. и 7. о.м. једна група комуниста чији број није могао бити установљен напала је на општинску зграду у Дрaжњу, среза грочанског и том приликом запалила зграду, која је до темеља изгорела заједно са архивом и намештајем. Пре него што су запалили зграду узели су из касе сав новац.

21. — У ноћи између 8. и 9. марта т.г. од стране непознатих лица партизана упалена је општинска зграда општине Добродол. Према казивању сељака било је око 80 нападача.

Пошто су запалили општину, партизани су се јавили председнику општине, саопштили му шта су учинили и оставили му рок од 5 дана да поднесе оставку на дужност председника општине, јер ће га у противном убити.

Пре него што су отишли, оставили су један летак I Партизанског шумадијског одреда „Милан Благојевић" и један проглас „Народима Југославије" из 1942. године.

22. — У ноћи између 7. и 8. ов. мес. непозната лица излепила су познате комунистичке плакате Партизанског одреда „Милан Благојевић" и то: у Петријеву 3 плаката, и то један на самој општинској згради и два на капијама приватних кућа, у Удовицама 2 плаката, један на кафани а други на дрвету, у Сеони 3 плаката и то сва три на општинској згради, у Раљи на општинској згради, у Радинцу на општинској згради и у Суводолу на општинској згради. Вођеним извиђајима од стране среског начелника извршиоци овог лепљења плаката до сада нису могли бити пронађени.

23. — Ноћу између 8. и 9. марта т.г. једна група комуниста у јачини 60—100 људи запалила је књиге, архиву, намештај као и саму општинску зграду у селу Добродолу, среза подунавског...')

25. — Ноћу између 10. и 11. ов. мес. око 12 часова 15-20 пвртизана наоружаних пушкама и аутоматска оружјем упали су у село Бадљевицу, среза подунавског и запалили зграду општинске управе. Зграда је изгорела до темеља.

26. — Ноћу између 10. и 11. марта т.г. група комуниста упала је у општинску Дудовицу, среза колубарског запалила општинску архиву и удаљила се у непознатом правцу".

Дванаестог марта једна наша чета је упала на Гроцку. Том приликом заробљена су два жандармеријска милиционера, два жандарма су тешко рањена, а један убијен.

Наши борци нису имали губитака.

О овом нападу у Извештају Окружног начелства округа београдског забележено је:

1) У документима су изостављени дедови у којима се говори о мањим акцијама партизана, као и делови који се не односе на дејства партизанских одреда.

28. — „Ноћу између 12. и 13. марта т.г. око 12 часова иапали су партизани са две групе јачине од по 15 људи варош Гроцку. Борба је трајала од 12 часова ноћу па до 3 часа ујутру. Погинуо је један жандарм, један је тешко рањен а исто тако лакше је рањен и командир станице у Гроцкој. По траговима крви изгледа да је један од партизана рањен.

29. — Ноћу између 13. и 14. ов. мес. око 23 часа 40-50 партизана упало је у село Брестовик, среза грочанског и упалили општинску зграду. Пре паљевине узели су из општинске касе око 80000 динара. Партизани су напустили село око 1 час по поноћи, одакле су се упутили у село Камендол, опет среза космајског, где су такође упалили општинску архиву и упалили зграду до темеља. Пре паљевине узели су из касе 1000 динара у готовом новцу и 500 динара у таксеним маркама као и кључеве од касе.

30. — Приликом вршења теренске акције у срезу космајском међу ухапшенима су три претседника општине под сумњом да сарађују са партизанима и то: Војин Јовановић, претседник општине Парцанске заједно са деловођом Сергијом Милутиновићем, Милован Савић, претседник општине Дрлупа и Бранко Николић, претседник општине из Ћуринаца са деловођом Радојем Петровићем".

Седмог марта Трећа чета налазила се у селу Буковику код Аранђеловца на одмору. Неко је боравак чете пријавио жандармима у Аранђеловцу, па су жандарми успели да опколе борце.

Не знајући снаге жандарма, чета се неопажена од непријатеља повукла без борбе где је по оцени партизана требало да наиђу жандарми. Чета је била у заседи до мрака, али непријатељ није наишао.

Истог дана једна чета Првог шумадијског одреда спалила је општинску архиву у селу Шилопају и запленила извесну количину реквизираног жита и кромпира који је поделила народу.

Једанаестог марта извршен је напад на жандармеријску станицу у Гроцкој. У овој борби погинуо је један наредник, а два поднаредника су теже рањена. Два жандармеријска милиционера су разоружана.

Истог дана посечено је око 20 ТТ стубова на путу Београд-Гроцка-Смедерево.

Тринаестог марта Рудничка чета је по задатку отишла на крагујевачки терен и заданила у селу Шљивовцу, срез грузански. У току дана (вероватно издајом) чета је опкољена од већих снага Бугара и жандарма. Борба је трајала неколико сати, али су се наши јуришом извукли из обруча. Од наших бораца 2 су рањена. Убијено је 7 жандарма.

Петнаестог марта из Шљивовца чета је отишла у село Коњушу, срез грузански. У овом селу наше борце су напали четници Д. Михаилрвића и жандарми, али су били одбијени.

Губитака на нашој страни није било. Рањена су два борца, Душан Павловић-Бора и „Вучко" из Космаја.

Губици непријатеља у овој борби нису познати.

Двадесет осмог марта запаљена је општинска архива у селу Белосавци и Маскару, срез опленачки.

Двадесет деветог марта запаљена је општинска архива у селу Брајковцу, срез колубарски.

Тридесетог марта порушене су скретнице код железничке станице Клење на прузи Београд-Ниш.

И у марту Немци су вршили одмазду над недужним људима због извршених акција наших чета.

Априлске акције

Првог априла, група бораца Прве чете запленила је једну пушку и 131 метак (не каже се од кога).

Другог априла Прва чета имала је борбу са Немцима на једној коси између Г. Трешњевице и Босуте. У борби је убијен један виши немачки официр, одликован гвозденим крстом, један подофицир и неколико немачких војника. Рањено је 6 немачких војника.

О овој борби на састанку групе бораца из Првог шумадијског одреда 31.111 1951. године речено је:

„... У борби на коси између Босуте и Г. Трешњевице, која је била пре опште офанзиве у мају, убили смо пет до шест Немаца и 15 недићеваца. У овој борби учествовала је Рудничка чета. Ова чета је данила у селу Војковцима. Сељаци су нас обавестили да Немци иду из Босуте косом према Трешњевици. Ми смо запосели косу и чекали да наиђу Немци. Напред, као патрола, ишли су недићевци. Нису нас приметили. Наша ватра их је изненадила. Побацали су оружје и дали се у бекство. Ми смо их почели јурити. У јурњави смо наишли на Немце. Развила се борба између нас и Немаца. Када нам је понестало муниције, једна другарица је успела да донесе сандук немачке муниције. Борба је трајала скоро цео дан до увече.”

Од партизана један борац је погинуо, један лако рањен, а један се изгубио.

Истог дана, тј. другог априла, једна чета Првог шумадијског партизанског одреда налазила се у селу Заграђу, заселак Церова, срез качерски. Четници Д. Михаиловића у заједници са жандармима напали су нашу чету. Борба је трајала око два часа. Погинуо је један жандарм наредник, а један је теже рањен.

Погинуо је један наш борац, Радисав-Марко Јеленић.)

1) У подацима који су добијени од његовог брата Јове Јеленића стоји да је Марко погинуо 20. априла.

Трећег априла, група бораца Прве чете запленила је 2 пушке, 2 бомбе и 150 метака. (У извештају с¹ не каже од кога).

Трећег априла, Трећа чета Првог шумадијског НОП одреда извршила је напад на жандармеријску станицу у селу Азањи, срез јасенички. У борби је погинуо један жандарм и више рањено.

Наши нису имали губитака.

Четвртог априла, група бораца Прве чете ликвидирала је једног непријатељског сарадника. (Не каже се ко је и одакле је).

Петог априла, група бораца Прве чете запленила је од једног непријатељског сарадника 2 пушке, 1 двоглед, 1 војнички шињел, 1 бомбу, 1 реденик са муницијом и један часовник (својина једног нашег борца).

Шестог априла, група бораца Прве чете запленила је један шињел од жандарма који је отишао у четнике Д. Михаиловића.

Истог дана, 11. шестог априла, јаче снаге Немаца, љотићеваца и жандарма покушале су да опколе у селу Босути једну чету Првог шумадијског одреда, у чему су делимично успеле.

Непријатељ је честим концентричним нападима покушао да разбије наше снаге. Борба је трајала око 6 часова.

Наше снаге су јуришом разбиле главне снаге непријатеља и натерале их у бекство.

Непријатељ је имао 12 мртвих и око 18 рањених.

Погинула су три и лакше рањена два наша борца.

Седмог априла, више бораца Рудничке чете демолирало је уређаје у железничкој станици Љутовница на прузи Лајковац-Чачак. Поред тога разрушене су 4 скретнице и посечено 27 ТТ стубова.

Заплењено је 8810 динара и једна ручна апотека са санитетским материјалом.

Истог дана спаљена је општинска архива у селу Копљарима и демолирани ТТ уређаји у жел. станици на прузи Младеновац-Лајковац.

Заплењено је нешто мало санитетског материјала и 3100 динара.

Осмог априла, група бораца Рудничке чете запленила је од једног жандарма (не каже се кога) једну блузу, пар ципела, шајкачу и опасач.

Деветог априла, у селу Трудељу, Рудничка чета је била нападнута од Немаца. У борби је погинуо један немачки официр и два војника. Том приликом заплењена је једна машинка и један пиштољ.

Један борац се изгубио, а један извршио самоубиство јер није могао да издржи физичке напоре. (Не дају се ближи подаци).

О овом нападу Немаца на нашу Рудничку чету, на састанку групе бораца 31. марта 1951. године у Београду, речено је:

1) Славко Михаиловић

„... Када је стражар видео да долази нека војска, дотрчао је и обавестио командира. Командир је наредио да их стражар заустави јер је мислио да то могу бити борци Ваљевског одреда. Кад их је стражар зауставио, они, Немци, почели су да опкољавају куће у којима су се налазили наши борци. На команду партизани су са пушкама на готово изашли из кућа и отпочели борбу. У борби је убијено два Немца. Партизани нису имали губитака..."

Десетог априла, две чете, Рудничка и Космајска, водиле су двочасовну борбу са Немцима, љотићевцима и четницима Д. Михаиловића између Венчана и Даросаве на месту „Жути оглавак".

У овој борби погинула су три Немца, од којих је један био виши официр, а два рањена. Такође је погинуло 10 жандарма и један четник. Рањено је више жандарма и четника. Ми нисмо имали губитака.

О ов»ј борби у извештају Окружног начелства округа београдског пише:¹)

„... Дана 10. априла око 3 часа ујутро једно одељење добровољаца и немачких војника на граници среза орашачког и колубарског, сукобили су се са једном јачом групом партизана. Борба је вођена више од два часа и том приликом су погинула два и рањена два немачка војника. Партизана је погинуло шест.

Због овог догађаја Немци су у Венчанима убили неколико сељака и похапсили већи број грађана из Венчана и Раниловића, а у Даросави спаљено је око 30 кућа..."

Међутим, у извештају Одељења за државну заштиту о овој борби ништа се не говори као и о хапшењу људи у Раниловићу и Венчанима, нити о паљевици кућа у Даросави.

У Билтену обавештајног одсека Команде СДС о одмазди Немаца после борбе на „Жутом оглавку" говори се детаљније о побијеним и похапшеним људима као и паљењу њихових кућа:²)

„... У вези извршене одмазде од стране окупатора за убијена 2 и 2 рањена немачка војника у борби са комунистима на „Жутом оглавку", утврђено је да је: У селу Раниловићу срез космајски: обешено 2, а у логор одведено 147 мушкараца.

У селу Венчанима среза колубарског: убијено 15 мушкараца и једна жена, а у логор одведено 115 мушкараца. У селу Даросави среза орашачког: убијено 3 мушкараца а запаљено 28 кућа.

1) АВИИ, К-22, Ф-7, док 35. Извештај Окружног начелства округа Београд, пов., бр. 735 од 19. априла 1943. г.

2) Билтен бр. 101 обавештајног одсека команде СДС, 30. 4. 1943. г. АВИИ, К-26, Ф-8, док. 46.

Спаљене куће припадају већим делом сумњивим лицима, али има кућа са свим исправних људи.

Одмазду су извршили војници окупаторске војне силе ст добровољцима..."

Истог дана Трећа чета разбила је у Рогачи, срез космајски, групу жандарма и четника Д. Михаиловића.

Око једанаестог априла, група бораца из Првог шумадијског одреда поново је спалила општинске архиве у селу Белосавцима и Маскару, срез оплечки и у Копљарима, срез орашачки.

Око дванаестог априла, минерске петорке порушиле су пругу Лајковац Чачак у Кривој Реци и пругу Београд-Ниш.

У оба места демолирани су ТТ уређаји у станицама.

Дванаестог априла Трећа чета Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић" је од непријатеља разбијена у селу Лисовићу код Космаја. Погинуло је или од непријатеља заробљено око 14 другова.

Губици непријатеља нису познати.

О поразу Треће чете у извештају Окружног начелства округа Београд је записано:')

„... 12. овог месеца јединице српског добровољачког корпуса из Младеновца блокирале су село Лисовић среза космајског и сукобили се са партизанима.

Борба је трајала истог дана од 15 до 19 часова а исход борбе је тај што је на лицу места убијено 17 партизана, међу којима и једна женска, док су два ухваћена жива, међу којима такође једна женска. Живи партизани одмах су предани немачким властима. На страни добровољачког корпуса рањена су три добровољца, а официр Душан Ћиновић погинуо је..."

Истог дана у Рогачи су партизани разјурили веће непријатељске снаге.

Седамнаестог априла, у ноћној борби у селу Трудељу, срез качерски, једна чета Првог шумадијског одреда разбила је јаче снаге Немаца и Љотићеваца. У борби је убијен један Немац, а један рањен. Погинуо је и један Љотићевац.

Наше снаге нису имале губитака.

О овој борби у извештају Окружног начелства округа крагујевачког пише:2)

„... Ноћу између 17. и 18. априла, једна немачка патрола са извесним бро-

1) АВИИ, К-22, Ф-7, док. 49. Извештај Окружног начелства округа београдског од 10-20. априла.

2) АВИИ, К-22, Ф-8, док. 55. Месечни извештај Окружног начелства округа Крагујевац за април 1943. г.

јем добровољаца дошла је у село Трудељ, срез качерски и наишла је код једне куће на неколико партизана. У сукобу са њима убијен је један од комуниста, а погинуо је један немачки официр..."

Двадесет првог априла, Качерска чета Првог шумадијског НОП одреда спалила је архиву општине Калањевци у срезу качерском. Том приликом заплењено је 15 литара ракије, која је замењена за брашно, а брашно дато породицама наших другова.

Двадесет шестог априла, Качерска чета одржала је збор у селу Брајковцу. Тога дана био је вашар, што је искоришћено.

Двадесет седмог априла, Качерска чета је посекала ТТ стубове и покидала жице на путу Белановица-Даросава у дужини преко 12 км.

Истог дана разјурена је једна четничка јединица у селу Љубичевцу, срез орашачки.

Један четник је погинуо.

Наши нису имали губитака.

Двадесет деветог априла, Качерска чета се налазила у селу Сврачковцима, срез таковски. Пред вече истог дана дошло је до борбе између четника Д. Михаиловића и наших снага. Борба је трајала око 2 часа.

Губици непријатеља нису познати.

Партизани нису имали губитака.

У извештају Одељења за државну заштиту о овој борби пише да смо имали и погинулих:')

„... 30. априла одред СДС из Г. Милановца сукобио се у селу Руднику са 34 партизана из одреда Лабудовића²⁾ међу којима су била 4 женска. Борба је трајала од 9-11 часова пре подне. Партизани су се повукли у село Трешњевицу. Погинула су два, а рањена три партизана. На страни СДС није било губитака".

Због априлских акција Првог шумадијског НОП одреда Немци су за одмазду стрељали 40 људи.³⁾

Интересантно је да су Немци вршили одмазду и за ликвидирани своје сараднике од стране партизана. Тако је за ликвидацију председника општине Пласковац код Тополе стрељано 10 људи.⁴⁾

1) АВИИ, К-51, Ф-7, док 55, Одељење за државну заштиту, 3. мај 1943.

2) Лабудовић је погинуо 25. фебруара 1943. у Барошеву.

3) Фотокопија оригинала, штампаног на немачком и српском језику, налази се у архиви Војноисторијског института под бр. 34/1, К-401-И.

4) Оригинал штампан на немачком и српском језику, налази се у архиви Војноисторијског института под бр. 36/1, К-40-Ј-И.

Мајске акције

Прослава 1. маја на Букуљи, одвајање бораца за космајски и ваљевски партизански одред

Окружни комитет је планирао свечану прославу 1. маја на Букуљи. Договорено је да се окупе сви борци и штаб одреда и више партијских радника, као и да положи свечану заклетву новодошли борци. За ову свечаност припремљена је и лепа застава — југословенска тробојка са петокраком.

Међутим, због борбе са непријатељем коју су водили борци Ваљевског одреда и Рудничка чета у Г. Трешњевици, прослава је одложена за 2. мај.

У писму Окружног комитета Покрајинском комитету од 7. маја 1943. године о овој прослави стоји:')

„.... Тако смо прославу одложили за 1 дан. Присутан је био друг Слободан,²⁾ командант Милосав (Влајић),³⁾ Л. (ука) С. (пасојевић) и М. (иша) Д. (удић), све чете шумадијског и две Ваљевског одреда. Космајска чета није била стигла. Сви нови борци су положили заклетву и то под великом и лепом заставом I шумадијског одреда, која је за овај дан припремљена... После одвајања Косм. (ајског) и допуне Ваљевских чета, формиране су 2 чете I шумадијског Качерска и Рудничка. То је све што имамо са штабом и санитетом до 50 људи.⁴⁾ Знатно смо ослабили и квалитетно и по броју. Наш нови командант (одреда) је Л. (ука) С. (пасојевић).

Пред нас и наш штаб постављају се озбиљни задаци. Увећати и то брзо, одред, јер су наше снаге по броју и наоружању много мање од снага дражиноваца у нашем округу".

Нешто касније, на захтев Покрајинског комитета, Окружни комитет је послао детаљан и проверен извештај о броју бораца у Првом шумадијском одреду после одвајања бораца за Космајски и попуне Ваљевског одреда.

1) Архив ЦК КПЈ, бр 7254.

2) Радивоје Јовановић-Брадоња, командант Главног штаба.

3) Милосав Влајић је био В. Д., а не командант одреда.

4) Ова цифра није била тачна. Остала су 64 борца. Ово је исправљено у писму ОК ПК...

„... С бројним стањем одреда стоји овако. Ми смо имали 1-У-1943. укупно 143 борца. Од тога броја за космајски одред отишло је 54 борца, за ваљевски 10 и нама је остало заједно са штабом, рањеним и болесним друговима 78 бораца. Од тога броја 12 је погинуло, 2 нестала, према томе остаје 64 борца”.

Убрзо је број бораца у одреду повећан. У одред су дошла 24 нова борца, тако да је укупан број бораца са штабом и санитетом био 88.

До другог маја вршилац дужности команданта Првог шумадијског одреда био је заменик команданта Милосав Влајић. Са издвојеним борцима за Космајски НОП одред, на подручје ОП КПЈ Младеновац, отишао је и Милосав Влајић, па је за команданта Првог шумадијског одреда постављен Лука Спасојевић — Драган. Комесар одреда био је Родољуб Станић — Трамвајац, а заменик комесара Слободан Крстић-Уча.

Војни инструктор при штабу одреда био је Илија Јовановић-Лала.

ЛУКА СПАСОЈЕВИЋ-ДРАГАН рођен је 21. новембра 1916. године у селу Бабајићу, код Љига. Основну школу је завршио у месту рођења, гимназију у Горњем Милановцу, а учитељску школу 1937. године у Јагодини (Светозарево). Војни рок одслужио у школи за резервне официре у Сарајеву, у току 1937-1938. год.

Као учитељ радио је у селу Кожинцу код Прокупља, затим у Г. Тополици код Мионице, где је остао све до одласка у партизане.

Члан СКОЈ-а постао је 1940. године, 1941. године кандидован је за члана КПЈ, а после борбе са Немцима у Љигу, септембра 1941. године примљен је у КПЈ.

Лука је један од организатора Колубарске чете Ваљевског НОП одреда. У партизане ступио јула 1941. године.

Учесник је велике борбе коју је са Немцима водио Колубарски батаљон Ваљевског одреда, септембра 1941. године. Лука је био пример како се бори са надмоћним непријатељем. У овој борби је био рањен.

По ослобођењу Љига постављен је за команданта места.

У првој непријатељској офанзиви Лука се са осталим партизанским јединицама упутио према Ужицу и Златибору. По наредби Врховног штаба делови Ваљевског, Космајског и Другог шумадијског одреда враћају се у ваљевски крај. Са њима је и Лука.

После тешких борби око Маљена и разбијања наведених одреда у пролеће 1942. године, Лука се враћа у свој крај и наставља са радом.

Нешто касније Лука долази у Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић” и учествује акцијама које изводи овај одред.

Другог маја 1943. године Лука је именован за команданта Првог шумадијског одреда. Као команданта борци и народ су га веома ценили. Седмог јуна 1943. године Одред је имао борбу са четницима Драже Михаиловића у селу Брајковцу. У овој борби Лука је тешко рањен. Две групе бораца биле су упућене да пронађу лекара — једна у Лазаревац, друга у Дудовицу. Група која је

упућена у Дудовицу пронашла је лекара, али је имала борбу са четницима па лекар није стигао на време да укаже помоћ. Сутрадан, 8. јуна, Лука је умро у селу Трбушници, где је уз војничке почасте сахрањен.

За народног хероја проглашен је 8. октобра 1953. године.

РОДОЉУБ СТАНИЋ — ТРАМВАЈАЦ

Рођен је 4. октобра 1921. године у Београду.

Основну и средњу техничку школу завршио је у Београду.

За напредни раднички покрет определио се још у раној младости.

Члан КПЈ од јуна 1941. године. Илегално је радио у окупираном Београду 1941. год.

По налогу Партије, каналом ПК-ОК Крагујевац (Аранђеловац) у Први шумадијски НОП одред дошао јула 1942. године. У одреду је био борац, комесар чете и комесар Првог шумадијског одреда.

Приликом формирања Прве шумадијске бригаде именован је за комесара чете у Првом батаљону. Крајем новембра 1943. године са бригадом је отишао за Санцак. Учествовао је у пријепољској бици 4. децембра 1943. године, где је и рањен.

Био је руководилац одсека за везе при Главном штабу НОВ и ПО Србије.

По налогу Партије отишао је на политички рад новембра 1944. године у Београд.

Носилац „Споменице 1941“.

Са Главним штабом је договорено да чете носе називе срезова у којима ће углавном и вршити акције. Циљ оваквих назива је и привлачење што више бораца из срезова чије име носе чете.

После одвајања бораца за Ваљевски и Космајски одред, као што је речено, од преосталих бораца Првог шумадијског одреда другог маја на Букуљи формиране су две чете — Качерска и Рудничка.

За командира Качерске чете постављен је Живорад Симић-Вивац, а за комесара Душан Павличић-Крцун. У моменту формирања чета је имала око 30 бораца.

Командир Рудничке чете и заменик команданта одреда био је Светолик-Лика Ђурђевић, а комесар Михаило Ивковић-Бели. Чета је такође имала око 30 бораца.

СВЕТОЛИК ЛИКА ЂУРЂЕВИЋ

Рођен 1918. године у Маскару, Топола, у занатлијској породици.

Основну школу завршио је у Маскару, а трговачки занат у Крагујевцу. Као трговачки радник рано се определио за напредни раднички покрет. Почетком 1941. године постао је члан СКОЈ-а, а децембра исте године члан КПЈ.

По налогу ОК у зиму 1941-42. прихватио се дужности командира сеоске страже у Маскару и на тај начин индиректно омогућио обнављање везе са ПК у Београду и безбедни боравак више бораца и политичких радника који су тада боравили у кући Саве Богдановића.

*Свешолик Лука
Ђурђевић*

У лето 1942. године дошао је у I Шумадијски НОП одред. У одреду је био борац, командир вода и командир чете. у борбама се истицао.

Погинуо је као командир чете I Шумадијског НОП одреда у Шењу, срез гружански, 28. маја 1943. године.

У првој половини маја формирана је колубарска чета. У моменту формирања имала је 23 бораца, од којих је 19 нових.

Крајем маја формирана је и Орашачка чета, која је приликом формирања бројала 7 нових и 7 старих бораца — укупно 14. Тако је одред сада имао 4 чете.

За командира Колубарске чете постављен је Божа Тодоровић-Воја Колубарац, а за комесара Андрија Мазињанин. Воја је био командир кратко време. После њега за командира је дошао Света Андрић.

Маја 1943. Године на
Венчању: Ђорђе Ђурић
Шарац, Светолик Лука
Ђурђевић, Милка
Минић Ана, Слободан
Крстић Уча и Радомир
Илић Жућа, с лева на
десно

Обнављање Ваљевског одреда

Осмог марта 1943. године у селу Босути, уз помоћ Првог шумадијског, обновљен је Ваљевски НОП одред. У састав овог одреда ушло је око 30 бораца из Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“ и нешто преосталих бораца из ранијег Ваљевског одреда. Борци су распоређени у две чете, прву и другу.

За команданта овог одреда постављен је Милош Дудић-Сувоборац, за политичког комесара Андра Савчић-Баја, заменик политичког комесара је Милорад Милатовић-Подгорац.

Командир Прве чете био је Михаило Гавриловић-Миша, а комесар Стојанче.

Командир Друге чете био је Душан Репац-Пера Књижар, а комесар Кирча.

Наоружање одреда и социјални састав били су врло добри. Одред је имао 22 пушке, 1400 метака, 4 пушкомитраљеза („збројовке“), 6 бомби, 2 војнодржавна пиштоља и 1 пиштољ 6,35 милиметара. У штабу одреда било је 2 пиштоља „штајера“ и 1 „парабелум“.

Социјални састав бораца био је: 14 квалификованих радника, 4 неквалификована, 5 интелектуалаца, 4 приватна намештеника и 3 занатлије.

У санитету су била 2 болничара.

После обнављања одржана је мала приредба, а увече је одред отишао на свој терен — у ваљевски крај.

После неколико акција одред се дуже задржао у једном месту — око 12 дана. Непријатељ је открио одред и са већим снагама га напао. Уз жестоку борбу борци су се извукли у правцу Шумадије. Рањена су два друга.

Приликом прославе првог, односно другог маја, из Првог шумадијског НОП одреда одвојено је још 10 нових бораца за попуну ваљевских чета.

Пошто одред није могао да се одржи на свом терену, дошао је на подручје Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) и вршио акције самостално или у заједници са четама Првог шумадијског партизанског одреда.

Сачуван је дневник Ваљевског одреда, у коме су наведена партизанска имена бораца одреда, места рођења и од када су у партизанима:¹⁾

1. Пера-Душан Репач-Широка Кула, Госпић, Београд, 1914, трговачки помоћник, резервни наред. пеш., у одреду од 15.VII 1942. г., командир.
2. Миша Михаило Гавриловић-Петровчић, Земун, лимар, у одреду од 1. IV 1942. г., командир I чете.
3. Кирча — Тресонче-округ Тетово, 1921., трговачки помоћник, у одреду од 14. IX 1942. г., политички комесар, погинуо 21.V 1943. год.
4. Миша Мартиновић-Шопић-село, колубарски, 1908. г., абација, 1941. г. (три и по месеца) у I шумадијском одреду. У одреду од пре један и по месец, партизан.
5. Вељко-Зрмања-Грачац, 1908. г., ковач и бравар, 1941-1942. г., пет и по месеци борац, десетар кол. бат. У одреду од 25.11 1943. г., комесар за исхрану (изгубио се 9. VI).
6. Раде — Велики Град-Глина, 1916. г., трговачки помоћник. У одреду од VIII 1942. г., 6 месеци на терену.
7. Живко-Пећ-Трепча, 1922. г., радник неквал. У одреду од 25.11 1943. г. — партизан-интендант.
8. Љутица-село Притока-Бихаћ, 1914. г., обалски радник, у одреду од 27. VII 1942. г., водник-заменик командира.
9. Стева — Б. Брод, 1923. г., ђак, средња-техничка школа. У одреду од 14.IV 1943. г., партизан.
10. Загорац-Пакрац-Београд, 1922. г., ђак трг. акад. У одреду од 22.IV 1943. г., партизан.
11. Вујо-Тома Бреуљ-Крушево, Бенковац, 1916. г., обал. радник, редов-авијатичар. У одреду од IX 1942. зам. пол. ком.
12. Сретен-Обреновац, живео у Београду, 1917. г., бравар. У одреду од 3.IX 1942. г., партизан.
13. Керамичар-Београд, 1925. г., керамичар. У одреду од 15. јула 1942. год., партизан, 21.IV погинуо.

1) Архив Србије ПШО „МБ“, 27 (10809).

14. Стојанче-Загреб, живео у Београду, 1923. г, фарбар. У одреду од 10. јула 1942. г., политиком I чете.
15. Саша-Скопље-Београд, 1925. г., механичар. У одреду од 16.11 1943. г..
16. Прегељ Виктор-Тоја-Горица-Београд, 1903. г., прив. чинов. Резервни пеш. поручник-исто у шпанском рату. У одреду од 6.IV 1943., болничар.
17. Новак-Кладово-Београд, 1915., воскар (радњу). У одреду од XII 1942. г., партизан.
18. Шале — Јован Гркинић-Јабука-Вировитица, живео у Коцељеву и Ваљеву, 1913. г., бравар, резерв. пион. поднар. У одреду од 19.IX 1942., партизан.
19. Срећко-Високо, 1905. м., бравар, морнар I класе. У одреду од 15.VIII 1941. г.
20. Никола — Кршље, Б. Нова, 1922. г., некв. радник. У одреду од 24.11 1943. г., партизан.
21. Сретен-Војни аук. Делнице-Београд, 1910. г., обућар (радња). У одреду од 28.11 1943. г. партизан.
22. Жика-Бранко Ковачевић-Будва, 1922. г., електро-мех. водник. У одреду од 6.IV—15.IX 42. г. У Јабланичком, водник. 6.IV 1943. г. (рањен).
23. Јова — Стрмово-б. колуб., 1923., г., земљорадник. У одреду од 20.IV 1943. г., партизан (дезерт. 5.VI).
24. Санџаклија-Кратово-Н. Варошки, 1916. г., типограф. У одреду од 10.IX 1942. г., водник.
25. Зоран — Ивањица, 1921. г., ђак, трг. акад. позадинац, у одреду од 10.IV 1943. г., партизан (11-27.VI упућен на свој терен).
26. Гојко — Ивањица, 1918., типограф, рез. пеш. под. наредник, 10 дана у одреду па до пада Ужица у штамп. У одреду од 19.IV 43. г., партизан (27. јуна упућен на свој терен).
27. Тома — Биочић-Книн, 1922. г., руд. радник. У одреду од 25.11 1943. г., партизан (рањен 6.VI).
28. Душко-Срб-Лика, 1913. г., механ., редов. аутомеханичар. У одреду од 9.IV 1943. г., партизан.
29. Кум — Срб-Лика-Београд, 1905., папуч. радник, **каплар**-пешак. У одреду од 9.IV 1943. г. партизан.
30. Цоле-Станислав Оцокољић-Београд, 1923. г. свр. матур. У одреду од 6.X 1941. г., у Космајском а затим у Шум., болничар.
31. Вера — Александровац-Б. Поток, 1942. г., трг. акад. У одреду од 10.IV 1943. г., партизан.
32. Небојша-Липа (Брчиг) Ц. Оточ. 1914. г. полиц. У одреду од 25.11 1943. г. (дезерт. 25.V).
33. Вељко — (дезерт. 27-V).
34. Света — (изгубио везу 13.IV).

35. Богдан —
36. Рашко — 0

28. VI Ваљевски одред улази у састав Шумадијског баталона те овај дневник се привремено ставља у архиву".

Мајске акције Првог шумадијског одреда и формирање Космајског НОП одреда

Првог маја Рудничка чета Првог шумадијског одреда и Ваљевски партизански одред сукобили су се са жандаримима и четницима Д. Михаиловића у Г. Трешњевици. У овој борби погинуло је 4 и 3 рањена наша борца.

Према извештају СДС, теже је рањен један каплар, који је касније умро. О овој борби у Билтену Обавештајног одсека СДС пише:²⁾

„...На дан 1. маја око 17.30 часова, западно од с. Манојловац, на месту зв. „Орловац" сукобило се потерно одељење СДС под командом поручника Тодоровића са групом комуниста јачине 40-60 бандита. Борба је трајала од 17.30-21 час. На страни комуниста има много убијених, али услед мрака број се није могао установити. На страни СДС теже је рањен каплар Милија Топаловић, који је умро у болници у Г. Милановцу. Због нестанка муниције потерно одељење није могло да продужи гоњење, већ су извршене околне пољске претраге"

Због борбе са жандаримима у Г. Трешњевици, прослава Првог маја одложена је за други мај, када је овај празник рада и прослављен.

Поред бораца Првог шумадијског НОП одреда, прослави су присуствовали и борци Ваљевског НОП одреда.

После краћих говора о значају 1. маја, празника рада, приступило се реорганизацији Првог шумадијског одреда. Ова реорганизација уследила је због обнављања Космајског НОП одреда.

Тог дана, сви борци са подручја ОП КПЈ Младеновац издвојени су из Првог шумадијског НОП одреда ради обнављања Космајског НОП одреда.

После издвајања бораца за Космајски одред у Првом шумадијском одреду остало је 76 бораца. Од тога броја 10 бораца је прикључено Суворовском НОП одреду, ради његовог појачања.

1) За сада нема других података за последњу четворицу.

2) АВИИ, К-26 Н, ф-8, док. 51, Билтен бр. 107. обав. олсека СДС, 7. 5. 1943. г.

Од овог дана Првн шумадијски одред подељен је у две чете — Качерску и Рудничку.

Задачи обе чете били су да продиру у околину планине и варошице Рудника и уништавају четнике Д. Михаиловића, да руше железничке пруге и ТТ стубове на целом подручју Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

Закључено је да деталлн план акција припреми на првом састанку Штаб одреда.

Такође ће Штаб припремити и план политичког рада у четама на терену где се буду чете кретале.

Качерска чета и Ваљевски одред увече су са Букуље кренули према селу Гараши, где су и преданили 3. маја.

Рудничка чета је остала на Букуљи, где је сутрадан, 3. маја, имала војну обуку.

Петог маја Рудничка чета је направила заседу на путу Белановица-Босута. У заседу су упали 3 Немца и 12 жандарма. Ова група непријатеља пошла је да плетачка кукуруз и ракију у селу Босути.

У краткој борби погинуло је 5, а заробљено 2 жандарма и један чиновник задужен за реквизицију. После саслушања стрелани су.

Заплењено је 7 пушака, 280 пушчаних метака, 1 бомба, одећа и опрема погинулих и стрелних непријатеља.

Погинулих и рањених на нашој страни није било.

О овој борби у извештају Одељења за државну заштиту стоји:¹

„...Белановица: 5. ов. м. око 10 час. на месту Буква у атару села Босуте једна комунистичка група јачине 50 људи сачекала је у заседи наше одељење од 12 стражара и са једним немачким подофициром који су пошли да врше реквизицију колима и чезама. На стражара је отворена пушчана и митралеска ватра и убијени су: каплар Крста Стојковић и стражари Миодраг Зелновић, Богољуб Новаковић, Илија Милић и Владимир Јевремовић, а заробљени стражари Радомир Радовић, Марин Петар као и Коста Гудулић, избеглица. Одмах је пошло потерно одељење за Белановицу, али комунисте није нашло на месту догађаја”.

Шестог маја Рудничка чета је сачекала жандарме и неколико Немаца на путу Босута—Драгољ. Убијено је 8 жандарма.

Партизани нису имали губитака.

Истог дана, тј. шестог маја, Качерска чета је добила обавештење да ће четници Д. Михаиловића прославити Ћурђевдан у селу Барзиловици, срез колубарски. Рано изјутра чета је стигла у село, на место где је требало да буду четници. Међутим, место прославе четници су променили, па како чета није знала где је прослава, акција није извршена.

1) АВИИ, К-51, ф-7, док. 58, Одељење за државну заштиту, 8. маја 1943. г.

Увече, група бораца је запленила од четничких симпатизера 2 пушке и 45 метака.

Истог дана увече стражарно је у команду чете доведен кмет из села Барзивице и Милован Матић, четовођа четника Д. Михаиловића из Дудовице. После саслушања и њихових обећања да неће више радити за непријатеља пуштени су.

Истог дана Качерска чета, у сарадњи са Валчевским одредом, сачекала је код села Дудовице, срез колубарски, групу од 30 жандарма. У борби су теже рањена 3 жандарма и један њихов официр.

Жандарми су се повукли ка Лазаревцу.

Седмог маја Обреновачки одред СДС покушао је да изврши опкољавање Качерске чете (не каже се где), али су их борци ове чете предухитрили, заузели повољнији положај и натерали их у бекство.

На страни непријатеља било је 4 рањена (1 официр), од којих су 3 умрла.

Као заштиту, непријатељ је испред себе терао голоруки народ.

На нашој страни није било губитака.

Заплењено је само 130 метака.

Деветог маја Качерска чета преданила је у селу Венчани. Увече је једна десетина добила задатак да иде на територију ОП КПЈ Младеновац да прене-се експлозив за потребе Првог шумадијског НОП одреда.

Десетог маја Качерска чета преданила је у селу Прогореоцима. Пред вече група бораца ликвидирала је 2 четника Д. Михаиловића. Заплењено 5 пушака, 70 метака, нешто одела и обуће.

Једанаестог маја, Качерска чета дошла је у село Венчани, срез колубарски. Циљ доласка је да се казне два издајника. Задатак је извршен.

О овој акцији у петнаестодневном извештају Окружног начелства округа београдског пише:¹⁾

„... 11. ов. м. око 22 часа наишла је једна група партизана у јачини од 30 људи у село Венчане и одвела са собом Ратка Живановића из Тулежа, општина Венчане, Борислава Ђурђевића из Венчана и Илију Милинковића из Барошевца. Ратка Живановића су пустили кући, а Борислава Ђурђевића и Илију Милинковића стрелали су у рудовачком забрану. Борислав је био четник а Илија у 1941. год. био партизан...”

Једанаестог маја Рудничка чета Првог шумадијског НОП одреда извршила је упад у варошицу Страгари. Том приликом одржан је успео збор са народом, на коме је говорено о циљевима НОБ.

Запалена је општинска архива и намештај. Заплењено 50000 динара.

1) АВИИ, К-23, ф-1, док. 18. Петнаестодневни извештај Окружног начелства округа београдског за 1 — 16. мај 1943. год.

Ухваћен један жандарм, разоружан и ликвидираан.

У извештају Одељења за државну заштиту о овој акцији пише:¹

„... 11. ов. м. око 23 часа 30 комуниста упало је у Страгаре где су спалили и оплљкали и одвели са собом Милију Брановића, стражара крагујевачке чете...”

Дванаестог маја у Брезовцу, близу Венчаца, дошло је до кратког сукоба групе бораца Рудничке чете и СДС. Жандарми су побегли. Рањен је један жандарм.

Овај сукоб регистровало је и Одељење за државну заштиту:

„... 12. ов. м. између Брезовца и Венчаца сукобили су се наша стража са комунистима и том приликом рањен је стражар Милија Гроздић...”

Тринаестог маја Качерска чета преданила је у с. Мали Црљени код Лазареваца. Задатак — прикупљање података о непријатељским снагама ради напада на Лазаревац.

Напад на Лазаревац

Тринаестог маја 1943. г. Ваљевски НОП одред „Жикица Јовановић Шпанац” и Качерска чета Првог шумадијског одреда „Милан Благојевић” извршили су препад на среско место Лазаревац. У једном извештају, коме недостаје крај, о овом препаду је записано:²

„... 13. V 1943. год. Ваљевски НОП одред „Жикица Јовановић-Шпанац” и Качерска чета Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић” извршили су препад на Лазаревац. План за напад био је следећи: једна чета Ваљевског одреда имала је задатак да покида телефонске везе са Лајковцем и Аранђеловцем, ликвидира познатог петоклонаша, кафецију Стефановића-Шпиртуљу и ликвидира гестаповца Др. Јовића, реквирира од њега санитарски материјал и остало, затим да постави заседу на улазу у варош од Лајковца и Вреоца, а једну тројку с пушкомитраљезом да помогне Качерској чети приликом напада на жандармеријску станицу. Чета је извршила све задатке изузимајући још две ликвидације, што није стигла.

Друго, чета Ваљевског одреда имала је да изврши са две тројке две ликвидације, а са два пушкомитраљеза да напада на жандармеријску касарну са запада и југа. Чета је извршила добијене задатке делимично, јер се није продрло у касарну, а ликвидирала су 2 жандарма, заплењено 2 пушке са муницијом, нешто обуће, одела и веша.

1) АВИИ, К-51, ф-8, док. 5. Одељење за државну заштиту, 14. мај 1943. г.

2) Оригинал у Архиви ЦК СКС, 5р. 3744.

Качерска чета Првог шумадијског иапала је жандармеријску касарну са југоистока, поставивши придодати пушкомитраљез са источне стране. Остали део својих снага је распоредила за напад на среско начелство, пореску управу, пошту и ликвидацију тројице петоколониша. Чета је успела само да држи под ватром жандармеријску касарну, демолира пошту и ликвидира жандармеријског наредника водника Ул>аревића, док су јој упад у среско начелство онемогућиле снаге непријатеља у самом начелству, којих до тада тамо није било, према обавештењу другова, а које су то вече тамо пребачене (по изјави једног ухваћеног милиционера). Део чете који је требало да изврши ликвидацију петоколониша у дворишту поште наишао је на јак отпор из кућа, одакле их је тукао један пушкомитралез и неколико пушака.

Том приликом тешко је рањен један друг који је ускоро умро.

Наши губици: један мртав и један рањен (лакше) у руку. Ваљевски одред је имао два лакше рањена.

Потпунији успех онемогућио нам је распоред непријатељских снага на више места, долазак ватре и из приватних зграда, тако да је на улици било тешко кретати се и то под месечином да их паралишемо.

На крају где се секу главне улице Лазареваца налази се складиште у коме се налазила једна десетина жандарма, а одакле се има чист преглед све четири улице и одакле је и долазила до пуног изражаја њихова ватра.

Напад смо вршили са снагама малим за овако развучено место, али би са нешто већим снагама и повољнијим условима могло бити много више успеха. Сутрадан су Немци из Лајковца тукли топовима околна брда. Варош је била затворена, враћали смо стоку и намирнице које су понете за „Дирис“¹ и дању пролазили кроз села. За нама нико није ишао у потеру. Народ је наше другове одушевљено дочекивао кроз село, износио храну и долазио на разговоре...

Напад на Лазаревац регистровало је и Одељење за државну заштиту:²

„...Ноћу 13/14. ов. м. око 1,30 час група од 100 партизана напала је варош Лазаревац. Напали су пошту и демолирали телефонске и телеграфске апарате, потом су напали жел. станицу, коју су запалили те је један део изгорео. Напад од среске зграде одбијен је од органа привредне полиције. У борби су погинула три стражара. Из своје куће у Лазаревцу изведен је млинар Стефановић Никола и убијен у варошици на улици. Исто тако изведен је из куће срески санитетски референт Др Јовић о чијој се судбини још ништа не зна. Од партизана један је убијен и његов је леш остао у Лазаревцу. По траговима крви изгледа да је међу партизанима био већи број рањених па се мисли да је то разлог што су одвели Др Јовића. У Лазаревцу је било свега 15 стражара док су остали били на терену“.

1) Дирекција за исхрану у окупираној Србији.

2) АВИИ, К-51, ф-8, док. 6. Одељење за државну заштиту, 15. мај 1943. г.

Петнаестог маја Рудничка чета преданила је на Руднику. У току дана ухватили су једног курира четника Д. Михаиловића и после саслушања ликвидирали.

Том приликом заплeњен је један пиштољ.

Истог дана, тј. 15. маја, Качерска чета налазила се у селу Шутцима, срез качерски. Тога дана водили су борбу у селу са непријатељем (не каже се којим).

Губици непријатеља нису познати.

Погинуо је један борац из наше чете.

Шеснаестог маја, Качерска чета заједно са Ваљевским одредом уништила је скретнице и два магацина у Латковићу на прузи Лајковац—Чачак. Том приликом уништена су и два теретна вагона и исечено више телефонских стубова. Заплeњено је око 20 литара гаса, око 6000 динара, нешто санитетског и канцеларијског материјала.

Истог дана Рудничка чета се кретала по дану у фелу Каменици, срез гружански. Том приликом четна патрола ухватила је два курира четника Д. Михаиловића. После саслушања стрељани су.

Заплeњен је један револвер и две бомбе.

Седамнаестог маја Рудничка чета је преданила на планини Рудник. Увече су ушли у село Г. Црнуће, срез таковски. У селу је ухваћен један бивши официр четника Д. Михаиловића. Од њега је заплeњен један пиштољ и 12 револверских метака.

У једној кући у селу налазило се 11 четника Д. Михаиловића. Њих је нападо једно одељење наше чете. После краће борбе четници су разбијени.

Том приликом заплeњена је једна пушка и један оквир са муницијом за холандски пушкомитралез.

Осамнаестог маја Рудничка чета је преданила на планини Рудник. Том приликом командир чете поново је примио делегацију од 21 селџака из Г. Црнућа, који су тражили да се ослободи претходног дана ухваћени официр четника Д. Михаиловића.

Официр је после саслушања пуштен.

После подне око 15 часова, према логору чете кренуло је око 150 жандарма и четника. Чета је на време приметила покрет непријатеља и запосела повољне положаје, а у сусрет непријатељу послала једно одељење бораца са пушкомитралезом.

Одељење је отворило ватру на непријатеља и вратило се у састав чете.

Непријатељ је своје снаге! развио за борбу, посео положај и на њему остао до ноћи.

До даљих сукоба није дошло.

Двадесет другог маја група бораца Рудничке чете у ноћи ухватила је једног курира четника Д. Михаиловића и ликвидирала га.

Двадесет трећег маја Рудничка чета је обавештена да ће у селу Влакчи одржати конференцију срески начелник за срез опленачки. У циљу заробљавања начелника и његове пратње чета је кренула према месту где се одржавала

конференција. Међутим, начелник је на време обавештен о доласку партизана па је са својом пратњом побегао не одржавши збор.

Окупљеном народу говорили су партизани — Михаило Ивковић-Бели и Илија Јовановић-Лала.

Запалена је општинска архива и извршен претрес једне куће у којој је заплена архива Првог батаљона Опленачке бригаде четника Д. Михаиловића.

О овом догађају у извештају Одељења за државну заштиту стоји:

„... 23. ов. м. око 15 часова група од око 50 комуниста упала је у село Влакчу и спалила општинску архиву и намештај. Комунисти су ово извршили одмах по доласку среског начелника који је одржао збор у месту...”

После одржаног збора у селу Влакчи Рудничка чета је отишла према Крагујевцу. У селу Чумићу дошло је до кратке борбе са четницима Д. Михаиловића, који су се разбежали. Том приликом ликвидан је непријатељски сарадник Драгољуб Ивановић.

Двадесет седмог маја Рудничка чета налазила се у Великом Шењу, срез гужански. Око 6 часова изјутра дошло је до борбе са 100 жандарма и четника Д. Михаиловића.

Непријатељ је имао неколико мртвих и рањених.

На нашој страни погинуо је Светолик-Лика Ћурђевић, командир чете.

О борби у В. Шењу, на састанку групе бораца из Шумадије, 6. априла 1951. године у Београду речено је:

„... Тога јутра падала је киша. Ми смо се налазили у више кућа. Четници Д. Михаиловића ишли су полукружном косом изнад куће где смо били у колони по један. Можда нас не би открили да није настала паника међу женама нашег домаћина. Било им је нешто сумњиво па су скренули према нама. Наш пушкомитраљезац је наместио пушкомитраљез на праг куће и отворио ватру према непријатељу на коси. За то време борци су излазили из куће и заузимали положај за борбу. Међутим, иза наших леђа, на једној малој коси били су жандарми, тако да смо се нашли између две ватре.

После краће борбе кренули смо ка центру села и општини. Одатле смо кренули ка Гружи. Спустили смо се на пут који иде кроз село Врбницу и уз пут сазнали да су четници у кафани, да су ту и рањеници, међу којима и њихов командант батаљона, такође рањен.

Жандарми су поново извршили напад на нас, али смо и ми осули ватру на њих и растерали их. Ухватили смо четничког команданта батаљона и стрељали.

У првој борби у В. Шењу погинуо је наш командир Светолик-Лика Ћурђевић.”

У јуну месецу било је мање акција због припрема за формирање Првог батаљона НОВ Србије.

Шестог јуна одрел је напао четнике Радничког корпуса који су се налазили у центру села Брајковца, у кафани и школи. Борци нашег одреда су их напали рано изјутра. Још на почетку борбе један четник, који се налазио у једној ковачници, пуцао је и тешко ранио Луку Спасојевића у стомак. Рањени командант је извучен из борбе. Нареджено је да се одмах нађе лекар. Једна група бораца носила је рањеника, а друга хитно упућена у Лазаревац да доведе лекара ради указивања помоћи. Међутим, у Лазаревцу лекар није пронађен, па је тражена помоћ од лекара из Дудовице. Борци и лекар су пошли ка месту где је био Лука, али су у путу били нападнути од четника па је помоћ закаснила. Кад је лекар стигао, Лука је већ био мртав.

Борци су сахранили свога команданта у селу Трбушници уз присуство народа и све војничке почести. Нешто касније, родбина је пренела тело Луке Спасојевића и сахранила га у његовом родном селу Бабајић код Љига.

У ноћи између 18. и 19. јуна Орашачка — омладинска чета, уз учешће борбене десетине из села Даросаве, зауставила је путнички воз у селу Буковику, недалеко од Аранђеловца. Том приликом ухваћена су три припадника СДС. После саслушања стрељани су. Пруга и железничка станица су демолиране.

Десетог јуна командант и комесар Главног штаба партизанских одреда Србије упутили су опширније писмо Штабу Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“ у коме дају оцену активности одреда у досадашњем периоду.

У писму се између осталог каже:¹⁾

„... Констатовали смо да је офанзивност и активност одреда порасла и да је Одред скоро у сваком погледу напредовао. Мислимо да је Одред забележио знатне успехе у погледу на нове терене и што је нарочито важно све озбиљније учвршћивање у рејону Рудника и Груже. Исто тако од већег је значаја појачана борба нашег Одреда против дражиноваца — као и очување чета нашег Одреда испод удараца непр. офанзиве“.

У писму се даље наглашава да Одред мора применити нове форме рада.

„Услови како за кретање, биваковање, тј. одмор и за борбу су сада друкчији и траже нове форме рада. Ако је потребна конспирација, она се не може данас остварити деобом чете на петорке и свака петорка у кући, већ само предањивањем у једној кући, колиби или шуми. Развити систем извиђања на месту, одн. обезбеђења, да се не дешавају изненађења. Пребацивати тежиште на акције по дану. Вршити и дневне покрете јер се и њима вешто изведеним не-

1) Архив Србије, ИШО „МБ“-25

пријатељу могу остварити огромна изненађења. Нарочито на терену где не стојимо политички добро није препоручљиво проводити цео дан у једном месту, а нарочито у кућама. Проучите боље непријатељску тактику која базира на дневним кретањима па ћете видети какви се све услови пружају. Не дозволите да вас шаблони савладају.

Дражиновци су знатно активнији на вашем терену. Морате бити одлучнији у борби против њих и немилосрдно их чистити. Ни најмање се не устручавајте да их дању нападате.

Немилосрдно чистите пету колону".

НЕПРИЈАТЕЉСКИ ТЕРОР НАД НАРОДОМ

Било је потребно доста храбрости и умешности да се избегну непријатељски удари који су били срачунати на уништење у првом реду бораца одреда а затим и свих осталих активиста НОБ.

У првој половини 1943. године на територији Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) оперисало је око 90000 добро наоружаних непријатељских војника. Њих су предводили добро обучени немачки официри и официри бивше југословенске војске као и веома искусни жандармеријски официри и подофицири.

Од 90000 непријатељских војника, Немаца је било око 19000, Бугара, који су дошли јануара 1943. у Србију, 30943, СДС 13000, СДК 3500, Руса белогардејаца 5000 и четника Д. Михаиловића око 18000, не рачунајући полицијске снаге које су често долазиле из Београда и Крагујевца ради прогона чланова партијских и скојевских организација и других родољуба.

Овим непријатељским снагама супротстављао се народ, Комунистичка партија и партизани. Иако је на једног партизана било повремено и више од 80 непријатељских војника, наши борци нису уништени. Чак, редови бораца стално су били у порасту.

Још пре него што је олистала шума, непријатељ је предузео низ офанзива и офанзива ради уништења наших снага. Више пута су држали у блокади по 6 — 7 дана Букуљу, Венчац, део Рудника. По селима су ангажовали четничке елементе и своје достављаче да их обавештавају о наласку партизана. Постављали су заседе на путевима, пешачким стазама и пролазима. Али, све је то било без успеха. Партизани су излазили из блокаде и вршили акције ван блокираних подручја. То је доводило непријатеља до беса. Због тога су страдали недужни људи, жене, старци и деца. Заједно са Немцима, Бугарима, домаћим издајницима — слуге окупатора свели су се народу. Како нису могли да придобију народ за себе, четници Д. Михаиловића почели су да кољу по селима Шумадије.

Марта месеца заклали су скојевку Наду Божић из Г. Трешњевице.

Тринаестог марта Недићева СДС запалила је кућу Живомира Грујића из Даросаве, а њега и његову жену одвели су у затвор.

Ноћу између 23. и 24. маја, у селу Рајковцу код ТопОле заклали су Даринку Радовић и њене две кћери Радмилу и Станку.

*Радмила и Сшанка
Радовић*

Даринка Радовић

*Место где су четници
Драже Михаиловића
заклали Даринку и
њене кћери*

Због демолирања рудника угља „Врбица“ и „Опленац“ код Аранђеловца и ликвидације заменика среског начелника у Белановици, Милорада Младеновића, чиновника среског начелства Радојице Јовановића и судије среског суда Војислава Петронијевића — петоколониша, фелдкомандант из Врњачке Бање, 10. марта 1943. године, наредио је да се 9. и 10. марта стрелл 80 „комуниста“ у Београду и Крагујевцу.

Због посечена 34 ТТ стуба код Даросаве и на путу између Д. Шаторње и Тополе, Немци су стрелли 20 „комуниста“ у Крагујевцу.

Због разарања уређаја и скретница у железничкој станици Даросава, по наређењу немачког заповедника за Србију стрељано је 10 људи.

Због борбе на Жутом оглавку, у којој су погинула 2 и рањена 2 Немца, обешена су 2, а у логор је отерано 147 мушкарца из Раниловића; у селу Венчани стрељано је 15 мушкарца и 1 жена, а у логор отерано 115 људи; у селу Даросави стрељана су 3 мушкарца, а запаљено 28 кућа.

Покушавајући да заустави борбе и акције одреда окупатор је вршио одмазду над ухапшеним људима. Крајем марта, због акција одреда у Даросави, варошици Руднику, Кривој Реци итд., Немци су у Крагујевцу стрелали 40 талаца.

Двадесет трећег марта ликвидиран је председник општине Пласковац код Тополе, немачки достављач. За одмазду стрељано је Ш. талаца у Крагујевцу.

Поред стрељања непријатељ је масовно плачкао народ, терао на рад у Борски рудник, одређивао на кулук, кажњавао новчано, тражио од појединих села да му се храна доноси у градове. О томе је Окружни комитет писао Покрајинском комитету 12. марта 1943. године:

„... Сада су почеле мање групе Немаца у пратњи жандарма да иду по селима, врше претресе и отимају све што нађу од хране по кућама. Хитлерови бандити и њихове слуге жандарми врше плачку и за „свој грош“ односе све што им се допадне, а највише страда од њих ракија коју ждери до бесвести. Хране се обично кокошкама, сувим месом и мрсом поред осталог. Само у селу Стојнику, орашачки срез, плачкали су 7 дана, долазили изјутра а увече се врађали у Аранђеловац. Више пута су наређивали да им се носи вечера у сам Аранђеловац. Народ крије што може по потоцима и јаругама, а петоколониши одају жандармима места и људе који су храну сакрили.

Терор се на нашем терену појачава. Хапсе старе партизане, родитеље и пријатеље партизана и све оне који су прошли кроз затворе и логоре. Насилно одводе људе за руднике и СДСи то у све већем броју. Од општинских управа тражени су спискови људи рођених од 1913. и 1923. г. и то хитно. Пошто увиђају слабост општинских управа у спровођењу њихових наређења, долазе Немци или Бугари, као и жандарми у хајку на људе. У Трнави, опленачки срез,

одвели су 15 сел>ака, а 15 код куће нису нашли — побегли су. Из појединих села крагујевачког краја одведено је 50-60 људи. У Крагујевцу је стрел>ано 20 таоца због погибије среског начелника из Раче, Батрића Зечевића. У Крагујевцу терор бесни. Сваког дана жандарми блокирају квартове, хапсе и батинају народ. Немци их само предводе и охрабрују. Сав овај терор има за циљ да што више заплаши масе да се не би одупирале приликом одвођења на рад у руднике и у Немачку.

Страхиња Јањић, бивши председник Крагујевца, формирао је неко јуришно одел>ење које има главни задатак да хапси, батина, пљачка и убија српски народ. Стрељање таоца такође врши ова банда заједно са Немцима. Њихов дивл>ачки поглавица познат је и по томе што је, осим крви коју је пролио, силовао и заразио на стотине девојака и жена по затворима, логорима и селима по Србији. Ова животиња данас носи и униформу немачких бандита.

У срезу колубарском непрекидно потере, хапшења, паљевине. Видећемо како ће наша млада, парт. орг.(анизација) овога среза издржати овај удар. Људи беже од кућа у одред.

После наших акција народ бежи и не чека непријател>а код куће, али се још увек појединци одлучују да пођу у одред. Непријатељ је почео и ноћу да блокира и претреса села и прави заседе.

После напада нашег одреда на жанд. станицу у Чумићу, Краг.(ујевачки) срез, 5 села је кажњено са 1 милион динара укупно и то: Чумић са 500000 дин., Светлић, В. Шењ, Котража и Пајазитово са по 125000 дин. и да кулуком и реквизицијом сељаци саграде у року од три месеца жанд. станицу са бункерима.

Дража Михаиловић преко својих официра и четника спроводи у Грузи велики терор. Поубијали су у том срезу око 15 селла, од којих пре неки дан и 1 старца од 65 година. У селу Драчи, срез грузански, после једне борбе са четницима Драже Михаиловића, заробл>ено је 6 четника од стране СДС. Приликом њиховог спровођења кроз Крагујевац органи СДС објашњавали су својим познаницима да нису знали да су то Дражини четници, већ су мислили да су партизани, иначе не би пуцали. Ови четници су открили Гестапоу људе у Срезу грузанском код којих су се „крили“, те је због тога од стране Немаца стрел>ано 50 сел>ака..."

Покрајински комитет је одмах упозорио Окружни комитет на методе београдске Главњаче. У писму од 19. марта Покрајински комитет је писао:')

„... Примили смо ваше писмо од 12. 111.

Непријатељ појачава потере и блокаде и код вас. Врши масован терор и пл>ачку. Хапси и одводи сел>аке за Београд и овде их муче покушавајући да преко њих дође до провала и да неке од њих — пуштајући их, створе шпијуне и провокаторе. Злочиначке методе београдске Главњаче почели су у задње време примењивати не само на градовима, већ и по селима. Тако н.пр. 16. III — уве-

че пошла је возом из Б.(еограда) агеитска експедиција од 150 агената и 300 жандарма — подицајаца, добро наоружани и по ноћи изненада су блокирали и детаљно претресли једно село код М. Пожаревца. Све те и друге појачане мере терора које спроводи непријатељ су доказ да су они отпочели једну организовану офанзиву против нас да би нас потисли из села. Ради свега тога потребно је да ви одмах предузмете одговарајуће противмере. Појачајте будност и безбедност, појачајте обавештајну службу, немојте дозволити да вас непријатељ изненади ни дању ни ноћу. Чим ухапсе кога у селу, одмах шаљите у одред све оне који би могли бити угрожени а нису вам нужни за рад и поуздани и на другом терену, као илегалци — теренци. Пуштене из затвора и логора изолујте док се не провери њихово држање, јер међу таквима непријатељ настоји да врбује шпијуне и провокаторе."

Пошто нису имали успеха са блокадама већих територија, непријатељ је почео да врши блокаду појединих срезова или по неколико села. О таквој тактици непријатеља Окружни комитет је 9. априла писао Покрајинском комитету:

„Ових дана почела је офанзива непријатеља на једном делу нашег терена. Концентрација непријатељских снага углавном је извршена у срезу качерском. Са овим снагама одприлике располажу: 450 Немаца, 100 љотићеваца и око 100 жандарма. Поред њих је стигла и једна „бригада“ дражиноваца, која броји око 100-120 људи, такозвана „таковска бригада“. Одакле је она дошла још се не зна тачно, али се претпоставља, што је врло вероватно, да је пребачена из ужичког краја. Тврди се чак да се то пребацивање извршило железницом.

Дакле, то би отприлике биле непријатељске снаге сконцентрисане у срезу качерском у потери за нама. Једна наша чета ових дана налазила се тамо и за то време имала је неколико борби са жандармима, љотићевцима и дражиновцима. У тим борбама ми смо изгубили 5 другова, а тројица су лакше рањена. Непријатељ је само у једној борби, приликом заседе коју су им наши приредили, изгубио око 10 мртвих, а има и рањених. И у другим борбама непријатељ је имао губитака, само се не зна тачно број. Иначе, они сви од реда плачкају, батинају и тероришу народ. Дражиновци су најгори. Пре него што је дошло до концентрације непријатељских снага, појавила су се у качерском срезу и у једном делу орашачког две — три „тројке“ дражиноваца. Оне су заклале неколико наших симпатизера, а међу њима и оне за које су мислили да су наши људи. Одмах затим појавила се и њихова бригада. Задатак је бригаде, како смо обавештени, „Да чисти Шумадију од комуниста“. Клања која су извршиле њихове „тројке“ и злочиначко поступање њихове бригаде према народу, много су допринеле томе да се народ на делу увери ко су то дражиновци. Они нечувена зверства чине и могло би се рећи да у томе превазилазе љотићевце.

у село Заграђе довели су из села Церове, жеиу и сина и побили их пред општином ради тога што су били присталице нар. осл. борбе. У селу Руднику убили су Здравка Никића и Адама Никића. Неки су побегли а они су запретили ако се не врате да ће им куће попалити. Иначе практикују батинање. Јавно пред народом они то чине. Врше безобзирну плачку. Исто онако како су то чинили Пеђанчеви четници у зиму 41—42. год. Без питања кољу људима стоку, истачу ракију, краду и певају о Дражи Михаиловићу..."

У мају месецу, од 3—24, трајала је блокада појединих делова Букуље, Венчаца, Рудника и села у близини тих планина. О овој блокади извештен је Покраћнски комитет. Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац) је писао:

„Као што смо вам већ и у прошлом извештају напоменули, код нас је за последњих двадесет дана беснела реакција (од 3. V до 24. V). Рачуна се да је било око 3000 непријатељских војника (Београдски, Пожаревачки, Крушевачки, Смедеревски и Крагујевачки одред љотићеваца поред СДС, поред познатог броја дражиноваца у околини Рудника). Нарочито велике снаге, готово две трећине, било је између Венчаца, Букуље и Рудника. Сви ти одреди после двадесетодневног бављења на терену отишли су. Остао је још један батаљон доброволца у Аранђеловцу који броји 300-400 војника распоређених у Аранђеловцу, Тополи и Белановици. У тај број није урачунат сталан жандарма који се налази по среским местима 300-400 на броју, без снага непријатељских у Крагујевцу.

За тих двадесет дана бављења они су починили доста јада нашем народу. Убијања, хапшења и премлађивања било је по свим селима куда су пролазили. Овога пута шаљемо вам један део прикупљеног материјала о њиховом терору-

Наш одред у време непријатељске офанзиве није имао нарочитих губитака, што ћете видети из извештаја о акцијама. Али су нас закачили са друге стране. Погинуло нам је 7 болесника — рањеника који су се налазили на том делу терена приликом упада непријатеља. Кривица је штаба и наша што нисмо предузели стопроцентна обезбеђења болесника и рањеника за време таквих изненадних упада непријатеља. Друго, погинуо нам је курир ОК-а Радомир Илић „Жућа". Он је погинуо од заседе и то на таквом месту где се никад не би помислило да би могло да буде. У питању је била издаја.

После стишавања реакције од стране љотићеваца и СДС осетила се јача активност од стране Дражиних банди. Једна група од 150-200 пребацила се у

1) Писмо без броја и датума.

оплеиачки срез покушавајући да врше мобилизацију и вршећи терор према народу а нарочито према нашим симпатизерима. У Винчи су заклали четворо: Станицу Радовановић, стару 50 година и ћерку Десанку, стару 18 година, и запалили једну зграду, Спасоја Станковића, земљ. старог око 50 год. и бившег партизана Милорада Станковића, старог 28 година, затим су запалили укупно 6 кућа. У Рајковцу су заклали Даринку Радовић, селанку стару 45 година и њене две кћери, једну од 20 а другу од 14 година. Свуда плчкају, приређују богате ручкове, пију и држе зборове. О успеху њихове мобилизације не знамо засад ништа детаљније и поузданије. Према непотврђеним обавештењима мобилизација им не успева."

Уз ово писмо Окружни комитет је послао и посебан извештај о стреланим људима у округу за време тзв. мајске офанзиве:¹⁾

„За време удружене офанзиве непријатеља на нашој територији од 3-У до 24-У поред плачке, хапшења и батинања убијено је више људи:

1) Ранко Лучић, омладинац, селак из Липља, срез качерски, стрелан од стране равногораца, под сумњом да је радио за партизанае.

2) Миленко Ломић, земљорадник из Шутаца, срез качерски, стрелан од доброволца 14. маја у Белановици.

3) Живојин Радовановић, земљорадник из Босуте, срез качерски, стар 52 г., стрелан од доброволца 14. маја у Белановици.

4) Михаило Радовановић, земљорадник из Босуте, срез качерски, стар 27 г., стрелан од доброволца 14. маја у Белановици.

5) Вида Радовановић, селанка из Босуте, запаљена кућа зато што је давала храну партизанима. Она је у бекству. Из качерског среза у току офанзиве одведено је око 30 људи и жена у логор, а у Белановици има много ухапшених. Тачне податке још немамо.

Четници Драже Михаиловића туку и плчкају сељаке свуда куда прођу.

У Поланицама, срез качерски, дражиновци су истукли Раденка Павловића, старог 40 г., запалили му кућу када се је молио Богу и тражили да им отвори шталу ради преноћишта. Он им је рекао да чекају да изврши молитву и зато су му ударили 30 батина, натерали га да престане са молитвом и да им одмах спрема вечеру тукући га и даје песницама. У истом селу сагорели су ограду на гробу Војина Стефановића кога су у јануару 1943. убили на путу Белановица—Љиг а сада су му на гробу вршили нужду зато што је био пријатељ партизана.

На путу пред Љигом 120 жандарма и 4 Немца срили су селака Радисава Гајића из Липља, срез качерски, који је терао 1400 кгр. ракије у Љиг. Премлаћили су га и опљачкали му сву ракију и отерали на жел. станицу Бабајић.

1) Архив ЦК СКЈ, бр. 7264.

У селу Козељу дражиновци су тукли омладинце што нису хтели да иду с њима заједно на Ђурђевски уранак у село Лалинце, срез качерски. У Лалинцима су тукли једну жену што им је рекла да има само 12 кгр. брашна и да им не може српемити вечеру. Натерали су је да им од свег брашна направи качамак.

Под претњом смртне казне дражиновци су мобилисали из Ивановаца, срез качерски, 10-15 и из Козеља, исти срез, 5 људи. Рекли су им да ће после 15 дана добити смену а нису им рекли куда их воде. У овим селима одредили су да по 10 људи ноћу патролирају, обећали им по 4 пушке и одредили командира страже. Ову мобилизацију извршио је Драгиша Нинковић који се са својом бандом налази у околини Белановице.

За време блокаде из орашачког среза, из села: Вукосаваца, Јеловика и Гараша било је масовног хапшења, неки су пуштени а неки одведени за логор. Тачних података још немамо.

Од дражиновског курира сазнали смо да су мобилисане селџаке из Такова одвели према Дрини. Приликом мобилизације говорили су сељацима да после пада Туниса долази наша војска и Енглези па се треба спремити и дочекати их. У качерском срезу отворено говоре да иду против комуниста на Дрину".

Поред бораца и народа страдало је и више чланова среских комитта партије и СКОЈ-а у овим офанзивама. О овим губицима Окружни комитет је почетком маја послао један извештај Покрајинском комитету:"

„За ово време имали смо велике губитке. Члан СР за Качер, друг Јовиша (Радојевић) из Липл>а, један од најбољих наших чланова, погинуо је као први политком Качерске чете у селу Ивановцима. У задње време био је по потреби послат у одред. 29. априла изгубили смо секретара С.Р.(среског руководства КП) за Опленца, друга Макс²* и са њиме секретара СКОЈ-а за овај Срез, такође члана СР друга Радивоја,³ који је требао да уђе у ОК СКОЈ-а. Бугари, који су имали гађање, у шуми где су другови данили, па су их убили кад су покушали да им умакну. Терен раван и чист онемогућио им је бекство. Падом ова три друга много смо изгубили што се у раду партије брзо осетило. Затим сви партијци из парт. јединице у Краг. похапшени су. Било је 3 јединице по три члана. 2 су дезертирала у Немачку, као и један канд., а 1 канд. је ухапшен. Провала је дошла до неких омладинаца симпатизера, а могло је до тога доћи због неправилног одношења чланова према питању строге конспирације, неопходне за услове рада у Краг. То се сада љуто осветило. Када је друг Милан⁴ обавештен чланови се добро држе и поред страшних батина, које подносе. На

1) Архив Србије И/103.

2) Трифун Петровић

3) Обрад Радивојевић

4) Мирослав Јовановић, члан ОК

Краг.(ујевачком) терену нмалн смо и ту несрећу да се један друг сам ранио про^ивши бутну кост, а други, исто буде рањен у ноћном сусрету са другови-
Ма>

У срезу опденачком смо имали хапшења у два села и Наталинцима, која су захватила два члана и два кандидата са већим бројем симп. Ова хапшења су дошла отуда што су дражиновци продрли у наше редове, али не најближе. 1 парт.(ијац) и 1 кан.(дидат) су пуштени.

За хапшење омладинаца из Колубаре јавили смо вам.

У Орашачком срезу било је масовно хапшење у Марковцу, где су сви, обу-
хваћени радом били ухапшени. Сада су пуштени, сем једне скојевке. Она је провалила члана парт. из Стојника, а овај иначе при ликвидацији, одао наше најбол>е људе из села, као и 1 члана партије. Они су задржани, а остали пуште-
ни. Овим хапшењем била је угрожена техника ОК па је морала бити склоње-
на, што је изазвало тешкоће и прекид у раду. Делимично је склоњена у једну од среских техника. До провала стана у коме је била техника дошло је зато што је овај партијац имао неколико састанака у кући тога човека. Човек³⁾ је пуштен, до склоништа нису дошли захваљујући добром држању сопственика куће. Тако нам је ново, солидно збрињавање технике један од крупних пробле-
ма.

Још пре ове појачане реакције дали смо директиву за осигурање парт. ка-
дра. Сада се осећа велика потреба за овим осигурањем. Али та директива није још спроведена у дело свуда услед тешкоћа на које другови наилазе и поцце-
њивања непријател>а не схватањем потреба за склоништем. Па ни ми сами чланови ОК, нарочито секретаријат нису успели да остваре онаква склоништа каква су пожељна. Имамо извесна осигурања, али тражимо могућности за бо-
ља и сигурнија".

1) Бранислав Параћ-Реља

2) Драган Маузер-Слободан

3) Милутин Вучковић

ПРИПРЕМЕ И СТВАРАЊЕ ПРВОГ БАТАЉОНА НОВ СРБИЈЕ

Почетком 1943. године Покрајински комитет КПЈ за Србију планирао је стварање јачих и већих јединица у Србији, посебно у Шумадији. С тим у вези, 6. маја 1943. године упутио је писмо комесару Главног штаба партизанских одреда Србије, који је тада био у Шумадији. У писму Покрајински комитет између осталог пише:¹

„Писали смо ти прошлог пута о стварању Косм.(ајског) одреда. То, што смо ти писали, ми смо сада развили у одређен став по питању подизања партизанских јединица на виши ступањ. Ради се о стварању нар.(одно) осл.(ободилачке) војске, батаљона и бригада. Ми смо заједно са тобом и Т. дошли до таквих закључака још зимус. Сматрамо да је баш сада моменат да се то оствари, у овом случају у Шумадији.

Узети курс на стварање батаљона и бригада у Шумадији означава преокрет у нашем раду што захтева ревизију и усклађивање томе циљу свих политичких, војних и организационих питања нашега рада. Тако, сада морамо разиковати одред и покретну војску (батаљони, бригада). Стварање покретне војске значи излагање из уских оквира досадашњег војног рада... Организационо, партијски и војнички — ослободити окружне комитете руковођења партијом у војсци и штабовима војних јединица, пренети ту улогу директно на ПК и Гл.(авни) штаб (али не ослободити их и брига око снабдевања и, у прво време обавештајне службе), а ОК-има остварити пол.(итичко) руководство њиховом територијом и политичку помоћ *одредима* на њихове територије.

Који су разлози за стварање бригаде у Шумадији? У првом реду борбени полет народа и видни *прилив* у одреде. Друго, немогућност да одреди, тј. партизанске јединице, везане за један терен развијају тај полет и омогуће прилив нових маса, јер им та везаност не дозвољава да имају дуги акциони радијус, јер им онемогућава изабирање повољнијих терена, јер их гони на дефанзиву, јер штабови одреда не могу имати ту прегледност ситуације на осталим теренима и могућност брзих одлука као што то све имају бригада и батаљони.

1) Архив Србије, ПКС 294

2) Светозар Вукмановић-Темпо

Треће, снаге непријатеља, разбацане по читавој Србији, њихова релативна малобројност и низак морал омогућују да са нашим већим сконцентрисаним снагама очистимо извесне терене, неопходно за даљи полет народноослободилачке борбе у првом реду — освајање масива западне Србије, разуме се да ово ме иде у прилог низ других повољних момената.

Противразлози би говорили о томе да ће бити тешкоће и крвавих искустава, да ће бити љутих бојева и све друго везано са почетком нашег новог, али они никако не би говорили да не треба стварати сада бригаду. А и само стваање бригаде је сазрело — има много услова, много искустава из 1941. и 1942. г. и ове 1943. г., зато и није ништа „ново“. Колики ће успех бити појава бригаде, не треба да наглашавамо.

Стварање **бригаде** не значи ликвидирање **одреда**, то је јасно! Одреди се морају стварати, а створени остати на својим теренима.

Наравно, да формирање баталона и бригада мора бити спроведено уз ИНТЕНЗИВАН ПОЛИТИЧКИ РАД са партизанима указујући им на значај и циљеве бригаде, истичући као питање части ступање у бригаду. Исто тако часно такмичење мора да се спроведе и у позадини за стварање батаљона и бригаде од најбољих људи. Само формирање бригаде треба свечано спровести као народну свечаност, негде на планинама у Шумадији.

Потпуно се слажемо с тобом да су војне јединице централно питање коме све снаге морају бити усмерене. Питање кадрова за бригаду и одреде морамо брзо и солидно решити. Не устежемо се да **најбоље партијске руководиоце** пошалемо у војне јединице на политички и војни рад!

Однос између војних јединица и ОК-а је јасан. ОК руководи штабом и партиским организацијом одреда са његовог терена. **ОК нема никакве руководеће улоге у бригади или батаљону када се налазе и на њиховој територији.** Бригада и баталони, парт.(ијска) орг.(анизација) у њима су под директним руководством ПК-а, односно представника ПК-а као што су штабови бригаде и баталона (посредно и одреда) под руководством Главног штаба. Парт.(ијска) орг.(анизација) у бригади је **независна од ОК-а, као засебна партијска** организација... (подвукао М. Милосављевић).

Акциони радијус бригаде мора бити необично велик, по читавој Западној Србији, у првом реду, а онда по Шумадији. Не сме се дозволити да непријатељ навуче бригаду на терен где би је уништио. Треба се трудити да се бригада не раздваја на мање делове који би **независно** деловали, не сме се претворити у одред, али, ако је неопходно — онда и то..."

Већ у мају почели су разговори о формирању Првог баталона НОВ Србије. Командант и комесар Главног штаба размишљали су колико који одред треба да одвоји бораца, кога у штаб Баталона, када да се формира Баталон итд.

Десетог јуна упутили су писмо штабу Првог шумадијског НОП одреда у вези са стварањем Батаљона. У писму се између осталог каже:¹⁾

„...Овај штаб ће приступити формирању Шумадијске бригаде од бораца Првог шумад.(ијског) и Космајског одреда. Као први корак биће стварање једног самосталног батаљона. За тај батаљон даће и то I шумадијски одред 60 људи а Космајски 40 људи.

У обзир долазе војнички и политички најспособнији борци и најспособнији руководиоци. У том смислу другови из позадине вршиће мобилизацију новог кадра, за шта ће они добити инструкције.

Командант тога батаљона биће друг Л.(ука) Спасојевић, заменик друг Милосав (Влајић),²⁾ политички комесар друг Милан (Мирослав Јовановић). **Нека** команда тог одреда одмах приступи формирању те групе од 60 људи, подељене у две чете и нека тако тај део батаљона до доласка овдашњег дела **оперише** на тој територији под командом друга Луке(уз досадашњу дужност)³⁾ и **друга** Милана.⁴⁾

Извршити лекарски преглед бораца који долазе у обзир.

Снабдети их свим потребама.

Напомињемо: ашовчиће, чутурице, торбе, торбице за муницију, порције, **кашике**, електричне лампе, 12 пари сигналних барјачића — бели и црвени и то **6 пари** одмах, алат и материјал за оправку одела и обуће, секције, војна литература, радио апарат и писаћа машина са шапирографом.

Припремити све административне књиге за батал>он и чете као и све остале потребе. Баталлн нека се појављује и дању у народу и због пропагандног **значаја**, тј. подизања вере у народу у нашу снагу.

Задатак батал>она првенствено: уништавање Дражених банди и чишћење **терена** од њихових шпијуна и осталих петоколонијалца. И то немилосрдно. Свакога онога који прокаже боравиште чете или батаљона или ма кога друга казнити смрћу.

21-VI у ноћ и 24-VI у ноћ да дате везу на граничном пункту⁵⁾ овом делу **батаљона** са којим ће доћи и командант овог штаба у циљу коначног формирања **баталлна** и решавања осталих питања вашег одреда. Ви ћете припремити **место** за ову сврху и ту довести тамошњи део баталлна"...

Шеснаестог јуна 1943. године одржан је састанак Секретаријата окружног комитета партије, на коме је између осталог било речи и о формирању **батаљона** и о томе како ће после одвајања бораца за батаљон изгледати Први

1) Архив Србије, ПШО „МБ“, 25.

2) До формирања батаљона обадва су погинули.

3) Тада је био командант Првог шумадијског одреда.

4) Мирослав Јовановић-Милан.

5) Командант ГШ налазио се на подручју Окружног поверенства КПЈ Младеновац, одакле је и упутио ово писмо штабу Првог шумадијског одреда.

шумадијски НОП одред. У белешкама Милке Минић-Аие, са састанка овог секретаријата, између осталог је записано:¹⁾

„...Састанак Секретаријата је настављен у присуству друга Слободана (Радивоје Јовановић-Брадоња). Решавано је о формирању баталона и остатка одреда.

У одреду остају Уча (Слободан Крстић) — командант, а Трамвајац (Родољуб Станић) комесар.

Миша (Михаило Гавриловић) командир (чете) а, Милорад (Милошевић) заменик командира.

Код нас остају рањеници: Жика Морнар (Бранко Ковачевић), Шубарлија (Душан Агатоновић), Пера (Душан Репац), Тома (Бреуљ), Жоја, Кум, Санцалија”.

Мома Марковић писао је Покрајинском комитету о формирању Баталона 16. јуна 1943. године:²⁾

„...Одлучили смо (Мома Марковић и Радивоје Јовановић) да се формира I баталон. Људство ће дати ОП Мл.(аденовац) и ОК Кр.(агујевац) (Аранђеловац) и то ОК Кр.(агујевац) 60, а ОП МЛ.(аденовац) 40 бораца. Баталон мора бити формиран за 10 дана. Ја сам са ОП Мл.(аденовац) већ одредио најбоље борце из одреда (Космајског) и новомобилисаних са терена за батаљон, а такође и руководећи кадар. Са Павлом (Душан Петровић) имам састанак сутра, па ћемо то прецизирати, ма да сам и писмено јавио. Командант батаљона требао је да буде садашњи командант I шумадијског, али ми је данас стигла вест од ОК Краг.(ујевац) да је погинуо. То је велики губитак. Он је био најбољи од свих Ваљеваца. Зове се Лука Спасојевић. Раније је био заменик команданта Ваљевског одреда. Сад просто не знам ко да буде командант батална а ко командант I шумадијског...”

Јединице које су одређене да уђу у Баталон, неколико дана раније почеле су да се приближавају Букуљу. Ваљевски одред је са пл. Рудника дошао на Венчац, а затим провео два дана на Шутици. Сутрадан, 28. јуна рано дошао је на Букуљу.

Увече из с. Гараши, после приредбе коју је организовао за селане, на Букуљу је дошао и Први шумадијски НОП одред.

Између села В. Крсне и Ковачевца, у младеновачком срезу, 23. јуна издвојено је 27 бораца Космајског НОП одреда за батаљон.³⁾ На путу за Букуљу, 24. јуна око 2,30 часова, ови борци су извршили напад на жандармеријску ста-

1) Архив Србије, ОК Ар., 134.

2) Архив Србије, ПКС, 320.

3) Не, 40 бораца, како је најавио Главни штаб.

ницу у с. Влашки. Борба је трајала прилично дуго, јер је зграда била од тврдог материјала. У овој борби погинуо је Милосав Влајић, заменик команданта Космајског НОП одреда. У току борбе у помоћ жандармима дошли су Немци. Партизани су разбијали једно немачко одељење, прешли пут Београд-Крагујевац и отишли на Космај. Сутрадан на Космају су имали краћу борбу са једном групом љотићеваца, које су такође разбили. После борбе продужили су према Букуљи.

Исхрану и обезбеђење приликом формирања Батаљона вршио је Први шумадијски народноослободилачки партизански одред „Милан Благојевић”. Једна чета овог одреда запленила је извесне количине хране на имању Јанка Баџака из Младеновца, који је сарађивао са непријатељем.

Формирање батаљона

На Букуљи у тзв. „Првوماјском логору” 28. јуна било је веома свечано. Ведар и сунчан дан учинио је ову свечаност још лепшом. Пре постројавања „логор” је очишћен од грања, папрати и трња.

Око 10 часова, 60 бораца из Првог шумадијског, 26 из Космајског и 15 из Ваљевског НОП одреда, били су постројени у два реда.²⁾ На средини испред **строја** стајао је будући штаб батаљона, командири и комесари чете, а са стране командант Главног штаба партизанских одреда Србије Радивоје Јовановић-Брадоња, Драги Стаменковић-Бранко, секретар ПК СКОЈ-а за Србију и Ивица Девчић, члан ПК СКОЈ-а за Србију, гости из Окружног комитета за округ Чачак Милош Минић-Милутин, секретар, Радисав Недељковић-Дима, члан и други чланови Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац), Душан Петровић-Павле, секретар, чланови ОК Мика Милосављевић, Милка Минић-Ана, Милић Радовановић и други. Командант Главног штаба **Радивоје** Јовановић-Слободан прочитао је имена чланова штаба Батаљона, командира и комесара чета.

1) 27 борац био је Милосав Влајић.

2) У **писму** ОК упућеном ПК 2-УН 1943. г. наведено је да је „из нашег одреда (Првог шумадијског) прикључено 60 бораца, Космајског 27 и Ваљевског 15 бораца”. Према томе, на дан формирања **Батаљона** је имао 102 борца, рачунајући у тај број и Милосава Влајића који је погинуо у путу **према** Букуљи. У извештају комесара Батаљона Мирослава Јовановића-Милана упућеног ПК 16-VII 1943. г. стоји: „I Батаљон Н.О.В.С. формиран је на Букуљи 28-У1 1943. год. од 26 бораца Космајског и 70 бораца I Шумадијског и Ваљевског одреда, од којих нису били сви присутни, **тако да** је бројно стање приликом формирања било 93 борца заједно са штабом и његовим **помоћним делом**”.

Према томе, комесар Батаљона узео је у обзир бројно стање бораца који су били у строју на дан формирања Батаљона, а ОК онај број који је био договорен да сваки одред одвоји за Батаљон.

Што се тиче Ваљевског одреда, он је би састављен од већине бораца из Првог шумадијског и **пошто није могао** да се одржи на ваљевском терену, по одлуци ПК, ушао је у састав Батаљона.

Првомајски логор на Букуљи где је формиран I баишљон НОВ Србије

Батаљон је имао три чете.

— командант, Милош Дудић-Сувоборац, дотадашњи командант Ваљевског НОБ одреда,

— политички комесар, Мирослав Јовановић-Милан, члан ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац),

— заменик команданта Михаило Ивковић-Бели и командир прве чете,

— заменик комесара на дан формирања није постављен. Нешто касније на ову дужност одређен је Лазар Љубоја Миле,

— ађутант штаба баталјона Илија Јовановић — Лала,

— интендант баталјона Петар Владетић-Галама,

— санитетски референт Владимир Петровић-Накарада,

— руководиоца агитпропа проф. др Милош Савковић.

За руководиоце чете постављени су следећи другови:

— за командира прве чете постављен је Михаило Ивковић-Бели, до тада командир Рудничке чете Првог шумадијског НОБ одреда, а за комесара Лазар Љубоја,

— командир друге чете био је Живорад Симић-Жика Вивац, а комесар Јово Роган.

Имена командира и комесара треће чете нису утврђена.

Ова чета бида је састављена од омладинаца, али на дан формирања није проглашена за омладинску. То је учињено 17 дана касније, тј. 16. јула, после сагласности секретара Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију Драгог Стаменковића.

*Радомир Цудић и
Милош Цудић
Сувоборац*

ДУДУЋ МИЛОШ-СУВОБОРАЦ, рођен 15. августа 1915. године у селу Клинци, Ваљево. Гимназију је завршио у Ваљеву, а Војну академију у Београду.

Априлски рат га је затекао у чину поручника бивше југословенске војске. До почетка устанка живео је илегално у околини Ваљева.

Приликом формирања Валвског НОП одреда 1941. г. постављен је за комесара Азбуковачке чете. Нешто касније примио је дужност команданта Рађевског батаљона Ваљевског НОП одреда.

Јануара 1942. године формиран је Сувоборски партизански одред па је за његовог команданта постављен Милош. Од тада је добио име „Сувоборац“.

Марта 1943. године из Првог шумадијског НОП одреда издвојена је група бораца са циљем да се обнови Валевски партизански одред. Када је он формиран, за команданта је постављен Дудић.

Октобра месеца 1943. године на планини Рудник формирана је Прва шумадијска бригада. На дан формирања за заменика команданта ове бригаде постављен је Сувоборац. После око месец дана борби по Шумадији, бригада је кренула према Санцаку и у Пријепољу стигла трећег децембра. Четвртог децембра почела је тзв. VI непријатељска офанзива, у којој су борци Прве шумадијске бригаде храбро гинули. У овој тешкој борби Милош је теже рањен. Док је стигао до Централне болнице у Шеховићима, рана се искомпликовала. Умро је јануара 1944. године. Кратко време пре смрти унапређен је у чин пуковника НОВЈ.

Проглашен за народног хероја 25. септембра 1945. године.

МИХАИЛО ИВКОВИЋ-БЕЛИ, рођен октобра 1908. године у селу Рудник, испод истоимене планине.

Основну школу завршио је у Руднику, а у Аранђеловцу 4 разреда гимназије. Учитељску школу је учио у Крагујевцу, а завршио у Јагодини (Светозарево).

Још као ђак учитељске школе определио се за напредни раднички покрет и свуда где је службовао био је повезан са напредним људима који су се борили против ненародних режима.

У време стварања партизанских одреда 1941. године налазио се у селу Злот код Зајечара и радио на слању бораца у одред. Због рада за НОП био је хапшен од домаћих издајника.

Фебруара 1943. године ступио је у Први шумадијски НОП одред и убрзо постао командир једне чете.

Када је 28. јуна на Букуљи формиран Први батаљон НОБ Србије, Бели је постављен за командира Прве чете и заменика команданта Батаљона.

Погинуо је 29. јуна 1943. године на Букуљи у борби са Немцима после напада на Аранђеловац.

ЛАЗАР ЉУБОЈА, рођен 29. априла 1919. године у селу Црни Луг, Босанско Грахово, у сиромашној сеоској породици.

После завршене основне школе дошао је у Панчево на изучавање кројачког заната. Занатску школу и кројачки занат завршио је у Вуковару.

Као радник радио је у Вуковару и Београду. Још као младић, у 18. година, укључио се у напредни раднички покрет и био активан у Уједињеном радничком савезу Југославије (УРСЈ). Због активности био је хапшен од вуковарске полиције.

Члан Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ) постао је јануара 1940. године у вуковарској организацији, а октобра 1941. године члан КПЈ у београдској партијској организацији.

Лазар Љубоја Миле

Априлски рат га је затекао у бившој југословенској војсци. После расула **ове** војске дошао је у Београд и укључио се у активан политички рад.

По задатку Партије илегално је радио у Београду све до краја јануара 1943. године, када је по налогу Партије — партијским каналом, из Београда **дошао** у Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић“.

У одреду је био комесар чете. Када је формиран Први батаљон НОВ Србије, постављен је за комесара Прве чете. Нешто касније постао је заменик комесара Батаљона и секретар батаљонске партијске организације.

Приликом формирања Прве шумадијске бригаде постављен је за заменика комесара Трећег батаљона бригаде. Као заменик комесара храбро се борио против Немаца 4. децембра 1943. године у Пријепољу, где је и рањен.

Носилац је „Споменице 1941“.

Умро је 12. децембра 1981. године у Београду.

МИЛОШ САВКОВИЋ, рођен 29. априла 1899. године у Грачацу код Жиче, Србија, у сиромашној учитељској породици. Основну школу учио је у Саранову и Десимировцу, а гимназију у Крагујевцу. Матурирао је 1919. године.

На Филозофском факултету у Београду студирао је југословенску књижевност, упоредну књижевност, теорију књижевности, српски језик, историју и француски језик. Дипломирао је 1922. године. Исте године одлази у Лајпциг, где студира немачку књижевност, филозофију и психологију. После годину дана одлази у Париз. На Сорбони студира француски језик и упоредну књижевност од 1923. до 1928. године. Потом долази у земљу и постаје наставник гимназије у Београду.

Године 1935. опет је на Сорбони. Положио је државни докторски испит из упоредне књижевности и добио највишу оцену. Његову докторску тезу: „Утицај француског реализма на српскохрватски роман" и допунску тезу „Библиографија француских реалиста у српскохрватској књижевности (на француском језику) наградила је Француска академија наука.

По положеном докторском испиту постављен је за професора Друге мушке гимназије у Београду. На дужности професора остаје све до пред други светски рат.

Није утврђено да ли је био у партизанима 1941. године. Познато је да је до новембра 1941. до доласка у Први шумадијски НОП одред маја 1943. године био у селу Коштунићи у кући Милана Дамњановића. У Одред га је послао Окружни комитет КПЈ Чачак.

Када је формиран Први батаљон НОВ Србије, био је постављен за руководиоца агитпропа.

Септембра 1943. године у засеоку Гајеви—Орашац Батаљон је водио борбу са великим снагама четника Д. Михаиловића. У овој борби поред осталих погинуо је и Милош Савковић.

ЖИВОРАД СИМИЋ—ЖИКА ВИВАЦ, рођен 1915. године у селу Шутци код Белановице. Рано је остао без родитеља. Родитељи су му били сиромашни па је и Жика одрастао у сиромаштву. Као добар радник уживао је велики углед код људи у селу.

Априлски рат га је затекао у бившој југословенској војсци, али је успео да избегне заробљавање и врати се кући.

Међу првима је 1941. године ступио у партизанае, у Ваљевски партизански одред.

У партизанима се брзо истакао као веома храбар борац-пушкомитраљецац. После повлачења наших главних снага за Босну успео је да се „легалује" у свом селу.

У пролеће 1942. године повезао се са партијским радницима који су радили у срезу качерском и по њиховом задацима радио на подручју среза.

Петнаестог јануара 1943. године долази у Први шумадијски одред и убрзо постаје командир чете.

Када је формиран Први батаљон НОВ Србије, именован је за командира чете у батаљону, али је после извесног времена враћен у Први шумадијски НОП одред и постављен за заменика команданта одреда.

Половином октобра одред се налазио у срезу Таковском и са Чачанским одредом у селу Ручићу водио жестоку борбу са надмоћним снагама четника Д. Михаиловића. Жика је у тој борби тешко рањен, тако да су га другови, са још два друга из Чачанског одреда, закамуфлирали у једној шуми с намером да их касније пребаце на лечење.

Приликом претреса шуме четници су их открили. Да не би пали у четничко заробљеништво, Жика и другови су активирали борбе и окончали своје животе. Сутрадан су их четници мртве дотерали у село Угриновце.

ЈОВО РОГАН, рођен 10. октобра 1913. године у селу Његановићи, Билећа, Босна и Херцеговина, у сиромашној породици.

Основну школу је завршио у Мостару и уписао се у грађанску школу трговачког смера. Материјалне прилике нису дозвољавале да заврши ову школу, па је преко друштва „Привредник“ дошао у Београд на изучавање књижарског заната. Читање напредних књига и дружење са најсвеснијим радницима утицали су да се определи за напредни раднички покрет.

Као радник учествовао је у студентским демонстрацијама са онима који су се борили за аутономију Београдског универзитета.

У Крагујевац је дошао 1935. године и наставио са активним радом. Радио је у радничком КУД „Абрашевић“ и Месном синдикалном већу УРСЈ.

Члан КПЈ постао је новембра 1939. године. Као члан КПЈ био је повезан и у војсци за време дослужења војног рока и приликом позивања на војну вежбу.

Приликом капитулације бивше југословенске војске налазио се у Боки Которској, одакле се вратио у Крагујевац и повезао са партијском организацијом.

Када је полиција у Крагујевцу по налогу Немаца почела да хапси неке људе у Крагујевцу, Роган је дошао у село Љубичевац код Страгара а потом се у августу вратио у Крагујевац, где је добио задатак да ради у граду Крагујевцу као секретар Рејонског одбора народне помоћи.

Половином 1942. године ухапшен је у Крагујевцу од Специјалне полиције, али је уз писмену гаранцију 200 грађана пуштен из затова. Крајем августа 1942. године поново је ухапшен и спроведен на рад у Борски рудник, одакле је априла 1943. године побегао и на Букуљи ухватио везу са Окружним комитетом КПЈ Аранђеловац. Окружни комитет га је послао у Одред. У Одреду је био борац, командир вода, политички комесар чете, а септембра 1943. године комесар Првог шумадијског НОП одреда.

Учесник је војно-политичког саветовања које је одржао Покрајински комитет КПЈ и Главни штаб августа 1943. г. на Букуљи.

Децембра 1943. године постављен је за комесара Привремене шумадијске бригаде. Кад је маја 1944. године формирана Друга шумадијска бригада, био је комесар баталјона, а у августу исте године и комесар бригаде.

Чете су имале по 30—40 бораца. У свакој је било по два пушкомитралџеза. Борци су били наоружани пушкама и бомбама.

Потом је о значају формирања Батаљона и његовим задацима говорио командант Главног штаба Радивоје Јовановић—Слободан и секретар Окружног комитета КПЈ Крагујевац Душан Петровић—Павле.

Свечаност је завршена културно-забавним програмом. У програму су биле партизанске песме и скечеви.

Истог дана формирана је и партијска организација у Батаљону. Штаб батаљона и свака чета имали су своју партијску организацију.

Партијска организација Прве чете имала је 8 чланова и 7 кандидата за чланове КПЈ; Друга 9 чланова и 3 кандидата; Трећа 9 чланова и 5 кандидата. Партијска организација при Штабу батаљона на дан формирања имала је 3 члана.

Укупно у Батаљону било је 29 чланова и 15 кандидата за чланове КПЈ¹⁾

Припреме и напад на Аранђеловац

Још приликом припрема за формирање Батаљона Окружни комитет је предложио Главном штабу да се изврши напад на Аранђеловац са циљем да се још више подигне борбени морал народа, да се ликвидира група издајника и шпијуна и да се борци снабдеју оделом и обућом. Планирано је хватање банкара, зеленаша и дугогодишњег посланика Илије Михаиловића, изразитог сарадника окупатора, као и других домаћих издајника, са циљем да се изврши замена и ослободи из затвора или логора што је могуће више похапшених другова и другарица. Комесар и командант Главног штаба прихватили су овај предлог.

Члан Окружног комитета Мика Милосављевић, који је одржавао везу са партијском организацијом и обавештајном службом у Аранђеловцу добио је задатак да прикупи обавештење о броју непријатељских снага, њиховом наоружању и распореду.

На дан 28. јуна добијени су тражени подаци. Према том обавештењу тада су се у Аранђеловцу налазиле следеће непријатељске снаге: 850 Немаца, око 100 припадника СДС и нешто припадника СДК. Пред мрак истог дана у Аранђеловац је стигла још једна немачка јединица. Број није утврђен. Укупно уочи напада, у Аранђеловцу је било око 2000 непријатељских војника. Немци су били смештени у хотелима „Старо здање“ и „Шумадија“, а припадници СДК у суседним зградама. СДС била је у жандармеријској станици која се налазила у доњем делу варошице.

1) Архив Србије, ПКС-340

Пред покрет према Аранђеловцу формирано је више партизанских група које су добиле задатак да пронађу и похватају одређене непријатеље и сараднике окупатора и доведу их на одређено место. Руководиоци су били борци из околине који су добро познавали Аранђеловац.

За неке објекте у којима се налази непријатељ обавештајна служба је израдила скице.¹⁾

У нападу на Аранђеловац учествовао је и Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић”.

Напад је одређен за ноћ 28. јуна 1943. године.

Повратак јединица био је одређен готово истим правцем, тј. према Букуљи.

Око 22 часа 28. јуна Батаљон и Одред са Букуље су се спустили према Аранђеловцу. Према издатим наређењима Штаба батаљона, командири чета су у покрету распоређивали борце на одређене положаје и задатке.

Две чете Батаљона заузеле су положаје више врбичке основне школе и аранђеловачке цркве са задатком да спрече евентуални напад непријатеља који се налазио у хотелима „Старо здање” и „Шумадија”. Групи бораца из једне чете наређено је да у одређено време прекине довод струје и деболира трафостаницу која се налази у близини аранђеловачке цркве.

Око 20 бораца из Батаљона и Одред стављено је на располагање Мики Милосављевићу за хватање издајника. Већина од ових бораца познавали су Аранђеловац, њихове куће па и непријатеље које је трабало да похватају. Партизани су поделени у двојке, тројке и петорке, зависно од тежине задатка. Свакој групи је речено на које место треба да доведу непријатеља и у које време треба да почне акција.

Пет бораца са једним пушкомитраљезом направили су заседу на мосту, односно раскрсници улица према Буковичкој бањи, Јелинцу и Циган-мали. Они су имали задатак да спрече излазак непријатеља из жандармеријске станице. Поред заседе, једна ојачана патрола добила је задатак да патролира од ове заседе до лозно-вођног расадника и обезбеди акцију у граду од евентуалног доласка непријатеља из правца Младеновца. Ова патрола прекинула је телефонску линију Аранђеловац-Младеновац.

Први шумадијски НОП одред био је у заседи на брду Рисовача, на путу Аранђеловац—Топола. Његов задатак је био да спречи евентуални долазак непријатеља од Тополе. Група бораца Одред посекла је неколико бандера и прекинула телефонску линију Аранђеловац—Топола.

Посебна група бораца извршила је прекид телефонске линије Аранђеловац-Лазаревац.

Око 22,30 часа борци су заузели одређене положаје. У то време све телефонске везе Аранђеловца са суседним местима биле су покидане. Онеспособљавањем трафостанице нестало је и електричне енергије. Аранђеловац је био у мраку.

1) Скице жандармеријске станице и бивше соколане.

Око 23 часа групе су почеле да доводе похапшене непријатеље. Жика Алексић—Бошњак, гестаповац, пуцао је из свог дворишта и дозивао своје господаре Немце у помоћ. Слободан Козаров—Бели, пушкомитраљезац, кроз високу капију, у двориште, опалио је један рафал из пушкомитраљеза. Гестаповац је умукао. Када је Бели са групом ушао у двориште, пронашао је Жику Бошњака рањеног. У дворишној згради пронађен је и отац овог гестаповца Ђура, зеленаш и шпекулант, такође изразити сарадник окупатора.

Када су партизани продрли у кућу индустријалца и зеленаша Драгише Симића, он је са неким златним стварима почео да бежи према тавану у својој кући. Плашећи се да им не умакне, борци су га ликвидирали и оставили. Златне ствари су остале у згрченим похлепним рукама.

Убрзо у собу, иза кафане Светозара Лазаревића, доведени су: Веса и Милан Стефановић,¹⁾ трговци, отац и син; Петра Урошевић, стари зеленаш и извозник сувих шљива и Михаило Петровић, трговац, Светозар Лазаревић, такође зеленаш, извозник и кафеџија.

Илија Михаиловић није био код куће у Аранђеловцу, већ у Београду. Његова кћер Љубица, стара уседелица, успела је да побегне из куће, али су је ухватили борци који су били у заседи на раскрсници улица на мосту и довели на одређено место.

Мало касније ово петоколонашко друштво комплетирано је са Живојином—Жоком Лазаревићем, земљорадником из с. Врбице, који је пријавио групу партизана, које је у близини његове куће сачекала жандармеријска заседа од које је погинуо Радомир Илић—Жућа, стари борац и члан КПЈ.

Укупно је приведено десет непријатеља. Како је који довођен, одмах је саслушаван. Приликом саслушања одавали су своје сараднике и полицијске доушнике. Живојин—Жика Алексић—Бошњак открио је целу своју мрежу у овом крају. После саслушања донета је писмено образложена пресуда²⁾ која им је прочитана. Пресуда је све издајнике прогласила кривим. После читања ове пресуде извршена је смртна казна стрелљем, а пресуда остављена на видном месту поред издајника.

«

Живојин Лазаревић и Љубица Михаиловић из Аранђеловца су поведени на Букуљу.

Окружни комитет КПЈ је планирао да Љубицу замени за похапшене другарице и другове. Лазаревића је требало детаљније саслушати, јер за то није имало времена у Аранђеловцу.

Заплењена је већа количина материјала и новца. Новца је заплењено 1 092 500, 20 шајкача, 56 шајканих гуњева, 33 пара панталона, 4Гкошул»а, 25 пари гаћа, 11 пари обуће, 8 цемпера, 2 сукње, 61 пешкир и 5 женских блуза.

Новац је подељен. Батаљону је дато 300 000 за његове потребе, 150 000

1) Они су пљували на мртве партизанае изложене на аранђеловачкој пијаци — код ваге.

2) Пресуду је написао Милош Минић—Милутин, тада секретар ОК КПЈ за округ Чачак, који је био у Шумадији приликом формирања Батаљона.

Окружном комитету Чачак, другу Слободану (Радивоју Јовановићу) 20 000, **Окружном** комитету Крагујевац (Аранђеловац) 622 500 да чува за Главни штаб партизанских одреда Србије.

Неки борци одмах су заменили своја поцепана одела и дотрајалу обућу. Остатак заплењене робе натоварен је на троја запрежна кола, која су у пратњи бораца кренула према Букуљу нешто пре главних снага. Љубицу и Живојина повели су ови борци такође према Букуљу.

Батаљон и Одред ушли су у Аранђеловац нешто пре 23 часа 28. јуна, а из њега изашли око 4 часа 29. јуна. Преко пет часова око пола вароши било је поседнуто партизанским снагама иако је у њој било 2000 непријатељских војника. За то време, изузев Жике Алексића—Бошњака, непријатељ ни метка није опалио.

Око 4 часа 29. јуна Батаљон и Одред напустили су Аранђеловац и пошли према Букуљу. Правац кретања био је село Врбица—Травно поље—Букуља. У заштитници је била прва чета Батаљона. На падинама Букуље, на месту Травно поље, по наређењу команданта Главног штаба постављена је заседа од бораца из прве чете са више пушкомитраљеза, јер се ту очекивао наилазак непријатеља.

Група бораца са запрежним колима и пленом дошла је испод врха Букуље.

Око 6 часова непријатељ је кренуо преко села Врбице према Букуљу у правцу куда су отишле наше снаге. Један део непријатељских снага ишао је ка Букуљу преко села Буковика. СДК и СДС вршили су обезбеђење Немаца у широј околини. Циљ им је био да заузму врх Букуље.

Када су Немци дошли у близину наше заседе, она је отворила јаку ватру из пушкомитраљеза. Немци су се морали повући. Истовремено, Бугари су отворили минобацачку ватру на Букуљу из села Буковика. Мине су експлодирале у гранама великих букава. Али, за време ове ватре непријатељ се приближавао врху Букуље. Курир батаљона погрешно је пренео наређење да се заседа Прве чете с пушкомитраљезима повуче. Тиме је непријатељу пролаз према Букуљу био отворен. Када је грешка уочена, командир прве чете је наређено да заседу поново постави на старом месту, али то више није било могуће. Приликом враћања на ранији положај борци су наишли на Немце. У краткој борби погинуо је командир Прве чете Михаило Ивковић—Бели и Милорад Марковић—Мика, радник из Брестовика, а тешко рањен, заробљен па убијен Живорад Дамњановић—Таса.

Прва чета је запосела нови положај и зауставила даље напредовање Немаца.

На делу Букуље према селу Буковику није било наших снага. Немци су без отпора избили на врх Букуље. И са других страна, према врху Букуље надирали су Немци. Настала је борба на веома блиском одстојању. Немци су били у лошијем положају јер су партизани познавали сваку стопу Букуље.

Група бораца, упућена на врх Букуље, открила је да се Немци већ налазе на њему. Одмах је организован напад и непријатељ је збачен са овог врха.

Немци су се поново организовали, напали наше и поново заузели врх. Борци су поново јуришали и отерали Немце и тако шест пута врх Букулл је прелазео час партизанима, час Немцима. Последњи пут су Немци покушали да заузму врх Букулл, али нису у томе успели.

У јуришима за освајање врха Букулл погинула су још три друга: Звонко **Берлић**—Ђорђе, студент из Марибора, Живорад Јанковић—Спира, обалски радник из Врчина и пушкомитралезац Стојанче. Од погинулих другова чланови КПЈ били су Бели, Мика и Стојанче, а кандидати за чланове КПЈ Спира, Ђорђе и Таса. Рањени су Петар Марић—Јастреб, ђак из Бјеловара и Влада Вишњић лакше.

Немци су натерани у бекство и неће смети више да залазе у шуму.

За време борби око врха Букулл ликвидирани су Љубица Михаиловић и Живојин Лазаревић. Страхујући да их непријатељ не ослободи, борци који су их чували сами су донели одлуку о ликвидацији.

Што се Окружног комитета тиче, борба са Немцима и осталим непријатељима после изласка из Аранђеловца није планирана. Напротив, све припреме вршене су тако да се после извршеног задатка у Аранђеловцу Батаљон повуче без борбе. Одлуку о прихватању борбе на Букулли донео је Главни штаб, односно командант овог штаба.

Нешто касније, у време одржавања партијског саветовања, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Србију Благоје Нешковић—Михаило критиковао је Секретаријат Окружног комитета КПЈ што је дозволио да дође до борбе са Немцима, када је она могла да се избегне. Секретаријат се није могао сложити са овом критиком, јер о томе да ли ће се борба прихватити или не одлучивао је Главни штаб, а не секретаријат.²⁾

Иако смо имали губитака у борби на Букулли, напад на Аранђеловац и ова борба имали су велики морално-политички одјек у народу. Народ је увеличавао наше успехе и жалио борце који су изгинули. После ове борбе Немци нису смели да залазе дубље у шуме. „Пета колона“ се завукла у мишје рупе, јер су увидели да нису били сигурни ни уз већи број својих господара. Неки су већ сутрадан из Аранђеловца побегли за Београд.

Агенти Специјалне полиције на челу са злогласним Бошком Бећаревићем били су те ноћи у Аранђеловцу, али нису, као ни њихови господари, ништа предузели. Те ноћи нису спавали, као ни многи други који су служили окупатору.

1) Архив Србије, ПКС-340.

2) Више пута поједини чланови Покрајинског комитета су критиковали Окружни комитет, односно његов секретаријат, за одлуке које је доносио Главни штаб. Понекад за поједине одлуке ОК није ни знао. Као што је напред речено, Батаљон је био под командом Главног штаба за Србију.

ВОЈНО И МЕЋУОКРУЖНО ПАРТИЈСКО САВЕТОВАЊЕ НА БУКУЉИ

Још почетком маја 1943. године Покрајински комитет је размишљао о организовању партијског и војног саветовања. У писму Моми Марковићу—Буку од 6. маја, који се тада као члан Покрајинског комитета и комесар Главног штаба партизанских одреда Србије налазио на територији Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац), између осталог стоји:¹⁾

„... Ми смо у вези са Пером Стамболићем. Треба да изврши контролу тамошње партијске организације и да дође. Можеш се надати Јови (Василије Буха, члан ПК) и Бранку (Драги Стаменковић, члан ПК и секретар ПК СКОЈ-а за Србију) око 20. ов. месеца, а убрзо затим и Михаилу (Благоје Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију). Мислим да би требало организовати, кад сви дођу тамо, једно саветовање руководиоца Окружног комитета Пожаревца, Крагујевца (Аранђеловца), Младеновца, Ваљева и Чачка — Партије и СКОЈ-а као и војно, засебно. Затим би Бранко и Михаил ишли на југ и тамо исто остварили...”

У писму од 1. јула 1943. године Покрајински комитет је и Окружном комитету КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) најавио да ће се ова саветовања одржати на подручју овог комитета.

У писму, између осталог, стоји:²⁾

„... Мислимо да на вашој територији одржимо уже међуокружно саветовање уколико неке нове тешкоће то не онемогуће. Ми ћемо позвати ко треба да дође када дођемо до вас. На вама је, прво, да учврстите везе са ОП³⁾ Мл.(аденовац), Ваљ.(евом) и Милутином,⁴⁾ и друго, да осигурате место где би одржавали саветовање...”

1) Архив Србије, ОК Ар., 139.

2) Архив Србије, бр. 24800.

3) Окружно поверенство.

4) Милош Минић, тада секретар ОК Чачак.

Секретаријат Окружног комитета је убрзо одржао свој састанак на којем је продискутовано о овим задацима које је поставио Покрајински комитет. Тада су везе са суседним окрузима нормално функционисале. Члановима Окружног комитета и члановима среских руководства КП који су одржавали везе са куририма скренута је пажња да се везе не смеју ни под којим условима прекидати.

Што се тиче места саветовања, закључено је да је за то најбоље Букуље и Венчац. Разлози за ово су били: села око Букуље и Венчаца су за НОБ. У њима је било чланова КП, СКОЈ-а, НОО, АФЖ и других организација. У селу Бањи код Аранђеловца у железничкој станици било је седиште обавештајне службе, а и из околних села наши људи би нас на време обавестили о евентуалним покретима непријатеља. Поред тога, из ових села могли смо обезбедити и потребну исхрану за учеснике саветовања и борце који би вршили обезбеђење.

На састанку секретаријата је закључено да се Покрајинском комитету и Главном штабу партизанских одреда предложи да саветовање обезбеђује Први батаљон НОВ Србије.

Такође је договорено да исхрану организују чланови партијског руководства за срез орашачки и да, ако им затреба, затраже помоћ у борцима од Штаба Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић”.

Петнаестог јула 1943. године у ноћи Мика Милосављевић је у селу Рабровцу, недалеко од куће Софије Арсић, сачекао секретара Покрајинског комитета КПЈ за Србију Благоја Нешковића—Михаила. Друг Михаило је дошао у пратњи курира Покрајинског комитета Ђорђа Котевића, возом из Београда, до железничке станице Ковачевац, а одатле пешице у Рабровац.

Без задржавања су пошли према Букуљи.

У селу Белосвцима, у близини куће Николе Радосављевића, провели су дан. Никола, његова жена и мајка добили су задатак да пазе да не наиђе непријатељ и да их на време упозоре на евентуалну опасност.

Из Белосаваца су, после вечере, отишли према Гајевима (заселак Орашца), где је требало да их чека група бораца и допрати до Букуље, где се налазио секретар Окружног комитета и нешто бораца из Првог батаљона НОВ Србије. Међутим, група бораца није дошла па су Михаило и Мика отишли ван села у једну шумицу, а секретару партијске организације Гајева рекли да их извести кад дођу борци и да буду на опрезу да случајно не наиђе непријатељ.

Тек треће вечери, односно 18. јула, дошла је група бораца па су уз њихову пратњу стигли на заказано место у планини Букуљи.

Са Букуље Михаило је јавио окружним партијским руководством Ваљева, Чачка, Младеновца и Пожаревца када ће почети саветовање и ко из комитета, односно одреда треба да дође на Букуљу и учествује на саветовању.

Око четвртог августа сви учесници саветовања били су на Букуљи.

Из Окружног комитета Ваљево дошли су: Милица Павловић—Дара, секретар Окружног комитета, Милорад Милатовић—Подгорац и Сретен Читаковић—Демид, чланови Окружног комитета.П

Ратни ОК КПЈ Ваљево: Милован Мика Милосављевић, Сретен Читаковић, Миле Милатовић, Милиц Павловић Дара и Живорад Гајић (с лева на десно)

Милош Минић—Милутин, секретар и Радисав Недељковић—Дима, члан Окружног комитета Чачак, стигли су преко села Манојловаца дан пре почетка саветовања. Са њима је дошао командант Чачанског одреда Раденко Мандић и група бораца.

Из Окружног комитета Пожаревац, 29. јула према Букуљи кренули су Божидар Димитријевић Козица, секретар комитета, Бранислав Стојановић-Јанко и Вера Милетић-Мира, чланови овог комитета. Кад су стигли на територију Окружног комитета Младеновац повезали су се са члановима овог комитета и после краћег одмора, 30 јула пошли на саветовање.

Из Окружног комитета Младеновац на саветовање су позвани Дража Марковић и Божидарка Дамњановић-Кика.

Са овом групом био је и Мома Марковић—Вук, члан Покрајинског комитета и комесар Главног штаба партизанских одреда Србије.

1) М. Милатовић тврди да је саветовању присуствовао и Живорад Гајић—Цане. Ово тврди и Гајић, наводећи да се М. Милатовић вратио на терен Ваљева а на његово место дошао Гајић и присуствовао само партијском саветовању.

Пожаревљане, Космајце и комесара Главног штаба обезбеђивала је једна чета Космајског партизанског НОП одреда.

У селу Ковачевцу, 30. јула, партијски радници и борци сукобили су се са непријатељем. У борби је тешко рањен Божидар Димитријевић—Козица, а погинуо је комесар чете Живорад Савковић—Маузер и заменик командир чете Бранко Стојковић. Један борац је рањен.

Козицу су сместили у село Баћинац да се лечи.

Увече 31. јула кренули су према Шумадији и у току ноћи стигли у заселак Гајеви, села Орашца. Пред зору 1. августа стигли су на Букуљу.

Из Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) саветовању су присуствовали Душан Петровић-Павле, секретар и Милован Милосављевић-Мика, члан.

Саветовању је требало да присуствује и Милка Минић-Ана, али је тада била болесна.

ВОЈНО САВЕТОВАЊЕ

Војно саветовање је одржано пре међуокружног партијског саветовања. Њега је организовао Покрајински комитет КПЈ за Србију. Почело је 6. августа на планини Букуљи. Требало је да се настави и заврши на планини Венчац, али је 7. августа дошло до борбе са Бугарима па је саветовање настављено и завршено на планини Рудник.

Учесници овог саветовања били су: Благоје Нешковић-Михаило, секретар Покрајинског комитета, Момчило Марковић-Вук, члан Покрајинског комитета и комесар Главног штаба партизанских одреда Србије, Драги Стаменковић-Бранко, секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију и члан Покрајинског комитета, Радивоје Јовановић-Слободан, командант Главног штаба партизанских одреда Србије, Предраг Марковић-Алиimpiје, кандидат за члана Главног штаба Србије, Света Поповић-Милић¹ Ивица Девчић-Воја Обалац, члан Покрајинског комитета СКОЈ-а, Милош Дудић-Сувоборац, командант Првог батаљона НОВ Србије, Мирослав Јовановић-Милан, комесар Првог батаљона НОВ Србије, Лазар Љубоја-Миле, заменик комесара Првог батаљона НОВ Србије, Јово Роган, комесар чете у Батаљону, Михаило Гавриловић-Миша, Иван Стефановић-Срба, заменик команданта Првог батаљона НОВС, Илија Јовановић-Лола, ађутант у штабу Првог батаљона НОВС и Родољуб Станић, комесар Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“, Раденко Мандић, командант Чачанског НОП одреда Др „Драгиша Мишовић“.

На војном саветовању учествовали су и сви присутни представници окупних комитета партије Чачак, Ваљево, Пожаревац, Младеновац и Крагујевац (Аранђеловац).

Записник са овог саветовања је сачуван па се даје у целини. Он гласи:

ПАРТИСКО САВЕТОВАЊЕ ВОЈНИХ И ПОЛИТИЧКИХ РУКОВОДИЛАЦА ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА И БАТАЉОНА СЕВЕРНОГ ДЕЛА ЦЕНТРАЛНЕ, ИСТОЧНЕ И ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ, ОДРЖАНО У ПРИСУСТВУ ПРЕДСТАВНИКА ПК КПЈ ЗА СРБИЈУ И ГЛ. ШТАБА ОД 9-УИ ДО 13-VIII 1943.»

Дневни ред

I. ОЦЕНА МОМЕНТА, ПЕРСПЕКТИВЕ И ЗАДАЦИ

1. Међународни
2. У Југославији
3. У Србији

II. ВОЈНИ И ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У БАТАЉОНИМА И ОДРЕДИМА

1. Рад партије у батаљонима и одредима
2. Рад штабова
3. Политички рад
3. Културно-просветни рад
5. Војна обука и војни рад
6. Морал и дисциплина и мере за њихово јачање: а) однос у војсци, б) извршавање наређења, в) пиђе, крађе, прикривања, „поклони“, „куповине“, г) критизерство, д) контрола, одговорност, казне, ђ) држање у борби, е) „теренци“ и партизани, ж) смотра.
7. Чување људства и губици
8. Снабдевање (интендантура)
9. Санитет

III. АКТИВНОСТ, АКЦИЈЕ И НАРОД

1. Акције, борбе, репресалије
2. Војни рад у позадини
3. Мобилизација
4. Ликвидације
5. Сеоске страже
6. Реквизиција и конфискација.

ЗАКЉУЧЦИ

I. ОЦЕНА МОМЕНТА, ПЕРСПЕКТИВЕ, ЗАДАЦИ

1. Овог момента немачка војска задобија последње и одлучујуће ударце од Црвене армије на Источном фронту. Офанзива Црвене војске сада започе-

1) Датум гочетка саветовања није тачан.

та неће се зауставити све до слома Немачке ни на једној тачки ни једног момента. Садашња напредовања Црвене армије су солидна, систематска, свакодневна на разним секторима по 10—20 км. са комбинованим дубоким заобилазним продорима у позадину немачке војске. После лета и јесени долази зима и зимска офанзива Ц.(рвене) А.(рмије). Црвена војска слама последње пршљенове немачке кичме.

Савезничко искрпавање и заузимање Сицилије избацује Италију из ратног строја. Скори пад Италије доведиће до отарања фронта Савезника на Балкану. Није далеко дан слома сателитских земаља Бугарске, Мађарске и Румуније. Читав јужни део Ист.(очног) фронта угрожен је са залеђа са Балкана.

Бомбардовање Немачке, Италије и окупираних области дезорганизује ратну индустрију и саобраћај фашиста, уноси деморализацију у њихову позадину.

Совјетско-енглеско-америчка коалиција остварује се на делу.

Совјетско-енглеско-амерички савез јача се истовременим пречишћавањем, под притиском СССР-а, разних питања која су у вези са петоколонијским и издајничким елементима који седе у разним савезничким владама (Пољска, Југославија). Совј.(етско)-Енг.(еско)-амерички савез може се јачати и јачаће се само на овај начин.

2. Оружане борбе народа Југославије против фашистичког окупатора и његових слугу расту из дана у дан. Од малих одреда постале су у 1942-ој години бригаде а затим дивизије и корпуси Народно-ослободилачке војске Југославије. Све јаче фашистичке офанзиве на Нар.(одно) осл.(ободилачку) војску, партизанске одреде и њихове ослобођене територије и базе не смањују снагу Нар.(одно) осл.(ободилачке) војске и парт.(изанских) одреда, већ напротив видимо да војска и одреди излазе још јачи и многобројнији. Мудро руковођење Нар.(одно) осл.(ободилачком) војском и одредима од стране Врховног штаба на челу са другом Титом омогућава скоро стварање праве народне и једине армије у Југославији, која ће ослободити нашу земљу од окупатора, очистити је од издајника и сачувати тековине Нар.(одно) осл.(ободилачке) борбе. Ово је омогућено стварањем оружаног братства свих народа Југославије у НО борби. Наша партија, КПЈ, у интересу народа и НО борбе осигурала је руководство у тој борби, јер улаже све своје силе за интересе народа и НО борбе.

3. Партизански одреди у Србији пребродили су у 1943. години тешко стање које је владало у 1942-ој г. а које је настало 1941. г. у јесен после губљења ослобођених територија. У овој години сви су се одреди учествовали а неки много више ојачали. Створени су услови за стварање НО војске поред постојања партизанских одреда. Војска се већ ствара и батаљони показују виши степен војне организације. Није далеко дан када ћемо у Србији створити многобројне бригаде и дивизије.

Јединство народа остварује се у Србији одоздо, јер ниједна бивша странка или њени остаци, или активне присталице не учествују у НО борби, већ својим ставом у већини помажу окупаторе, Недића, Љотића, Дражу Михаиловића. Јединствени фронт народа у Србији остварује се борбом против окупато-

ра и његових слугу, сада иајактивијег Драже Михаиловића. Банда Драже Михаиловића је добрим делом разобличена или је разобличавање у току. Све што је наша агитација и пропаганда говорила о Дражи Михаиловићу увидео је и искусио на својим леђима сам народ у првом додиру са том бандом (клање, плачка, присилна мобилизација итд.). У добром делу Србије наши одреди, баталлни војнички се одупиру и онемогућавају планове Др.(аже) Михаиловића. Наши одреди и батаљони имају пуну подршку у борби против дражиноваца од огромне већине народа нарочито у Шумадији и Топлици.

Појачана спремност народа Србије да се бори у редовима партизана, повећани и ојачани партизански одреди и батаљони, садашњи неуспех Дражине офанзиве на наше одреде и базе говоре да се приближујемо одлучним борбама у Србији против окупатора и издајника. У првом реду против Д. Михаиловића, да ће ускоро борбе у Србији добити оне размере које имају борбе наше војске у Босни и осталим деловима Југославије. Победоносна офанзива Црвене армије, савезнички успеси у Италији и скоро искрцавање на Балкану само ће још више појачати и помоћи нашу Народно-ослободилачку борбу.

II. ВОЈНИ И ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ У БАТАЉОНИМА И ОДРЕДИМА

1. Рад партије у батаљонима и одредима. Пошто су утврђени узроци слабостима **парт.(ијске) организације у бат.(аљонима) и одредима**, решено је: а) да се очисти **парт.(ијска)** организација од слабих бораца, страних елемената, да се узму биографије и направе карактеристике од свих чланова партије и кандидата; б) да се исправи погрешно постављен рад партијских јединица и то да се исправи на основу реферата „Рад партије у војсци“ на начин како је исти реферат прорађен на саветовању (руководећа улога партије, дневни ред, правилно постављање сектора рада јединице итд.); в) анализа сваке акције и критика и самокритика после сваке акције; г) да се све одлуке које доносе штабови претходно претресу у штабским јединицама како је то већ изложено у реферату; д) да чланови штаба одговарају за свој рад пред јединицама као обични чланови партије; ђ) да чланови партије изван јединице одају дужно поштовање и подижу ауторитет командантима, командирима и комесарима.

2. Рад штабова. а) да се штабови састају редовно, свакодневно при чему ће се правити план рада за тај дан и претрести шта је учињено по плану претходног дана, б) да одмах по састанку штаба командант одржи састанак са командирима (рапорт), полит. комесар са комесарима чета (рапорт) и заменик полкома са заменицима полкома чета (са бироом батаљона, односно одреда), в) да се свака одлука шт.(аба) одмах пренесе преко команданта командирима, комесара комесарима, заменика полкома заменицима полкома чета (биро) и да се пре састанка чета, односно батаљона или одреда претходно одрже састанци четних јединица (ћелија), а тек после тога да се држе састанци чета, односно батаљона или одреда.

3. Политички рад

а) да се побољша и појача политички рад у одреду и батаљону у оквиру сваке чете појединачно;

б) да се за то одаберу теме које ће на најприкладнији начин излагати линију НО борбе;

в) да се у оквиру популарисања НО борбе, њених циљева и задатака популарише борба Црвене армије, Врховни штаб, друг Тито, АВНОЈ и наша Партија;

г) да се разобличавају пароле и начин рада у сарадњи са окупатором Драже Михаиловића;

д) да се појача и побољша политички рад чета, одреда и батаљона у народу, да се у том циљу унапред припреме теме и говорници, односно руководиоци конференције са народом, да се сваки па и најкраћи додир са народом искористи за организован политички рад.

4. Културно-просветни рад

а) да се побољша и појача културно-просветни рад у батаљону и одреду и свакој чети појединачно. Културни: хор, позориште, музика, рецитације, заједничко читање књижевних дела, све из теме Нар.осл.борбе наше и стране, садашње и из историје. Просветни: учење географије (по местима где се воде борбе), историје (борбе за национално ослобођење), алфаветски течајеви итд.;

б) да се створе одбори за уређивање четних, одредских и батаљонских новина, културни и просветни одбори и поједине њихове секције;

в) после зборова и конференција са народом организовати културне приредбе.

Сав културни и просветни рад као и политички рад у војсци одвија се под контролом комесара.

5. Војна обука и војни рад

а) увести планско (истовремено и одређено) свакодневно чишћење оружја;

б) организовати „чишћење“ муниције;¹⁾

в) организовати плански и систематски војну обуку старих бораца у оквиру својих јединица;

г) организовати засебно војну обуку нових бораца;

д) организовати војне курсеве за воднике, командире и комесаре; исти се имају изводити изван својих јединица;

ђ) наоружати борце бајонетима;

е) организовати пионирско-саботерску групу (у оквиру одреда, батаљона, касније бригаде).

6. Морал и дисциплина и мере за њихово јачање.

1) С обзиром да је муниција често скривана на влажним и другим неподесним местима, морала је бити очишћена и проверена њена исправност.

Поред свега напред набројаног што доприноси јачању морала и дисциплине, донети су следећи ставови и мере:

а) развијати осећање самосвесне челичне дисциплине. У службеним односима обавезно се придржавати војничких обичаја у односу потчињених и претпостављених, примати и давати рапорте у ставу мирно, поздрављати антифашистичким поздравом (стиснута песница принета слепоочници, у строју претпостављени поздравља са „смрт фашизму“ а борци отпоздрављу са „слобода народу“);

б) успоставити правилан однос између командира и комесара, већ према дужностима које им припадају. Командир и комесар према својим дужностима сачињавају целину, која мора хармонично да ради и иступа пред борцима. Та хармонија се не сме нарушити ни по коју цену;

в) развијати другарство међу борцима, међу друговима и другарицама;

г) женидба је дозвољена, али друг и другарица не могу бити у једној чети, нити заједно живети. Друг и другарица који су дошли у одред морају се раздвојити у две чете те и за њих важи све као за новостворене односе. Они могу живети заједно само изван јединице када прилике то дозвољавају. Забрањује се заједничко спавање другова и другарица, које би се практиковало због зиме због недостатка покривача;

д) борци-другарице су пуноправне као и борци другови. Зато када оне врше све војне дужности као и другови не могу и не смеју им се давати још и неки изванредни послови (као што је прање и крпење, кување и т. слично);

ђ) васпитавати борце да извршују наређења; контролисати извршење наређења и узимати кривце на одговорност;

е) тражити и развијати код бораца осећање одговорности; контролисати држање бораца у борбама;

ж) борити се против пића, али дозвољавати пиће оним друговима који су на то навикли. Само да им се дозвољава на организован начин пијење, тј. да четни економи имају код себе пиће и да тим друговима они дају одређену количину у одређено време као следовање. Најстрожије забранити напијање;

з) вршити редовну смотру бораца и свих њихових ствари.

Забранити најстрожије прикривање заплених ствари; забранити примање „поклона“ или „куповине“ ствари, које би борци могли да „добивају“ или чине за време борбе или у дотацију са непријатељем или народом, јер се показало да би такви „поклони“, „куповина“ могле да буду изнуђене.

Најстрожије забранити крађу. Прма непоправивим крадљивцима у специјалним ситуацијама примењивати и најстрожије казне;

и) забранити назив „теренци“ који указују борцима да су политички руководиоци из позадине тобоже исто што и они, партизани, само на „лакшем“ месту. За све позадинске политичке раднике увести назив „политички радници“. Борцима објашњавати да политички радници нису теренски партизани, већ одговорни политички радници-руководиоци на чији се рад ослањају и саме војне јединице;

ј) казне у војсци су следеће: 1) дисциплинске: а) критика пред четом, б) критика пред одредом, батаљоном, в) прекоредна служба, г) опомена, д) укор. 2. судске: а) удаљавање из одреда, б) смрт.

7. Чување људства и губици

а) командири и комесари односно команданти и комесари су одговорни за сваки губитак. Зато штабови морају испитати сваки случај губљења другова, како је до тога дошло, чијом кривицом и предузимати одговарајуће мере (казне, побољшати војни и политички рад, побољшати хомогеност јединица итд.);

б) повећати одговорност штабова за људство на тај начин што ће штабови добро руководити акцијама и борбама, што ће добро простудирати план акција и борби, што ће правилно искоришћавати терен, околности и слабости противника да би са што мање губитака наносили ударце непријатељу, што ће се на тај начин борци осећати сигурним у рукама штаба и што ће на тај начин бити непотребно да командири, команданти и комесари врше оне послове, које треба да врше борци, али их они не извршавају, јер се не осећају сигурним. Другим речима, повисити до нивоа стварних руководиоца, чиме ће се правилно искоришћавати и чувати људство а и сами штабови;

в) повећати политички и војни ниво бораца, усавршавати их свакодневно, не дозволити да у борбу улазе нови, неискусни и необучени борци;

г) не водити у акције и борбе другове борце из разних јединица, који се први пут скупљају у једну јединицу, ради неке акције, као напр. борба на Букуљи, јер таква јединица не може бити хомогена целина, довољно убојна јер се при том чак и борци не могу међусобно познавати, а камоли добро сарађивати међусобно;

д) у оквиру војне обуке обратити пажњу на замаскирање, узимање заклона, на осигурање при логоровању и при покрету итд.

8. Снабдевање (интендантура)

а) организовати резерве у храни на начин како је на саветовању постављено;

б) организовати позадинску интендантску службу;

в) организовати унутрашњу (одредску односно батаљонску) интендатуру и кухињу: ношење хране уз одред, батаљон бар за један до два obroка, ношења прибора за кување или држање тог материјала на одређеним тачкама;

д) организовати крпљење одећа, веша, обуће у самим јединицама;

ђ) организовати чување и правилну расподелу скупљене од народа обуће и одеће;

е) организовати прављење обуће

9. Санитет. Побољшати садашње стање санитета како у јединицама тако и изван њих;

а) поред санитетског референта имати изучене болничарке и припремљена носила (само платно);

б) организовати систематско чишћење од вашију, негу ногу, прање тела и веша;

в) позадински санитет побољшати увођењем најстрожије конспирације на начин како је изнето на саветовању. Даље организовањем апотекарске службе, тј. стучног прикупљања и чување санитетског материјала.

III. АКТИВНОСТ, АКЦИЈЕ, НАРОД

1. Акције, борбе, репресалије

а) избежавати случајне борбе, наметнуте заселе, препади и упади морају бити основне акције. Тежиште акције мора бити уперено против окупатора, транспорта железничког и путничког;

б) са окупаторским трупима изнуђивати борбу на најповољнијим местима за наше јединице, и у борби их разбијати и уништавати.

2. Војни рад у позадини

а) све партијске организације и организације Нар.осл.борбе (НОО, УСА-ОЈ, АФЖ) морају посветити пуну пажњу најширој војној обуци у позадини као једном од најглавнијих својих задатака;

б) стварати војне десетине од одраслих и омладине за одбрану села од Дражиних банди, за заједничке акције са одредом за одбрану жетве.

3. Мобилизација

Појачати мере за мобилизацију људства за одреде и батаљоне;

а) активизација војних десетина;

б) оружање и организовање народа око војних десетина за борбу против Дражиних насиља;

в) оружати и организовати народ за одбрану жетве итд;

г) појачати политички рад у позадини;

д) упознавати стално народ са најновијим и свакодневним успесима Црвене армије, савезника и наше Народноослободилачке војске и партизанских одреда у Југославији.

4. Ликвидације

Ликвидације вршити над непријатељима народа, шпијунима, потказивачима, убицама и пљачкашима. Ликвидације вршити: на предлог сеоског односно месног НОО-а, а по одлуци народног суда који се образује код окружног НОО-а, односно по одлуци војног суда, које образују штабови.

5. Реквизиција и конфискација се врше према наређењу Врховног команданта друга Тита од 15-IX-1942. г.

6. „Сеоске страже“

Издати наређење Штаба тзв. „сеоским стражама“ које постављају надзоре односно дражиновци у појединим селима. Упознати (са) наредбом те „сеоске страже“ да не врше издајничку улогу и да ће се према њима после упознавања са овом наредбом најстрожије поступити."¹⁾

1) Архив Србије, ГШС-85. Оригинал писан на машини.

Према напред наведеном документу војно саветовање је одржано од 9. до 13. августа 1943. год. Међутим, ни почетак ни свршетак саветовања не поклапа се са осталим документима којима се располаже. И неки учесници саветовања мисле да почетак и свршетак саветовања не одговара, није тачан, тј. није као што је у документу назначено.

Војно саветовање је почело 6. августа рано изјутра на Букуљи. Увече, када је завршен рад, Благоје Нешковић-Михаило и Мома Марковић-Вук су, уз претходну консултацију са „домаћинима“, одлучили да се саветовање настави сутрадан, 7. августа, на планини Венчацу. Разлози за овакву одлуку били су: прво, учесници саветовања дуго су на Букуљи па је претила опасност да непријатељ дозна да се овде налази већи број бораца; друго, наставак саветовања на Венчацу растеретио би припремања хране села Врбицу, Јеловик, Гараше и Вукосавце. Сада би храну организовали активисти из Бање и Брезовца.

После вечере сви учесници саветовања спавали су у Букуљи. Обезбеђење је као и раније вршио први батаљон НОВ Србије. Изјутра рано, пре сванућа, сви су кренули према планини Венчац и у свитање стигли на тзв. „Седло“.

Штаб Батаљона одмах је послао патроле да извиде да ли у широј околини случајно нема непријатеља. Једна од наших патрола убрзо се сукобила са једном групом бугарских војника и то на најстрмијем делу Венчаца. Одмах је било јасно да се саветовање не може наставити на Венчацу. Одлучено је да се одмах сви повуку са Венчаца у правцу Рудника и тамо настави саветовање. У току повлачења рањена је Божидарка Дамњановић-Кика, члан Окружног комитета Младеновац.

У извештају Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) упућеном Покрајинском комитету 12. августа 1943. г. стоји:²⁾

„... Борба (са Бугарима — ММ) је била у близини Венчаца. Наша једна чета извршила је јуриш на Бугаре и запленила 1 тешки митраљез, 2500 метака, 2 тешка бацача мина, неколико сандука бомби за бацаче, бацач неисправан, док су остала два комплетна са свим справама, 20 шлемова, 1 пушку. У борби је погинуо 1 Бугарин, а број рањених није нам познат. Остали који су били поред бацача и митраљеза побегли су. Према непровереним вестима, из те борбе дезертирало је 30 Бугара. Ми нисмо имали жртава ни рањених.

... Јуче је (значи 11. авг.-ММ) завршено војно саветовање на коме су присуствовали политички руководиоци и из суседних округа...”

Из извештаја штаба Првог батаљона НОВ Србије Главном штабу, од 1. октобра 1943. године, између осталог стоји:²⁾

1) Оригинал у ИРПЈ, бр. 7245

2) Архив Србије, бр. 4554.

„... Дана 7-УШ-1943. г. сукоб са Бугарима на Венчацу и Букуљи. Један официр и два војника бугарска погинула; код нас рањена једна другарица (Божидарка Дамњановић-Кика-ММ)..."

И непријатељ је регистровао ову борбу. У депеши команде СДС из Крагујевца од 8. августа 1943. године стоји:¹⁾

„... 7. овог месеца вршена је акција противу комуниста од стране СДС, Крајсполиције 31 и бугарских трупа на пределу планине Букуље и Венчаца стоп. У 8 часова истог дана 9 бугарска чета наишла је на групу од 100 до 150 комуниста у селу Каменарима²⁾ 3 километра западно од планине Венчаца стоп. У борби Бугари су изгубили 2 митраљеза. 2 бацача граната, 1 шлем и неколико ђебади и друге опреме стоп. Жртава није било стоп. На страни комуниста 1 комуниста и 1 комунисткиња рањена стоп. Потера и даље траје стоп.

капетан Стефановић..."

После ове борбе у први вечерњим часовима сви су стигли на планину Рудник, на место „Паљевине". На том месту настављено је војно саветовање 8, а завршено 11. августа 1943. године.

Према томе, војно саветовање почело је на Букуљи 6. августа. Наставак и завршетак овог саветовања планиран је на Венчацу, али је због блокаде Букуље и Венчаца 7. августа саветовање настављено 8. августа на Руднику и на Руднику завршено 11. августа 1943. године.

После овог саветовања направљен је мали предах.

ПАРТИЈСКО САВЕТОВАЊЕ

Партијско саветовање одржано је такође на планини Рудник 15. августа на једном пропланку недалеко од тзв. „Жагарових колиба".³⁾ Саветовању су присуствовали партијски радници-чланови ПК КПЈ за Србију и чланови окружног комитета Чачка, Ваљева, Крагујевца (Аранђеловца), Младеновца и Пожаревца.

1) Деша команда СДС Крагујевац од 8. VIII 1943. г
АВИИ, К-32, II Ф-15. л-51.

2) Каменар је заселак села Врбице код Аранђеловца.

3) На Руднику су за време рата постојале Жагарове колибе. У њима је Жагар хранио стоку за Немце па су народ и партизани то место назвали „Жагарове колибе".

Ови окружни комитети имали су велике територије. У првим месецима 1943. године радили су на подручју 35 срезова. Тако је Окружни комитет Младеновац обухватао срезове: врачарски, посавски, космајски, подунавски, грочански, великоорашки, јасенички и младеновачки.

Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац) радио је у срезovima: опленачки, качерски, колубарски (Лазаревац), лепенички, крагујевачки и гружански.

Окружни комитет Ваљево имао је 8 срезова — посаво-тамнавски, посавски (Обреновац), колубарски (Мионица), ваљевски, рађевски, подгорски, азбуковачки, рачански, с тим да продиру према Мачви и Ужицу.

Окружни комитет Чачак радио је у срезovima: таковски, љубићки, трнавски, драгачевски, а поред ових имао је задатак да продире у жички, пожешки, моравички и ариљски срез.

Окружни комитет Пожаревац обухватао је срезове: пожаревачки, млавски, рамски, звишки, жагубички, поречки, ресавски и деспотовачки.

У првој половини 1943. године у овим окружним комитетима било је 25 чланова рачунајући и секретара. Тако је Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац) имао 6, Окружни комитет Младеновац 6, Окружни комитет Ваљево 5, Окружни комитет Чачак 3 и Окружни комитет Пожаревац 5 чланова комитета. Овај број чланова комитета евидентиран је и у извештају Покрајинског комитета упућеном ЦК КПЈ половином 1943. године.

На подручјима на којима су радили окружни комитети постојала су и среска партијска руководства. Тако је половином 1943. године, по евиденцији Покрајинског комитета, било у свих 5 округа 15 партијских руководства са 52 члана: ОК Младеновац је имао 6 среских руководства са укупно 20 чланова, 15 партијских организација са 66 чланова и 44 кандидата за чланове, 41 народноослободилачки одбор и 12 одбора Антифашистичког фронта жена.

ОК Крагујевац (Аранђеловац) имао је 4 среска партијска руководства и једног друга задуженог за рад у гружанском срезу, са укупно 14 чланова среских комитета, 12 партијских организација са 121 чланом и 39 кандидата за чланове (у овај број урачунато је и 16 чланова КП у одреду), 46 НОО и 2 одбора АФЖ.

ОК Чачак имао је 3 среска партијска руководства са 14 чланова, 22 партијске организације са 74 члана и 20 кандидата за чланове КП.1)

ОК Пожаревац имао је Месни комитет у Пожаревцу од 3 члана, (срески руководства није било), 17 партијских јединица са 114 чланова и 27 кандидата за чланове (урачунато 15 чланова КП из одреда) и 33 НОО.2)

ОК Ваљево у овом периоду имао је једно среско руководство од 3 члана, 4 партијске јединице и укупно 23 члана партије.

1) Извештај ОК Чачак КП од 13. фебруара 1943. године.

2) Подаци пре тзв. Хензелове офанзиве на територији ОК Пожаревац.

На партијском саветовању констатовано је да се број среских партијских руководства и њихових чланова прилично смањило. Известан број је погинуо, а неки су по задатку отишли у нашу војску.

Укупно на територији свих 5 округа било је 70 партијских организација са 287 чланова и 128 кандидата за чланове КП, 120 НОО и 14 обора АФЖ.

На дан саветовања 1) Број чланова свих пег окружних комитета износио је 27, значи повећање за два члана.

На саветовању је дошло до незнатне измене и у територији. Тако је Посавски срез (Обреновац) припао ОК Младеновац. До саветовања је припадао ОК Ваљево. Село Раниловић раније је припадало ОК Младеновац, срез космајски. Одлучено је да уђе у сатав среза орашачког, односно да припадне ОК Крагујевац (Аранђеловац).

Затим је било речи о томе како раде окружни комитети, имају ли секретаријате и бирое комитета, како одржавају везе између себе, какве су везе и односи са суседним окружним комитетима итд.

Анализиран је рад среских руководства и партијских организација. Констатовано је да је рад и у руководством и у партијским јединицама подељен по секторима: организационо питање, политички сектор, војска, НОО, омладина, жене и разно. На састанцима партијских руководства често је била на дневном реду критика и самокритика.

Сви дискусанти износили су недостатке у вези са конспирацијом и фамилијарношћу у вези са тим, о будности према непријатељу и држању похапшених пред непријатељем итд.

После изношења потребних података и искустава у раду дискутовали су скоро сви чланови окружних комитета као и чланови Покрајинског комитета.

ДИСКУСИЈА

Дража²⁾ — Сматра да Посав.(ски срез) Обрен.(овац) треба да припадне Млад.(еновцу) јер им је то згодно територијално и зато што је **Млад.**(еновачка) орг.(анизација) у суседству јака.

О Тамнави нема став. Јасен.(ички) срез преко пруге (**Београд—Ниш**) не може да припадне Шум.(адији) јер у том појасу немају ништа.

ОК — (на) најбољи начин функц.(ионише) као Пож.(аревац) и Кос.(мај) база.

2) Дража—Драгослав Марковић, тада секретар ОП КПЈ Младеновац.

Везе као у Пож.(аревцу) само сматра да треба да буду легадни курири и да пунктови буду куће.

СК (среске комитете) само Кос.(мај) има у свим срез.(овима). У Кос.(мајском срезу) добри секретари, остали чл.(анови) нису такви и то је грешка ОП (Окружног поверенства) које није дало помоћ.

Сматра да су у Чач.(ку) правилно поступили што стварају СК (среске комитете) без ћел.(ија) у срезу.

Неправилно раде у Ваљ.(еву) што трпају све кадрове у један срез.

Јед.(инице) — највише грешили (у) Кос.(мају) јер ту је највећа несразмера **између** утицаја на масе и броја чл.(анова) П.(артије).

У Пож.(аревцу) исто слабост јер је парт.(ијска) орг.(анизација) била јача. Виши степен организ.(ације) па ипак се секташило у погледу примања у парт.(ију).

Парт.(ијски) акт.(иви) најбол>е средство за ницање парт.(ије).

Васпит.(ни) рад — свуд слаб.

Партијност — недовољна свуд. Дисц.(иплина) просечна.

Јед.(инице) нису биле организат.(ори) већ су често примале улогу НОО. Треба завести ред почев од најосновнијих и најситнијих ствари (плаћ.(ање) чл.(анарине) дневни ред.)

Павле¹⁾

Раниловић да припадне ОК Краг.(ујевац).

Слаже се са Др.(ажом) о Јасен.(ичком) срезу.

У односу на Чач.(ак)²⁾

ОК — слаже се са Држ.(ом).3) Објашњава да они нису сасвим остварили то **јер** су сматрали да ће више помоћи орг.(анизацијама) а није било ни реакције.

(Мисли да) курири (треба да буду) илег.(алци).

СК (срески комитети) без довољ.(ног.) обезб.(еђења). Рад није правилан утолико што су чл.(анови) СК трчали по терену а нису се задржавали уз поједину орг.(анизацију), да је ојачају.

Недостатак СК је што су се задржавали на според.(ном) раду (вођење **чете итд.**).

Нису били смели у издизању кадрова у СК. Те кад погину, онда се види какви су били.

С друге стране задржавани су у СК људи који су били непокретни, али са неким традицијама.

Јед.(инице) — слабе, јер су се руков.(одства) више ангажов.(ала) другим стварима него орг.(анизационим) пит.(ањима).

1) Павле Душан Петровић-Шане.

2) Узаписнику није ништа више записано.

3) Мисли се на рад ОК.

Акт.(иви) нису ствар.(ани). Схвата потребу.

Чување кадр.(ова) — сматра да није ствар само у кретању, већ да се има об.(авештајна) служба, да се буде будан. Код њих је један само пао у кретању.

Сматра да су Ваљ.(евци) били врло слаби у орг.(анизационом) пит.(ању) јер су сасвим запоставили орг.(анизациони) рад иако су имали кадрова.

Исто сматра да су сасвим запоставили тај рад.

Пож.(аревац) — да су се показали слаби да поуче и очувају људе (од) реакције него су пустили ОК СКОЈ-а да падне и други.

ДараП

Сматра да су неке ствари неплански постављене. На пр. да ОК има обавезно базу. Код њих, вели, не може тако да буде, јер нема орг.(анизације).

Везе — само илегални курир, јер су легални људи недисципли.(иновани), нетачни, окупирани својим послом.

Курс — Мира²⁾ није схватила да она поставља проблем техн.(ичку) орг.(анизацију) курса, а не да се колеба. Она увиђа потребу.

Сматра да срез Пос.(аво) — там.(навски) гравитира Ваљ.(еву).

Милутин.³⁾ Ако другови из Кр.(агујевца) могу да обухвате цео Качер⁴⁾ нека узму. Ручиће ће Чач.(ак) да узме.

Поставља се питање зашто је тако слаба парт.(ијска) орг.(анизација) (што констатује у односу на велики наш утицај на масе).

Он сам је имао неправилно схватање да треба створити једно језгро најбољих који ће ићи у масе.

Сад схвата да орг.(анизација) ниче кроз пол.(итички) рад.

Подвлачи да су сами већ увидели своје запостављање орг.(анизационог) пит.(ања). А подвлачи да ни други окрузи нису у томе успели.

Предлаже да се на саст.(анку) Мих.(аило) и Вук⁵⁾ осврну на реферат Тита о орг.(анизационом) пит.(ању).

Проблем разних функц.(ионера) у СК. Истиче да ће им много користити ово саветовање, јер Пож.(аревац), Кос.(мај) и Краг.(ујевац) са јачим орг.(анизацијама) изнели су пуно искуство.

Шта је руководилац? То му није јасно. Кад је орг.(анизација) развијана јасно му је. Али ако нема орг.(анизације), као што је случај код њих, не зна шта треба. Он је схватио да прво мора да се реши питање опстанка. А то је везано са пол.(итичким) радом, кретањем и повезивањем широко.

Другови имају право да критикују, јер упоредо са овим није стварана и орг.(анизација). Хоће искрено да призна шта их је задржало. Они су имали

1) Дара—Милица Павловић, тада секретар ОК Ваљево.

2) Мира—Вера Милетић, тада члан ОК Пожаревца.

3) Мклош Минић, тада секретар ОК Чачак.

4) Срез качерски.

5) Михаило—Благоје Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију,

Вук—Мома Марковић, члан ПК и комесар ГШ за Србију.

искуства у Ваљ.(еву) са људима који су били примљени у П.(артију) па били слаби и провалили. Зато су сада приступили темељном учењу људи и проверавању, да би их касније кандидовали као сигурне. Јер веле да нису обично наишли на праве људе. Зато ће сад — прво да се широко упознају и повежу да би извршили сигуран избор. Али има већ 2 мес.(еца) како је нађено пуно добрих људи, сигурних и проверених али нису ни канд.(идати) ни чл.(анови). Правилна је примедба другарице М.(ире) да нису смели да раде један посао одвојено од другог. Подвлачи да су они то увидели на задњем састанку и да ће се исправити. Траже да се одвојено цени како су схватили ствар (јер су правилно схв.аили) зато су запоставили тај рад.

Опет подвлачи да они морају овако да трчкарају, мада је рекао да су већ пре 2 мес. имали услова за СК. Не увиђа ту решење питања руковод.(ства).

О курсу — сматра (за) неопх.(одним).

Истиче као најважнији од проблема садржај и поделу рада у јед.(иници).

Приметио је да има случајева да људи одбијају да уђу у Парт.(ију) (посавски). То се њему дешавало и сматра да то снижава ниво парт.(ије) и да (то) не би смело да се дешава више.

Демид¹⁾ схвата да су погрешно радили. У питању канд.(идата) мисли да су сви, сем Шум.(адије) били секташи, а да је код Кос.(мајца) био случај, да канд.(идате) држе и по годину дана. Пита да ли треба повезивати поједине члан.(ове) из разних села. Истиче да треба обратити пажњу питању зачлањивања људи по градов.(има) а не само у селу.

Вук²⁾ — слаже се са тер.(иторијалним) разграничењима која су већ предложена. У погледу Д. Мил.(ановца) да продиру и из Зај.(ечара) и из Пож.(аревца). За сад продирати свуд, а ако се исти побољша, делимично на више округа. На пр. биђе посебан ОК Обреновац. за сад Пож.(аревац) да продире у Десп.(отовац).

Из извештаја се види огромна несразмера између нашег утиц.(аја) и парт.(ијске) орг.(анизације). То је нарочито случај са Чач.(ком) и Ваљ.(евом) где се још од 1936. године ради на селу. Пред ове се округе поставља чим да се почне.

Јер се Гасто тамо и нема парт.(ијске) орг.(анизације), јер 20 чл.(анова) није ништа поготову ако се ни они не осећају.

Одговара не питање како да функц.(ионише) ОК. Кад нема орг.(анизације) ићи у масе, али кроз широк рад стварати и парт.(ију).

Потребан је плански и орг.(анизовани) рад. Зато није случај ако се нема сталан стан, курири, руководства.

Пример како не треба: ,

1) Сретен Читаковић, члан ОК КПЈ Ваљево.

2) Момчило—Мома Марковић, члан ПК КПЈ за Србију.

Дража¹⁾ седи у шуми и ако дођу људи да донесу ручак, он одржи **конф.**(еренцију) — Павле²⁾ дође у село и држи **конф.**(еренцију) а јед.(иница) не зна о томе.

Мика³⁾ обилази сеоске јед.(инице) а СК не зна о томе.

О канд.(идатима) — и поред сталних напомена Вука свима нама није се ту обратила пажња.

О парт.(ији) — ударити тежиште тамо где има највише услова а одатле ширити рад.

СК — не гледати шаблон.(ски). Ако нема орг.(анизације) у срезу а има руковод.(ство) онда створити СК а ако нема никог јасно да се почиње широко и израста СК.

Важна је ствар: да се обично свуд опажа склоност за идејем по старој утабаној стази. То се осећа нарочито у Пож.(аревцу), Кос.(мају) и Шум.(адији) (склоништа, курсеви). При сваком постављању нових зад.(атака) опажа се отпор и наклоност за старим методама. Проблем секретаријата је најчешће био спорно питање. Обично се тек касније увиђа правилност парт.(ије). Директива о бази и секретаријату. На пр. другови из Шум.(адије) ће развојем орг.(анизације) бити приморани да имају стално секрет.(аријат) на окупу.

Питање курира — није неправилно да буду легалци мада је теже. — Другови из Шум.(адије) су грешили идући линијом — мањег отпора и узимали за курире најбоље људе (Жућа,⁴⁾ Шарац,⁵⁾ Степа) место да од њих стварају руковод.(иоце). — Предност **Је** у легалним куририма.

За то је потребна јача парт.(ијска) орг.(анизација) и дубоко свестан рад.

Једин.(ице) — Ретко је видети сол.(идно) срес.(ко) рук.(оводство) а камоли јед.(иницу). То је слаб рад. У систему рада ОК. На пр. ако треба држати **конф.**(еренцију) да отиде руков.(одица) и да пре научи члана парт.(ије) шта да говори. Полако се тада навикава. Треба да буде пракса да сваки руковод.(илац) стално учи примером ниже руков.(одиоце) (кандидација, формирање јед.(инице) саслушања).

Чување кадрова — У сваком парт.(ијском) матер.(ијалу) пише о томе а у пракси се не остварује како треба. — Није ствар у копању рупа, већ анализирање како су падали (кадрови) до сад, и од тога се подучити и отклонити те узроке.

То значи: појачати будност и конспирацију, кретање, предањивати у сигурним становима код проверених људи а за то се ослонити на јед.(иницу) и у случају реакције имати склониште. Пример нека буде ррг.(анизација) у Бгд.

1) Дража Марковић, секретар ОП Младеновац.

2) Душан Петровић—Шане, секретар ОК Крагујевац (Аранђеловац).

3) Милован Милосављевић, члан ОК Крагујевац (Аранђеловац).

4) Жућа—Радомир Илић.

5) Шарац—Ђорђе Ђурић.

Ми можемо да захвалимо само томе што (је) непријатељ до сад био везан за градове, а није још био израдио систем напада на село. Сад је то почео и има брзе резултате (Ковачевац).

А шта све још може да учини, ако се користе нашом небудношћу, није тешко сагледати.

Непријатељ више не пита за партизана, већ за парт.(ијске) функц.(ионерере). Он улази у наш рад брзо.

Будност — (Млад.(еновац). Смед.(ерево) не води се рачуна о онима који се врате из логора и чује да су се добро држали, међутим, они су издавали. Било је тако и у Краг.(ујевцу) — Завести најстрожију одговорност у томе погледу-

Пратити развој орг.(анизација), треба чувати извештаје, имати картотеку и др. а за то треба добро склон.(иште).

Мих.(аило)¹⁾ Примети се да извесне орг.(анизације) успевају да на терену постигну доста и тада су другови јако задовољни њима и могу добро да раде. Али ако се удубе више у детаље рада и анализирају их, открије се не мало слабости.

Слабости наших орг.(анизација). Долази до следећег: губитак старих кадрова, прилив нових, нови задаци, који траже више личне одговорности, више снажљивости, искуства.

Зато се и поставља као основно и главно питање учврстити и ојачати наше парт.(ијске) орг.(анизације). А да додамо: и обновити.

Принципијелно постављамо: да једна ћел.(ија) мора да има као базу једну територ.(ијкалну) или предузетну јединицу — Специј. (алне) прилике под условима илегал.(ности) не смеју да мењају тај принцип. (У Пож.(аревцу) се то неправилно постављало па су правили по 2 јед.(инице) у једном селу).

Ако стварамо општ.(ински) ком.(итет), онда ту улазе секретари бироа села или секрет.(ари) ћел.(ија) ако је по једна.

Да буде само једна ћел.(ија) у селу потребно је из више разл.(ога): село, 1 пред.(узеће) једна целина, дакле, њихови проблеми морају да се решавају на исти начин, преко бироа. Затим ради нормалног равномерног не може се створити једна јединица од члан.(ова) из 2—3 села. Они немају ништа заједничко, јер су разни услови рада. — Зато, ако имамо по једног чл.(ана) или канд.(идата) у неком селу ту стварамо актив не да би он био нека чврста трајна форма већ привремена да би што пре дошли до парт.(ијске) ћел.(ије).

Кад се говори о активу, треба разумети да ми не стварамо никакве друге активе (на пр. жена) већ само парт.(ијске) акт.(иве).

Ови акт.(иви) раде сав посао што (раде) и ћел.(ије). Разлика је што активност није члан парт.(ије) и има само дужност а нема права. — Јасно ако један активист има све особине чл.(ана) парт.(ије) нећемо га гурати стално у актив већ га одмах зачланити.

1) Благоје Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију.

Наравно н овај активиста мора да буде поштен чов.(ек) а оданост и активност да му се провере, да би тако стекао право чланства. — У раду навикати активисте на дневни ред, расподелу рада, личну одговорност. Јер они су најбољи у селу и будући члан.(ови) парт.(ије). Зато треба настојати да се акт.(ив) ствара у селу пре свих других (народноослободилачких) орган.(изација) макар како био слаб акт.(ив) он ће више овде да користи него да мора да долази чл.(ан) срес.(ког) ком.(итета) ради обилажења.

Није правилна пракса да се у селу где нема ништа ствара НОО па актив.

Активистима треба рећи да нису чл.(анови) парт.(ије) али да су ван парт.(ијски) комунисти. Треба им говорити о парт.(ији) и условима за чланство, и тако их припремамо. У извесним случајевима кад је актив добар и може цео да прерасте у јед.(иницу) ми ту прескачемо степен кандидације. Ако није тај случај можемо само по неког кандид.(ата) зачланити, а да и даље ради у акт.(иву). Код актива развијати будност, конспир.(ацију), дисциплину.

Вук — да се не схвати погрешно питање да се у селу пре свега ствара акт.(ив) наравно ако су услови другачији, онда ћемо и другачије поступити; не треба бити шаблонист.

Ако је актив зрео да пређе у ћел.(ију) вршити примање скупно.

Мих.(аило) — Како почети рад да се дође до акт.(ива). Личне везе, пол.(итички) рад, канд.(идовање), интер.(есовање). Важно је одмах оргн.(изованим) пол.(итичким) радом почети.

Са конфер.(енција) издвајати најбоље и давати им задатке.

Велики недостат.(ак) код свих орг.(анизација) се приметио баш — недовољан орг.(анизован) рад уопште међу самим нашим парт.(ијским) активистима, чл.(ановима), парт.(ије) и рук.(оводствима). Ова појава је у суштини (код) свих наших орг.(анизација), слабости. — После тога неорганизован рад са народом. Психолог.(ија) селџака, нетрпљење дисц.(иплине) и орг.(анизованог) рада, анархичност, — све то утиче на успешан рад у селу, али нас та сеоска стихија често ухвати за гушу и ми не спроводимо орг.(анизован) рад.

Али ако ми ову прву слабост у себи отклонимо отпашће и ове (друге).

Организованим радом ми постижемо: да људе више подстичемо на рад и појачавамо одговорност, вршимо контролу, брже васпитавамо, шире и брже се повезујемо са осталим масама.

Треба далеко бежати од либер.(алних) форми рада, ослобађати се укочености и слеђености.

Недостатак у јед.(иницама) — Немање плана у раду, немање дневног реда. **Днев.(ни)** ред је огледало •садржине рада.

1) Изв.(ештај) секретара

а) нове директиве

б) мишљење и оцена нашег рада

в) прорада матер.(ијала)

г) пол.(итичка) и војна ситуација

2) Организ.(ационо) питање

а) кандидати

- б) примање нових
- в) кривице и искључивања
- г) дисципли.(ина)
- д) држање
- ђ) будност
- е) конспирац.(ија)

ж) крит.(ика) и самокритика (повремено)

— (о орг.(анизационом) пит.(ању) реферише сваки члан, у вези са људима које он обухвата. Ово питање је дисање и кривоток сваког члана парт.(ије).

О будн.(ости), консп.(ирацији) и др. не мора се обавезно говорити на сваком саст.(анку), већ у вези са том конкр.(етном) ситуацијом.

О крит.(ици) и самокритици. — приметио је Мих.(аило) да се она не поставља онако као што то поставља Лењ.(ин) и Стаљ.(ин) на научној основи. Код нас се она спроводи углавном кроз другарско исправљање једни других, и то често врло обазриво и низ длаку.

Крит.(ика) и самокр.(итика) се спроводи обавезно на сваких месец дана.

з) **Полит.(ичко)-просв.(етно) восп.(итни) рад.**

а) Линија нар.(одно) — ослободилачка бор.(ба)

б) Рад на окупљању народа (предавања, течајеви)

По овом питању је одговоран један друг, али тако да га он организује унутар саме јединице, да припрема материјал, да контролише све другове шта у томе правцу раде на својим секторима (АФЖ, УСАОЈ, НОО). Слабост у овом раду до сад је била у слабом или никаквом раду НОО организација.

Додатак уз тачку 2 —

Васпитни рад и курсеви. —

Васпитни рад се спроводи кроз теорет.(ске) састанке јед.(иница) једном недељ.(но). До сад није правилно провођен јер се узимала обично истор.(ија) од почетка па се натезало редом, и никада се до краја није изучила. — Међутим **ови** саст.(анци) треба да буду заокругљени, да се ту обрађују поједине теме, проблеми, поглава историје. Ови саст.(анци) треба да буду консултације а **сваки** појединац је дужан да самостално ради и учи, да чита ист.(орију) и **остало**. На овај начин се више захтева од сваког рада над собом, али се више и **добије**.

Курс. — Показало се неразумевање курсева. Они се не организују само за **окр.(ужна)** и среске руковод.(ства) већ и за кандид.(ате) и симпатизере. **Матер.(ијалних)** услова за ове кратке курсеве има: има истор.(ије) СКП ;б) Основи **Лењ.(инизма)**.

Како се одржавају курсеви?

Са легал.(ним) људима макар организовати одржавање ноћу. — Али правилно је да се људи окупе на једном месту и ту остану и раде 10-15 дана —

План: 1) Разв.(итак) друштва, 2) теорија Парт.(ије) 3) орган.(изационо) пит.(ање) 4) Пролет.(ерска) рев.(олуција) 5) дикт.(атура) пролет.(аријата) 6) страт.(егија) и такт.(ика) 7) сељ.(ачко) пит. 8) нац.(ионално) пит. 9) Усгав и о СССР, 10) О П имп.(еријалистичком) рату и његовом претварању у ослоб.(одилачки) 11) кратак преглед развитка наше Парт.(ије).

ПК истина није довољно помоћи указао орг.(анизацијама) у погледу курсева, али неодржавање курсева није зато било, већ због несхватања тога питања од руковод.(ства).

4) Војни рад у позадини

Пре свега сваки чл.(ан) парт.(ије) треба да схвати да је мобилисани војник. Отуд сваки мора да зна да рукује оружјем. Задачи по овом пит.(ању), организовање десетина и прикупљање оружја. — За овај сектор одговара један друг. Он има да вежба десетину и организује акције у оквиру села. Остали члан.(ови) морају обавезно да буду чланови десетине и да иду у акције. Могу и сами да организују и воде своје десетине.

5) НОО, АФЖ, УСАОЈ

Зависи од броја чланова у јед.(иници) колико ће другова бити одговорни по овом сектору. — Оно што одлучи да преузме напр. НОО, то мора да понесе и сви чл.(анови) кроз масе и да се за исту ствар залаже у организ.(ацијама) за које сам одговара. Пол.(итички) рад у овим орг.(анизацијама) мора да тече једнообразно и о томе се стара један чл.(ан) јед.(инице).

6) Разно

Да би ојачали нашу парт.(ијску) орг.(анизацију) морамо да поправљамо брзо стање и рад на селу. Али да нас то не заведе, не смемо да запустимо градове. Јер из њих добављамо увек нове кадр.(ове), а они су и пол.(итички) и екон.(омски) центри срезова и об.(авештајне) службе. Исто и рудници.

СК — Од тога какви су срес.(ки) руковод.(иоци) зависи какве ће бити јед.(инице). Поједине одлуке које од нас приме разрађују и преносе на јединице. Али се грешило, да се у низу добијених директива запостављају старије. Зато ОК мора да води рачуна какве је директиве давао и да редовно тражи да СК реферише о спровођењу. (Ово важи и за ОК у односу на ПК). Друго, важно питање је да СК спроводи правилну политику кадрова. 1) да има правилно мерило квалитета људи, 2) да правилно издиже кадрове, 3) да вешто искоришћава кадрове (не може сваки да ради сваки посао), 4) да правилно размешта кадрове, 5) да помаже кадрове матер.(ијално) и у уздизању, 6) да чува кадрове.

Услови да је друг добар:

- 1) најдубља оданост Парт.(ији),
- 2) Најтешња повезаност с масама,
- 3) Самостално оријентисање и са смелошћу доношења одлука.
- 4) Дисциплинованост (да има истрајности, и издржљивости, да нема колебања).

ОК — Пре свега да се мисли увек иа попуњавање ОК и на то да се спрема замена сваком чл.(ану) ОК. На пр. секретар треба да преноси постепено тежиште свога рада на неког другог. То је свуда било неправилно, чак се и секташило.

Руководити значи имати чиме руководити. Пож.(аревац), Кос.(мај) и Шум.(адија) прешли су важан период развоја и много искусили. Они су направ.(или) крупан корак напред и они су стварна окружна руковод.(ства). Пракса Пож.(аревца) и Кос.(маја) је добра али да се не претера у непокретности у стану, јер то утиче на срес.(ка) рук.(оводства) и на масе, ако се чл.(анови) и секретар не виђају. Пракса Шум.(адије) није лоша, исто, добра им је покретљивост, али да имају и осигуран стан за архиву и матер.(ијал) и састанке. Имати резерв.(не) станове, за саст (анке) при кретању.

Техн.(ика) и радио морају да буду близу штаба ОК. Везе(из) међу окр.(ужних) комитета само техн. природе, за састанак тражити дозволу од ПК

Односи да буду здрави, комунистички, да се све достави Парт.(ији) ако нешто није добро, а не да се дозволи да ма ко напада неког руковод.(иоца) јер то је напад на парт.(ију).

Краг.(ујевац) — Много су учинили и стекли.

Закључак. — Наша Парт.(ијска) орг.(анизација) је јединствена, без фракционаша, без непријателских елемената. Било је неколико случајева издаје, али није нанело велику штету Партији. Слабости у Ваљ.(евској) и Млад.(еновачкој) орг.(анизацији) нису биле таквог карактера да су долазиле злонамерно, да униште Парт.(ију), већ баш што су волели Парт.(ију) али су лутали и грешили у жељи да је користе.

II СКОЈ

Карактеристично је да у свих пет округа није било Ској.(евске) орг.(анизације) као самосталне орг.(анизације). Чак у Чач.(ку) и Ваљ.(еву) није ни било тога рада. Најтемељније је стање у Шум.(адији) где је било око 40 акт.(ива) а није било руководство. Није истина да није било Скојев.(ских) кадрова и руковод.(илаца). Било је углавном због слабости парт.(ијских) орг.(анизација) у постављању тога рада. Он је био препуштен парт.(ијској) орг. да га на терену спроводи.

Потребно је да би се овај рад обновио, ојачао и проширио, створити што пре ОК СКОЈ-а. Неправилно је до сад било да је парт.(ија) увек распоређивала кадрове на терену према парт.(ијским) потребама, за СКОЈ се није бринула много. Зато сад парт.(ија) мора да да, ако нема, један део кадрова за СКОЈ-евски рад, док не поникну нови из самог СКОЈ-а.

Функц.(ија) ОК (СКОЈ-а) разликује се од ОК П.(артије) јер има мање компликованости у раду, затим није нужно да имају секретаријат на окупу, већ сви чл.(анови) раде на терену а у 15 дана се сас.(тане) само секр.(етаријат)

ОК (СКОЈ-а) уз ОК П.(артије) и он координира рад. То је поготову ако на терену нема орг.(анизације) или је (она) слаба.

Ако нема људи из СК, створити ОК, макар он некад делао као срес.(ки) ком.(итет). Важно је да ће ови члан.(ови) ОК морати да мисле на читав округ, и тиме ће свакако мало више учинити.

Везе држати парт.(ијским) каналима, исто се и крећу чл.(анови) ОК (СКОЈ-а) тим путем по тер.(ену).

Водити рачуна да чланови СКОЈ-а не упознају много парт.(ијских) орг.(анизација) да би се искључиле провале.

СК — минимум од 3 чл.(ана). Треба да има и више чл.(анова) ради лакшег рада, јер је потребна стална и директна помоћ активима. Ради се преко општ.(инских) руковод.(става) и актива. Члан.(ови) СК поделе реоне среза међу собом, а кад се орг.(анизација) развије, замењује се. Саст.(анци) на 10-15 дана. Потребно је имати базу.

Активе не треба само формирати него остати дуже уз њих, развијати их, јер су сеоски омлад.(инци) склони несавесности, лежерности. Честа је погрешка била да су у актив узимани не Скојевци већ антифаш.(исти). Овде је рад увек био кочен. — За Окр.(ужни) и срес.(ки) СКОЈ препоручљиво је узимати илегалце, јер легални су мање савесни, више колебљиви. Везе са СК и ОК су директно обилажење, никакве писмене везе.

СК и ОК предлажу Парт.(ији) добре другове за Парт.(ију).

Ако негде нема актива, може се и треба стварати општин.(ско) руковод.(ство) и СК баш да би рад почео — а парт.(ијско) руков.(одство) нема неке спец. задатке да стварају активе где их нема, а где има да координирају рад појединих актива.

Потребно је имати смелости у уздизању Скојев.(ских) руковод.(илаца), што се није радило у свих 5 окр.

Реон.(ска) руковод.(ства) и нису баше препоручљива, она се практикују у раду.

Актив. — Ко може да буде члан СКОЈ-а. Било је случајева да се СКОЈ(ев-цем) сматрао сваки ко је за партизане. Међутим, Скојевац је сваки ко се осећа комунистом. Затим сваки члан СКОЈ-а мора бити у неком активу.

АкИви — се формирају на селу, фабр.(ици) и школи. Свако село треба да има једа актив: али издељен на мање групе ради лакшег рада. Секрет.(аријат) ових група чине сеоско руковод.

Садржина рада акт.(ива) — Раније је била празна, имамо саобразити рад СКОЈ-а ратном духу. Сад се појавом УСаОЈ-а мења ситуација и садржина је пунија.

Дневни ред:

1) СКОЈ: директиве

прорада матер.(ијала) (са руков.(одством) и

парт.(ијски) мат.(еријал)

2) Нови људи (нови чл. СКОЈ-а)

Развијање особина правих скојеваца.

3) Рад УСАОЈ-а

(Овај се рад проводи кроз борб.(ене) и радне групе, санит.(етске) екипе и васп.(итно) просв.(етне) групе)

4) Васпитни рад, учење Маркс.(изма) — Лењ.(инизма). (Правилно је да добри СКОЈ руковод.(иоци) иду на парт.(ијске) курсеве).

Васп.(итни) рад се базира у активу неке васп.(итне) групе. Ради се сав матер.(ијал) али и истор.(ија) и читају се романи.

Слабости су биле велике у раду, тројке, по градовима, несастајање актива без срес.(ких) руковод.(илаца).

УСАОЈ — Циркулар бр. 1 — дао је правилан пут за стварање НОС, али није дао начин како да се развије.

Циркулар бр. 2 је много исправио. Створен је Земаљски одбор УСАОЈ, а срес.(ке), Окр.бужне) и Покр.(ајинске) одб.(оре) нећемо стварати још да не буде одозго, да буду у њима Скојевци. Него ћемо прво формирати сеоске, градске и школске, па остале више форме.

РАД УСАОЈ-а не може да буде онакав као на слоб.(одној) тер.(иторији), али у многим исти.

Како стварати орг.(анизацију) УСАОЈ.

Ако у селу нема СКОЈ орг.(анизације), формираћемо одбор УСАОЈ и онда групе борб.(ене) и др. Ако има СКОЈ.(евских) акт.(ива), он ће стварати ове групе, и из њих ће моћи руковод.(ства). УСАОЈ и онда ће бити и одбора. Стварно ти одбори се састоје од делгата ових група организ.(ације).

Рад **чета** — ничу кроз помоћ, претварају се у организац.(ије) са дискусијама и забавним делом, са командиром и политикомом. Од ових 1 улази у сеоски одбор УСАОЈ.

Борб.(ене) десет.(ине) — Одабрати ако има који пристају да учествују у акц.(ијама). А то је скоро сва наша омл.(адине) која је умногом ратнички распол.(ожена). Пре свега стварати борб.(ене) десетине за обуку све омл.(адине) у оружју и фискултури, и стварати ударне групе за акције. И борб.(ена) десет.(ина) шаље делегата у УСАОЈ.

Санит.(етски) одбор — највиша форма тих окупљања жен.(ске) омл.(адине), одбор оних које су свршиле курс организује курсеве, користити се одредским лекарима за учење. — Ови санитет.(ски) одб.(ори) треба да у селима директно помажу одреду, кад дође да их испаре, окрпе, оперу, лече.

Просв.(етни) одб.(ор) — улазе млади који имају смисла за то: на мобама, славама, у раду оставрују рад и свој програм.

Скојевци као најсвеснији део омл.(адине) дужни су да буду најактивнији у УСАОЈ.

НОО

Органи власти у селу. Објављивати да у селу постоје одбори, али се имена знају само оних који су илегални јер то су обично и најугледнији људи те ће

јавно истицање њихове улоге још боље деловати на масе. — Одабирати у окрузима истакнуте угледне родољубе за формирање Већа за Србију.

АФЖ

Срамота је да нема нигде ових одбора. Да се приступи одмах томе раду.

Агитац.(ија) и пропаганда

За округ је неопходан агит-проп. Али непроверене људе, људе од струке, али без партијности, не треба узимати. Најсигурнији агит-проп је имао ОК. Може се имати још 1-2 чов.(ека) за радио-техн.(ичара).

У пропаганди и агитац.(ији) водити рачуна о конкретним, животним проблемима. Ударати углавном против Дражених парола. — Упоредо долази популарисање циљева НО борбе и наше Веће.

Растурање вести и материјала неопходно. Али га зато треба имати. Зато обавезно имати сређену технику.

Други методи агит.(ације) и пропаг.(анде) су конф.(еренције) и зборови. То раде партиз.(ани) и ми са њима.

За сваку ситуацију, за директиве, за помоћ — ту је слоб.(одна) Југосл.(авија). Њу мора сваки ОК да слуша.

Војска и одреди

Велика се важност придаје одредима. Данас Дражини теже томе да бране села, да тако освајају терен. У случају да Немци оду, да узму власт. — Зато одмах начинити јаке базе у планинама, и створити чете по срезов.(има).

Стил у раду

Наш стил у раду није био у духу рата. Наш живот је био неорганизован и недисциплинован, а било је и незнања. — Морамо се сами уживети у ситуацију и посао који мора да се изврши, да бисмо дали детаљна упутства нашим кадровима и да би они могли да се остваре.

Техника

Техн.(ика) мора да буде законспирирана и да за њу зна само 1 члан ОК.

Финансије

Чланар.(ину) редовно плаћати, прилог скупљати. — Ни један члан парт.(ије) не може да буде на терену НОФ.

Акције за помоћ организовати.

Оцена ситуације

Банде великосрпске које су до сад угњетавале наш народ, неће никад пристати на компромисе. Јер то би било уништавање Устава хегемонистич.(ке) Југослав.(ије), итд. Они о томе неће да говоре. Зато спроводе најцрњи терор да би задобили масу, власт и да' би се пред светом афирмисали као представници народа. У моменту бежања окупатора ми настављамо борбу против слугу окупат.(ора)."

О датуму партијског саветовања

У концепту записника са партијског саветовања стоји датум, „15. VII—43.

године". Напред је указано на нетачан датум војног саветовања. И датум партијског саветовања није тачан. Како су се тада месеци обележавали римским бројевима, можда је случајно изостављена једна усправна црта, па је уместо броја 15. VIII написан број 15. VII 43. г."

Ако се усвоји податак Б. ГТешковића-Михаила, тада рекретара **Покрајинског** комитета, а мора се усвојити, да је он на везу са чланом Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) Миком Милосављевићем у село Рабровац дошао 15. јула 1943. год., онда датум на записнику не може да се прихвати **као** почетак саветовања.

Од 23. до 25. јула одржан је састанак Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац) којем су присуствовали Благоје Нешковић и Мома Марковић. И овај састанак наводи на то да је партијско саветовање одржано касније јер у закључцима са овог саветовања нема ни речи о међуокружном партијском саветовању.

Напред је наведено да су се чланови Окружног комитета Младеновац и Окружни комитет Пожаревац, као и Мома Марковић-Вук, комесар Главног штаба и члан Покрајинског комитета, у путу према Букуљи сукобили са л>отићевцима у селу Ковачевцу, 30. јула 1943. г. У тој борби рањен је секретар ОК Пожаревац Божидар Димитријевић-Козица,¹ * а погинули су комесар и заменик командира чете Космајског одреда. И овај податак говори да партијско саветовање није могло бити 15. јула.

Још један податак који говори да је датум на записнику нетачан. Дванаестог августа Окружни комитет Крагујевац (Аранђеловац) упутио је кратко писмо Покрајинском комитету у Београд, у коме између осталог стоји:²⁾

„... Јуче је завршено војно саветовање на коме су присуствовали и политички руководиоци и из суседних округа. **Данас или сутра** (подвукао М.М.) треба да почне међуокружно партијско саветовање...”

И према овом документу види се да 15. VII 43. г. није могло да почне ово саветовање. У писму је наведено „данас” (12. августа) „или сутра” (13. августа) треба да почне међуокружно партијско саветовање. Могло се десити да је члан Окружног комитета погрешно записао датум слања писма Покрајинском комитету. Уместо 12. августа, можда је писмо требало да носи датум 13. август. У том случају „данас” би значило 14. августа, „или сутра” 15. августа.

Према томе, сви наведени подаци говоре да партијско саветовање није почело 15. јула, већ 15. августа 1943. године.

1) Зборник VII, Том I, књига 20, страна 445. (фуснота).

2) Докуменат у архиви ИРПЈ, бр. 7245.

Да партијско саветовање иије одржано 15. јула, како стоји на концепту записника, говори и писмо које је секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић-Михаило упутио у Београд 5. августа 1943. године.¹⁾
„Јови — Милану“

Драги другови,
Примили смо вашу пошту, писма од 23-УП, 30-УН, 28-УИ.
Овде смо сва тројица. Посла имамо до гуше, сада војно а онда и међуокружно, као што смо замишљали“.

* *

Ево кратких биографија организатора и учесника војног и међуокружног партијског саветовања на Букуљи и Руднику августа 1943. године.

Др БЛАГОЈЕ НЕШКОВИЋ-МИХАИЛО рођен је 1907. године у Крагујевцу у радничкој породици. Отац му је био железничар-машиновођа.

Основну школу и 6 разреда гимназије завршио је у Крагујевцу. После завршене гимназије 1926. године уписао се на Медицински факултет у Београду. Те године постао је члан СКОЈ-а.

У КПЈ је од 1936. године.

Учесник је шпанског грађанског рата. Борио се на страни републиканаца. У Шпанији је био председник Централне медицинске комисије интернационалних бригада, која је давала стручну оцену здравственог стања бораца.

Када је дошло до пораза републиканске Шпаније, Благоје и многи други шпански борци доспели су у француске логоре. Као лекар није хтео да напусти изнемогле ратнике које су Французи врбовали за Легију странаца.

После расформирања логора 1940. године Благоје је из Марсеља, са групом наших доброволца, кренуо бродом „Мина Матковић“ према сплитској луци. У Сплиту их је сачекала полиција, ухапсила и спровела у Загреб, а потом у логору у Билећу. После расформирања овог логора Благоје је протеран у Крагујевац, с обавезом да се јавља полицији сваког дана.

После два дана проведена у Крагујевцу отишао је у Београд и повезао се са руководећим људима КПЈ. Кооптиран је у ПК КПЈ за Србију. Септембра 1941. године именован је за секретара ПК. Све до јула 1943. године, када је дошао у Шумадију, илегално је радио у окупираном Београду.

После одржаног војног и међуокружног партијског саветовања августа 1943. године отишао је у Београд, а из Београда на југ Србије. Са Првом јужноморавском бригадом, преко Шумадије, отишао је у Санцак.

1) Архив Србије, ПКС, 350.

2) Јова-Василије Буха, члан ПК, Милан-Петар Стамболић, члан ПК.

Из Берана је Нешковић авионом отишао на Вис на састанак Политбироа ЦК КПЈ.

После ослобођења Западне Србије авионом се спустио на аеродром у Дивцима а одатле са нашим јединицама дошао у Београд.

Од маја 1945. године председник је владе НР Србије и секретар ЦК КПЈ за Србију.

Носилац је „Споменице 1941“.

Умро новембра 1984. године.

МОМА МАРКОВИЋ-ВУК рођен је 16. новембра 1912. године у селу Поповићу, Младеновац у напредној учитељској породици. Отац му је био делегат на Вуковарском конгресу КПЈ.

Основну школу завршио је у Поповићу, а гимназију у Београду. Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

По завршеној гимназији уписао се на Медицински факултет у Београду.

У СКОЈ-у је од 1932., а у КПЈ од 1933. године. Марта 1934. изабран је за члана Универзитетског комитета КПЈ. Као комуниста ухапшен је и од Суда за заштиту државе осуђен на 9 месеци затвора, који је издржао у Сремској Митровици.

По изласку из затвора наставио са партијским радом прво као члан Областног комитета у Београду, а затим је по задатку упућен на партијски рад у Крагујевац. Године 1937. по одлуци ЦК КПЈ ради на Косову, а затим у Македонији.

Почетком 1938. године постао је члан ПК КПЈ за Србију. Јуна 1939. године као делегат ПК КПЈ за Србију учествовао је на Земаљском саветовању КПЈ под Шмарном гором у Словенији.

После окупације наше земље ради на организационим припремама за оружани устанак, у јужној и југоисточној Србији.

Почетком 1943. године постао је комесар Главног штаба партизанских одреда за Србију. Одмах затим дошао је на подручје ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) где је било седиште Главног штаба. Као комесар Главног штаба пред стројем је прочитао наредбу Главног штаба о формирању Прве шумадијске бригаде и именовању командног кадра.

На Другом заседању АВНОЈ-а изабран је за члана Председништва.

Са Првом шумадијском бригадом крајем новембра 1943. године отишао је за Санцак.

Од јуна до октобра 1944. године био је начелник Персоналног одељења Главног штаба за Србију, а затим организациони секретар ПК.

За народног хероја проглашен је 6. јуна 1953. године.

Носилац „Споменице 1941“.

ДРАГИ СТАМЕНКОВИЋ — БРАНКО рођен је 29. фебруара 1920. године у Лесковцу. Потиче из револуционарне породице која је КП и радничком покрету дала неколико истакнутих револуционара.

Основну школу и два разреда гимназије завршио је у Лесковцу, а трговачку школу у Београду.

Већ од своје 15. године припада напредном радничком покрету.

Члан КПЈ од 1937. године. У јесен 1940. године постао је члан ПК СКОЈ-а за Србију.

Један од организатора партизанских одреда на југу Србије.

Децембра 1941. године био је ухапшен и свирепо тучен. После 4 дана успео је да побегне из затвора и повеже се са ОК КПЈ за Ниш.

Октобра 1942. године постављен је за секретара ПК СКОЈ-а за Србију, и по налогу Партије долази на рад у Београд.

У лето 1943. године из Београда дошао је у Шумадију и као секретар ПК обилази скојевску организацију. У јесен исте године одлази на југ Србије, а потом одлази на слободну територију Јабланице и Црне Траве.

Од пролећа 1944. године ради на стварању партијских руководстава и јачању партизанских одреда на југу Србије.

Априла 1945. године враћа се у Београд, где партијски ради.

За народног хероја проглашен 6. јула 1953. године.

Носилац „Споменице 1941“.

РАДИВОЈЕ ЈОВАНОВИЋ — БРАДОЊА (СЛОБОДАН), рођен 10. новембра 1918. године у селу Драчић, Ваљево.

Основну школу завршио је у Драчићу, а гимназију у Ваљеву.

У 1937. години ступио је у Војну академију, коју је завршио 1940. године и добио чин артиљеријског потпоручника.

По налогу партије 1941. године краће време био код четника Д. Михаиловића, још док су били малобројни, с циљем да их приволи за заједничку борбу против окупатора.

Јула 1941. године дошао у Валчевски НОП одред и истог месеца постао командир Колубарске чете. У борбама се истицао па је два пута похваљиван од Главног штаба НОПО Југославије.

Августа 1941. године учлањен је у КПЈ.

Октобра исте године постављен је за заменика команданта Ужичког одреда.

Крајем новембра 1941. године Јовановић се, по задатку партије, са Таре вратио на територију Валчевског партизанског одреда и као начелник Главног штаба Србије организовао борце за даљу борбу.

Фебуара 1942. године постављен је за команданта Групе одреда у Западној Србији, а у августу исте године Врховни штаб поставља га за команданта Главног штаба Србије и члана Врховног штаба.

Септембра ове 1942. године долази на подручје ОК Аранђеловац и ради на даљем јачању партизанских одреда у Шумадији.

На Руднику, 5. октобра 1943. године, формирана је Прва шумадијска бригада. За њеног команданта постављен је Брадоња. После успешних борби у Шумадији, Бригада је по наређењу Врховног штаба, крајем новембра, отишла за Санцак.

Када је формирана II српска бригада, Брадоња је постављен за њеног команданта. Марта 1944. године постао је заменик команданта Друге пролетерске дивизије. Јуна исте године постављен је за команданта 25. НОУ дивизије.

У септембру 1944. године постављен је за команданта 14. корпуса НОВЈ, који је успешно дејствовао у Југоисточној Србији.

ПРЕДРАГ МАРКОВИЋ-АЛИМПИЈЕ, рођен 1. фебруара 1910. године у Београду у напредној породици. Отац му је био судија, а мајка учитељица.

Војну академију завршио је 1930. године у Београду и произведен у чин потпоручника. Прво службовање било му је у Панчеву.

У Панчеву се упознао са напредним официрима. Због напредних идеја био је често прекомандован, као „црвени“.

Члан КПЈ од 1937. године.

Пред други светски рат прекомандован је у Београд. Почетком 1941. године притворен је и забрањен му је излазак из касарног круга.

Од августа 1941. године је у НОБ.

Почетком 1942. године са партизанском јединицом из Србије прелази у Источну Босну. Те године постао је начелник Главног штаба партизанских одреда Србије.

Приликом формирања Прве јужноморавске бригаде постављен је за команданта ове бригаде.

Погинуо је 23. децембра 1943. године у Босни.

СВЕТОЗАР-СВЕТА ПОПОВИЋ — МИЛИЋ рођен је 8. октобра 1901. у Горњем Милановцу, у учитељској породици.

У Милановцу је завршио основну школу и почео да похађа гимназију, а по преласку родитељ у Београд наставио је гимназију, али је није завршио због првог светског рата. Кад је рат завршен, завршио је гимназију кроз курсеве који су тада одржавани.

Још у гимназији определио се за напредни раднички покрет. Посебно се радовао победи октобарске револуције у Русији. У свом матурском раду писао је о овој револуцији и Лењину. Од тада је добио етикету „црвени“.

После завршене гимназије одлази у Праг, где је студирао машинску технику по жељи родитељ. Али пошто је више волео новинарство, слушао је

предавање на Филозофском факултету, па се по повратку у Београд определио за новинарство.

Члан КПЈ постао је 1925. Учествовао је у многим акцијама које је организовала КП у Београду. Те 1925. године партија му је поверила да буде један од издавача и главни уредник НИН-а (Недељне информативне новине). Поред њега, у НИН-у су радили и други истакнути комунисти као Веселин Маслеша, Јован Поповић и други.

Као један од руководиоца партијске организације у Београду учествовао је у многим штрајковима, због чега је више пута затваран у београдску главњачу. Пред полицијом је увек имао добро држање.

Када је од фашиста нападнута Шпанска република, Милић је пошао у Шпанију да се бори против фашизма.

Као артиљеријски официр убрзо је постао командант артиљерије Интернационалне бригаде у Шпанији. У шпанском рату био је више пута рањаван.

После шпанског рата Поповић доспева у логор за шпанске борце у Француској. Због активног рада и у логору премештан је из логора у логор и кажњаван.

Успео је да побегне из логора и врати се у Југославију. У Београду се повезао са партијом и наставио револуционарни рад. У Шумадију је дошао почетком лета 1943. године. Када је формирана Прва шумадијска бригада, постављен је за њеног комесара. Учествовао је у свим борбама које је водила ова јединица и био примеран и храбар у свакој борби.

1943. године постао је члан Главног штаба НОВ и ПО за Србију, а нешто касније и начелник овог штаба.

Погинуо је 6. маја 1944. године на Јеловој Гори од авионске бугарске бомбе.

За народног хероја проглашен је 9. октобра 1953. године.

РАДЕНКО МАНДИЋ рођен је 5. јуна 1917. године у селу Виљуша код Чачка. Металски радник.

Основну школу завршио у Виљуши. У Чачку је почео да похађа гимназију, али је исту прекинуо због слабог материјалног стања родитеља, који га нису могли даље школовати. Због тога је и почео да изучава металостругарски занат Војнотехничком заводу у Чачку.

Још као ученик металостругарског заната определио се за напредни раднички покрет.

Члан КПЈ постао је априла 1941. године, а нешто касније члан Среског комитета СКОЈ-а и члан Среског комитета КПЈ за срез трнавски.

У Чачански НОП одред ступио је августа 1941. године. У одреду је био заменик команданта одреда, а у ослобођеном Чачку командант народне милиције.

После пада слободне територије Мандић је по задатку остао у чачанском крају.

Октобра 1942. године постао је командант обновљеног Чачанског одреда.

Када је 5. октобра 1943. године формирана Прва шумадијска бригада, Раденко је наименован за заменика команданта Другог батаљона.

Приликом доласка Бригаде у Санџак Мандић је отишао у официрску школу у Пљевља, а затим у Беране (Иванград).

У Трећој српској бригади био је такође заменик команданта баталјона.

Приликом формирања ОЗНЕ за Србију, Мандић је отишао у ову установу и наставио борбу против одметника.

За народног хероја проглашен 20. децембра 1951. године.

Носилац „Споменице 1941“.

МИЛОШ МИНИЋ — МИЛУТИН (ЦРНИ), рођен 28. августа 1914. године у Прељини, Чачак.

Основну школу завршио је у Прељини, а гимназију у Чачку. 1938. године дипломирао на Правном факултету у Београду.

Још као гимназијалац пришао је напредном радничком покрету. Као студент учествовао је у штрајковима, демонстрацијама и другим акцијама које је организовала КПЈ.

Члан СКОЈ-а од 1935, а КПЈ од 1936. године. Био је члан руководства партијске организације на Правном факултету, а 1938. изабран је за члана Универзитетског комитета КПЈ. Нешто касније прешао је на рад у ПК СКОЈ-а за Србију.

У јесен 1939. године одлази на партијски рад у Чачак. Као члан ОК и адвокатски приправник имао је могућности да се широко повезује са народом. По аналогију партије отишао је у Крушевац, где ради као инструктор ПК. У лето 1940. изабран је за секретара ОК КПЈ Крушевац. Као делегат учествовао је на V покрајинској конференцији КПЈ за Србију јуна 1940. године.

Марта 1941. године ради као инструктор ПК у округу Ваљево, а маја исте године учествује на покрајинском партијском саветовању за Србију у Београду.

Један од организатора Ваљевског партизанског одреда.

Са другом Титом Милош је 1941. године учествовао у преговорима са Дражом Михаиловићем о заједничкој борби против окупатора.

Учесник је и на војном саветовању у Столицама септембра 1941. године.

Почетком 1943. године Минић је секретар ОК КПЈ Чачак. На овом задатку остао је све до ослобођења Београда, када је одређен за руководиоца Озне града.

Изабран је за члана Другог заседања АВНОЈ-а, али није могао да се пробије и учествује у његовом раду.

За народног хероја проглашен 9. октобра 1953. године.

Носилац „Споменице 1941“.

РАДИСАВ НЕДЕЉКОВИЋ-ДИМА, рођен 24. новембра 1918. године у селу Леушићима, Горњи Милановац.

Завршио је 4 разреда гимназије и до рата живео на селу.

Још пре другог светског рата определио се за напредни раднички покрет.

У 1937. години ухапшен и изведен на Суд за заштиту државе, али је због недостатка доказа ослобођен оптужбе.

Члан КПЈ од ...

У НОБ од 1941. године. У току борбе био командир чете и заменик комесара Чачанског партизанског одреда.

После одласка наших главних снага за Босну остао на партијском раду у околини Г. Милановца. У току рата био члан среског и окружног комитета.

Носилац „Споменице 1941.“

МИЛИЦА ПАВЛОВИЋ — ДАРА, рођена 8. марта 1915. године у Чачку.

Основну школу и гимназију завршила у Чачку. Још у гимназији се определила за напредни покрет. Као гимназијалка постаје члан СКОЈ-а.

Филозофски факултет завршила је у Београду. Као студент примљена је у чланство КПЈ. Дипломирала је 1939. године.

Као наставница радила је у Лесковцу и Ваљеву. У Ваљеву је члан МК КПЈ Ваљево. И за време окупације ради у овом граду као илегалка.

Почетком априла 1942. године постала је члан ОК КПЈ Ваљево и под врло тешки условима радила у округу.

Јуна 1944. године била је на састанку НОО села Јошева. Сутрадан, пријављена је четницима, који су је заробили. Домаћина куће и његову жену убили су испред куће, а Дару повели у четничку команду. Знајући шта је чека, покушала је бекство. Није успела. Пала је тешко рањена. После свирепог мучења заклали су је.

За народног хероја проглашена је 14. децембра 1949. године.

СРЕТЕН ЧИТАКОВИЋ—ДЕМИД рођен је 28. фебруара 1913. године у селу Г. Мушићу, Мионица.

У напредном радничком покрету је од 1935. године. Као радник био је члан Урсових синдиката и организатор штрајкова за боље услове рада радника.

Члан КПЈ је од новембра 1936. године. Од 1939. па до 1941. године био је секретар партијске ћелије у Љигу.

Од маја 1941. године па све до јуна исте године био је секретар Рејонског партијског руководства за Љиг и околину и члан војне комисије за округ Ваљево.

Од 1940. године је члан ОК КПЈ Ваљево.

После одласка наших главних снага за Босну Читаковић партијски ради на подручју ОК Ваљево све до ослобођења земље.
Носилац „Споменице 1941“.

МИЛОРАД МИЛЕ МИЛАТОВИЋ, рођен 1910. године у Ваљеву.
Завршио Правни факултет у Београду.
Члан КПЈ од 1934. године. Секретар Месног комитета КПЈ Ваљево од 1935, а члан Окружног комитета КПЈ Ваљево од 1940. године.
У НОБ од 1941. године. У току борбе имао је разне војне и политичке дужности.
Носилац „Споменице 1941“.

ДРАГОСЛАВ МАРКОВИЋ—ДРАЖА рођен је 28. јуна 1920. године у селу Поповићу код Младеновца.
Гимназију је учио у Београду и Панчеву. Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.
На Медицинском факултету у Београду постао је члан СКОЈ-а, а 1939. године члан КПЈ.
У НОБ је од 1941. године. У одреду је једно време био партијски делегат, **затим** политички комесар чете и заменик комесара одреда.
Године 1942. постаје секретар Среског комитета за срез космајски и члан Окружног повереништва КПЈ Младеновац. Почетком 1943. године секретар је овог партијског руководства. На овој дужности остаје до краја рата.
Носилац је „Споменице 1941“.

БОЖИДАРКА ДАМЊАНОВИЋ—КИКА рођена је 21. септембра 1920. године у Младеновцу. Основну школу је завршила у Младеновцу а 4 разреда гимназије у Смедеревској Паланци.
За време окупације извесно време илегално је радила у Младеновцу.
Половином октобра 1941. године одлази у Космајски НОП одред. Убрзо **затим** постала је члан Среског повереништва КПЈ **за** срез младеновачки. **Нешто касније** именована је за секретара Среског повереништва и члана Окружног повереништва КПЈ **за** младеновачки округ.
У зиму 1941/42. остаје у округу и ради на стварању борбених организација, без обзира на велике потере и хапшења.
Када је маја 1943. године обновљен Космајски НОП одред, постављена је за заменика комесара одреда. Истовремено је и даље члан ОК КПЈ Младеновац. **На** овим дужностима остала је до завршетка рата.
За народног хероја проглашена је 9. октобра 1953. године.
Носилац „Споменице 1941“.

БРАНИСЛАВ СТОЈАНОВИЋ—ЈАНКО, рођен 24. августа 1914. године у селу Брежану, Пожаревац.

После основне школе остао на селу и бавио се земљорадњом.

У напредном радничком покрету од 1940. године. Члан КПЈ од 1941. године.

У НОБ од 1941. године. За време борбе био је секретар основне организације КП, секретар рејонског комитета и члан Окружног комитета КПЈ.

Носилац „Споменице 1941“.

Курс за командни кадар водова и чета у Шумадији

На партијском саветовању војних и политичких руководиоца између осталог је закључено да се организује „планска и систематска војна обука старих бораца у оквиру својих јединица“. Поред тога, закључено је да се организује „засебно војна обука нових бораца“.

Посебно је наглашено да се посвети изузетна пажња командном кадру, е тим да се одмах приступи организовању „Војних курсева за воднике, командире и комесаре“. Ови курсеви, предвиђено је, да се организују изван јединица у којима су полазници курса били командири и комесари.

После пет дана од одржаног Саветовања, 20. августа 1943. године, Главни штаб је издао наређење да се одмах приступи организовању првог војног курса.

У наредби било је предвиђено да курс траје петнаест до двадесет дана, да се за курс одреди око 20 војно-политичких руководиоца који су на дужности командира, комесара и водника, као и оних који то могу да буду.

За руководиоце курса одређени су Предраг Марковић—Апемпије, руководилац и Илија Јовановић—Лала за његовог заменика.

Курсисти су одабрани из Првог батаљона НОВ Србије, Првог шумадијског и Космајског НОП одреда.

Курс је одржан у селу Даросави (сада Партизани), заселак Осредак. На месту предвиђеном за курс Марковић и Јовановић су извршили потребне припреме (организација курса, обезбеђење, програм извођења наставе, исхрана итд.).

Нарочита пажња посвећена је обезбеђењу курса. Обезбеђење места где је одржаван курс и курсиста вршила је једна чета Првог шумадијског НОП одреда, а тзв. шире обезбеђење вршили су активисти и симпатизери из Даросаве.

У логору је била предвиђена и спроведена војна организација. У једном делу били су само курсисти и наставници, а у другом чета за обезбеђење и сви други који су имали везе са курсом (они који су доносили храну, курири и сл.).

Курсисти су представљали чету, на челу са командиром чете. Командир је вршио ову функцију само један дан. Другог дана је био одређен за командира други полазник курса, и тако сваког дана до завршетка курса.

Који су били задаци комаидира у овим условима? Он је био одговоран за рад у логору, за уредни долазак на наставу, да командује „четом“ у покрету и у случају борбе итд.

Било је тачно одређено време за наставу, за одмор, за исхрану, за прелажење из једног у други логор итд.

Логоровање, одн. извођење наставе, било је на више места: почело је у Даросави, па је премештено у Венчане, а затим у Гараше итд.

Поред теоретског дела, настава је извођена и практично. Практична настава (марш, логоровање, обезбеђење, напад, одбрана итд.) вршена је приликом преласка из логора у логор, односно из села у село.

У теоретском делу наставе коришћена су богата искуства из борби у Шумадији.

Комесар Главног штаба, Мома Марковић, одржао је курсистима неколико политичко-партијских предавања (о будности, конспирацији, спољној ситуацији итд.).

Курс је завршен око 9. септембра. Курсисти су доста научили. Колико су савладали војну наставу, видело се касније у борбама које су имали са непријатељима. Непријатељ је трпео стално поразе.

На овом курсу били су:

Душан Васић—Васке, Нешић Ђорђе, Ђока Дроња из М. Борка, Владимир Васиљевић—Корчагин, Милан Ђуричић—Васке, Душан Агатоновић—Шубарлија, Радован Јовановић, Душан Миливојевић, Милан Радоњић-Марко, Лазар Кужета—Љутица, Благоје Благојевић, Ненад Јокић, Душан Павловић—Бора Дискусија, Богомир Прокић—Боја, „Електричар“, Аца Врчанац И још неки.

БОРБЕ И АКЦИЈЕ ПРВОГ БАТАЉОНА НОВ СРБИЈЕ

Половином 1943. године Немци и домаћи издајници су још чвршће повезани и настоје да по сваку цену униште партизанске снаге у Шумадији.

Сарадња СДС и четника Д. Михаиловића је веома чврста. Ево шта о томе пише командант Друге бригаде Краљеве горске гарде, поручник Павле Ђуричек-Паја, команданту полске страже у Аранђеловцу:

„Према указу Њ. В. Краљ и наређењу Гос. Министра војске и морнарице и начелника штаба врховне команде армијског ђенерала госп. Д.М., постављен сам за команданта 2. Бригаде Горске гарде Њ.В. Краља.

Пошто у мој реон долази Аранђеловац то се са целокупним својим људством од данас налазите под мојом командом с тим, што ћете и даље остати на садашњој дужности. За **пријем инструкција** у циљу **стално1 одржавања везе и сарадње** (подвукао М.М.) упутите ми неког од својих најповерљивијих људи. Било би добро када би се састали лично, а то би могло бити приликом вашег изласка на терен на једном месту у овом крају. Одговорите ми по доносиоцу".0

Сваком поштенем човеку било је јасно да четници чврсто сарађују и са Немцима. То се види и из једног наређења „Инспектора команде Д. Михаиловића за Србију и Јужну Србију" од 10. јула 1943. године, у коме између осталог стоји:

„... Сваки оружани сукоб са окупаторским трупама избегавати..."²⁾

Поред борбе са окупатором, Баталли и Одред имали су скоро свакодневне борбе са четницима Д. Михаиловића, који су нарочито били активни у Шумадији.

У периоду од 28. јуна до 5. октобра 1943. године, када је формирана Прва

1) Архив ВИИ, К-127 ф-4, док. 1.

2) Архив ВИИ, К-27, док. 23/2.

шумадијска бригада, Први батаљон НОВ Србије имао је много борби и акција. У његовом радијусу кретања била је велика територија, територија Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац), територија ОП Младеновац, ОК Чачак и ОК Ваљево.

Борци Батаљона морали су свакодневно прелазити велика растојања пешце и водити скоро свакодневне борбе.

Ноћу између 2/3. јула, Батаљон је напао непријатељске снаге које су обезбеђивале рудник угља у селу Јунковац код Лазареваца. Рудник је снабдевао угљем термоелектрану у Вреоцима која је давала електричну енергију за Београд и велики део Шумадије.

Наше снаге су демолирале рудник и запалиле оно што се могло запалити. Ликвидирана су три петоколонаша. Том приликом заплењено је 25310 динара, 10 пари обуће, нешто веша и сандук дувана. У руднику, у апотеци заплењено је доста санитетског материјала.

Ову акцију регистровао је и непријатељ. У извештају Одељења за државну заштиту од 3. јула 1943. године стоји:')

„Ноћу 2/3. ов. м. једна група од 150 комуниста напала је на рудник угља „Макиш“ у Јунковцу. Напад је одбијен. Жртава има. Убијен је управник рудника, један чиновник и један рудар а директор рудника испребијан.2) Рудник није оштећен.”

После ове акције у Јунковцу Батаљон се кретао по дану и у селу Миросавцима разбио четничку заседу. У току дана прошао је кроз села Јунковац, Стрмово и Пркосаву. То је био летњи дан. Већина људи била је заузета пољопривредним радовима, па уобичајене политичке конференције нису могле да се одрже.

Два дана касније, 4. јула, запалена је, ко зна по који пут, железничка станица у селу Даросави и онеспособљена за рад. Истовремено је запаљена фабрика шамота Илије Михаиловића. Том приликом заплењено је 5300 динара и три погонска каиша из ове фабрике. У селу су ликвидирани и три непријатељска сарадника.

Одељење за државну заштиту региструје ову акцију Батаљона 6, а не 4. јула. У њиховом извештају има и лажи, као што је паљење куће Благоја Маринковића, припадника СДК.

„6. ов. м. око 1 час 5 наоружаних партизана извели су из куће претседника општине Даросава, Марковића Александра и убили га са три метка из пушке. Исте ноћи спаљена је железничка станица која је цела изгорела као и 5-6 вагона који су били у станици. Фабрика шамота упалена је и делимично изгорела.

1) АВИИ К-51, ф-8, док. 54. Одељење за државну заштиту, 3. јула 1943.

2) Ово је лаж. Партизани нису батинали непријатеља.

Запаљена је такође и кућа Маринковић Благоја који се налази у српском добровол'ачком корпусу. Партизани су са собом одвели Лазаревић Жарка, бив. четника и Јову, чувара фабрике шамота".¹⁾

У селу Крушевици код Лазаревца, 7. јула Батаљон је одржао конференцију са сел'ацима једног краја села. После конференције прошао је дању кроз село Трбушницу и увече стигао у село Дудовицу. Тога дана био је празник па је у селу био вашар и игранка. Борци су се са народом хватили у коло и играли до 12 часова у ноћ.

Осмог јула у селу Дудовици, око 12 часова, Батаљон је извршио напад на Руднички четнички корпус под командом капетана Нинковића. У борби су убијена 24 четника и тешко рањен командант Рудничког корпуса капетан Нинковић.²⁾

Том приликом ухваћена су 3 четничка шпијуна и после саслушања стрел'ана.

У овој борби борац Света Мићић је лакше рањен. Борба је трајала од 12 до 20 часова.³⁾

Десетог јула Баталли се кретао дању и прошао кроз село Трбушницу, Живковце и дошао у село Гараши. У Живковцима Батаљон је имао борбу са љотићевцима у којој је погинуо Бранко Матијевић-Шарац, а два борца су лакше рањена.

Дванаестог јула Батаљон је два часа, од 6-8, водио борбу са четницима у селу Гараши. У борби није било наших губитака. Кад је Батаљон заузео повољан положај, четници су се повукли. Један четник је погинуо.

Тринаестог јула на Букуљи стрел'ана су два шпијуна-четника Д. Михаиловића. Трећи припадник четничке организације пуштен је јер је био малолетник.

Затим је **Батаљон отишао на територију Окружног комитета Чачак** у таковски срез.

Шеснаестог јула борце Батаљона напали су љотићевци близу села Сврачкаваца. У овој борби неколико бораца се отцепило, а рањени су Душан Репац-Пера Књижар и Бошко из Космаја. Љотићевци су имали 2 мртва и 6 рањених. Отцепљени другови убрзо су ухватили везу са Батаљоном.

Са Чачанским партизанским одредом, 18. јула, Батаљон је наставио покрет кроз таковски срез. Уз помоћ политичких радника, рањеници из борбе са љотићевцима смештени су у село Велереч. 19. јула Батаљон је од 18 часова до мрака водио борбу са љотићевцима у селу Г. Бранетићи. Пре ове борбе Батаљон се кретао по дану. Љотићевци су побегли. Борба се завршила без губитака на нашој страни.

1) АВИИ, К-51, ф-8, док.58. Одељење за државну заштиту, 7. јул 1943.

2) Архив ВИИ, четничка документ. К-74, док 21/2.

3) Архив Србије, ПКС-340.

Из села Бранетића Батаљон се вратио у околину пл. Букулџе и пл. Венчаца и одмарао неколико дана.

Тридесет првог јула Батаљон је дошао у село Копларе у место звано „Цевер“, које се налази на крају села. Око 10 часова стражар је довео у логор једног селџака из села. Члан Окружног комитета Мика Милосављевић, који је тада био са Батаљоном, знао је да је селџак Драгутин Благојевић четнички сарадник. Запретио му је да не сме да открије логор и предложио Штабу батаљона да га пусти.

Међутим, он је нешто касније ипак обавестио четнике о месту где се налази Батаљон. Четници су тек пред мрак дошли у Копларе. Милутин Ђорђевић, наш активиста из села, на време је приметио четнике и обавестио штаб Батаљона. Борци су одмах распоређени на места откуда су се очекивали четници. Када су ови наишли, отворена је ватра. Изненађени, четници су се разбежали по копљарским кукурузима. Сутрадан селџаци су пронашли 3 рањена четника. Заплењено је 8 пушака, 2 седла, 9 ђебади, 5 торбица. Батаљон није имао губитака.

Шестог августа на пл. Букуљи почело је партијско саветовање војних и политичких руководилаца Космајског, Чачанског и Првог батаљона НОВ Србије. Поред војних и политичких руководилаца, саветовању су присуствовали чланови Покрајинског комитета КПЈ и Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију, представници окружних комитета КПЈ Чачка, Ваљева, Младеновца, Пожаревца и Крагујевца (Аранђеловца).

Саветовања су обезбеђивали борци Првог батаљона НОВ Србије.

Седмог августа саветовање је требало да се настави на пл. Венчацу, али су то осујетили бугарски окупатори.

Изјутра рано, пре изласка сунца, учесници саветовања и Батаљон били су на Венчацу. Штаб Батаљона је одмах одредио ближе и шире обезбеђење и упутио патроле у правцима одакле би евентуално могао доћи непријатељ. Убрзо је неко из Штаба батаљона приметио групу Бугара која се кретала уз велику стрмину окренута према селу Брезовцу, ка месту где су се налазили учесници саветовања и Штаб батаљона. Брзо је одређена група бораца која их је са неколико рафала из пушкомитраљеза отерала.

После овог пушкарања било је јасно да се на Венчацу не може наставити саветовање. Штаб батаљона је одмах предузео мере обезбеђења за одлазак учесника саветовања са Венчаца у правцу Рудника. Правац кретања је био заселак Каменар, односно превој који повезује Букуљу и Венчац. У претходници је била једна чета, у заштитници друга, а лево и десно били су распоређени борци треће чете. Чланови Окружног комитета КПЈ Крагујевац били су распоређени око чланова Покрајинског комитета и чланова Окружног комитета који су дошли на саветовање.

Око 8 часова једна чета Батаљона која је била у претходници изненадила је штаб бугарске јединице који се налазио између Букуље и Венчаца и руководио операцијом опкољавања. Изненадна јака ватра и јуриш натерали су Бугаре у панично бекство. У борби је погинуо 1 официр и 2 војника. Заплењен је је-

дан тешки митраљез и 1500 метака, 1 пушка и 60 метака, 3 бацача мина, више војничких торбица и два товарна коња. Коњи су остављени на месту где су заплени, а минобацачи који су били тешки за ношење закопани у шуми с десне стране пута Аранђеловац-Г. Трешњевица.

Од учесника саветовања том приликом је рањена у раме Божидарка Дамњановић-Кика, члан ОК Младеновац.¹⁾

Међу борцима Батаљона није било погинулих и рањених.²⁾

Са Венчаца учесници саветовања су уз обезбеђење Батаљоном отишли на пл. Рудник, где је саветовање завршено.

Шеснаестог августа у селу Вукосавцима дошло је до кратке борбе опет са четницима. У овој борби рањен је један наш борац и један четник.

Седамнаестог августа Батаљон се налазио у селу Бањи. Штаб батаљона је обавештен да се у селу Липовцу налази једна четничка јединица. Исте вечери четници су нападнути. У краткој борби четници су разбијени, а два заробљена. После саслушања четници су стрелјани.

Овом приликом од четника су ослобођена два друга која су из Београда дошла у партизанае, али су их у близини Липовца четници заробили.³⁾

Деветнаестог августа Батаљон је у јутарњим часовима стигао на Букуљу. Логор је одмах обезбеђен. Два стражарска места у близини логора и 3 заседе 600-700 метара даље од њега.

Око 14 часова наређен је покрет према селу Гарашима. Циљ покрета борцима је објаснио Света Поповић-Милић. У с. Гараши налази се Орашачка четничка бригада јачине око 150 људи и по захтеву народа треба је уништити. Када су се борци приближили засеоку Марковићи, наређено је да се сви камуфлирају. Сваки је одсекао или одломио више храстових или других грана и камуфлирао се. Тако камуфлирани кретали су се у правцу непријатеља. Иако у покрету, колона је изгледала као жива ограда.

Уз хармонику, четничке песме и богату трпезу чупавци су се веселили. Нису приметили да су опколени. Први пуцњи прекинули су четничко оргијање. Изненађени четници су се по обичају дали у панично бекство! Мали застој једног нашег пушкомитралеза помогао је једној четничкој групи да се мало више удаљи од партизана. Кад је пушкомитралез почео да „ради“, четници су још брже бежали. Ова четничка бригада потпуно је разбијена. Погинуло је 13 и рањено 16 четника. Доста их је дезертирало. Заплењено је 8 пушака и 150 метака.⁴⁾

1) Кика је једно време била на лечењу у болници у селу Манојловцима, у близини куће Софије Ристић, а касније је премештена у село Даросаву. На свој терен отишла је око 25.IX 1943.

2) Извештај штаба Првог батаљона НОВ-е од 1.X.1943.

3) Стева Поробић и Милосав Миловановић-Филип.

4) У извештају Штаба батаљона Главном штабу од 1.X.1943. о овој борби стоји да је погинуло 18 четника. Зборник, Том I, књига 5, страна 270.

После ове борбе народ у Шумадији је одахнуо и са задовољством примио вест о разбијању ове банде, јер је она поклала низ најугледнијих родољуба у Шумадији, међу којима и старог свештеника Јеремију Исаковића, Миљка и Милојку Драгачевић из села Бање, Милана Грујића и Бранку Герасимовић из с. Даросаве и многе друге.

Од 22. августа до 2. септембра Батаљон се налазио на територији Окружног комитета КПЈ Младеновац. Главни задатак био је снабдевање Батаљона оружјем и муницијом. Међутим, оружје и муницију Баталлн није добио.

„... Ја сам констатовао да је пут баталлна био без резултата по питању муниције и да Слободан¹⁾ сноси главну кривицу, јер је чекао податке, уместо да и без детаљних података зађе по селима, за која смо знали да имају муницију...“²⁾

Шестог септембра о путу Батаљона по младеновачком округу, „по овлашћењу Вука и уместо њега“, Божидарка Дамњановић-Кика упутила је писмо Покрајинском комитету КПЈ Србије у коме између осталог пише:

„... Батаљон је стигао овамо на терен,³⁾ не испунивши задатак са којим је отишао, а нарочито не скупивши ни један метак иако је то постављено као најважније... На територију ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) вратио се са мање муниције него што је отишао... Брадоња каже да нису добили никакве податке које је требало да да ОК“.⁴⁾

Од борби, Батаљон је на овој територији имао једну „наметнуту“ са Немцима 28. августа код села В. Крсна. У овој борби погинула су 3 наша борца и 1 рањен, изгубљен је и један пушкомитралез.

Штаб батаљона је обавештен да се у близини логора путем крећу 2 немачка камиона са Немцима. Да би се дошло до муниције, Штаб је одлучио да постави заседу. Међутим, уместо два, било је више камиона. У току борбе Немцима су из См. Паланке дошли у помоћ жандарми и љотићевци. Борба је трајала око 6 часова. Немци су имали 5 погинулих, жандарми око 10. Било је и рањених, али број није утврђен.

Сутрадан, 29. августа, између Ковачевца и Велике Крсне Баталлн је разбио једну жандармеријску јединицу. Заробљен је један жандарм.

После ове акције Батаљон је по дану стигао у село Јагњило, спалио општинску архиву и похватио неколико четничких сарадника.

1) Радивоје Јовановић-Брадоња.

2) Архив Србије, ПКС-369. Писмо Моме Марковића-Вука ПК од 11. IX 1943.

3) Тада се Кика још налазила на лечењу од рањавања. Кривицу сноси ОК КПЈ Младеновац, који није обезбедио податке о селима где се налази оружје и муниција и што није дао људе-водиче Батаљону.

4) Архив Србије, ОК Младеновац, док. бр. 210.

Истог дана, на путу према Букуљн, у селу Рабровцу разоружана је четничка стража. Командир страже је стрелан.

За ових 9 дана народ је топло дочекао борце Батаљона у свим местима кроз која су пролазили или се задржавали. Убрзо почео је већи долазак људи из села у партизане.

Другог септембра Батаљон се вратио на територију Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

Одмах по повратку, у околини Рудника, Букуље и Венчаца Батаљон је наставио са акцијама.

Четвртог септембра Батаљон је одредио извршан број бораца са задатком да постави заседу на путу Аранђеловац-Топола у селу Бањи на месту „Обрадово брдо“. Циљ заседе је био да се ликвидира група Немаца и СДС које врше реквизирање жита по селима.

Око 10 часова у заседу су упали Немци и припадници СДС. На месту су остали мртви 1 Немац и 4 припадника СДС. Један Немац и 2 припадника јединице СДС су заробљени. Заплењено је неколико пушака и извесна количина муниције и бомби.

Шестог септембра, у засеку Гајеви села Орашац Батаљон је имао борбу са четницима Краљеве горске гарде Д. Михаиловића. Четници су разбијени уз губитке који нису утврђени. На нашој страни није било губитака.

Долазак четника у село Орашац био је везан за прославу рођендана краља Петра.

Осмог септембра Батаљон се одмарао на Венчацу. Један наш сарадник из Брезовца обавестио је да се у селу налази већа четничка јединица. Штаб Батаљона је наредио покрет према Брезовцу. У једном налету четници су разбијени.

После протеривања одржан је збор на коме је говорио секретар Окружног комитета КПЈ. Присутно је било око 150 сељака.

Деветог септембра Батаљон се кретао у правцу Букуље према месту „Првомајски логор“. У близини Букуље, на граници села Вукосавци, наишао је на четнике Краљеве горске гарде, напао их и протерао према јеловичкој коси. Према неким подацима било их је око хиљаду.

„На нашој страни рањен СувоборацО у груди, доста тешко. На њиховој велики губици. Побегли у паници“.²⁾

О овој борби у извештају Штаба батаљона од 1. октобра стоји:

„... У тим борбама погинуло око 20 четника...“³⁾

1) Милош-Миша Дудић, командант батаљона.

2) Архив Србије, ПКС-369.

3) Архив Србије, бр. 4554.

Ноћу између 10. и 11. септембра Батаљон је са брда Шутица, преко села Мисаче, пред зору стигао у село Орашац — заселак Гајеви.

Заселак Гајеви био је стално и дуго база партизанске војске и политичких радника. Скоро сви одрасли становници били су укључени у активни и организовани рад за НОБ. Рад Гајевчана био је познат и непријатељу, посебно четницима који су 6. септембра били разбијени баш у овом засеоку у коме нису имали ни једног сарадника. Зато су претили Гајевчанима да ће их запамтити.

Одмах по доласку Батаљон се сместио у једну шуму близу насеља. Са Батаљоном је био и командант Главног штаба партизанских одреда Радивоје Јовановић-Слободан.

Изјутра рано командири и комесари имали су уобичајени састанак са штабом Батаљона, на коме су одређени задаци за тај дан — обезбеђење, исхрана итд.

Још у току састанка, раније одређене патроле обавештавале су штаб о покретима **непријатеља**. Један борац је обавестио да од села Мисаче долази стрелачки строј јачих непријатељских снага. Још овај није завршио рапортирање, други борац је јавио да од села Стојника такође, према Гајевима, иду јаке непријатељске снаге. Одмах је било јасно да је Батаљон опкољен од великих снага четника Д. Михаиловића.

Пошто је саслушао извештаје, командант Главног штаба је преузео команду, јер је командант Батаљона Милош Дудић рањен 9. септембра и налазио се на лечењу.

Прва и Друга чета добиле су наређење да запоседну косу и пут који води од села Мисаче према Гајевима, а Трећа, омладинска, пут од села Стојника према Гајевима.

Борци су трчећи запоседали одређене им положаје. Друга чета имала је од наоружања 1 тешки митраљез који је запленио у борби са Бугарима 7. августа између Венчаца и Букуље.

Борба са четницима отпочела је готово истовремено на свим партизанским положајима. Цео Батаљон је био опкољен од много јачих и боље наоружаних четничких снага. Партизани су водили борбу из обруча. Четници су настојали да што више сузе обруч и униште борце Батаљона. Посебно јак притисак четника био је на положај који је држала Трећа, омладинска чета.

Борба је почела око 7 часова изјутра и са малим прекидима трајала до 14 часова, када су чете на јуриш пробиле четнички обруч. Долазило је до борбе прса у прса, гушања, ударања кундацима. Четнички губици били су велики. Према извештају Штаба баталјона, погинуло је преко 50 четника и још много више рањено.

Од наших бораца погинули су професор Милош Савковић,¹⁾ Добривоје Ковач-Добрица, политички комесар Треће, омладинске чете, Милева

1) Професор Савковић је био тешко рањен и заробљен. Четници су га зверски мучили па затим стрељали.

Павловић-Тенкић, Милош Ђуричић-Васке и Душан Агатоновић-Шубарлија.

Убрзо после борбе, четници, да би се осветили Гајевчанима, запалили су им све куће.

О борби у Гајевима у једном нашем извештају стоји:')

„... 6.IX у септембру батаљон је водио борбу са четницима Д. Михаиловића у Орашцу и Гајевима. Четници су били концентрисали све снаге што их имају у Шумадији. Укупно их је било око 1000.^{2>} Борба је била огорчена од 9 пре подне до 3 часа после подне. У борби је долазило до хватања за гушу и борбе ножевима.

Четници су разбијени. Погинуло је 30-40 четника, махом брадоња и много рањено. Погинуо је и неки командант штаба „корпуса“ чије име крију. Загубљено је 10-15. Плен: 10 пушака и 1 п. митраљез. Ми смо имали 4 мртва: Милош Ђуричић-Васке, Милош Савковић, Добрица, Вера Тенкић из Бање, а не зна се шта је са Шубарлијом."^{3>}

У извештају Штаба Батаљона од 1. октобра у овој борби пише:

„11 .IX 1943. године напало нас је 1500 четника у с. Гајевима. Погинула су нам 4 друга и 1 другарица. Убили смо преко 50 четника и још више ранили".")

Иако су четничке снаге биле много надмоћније у односу на наше, губици Батаљона били су релативно мали, иако нам је сваки губитак био веома тежак. И овога пута Покрајински комитет КПЈ је неправедно критиковао Окружни комитет КПЈ Крагујевац.

„У борбама са четницима поред успеха ви сте имали велике губитке. Губитак најбољих другова говори о томе да се још нису преболели они недостаци које смо констатовали на војном саветовању. Смрт професора Савковића је велики губитак за нас".⁵⁾

У „Гласу јединственог НО фронта Србије“ бр. 6 од септембра 1943. године о погибији др Милоша Савковића записано је:

„Ових дана су крволоци Драже Михаиловића убили професора Др Милоша Савковића, познатог књижевника и јавног радника.

1) У септембру су биле две борбе у Гајевима, једна 6, а друга 11. септембра. Због тога се ове борбе често замењују. Провером је утврђено да је ова борба била 11. септембра јер су истог дана четници Краљеве горске гарде спалили Гајеве.

2) У борби у Гајевима учествовао је Корпус горске гарде, Космајски корпус и део Качерске бригаде Рудничког корпуса.

3) Зборник, Том I, књ. 5, стр. 302.

4) Зборник, Том I, књ. 5, стр. 305.

5) Батаљоном је командовао Главни штаб, односно ПК КПЈ за Србију.

Губитак професора Савковића тешко пада свим родољубима наше земље, а нарочито онима који су видели његову љубав за наш народ, његову преданост народно-ослободилачкој војсци. Проклетство и смрт Дражи Михаиловићу и његовим чупавцима!

У време издајства Д. Михаиловића, професор Савковић прилази партизанима, јер је презирао бедног издајника Дражу Михаиловића.

Професор Савковић је улагао сав свој таленат и енергију на подизању културног живота у I шумадијском батаљону и Шумадијском партизанском одреду, јер је у њеним борцима видео праве српске родољубе и истинске борце за народно ослобођење.

Доносимо једну песму проф. Савковића, коју је он посветио I Шумадијском батаљону народноослободилачке војске, с којим је провео најдуже време.

Слава професору Савковићу".

НАША ПЕСМА

Првог шумадијског батаљона
народноослободилачке војске

I

Ко ујед муње љут
Што кида црна ноћ
Цепамо тврди пут
И мрачних сила ноћ
А наше младе воље рез
У тами усеца светли рез.

Ко тешким густим застором
Наш пут је ватром застрт,
По њој пливамо као морем;
Пред нама бежи сама смрт
Кроз планине и кланце
Уставлмо свету бујицу плача
Кидамо с ропских руку ланце,
Кршимо врх тиранских мача
Нас свуда зове јаук милиона,
Нас, децу челик батаљона.

Пред нама беже све даље у мрак
издваја подлост тиранство, срам
Но свуд их стиже нашег ока зрак
И сврха наше пушке плам.

У сузи леже стиснута села
Ко црне ране тишти гроб до гроба,
Ко спира гној љути крв нам врела
С нама се вије барјак новог доба.
Нов ваздух срце свет милиона
С нама, деиом челик батаљона.

На челу носимо будућности лик,
На нашем путу цвета победа,
Срце нам жар, груди усијан челик,
Од њих се стопи свака беда.
Летимо као варнице траг,
Усијаном крвљу пржимо грех
Куд спрема када песме благ
На гладној усни цвета смех.
Од свуда цас шкропи крв милиона
Нас, децу челик батаљона.

У густим облаком згњечена поља,
Где цвета ружа крвавих нам рана,
Ору оштрице наших волја,
Сејемо зрње светлих дана,
Кроз мрак нам срце фијуче ко тане,
Кад прене сине кроз ноћ жар.
Пушком крчимо нове дане
и срећу свету носимо на дар
Нас свуда зове глас милиона
Нас, децу челик батаљона.

Народе наш, крвав и један,
Увежи своје патње у бreme,
Коракни с нама — свануо је дан,
Коракни с нама у ново време
На борбу, освету нек јекну сва звона
Коракни с децом Челик-батаљона.

Лето 1943. , Милош Савковић

Четрнаестог септембра 1943. године једна патрола Батаљона ухватила је два непријатељска сарадника у селу Даросави и привела их Штабу Батаљона. После саслушања стрељани су.

Истог дана комесар Главног штаба одржао је састанак са штабом Батаљона и одредио им задатак за наредна два дана.

СТВАРАЊЕ ПРИВРЕМЕНЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ И ПРИПРЕМЕ ЗА ФОРМИРАЊЕ ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БРИГАДЕ

Ск

Комесар Главног штаба Мома Марковић писао је Покрајинском комитету КПЈ за Србију 11. септембра 1943. године:')

„... Деветог и десетог септембра провели смо (Мома Марковић-Вук, Радивоје Јовановић-Брадоња и Алимпије Марковић — ММ) са Батаљоном (Први батаљон НОВ Србије — ММ) и I шум. (адијским одредом). Реорганизовали (смо) четна руководства²⁾ и 10-1X и Батаљон и чете су кренуле у акцију...

Бригаду још нисмо формирали јер немамо довољно људства. Предузимамо све да то буде што пре."

Осамнаестог, деветнаестог и двадесетог септембра, по наређењу Главног штаба на Букуљу су дошли Први батаљон НОВ Србије и Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић". Требало је да дође и Космајски НОП одред, али он није дошао. Тога дана одржани су партијски састанци по четама и штапске партијске организације.

На Букуљи су тада били и чланови Окружног комитета и други партијски радници.

О боравку на Букуљи, Мома Марковић је обавестио и Покрајински комитет. Између осталог, он је написао:³⁾

„... Та три дана заједничког биваковања одреда и батаљона, где су се налазили и чланови ОК много су користили и једнима и другима. Ја сам држао реферат о полит. (ичкој) ситуацији у војсци.

После тога одред и батаљон пошли су заједно. Од њих је формирана **Привремена бригада...**"

1) Архив Србије, 2515 (књига).

2) Вероватно се ради о четама одреда. Података о овој реорганизацији за сада нема.

3) Архив Србије, ПКС-384.

То значи да од 20. септембра до формирања Прве шумадијске бригаде 5. октобра на Руднику, постоји и дејствује Привремена шумадијска бригада, у коју су ушли Први батаљон НОВ Србије и Први шумадијски партизански НОП одред „Милан Благојевић“. У састав ове, Привремене бригаде, требало је да уђе и Космајски партизански одред, али он није дошао на дан формирања. Овај недолазак Космајаца само је констатован у писму Моме Марковића ПК КПЈ, али ни у овом ни у другим писмима о узроцима овог недоласка не пише ништа.¹⁾

Двадесет првог септембра Привремена бригада је напала четнике Краљеве горске гарде Д. Михаиловића у селу Крушевици у колубарском срезу. Четници су разбијени. У потери за њима једна група бораца сукобила се са Немцима који су пошли у помоћ четницима. У овој борби, према извештају штаба Батална, погинуо је један Немац, а о губицима четника нема података.²⁾

Двадесет другог септембра Привремена шумадијска бригада опколила је јаче четничке снаге у селу Рудовци. После краће борбе четници су успели да пробију обруч и извукли се. Погинуло је 8 четника и 3 заробљена. Наше снаге нису имале губитака.

У извештају Окружног начелства за округ крагујевачки шефу Српске државне безбедности регистрована је ова борба:³⁾

„...Дана 22. пре подне у селу Рудовцима, срез колубарски, дошло је до сукоба између једне групе присталица Д.М. у јачини 350 људи и једне знатно јаче партизанске групе. Присталице Д.М. биле су опкољене, али су успели да се пробију и повуку. Партизани су убили 7 одметника (четника) а три ухватили жива, а имали су три своја мртва“.

Двадесет петог септембра Привремена бригада је извршила напад на средње место Рудник. Прва и Трећа чета Првог шумадијског НОП одреда, у саставу Привремене шумадијске бригаде, напале су четнике поручника Поповића. После првих рафала четници су се разбежали на све стране. Према причању жителја варошице, погинула су 4 четника, а неколико је рањено.⁴⁾ Запаљена је општинска архива, демолирана пошта и телеграфско-телефонски уређаји.

1) Архив Србије, срх. бр. 2517.

2) О овој борби постоји извештај Штаба батаљона у коме се говори само као акцији Батаљона. Одред се не помиње, а постоји и извештај штаба Одреда у коме се говори о акцији Привремене бригаде. Зборник, Том I, К-5, стр. 303. и 305. У фусноти 2, Зборник, Том I, књига 5, стр. 303. погрешно је унето „Односи се на Прву шумадијску НО бригаду која је формирана 25. септембра 1943. од делова Првог шумадијског Космајског и Ваљевског НОП одреда.“

3) Архив Србије АВИИ, 5р. 26/4-1, К-24.

4) Зборник, Том I, књига 5, стр. 303. Извештај Штаба Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић“.

У извештају шефа Српске државне безбедности, преглед догађата 27/28. септ. 1943. године, о овој борби стоји:

„.... б) 25. септембра 70 комунистичких бандита упало је у варошицу Рудник, одакле су одвели поштанског чиновника и чувара телефонске линије. Телефонском су наредили начелнику у Аранђеловцу и Г. Милановцу да дођу да им предају власт а потом покидали телефонске линије. Немачке и бугарске трупе, које су упућене из Г. Милановца комунисти су сачекали у селу Сврачковици (6 км. североисточно од Г. Милановца). После 2 часа борбе комунисти су се повукли ка Руднику одневши више својих мртвих и рањених.) Два немачка војника су лакше рањена".2)

Четници ДМ такође су евидентирали овај напад на варошицу Рудник. Командант првог батаљона поднео је извештај команданту Качерске четничке бригаде, у коме он извештава:')

„Дана 25. септембра 1943. године на Руднику (више варошице Рудник) сукобио сам се са једном групом комуниста од око 140-150 људи. Ја сам у одреду имао 38 наоружаних четника са 18 енглеских и 17 српских пушака и 1 пушкомитраљезом. У борби која се развила између четника овог батаљона и комуниста погинуо је четник резервиста Раде Радовановић из Давидовице и заробљен Славомир Даниловић из Рудника, а комунисти су имали губитака: једног погинулог и два рањена.

Истог дана, пошто је борба завршена и пошто сам се пред много надмоћнијим комунистима морао повући, одступити из борбе, комунисти су попалили архиву у општини и пошти на Руднику и разлупали општинску зграду, телеграф и телефон на Руднику и повукли се у планину Рудник. С обзиром да се Рудничка планина налази на подручју овог батаљона и да се због исте комунистичке често појављују у околини Рудника, те да, како изгледа, имају намеру да се на Руднику концентришу. Молим вас да ми се, у границама могућности, додели што више муниције и аутоматског оружја, тим пре што сам са муницијом врло оскудан и имам само једно аутоматско оруђе".

Тридесетог септембра Батаљон је са Колубарском четом Првог шумадијског НОП одреда дошао на Букуљу. Увече су отишли на вечеру код Јеловичких воденица на речици Букуљи. За време вечере Штаб батаљона је од наших сарадника добио обавештење да се једна четничка јединица корпуса Краљеве горске гарде налази у Јеловику и да имају намеру да у кућама фамилије Павловић и Лекић заноће. По добијеном обавештењу штаб Батаљона је одлучио

1) Од бораца Бригаде у нападу у борби нико није погинуо ни рањен.

2) Архив ВИИ, 52, II, 59.

3) Архив ВИИ, К-74, док. 40/2.

да нападне четнике у зору 1. октобра. Пред зору Батаљон и Колубарска чета су по унапред уговореном распореду кренули према Јеловику. У близини кућа где су се сместили четници наша претходница се сукобила са четничким обезбеђењем. После првих рафала четници су побегли, а на команду „јуриш“! наши борци су страном дошли до кућа у којима су спавали четници. Четници су били потпуно изненађени. Бежали су полуодевени и на све стране. По плану је требало да се затвори један поток, али се наши нису добро оријентисали па су га четници „напипали“ и кроз њега се извукли. Борци су проналазили четнике по кућама, шталама и двориштима.

У овој борби убијено је 6 четника.¹⁾

Од наших бораца погинуо је заменик командира чете Миша из с. Десимировца.²⁾

Првог октобра из села Јеловика Батаљон и одредска чета су наставили гоњење четника преко реке Качера у правцу с. Драгоља. Заробљена су 4 четника. Три су пуштена, јер су били мобилисани, један стрељан. За овога је утврђено да је био стари четник и злочинац.

После ручка у Драгољу борци су се одмарали.

За време одмора четници и наше обезбеђење су се сукобили, Штаб је одмах реаговао, распоредио борце, зашао четницима с бока и после краје борбе натерао их на повлачење. Убијено је 10-12 четника. Три су заробљена и стрељана. Установљено је да су вршили злочине.³⁾

На нашој страни није било губитака. Рањена је само Јелена Павловић-Зора Цицвара.

Командант Рудничког четничког корпуса о овој борби доставио је извештај „Врховној команди“ у коме пише:

„...Комунистичка група јачине 140-150 1-Х изјутра прешла је на терен с. Драгољ из с. Јеловика, где је изненадила једну мању Калабићеву групу и на Аела јој врло тешки губитак...“⁴⁾

*
* *

Првог септембра 1943. године Покрајински комитет је обавестио Мому Марковића-Вука да он треба да изврши формирање Прве шумадије бригаде у име Главног штаба и послао му састав штаба Бригаде и штабова батаљона.

За штаб Бригаде Покрајински комитет је у овом моменту планирао следеће другове:⁵⁾

1) Архив ВИИ, К-74, Ф-2, док. 4/1.

2) Архив ВИИ, У.1984, бр. док. 2/ и 6/1.

3) Архив ВИИ, К-74, ф-2-4.

4) Архив ВИИ, К-74, фасц. 2-4.

5) Архив Србије, ПКС-359.

Командант Раднвоје Јовановић-Сдободан;
Заменика ПК није у овом писму одредио.
Политички комесар Слободан Крстић-Уча;
Заменик политичког комесара Лазар Љубоја-Миле.
У штаб Првог батаљона Покрајински комитет је предвидео:
Командант Милош Дудић;
Политички комесар Мирослав Јовановић-Милан (Мима);
Заменик полит. комесара Драгољуб Рађеновић-Крле;
За штаб Другог батаљона предвиђени су:
Командант Санџаклија;
Заменик команданта Славко Ваздухопловац, официр;
Политички комесар Света Поповић-Милић;
Заменик политичког комесара — Електричар.

Покрајински комитет је предложио да Вук формира штаб Бригаде и пре него што се организује бригада.

„...Уколико се овај предлог може реализовати, ти га спроведи, а ако имаш неке примедбе, пиши нам, Штаб бригае формирај и пре него што се створи бригада и он ће ти помоћи у њеном формирању."

Даље, Покрајински комитет је предлагао да Мома Марковић-Вук прочита Наредбу Главног штаба о формирању бригае, штаба бригае и штабова батаљона.

„...Та Наредба прочитаће се и пред одредом, а касније ћемо је објавити те нам пошаљи њен препис. За Гл.(авни) штаб као командант нек се потпише П.(етар) Стамболић, а полком М.(ома) Марковић."

Покрајински комитет је планирао да се у бригади организује посебна група бораца која би имала задатак да врши диверзије на железничким пругама и другим објектима које користи окупатор и домаће слуге окупатора.

Тако се о овом у писму Покрајинског комитета Моми Марковићу каже:
„... Славко официр да створи ударну саботерску групу, која ће бити у саставу бригаде као посебна јединица. Она ће бити и саботерска и пионирска".

У писму је наглашено да се у Наредби каже да је Р. Јовановић-Слободан, као командант Бригаде и члан Главног штаба.

На овај предлог Покрајинског комитета за штабове бригае и батаљона Мома Марковић-Вук имао је одређене примедбе које је саопштио Покрајинском комитету и чекао да Покрајински комитет на њих одговори. С тим у вези

15. септембра, између осталог, писао је:')

„...Наше снаге прилично расту. *Бригаду имауслова да одмахформирамо*, само чекам вашу дефинитивну одлуку по питању мога предлога.

Сем бригаде, приступићу стварању нових батаљона, који сада неће ући у састав војске, већ одреда. Чете Шум.(адијског) одреда јачају. Све те чете ми ћемо претворити у батаљоне. Из тих батаљона ми ћемо регрутовати нове борце за јачање бригаде".

Првог октобра 1943. године Мома Марковић-Вук послао је извештај По-крајинском комитету. Поред осталог, у извештају било је речи и о стварању бригаде.²⁾

„... Формирао сам још један батаљон.³⁾ Формирање бригаде још није извршено јер имам у плану да то буде што свечаније. Ових дана то треба да извршимо док се изврше потребне припреме. Тада ћу вам послати детал>ан извештај о стању у бригади и о руководећем кадру".

1) Архив Србије, ПКС-374.

2) Архив Србије, ПКС-392.

3) Овде се мисли на формирање Другог батаљона који је 5. октобра ушао у састав Прве шумадијске бригаде, а не на Први батаљон и Први шумадијски НОП одред, који су чинили Привремену бригаду и који су се кретали заједно. У таквим случајевима Први шумадијски чинио је један батаљон ове Привремене бригаде.

ФОРМИРАЊЕ ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БРИГАДЕ НА РУДНИКУ

Као што се види, формирање Бригаде плаириаио је свечано уз масовније присуство народа, али због велике активности четника Д. Михаиловића формирање Бригаде је извршено на планини Рудник, на месту „Паљевине" 5. октобра 1943. године уз присуство партијских радника и нешто активиста из околних села.

Рудник-Паљевине, место формирања / шумадијске НОО бри/аде

Бригада је ипак формираи свечаио. Поред бораца на свечаности су били: Први шумадијски и Чачански одред, као и један број партијских радника са подручја ОК Чачак и већи број политичких радника са територије Окружног комитета Крагујевац (Аранђеловац).

Строј бораца примио је Момчило Марковић-Вук, комесар Главног штаба и члан Покрајинског комитета за Србију и прочитао наредбу Главног штаба НОВ и ПО за Србију од 25. септембра 1943. године. Наредба гласи:П

ГЛАВНИ ШТАБ НОВ И ПО
ЗА СРБИЈУ
25-1X-1943. г.

НАРЕДБА

По одлуци Главног штаба НОВ и ПО за Србију има се образовати — од постојећих народно-ослободилачких партизанских батаљона народно-ослободилачка партизанска бригада. У вези с тим

НАРЕЂУЈЕМО

Да се формира Шумадијска народно-ослободилачка партизанска бригада. У састав ове бригаде улазе I и II народноослободилачки партизански батаљон. По формирању Трећег шумадијског н.о. батаљона исти има да уђе у састав ове бригаде.

За команданта Шумадијске народно-ослободилачке бригаде поставља се друг Радивоје Јовановић „Брадоња“.

За политичког комесара НОП бригаде поставља се друг Света Поповић.

За заменика команданта поставља се друг Миша Дудић.

За заменика политичког комесара поставља се друг Слободан Крстић.

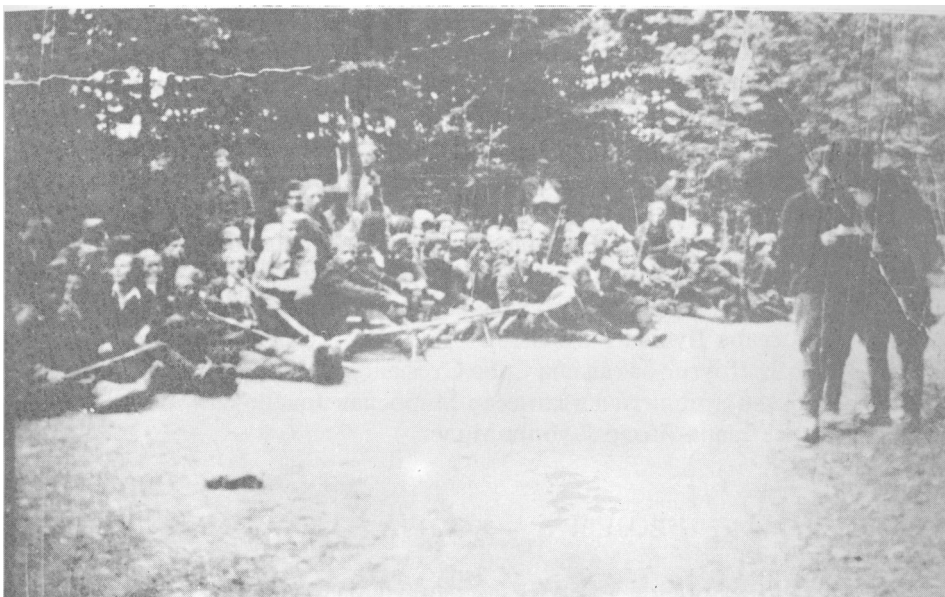
Ово наређење има се извршити одмах.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Политички комесар
Момчило М. Марковић

ГЛАВНИ ШТАБ НОВ И ПО
ЗА СРБИЈУ

За команданта
Петар Стамболић"

*Борци I шумадијске бри/аде на иланини Рудник 5. октобра 1943.
1одине*

После читања Наредбе хор је отпевао једну партизанску песму, а затим је у име Главног штаба и Покрајинског комитета борце и госте поздравио комесар Главног штаба Мома Марковић-Вук.

После поздрава хор и борци су отпевали химну „Хеј, Словени“.

Потом је борце и госте у име Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) поздравио Душан Петровић-Павле.

На крају су послати поздрави Врховном штабу НОВ и ПОЈ и ПК КПЈ за Србију, које је прочитао комесар бригаде Света Поповић-Милић:¹⁾

„Стојећи чврсто на бранику Шумадије с вером у сигурну победу над мрским окупатором и његовим слугама ми шумадијски партизани са прославе оснивања I шумадијске нар.(одно) ослоб.(одилачке) парт. (изанске) бригаде на гордом Руднику шаљемо борбене другарске поздраве вама и преко вас и свима борцима за слободу народа Југославије. У исто време дајемо и завет да ће осветничке пушке Шумадије која је одувек била пуна слободарског духа, још више загрмети, да ће окупатор и његове слуге осетити још жешће наше ударце и уверити се да Шумадија, поносна Шумадија неће да робује“.

1) Архив Србије, 3225.

Читање поздрава Врховном штабу и Покрајинском комитету борци и гости одушевљено су поздравили.

После краће паузе изведен је културно-уметнички програм и игранка.

Као што се из Наредбе види, командант је Радивоје Јовановић-Брадоња, комесар Света Поповић-Милић, заменик команданта Милош Дудић-Сувоборац, а заменик политичког комесара Слободан Крстић-Уча.

Начелник штаба је Миле Машала.

Приликом формирања, Бригада је имала два батаљона — Први и Други.

Командант Првог батаљона је Милош Дудић-Сувоборац, заменик команданта Костја Миливојевић, политички комесар Тома Бреуљ-Вуја, заменик политичког комесара Душан Рађеновић.

Командант Другог батаљона Срба Стефановић, заменик команданта Милорад Милошевић, политички комесар Мирослав Јовановић-Милан, заменик политичког комесара Лазар Љубоја-Миле.

ХРАНИСЛАВ МИЛИВОЈЕВИЋ — КОСТЈА

Рођен је 1919. године у селу Балиновићу код Ваљева.

Под утицајем КПЈ рано се определио за напредни раднички покрет.

Члан КПЈ постао је почетком 1941. године.

Борац Ваљевског НОП одреда је од његовог формирања. Био је у Колубарском батаљону прво борац, а касније, у септембру, командир чете.

У пролеће 1942. године рањен је па се илегално лечио у свом селу. Када се излечио, кретао се и радио у околини Ваљева са политичким радницима до марта 1943. године, када је дошао у Шумадију и укључио се у Први шумадијски НОП одред.

Приликом формирања Првог батаљона НОВ Србије није евидентирано да ли је и коју функцију имао.

Када је формирана Прва шумадијска бригада, за заменика команданта Првог батаљона именован је Костја.

Приликом разбијања великих четничких снага 28. октобра 1943. године у селу Дучини, Миливојевић је рањен.

Крајем новембра 1943. године отишао је са Бригадом у Санцак. Погинуо је 4. децембра 1943. године у Пријепољу.

МИЛОРАД — МИЋА МИЛОШЕВИЋ

Рођен 1918. у селу Врбици код Аранђеловца. Под утицајем чланова КП и других напредних људи рано се определио за напредни раднички покрет.

У 1941. год. ступио у Први шумадијски одред, Трећи батаљон. Као и већина бораца, и Милорад је био ухапшен крајем 1941. године, али је успео да се ослободи затвора и полулегално живи у свом селу.

Почетком 1943. године поново је ступио у Први шумадијски одред.
У Првој шумадијској бригади био је командир чете. Учествовао је у тешкој пријепољској борби 4. децембра 1943. године.
У Трећој српској бригади био је заменик команданта батаљона.
Несрећним случајем погинуо 1947. године.

Милорад Милошевић и Пешар Владешић Галама

Приликом одласка Бригаде за Санцак, крајем новембра, Срба Стефановић је одређен за команданта Космајског НОП одреда, а за команданта Другог батаљона постављен је Костја Миливојевић.

Приликом формирања Бригада је имала око 250 људи, рачунајући и руководећи кадар.

У писму Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) упућеном Покрајинском комитету 17. октобра 1943. године, између осталог, пише:') _

„... После формирања Бригада је провела још два дана на Руднику. За то

1) Архив Србије, 4388 (књига).

време имала је свакодневних чарки са четницима који су нападали у већем броју али су после краћег пушкарања бежали.

Један батаљон (Бригаде) отишао је са Рудника на пут Београд-Крагујевац и у селу Чумићу направио заседу. Борци су убили два немачка официра и инспектора свих рудника на Блакану, немачки резервни официр. Заплењена је једна машингевера, 12 мм (Томсон), два пиштола, већа количина дувана.

При повратку са ове акције исти батаљон имао је сукоб са четницима у Рамаћи, грузански срез. У броби је погинуло 10 дражиноваца, међу њима чувени крвник из Чумића Бајо Гачић, зам. Жике Павловића, команданта бригаде.

За то време други део бригаде разбио је групу од 30 четника под Венчацом, убио два четника, једног ранио, који је умро. Остали су се разбежали, неки су се вратили кућама. Од плена поред осталог заробљено је неколико пушака и око 200 метака.

Бригада је потом одржала два збора и запалила воз у Даросави. Приликом заустављања воза заробљен је један немачки официр, један жандармериски водник и интендант националне службе у Младеновцу. Заплењено је вагон брашна и један сандук дувана".

Петнаестог октобра Бригада и Први шумадијски одред упали су у Лазаревац, демолирали и запалили железничку станицу, покидали ТТ уређаје, запалили више теретних вагона и порушили пругу. Спаљена је архива општине, среског начелства и демолирана пошта.

О овој акцији Бригаде у петнаестодневном извештају Окружног начелства округа Београд од 15. октобра стоји:')

„... 15. октобра т.г. у 2,30 часова једна комунистичка банда извршила је напад на државне објекте у Лазаревцу. Том приликом 20 бандита обучених у униформе немачких војника у 2,30 часова дошли су пред касарну одреда полске страже у Лазаревцу и захтевали да уђу у касарну. Командир одреда Тодор Вукојевац посумњао је у исправност ове групе људи обучених у немачке униформе није их хтео пустити унутра нашта су ови извршили напад на касарну пушчаном и митраљеском ватром. Присутни стажари на броју 45 примили су борбу која је трајала од 2,30 до 6 часова ујутру. Савладавши стражаре тројицу су одвели са собом, зграду опљачкали за 180.000 динара и потом је запалили. Затим су запалили железничку станицу у Лазаревцу".

26. октобра 1943. године, на путу Даросава-Венчани, дошло је до борбе Бригаде и две чете (Орашачка и Колубарска) Првог шумадијског одреда са

1) АВИИ, К-24, Ф-4, док. 6. Петнаестодневни извештај Окружног начелства округа Београд, од 15. октобра до 1. новембра 1943. год.

Лазар Кужеша Љушица у маршу

Немцима и СДС. Борба је трајала око три сата. У борби је погинуло 5, а рањено око 10 припадника СДС и Немаца. Погинула су 3 наша борца: Радивоје Јаковљевић, борац Бригаде и Радисав Гајић, борац Одрета, оба из Орашца и Миле Машала, начелник штаба Бригаде.

Наши су успели да их матерају у бекство. На месту борбе непријатељ је оставио 5 камиона који су спаљени, 2 пушкомитраљеза „збројовка“, 3000 метака, неколико пушака и друго.⁰

Ову борбу евидентирао је и непријатељ. У извештају Окружног начелства округа Београд дати су детаљнији подаци:²⁾

„... 26. октобра т.г. у 11 ч. једна група комуниста од 200 бандита на путу Венчане-Даросава опколила је и напала одељење страже и Немаца у јачини 55

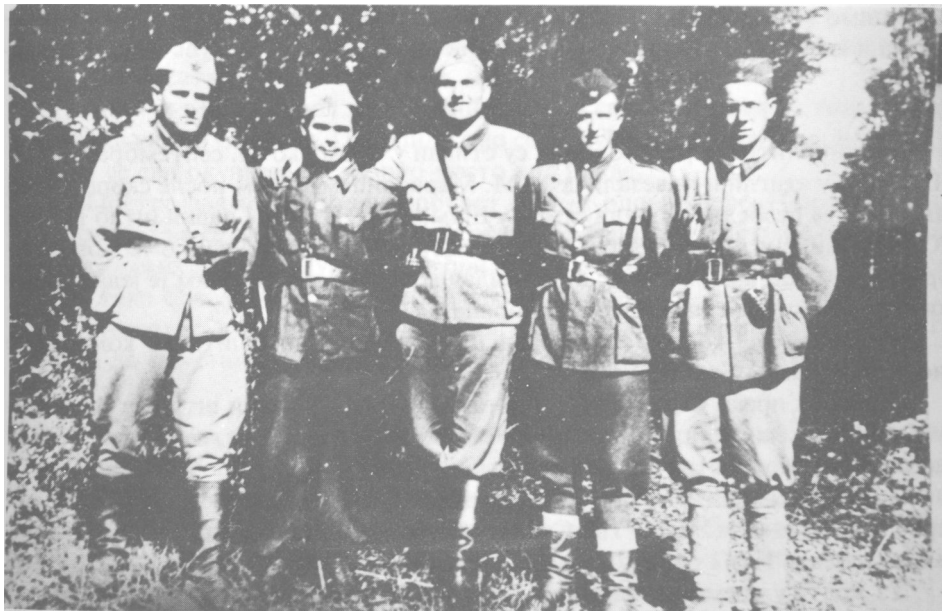
1) Архив Србије, бр. 3283.

2) АВИИ, ф-4, док. 6. Петнаестодневни извештај Окружног начелства округа Београд од 14. новембра до 1. новембра 1943.

људи, 30 стражара и 25 Немаца који су са 5 камиона ишли из Лазаревца ради прикупљања жита на територији истог среза. После трочасовне борбе на страни Немаца рањена су 4 војника и један шофер док је један шофер погинуо. Од стражара погинула су тројица и тројица су рањена. Губици на страни комуниста нису познати".

ДОЛАЗАК ВОЈНО-ПОЛИТИЧКИХ РУКОВОДИЛАЦА ИЗ БОСНЕ У ШУМАДИЈУ

Августа месеца 1943. године Врховни штаб је наредио да се из Прве и Друге пролетерске бригаде повуку Ратко Софијанић, Милосав Милосављевић и Сава Радојичић-Феђа, Никола Љубичић, Србислав-Срба Јосиповић и Сава Дрљевић.

Група војно-политичких руководицац послатих од Врховног штаба НОВ и ПОЈ у Шумадију: Србислав Срба Јосиповић, Милосав Милосављевић, Сава Дрљевић, Сава Радојичић Феђа, Ратко Софијанић (с лева на десно)

По истом наређењу овој руководећој групи додељена је радио-станица и радио-телеграфиста Милан Дружић-Миле Енглец.

Ова група је имала задатак да се пробије у Шумадију. У другој половини септембра кренула је преко Срема у Шумадију.

О припремама за одлазак у Србију у ратном дневнику Николе Љубичића о овоме је записано:

„... Дobili смо пуномоћ за одлазак у Србију. С њом су стигла још три друга, те сада група броји 6 чланова. Стигли су Срба, Феђа и Милосав, те према томе иду три војна и три политичка друга. У наређењу Врховног штаба стоји да Сава иде за начелника дивизије, Ратко и ја као команданти бригада, док Срба, Феђа и Милосав иду за комесаре. По томе закључујемо да је устанак у Србији у наглom порасту кад нас шаљу за веће јединице.

По наређењу Врховног штаба треба у Србију да пренесемо једну радиостаницу, јер Србија до сада није имала радио-везу са Врховним штабом.

Донели смо план да идемо преко Срема. Разлог је тај што из земунског среза постоји веза са друговима у Београду и са партизанима у Србији.

Другови из Врховног штаба придају нашем путу доста велико значење. То видимо по томе што су обавештене све команде, куда ми треба да прођемо, па и команде Главног штаба за Војводину, да нам омогуће извршење задатка”.

Војно-политички руководиоци су стигли у Срем око 20. септембра, али су у Шумадију стигли и повезали се са М. Марковићем-Вуком после скоро месец дана. Они су безбедно морали стићи у Шумадију. Зато су Главни штаб НОВ и ПО Војводине и партијска руководства строго водила рачуна о њиховој сигурности. Да би њихова безбедност била што боља, додељен им је један сремски батаљон који је имао око 150 бораца.

Батаљоном је командовао Јован Вуксан-Моша, а политички комесар је био Ђорђе Васић-Станко Уча.

Прелазак преко Саве у Србију организовали су Главни штаб за Војводину, један сремски батаљон и Вуковић Миодраг-Миле Сељак, секретар среског партијског руководства за срез посавски.

Поред Вуковића, у организовању преласка преко Саве, по наређењу комесара Главног штаба НОВ и ПО Србије М. Марковића, учествовала је једна чета Космајског НОП одреда на челу са комесаром одреда.

Уз пратњу сремског батаљона војно-политички руководиоци као и цео сремски батаљон прешли су Саву испод Умке, ноћу 17. октобра 1943. године.

О преласку преко Саве Никола Љубичић је записао:

„... Идемо у село Карловчић, срез земунски, 13. октобра ухватили смо везу са једним другом из Србије, то је, како га овде зову, теренац Миле, звани Сељак. Он ради у Посавини. Дошао је по нас... Правимо план да нам помогне прећи у Србију. Другови из ГШ за Војводину, с обзиром на непријатељску офанзиву у Срему, дају нам свој гранични батаљон, око 150 људи. наоружаних

доста слабо. 17. октобра кренули смо у правцу Ашањских шума. У току дана привлачимо чамце... Најзад према плану прелаза, поостављамо задатке. По мраку крећемо ка Сави. Морамо је по други пут прећи на овом нашем путу. Почели смо се пребацивати око 11. сати. Пребацујемо заштитна одељења. Рачунамо да ће недићевци дати отпор. Место пролаза је испод Умке, 5 км. од Београда. Први чамци пристижу на супротну обалу. Нема отпора. Пребацили смо се око три сата. Већ је свитало кад смо завршили са пребацивањем и кад смо преко стрњишта и пашњака села Моштанице пошли у сусрет новим догађајима. Део задатка смо извршили, дошли смо у Србију".

После преласка Саве колона је пошла према селу Моштаници и Барајеву. Преноћили су у Барајеву.

У селу Стојнику (београдском) војно-политички руководиоци у пратњи сремског батаљона и чете Космајског одреда састали су се са Првом шумадијском НО бригадом 20. октобра.

О овом сусрету Љубичић је у дневнику записао:

„... 19. октобра око 3 сата ујутру, кренули смо у правцу села Губеревца и сместили се у шуму између Парцана и Губеревца, испод Парцанског виса.

Око 4 сата кренули смо даље, идемо према Космају...

Била је већ пала ноћ кад се наша колона спустила преко Стеничке баре и улазила у село Стојник. Поделили смо се по кућама да вечерамо, а потом треба да се сви окупимо на зборно место код цркве.

Постројавамо батаљон за покрет даље. Колона креће. При изласку из села, са зачеља се преноси да колона стане. И тек кад нам стиже одговор да то тражи комесар Прве шумадијске бригаде, заустависмо батаљон. Нисмо се надали тако брзом сусрету са србијанским јединицама.

Поготово смо се зачудили и много обрадовали, што већ имају бригаду. Значи да се устанак у Србији шири".

Партизани су преноћили у Стојнику и рано изјутра 2. октобра пошли према Букуљи. У току дана стигли су у село Гараши, где су се одмарали.

Да би их почастили, партијски радници су обезбедили неколико свиња. Свиње су испечене или од њих спремљено јело. Све је било у реду, али место пшеничног хлеба подељена је проја. Сремци, навикли на велике сремске хлебо-ве, почели су да се буне.

— Код нас се кукуруз даје само стоци. Људи једу пшенични хлеб — рече један Сремац. Више њих то одобри. Наста негодовање. Домаћини, партијски радници, објаснили су штабу сремских батаљона да је ово сиромашан крај и да овде сви једу кукурузни хлеб.

Комесари су објаснили борцима да је народ опљачкан и од Немаца и од њихових сарадника, нарочито четника. Ипак, многим није било баш све јасно. Зато су цех платили четници, или, како су их Сремци звали „ђикани". Они

у борби иису правили разлику између мобилисаних и старих четника. Код четника се брзо ово чуло па су четници, нарочито мобилисани, и у најмањој чарки бежали главом без обзира.

Појава војно-политичких руководиљаца, Сремског батаљона и Прве шумадијске бригаде у Шумадији улила је страх и узнемиреност код непријатеља. Мање четничке и недићевско-љотићевске снаге нису смеле да ступају у борбу. Само су пратили кретање, јављали својим претпостављенима и тражили помоћ.

Наша обавештајна служба из Аранђеловца јавила је већ 20. октобра, да је непријатељ у Аранђеловцу обавештен да су веће партизанске снаге из Срема прешле р. Саву и стигле у Шумадију, да су добро наоружане и да код непријатеља влада велики страх.

Из села Гараши, 22. октобра, Бригада и Сремци су рано изјутра пошли према брду Вагану. У путу је лошло до борбе са четницима. Убрзо су и Бугари дошли из Аранђеловца и почели да туку Ваган минобацачима. Рањена су три наша борца.

„... Ноћу 22/23. октобра у 1 час на месту Ваган (10 км. западно од Аранђеловца сек. Аранђеловац) сукобила је се група одметника²) са око 1000 комунистичких бандита, који су мештанима у Даросави изјавили да долазе из Срема да би ликвидирали одметнике (четнике). После неколико часова борбе на истом месту комунисте су напали и Бугари из Аранђеловца. Одметници (четници) су се одмах извукли из борбе и одступили у непознатом правцу, а после краће борбе и комунисти су се повукли у правцу села Живковци и Драгољ (4 км. јуж. од Вагана)".

Војно-политички руководиоци су се 23. октобра састали са М. Марковићем, комесаром Главног штаба и чланом Покрајинског комитета за Србију, у селу Прогореоцима. Том приликом Вук је предата пошта и радио-станица. Тога дана комесар Главног штаба успоставио је прву радио-везу са Врховним штабом. Од тада па до доласка Бригаде у Санцак одржавана је радио-веза са Врховним штабом сваког дана.

О овоме у дневнику Љубичић пише:

„... Из села Гараша кренули смо ка селу Прогореоци, рано ујутру. Са падина планине Букуља спуштамо се низ брдо Ваган ка селу.

Стигао је друг „Вук“. Њему смо предали сву пошту Врховног штаба, наша документа, као и радио-станицу. До сада сам успешно вршио дужност ши-

1) АВИИ, К-52, ф-12, док. 25. Шеф срп. држ. безбедности. Преглед догађаја 24/25.

2) Тако су недићевци називали четнике Д. Михаиловића.

франата... Ми смо све време од када смо примили радио-станицу одржавали везу са Врховним штабом. Сада то може да ради партијско и војно руководство у Србији. И тако смо Врховном штабу још у току дана упутили неколико депеша о борбама из ранијег периода, са којима Врховни штаб није упознат".

Из Прогореоца Бригада је стигла у село Живковце, през качерски. У селу су обезбедили храну и одмарали се цео дан, 23. октобра, до касно увече. У току ноћи Штаб бригаде је добио обавештење да се у селу Прогореоци налазе четници, тј. Космајски корпус. Штаб бригаде одлучио је да их разбије, па је бригада, са Сремцима и Првим шумадијским одредом, кренула према Прогореоцима.

Четници су били изненађени. Нису стигли да пруже озбиљнији отпор. После краће борбе повукли су се према селу Крушевици, през колубарски.

Убијено је око 12 четника и заплењено неколико пушака и нешто метака.

Сви партизани су преноћили у Прогореоцима, а сутрадан, 24. октобра, упутили се према селу Брајковцу, през колубарски. У путу је дошло до краће борбе са четницима Колубарске бригаде. Четници су се после краће борбе по обичају разбежали.

Наши борци их нису гонили.

Рањен је, лакше, један борац.

Из Брајковца борци су се упутили у село Трбушницу. Штаб бригаде је обавештен да се у селу Трбушници, Колубара, налазе четници. Већ изјутра 25. октобра партизани су запосели Трбушничко брдо и гробље. Осетивши јаке снаге наших јединица, четници су уз слаб отпор бежали на све стране.

Губици четника нису познати. Нешто касније наши људи су чули да је у овој борби рањен командант четничког батаљона, злогласни Пера Недељковић.

Наши нису имали губитака.

ОДЛАЗАК БРИГАДЕ НА ТЕРИТОРИЈУ ОК МЛАДЕНОВАЦ

Штаб бригаде је одлучио да истог дана после борбе у Даросави крене на подручје ОК Младеновац.

Штаб је имао у плану да обезбеди повратак Сремског батаљона у Срем, да уз помоћ Космајског одреда и политичких радника ОК Младеновац формира Трећи батаљон и разбије четничке јединице које су биле концентрисане у селима куда је требало да прођу наше јединице према реци Сави.

Увече 26. октобра Прва шумадијска бригада, Први шумадијски одред и Сремски батаљон су кренули према Космају.

У ноћи 26. октобра све три јединице стигле су у Рогачу, срез космајски. У Сопоту, среском месту, настала је паника.

Командир жандармеријске станице СДС у Сопоту тражио је хитно појачање:

„Двадесет седмог октобра једна комунистичка банда од хиљаду бандита је код Тресије-Зорољин-Бабе, у простору од око 10 км. Према прикупљеним обавештењима они имају намеру да запоседну Сопот. Молимо хитно појачање”.

Истог дана, на овај позив дошло је појачање из Београда, око 100 припадника СДС.

Борци Бригаде, Сремског батаљона и Првог шумадијског одреда стигли су у село Дучину, срез Космајски. Већ испред села Дучине дошло је до борбе са четницима и припадницима СДС. После краће борбе непријатељске снаге су побегле за Сопот плашећи се напада, а наши борци су заноћили у Дучини.

У прегледу догађаја Српске државне заштите из октобра 1943. године мало и штуро је записано о овој 'борби':¹

„28. октобра у 8 часова 1 официр и 37 стражара СДС из Сопота и 3 официра и 60 стражара У.Г.Б.2) сукобили су се са једном јаком групом комуниста.

1) АВИИ, К-52, ф-12, д. 30, шеф српске државне заштите, Преглед догађаја 29/30.

2) Управе града Београда.

После краће борбе наши стражари принуђени су на повлачење пред бројно јачим комунистима у људству и наоружању. На страни СДС погинуо је Сава Кравица и стражар Милован Антонијевић је нестао. Губици на страни комуниста нису познати. Јаче комунистичке банде концентрисане су: једна група у шуми између с. Рогаче и Дучине, друга група у с. Стојник, а трећа у с. Губеревац. Ова последња група наредила да се у с. Губеревац спреми ручак за 600 људи, возе са собом комору, а на колима тешке митраљезе. Комунисти се утврђују"-

У току ноћи четници и недићевци добили су појачање у којем је било и нешто коњице. Неопажено су пришли Дучини са више страна.

У зору 28. октобра Бригада и Сремски батаљон су кренули ка Стојнику уз јаку претходницу.

Група четника Д. Михаиловића на капе је ставила петокраке и убацила се између претходнице и главних партизанских снага и успела да ухвати Стаменију Томић-Милену из Барајева и Драгу Адамовића из Колубарске чете Првог шумадијског одреда.

Пошто су пропустили претходницу, четници су напали предње делове главних снага, али су били одбачени. У међувремену почела је борба у селу Дучини. После првих плотуна мобилисани сељаци бацили су пушке и почели бежати на све стране.

Жесток отпор пружили су стари четници, који су се налазили у једној штали која се налазила на једној ливади и била од тврдог материјала.

Због јаке четничке ватре партизани нису могли да приђу штали и изблиза туку четнике. Зато је наређено да се штала запали. У овој борби погинуло је више од 50 четника и још толико рањено. Погинуо је и командант Космајског четничког корпуса Блажо Вукчевић.

Партизани су заробили велики плен, између осталог и сву четничку архиву. Што је најважније, у овој борби разбијени су Космајски и Авалски четнички корпус.

Погинуло је 5 а рањено 6 бораца Бригаде и Првог шумадијског одреда."

Двадесет деветог октобра Бригада је стигла у Барајево и по дану разбила једну четничку групацију. Четници су се после краћег пушкарања разбежали. Сутрадан је опет дошло до борбе са четницима. Четници су разбијени. Убијено је око 10 четника. Бригада и Одред нису имали погинулих и рањених.

1) Погинули су: Стаменија Томић-Милена, Миливоје Маринковић-Чапа, Црни. Умрли су и тешки рањеници: Јован Вуксан, командант Сремског батаљона и Радован Јовановић из Буковика. Рањени су: Душан Васић-Васке, Хранислав Миливојевић-Костја, Милутин Мићић-Колубарац, Света Андрић и још један борац коме није утврђено име.

И поред борби са четницима, Бригада је остала 30. октобра цео дан у Барајеву. По ранијој одлуци, Штаб бригаде је формирао Трећи батаљон. Борце за овај батаљон припремио је ОК Младеновац. У батаљону је било око 140 махом новодошних бораца и без борбених искустава. То су били људи из Београда, Подунавља и космајских села.

За команданта ове јединице постављен је МИХАИЛО-МИША ГАВРИЛОВИЋ, лимарски радник, за комесара МИЛАН ЈОВАНОВИЋ-ТРУЈЕЖ, за комесара Првог батаљона постављен је МИЛАН МАТИЈАШЕВИЋ-ЋИРА; заменик команданта је БОЖА ТОДОРОВИЋ-ДРОЊА, који је на ту дужност дошао са дужности командира Колубарске чете Првог шумадијског одреда; за заменика политичког комесара постављен је ЛАЗАР ЉУБОЈА, радник, који је до тада био заменик политичког комесара у Првом батаљону НОВС.

Руководилац СКОЈ-а у батаљону била је БИСЕРКА ЖИВАНОВИЋ, гимназијалка из Ваљева.

У Барајеву су извршене и одређене промене у штабу бригаде. За комесара бригаде постављен је САВА РАДОЈИЧИЋ-ФЕЋА, који је дошао из Босне са војнополитичким руководиоцима. Дотадашњи комесар СВЕТА ПОПОВИЋ-МИЛИЋ постао је члан Главног штаба Србије.

МИХАИЛО-МИША ГАВРИЛОВИЋ рођен је 15. септембра 1918. године у селу Пегровчић, Земун.

Још 1937. године определио се за напредни раднички покрет.

Кандидат за члана КПЈ постао је 1941. године, а члан почетком 1943. године.

Као илегалац радио је у окупираном Београду све до септембра 1942. године, када је каналом ПК дошао у Први шумадијски НОП одред.

Почетком марта 1943. године, у Босути, из Првог шумадијског одреда издвојено је око 30 бораца и формиран Ваљевски НОП одред. Тада је за командира једне чете постављен Миша.

Када је формиран Трећи батаљон Прве шумадијске бригаде, постављен је за команданта овог батаљона.

Учествовао је у пријеполској бици 4. децембра 1943. године.

Био је командант Треће српске бригаде.

Носилац „Споменице 1941“.

МИЛАН МАТИЈАШЕВИЋ-ЋИРА, рођен 1919. године у Аранђеловцу. Основну школу и малу матуру завршио у Аранђеловцу, а остала четири разреда гимназије у Београду.

Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

Члан КПЈ постао је 1941. године у аранђеловачкој партијској организацији.

Када је 1941. године организован Први шумадијски одред, Матијашевић је по задатку Окружног комитета остао на раду у Аранђеловцу. Као члан КП радио је на јачању скојевске и партијске организације, ширењу утицаја партије на људе у граду итд.

Септембра 1941. године полиција је успела да открије рад неких чланова СКОЈ-а и чланова Партије. Поред осталих ухапшен је и Матијашевић и после истраге спроведен у логор на Бањици. У логору је остао све до маја 1943. године, када је његов отац, уз помоћ својих пријатеља, успео да га пусте из логора.

Одмах по изласку из логора дошао је у Први шумадијски НОП одред. У њему је био борац, а затим комесар чете. У Првој шумадијској бригади био је комесар батаљона и учествовао у крвавој борби 4. децембра 1943. године у Пријепољу.

Био је „Носилац споменице 1941“.

Умро је после завршетка рата.

БОЖА ТОДОРОВИЋ-ДРОЊА, рођен 1920. године у Малом Борку. После основне школе краће време остаје у селу, а затим ради по млиновима као млинарски радник.

Као радник рано се определио за напредни раднички покрет.

Јула 1941. године ступио је у Први космајски НОП одред. У одреду је остао све до фебруара 1942. године, када је наставио политички да ради у колубарском срезу.

Почетком 1943. године по налогу среског комитета за Срез колубарски дошао је у Први шумадијски НОП одред. Прво је био борац, па водник, а од маја 1943. године командир колубарске чете.

У првој Шумадијској бригади био је заменик команданта батаљона.

Погинуо је као командир чете у Трећој српској бригади 24. марта 1944. године у селу Ојковица код Нове Вароши.

БИСЕРКА-БИСА ЖИВАНОВИЋ, рођена јануара 1926. године у Ваљеву, где је завршила и гимназију.

Под утицајем КПЈ и СКОЈ-а у раној младости определила се за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а постала је 1942. године у Ваљеву, а члан КПЈ јула 1943. године.

По налогу ОК КПЈ Ваљево дошла у Прву шумадијску бригаду почетком октобра 1943. године.

Када је формиран Трећи батаљон Бригаде, одређена је за руководиоца СКОЈ-а у батаљону.

Бисерка Биса
Живановић
Михаиловић

Са Бригадом је отишла у Санџак и учествовала у тешкој борби коју су водили Шумадинци 4. децембра 1943. године У Пријепољу.

САВА РАДОЈЧИЋ-ФЕЂА, рођен децембра 1913. године у Крагујевцу у радничкој породици.

Основну школу и машинскобраварски занат завршио је у Крагујевцу.

Пре рата радио у Војнотехничком заводу у Крагујевцу и припадао напредном радничком покрету.

Члан КПЈ постао је 1939. године у партијској организацији Војнотехничког завода.

Годину дана касније, 1940. године, постао је члан ОК КПЈ Крагујевац.

У Крагујевачки НОП одред ступио је одмах по његовом формирању 1941. године. У одреду је био политички комесар одреда.

Пре одласка у одред учествовао је у акцији за изношење оружја и муниције за одред из Војнотехничког завода Крагујевац.

Крајем новембра 1941. године Феђа је са одредом отишао у Босну. Приликом формирања Прве пролетерске бригаде био је у њеном строју.

Са групом војнополитичких руководиоца из Босне, преко Војводине, дошао је октобра 1943. године у Шумадију. Крајем истог месеца постављен је за комесара Прве шумадијске бригаде. Са овом јединицом отишао је крајем новембра 1943. године у Санцак.

Био је и комесар Треће српске бригаде.

Носилац „Споменице 1941.“.

Умро 1985. године.

Пошто је МИША ГАВРИЛОВИЋ постављен за команданта Трећег батаљона, за команданта Космајског одреда именован је ИВАН СТЕФАНОВИЋ-СРБА.

Из Барајева, 3. новембра, Бригада је са Сремским батаљоном, Космајским и Шумадијским одредом стигла у Баћевац. Одмах изјутра штабови су обавештени да се у селу налази око 600 четника. Одлучено је да се непријатељ нападне. Борба је трајала цело преподне. Погинуло је око 45 четника, а заробљено око 30.

Погинуло је 5, а рањена су 2 наша борца.')

Од заробљених четника стрелано је 5, а остали су пуштени.

Изгледа да је при евидентирању покрета наших јединица и борби које су вођене непријатељ престао да детаљише. Зато је у „Прегледу“ партизанских акција у октобру и новембру 1944. године записано:²⁾

„У времену од 31. октобра до 3. новембра једна јака Комунистичка банда, јачине 300-500 људи налазила се у простору села Бождаревац, села Баћевац и села Велики Борак (10, 14 односно 15 км. од Умке, секција Београд)...

Од наоружања имају југословенске пушке и велики број аутоматског оружја. Муницију имају у довољним количинама хрватског порекла. Већи део ове банде прешао је из Срема на нашу територију. Командири СДС срезова посавског, колубарског и космајског траже хитно појачање у људству, материјалу и муницији. Тражена појачања не могу се упутити јер са истим не располажемо.“

Бригада се са Шумадијским одредом вратила у Шумадију, а Сремски батаљон је остао са Космајским одредом, који му је помогао да се пребаци преко саве у Срем. Сремски батаљон је са тежим рањеницима 11. новембра прешао у Срем.

Сремски батаљон је пружио велику и несебичну помоћ у борбама шумадијских партизана против непријатељских снага. Наилазак наших снага сејао

1) Погинули су Радисав Јовановић, Радмила Лазаревић, Радмила Лазаревић, Мика Јелић и један Италијан. Рањени су Момчило Поповић и Милорад-Миле Прокић — Стомаклија. Ко је пети погинули, није утврђено.

2) Преглед" у октобру и новембру 1943. год. VII , K1, Ф-1, д-3.

је страх и иемир међу непријатељима. Њихове мање снаге бежале су испред бораца и од својих старешина тражили су помоћ људству и оружју. Непријатељске главешине концентрисале су огромне снаге да би се супротставили нашим снагама. Па и поред велике концентрације четника, Бугара, СДС, СДК они су у скоро свакој борби трпели поразе.

ПРВА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА И ПРВИ ШУМАДИЈСКИ ОДРЕД ПОНОВО У ОКОЛИНИ БУКУЉЕ И РУДНИКА

Успешне борбе Бригаде, Сремског батаљона, Првог шумадијског и Космајског НОП одреда у октобру и новембру јако су забринуле непријатеља. У месечном извештају Окружног начелства Крагујевац шефу Српске државне безбедности за месец октобар 1943. год., између осталог, пише:')

„... У току овог месеца запажено је појачање акција партизана, који су извршили мобилизацију својих симпатизера и на тај начин знатно појачали своје редове, а недавно су добили и појачање из Босне и Срема („Сремску бригаду“). Њихова јачина само у срезу орашачком и ближој околини цени се на 1000 људи. Они стално врше разна акта саботаже, нападају окупаторске и наше оружане органе и очекују па да приступе чишћењу терена од одметника Драже Михаиловића, који треба у што краћем времену потпуно да ликвидирају, јер у њима гледају противнике, а затим да систематски приступе нападу на наше и окупаторске оружане одреде. Доиста, до сада се показало да одреди Драже Михаиловића систематски раде на томе да униште партизанске одреде, али је се показало да су партизани увежбанији и бољи герилци него што су присталице Драже Михаиловића и у борбама су увек давали боље резултате...”

Надирање наших јединица из Босне и акције партизана у овом делу Србије допринели су да се у Шумадији концентришу велике снаге четника ДМ, СДС, СДК, бугарских и немачких јединица. Ипак, наше снаге имале су више борби са четницима ДМ. Плашећи се наших успеха, прилагођавали су своје снаге и мењали своју тактику у борби са нашим снагама.

Почетком новембра 1943. год. Д. Михаиловић је телеграмима наређивао својим јединицама како да се боре против наших снага. Тако је у телеграму од 10. новембра наредио:²⁾

1) Архив ВИИ

2) Архив ВИИ, ф. Ц-Б2841.

„А 38-6. новембра. За борбу противу комуниста никад не поседати положаје нити вршити одбрану. На положајима могу да се постављају само заседе. Увек вршити нападе нарочито ноћу са целокупном оружаном снагом. Целокупну изабрану снагу поставити на изабрану територију, вршити даљња извиђања и развити што јачу обавештајну службу. Чим се утврди место комуниста или њихово кретање одмах их нападати целокупном снагом и то мање на фронт а на бокове и позадину јаче. Напад ноћу и за време одмора нанеће им велике губитке и расуло јер имају много женских и необучених. Изабрати два најхрабрија одељења која ће продирати што дубље међу њих из позадине и наносити им забуну и неред. Где год има потребе свуда развијати што јачу четничку акцију на целој просторији Југославије. Добро узмите на ум ово моје наређење и по њему тачно поступајте. Ако будете по њему поступали ми ћемо сигурно побеђивати и дохватити се њиховог наоружања и муниције. Сви команданти што пре да створе сталне одреде који нису везани за кућу и који би представљали праве наше јуришне јединице. Достављам предње на знање и тачан поступак“.

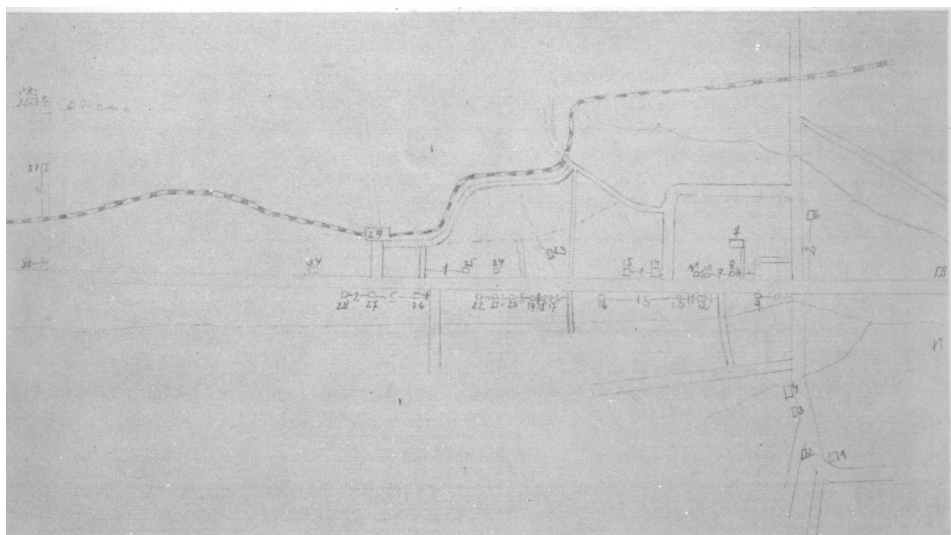
ПРИПРЕМЕ ЗА НАПАД НА АРАНЂЕЛОВАЦ

Почетком новембра, ОК је по куриру за везу послао МК Аранђеловац писмо у коме је тражио да што пре пошаље податке о броју непријатељских војника који се налазе у Аранђеловцу. Курир је рекао секретару МК Видосави Радојковић да су се партизани концентрисали око Аранђеловца и да он мисли да ће напасти Аранђеловац.

МК је преко пекаре, која је спремала хлеб за немачку и бугарску војску у Аранђеловцу, установио колико има непријатеља.

После дан-два курир је од ОК донео ново писмо МК у коме је тражио да му се достави списак лица из Аранђеловца која активно сарађују са окупатором и његовим слугама. Уз списак, наглашено је у писму, треба уцртати куће ових лица и прилазе њиховим кућама, односно становима, као и колико свака зграда има прозора.

По договору у МК, овај план направио је Александар Лупшић, јер је он добро познавао Аранђеловац и људе који активно сарађују са окупатором.

Примитивно израђена скица Аранђеловца са назначењем важнијих објеката. — Досављено од позадинске службе за напад на Аранђеловац, ноћу између 28 и 29. јула 1943. год.

1 -	Атенин Саватров	29.1 мес. ситице
2.	кофрама Гучис	30.1 вилас, згуабас
3.	Бозаа	31.1 вилас, "Менс"
4.	Силити - мана	32.1 вилас, "Менс" - Мого
5.	Врбиче, а. в. чина	33.1 вилас, "Менс"
6.	Манагиса са хуана	Манагиса
7.	" "	" " " "
8.	Котангу, мангу, ситице	др. 38+3
9.	Рагис	39.1 "Менс"
10.	Мого	39.1 "Менс"
11.	Бата, електорна	ИМД, МБ, 18
12.	Батагиса, електор	ИМД, МБ, 18
13.	Батагиса	ИМД, МБ, 18
14.	Манагиса, мангу	ИМД, МБ, 18
15.	Бата и јва оутице	ИМД, МБ, 18
16.	Гучис	ИМД, МБ, 18
17.	"Гучис"	ИМД, МБ, 18
18.	Ирикуртик аба, Батагиса	ИМД, МБ, 18
19.	Боза	ИМД, МБ, 18
20.	Мана, Батагиса	ИМД, МБ, 18
21.	кай. Михаилев	ИМД, МБ, 18
22.	Мана, Манагиса	ИМД, МБ, 18
23.	Гучис	ИМД, МБ, 18
24.	Батагиса	ИМД, МБ, 18
25.	"Батагиса"	ИМД, МБ, 18
26.	"Манагиса", Батагиса	ИМД, МБ, 18
27.	Батагиса, Батагиса	ИМД, МБ, 18
28.	кай. Ламаров	ИМД, МБ, 18

Скиа с лелендом МК КПЈ Аранђеловаи, ириремљена за наиад на Аранђеловаи

У писму су назначени људи са којима треба поступати као са непоправљивим непријатељима и они којима треба припретити да промене своје држање према НОБ. Скица и списак лица послати су за пар дана ОК. Према провереним подацима, напад на Аранђеловац је требало да се изврши око 7. новембра, дана октобарске револуције. Међутим, до напада није дошло. Разлози су остали непознати.

Ноћу између 1. и 2. новембра дошло је до борбе између бораца Бригаде и четника Д. Михаиловића. Према непријатељским материјалима¹⁾, у борби је погинуло 60 четника, више рањено и већи број заробљен. Бежали су по 2-3 у правцу села Мисаче.

Трећег новембра по дану борци Бригаде су поставили заседу у селу Бањи на путу Аранђеловац-Топола. У заседу је ушао немачки камион. Убијен је један немачки војник а два рањена.

Тринаестог новембра Српски оружани одред (СДС) уз сарадњу четника Д. Михаиловића вршио је чишћење терена у правцу: Лазаревац-Шутци-Калањевци-Белановица. Ове непријатељске снаге сукобиле су се са нашим снагама код Белановице. Наше снаге заузеле су Белановицу.

У борби је погинуо поручник Симић и један четник.

Партизанске снаге нису имале губитака.

1) Команда СДС-депеше.

ПРИПРЕМЕ БРИГАДЕ ЗА ОДЛАЗАК НА СЛОБОДНУ ТЕРИТОРИЈУ У САНЦАКУ

Војнополитички руководиоци који су по наређењу Врховног штаба дошли у Шумадију са собом су донели и радио-станицу преко које је одржавана стална веза са Врховним штабом.

Приликом одржавања редовне радио-везе, у првој половини новембра, комесар Главног штаба предложио је Врховном штабу да Прва шумадијска и Прва јужноморавска бригада дођу на слободну територију, наоружају се и са јединицама НОВЈ врате у Србију. Овај предлог је прихватио Врховни штаб и преко Радио-„Слободне Југославије“ упутио поруку да Михаило (Благоје Нешковић) са Првом јужноморавском крене према Вуку (Мома Марковић) и заједно крену према Санцаку.

За време док су чекали Прву јужноморавску бригаду, борци Прве шумадијске бригаде уређивали су своју обуђу и одеђу, чистили оружје и пребројавали муницију. Тих дана борци бригаде су се налазили у селима Војковци, Трудељ и Заграђе.

Штаб бригаде је проценио да неће бити довољно муниције за пробијање до Санцака. Зато је одлучио да од бораца Првог шумадијског НОП одреда узме „вишкове“ муниције. У договору са штабом одреда одлучено је да се борцима на пушку остави само по пет метака и двадесет метака по пушкомитраљезу, а све преко тога одузме и расподели борцима бригаде.

У том циљу командант Бригаде Радивоје Јовановић је дошао у Даросаву, где се моментално налазио одред. Командант одреда је постројио одред и рекао борцима да све преко пет метака на пушку и двадесет метака на пушкомитралез ставе испред себе. Иако тешка срца, борци су то учинили. Али, било је и оних који су нешто сакрили за даље борбе.

Ево шта о томе пише у својим сећањима Катарина-Борка Милосављевић:¹⁾

„Партизани су непрестано оскудевали у муницији. Они су је свуда морали увек отети од непријателл. А, тај проблем код нас у Шумадији достигао је

1) Сећања дата Одбору 1973. године.

своју кулминацију онда, када је бригада кренула за Босну у касну јесен 1943. године.

Сећам се њеног постројавања заједно са одредом у Даросави¹⁾ (сада Партизани). Тада је, осим пребацивања неких бораца из јединице у јединицу, Радивоје Јовановић Брадоња-командант бригаде, вршио смотру одреда и истовремено вршио преглед колико који борац има муниције. Брзо је, у нашу чету, прву чету одреда, стигла вест да Брадоња оставља сваком борцу само по 5 метака, а да вишак, преко тога, одузима. Било нам је јасно да ће се та муниција поделити борцима који иду за Босну. Али, било нам је и јасно у каквој ситуацији остаје одред у Шумадији, где је бригада, са више крупних борби на овом терену, привукла пажњу великог броја непријатељских јединица са којима ће одред морати да настави борбу.¹⁾ Ја сам одмах, као борац у одреду, одлучила да свесно направим један прекршај, односно, да сакријем нешто метака. Пала ми је на памет идеја, да би то било најсигурније ако у опанке испод стопала ставим по два шаржера муниције. Укупно 20 „илегалних“, то је већ био солидан фонд муниције. Поверим идеју Нади Драгачевић, јер смо онда у првој чети биле само нас две девојке, и она то одмах прихвати. Ради сваке сигурности поверимо идеју и другу командирку чете, Бори Павловићу-Ранилцу, оценивши да ће он сигурно бити на нашој страни. И заиста, он нам није ништа замерио, ћутао је, климнуо главом у знак одобрења. Имала сам уверење да према друговима из бригаде нисам направила велики грех, јер ће они у Босни, кад уђу у састав наше регуларне војске, имати боље услове. Наше илузије о слободној територији у Босни биле су ненадмашне. Свакоме је била жеља да уђе у састав бригаде. Неке другарице су плачем оствариле ту своју жељу, а нама који смо остали у одреду, „меци из опанака“, заиста, већ сутрадан су били од непроцењиве користи.

Међутим, како нисмо знале план даљег покрета бригаде, као и то докле ћемо је ми пратити, тешко нас је коштала ова „акција“. Наиме, одред је после овог претреса и пребојавања муниције кренуо да испрати бригаду. С обзиром да смо се кретали по дану у колони један по један, а да не би открили прекршај који смо направиле, Нада и ја смо тако препешачиле километре и километре на путу према Санцаку, са мецима у опанцима. Биле смо на двострукој муци. Колико год нас је обзимала туга због расанка са друговима, а још више нека хладноћа око срца због ситуације у којој остајемо, исто толико смо прижељкивале тај тренутак да бисмо се растале и са боловима, који су до бесвести све више обузимали ноге и читаво тело.

Па ипак, када је Брадоња стигао пред мене и пружио ми руку да се поздравимо, осетила сам страховиту грижу савести. У грлу ме нешто стеже, па не умем ни реч да проговорим. Осетила сам се и жалосно и посрамљено. Наравно, Брадоња је ту моју видљиву збуњеност доживео као тренутке расан-

1) У то време већи део бригаде био је у Војковцима, Трудељу, Заграђи, а у Даросави само једна чета.

ка. Настаје мало колебање, али ипак побеђује већ донета одлука. Долази најзад растанак са друговима уз безброј добрих међусобних жеља. Коначно се растајемо и са нашим личним мукама. Вадимо метке на светло дана.

Но, осећај да имамо нешто муниције, растанком од бригаде нема више онај психолошки ефекат какав је био у тренутку њеног скривања. Како су се бригада и одред међусобно удаљавали, сурова стварност, неодољиво се наметала. Остали смо бројно мањи, без хране, и одеће, без муниције, а зима је већ ту. Брзо смо дошли у врло тешку ситуацију. Муниција је ускоро постала животном питање, не само за сваког борца, већ и за опстанак одреда у целини. Због недостатка муниције одред се морао разбити на мале партизанске групе да Ј5и, скоро са празним пушкомитраљезима, маневрисао у зиму 1944. год. и одолевао припадницима бројних непријатељских снага, које су тада на овом терену биле концентрисане".

Нада Драгачевић и Каратошић и Кашарина Борка Бодановић Милосављевић

О припремама за одлазак на слободну територију и тешким борбама 4. децембра у Пријепољу Тома Бреуљ-Вуја даје детаљније податке у својим сећањима:0

1) Сећања дата Одбору 1973. год.

„Прије него што почнем говорити (писати) о самој борби у Пријепољу, морам укратко рећи, због чега се Прва бригада у почетку VI непријатељске офанзиве нашла у Пријепољу.

У другој половини новембра мјесеца 1943. године, Штаб Прве шумадијске бригаде је добио наређење од Врховног штаба НОВ и ПОЈ, да напусти територију Шумадије и да уђе у састав Друге пролетерске дивизије Другог пролетерског корпуса који је из Босне и Црне Горе надирао у правцу Србије и преко Санцака избио на њене границе. Већ после 20. новембра почело се у бригади говоркати да ће наша бригада ући у састав Друге пролетерске дивизије. Због оних вијести, расположењу и одушевљењу како бораца тако и руководиоца у бригади није било краја. И заиста, тих дана, једног поподнева у засеку Варнице села Трудеља Штаб бригаде позвао је на састанак команданте и комесаре батаљона. Иако нисмо били упознати са дневним редом састанка, сви смо осјећали да се ради о нечем врло важном, и у томе се нисмо преварили. Командант бригаде Радивоје Јовановић-Брадоња и политички комесар Саво Радојичић-Феђа, посебно расположени и весели срдечно су се поздравили са нама. Послије краћег разговора са нама, Командант бригаде нас је упознао са наређењем Врховног штаба а затим је говорио о предстојећим задацима бригаде. Тада је са лица Брадоње нестало његовог осмјеха и он је са пуно војничке и командантске озбиљности почео да говори о задацима бригаде на предстојећем маршу. Задаци су били садржани у 27 тачака које нам је Брадоња излик тирао. Задаци су били обимни и разноврсни. Сви смо били забринуте, сви смо желјели да бригада што успјешније изврши овај задатак. Видио сам како је забринут и политички комесар Трећег батаљона Мирослав Јовановић (Миле Трулеж), који је био факултетски образован човек, а како не бих био ја, обалски радник, човјек без школе, који сам и против своје воље постављен за политичког комесара Другог батаљона.

Пред наш полазак на састанак у Штаб бригаде, једна група бораца тражила је да јој дозволимо да се попне на врх брда Острвице (брдо је купастог облика, доста високо, са чијег се врха може видјети већи дио лијепе и богате Шумадије). Њиховој жељи смо удовољили и таман пред наш повратак из Штаба бригаде они су се вратили са високог Острвичког врха, са којег су се, па макар и погледима, опростили од своје вољене Шумадије, по којој су већ 2,5 године водили тешке и крваве борбе како против окупатора тако и против домаћих издајника.

Многи од њих погинули су у Пријепољу, многи широм Југославије не дочекавши да ногом ступе на слободно тле вољене Шумадије.

По повратку у Штаб батаљона, позвали смо команде чета, упознали их са ситуацијом и издали смо наређење у вези са предстојећим дугачким маршом. Најтежа ситуација била је у питању обуће, а за рјешење тог задатка задужили смо политичке комесаре чета. Сви постављени задаци који су требали бити извршени до почетка марша, успешно су извршени. Те ноћи, пред почетак марша, нитко од руководиоца било у четама или батаљону није спавао, не-

што због припрема за марш а друго због узбуђења и радости што нам се пружа прилика да се сусретнемо са пролетерима.

Бригада се прикупила у засеоку Варнице поред Острвице и у свануће кренула на свој далеки пут преко села Заграђе, Угриноваца, села Бранетић, Равне горе, гребеном планине Суворбор, Тометина Поља, поред Косјерића, села Јанковић, Јелове горе, ваздушне бање на Тари и Мокре горе, где смо се требали повезати са дијеловима Пете крајишке дивизије.

Прешавши село Заграђе, дошли смо у Угриновце, који се налазе на жељезничкој прузи уског колосјека: Београд-Чачак-Ужице-Сарајево. Када смо пругу прешли, минерска група бригаде дигла је у ваздух пругу. Одмах после дизања пруге у ваздух, наишао је од Ужица и Чачка путнички воз у коме су били претежно Нијемци-рањеници као и Бугари који су били рањени у борбама са Другом пролетерском и Петом крајишком дивизијом, на прилазима Србији, око Кренице као и око других мјеста. Воз је стао и из њега су почели искакати путници-цивили и окупаторски војници. Међутим, машиновођа видећи да не може ићи напријед, кренуо је пуном паром назад и побјегао ка Г. Милановцу. Међу путницима који су изашли из воза заробили смо и једног њемачког подофицира и приликом претреса код њега нашли петокраку звијезду са српом и чекићем, што је за нас био доказ да се борио и на Источном фронту. Нијемца смо повели са нама, а такође нам се придружио и један младић који је по занимању био конобар. Остале путнике смо пустили. Затим смо прешли преко села Бранетића и избили на Равну гору. На Равној гори смо се сукобили са четницима и у првом нашем налету они су се разбежали. Четрдесетак четника смо заробили. Заробљени четници су били мобилисани на Равној гори, налазили су се на обуци. Ми времена за чекање нисмо имали. Четнике смо пустили, а заробљеног Нијемца смо стрељали.

Затим смо продужили маршевање гребеном Суворбора и навечер касно стигли у село Тометина Поље, где смо се размјестили и зановили. Међутим, ни непријатељ није мудровао нити спавао. По свој прилици, изгледа да је он био оцијенио наше намјере и он је желио по сваку цјену да нас у томе спријечи. Док смо се ми у току ноћи одмарали, јаче четничке снаге посјеле су сва околна узвишења око Тометина Поља. Борбу са четницима водили смо цијели дан и при томе имали само два мртва друга и неколико рањених." Падом мрака пробили смо четнички положај и заробили неколико четничких курира а идућег дана ујутро избили смо испред Косјерића, гдје су нас чекале јаке четничко-недићевске снаге. Ми смо настојали да што прије пређемо преко пута Валјево-Ужице, у чему смо и успјели послје доста јаке борбе са четницима и недићевцима. Пошто смо прешли пут Валјево-Ужице, разбивши при том непријатеља, у Косјерић су стигли Нијемци у тенковима, али им је све било ка-

1) Није речено ко су погинули и рањени.

сно нако су нас стално гађали и отварали ватру на нас, ранивши нам при том јелну другарицу (Јовановић Дара, родом из Такова или околине Чачка). Четници и недићевци у борби са нама били су потпуно разбијени. Сутрадан преда-нили смо у селу Јанковићи а затим извршили марш у правцу Јелове горе. У Јелову гору (у близини Ужица) стигли смо пред сам мрак. Овдје смо извршили припреме за дугачки марш. Временске прилике биле су врло лоше, било је хладно, а снијег је падао цијеле ноћи. Маршевање је било веома напорно. У свитање дана стигли смо на Тару и смјестили се у неким зградама, где су се љети, прије рата, одмарала бивша господа. Послије краћег одмора извршили смо покрет у правцу Мокре горе, гдје су се налазиле јединице Пете крајишке дивизије, тј. њена Прва крајишка бригада. Са Крајишницима смо успоставили радио-везу. Они су нам радио-везом јавили да су нам у сусрет упутили једну јединицу јачине 80 бораца. У поподневним часовима састали смо се са Крајишницима. Са њима скупа избили смо на Мокру гору, гдје смо се састали са борцима и руководиоцима Прве крајишке бригаде. Крајишници су нас дочекали изнад сваког очекивања, одушевљењу није било краја. Они су се много интересирали о приликама у Србији, а ми опет о приликама у крајевима кроз које је њихова бригада пролазила и борила се. Они су нас добро нахранили и снабдјели муницијом, наравно, према њиховим могућностима. У Мокрој гори са Крајишницима остали смо до прекосутра ујутро, када смо кренули партизанским возом. Возили смо се једно три станице, затим смо се искрцали из воза и кренули пјешке ка Бијелом Брду, гдје нас је дочекао командант и политички комесар Друге пролетерске дивизије Љубодраг Ђурић и Слободан Пенезић-Крцун. Послије међусобних поздрава и краћих говора, дошло је неколико великих камиона у које се укрцала наша бригада и са којом смо од Бијелог Брда, преко Прибоја стигли у Пријепоље.

У Пријепољу су се сусрели борци Прве шумадијске и Друге пролетерске бригаде. Дирљиво је било гледати сусрете старих ратника и познаника који су се растали још у рану јесен 1941. год., да би се двије године касније састали овдје у Пријепољу. Навечер одржан је митинг у част доласка Шумадинаца. Пред окупљеним јединицама говорили су командант Другог пролетерског корпуса друг Пеко Дапчевић и командант Прве шумадијске бригаде друг Радивоје Јовановић-Брадоња. Послије тога уследио је размјештај наше бригаде. Први и Други батаљон смјештени су у зграду болнице на лијевој обали р. Лима, око 150 метара од моста на путу Пријепоље-Пљевља, а Трећи батаљон, Штаб бригаде и приштапски дијелови размјештени су на десној обали р. Лима у самој варошици Пријепоље. Зграда болнице била је једноспратна и имала је облик слова I. Дугачка је била око 30-35 метара и састојала се од двију великих соба, једне у приземљу и друге на кату. По причању мјештана, у свакој соби могло се смјестити од 16-18 болничких кревета. Поред тих двију великих соба, било је и неколико мањих (ординације, канцеларије итд.). Зграда болнице имала је само двоја врата, и то главна улазна на путу и једна споредна која су се могла користити само из приземља и то на стражњем дијелу зграде. У прозорима који су гледали на пут биле су уграђене жељезне шипке, док на другим

прозорима шипки није било. Степенице које су ишле од приземља на први спрат биле су дрвене, солидно изграђене. Са десне стране болнице, нешто ближе путу, налазила се једна мања зграда у којој је била смештена болничка кухиња и перионица рубља. Такође, између болнице и ове мале зграде у самом брду била је у хоризонталном правцу ископана једна просторија која је личила на противваздушно склониште чији већи дио отвора није заклањала зграда болнице.

Ове детаље износим због тога да би се јасније сагледало како и под каквим условима и на каквом простору су се налазила два батаљона Прве шумадијске бригаде пред почетак пријепољске битке па и кроз читав њен ток.

Први батаљон (комплетан са Штабом, групом агитатора бригаде) смјестио се на спрату зграде. Други батаљон смјестио се у приземљу, док се Штаб батаљона са куририма смјестио у малој згради десно од болнице, ближе путу.

Штаб I шумадијске бригаде и политичко руководство Србије у Пријепољу децембра 1943. године

Послије краћег одмора на официрски курс при Штабу Другог пролетерског корпуса у Пљевљима, отишли су слиједећи другови (колико се ја сјећам):

- командант Првог батаљона Реља Полић-Санцаклија,¹⁾
- командант Трећег батаљона Мнхајло-Мнша Гавриловић,
- замј. команданта Другог батаљона Раденко Мандић,
- замј. команданта Првог батаљона Милорад Милошевић,
- командир Треће чете Првог батаљона Ђорђе Нешић-Ђоле,
- командир Друге чете Трећег батаљона Кужета Лазар-Љутица.

Поред ових другова који су упућени на официрски курс, у Штаб корпуса, на неко саветовање отишли су: командант бригаде Радивоје Јовановић-Брадоња, политички комесар бригаде Саво Радојичић-Феђа, референт бригадног санитета др Мира Врабич-Колин, поп Славко Ристић, интендант бригаде Владетић Петар-Галама са једним бројем другова из интендантуре ради снабдјевања бригаде разном опремом.

Такође, био је и један дио другова-рањеника који су упућени у дивизијску и корпуску болницу, међу њима био је и Момчило Поповић-Мома.²⁾

Положаје на Кошевини и Соколици према Сјеници држали су Први и Други батаљон Друге пролетерске бригаде. Ми Шумадинци, налазећи се први пут на ослобођеној територији, мало смо се опустили и будност је код нас попустила, а ни непосредно обезбјеђење батаљона није било онакво какво је морало бити. V

Трећег децембра 1943. године, културна екипа Друге пролетерске дивизије, у част нас Шумадинаца, дала је приредбу у дому културе у Пријепољу. На програму је био и позоришни комад Ћидо од Јанка Веселиновића, и сви смо били одушевљени игром глумаца и садржајем комада. Послије завршеног програма настављено је са игранком, која је трајала све до послије пола ноћи. Приредби су поред бораца присуствовали и грађани Пријепоља. Никома од нас тада није пало на памет да се међу цивилима могу наћи плаћене слуге окупатора, њихови шпијуни и доушници. Са игранке смо се вратили у зграду болнице негдје између 1.30-2.00 сата 4. децембра. Послије извјесног времена, а могло је бити негдје око 2.30-3.00 сата, у штаб нашег Другог батаљона (у малој згради поред пута) улетео је човјек четрдесетих година, сав уплахирен. Послије неколико тренутака, када се мало смирио, почео је узбуђено да говори: да је пошао са неколико другова из интендантуре Друге пролетерске бригаде да дотуре неки материјал батаљонима који су на положају, али прије него што су стигли до батаљона, да су наишли на јаку засједу која је на њих отворила јаку митраљеску ватру. На наше питање гдје су му остали другови, он је одговорио, да не зна ни за једног као ни за коње на којима су преносили материјал за батаљоне. Ми смо тог друга упутили у штаб наше бригаде код замјеника команданта и политичког комесара. Они су му одговорили „да не паничи“. Дакле, нити у Штабу батаљона нити у Штабу бригаде другови нису

1) За команданта батаљона постављен после рањавања Милоша Дудића.

2) Погинуо 1962. год. у Мелему (СР Немачка). Убијен од усташких терориста.

озбиљно схватили упозорење овог друга, које је у ствари било тачно. Он се затим изгубио у мрклој ноћи, али нитко ништа није предузео послје његовог упозорења, већ је он сиромас био исмијан и назван паничарем. **Да је Штаб упутио бар једну десетину бораца, а путем Пријепоље-Сјеница, молимо да имамо далеко мање жртава него што смо имали и касније на наметнутој тешкој борби.**

Група жена, бораца /
шумадијске бригаде:
Јелена Старчевић —
Зора Цивара,
Катарина Пајевић
Мира, Оливера Сучић
Лела, стоје и Милка
Новаковић

Нијемци су се у току ноћи, вођени домаћим издајницима-путовођама, коњим и коњским стазама спуштали ка Пријепољу. Хладним оружјем ликвидирали су нашег стражара на мосту и бацили га у Лим. Овладали су мостом (који је био минираан) и прешли на лијеву обалу Лима, Запосјели су надвишавајуће косе и узвишења, тако да су Први и Други батаљон у згради болнице били потпуно опкољени а уједно и одсјечени од Штаба бригае и Трећег батаљона, који су се налазили на десној обали Лима.

У свитање даиа Нијемци су отпочели са нападом, отварајући јаку митралску ватру, тукући сваки прозор и отвор на згради болнице и малој згради где је био смјештен штаб Другог батаљона. Тешку борбу водио је и Трећи батал^{он} у самом граду. Јака митраљеска ватра трајала је читавих 15 минута, а за то вријеме штаб батаљона није се могао пребацити из мале зграде у болницу да би био са својим борцима. Одједном све је затихнуло. Мала зграда није била под дејством непријатељске ватре, па смо овај моменат искористили и највећом брзином пребацили се иза зграде болнице. За нама су Нијемци отворили јаку ватру, али ми нисмо имали никаквих губитака. Кад смо ушли у зграду болнице у велику собу приземл, гдје је био смјештен Други батаљон, пред нама се указала стравична слика. На брзину сам избројао седам мојих мртвих другова, међу њима и командира Треће чете, дивног друга и храброг борца, некадашњег обласког радника друга Бека.П Глава му је била размрскана. Много је било рањених бораца. Нијемци су постигли потпуно изненађење, јер кад су они отворили ватру, борци су још спавали, и онако буновни из сна ступили у борбу. Нијемци су нам ту задали јак ударац и нанијели нам осјетне губитке у мртвим и рањеним. Први батал^{он}, који је био смјештен на спрату, такође је имао велике губитке у мртвим и рањеним. Неки његови борци налазили су се позади зграде болнице и смјештени са борцима Другог батаљона. Отпор нападачу даван је спонтано. Командант Другог батаљона Миливојевић Хранислав Косла (наредник бјв., родом из Балиновића-ваљевски крај) издао је наређење кдмандиру Друге чете Пану²⁾ (наредник-водник бјв., храбром борцу и врло дисциплинованом војнику) да са једном петорком и пушкомитраљезом избије на једно узвишење према брду Градина изнад зграде болнице, са задатком да посједне положај на поменутом узвишењу и да штити извлачење батаљона. Он је кренуо на извршење задатака, користећи неко растиње као маску. Са овом групом борца пошао је и секретар СКОЈ-а у бригади друг Бранко³⁾. Када су, на путу за узвишење, били удаљени од зграде болнице једно четрдесетак метара, Нијемци су их примјетили и отворили на њих митраљеску ватру. Група је била просто „збрисана“. Иако тешко рањен, командир Пане успио је да се скотрл^а низ брдо до нас и болничарке су му превиле ране. Међу осталим рањен је и друг Бранко (секретар СКОЈ-а бригаде). Он је остао на мјесту гдје је био рањен и често нам се јављао. Ја сам га бодрио и говорио му да га нећемо оставити и да ћемо га изнијети, чим се за то укаже прилика. У приземљу зграде добро смо организовали одбрану са задатком да не дозволимо Нијемцима продор у зграду. Рањеника је било много и болничарке су имале пуне руке посла.

За то вријеме, командант Другог батаљона Миливојевић Коста доноси одлуку^{аа} са групом око 50 бораца изврши јуриш на Нијемце који су били на

1) Ђорђе Поповић, обалски радник.

2) Пане-Панта Јановић.

3) Бранко Плећаш.

Бранко Плешић

узвишењу десио од Градине. Нијемци су овај положај посјели у току ноћи и од њих нам није пријетила велика опасност. За нас су били најопаснији они Нијемци који су нас тукли из зграде која се налази испред самог моста на лијевој обали Лима, око неких 100-150 метара од зграде болнице, као и од оних Нијемаца који су запосјели десну обалу Лима и оних који су се налазили у самом Пријепољу. Дао сам приједлог команданту батаљона да извршимо јуриш на зграду испред самог моста, како би по заузимању исте, из ње могли врло успјешно бранити мост. Командант није прихватио мој приједлог, већ је остао при својој одлуци, у чему га је подржао и мој замјеник Драгољуб Рађеновић-Крле (иначе студент ветерине). Ово ми је врло тешко пало, јер сам Рађеновић познавао из илегалног рада у Београду, а са Костом сам био још и у команди чете (раније), он командир а ја комесар. Коста је био врло храбар и дисциплинован војник. Он је кренуо са том групом бораца да подиђе непријатељском положају, са њим је био и једини здрав командир Прве чете, Другог батаљона Новица Крунић (поднаредник бјв.). Са њима је кренуо и мој замјеник Крле (Рађеновић) и Ивица Девчић—Воја, обалски радник, члан Окружног комитета СКОЈ-а који је 1941. године учествовао у ослобођењу Александра Ранковића из Видинске болнице у окупираном Београду.

Ја сам организовао одбрану зграде болнице као и склањање рањеника у склопиште, које је било ископано у брду иза зграде. Група коју је повео командант Коста била је састављена од бораца из састава Првог и Другог батаљона и била је јачине око 50-60 бораца. Када се група одмакла од болнице око 50-70 метара, тада се нашла у унакрсној њемачкој ватри, тучена и са фронта као и са леђа. Кроз пар минута скоро су сви били уништени. Мало њих успјело је да се врати у зграду болнице, и они који су успјели, били су рањени. Неки рањеници остали су на мјесту рањавања цио дан а да нису могли бити превијени. У овој борби, поред осталих, погинули су: командант Другог батаљона¹⁾ Коста Миливојевић, замјеник комесара Другог батаљона Драгољуб Рађеновић-Крле, Ивица Девчић-Воја и комесар Прве чете Другог батаљона „Ера“, рођен у Ужицу, као и многи други борци.

Тек што се окончала ова борба, која је за нас трагично завршила, командир Прве чете Другог батаљона Данило, опет на своју руку, не консултујући се ни с ким, узима једну групу од око 40 бораца и креће на јуриш истим правцем куд је ишао и погинули командант Коста. Од таквог начина ја сам га покушао одвратити, али он ни да чује, а Никола Накарада²⁾, мислим да се стварно звао Петровић и да је био агроном, довикне мени: „Вујо! па ти макар ниси кукавица“. Ове ријечи тешко су ми пале, иако није било времена за икаква размислања, јер ми изгинусмо, а Швабе нису поштено нити омирисале наш барут. Данило је кренуо са групом на јуриш. Са њим је био и Накарада. Нису били отишли нити 30-40 метара, а доживјели су судбину прве групе. Данило је био рањен. Накарада је погинуо као и многи други другови, мали број успио је да се врати у зграду болнице, и ти који су се вратили били су скоро сви рањени. Сада смо били у ситуацији да су нам скоро сви командири и комесари били избачени из строја (рањен је био и комесар Првог батаљона Матијашевић Милан-Ђира).

ЛичоУ. цоичН и Ливоно¹⁾шО одноцЗ

1) Владимир Петровић.

Увиђајући ситуацију, која је била врло тешка, и могу рећи критична, коју је још више потенцирала нејединственост у погледима око најсврхисходнијег начина извршења задатка, као и нејединственост у питању командовања, напуштам метод комесарског убеђивања, те стављам проређене и десетковане батаљоне под своју команду. Од тог тренутка постајем командант свију који су се налазили у згради болнице, иако ме за то није овластио нико од претпостављене команде. Борце из састава Првог батаљона враћам на спрат, у приземљу зграде организујем одбрану са Другим батаљоном, затим излазим на спрат уз дрвене степенице које су све биле искошене митраљеским мецима. Један мањи дио бораца Првог батаљона налазио се на положајима, тј. око прозора и они су дејствовали на Нијемце који су се покушавали привући згради, а већи дио бораца био је склоњен у другим просторијама и у великој соби. Ту на спрату, наишао сам на врло храбре борце, Бранка Стефановића из с. Копљара код Аранђеловца, Воју Манојловића из с. Бање, такође код Аранђеловца, Слободана Седлара-Бату, родом Личанина, Сучић Оливеру-Лелу, родом из Сарајева, као и многе друге борце. Бранко Стефановић ми се жалио како му много смета један Шваба са брзим шарцем који је дејствовао из непосредне близине зграде. Рекао сам му: „Скини га, па ти неће сметати!“, што је он и учинио и више све до мрака са тог мјеста није дејствовао нити један Нијемац.

Слободану Седлару-Бати, једном храбром и искусном борцу, дао сам задатак да преузме команду са спрата а за курира између нас двојице одредио сам другарицу Лелу. Ја сам се тада вратио у приземље у Други батаљон.

У самом Пријепољу још се водила жестока борба, Трећи батаљон и други дијелови са Штабом бригаде повлачили су се из Пријепоља у правцу положаја баталона Друге пролетерске бригаде, који су водили огорчене борбе са Нијемцима на Кошевини и Соколици. Наши борци у згради почели су да вичу: „Ено, Нијемци се повлаче из Пријепоља!“ Код бораца је настало неко охрабрујуће расположење, стално су викали: „Ено, Швабе, бјеже“. Међутим, ја сам оцијенио да Швабе не бјеже, већ да они врше притисак на Трећи батаљон и остале наше јединице које су се повлачиле из Пријепоља. Наредио сам да се прекине ватра, јер је она могла нанијети губитке нашим јединицама које су се повлачиле. Посебно сам нагласио да се под ватром држи мост и да се не смије дозволити „нити птици“ да пређе преко њега. Стално сам говорио „Мост-мост-мост“, и да треба тући Нијемце на мосту и у његовој непосредној близини. У Пријепољу је престала свака борба и она се пренијела на Кошевину, Соколицу и саму зграду болнице. Пријепоље је било пуно Нијемаца, а ја сам борио борце и говорио им, како ће сада наићи нека наша јединица и напасти Нијемце у Пријепољу, али од те моје жеље није било ништа нити тога дана нити касније. Све ово што сам до сада изнио, одиграло се за два часа времена.

Око 9 часова на мосту су се појавили њемачки тенкови. Борци повикаше: „Ево тенкова!“ Ја сам рекао да су то можда наши тенкови иако сам очито видео да то нису наши. Ми смо у то вријеме имали у Пријепољу неколико италијанских танкета. Када су тенкови прешли преко моста и почели се приближавати згради, говорио сам борцима: није важно чији су, важно је да спријечимо

непријатељску пешадију да пређе преко моста. Два тенка су дошла пред саму зграду. Један је гађао са пута а други се спустио са пута десно и тукао уздужни дио зграде. Овај који се спустио са пута нанео нам је три жртве, а од ове тројице један је био замјеник комесара Првог батаљона друг Јанко Врабич. Противтенковског оружја нисмо имали. Под тенкове смо бацили чутурице за воду, а њемачки тенкисти су мислили да су то противтенковске мине и непрестано гађајући по згради они су одступили назад преко моста. Приликом овог напада Нијемци су имали прилично велики губитке. То је подигло морал код наших бораца јер су увидјели да се добро организованом одбраном може успјешно водити борба са далеко надмоћнијим непријатељем наоружаним најсавременијим борбеним средствима оног времена.

Нијемци, увиђајући да су наишли на жесток отпор и да су претрпјели осјетне губитке, довлаче на десну обалу Лима своју артиљерију и почињу да нас туку у згради. Нијемци су открили отвор и склониште, где нам се налазило преко 25 рањеника. Директним поготком из топа у отвор склоништа побили су нам рањенике. Ипак, после прве гранате 3 рањеника успјела су да се извуку из склоништа и то: Богомир Прокић из Азање, Велизар Јовановић-Мали из с. Буковик код Аранђеловца и Славка Павловић из с. Крћевца код Тополе. Када је артиљерија престала да дејствује, поново се на мосту појављују тенкови. Три тенка прелазе мост и поново крећу у напад на зграду. Пјешадију смо поново спријечили да пријеђе мост. Тенкови прилазе згради, али први тенк пролази поред зграде без задржавања и креће путем у правцу Пљеваља, други тенк се задржао на путу испред зграде болнице, а трећи је скренуо десно са пута. Ја, бојећи се да нам не прође иза зграде, скочих кроз прозор код групе бораца која је држала положај према Нијемцима који су се налазили на узвишењима на лијевој обали Лима. Овој групи дао сам задатак да под цијену живота не дозволи да тенк прође иза зграде. На десној страни зграде поставио сам једног пушкомитраљесца са задатком да не дозволи Нијемцима да нам приђу са десне стране зграде. Тенкови су већ почели дејствовати, онај на нашем лијевом крилу већ је много зашао лијево и у само брдо је гађао. Један мали „гелер“ погодио ме је у лијеву руку. Тенк који је био пошао према Пљевљима, вратио се и отворио ватру на нас. У овом нападу нисмо имали мртвих. Тенкови су се затим вратили поново у Пријепоље.

Борба на Кошевини и Соколици је јењавала. Батаљони Друге пролетерске и наш Трећи батаљон на десној обали Лима имали су губитке у мртвим и рањеним. Поред осталих, још ујутру 4. децембра у уличним борбама у Пријепољу погинуо је комесар Трећег батаљона Мирослав Јовановић-Миле Трулеж, а његов замјеник Лазар Љубоја-Миле је рањен. Рањени су: замјеник команданта бригаде Милош Дудић-Сувоборац и замјеник комесара бригаде Слободан Крстић, као и многи други другови.

У тој, за нас врло тешкој ситуацији, под јаким притиском Нијемаца који су бројчано били десет пута јачи, а да се и не говори о њиховој надмоћности у техници, борци Првог и Другог батаљона Друге пролетерске бригаде и нашег Трећег батаљона, једним дијелом у групама, пробијали су се ка положајима

Пете крајишке дивизије која се надазила око Белог брда и Мокре горе, а други дијелови избили су на обалу Лима, покушавајући да хладни, брзи и набујали Лим препливају. На више мјеста борци су се хватали у „ланац“, газили у Лим покушавајући да га препливају, али су их сјекли рафали из „швапских шараца“. У самом Лиму пале су бројне жртве. Хладни Лим је крвав текао, носећи љешеве палих другова. Многи наши другови су остали у њему. Један, иако мањи број бораца, добрих пливача, успио је да преплива Лим и да се спаси. Онако мокри и прозебли, газећи по снијегу и хладноћи, успјели су ухватити везу са нашим јединицама. Борба на десној обали Лима потпуно је престала. Нијемци су се тада свим својим расположивим снагама бацили на нас у згради болнице, упорно настојећи да нас потпуно униште и продуже своја дејства у правцу Јабуке и Пјеваља.

Сада су отпочели још жешћи артиљеријски и технички напади на нашу зграду. Дејствовали су и из митралеза и поново нам почели наносити губитке. По завршетку артиљеријске припреме, у напад су кренули тенкови праћени ударним групама пјешака које су се криле и привлачиле користећи тенкове као заклон, надајући се да ће нас ручним бомбама и ватром из машинки уништити у згради. Стално су се ређали артиљеријски а затим тенковски напади. Оваких напада у току дана било је 8-9 и они су постајали све јачи и дрскији. Артиљерија је поново почела тући улаз у склониште у којем су били рањеници, и том приликом убили су пушкомитралесца који је био постављен на десном крилу зграде. На његово мјесто поставио сам другог пушкомитралесца, скојевца званог Гајевца, родом из Орашца — заселак Гајеви (по чему је и носио надимак!). Међутим, и њега је покосио њемачки рафал. Смртно погођен, он је клицао: „Живјела КПЈ!“ Живјела Црвена Армија!“. Ово су биле његове последње ријечи. Нијемци су стално и упорно нападали. Рањени другови Данило и Сређко, који су лежали и којима се није могло прићи, говорили су нам: „Другови, не дајте се! Туците гадове!“ Поред свих губитака и исцрпљености људства, ми смо све њемачке нападе успјешно одбијали и чврсто смо бранили мост.

У једној, иако краткој паузи, пошао сам на спрат у Први баталон, болечено у остатак Првог батаљона. Дрвене степенице, које су једине водиле на спрат, од топовских граната биле су скоро потпуно уништене, једва сам се успио пребацити на спрат. Бата и остали одлично су се држали и добро су организовали одбрану. Бранко, прашњав као и остали, свјеже је дјеловао као и други, као да су тек запосјели положај. Курирка Лела, веома храбра, понаша се и смјешка се као да се ништа не догађа. Поново се враћам у приземље. Данило се поново пита шта има ново, а ја одговарам по старом, времена за разговоре нема. Храбра попадија Милена, другарица попа Славка Ристића, упорно тражи да оде до рањеног Данила, који је још јутрос рањен и на мјесту

1) Миливоје Јоксимовић.

рањавања остао непревијен. Ја јој забрањујем одлазак, јер сам увидео да се прије мрака не може ништа учинити. Кроз прозор сам ушао у велику собу у приземљу. Послије неколико тренутака падајућа је тешко рањена а поред ње поново је рањен друг Данило. Она се скотрла иза зграде. Кроз прозор је унесена у једну мању собу, гдје је превијена. Поново, већ и сам не знам по који пут, Нијемци отварају јаку артиљеријску ватру по згради а затим дејствују тенкови, опет као и раније, први тенк у правцу Пљеваља, а друга два по ранијем шаблону, туку по згради. Налазим се у великој соби близу улазних врата, на супротној страни налази се рањени рударски радник Јово. Он држи положај и мотри на улазна врата. Одједном викне: „Вујо, склони се!“ Бацим поглед на улазна врата, а оно Нијемац са машинком појави се горњим дијелом тијела. Падам на патос, а Нијемац опали кратки рафал на мене. Јово на њега опали из пушке и пита ме: „Јел' те погодио?“ Кажем „не“ (кроз капу ми је прошао метак) и викнем: „Нијемци су под зградом!“ Почели смо их тући чиме смо год стигли, а највише комадима бетона, што нам га је припремила њихова артиљерија. Одбацујемо Нијемце од зграде и опет вичемо: „мост, мост“, на који су сви добро мотрили, а нарочито Бата и борци Првог батаљона са спрата.

Одједном на спрату, у Првом батаљону, настало је страшно урлање и викање које је потресно дјеловало на остале борце. Изашао сам кроз прозор позади зграде да видим шта се то догађа. Другарица Лела, која је држала везу између мене и Првог батаљона, рекла ми је: „Друже Вујо, један борац покушао је извршити самоубиство пуцајући себи у душник, себе је тешко ранио а при том је поред себе убио здравог друга.“ Без великог размишљања осудио сам га на смрт, и наредио да престане урликање, што је одмах и престало, а борца који је себе ранио и при том убио свог друга, стрељали смо.

Само што сам се вратио у велику собу у приземљу, отпочела је једна од најжешћих артиљеријских паљби тог дана. Нисмо се успјели склонити на сигурније мјесто, док паљба не престане, како смо то радили раније. Ја сам викао: „Склањајте се, другови“, а у том моменту поред мене у прозор ударила је једна граната од које сам био контузован. Колико сам био у несвјести, то не знам, али мора да је било мало дуже. Одједном сам почео долазити к себи и изгледало ми је као да сањам. Неко ме прихвати за руку и подиже, избаци ми пијесак из уста. Затим сам сјео на патос. Он ме пита: „Вуја, јеси ли жив?“. „Јесам“—одговарам ја и говорим „само напред“. Погледам око себе, нигде никог нема, него једини храбри Шумадинац Милан Ковачевић-Велимир, родом из Раче Крагујевачке. Он је видјео гдје сам пао и није се хтио одвојити од мене, док није видјео шта ће бити са мном. Он ми је помогао да што прије дођем к себи. Потпуно сам се опоравио и устао да пођем иза зграде да видим шта је са осталим борцима. У непосредној близини споља на прозору појави се Нијемац са шљемом и баци на нас двојицу коњичку ручну бомбу. Милан се баци на њу, зграби је и покуша да је избаци ван кроз исти прозор, натраг према Нијемцу. Бомба удари у жељезну шипку на прозору и одскочи у мали ходник који води главном, тј. једином улазу у зграду. Командовао сам „лези“.

Бомба је експлодирала дигиувши при том велику прашину. Затим смо нас двојица искочили кроз прозор иза зграде, гдје су се налазили борци из приземлне зграде. Сви су они били узнемирени, међу њима завладао је неред, нитко ни-кога ни за шта не пита. Почео сам их смиривати и враћати на положај. О моја наређења почели су да се оглушују. ОВО ЈЕ БИО ЈЕДАН ОД НАЈКРИТИЧНИЈИХ МОМЕНАТА У ТОКУ ЧИТАВЕ БОРБЕ ТОГ ДАНА.

Нијемци су продрли у приземље, а двојица Нијемаца су избила на улазна врата велике собе. Отворили су ватру из машинке по задњем дијелу зграде. Викали су на нашем језику: „Комунисти, предајте се“. У таквој ситуацији, ми смо морали избацити Нијемце што прије из зграде и заузети првобитне положаје за одбрану. Свако, па и најмање, чекање могло нас је скупо коштати, а највјероватније да бисмо битку изгубили. Тражио сам тко има бомбу. Један борац ми је дао офанзивну бомбу. Ја сам одредио два борца које сам већ раније знао као врло храбре. Један од њих био је пролетер. Родом је био од Ужица. Он је са групом виших руководица (Савом Дрљевићем, Николом Љуби-чићем, Ратком Софијанићем и Савом Радојичићем-Феђом) у рану јесен 1943. године дошао у Шумадију и био је распоређен у наш Други батаљон. Са њима двојицом, кроз прозор једне мање собе убацио сам се у зграду. Бацио сам бомбу кроз врата мале собе у ходник који води од улазних врата, ка великој соби и тако смо се нашли Нијемцима иза леђа. Кад је бомба експлодирала, јурили смо на врата и отворили на њих пушчану ватру. Нијемце смо избацили из зграде. Заробили смо двије њемачке машинке и торбице за муницију од 250 метака. Једна машинка била је оштећена нашим метком те није била употребљива. Борци су затим запосјели првобитне положаје. Поново сам наредио да се ни под цијену живота не дозволи Нијемцима продор у зграду. На то је Драгослав Мартиновић из с. Шопића код Лазаревца предложио да се у ходнику према улазним вратима направи барикада, што смо одмах и учинили.

Затим су Нијемци поново отпочели са нападом и то једним од најјачих и најдрскијих. Нијемци су били врло упорни и по сваку цијену настојали да нас ликвидирају. Овог пута послје јаке артиљеријске припреме у напад су пошли тенкови а за тенковима групе пјешака аутоматичара. За првим тенком ишао је мотоцикл са приколицом, на којем је био монтиран брзи шарац. Кад су Нијемци били испред зграде, били су тучени нашом прецизном ватром. Побјегли су преко пута ка кориту Лима, а мотоцикл са приколицом скренуо је десно с пута и зауставио се у јарку поред пута. Преко корпе-приколице стајао је брзи шарац са реденицима пуним муниције, окренуо се према нама, као да је хтио рећи: „Ево ме, можете ме снимати“. Од зграде је био удаљен свега десетак метара. К њему је било врло тешко прићи, одредио сам зато да се причека до мрака. У том часу мени је са спрата дошао у приземље врло храбар и млад (18-19 год.), али стари ратник Војислав Манојловић-Воја из с. Бање код Аранђеловца. Питао ме за дозволу да извуче шарац. Рекао сам му да причека још мало да падне први мрак. Још сам додао да прво донесе муницију, а послје шарац.

Он оде од мене и не рече ми ни ријечи. Није чекао ни минуте. Увио се у бијели чаршав и по снијегу отпузао до моторбицикла, узео шарац са реденицима, поново вјешто пузећи вратио се код мене у зграду, презадовољан што у рукама има брзог шарца, кога смо тек сада први пут видјели у нашим рукама. Говорио је: „Вуја, има у корпи још неколико сандука са муницијом“. Љутио сам се на њега што прво није донио муницију а онда шарца, а он мени одговори: „Идем сада по муницију“. Из корпе је извадио четири сандука муниције, сваки по триста метака и опет је пузећи све то довукао у зграду. Нашој радости није било краја, али смо се брзо разочарали, јер смо увидјели да нитко од нас не зна њим руковати, а њега је требало ставити што прије у дејство. Мучили смо се око њега, али без успјеха. Затим се са спрата јави друг Бато (Слободан Седлар) и рече нам како је он у бившој југословенској војсци служио у митралјеској чети. Он сиђе са спрата и почне се мучити око шарца не би ли прорадио. Послије краћег времена шарац је почео дејствовати, наслањајући га на прозор испалили смо неколико кратких рафала у правцу моста и Пријепоља.

Спушта се полако и ноћ. Нијемци више не туку артиљеријом нити нас нападају тенковима. Повремено нас туку митраљеском ватром. И ми понекад пустимо рафал из брзог шарца по прилазима ка мосту.

Нијемци нас не нападају. Њихово ћутање значи да нам нешто гадно спремају, како би нас потпуно уништили. Поред тога, они су од нас у току дана претрпјели и осјетне губитке. Сада ми треба да одлучимо како и којим правцем да се извлачимо...

Почели смо припреме за извлачење. Прикупио сам све борце иза зграде, осим оних који су били на положају и који су бранили мост. Почели смо износити рањенике из унутрашњих просторија и постављати их иза зграде. Дошао је ред и на попадију, она је била тешки рањеник, чим би је нетко само додирнуо, одмах би страшно почела да јауче од болова. Морали смо је оставити, било је немогуће њу извући, њезини крици открили би наш правац извлачења, а то би била наша трагедија. Још неколико тешких рањеника оставили смо у згради јер их није било могуће спасити. Вани су били следећи тешки рањеници, који су још од јутра лежали рањени: Бранко Плећаш, секретар СКОЈ-а у Бригади, Данило, в.д. команданта Првог батаљона, Срећко Тодоровић Млађен, комесар Друге чете Другог батаљона. Задатак су добили и лакши рањеници, да помажу оним тежим приликом извлачења. Данило, слушајући како се врши распоред за спасавање рањеника, говори: „Другови, сам сам, немојте се мучити око мене, од мене нема ништа, Срећко говори као он, а мала Мица-Милица Ђурић, четрнаестогодишња дјевојчица из с. Неваде код Г. Милановца, тешки је рањеник. Умотала се у старо ћебе и шћућуривши се, упита ме: »Је ли, Вујо, да ме нећете оставити?" Ту је поред мале Мице и њезина старија сестра Иванка-Ружа. Њима су у Шумадији у Одреду остали брат и најстарија сестра, њихов најстарији брат као партизански курир погинуо је још 1941. године.

У највећој тишини кренула је колона у правцу брда Градине и даље ка Пл^евљима. Осјетивши наше извлачење, рањеници који су на положају у снијегу били цијели дан, почели су да пузе низ брдо и да се привлаче ка згради. Било их је троје. Новица Крунић, командир Прве чете Другог батаљона, Аница Буловић, текстилна радница, предратни члан КПЈ из Београда и син Костади-на Лукића, родом из Такова. Он је у Другом батаљону имао сестру Олгицу и брата Милојка, који је имао 15. година. Ово нам је донијело и радост и непре-двиђене тешкоће, како извући ове рањенике. Организовали смо и њихово из-влачење. Колона се одвојила од зграде и одмиче уз брдо. Нијемци отварају жестоку ватру из митраљеза и туку више десно од зграде и пут испод стијене. Наша заштитница појачава ватру ка мосту и прилазима ка истом. Наређујем Јури Сарићу-Ђури, да заштитница отвори јаку ватру по мосту и да се затим што брже повуче за одступајућом колоном. И ја напуштам зграду болнице и брзо се крећем за колоном, сустижем колону, али у њој су претежно рањени-ци. Једна другарица мучи се са Богомиром Бојом Прокићем из Азање, који је још јутрос тешко рањен у главу док се налазио у склоништу. Помогао сам другарици да извучемо Боју преко једног дијела тешког терена. Напуштам ра-њенике и крећем даље за колоном. Колона је, по преласку преко брда Гради-не, кренула низ брдо на путу Пријепоље-Пљевља. Питао сам тко је наредио да се креће тим правцем, тј. да се спусте на пут и добио сам одговор да је то „нетко“ наредио. Ово ме је страшно наљутило. Зауставио сам колону, коман-довао „налево круг“ и одредио правац кретања преко брда и кроз шуме. Сада је чело колоне прешло у зачеље, стижу и тешки рањеници а прикључила нам се и заштитница.

Поново вршим организацију за ношење рањеника. Крећемо насумце без путовође преко брда и кроз шуме. Што се више пењемо у планину, снијег је ве-ћи, што нам знатно отежава кретање. Лакши рањеници носе теже рањенике. Борци који носе рањенике негодују да им је тешко. Ја им вјерујем, али исто тако знам да никоме у колони није лако. У вези са тим издајем наређење да се не смије оставити ни један рањеник. Крећем се од чела колоне до зачеља и та-ко стално. Сусрећем старог друга Човића, који носи тешко рањену другарицу Аницу, она висока па јој ноге стално запињу за жбунове и ситно растиње, што још више отежава кретање Човићу. Човић каже: „Вујо, ја је више не могу но-сити и ја ћу је оставити!“ Одговорио сам му: „Оставити је не смијеш, мораш је носити“. Рањенике ћемо оставити у првом селу на које наиђемо. Споро смо се кретали и после је прилично дугог времена избили смо у с. Бабине. Смјести-смо се у једној кући у којој су биле само двије жене, једна старија и једна мла-ђа. У једној просторији спавала су дјеца. Поставим непосредно обезбјеђење, а у правцу откуда смо дошли упутим једну петорку да буде у засједи. Петорку је предводио храбар борац Раша, студент из Врања. Пошто сам ово средио, на-редио сам да се превију рањеници. Болничарке су имале пуне руке посла, међу болничаркама нарочито се истицала другарица Гара,¹⁾ како у току борбе тако

1) Гара — Милунка Станојловић

и сада. Оиа је била родом из с. Даросаве, сада Партизани, код Аранђеловца. Обје жене су нас подозриво гледале и видјели смо да их се уопште не тиче ситуација у којој смо се ми налазили. Очито се могло видјети да је то четничка кућа. Наредио сам им да кухају качамак, тако да смо док се рањеници превију имали прилику да нешто поједемо, јер од прекјуче увече нитко није ништа јео нити пио. Доручак, који смо требали добити 4. децембра ујутро, спремао се поред мале зграде. Кухари су нам погинули у првом њемачком налету а после су нам топовске гранате разбиле казане и уништиле храну. Тог дана нисмо имали ни капи воде. Жеђ смо гасили снијегом, а о хра.и ни говора. Покушавао разговор са женама, али видим да оне то избјегавају. Мени долази стражар и каже: „Вујо, овај домаћин у тору има једног брдског коњића, добро ће нам доћи за преношење рањеника. Ова ме је вијест много обрадовала. Затим отпочнем разговор са старом домаћицом као главом куће. „Чујте, мајко“, велим ја њој, „ви имате и једног коњића, а видите да ми имамо пуно тешких рањеника, дађете нам тог коњића за пренос наших рањеника. Ми ћемо вам за њега дати признаницу, ми смо народна војска“. Стара се вајка, врти главом и говори: „Није вам оно коњ, то је ждребенце“. „Добро, мајко, какво је да је, у овој ситуацији добро ће нам доћи, а ви имате да добијете прописну признаницу. Млађа жена-снаха јој се зачас изгуби из куће. Она је отишла у тор и пустила коња низ брдо у шуму. Ја пишем признаницу, а коња нема. При слабом свјетлу један друг мијеша качамак, котао је велики, а качамака мало, иако сам јој наредио да скуха доста, да би сватко од нас добио мало ради окрепе. Нас је било око стотина, а качамака толико да би било мало нахранити и једну десетину. Пошто је то тако испало, наредио сам да се то мало качамака подијели искључиво тешким рањеницима. Затим вршимо припреме за покрет. Шалџем ону млађу жену да доведе коња, а она мени одговара: „Богами, кљусета нема!“. Пошаљем неке другове да га доведу, они се вратише и кажу да нема коња. Видим да ми је ова горштакиња подвалила и то ме је страшно разљутило. Због ове подвале као и непријатељског држања одлучио сам да их најстроже казним. Наредио сам да обје пођу са нама. Стара, видјећи да је враг однио шалу, попустила је. Пита што је мучимо за оно једно кљусе, као да у селу нема више ниједног. Питам стару гдје има коња. Она заређа, па код једног, па код другог, па код трећег итд. Овог трећег смо узели за путовођу јер у њих (у ове жене) немамо повјерења. Стара тражи да их пустимо кући, ја им то не дозвољавам. За сваку од њих одређујем пратиоца. У свитање нам је млађа побјегла, старију сам пустио кући уз напомену да никоме не смије рећи куда смо кренули.

Мада смо се ослободили најтежих рањеника, колона се врло споро кретала. Многи су рањеници тражили да им дам коња. Нарочито ми је досадио Павле-Рус. Као дјечак дошао је са руском емиграцијом у Југославију, њега сам још прије рата познавао из Београда. Колона се споро кретала и ја сам претпостављао да ће се Нијемци упутити за нама, у чему се нисам преварио. Подвикнуо сам: „Другови, Нијемци су на три километра од нас!“ Колона је

наједанпут почела брже да се креће. Лијево од нас појавила се једна колона која се кретала у правцу Пријепоља. Ми смо питали ко је тамо. Одговорили су: „Друга далматинска.“ Патроле су нам се састале а после смо се и ми састали са њиховим руководиоцима. Рекли су нам да су упућени у Пријепоље, а ми смо их обавијестили да су у Пријепољу Нијемци. Договорили смо се да они посједну положај, да би се ми мало одморили у селу које се налазило испод нас. Борба се водила на Јабуци и према Пљевљима, чуо се и звук тенковских мотора. Нијемци продиру са тенковима ка Пљевљима. Далматинци су отишли да посједну положаје, а ми смо отишли у село. У селу смо се састали са неким нашим одборницима, који су нам помогли да борце распоредимо по кућама, само што смо се распоредили по кућама, Далматинци су ступили у борбу са Нијемцима. Одмах сам издао наређење за покрет. Још док смо се прикупљали, непријатељски меци фијукали су око нас. Жртава нисмо имали, осим једног друга који је био рањен у ногу. Почели смо покрет према Пљевљима. Далматинци су водили борбу и постепено се повлачили. Кад смо стигли изнад Пљеваља, појавиле су се многе колоне које су се кретале у разним правцима. То су биле наше јединице које су напуштале Пљевља. Нијемци су са тенковима и моторизацијом ушли у Пљевља. Неке офицере сам питао да ли можда нешто знају о нашем команданту Брадоњи. Они ми показаше руком у његовом правцу, Брадоња је од нас био удаљен 500-600 метара. Прикупио сам колону. Другарици Лели наредио сам да изврши пребројавање. Она је побројала. У колони се налазило 99 бораца, то је све што је остало од двају шумадијских батаљона, од тог броја можда потпуно здравих је 10-15 бораца. Долазимо до команданта Брадоње и предајем му рапорт: „Друже команданте, доводим Ти остатке Првог и Другог батаљона, а остали су пали у Пријепољу“. Он ме пита: „Шта је са Трећим батаљоном и штабом бригаде?“ Одговорио сам да од почетка борбе у Пријепољу са њима нисмо имали везе, али да су Трећи батаљон и батаљон Друге пролетерске водили тешке борбе са Нијемцима. Он је тешко уздахнуо, окренуо се од мене и заплакао. (Кад сам видјео сузе у очима једног таквог команданта као што је био Брадоња, који нас је тако дуго и храбро водио из побједе у побједу, онда сам тек сагледао велику трагедију а славу наше славне Прве шумадијске бригаде).

Одмах затим смо извршили покрет и касно у ноћ распоредили смо се у једном планинском селу на одмор. Одмах после размјештања, командант Брадоња нас је позвао на састанак. На састанак смо дошли само ја и комесар Првог батаљона Милан Матијасевић-Ћира, који је био рањен још 4. децембра ујутро. На састанак сам понио и обје машинке које смо заробили од Нијемаца. На састанку је рјешено да се бригада преформира у два слабашина батаљона, сваки јачине по двије чете. При овом се рачунало на руководиоце који су били на официрском курсу као и на оне који су се налазили са интендантом бригаде, као и на остатке Трећег батаљона. На крају састанка Брадоња је сагледао машинке, онда је једну дао мени, а другу Ћири. Као што сам раније навео, једна машинка је била неисправна. Да бисмо обојица били задовољни, вукли смо жреб коме ће припасти исправна машинка и она је припала мени.

Имала је број 367 и ја сам је носио све до завршетка рата. Сутрадан, као и наредних дана, наставио смо маршевати према Босни. У Челебићу су нам се придружили курсисти и остали наши који су се налазили у Пљевљима, као и остаци Трећег батаљона (њих 17). Бригада је затим ушла у састав Друге пролетерске дивизије.

Бригада у саставу Друге пролетерске дивизије поново се враћа у Санцак. По пристизању Прве јужноморавске бригаде, која је у току VI офанзиве била одбачена у Источну Босну, 10. фебруара 1944. године у с. Негбина у Санцаку од Прве шумадијске и Прве јужноморавске бригаде формира се Трећа српска бригада, која се успјешно борила против окупатора и домаћих издајника до краја рата а која постоји и данас".

Тома Бреуљ Вуја

ТОМА БРЕУЉ-ВУЈА рођен је 16. децембра 1916. године у селу Круву код Обровца, Хрватска. Тома је био седмо дете па га отац није могао да пошаље у школу, већ га је задржао да чува стоку у селу. Да чита и пише научио је од својих вршњака који су ишли у школу.

Рано је напустио родно село.

Прво је био чувар стада у Лици, а затим 1929. године радио је у Сушаку, као грађевински радник.

Рано се определио за напредни раднички покрет. У осмнаестој години постао је члан Урсових синдиката и учествовао у штрајковима које су организовали радници.

После одслужења војног рока у Земуну, остао је у Београду и запослио се као обалски радник. Био је организатор штрајка обалских радника у Београду и учесник крвавих демонстрација 14. децембра 1940. године, где је и рањен.

Члан КПЈ је од децембра 1940. године.

Јула месеца је отишао у Космајски одред, али је убрзо, по налогу Партије, одређен да ради у Београду.

По одлуци Партије, августа 1942. године дошао је у Први шумадијски одред. У одреду је био секретар основне организације и заменик политичког комесара чете.

Када је формирана Прва шумадијска бригада, Вуја је постављен за комесара Другог батаљона.

Посебно се истакао 4. децембра 1943. године у Пријепољу у борби са Немцима, у којој је командовао Првим и Другим батаљоном Прве шумадијске бригаде.

Касније, у 1944. години, командант је Четвртог батаљона Прве јужноморавске бригаде и заменик команданта Треће српске НОП бригаде.

Бреуљ је командовао јединицама НОВЈ за коначно ослобођење земље у Срему, Источној Босни и Посавини.

Проглашен је за народног хероја.

Умро у пролеће 1985. године.

ДОЛАЗАК ПРВЕ ЈУЖНОМОРАВСКЕ БРИГАДЕ У ШУМАДИЈУ

Као што је речено, Прва шумадњска бригада није сачекала Прву јужноморавску, већ је отишла према Санцаку. Прва јужноморавска је нешто касније добила поруку да се са Првом шумадијском упути према Санцаку. Истог дана тј. 22. новембра, када је Прва шумадијска кренула према Санцаку и Прва јужноморавска је са свог подручја кренула према Шумадији. Двадесет трећег новембра прешла је реку Расину и промарширала поред Крушевца, затим прегазила Западну Мораву и 24. новембра, око 21 час, дошла у село Милутовац. У овом селу је бригада имала борбу са Расинским четничким корпусом. Бригада је успела да у току ноћи потисне четнике, али је у зору опет нападнута од четника. Борба је трајала цео дан, али су Јужноморавци успели да присиле четнике на повлачење наневши им осетне губитке. Партизани су имали 2 мртва и 4 лакше рањена борца.

После ове борбе бригада је наставила покрет према селу Г. Дубичу и ту зановила. Двадесет шестог новембра избила је на Гледићке планине. Ту је нападнута од четника из Жиче. После једночасовне борбе четници су се повукли у неред. У наставку покрета бригада није имала борбу све до села Манојловца код Рудника. Ту се сукобила са четницима Горске краљеве гарде.

Покрете Прве јужноморавске бригаде пратио је и непријатељ. Тако је у Извештају одељења за државну заштиту Недићевог МУП од 9. децембра 1943. године о догађајима у Србији записано:')

„... Група од 300 комуниста која је 28. пр. м. спалила архиву у селу Радмиловићу повукла се испред потерних одељења СДС ка планини Рудник. 30 пр. и четнички одред Николе Калабића сукобио се са овом групом код Г. Шаторње и приморао је на повлачење ка срезу качерском. Борбе су још увек у току око села Војковаца и Јарменоваца. Комунистичка банда је са друге стране од органа СДС из Београда...”

1) Извод из извештаја Одељења за државну заштиту о догађајима у Србији од 3. до 9. децембра 1943, Зборник, Том 1, књ. 21.

Од ове борбе Бригада је свакодневно водила борбе са четницима Д. Михаиловића који су нападали јаким снагама. Нарочито оштре борбе Бригада је водила у Д. Шаторњи и Г. Трешњевици и Босути, где су биле концентрисане веће снаге четника Краљеве горске гарде под командом Николе Калабића.

Прва јужноморавска бригада требало је да се састане са Првом шумадијском у селу Босути. Јужноморавци су преко Г. Трешњевице кренули у правцу Босуте, водећи уз пут сталне борбе са четницима.

Дошавши у Босуту, нису нашли Прву шумадијску. Зато су кренули у правцу села Даросаве. У Даросаву је стигла у зору 4. децембра. И у Даросави Бригада је била нападнута од четника Д. Михаиловића и њихових савезника.

Пред оволиким снагама Јужноморавци су се извлачили у правцу Колубаре, ка селу Трбушници. У овом селу Бригада се нашла са Првим шумадијским одредом. Од чланова ОК и Штаба одреда добили су обавештења о разлозима одласка Прве шумадијске пре него што су они дошли.

Са Јужноморавцима ка слободној територији ишао је и Благоје Нешковић-Михаило, секретар ПК КПЈ за Србију. У Рудовцима Михаило се састао са Душаном Петровићем-Павлом и саопштио му да је постао кандидат за члан ПК КПЈ за Србију. И после ове кандидације Павле је остао секретар Окружног комитета.

Михаило је дао директиву да са Јужноморавцима према Санцаку и Босни пође и Милка Минић-Ана, члан ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац). Михаило је имао у виду да округ Шабац нема партијско руководство па је планирао да у Источној Босни формира руководство и на челу са Милком пошаље га на територију Шапца.

По добијеним информацијама Јужноморавци су кренули према Санцаку. Са њима је био Благоје Нешковић-Михаило, секретар ПК и Милка Минић-Ана, члан ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

У пратњи Првог шумадијског НОП одреда, петог децембра растерују четнике у селу Славковици. У ослобођеној Славковици одржан је збор са мештанима. После краћег задржавања Јужноморавци су се растали од Шумадијца и наставили пут према Босни. Марш Бригаде био је у правцу Равна гора—Маљен—Дивчибаре—село Росић. И 8. децембра 1943. године Бригада долази у рејон села Сеча Река. Одатле путују ка селу Заглавку (14 км. северо-западно од Ужица) и преко села Поникава, планине Таре, села Заовина долази у село Гостиље. До Дрине је дошла 11. децембра у зору. Реку је прелазила у селу Стари Брод. Пребацивање је трајало од рано изјутра 11. новембра до 9 часова 12. новембра. За време пребацивања преко Дрине Јужноморавци су непрекидно водили борбу са четницима Д. Михаиловића.

Кад су прешли Дрину, успоставили су везу са Мајевичком бригадом 17. НОУ дивизије, а потом је бригада ушла у састав 5. НОУ дивизије.

ПРВИ ШУМАДИЈСКИ НОП ОДРЕД И СИТУАЦИЈА ПОСЛЕ ОДЛАСКА БРИГАДЕ У САНЦАК

Први шумадијски НОП одред, као заштитница, пратио је Прву шумадијску бригаду до изнад башких кодиба изнад села Ба у срезу таковском, Г. Милановац. И док је Бригада ишла према Санцаку, Одред је држао косу према Суворору и Равној гори.

Око 11 часова Одред је пошао натраг према Шумадији. Око 13 часова дошло је до борбе са четницима који су ишли трагом Бригаде. У краткој борби четници су разбијени.

У ноћ је Одред стигао у село Ба, а затим у село Славковицу. У славковичком мајдану камена узео је мању количину експлозива.

Сутрадан, 23. новембра, Одред се кретао дању. Да се неопажено врати на свој терен, користила му је густа магла. Тога дана стигао је у село Драгољ. У овом селу дошло је до краће борбе са четницима.

Увече су стигли у село Прогореоце. Знајући да је Бригада отишла и да су остале мање партизанске снаге, четници су организовано напали Одред и то ноћу.

Међутим, борци су били будни и после краће борбе одбацили су четнике према Крушевици, срез колубарски.

Губитака није било ни на једној страни.

КПЈ У ОКРУГУ КРАЈЕМ 1943. И У 1944. ГОДИНИ

После одласка Прве шумадијске бригаде за Санцак Окружни комитет КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) је остао на терену у следећем саставу: Душан Петровић-Павле, секретар, Милка Минић-Ана, Милић Радовановић-Младен, Милан Ђуровић-Црни, Слободан Минић, Радован Грујић, Душан Радоњић и Живомир Несторовић.

Већ почетком децембра долази до промене у комитету. По налогу секретара ПК Благоја Нешковића, Милка Минић одлази за Босну са Првом јужно-моравском бригадом.

С лева на десно: Ђорђе Ђурић Шараи, Радован Грујић Шумадинаи, Дра! ољуб РосиН Јанко (први ред), Милан ЂуровиН Црни, Слободан Мита СтанишиН и Димитрије Диша ЂурНевиН (дру!и ред)

Убрзо, у 1944. години, гину три члана Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац). Другог фебруара у Даросави од четника Д. Михаиловића погинуо је Душан Радоњић. Осам дана касније, 10. фебруара, погинули су од жандарма СДС Милић Радовановић-Младен и Слободан Минић, чланови ОК и Милорад — Мишула Илић, члан среског комитета СКОЈ-а. После погибије превезени су у Аранђеловац и „изложени“ код ваге на пијаци. Био је то тежак ударац за нашу партију и велики успех непријатеља. Издаја је допринела да нам ови искусни кадрови изгину.

Јуна 1944. године у селу Јунковцу код Лазаревца погинули су Милан Ћуровић, члан окружног комитета и секретар среског комитета партије Димитрије — Диша Ћурђевић. И овде је била у питању издаја. Пријављени су четницима Д. Михаиловића.

Окружни комитет је веома ослабљен. Погинуло је више од пола комитета. Зато је на сасанку комитета одржаном 12-14. јуна 1944. године закључено да у ОК уђе Ђорђе Ћурић, да се Несторовић ослободи дужности секретара ОК СКОЈ-а и да као члан ОК ради у округу. За секретара ОК СКОЈ-а именована је Надежда Нада Драгачевић. Тих дана у ОК је ушао и Славко Зечевић-Влада.

МИЛАН ЋУРОВИЋ-ЦРНИ, рођен 1917. године у Венчанима, Аранђеловац.

По завршеној основној школи остао у селу и бавио се земљорадњом.

Под утицајем КП определио се за напредни раднички покрет још пре рата.

Активно и организовано радио за НОБ од 1941. године. Крајем децембра 1942. године Ћуровић је постао члан Среског комитета КПЈ за срез колубарски, а почетком јуна 1943. године секретар овог комитета. Истог месеца постао је и члан Окружног комитета КПЈ Крагујевац (Аранђеловац) и члан бироа овог комитета.

Као члан бироа ОК Милан је радио у срезу колубарском, а секретар Среског комитета је Радован Грујић, члан ОК. Нешто касније за секретара среског комитета одређен је Димитрије Диша Ћурђевић, а Радован је као члан ОК био одговоран за рад НОО у округу.

Двадесет првог јуна 1944. године, издајом, погинуо је у селу Јунковцу заједно са Димитријем — Дишом Ћурђевићем, секретаром Среског комитета КПЈ за срез колубарски.

СЛАВКО ЗЕЧЕВИЋ-ВЛАДА рођен је 1921. године у селу Липовцу код Тополе.

Основну школу је завршио у месту рођења, а гимназију учио у Аранђеловцу и Загребу, а завршио је у Крагујевцу.

За напредни раднички покрет определио се 1939. год.

*Кршиа Филиповић и
Славко Зечевић Влада*

За НОБ почео да ради 1941. године.

У КПЈ примљен 1943. године.

У партизанским јединицама за време НОБ био је комесар чете, заменик политичког комесара батаљона и заменик политичког комесара одреда.

Када је формирана Друга шумадијска бригада, постављен је за заменика комесара бригаде, а касније и за политичког комесара ове бригаде.

Извесно време радио је као члан среског партијског руководства за срез орашачко-опленачки. У 1944. год. радио је као члан ОК Крагујевац (Аранђеловац).

У 1943. години четници Д.М. су му убили оца и мајку као сараднике НОБ.

НАДА ДРАГАЧЕВИЋ — КАРАТОШИЋ рођена је 1923. године у селу Бањи код Аранђеловца у напредној сеоској породици. Отац јој је био у левом крилу Удружене опозиције и на изборима гласао и радио против режимских кандидата. У 1941. години је био члан НОО села Бања.

Под утицајем оца, СКОЈ-а и КП Нада се раио определила за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а је од августа 1941. године, од када јој се рачуна ступање у НОБ.

Кандидована је за КПЈ у новембру 1941. год., а половином 1942. године учлањена у КПЈ.

Због активног рада за НОБ хапшена је јуна 1943. године. Добро се држала пред Специјалном полицијом. Уз интервенцију, из затвора је пуштена. Те 1943. године четници Драже Михаиловића су јој на свиреп начин заклали оца Миљка и мајку Милојку.

По налогу ОК, септембра 1943. године, дошла је у Први шумадијски НОП одред. У одреду је била прво борац, а затим скојевски руководилац у чети.

Фебруара 1944. године изабрана је у ОК СКОЈ-а Крагујевац (Аранђеловац), а у лето исте године постала је секретар овог комитета. На овој дужности налазила се до ослобођења Шумадије.

Носилац „Споменице 1941“.

Умрла августа 1984. године.

Петог септембра 1944. године Душан Петровић-Павле послао је секретару ПК Благоју Нешковићу, који се налазио на југу Србије, следећи извештај:"

„... Увео (сам) Ђоку Шарца у ОК, Владу (Славка Зечевића) из Липовца, који је био годину дана у војсци, заменик политкома чете, па онда одреда и другарицу Наду (Драгачевић) из Бање. Сада нас је у ОК шесторо..."

Као што се види, ОК има шест чланова: Душан Петровић-Павле, секретар и чланови: Радован Грујић, Нада Драгачевић, Живомир Несторовић, Ђорђе Ђурић — Шарац и Славко Зечевић-Влада. У овом саставу овај комитет је радио све до ослобођења Аранђеловца, када је нормално дошло до промена.

Према стенографским белешкама са састанка групе за реконструкцију рада СКОЈ-а у округу, у ОК СКОЈ-а крајем 1943. године били су још и Владимир Влада Вишњић, Даница-Дана Пајевић и Милан Суцуковић.

Владимир Вишњић је после краћег рада у срезу качерском ушао у окружни комитет СКОЈ-а децембра 1943. године. Милан Суцуковић је био члан ОК СКОЈ-а од октобра 1943. г. до почетка фебруара 1944. године, када је по налогу ОК КПЈ отишао на дужност секретара среског комитета партије.

Јуна 1944. године у окружни комитет СКОЈ-а ушла је Нада Драгачевић.

1) Извештај без броја, Архив Србије.

Нада Драгачевић КараШошић, Борисав Бора Дреновац, Живомир Жика Несторовић и Владимир Вишњић (с лева на десно)

Половином 1944. године опет долази до промене у ОК СКОЈ-а. За секретара комитета долази Нада Драгачевић, а Живомир Несторовић ради као члан ОК партије. У записнику са састанка Окружног комитета партије, одржаног 12-14.6.1944. године, стоји:')

„... Последњом одлуком друг Ђока (Ђурић) ушао је у ОК. Исто тако друг Жика (Несторовић), досадашњи руководиоца СКОЈ-а у округу, улази у ОК партије...”

У Окружни комитет СКОЈ-а улазе Славка Петровић, Радомир-Рака Благојевић и Ђорђе Весић — Јова Кицош.

Према томе, Окружни комитет има пет чланова: Нада Драгачевић, секретар, а чланови: Владимир Вишњић, Славка Петровић, Радомир Благојевић и Ђорђе Весић-Кицош.

1) Завод за раднички покрет Србије, бр. 10052.

ВЛАДИМИР-ВЈАДА ВИШЊИЋ, рођен 12. септембра 1922. године у Босаиском Броду. Основну школу и гимназију учио у Славонском Броду и Београду.

Због учешћа у организовању штрајка избачен је из гимназије у Славонском броду у 8. разреду, па је гимназију завршио у Београду.

Од априлског рата до фебруара 1942. године живео у родном месту, када је због провале полиције у скојевску организацију побегао за Београд и радио као продавац у једној трговини алкохолних пића.

Још у петом разреду гимназије почео је да чита напредну литературу. Напредна литература и борба радничке класе у бив. Југославији утицали су да се определи за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а постао је 1939. године а члан КП 10. септембра 1943. године у Шумадији.

У Први шумадијски НОП одред ступио је априла 1943. године. Као борац учествовао у више борби које је имала његова јединица.

Одлуком ОК повучен је на терен и одређен да ради са омладином. Члан Окружног комитета СКОЈ-а Крагујевац (Аранђеловац) постао је децембра 1943. године.

Носилац „Споменице 1941“

Умро 1984. године.

СЛАВКА ПЕТРОВИЋ, рођена 5. фебруара 1923. године у Аранђеловцу у напредној породици.

Основну школу и 4 разреда гимназије завршила у Аранђеловцу, а потом наставила гимназију у Првој женској гимназији у Београду.

Још као гимназијалка определила се за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а од новембра 1940. године.

У лето 1941. године постаје члан руководства средњошколске омладине за Београд и ради илегално све до априла 1942. године, када је ухапшена. Добро држање пред полицијом условило је њено пуштање из затвора. Поново је ухапшена маја исте године и после тортуре, септембра 1942. године спроведена у логор у Смедеревској Паланци.

Новембра 1943. године са још неколико другова побегла је из логора и повезала се са брозима Космајског одреда. У Космајском одреду остала је до почетка 1944. године, а потом је дошла у Први шумадијски одред. У одреду је секретар СКОЈ-а у чети.

Априла 1944. године одлази на политички рад у срез орашачки. Ради као члан среског комитета СКОЈ-а. Нешто касније постаје секретар среског комитета СКОЈ-а и члан среског комитета Партије.

Била је и члан ОК СКОЈ-а за округ Крагујевац (Аранђеловац).

Носилац „Споменице 1941“.

РАДОМИР РАКА БЛАГОЈЕВИЋ, рођен 21. јуна 1921. године у селу Ко
плари, Аранђеловац.

После завршене основне школе остао на селу и бавио се земљорадњом.

Кад је Први шумадијски НОП одред почео да се бори, Благојевић се активно укључио у НОБ.

Члан и секретар скојевског актива од 1943. године, а члан КПЈ од марта 1944. године.

Половином августа 1944. године Рака је постао секретар Среског комитета СКОЈ-а и члан среског партијског руководства за срез орашачки.

На овој дужности остао је све до ослобођења Шумадије.

Група политичких радника, с лева на десно седе: Дра/ољуб Роси1
Јанко и Момир Павловић, стоје: Живадин Јова ЈелениН, Наас
ДрајачевиН КаратошиН, Катарина Борка Бо/дановиН МилосављевиН
Бранко КовачевиН-Жика Морнар и Слободан Мита Станиши)

МК КПЈ АРАНЂЕЛОВАЦ И СРЕСКА ПАРТИЈСКА И СКОЈЕВСКА РУКОВОДСТВА

Крајем августа 1943. године, у кући Мијаила Бошковића, у селу Врбици формиран је МК КПЈ Аранђеловац. Комитет од четири члана формирао је члан Окружног комитета Мика Милосављевић.

За секретара Комитета именована је Видосава-Вида Радојковић, члан КП од пре рата. Чланови су: Александар Радојковић, Александар Лупшић и Јован-Јовиша Станојловић. Приликом формирања Вида је задужена и за рад са женама, Александар за рад са НОО, Лупшић и Станојловић за рад са омладином.

Како је Јовишин рад полиција открила, то му је од Окружног комитета наложено да иде из Аранђеловца. Почетком септембра 1943. године Јовиша је отишао из Аранђеловца и радио са омладином у селима око Аранђеловца.

Нешто касније у МК Аранђеловац ушла је Бранислава Богојевић и била задужена за рад са женама.

МК у овом саставу радио је до фебруара 1944. године, када је дошло до хапшења неких чланова КП, СКОЈ-а и чланова НОО. Упорном истрагом Специјалне полиције откривени су и ухапшени Видосава и Александар Радојковић. Александар Лупшић, по налогу ОК, отишао је у Другу шумадијску бригаду.

Полиција је успела да открије и ухапси и већи број чланова НОО, чланова СКОЈ-а, УСАОЈ-а и неколико чланова КП.

ВИДОСАВА РАДОЈКОВИЋ је рођена 22. јуна 1914. године у Крушевцу.

У Крушевцу је завршила основну школу и велику матуру. По завршеној матури извесно време је радила као члан Окружног уреда за осигурање радника у Скопљу. После годину дана рада уписала се на Филозофски факултет у Скопљу и дипломирала 1938. године.

Пошто је дипломирала, краће време радила је у приватној школи „Просвета“ у Београду.

Од 1940. године као наставник ради у Кочанима у Македонији. У Кочанима је упознала наставника Александра Радојковића из Аранђеловца, за кога се и удала.

После немачке окупације наше земље Видосава и Александар су као наставници радили у Сокобањи, а септембра месеца 1942. године премештени су у Аранђеловац.

Напредном студенстком покрету прикључила се 1934. године на скопском Филозофском факултету и учествује у свим акцијама које су организовали напредни студенти.

У КПЈ примљена је 1940. године у Крушевцу. Извесно време, као члан КП, радила је у Крушевцу и била повезана у једној од партијских организација града.

Са Месним комитетом КПЈ Аранђеловац повезао их и укључио у рад Радисав Крсмановић, тада члан МК. Они су наставили са радом у Аранђеловцу. Припадали су партијској организацији у којој су још били Александар Лупшић и Јовиша Станојловић.

Августа месеца 1943. године ОК је у Аранђеловцу формирао други МК у који су ушли Видосава и њен муж Александар, Александар Лупшић и Јовиша Станојловић. Видосава је постављена за секретара МК. Нешто касније Јовиша је отишао у партизанае, а у МК ушла Бранислава Богојевић.

Децембра месеца 1943. године, Видосава је ухапшена и после мучења и са слушања упућена је у логор на Бањици.

Приликом одвођења на стрељање, са још неколико жена извршила је напад на спроводнике.

АЛЕКСАНДАР РАДОЈКОВИЋ, рођен 28. јула 1911. године у Аранђеловцу од оца Радисава и мајке Матилде, рођене Хопнер.

> Још пре рата завршио Филозофски факултет у Београду. Као наставник гимназије радио у Кочанима (Македонија) у Сокобањи, Г. Милановцу и Аранђеловцу.

Марта месеца 1942. године са својом другарицом Видом, из Г. Милановца, дошао на боловање у Аранђеловац. За време боловања он и његова другарица повезали су се са МК КПЈ Аранђеловац и наставили активно да раде за НОБ. Били су чланови КПЈ.

Септембра месеца 1942. године Александар је премештен на рад у Аранђеловац. Провала специјалне полиције у рад КП и хапшење чланова КПЈ и СКОЈ-а за извесно време су онемогућили његово повезивање са партијском организацијом у Аранђеловцу. После пар месеци преко Драгомира Петровића-Геме, повезао се са Окружним комитетом који је средио партијску организацију у Аранђеловцу и у рад укључио Александра.

Августа месеца, по налогу ОК, образован је МК КПЈ Аранђеловац у који су ушли Александар и Видосава Вида Радојковић, Александар Лупшић и Јовиша Станојловић.

Састанци МК са члановима ОК одржавани су повремено у селу Врбици а двапут недељно МК је одржавао писмену везу преко курира са ОК.

Децембра 1943. године Александар је ухапшен. После истраге у Аранђеловцу, Крагујевну и Београду, спроведен је у логор на Бањици, где је остао до ослобођења Београда.

ЈОВАН—ЈОВИША СТАНОЈЛОВИЋ, рођен 15. октобра 1921. године у Аранђеловцу.

Основну школу и четири разреда гимназије завршио у Аранђеловцу, а матурирао у Четвртој мушкој гимназији у Београду.

Одмах после матуре, 1940. године уписао се на Правни факултет у Београду. Студирао ванредно.

Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а од 1940. године, а члан КПЈ од 1941. г.

Као члан скојевске и партијске организације радио је и у околини Аранђеловца. Једно време био је члан МК СКОЈ-а Аранђеловац, а у лето 1943. године и члан МК КПЈ Аранђеловац.

По директиви Окружног комитета у другој половини септембра 1943. године отишао је из Аранђеловца, јер му је претила опасност да буде ухапшен.

По доласку из Аранђеловца Јовиша је радио са омладином у срезу орашачком. Кретао се са партизанима, са политичким радницима или сам.

Крајем 1943. године заробљен је од четника Д. Михаиловића у селу Брезовцу и убијен.

БРАНИСЛАВА БОГОЈЕВИЋ рођена је 15. октобра 1914. године у Нишу.

Основну школу и гимназију завршила у Нишу, а Филозофски факултет у Београду.

За време окупације радила као професор у аранђеловачкој гимназији и била активно укључена у рад за НОБ.

Септембра 1943. године кандидована је за члана КП, а месец дана касније, у октобру, учлањена је у партију. Истог месеца постала је члан МК КПЈ Аранђеловац. Била је задужена за рад са женама.

Децембра 1944. године ухапшена је и спроведена у Крагујевац. После истраге решењем Предстојништва градске полиције, марта месеца 1943. год., Бранислава је спроведена у логор на Бањици у коме је остала до ослобођења Београда.

АЛЕКСАНДАР ЛУПШИЋ — ЋОКА рођен је 1921. године у Аранђеловцу, где је завршио основну школу и малу матуру.

У Београду је 1941. године завршио Вишу економску школу.

Члан СКОЈ-а постао је почетком 1942. године, а члан КПЈ крајем исте године у Аранђеловцу.

*Александар Луишић
Пока*

После пропасти бивше Југославије дошао је у Араиђеловац и наставио да илегално ради. Запослио се у Руднику угља „Мисача“ код Аранђеловца.

Крајем августа 1943. године Александар је постао члан МК КПЈ Аранђеловац. Као члан Комитета био је задужен за рад са омладином.

С обзиром да му је запретило хапшење, по налогу ОК крајем септембра дошао је у партизане. У одреду је био борац и комесар чете.

У Другој шумадијској бригади био је комесар ударне чете и комесар батаљона.

Погинуо је 3. јануара 1945. године у Срему у борби са Немцима.

Почетком априла 1944. године у Среском комитету КПЈ за срез орашачко-опленачки били су: Ђорђе Ђурић-Шарац, секретар, а чланови Славко Зечевић-Влада, Драгољуб-Јанко Росић и Миодраг Ризнић.

У другој половини априла у Срески комитет је ушла Катарина Богдановић-Борка.

Крајем маја из комитета је повучен Славко Зечевић-Влада. По налогу Окружног комитета отишао је у Другу шумадијску бригаду. Као секретар Среског комитета СКОЈ-а у партијско руководство ушла је Славка Петровић. Према томе, крајем маја 1944. године Срески комитет КПЈ је имао пет чланова: Ђорђе Ђурић, секретар, а чланови: Јанко Росић, Катарина Богдановић, Миодраг Ризнић и Славка Петровић.

Половином августа Славка Петровић је постала члан Окружног комитета СКОЈ-а, а за секретара Среског комитета СКОЈ-а и члана среског партијског руководства дошао је Радомир-Рака Благојевић. У среско партијско руководство овог месеца ушао је и Милутин-Микица Каратошић.

Секретар комитета је Катарина Богдановић-Борка. Према томе, Срески комитет опет има 5 чланова: Катарина Богдановић-Борка, секретар. Чланови су Драгољуб Росић-Јанко, Миодраг Ризнић, Милутин Каратошић и Радомир Благојевић. Ђорђе Ђурић је члан Окружног комитета и помаже овом среском партијском руководству јер је у њему већина млађих и неискусних другов.

Катарина Борка
Богдановић
Милосављевић

КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ — БОРКА, рођена је 11. септембра 1923. године у селу Врбици код Аранђеловца.

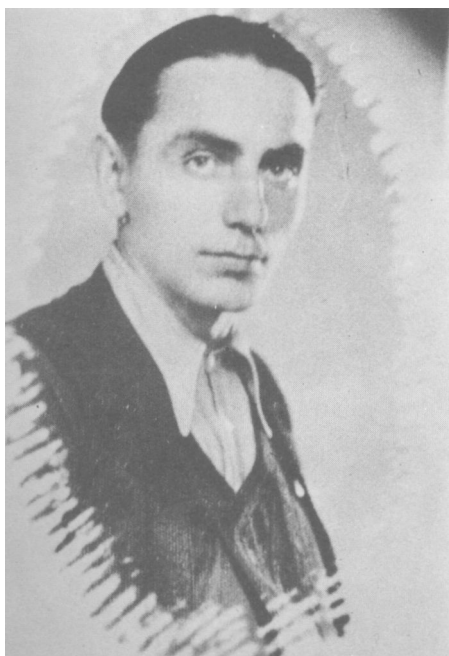
Основну школу завршила у Врбици, а женску занатску у Аранђеловцу.

Под утицајем напредних омладинаца и чланова КПЈ још пре другог светског рата определила се за напредни раднички покрет.

У 1941. години активно ради за НОБ и Први шумадијски одред.

Члан СКОЈ-а постала је октобра 1942. године, а члан КПЈ јула 1943. године. У Први шумадијски НОП одред отишла је 25. јула 1943. године. У одреду је била борац, заменик комесара чете и секретар партијске организације у чети. Ову дужност врши до марта 1944. године, када одлази на партијско-политички рад у срез орашачки.

Јула 1944. године постала је секретар Среског комитета КПЈ за срез орашачки. После ослобођења Аранђеловца и околине изабрана је за секретара среског Народног фронта. У пролеће 1945. године одлази у Ваљево и постаје организациони секретар Среског комитета КПЈ за срез ваљевски.

Дртољуб Росић Јанко

ДРАГОЉУБ РОСИЋ — ЈАНКО рођен је 14. марта 1914. године у селу Врбици код Аранђеловца у сиромашној сеоској породици.

После основне школе отишао је на изучавање каменорезачког заната. Као радник радио је у више места и осетио сву беду и сурову експлоатацију бивших режима.

Још као младић определио се за напредни раднички покрет.

Кад је формиран Први шумадијски одред, Јанко је јула 1941. године постао његов борац и учествовао је у свим борбама које је водила његова јединица.

Приликом распада Трећег батаљона Првог шумадијског одреда, децембра 1941. године, заробљен је и у затвору провео до марта 1942. године, када је побегао. У лето 1942. године дошао је поново у Први шумадијски одред.

У Првом батаљону НОБ Србије био је командир вода, а у Првој шумадијској бригади интендант батаљона. У Бригади Јанко је био кратко време. По налогу ОК отишао је на политички рад у срез орашачки.

Крајем маја 1944. године постао је члан Среског комитета КПЈ за срез орашачки. У овом комитету радио је све до ослобођења Шумадије.

Иако је у борби од 1941. године, Јанко је релативно касно постао члан КПЈ. Два пута му је нуђено да постане члан, али је он то одбијао. По некаким његовим мерилима, није био „зрео“ за Партију.

Члан КПЈ постао је августа 1943. године.

Носилац „Споменице 1941“.

МИЛУТИН КАРАТОШИЋ-МИКИЦА рођен је 6. јануара 1923. године у селу Копљари, Аранђеловац.

Заселак села Копљара у коме се родио Милутин био је активан у НОП, отуда се и он рано определио за НОБ.

Члан СКОЈ-а постао је априла 1943. године, а члан КП крајем исте године.

У Први шумадијски НОП одред ступио је септембра 1943. године.

По налогу ОК маја 1944. године повучен је из Друге шумадијске бригаде и одређен да политички ради у срезу орашачком.

Од маја 1944. године је члан Среског комитета КПЈ за срез орашачки. Аранђеловац, и као члан овог комитета ради све до ослобођења. Умро је 1970. године.

У записнику са састанка Среског комитета, одржаног 4. и 5. септембра 1944. године, стоји да комитет има 6 чланова, али се не наводе њихова имена.

Крајем 1943. и почетком 1943. године Срески комитет СКОЈ-а имао је четири члана: Даница Дана Пајевић, секретар и чланови: Славка Петровић, Радомир Благојевић и Милорад-Мишула Илић. У комитету брзо долази до промена. Десетог фебруара 1944. године у селу Врбици погинуо је Милорад Илић, а за секретара комитета именована је Славка Петровић.

Крајем јуна 1944. године у срески комитет је ушла Милица Пантелић — Мала, а нешто касније и Воја Вуцелић, радник из Београда.

*Милорад Мишула
Илић*

МИЛТОРАД ИЛИЋ — МИШУЛА рођен 1922. године у селу Копљари, Аранђеловац у напредној породици. Основну школу завршио је у родном месту и остао на селу.

Под утицајем напредних људи из села и чланова КПЈ из Аранђеловаца и околине рано се определио за напредни раднички покрет.

У **1941.** години у границама својих могућности помагао НОБ. У зиму **1941-42** имао везу са члановима ОК КПЈ Аранђеловац.

Члан СКОЈ-а постао је половином **1943.** године а члан КПЈ октобра исте године. По налогу ОК КПЈ Аранђеловац отишао је у илегалност октобра **1943.** године и био задужен да ради са омладином. Новембра месеца исте године постао је члан Среског комитета СКОЈ-а за срез орашачки.

Погинуо издајом 10. фебруара 1944. године у селу Врбици код Аранђеловца. Том приликом погинули су и Милић Радовановић и Слободан Минић, чланови ОК Крагујевац (Аранђеловац).

МИЛИЦА ПАНТЕЛИЋ — МАЛА рођена је априла 1924. године у селу Бањи, Аранђеловац.

Заселак Забрежје био је врло активан у НОП. Сви житељи, па наравно и омладина, били су укључени у НОБ. И Мала је активно радила за НОБ.

Члан СКОЈ-а постала је крајем 1942. године, а члан КП августа 1943. године.

Јуна месеца 1944. године Мала је члан Среског комитета СКОЈ-а за срез орашачки и као члан ради на организовању омладине у борби против окупатора и домаћих слугу.

Почетком 1944. године састав среског руководства за срез колубарски углавном је као и раније, изузев што је у комитет 7. јануара примљен Живомир Милинковић-Баја, који је после три месеца искључен јер се у раду са људима није држао партијске линије.

Тек у пролеће ове године долази до извесних промена у партијском руководству. У другој половини марта или почетком априла у срески комитет је примљена Видосава-Вида Мартиновић. 14 априла, у Даросави, погинуо је секретар комитета Никола Вујачић-Бора. После његове погибије, за секретара партијског руководства именован је Димитрије-Диша Ђурђевић.

Марта месеца 1944. године, у борби са жандармима, у Венчанима је рањен и ухваћен Живојин Кузмановић. Касније је стрељан у логору на Бањици. После његове погибије у комитету су: Димитрије-Диша Ђурђевић, секретар, а чланови: Даница Миловановић, Видосава Мартиновић и Петар-Пера Ивановић.¹⁾

Двадесет првог јуна 1944. године, у Јунковцу су погинули од четника Димитрије-Диша Ђурђевић, секретар Среског комитета и Милан Ђуровић-Црни, члан Окружног комитета. Они су данили код Драгомира Гајића. Он и његова жена пријавили су их четницима Д. Михаиловића, који су их опколили. У неравноправној борби Милан и Диша су погинули, а Добривоје -Доча Гајић, који је такође био са њима у истој кући, успео је да побегне.

После погибије Дише Ђурђевића, за секретара комитета дошла је Вида Мартиновић. Истог месеца, тј. јуна, члан комитета постао је Момир Павловић и задужен да ради у СКОЈ-у, односно био је секретар Среског комитета СКОЈ-а.

ДИМИТРИЈЕ-ДИША ЂУРЂЕВИЋ рођен је 5. новембра 1921. године у Вреоцима код Лазаревца у сиромашној породици.

После завршене основне школе у Лазаревцу, преко „Привредника“ отишао је у Вуковар на изучавање стаклорезачког заната и стакларске трговине.

1) После краћег времена због грешака и несналажења искључен је из комитета.

На изучавању заиата у Вуковару је провео 4 године, а као радник још 3 године.

Као стакларски радник радио је у разним местима широм земље. Тешки услови рада радника у бившој Југославији утицали су да се Диша рано определи за напредни раднички покрет.

После окупације наше земље враћа се у родни крај и ради на окупљању омладине за борбу против окупатора, али 1941. године није пошао у одред.

Почетком јануара 1943. године постао је члан и секретар Скојевског актива у Вреоцима. Од тада брзо напредује. Већ 20. јануара исте године је кандидат, а 20. фебруара 1943. године члан КПЈ. Марта месеца 1943. године постао је и члан и секретар Среског скојевског руководства за срез колубарски. У колубарском срезу ради до јуна месеца, када по директиви ОК партије одлази у среско руководство КП за срез качерски. У качерском срезу ради кратко време, тј. до краја 1943. године, када се по одлуци Окружног комитета КПЈ поново враћа на партијски рад у срез колубарски.

Учесник је Окружног скојевског саветовања за округ Крагујевац (Аранђеловац) јуна 1943. године.

Почетком 1944. године постао је секретар Среског партијског руководства за срез колубарски. Као секретар овог партијског руководства погинуо је 21. јуна 1944. године у селу Јунковцу.

ВИДОСАВА-ВИДА МАРТИНОВИЋ рођена је 1920. године у селу Брајковцу, Лазаревац.

За НОБ активно ради од 1941. године.

Члан КП је од 1943. године и као партијски активиста ради у Брајковцу и околним селима.

По налогу ОК у Први шумадијски одред дошла је октобра 1943. године. У Првом батаљону Друге привремене шумадијске бригаде била је заменик политичког комесара чете.

У пролеће 1944. године по налогу ОК отишла на политички рад у срез колубарски — Лазаревац.

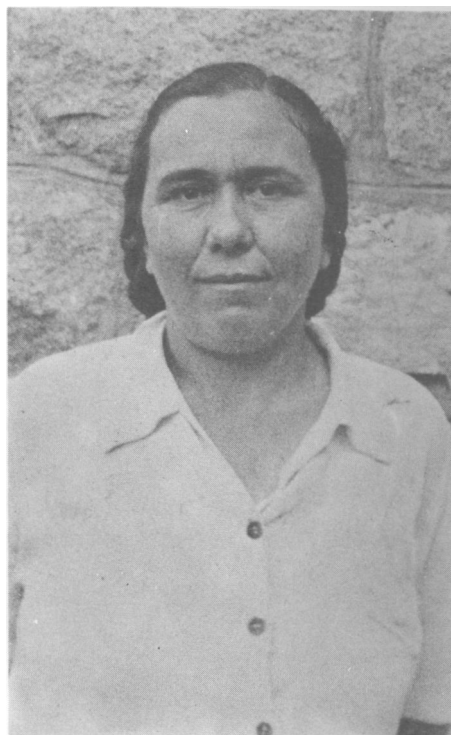
Марта 1944. године постала је члан, а јуна исте године секретар Среског комитета КПЈ за срез колубарски. На тој дужности остала је до ослобођења Шумадије.

Била је на партијском курсу марта месеца у селу Буковику и на Венчацу августа 1944. године.

Носилац је „Споменице 1941“.

ДАНИЦА МИЛОВАНОВИЋ рођена је 7. новембра 1912. године у селу Рудовци, Лазаревац, у породици средњег имовног стања.

Капитулација бивше Југославије затекла је Даницу у селу Даросави. Муж јој Владислав био је заробљен од Немаца као војник бивше југословенске војске. Од 1942. године помаже НОБ.

Цаница Дана
Миловановић

Децембра 1942. године примљена је у КПЈ. Као члан КПЈ радила је у селу Даросави. У 1943. години била је секретар партијског актива села Даросаве.

Септембра 1943. године добила је задатак да политички ради у селима среза колубарског. Половином новембра исте године постала је члан Среског комитета КП за срез колубарски. Као политички радник краће време радила је и у срезу качерском.

У кући њеног девера и њеној било је изграђено склониште у коме су лечени рањеници.

Као политички радник радила је све до ослобођења Шумадије. Носилац је „Споменице 1941“.

ПЕТАР-ПЕРА ИВАНОВИЋ, рођен 1919. године у Венчанима, где је завршио основну школу. После основне школе остао је на селу и бавио се земљорадњом. Под утицајем напредних људи и КПЈ рано се определио за напредни раднички покрет.

Петар Пера Ивановић

У I шумадијски НОП одред ступио је јула 1941. године и у њему остао до почетка новембра исте године.

Крајем 1942. године поново је дошао у I шумадијски НОП одред. Крајем 1943. године повучен је из одреда и одређен да ради са омладином у срезу колубарском. Марта месеца 1944. године постао је члан Среског комитета КПЈ за срез колубарски, међутим, као члан комитета није се снашао па је из њега искључен и послат у Другу шумадијску бригаду.

Погинуо је маја 1944. године у Рудовцима код Лазаревца.

Јануара 1943. године формиран је срески комитет СКОЈ-а од три члана. Секретар је Живомир Несторовић, а чланови Слободан-Цане Дамњановић и Живојин Кузмановић. У овом саставу комитет је радио до марта, када је за секретара дошао Слободан-Цане Дамњановић, јер је Несторовић рањен. У комитету су Живојин Кузмановић, Димитрије-Диша Ћурђевић, а од априла и Загорка Богдановић-Рада.

Шестог маја у селу Бистрици погинуо је Слободан-Цане Дамњановић. После његове погибиије за секретара Среског комитета постављен је Диша Ђурђевић. Када је по налогу окружног комитета Диша отишао за секретара среског партијског руководства у срез качерски, за секретара је именован Живојин Кузмановић.

Када је Окружни комитет одредио Зогорку-Раду Богдановић да ради у срезу лепеничком, у срески комитет СКОЈ-а ушли су Владимир-Влада Вишњић и Добривоје-Доча Гајић.

ДОБРИВОЈЕ ГАЈИЋ-ДОЧА рођен је 1. новембра 1919. године у селу Јунковцу, Лазаревац. По занимању радник.

Сурова експлоатација радничке класе и лоши услови рада рано су га определили за напредни раднички покрет.

У партизанима је од 1941. године.

Члан КПЈ постао је 1942. године.

Почетком 1943. од ОК је одређен за курира овог комитета. Одржавао је везу између ОК и партијских радника који су радили на тзв. крагујевачком терену. Три пута недељно, а понекад и више, прелазио је растојање од Венчаца и Букуље до Крагујевца, носећи поред писма и партијско-пропагандни материјал за ово подручје. Раздаљина је износила преко 50 км у једном правцу. Уз напорно пешачење вребале су га четничке заседе, љотићевске и немачке патроле, издаје и многа друга изненађења. Више пута је само својом сналажљивошћу и храброшћу избегао смрт.

Доча је био мали растом, али је и поред натчовечанских напора одржавао тачно и на време везу између ОК, среских партијских руководства и партијских радника.

Био је омиљен код народа, бораца и свих оних који су га познавали. И деца су га волела.

Два пута је рањаван.

Доча је носио „Споменице 1941“.

Умро после ослобођења.

ДУШАН АРСЕНИЈЕВИЋ, рођен фебруара 1922. године у селу Прогореоци код Аранђеловца.

У месту рођења завршио је основну школу.

У 1934. години отишао је на изучавање каменорезачког заната и касније, као радник, радио код мајстора у околини Аранђеловца.

Још као радник определио се за напредни раднички покрет.

У Први шумадијски одред ступио је октобра 1941. године у Шесту чету Другог батаљона и учествовао у свим борбама које је водила његова чета.

Седмог новембра 1941. године није био у Г. Милановцу када су четници заробили већину бораца овог батаљона и предали их Немцима. Имао је други задатак.

Када су наше главне снаге отишле у Босну, Душан је остао у свом селу. Децембра 1941. године био је ухапшен и тучен.

Члан СКОЈ-а је од 3. јула 1943. године. У овој организацији био је секретар актива села Прогореоца, а касније члан и секретар Среског руководства СКОЈ-а за срез колубарски.

Члан КПЈ од 28. јула 1944. године.

Похађао је партијски курс кој је био организован на Венчацу у лето 1944. године.

Носилац је „Споменице 1941“.

РАДМИЛА-РАДА ТЕРЗИЋ, рођена децембра 1923. године у Цветовцу, Лазаревац.

Основну школу завршила у месту рођења и остала у селу.

Под утицајем брата и осталих напредних људи рано се определила за напредни раднички покрет.

У 1941. радила за НОБ.

Октобра 1944. године постала је члан КПЈ.

Јуна 1944. ступила у Другу шумадијску бригаду, али је по налогу ОК одређена за рад са омладином. Била је члан Среског комитета СКОЈ-а за срез колубарски — Лазаревац.

Као члан овог комитета радила је до ослобођења Шумадије.

Половином 1944. године у Срески комитет ушли су Душан Арсенијевић и Радмила-Рада Терзић.

Према томе, у другој половини 1944. године и до ослобођења Лазаревца у комитету СКОЈ-а били су: Душан Арсенијевић, секретар, а чланови: Владимир-Влада Вишњић, Добривоје-Доча Гајић и Радмила-Рада Терзић.

Крајем 1943. године у качерском срезу среско партијско руководство има три члана: Душан Радоњић, секретар и два члана: Милан Суцуковић и Љубивоје Гајић-Ђока. Како Љубивоје није показивао резултате у раду, Окружни комитет је закључио да у среско партијско руководство уђе Слободан Станишић-Мита, досадашњи члан среског руководства СКОЈ-а. Он би уједно био одговоран за рад са омладином у срезу.

Исто тако Окружни комитет је у овај срез упутио Бранку Дугалић да ради са женама, односно да ствара организацију АФЖ-а.

Почетком фебруара 1944. године у Даросави је погинуо секретар руководства Душан Радоњић. После његове погибије за секретара је именован Милан Суцуковић.

У записнику са састанка среског партијског руководства, одржаног 25. јула 1944. године, стоји да среско руководство има 3 члана, али се не наводе њихова имена.

Половином 1943. године у срезу качерском постојао је срески комитет СКОЈ-а од пет чланова. Секретар је Милан Суџуковић, а чланови Вељко Бркић-Миша, Слободан Станишић-Мита, Ђорђе Весић-Кицош и Петар Марић-Јастреб. У овом саставу комитет ради све до фебруара 1944. године. После погибије Душана Радоњића за секретара партијског руководства дошао је Милан Суџуковић, а за секретара среског руководства СКОЈ-а и члана среског партијског руководства Слободан Станишић-Мита.

СЛОБОДАН СТАНИШИЋ-МИТА рођен је новембра 1920. године у селу Шутцима, Љиг.

После основне школе остао је у селу и бавио се земљорадњом.

Када је организован Ваљевски НОП одред, отишао је у партизанае, у Колубарску чету и као борац учествовао у свим борбама своје јединице.

После разбијања Суворског одреда у пролеће 1942. године Мита се вратио у свој крај и наставио са радом.

У 1942. години радио је са омладином. Био је члан Среског комитета СКОЈ-а. Фебруара 1944. године Мита је секретар Среског комитета СКОЈ-а и члан Среског комитета КПЈ за срез качерски. На тој дужности остао је све до ослобођења Шумадије.

Члан КПЈ од јуна 1941. године.

Био је носилац „Споменице 1941“.

Умро новембра 1979. године.

СТАНИЦА-ЦАЈКА ДУГАЛИЋ (БРАНКА), рођена 25. децембра 1913. године у Драгељу, Љиг. Основну школу завршила у Ратковићу, Рековац, а гимназију и учитељску школу у Крагујевцу.

Припада напредној и револуционарној породици која је била врло активна у НОБ. У току НОБ два брата су јој погинула (један прогашен за народног хероја), а мајка ухапшена и умрла у логору на Бањици.

Одмах по стварању Првог шумадијског НОП одреда Бранка се укључује у НОБ и по задацима ОК ради у позадини. Ти задаци били су курирске природе, обавештајни, политичко-пропагандни, технички (умножавање летака, вести, набавка другог материјала) итд.

Задатке је савесно извршавала, везу није прекидала.

Од половине 1943. године ради као политички радник у качерском срезу — члан среског комитета КПЈ. Октобра 1943. године по налогу ОК одлази у Први шумадијски одред, јер су услови за политички рад у Качеру били јако отежани. У одреду је била помоћник комесара и комесар чете. У војсци је остала до ослобођења земље.

Крајем 1943. године погинуо је Стева¹⁾), избеглица, члан среског партијског руководства за срез крагујевачки. На раду у овом срезу су Сава Добричић и Живадин Јова Јеленић.

Њих двојица раде у овом срезу до ослобођења Крагујевца, односно Шумадије.

У јесен 1943. године у Среском комитету за срез лепенички су Драган Маузер-Слободан, секретар, а чланови Загорка Богиановић-Рада и Живојин Јеленић-Миша. Почетком децембра 1943. године погинули су Драган Маузер и Загорка Богдановић, тако да је на раду у овом срезу остао само Живојин-Миша Јеленић, који је погинуо 14. марта 1944. године у селу Буковику код Аранђеловца.

После погибије Јеленића, Окружни комитет није слао на рад никога у овај срез. Тек после ослобођења формиран је Срески комитет.

ДРАГАН МАУЗЕР — СЛОБОДАН, иако је био секретар Среског комитета за срез лепенички, Рача, мало се за сада зна о њему. Зна се да је у Шумадију из Београда дошао такозваним каналом ПК и да је само релативно кратко време био у одреду после чега је одређен да ради политички у срезу лепеничком. У том срезу је радио од краја 1942. године. После погибије Николе Настасовића марта 1943. године, Слободан је именован за секретара Среског комитета КПЈ. Врло брзо је задобио поверење народа. Био је врло храбар и продоран у извршавању партијских задатака.

Издајом погинуо је 5. децембра 1943. године у селу Вучићу, Рача.

САВА ДОБРИЧИЋ ШИЉА рођен је 10. фебруара 1907. године у Крагујевцу. После завршене основне школе изучавао је машинбраварски занат. Као машинбравар радио је у више места. У 1930. години запослио се у Војно-техничком заводу у Крагујевцу.

Кандидат за члана КПЈ постао је 1938. године, а члан КПЈ 25. априла 1940. године. Као члан КПЈ био је задужен да ради у партијској техници Обласног, односно Окружног комитета КПЈ Крагујевац.

После повлачења Крагујевачког партизанског одреда у Босну, Сава је био без везе са партијским руководством али не својом кривицом. Доласком Мирослава Јовановића на тзв. крагујевачки терен крајем 1942. године, Сава се повезао са њим и наставио са активним радом у крагујевачком срезу.

Када је ОК новембра 1943. године формирао среско партијски руководство за срез крагујевачки Сава је именован за секретара овог руководства.

После погибије Бранка Параћа и Стеве Бањанина, Сава се повукао у дубоку илегалност и тако живео све до ослобођења Крагујевца.

1) Стева Бањанин

ЖИВОЈИН—МИША ЈЕЛЕНИЋ, рођен 1925. године у Г. Трнави. Он је четврто дете Милутина и Лепосаве Јеленић.

Основну школу завршио је у месту рођења и остао код родитеља да се бави земљорадњом.

Под утицајем стрица и оца веома рано се определио за напредни раднички покрет.

Марта месеца 1943. године са оцем и још два брата дошао је у Први шумадијски одред. Већ у априлу погинуо му је брат Радисав (Марко), а у мају отац Милутин. Смрт брата и оца нису га поколебали.

Миша је прво био борац у одреду, а затим курир Окружног комитета. Одржавао је везу између Бироа окружног комитета и партијских радника, који су радили у крагујевачком, грузанском и лепеничком срезу.

Већ у јесен 1943. године Миша је постао члан Среског комитета КПЈ за срез лепенички. Убрзо, почетком децембра 1943. године, погинули су Драган Маузер—Слободан, секретар и Загорка Богдановић—Рада, члан Среског комитета. После погибије ових двоје, Јеленић је сам на политичком раду у овом срезу.

Марта месеца 1944. године Миша Јеленић је од ОК одређен да дође на партијски курс у село Буковик код Аранђеловца. Међутим, непријатељ је открио место курса. У борби са непријатељем, поред осталих, 4. марта погинуо је и Миша у осамнаестој години живота.

У крагујевачком срезу чланови Среског партијског руководства стварали су скојевске активе и одборе СКОЈ-а. У лепеничком срезу за рад са омладином били су задужени Загорка Богдановић и Живојин Јеленић. Загорка је била члан ОК СКОЈ-а па је и на тој линији била задужена за рад са омладином, али је као члан Среског комитета КПЈ стварала и друге организације у срезу.

ПАРТИЈСКИ КУРСЕВИ

Теоретско уздизање кадрова за партијски рад и војску био је стални задатак. На томе је стално инсистирао ПК и од ОК тражио извршење. Почетком јануара 1943. године ОК је известио ПК:¹⁾

„...На васпитању и уздизању партијских кадрова до данас смо учинили оволико: умножили смо сав партијски материјал са којим располажемо, разделили смо (га) по партијским јединицама и поставили смо им да га на партијским састанцима обрађују. Са нашим посебним *партијским* курсевима нисмо још почели. Потреба за партијским курсевима се осећа и мораћемо у најближој будућности нешто предузети у том правцу...”

Партијски курс у Даросави

Одмах по доласку у Шумадију секретара ПК Благоја Нешковића—Михаила организован је партијски курс на коме је било 7 другова и једна другарица. Курс је одржан у Даросави јула 1943. године и трајао је око 15 дана. Места где се курс одржавао чешће су мењана како непријатељ не би открио курсисте.

Предавачи на курсу били су Нешковић и Милка Минић—Ана.

Храну су обезбеђивали активисти из села, а доносили су је курсисти.

На овом партијском курсу били су:²⁾

Радован Грујић,

Ђорђе Ђурић,

Слободан Минић,

Живомир Несторовић.

Бранко Параћ,

Родољуб Станић,

Загорка Богдановић—Рада.

Теме које су на курсу изучаване биле су: Развитак друштва, Теорија партије, Организационо питање, Пролетерска револуција, Диктатура пролетаријата, Стратегија и тактика, Сељачко питање, Национално питање, Устав СССР и о СССР, о другом империјалистичком рату и његовом претварању у ослободилачки, Кратак преглед развитка наше партије.

1) ОК-ПК, 1. јануар 1943. године.

2) Није утврђено ко је све био на курсу.

Предавачи су излагали поједине теме курсистима. После тога разјашњавана су нејасна питања, а потом су курсисти радили у групи или појединачно. Кад су теме проучене и савладане, предавачи су пропитивали и поново објашњавали нејасна питања ако их је било.

Други курс у Даросави

Један од закључака Међуокружног партијског саветовања 1943. год. био је да окружни комитети организују партијске курсеве кроз које треба да прође што више партијских кадрова. Отуда је на састанку ОК од 14—17. новембра 1943. године закључено да курсеви треба да буду стална пракса. У записнику са овог састанка о овоме је записано:¹⁾

„....Увести као сталну праксу курсеве за изучавање марксизма-лењинизма. У том смислу треба одмах организовати један курс. На тај курс да дођу: Слободан Минић, Даница Миловановић²⁾, Драган Маузер—Слободан, Драго, Миодраг Ризнић, Слободан Станишић—Мита, Живадин Јеленић-Јова, Сава Добричић—Шиља, оба учитеља из Даросаве и Трбушнице.

Организација курса оставља се секретаријату (ОК). Слободан Минић и Радован Грујић има да спремају храну. Курс ће држати Ана.

Материјал: О критици и самокритици, За смелије уздизање кадрова, О партији из „Пролетера“, Чланак о Стаљину из 1905. и др.“

По сећању курсиста који су били на овом курсу, курс је почео у другој половини децембра 1943. године (24. децембар) у Даросави, у кући Богдана и Милице Радојичић.³⁾

Имена курсиста који су наведени у записнику ОК и имена које су навели Даница Миловановић и Живадин Јеленић—Јова разликују се. По мишљењу ових, Данице и Јове⁴⁾, на курсу су били: Слободан Минић, Нада Драгачевић (Каратошић), Дана Пајевић, Драгољуб Росић—Јанко, Милан Суцуковић, Слободан Станишић—Мита, Миленко Миловановић—Брка⁵⁾, Живадин Јеленић—Јова, Сава Добричић—Шиља, Милан Црни, колар из Ђакова, Баја из Ђелија, Дана Миловановић и Живојин Кузмановић.

Нема сумње да се морају прихватити имена курсиста која је одредио ОК на састанку од 14—17. новембра 1943. године.

1) Архив Србије, ОК Ар. 5р. 3232.

2) Може да буде и Даница Пајевић.

3) Богдан је ухапшени стрељан као сарадник НОБ у Крагујевцу, а Милица је погинула у једном склоништу 1944. године.

4) Сећања дата Одбору.

5) У ово време није био члан КПЈ па није могао бити на курсу.

И теме које су се обрађивале на курсу разликују се. По сећањима Данице и Јове теме су:

Основи лењинизма, Историја СКП(б), Организационо питање, Диктатура пролетаријата, Национално питање, Сељачко питање и др.

Партијски курс у Буковику

Трећи курс организован је у Буковику у кући Добривоја Јовановића—Доше.

*Кућа Добривоја Доше Јовановића у Буковику у којој је марта 1944.
године Очео партијски курс*

Курс је почео 13. марта 1944. године. Курсисти су се окупили увече 12. марта.

На курсу су били:

Видосава—Вида Мартиновић,
Катарина Богдановић—Борка,
Нада Јоксимовић,
Милутин Каратошић—Микица,
Јеленић Живојин—Миша,

Миодраг Ризнић—Миле,
Бата Ћурић, комесар чете,
Андрија Живојиновић,
Марко Црни, митраљезац,
Живојин Кузмановић и
Чеда Павловић, секретар скојевског актива из Г. Топлице—Мионица.¹⁾
Руководилац курса и предавач био је Душан Петровић—Павле.
Пре почетка курса набавили су основне намирнице: маст, брашно, пасуљ,
кромпир. Храну је спремала Дошина другарица Драга.

За сваки дан био је направљен програм рада. Курсисти су и спавали у До-
шиној кући. Да их случајно не би изненадио непријатељ, имали су даноноћно
стражарење ван куће на скровитом и прегледном месту. Поред тога, остали
Јовановићи (Дражићи) имали су такође задатак да пазе да не наиђе неприја-
тељ.

Курсисти су били посебно упозорени да све ствари буду тако спремљене
да се, у случају наилаaska непријатеља, могу брзо покупити и понети.

Курс је радио само један дан. Сутрадан, 14. марта, курс је од непријатеља
откривен и курсисти су били нападнути. Под куршумима излазили су напоље
и у ходу осматрали одакле их напада непријатељ.

Ево шта у сећањима Катарина Богдановић—Борка о овоме каже:²⁾

„... Четрнаестог марта рано ујутру, око 4 часа, налазила сам се на стражи
недалеко од куће и резимирала у глави стечено знање из теме Организационо
питање партије. У том моменту обишао је стражарско место друг Павле и
између осталог рекао ми да је на курс стигао Миша Јеленић са теже рањеним
братором Живадином Јеленићем—Јовом. „Јуначки су се борили са четницима
на крагујевачком терену“, каже друг Павле. Били су опкољени у једној кући.

Убрзо сам била смењена на стражарском месту. Доручковали смо и поче-
ли са новом темом, мислим да је то било Национално питање, чули смо пра-
сак пушака око куће. Било нам је јасно да смо нападнути и да морамо уз борбу
да напустимо кућу. Излетели смо напоље и пошли према потоку који се нала-
зи испод куће. Налетели смо на жандарме па смо се упутили уз косу према Да-
росави. Кад смо изашли на косу, видели смо да смо били потпуно опкољени.
Колона жандарма, пуцајући, журила је да нам пресече одступницу. Март је.
Још се бели снег. На коси чистина. Жандарми имају одличан преглед. Гађају у
нас. Тешко се крећем. Миша Јеленић ми помаже. У једном моменту је поср-
нуо. Пресекао га је непријатељски митраљез. Покушала сам да му помогнем.
Успео је само да каже:

— Са мном је готово, спасавај се!

1) Податак дао Сретен Читаковић, члан ОК КПЈ Ваљево.

2) Сећања дата Одбору 17. новембра 1962. године.

Мало даље наилазим на мртваг Бату, комесара. Још даље Нада Јоксимовић, тешко рањена. Не можемо да јој помогнемо.¹⁾

Успела сам да се пребацим преко косе према Венчанима. Ушла сам у један поток и ишла по води да ме не би жандарми открили по крвавом трагу. Остале другове и другарице стигла сам тек у ливадама села Венчани. Павле је рањен у ногу. Још не знамо ко је жив а ко је настрадао.

У Венчанима смо пронашли Милана Ђуровића—Црног. Он је организовао да Павла и мене прбаце у склониште у Даросаву. Како нисмо могли да ходимо, Милан је код неког пронашао воловску двоколицу којом смо се повезли према склоништима. Испред двоколице ишао је Марко Црни са пушкомитраљезом и чика Моша Петронијевић из Живковаца. У путу смо налетели на четничку заседу, која је отворила ватру. У краткој борби погинуо је Марко. Милан, Миле Ризнић и Миша су нас на леђима пренели на супротну страну пута и у току ноћи сместили у једну кућу на крају Даросаве. Међутим, сутрадан домаћин куће се упаничио па смо морали изаћи из куће, и цео дан тако рањени провели напољу на снегу. Тек увече могли смо у склоништа да лечимо ране.

Павле је смештен у технику ОК партије која се налазила у кући Михаила Лазаревића—Цара у Даросави, а ја у склониште за рањенике које се налазило у кући Јулке и Владимира Миловановића—Гиге, такође у Даросави.

Коначан биланс ове неравноправне борбе био је: три друга мртва (Миша Јеленић, Бата Комесар и Марко Црни, пушкомитраљезац), једна другарица заробљена (Нада Јоксимовић), четворо теже (Павле, Борка, Живојин Кузмановић,²⁾ Нада Јоксимовић) и троје лакше рањених.

Поред курсиста, у суседној кући били су Љубинка Новаковић, члан ОК СКОЈ-а, Живадин Јеленић—Јова и Миланче Сремац. У нападу на курсисте погинула је Љубинка и Миланче (тачно име и презиме није утврђено)".

Наставак курса на Венчацу

Курс који је почео у Буковику настављен је 11. августа на Венчацу, на месту „Дугајлија“.

Поред курсиста који су били у Буковику, на овом курсу било је и нових. Тако су на курсу били:

Вида Мартиновић,

Катарина Богдановић,

Милутин Каратошић,

Миодрaг Ризнић. Поред ових, нови курсисти су били:

Милица Пантелић—Мала,

1) Нада је заробљена, била у затвору и логору, али је то преживела. Умрла је после ослобођења.

2) Ухваћен после 2—3 дана, касније страљан у логору на Бањици.

Даринка Станић—Мара,
Нада Драгачевић,
Илија Јовановић—Лала,
Дргољуб Росић—Јанко.
Душан Арсенијевић,
Владимир—Влада Вишњић,
Радомир Благојевић,

Добривоје—Доча Гајић и један друг из Друге шумадијске бригае, чије име није утврђено.

За овај курс извршене су обимне и детаљне припреме.

На Венчацу на једном згодном месту „Дугајлије“ изграђено је веће склониште у које је могло да се смести око 20 људи. Склониште су припремили Ђорђе Ђурић, Драгољуб Росић—Јанко, Миодраг Ризнић и Катарина Богдановић—Борка.

Ископана земља изнета је даље од склоништа и закамуфлирана. Улаз у склониште је добро маскиран. Курсисти су се безбедно осећали.

Организована је и добра обавештајна служба која је деловала на Венчацу и у Врбици. Овај посао одлично су обављале омладинке из Врбице и Бање.

Основне намирнице: маст, брашно, кромпир, пасуљ и друго унапред су припремљене. Храну је спремала Станија Росић, омладинка из Врбице, а доносили је Јанко и Миодраг Зечевић.

Руководилац курса и предавач био је Бора Дреновац, члан ПК СКОЈ-а за Србију. Повремено одређене теме предавао је Душан Петровић—Павле.

Сви курсисти су се вредно заложили да усвоје што више теоретског знања. Радили су по кружоцима. Било је добрих дискусија, али и несхватања одређених питања и проблема. У току курса два пута су курсисти морали у склониште због наласка четника и жандарма. Срећом, краће време су били у склоништу. Иначе, кисеоник је брзо трошен па је у склоништу било неиздржљиво.

Курс је трајао 15 дана. Теме су до краја проучене.

ПАРТИЈСКА ТЕХНИКА

Одмах после хапшења Милана Радуловића, који је знао да Милутин Вучковић ради за НОП, Мика Милосављевић је, са Ратом (Рајко Шотра¹)), техничаром, изнео све ствари технике (писаћу машину, гештетнер, матрице, урађен материјал и друго) и сместио га на чување код наших људи у селу Копл²арима. О овом је ОК обавестио ПК²).

„... У орашачком срезу било је масовно хапшење у Марковцу, где су сви обухваћени радом били ухапшени. Сада су пуштени, сем једне скојевке. Она је провалила члана партије из Стојника, а овај иначе при ликвидацији одао наше најбоље људе из села као и 1 члана партије. Они су задржани, а остали пуштени. Овим хапшењем била је угрожена техника ОК па је морала бити склоњена, што је изазвало тешкоће и прекид у раду. Делимично је склоњена у једну од среских техника³). До провале стана у коме је била техника дошло је зато што је овај партијац имао неколико састанака у кући тога човека. Човек (Милутин Вучковић) је пуштен, до склоништа нису дошли захваљујући добром држању сопственика куће. Тако нам је ново, солидно збрињавање технике један од крупних проблема”.

Пронаћи нову погодну кућу за смештај технике ОК, није било нимало лако. Стални претреси и блокаде села од стране непријатеља у округу, а нарочито у срезовима орашачком и колубарском, паљење кућа, убијање наших људи итд., утицали су да се они најхрабрији не прихвате смештаја технике у својој кући.

Јуна месеца 1943, између осталог, ОК је писао ПК⁴>:

„... Стан за технику смо углавном решили, али привремено док не нађемо бољи. Резервни стан за технику поставили (да траже) сви чланови ОК још зimus, док нам је техника била у реду, али без успеха. На то је потрошено много труда. Другови Мика и Павле су нарочито тражили стан, али нису могли да пронађу тако погодан. Техника је престала да ради баш у највећем јеку реакције...”

И поред терора, техника ОК која је привремено смештена у кућу где је била техника Среског комитета за срез колубарски, радила је даноноћно. У том

1) Погинуо као борац Прве шумадијске бригаде у Пријепољу 4. децембра 1943. године.

2) ОК-ПК 7.У 1943. II 103, Историјски архив Србије.

3) Техника ОК смештена је у селу Бистрици, срез колубарски.

4) Писмо ОК-ПК од 12. VI 1943, ПКС, бр. 318.

времену умножено је око 60 примерака Стаљинових наредби од 1. маја, истододико брошура о 8. марту, Дану жена, „Поздрав совјетске омладине“ и више чланака из „Борбе“, „Кћи совјетског народа“ итд.

Поред материјала који је умножаван за потребе ОК и одреда, техника је умножавала материјал и за ОК Ваљево и Ваљевски одред.

Тих дана имали смо пристанак Милана Станичића из Даросаве да се у његовој кући изгради склониште за технику ОК. О томе је извештен и ПК.

Још док је техника привремено радила у кући где је била смештена техника среског партијског руководства за срез колубарски¹⁾ непријатељу су пријављени 6. маја 1943. године Ракила Котаров—Вука, секретар среског комитета КПЈ, Слободан Цане Дамњановић, члан комитета и техничар Рајко Шотра—Рата, који су се налазили у селу Бистрици. У краткој борби погинули су Вука и Цане, а Рата су предао непријатељу, а затим успео да побегне. После погибије Вуке и Цана техника је смештена у трло Плећевића у селу Трбушници.

Опет је настао застој у раду технике. Умножаване су само краће ствари Уао што су радио-вести, мањи прогласи и сл. Крупнији материјали нису се могли умножавати.

Пред секретаријатом Окружног комитета поставило се хитно проналажење нове куће за смештај технике. Иако је било доста људи код којих је било могуће сместити технику, кад им се помене изградња склоништа, панично су одбијали.

По одлуци ОК техника је привремено смештена у техници ОК СКОЈ-а која је била смештена у кући Николе Радојичића из села Даросаве.

Крајем лета техника ОК је смештена у кући Милана Станичића, радника рудара из Даросаве. Милан је радио у руднику угља Јунковац колубарски.

Склониште за технику озидано је од тесаног камена. Камен је превозио Милош Станојловић—Чамџија, активиста НОБ из Даросаве. Како је био сиромашан, волове је узајмљивао од Негована Ђуровића, који је био у партизанима па је нешто касније постао издајник. Негован није знао тачно за склониште. Он је наслућивао да у Милановој кући има нешто. То је открио четницима Д. Михаиловића па су ови настојали свим силама да склониште пронађу. Склониште је било добро камуфлирано, па га четници у првом моменту, и поред свестраног претреса, нису нашли. Готово да су били одустали, али се четнички командант обратио Неговану, који се тада заклео у своје очи да постоји склониште. Четнички командант је наредио да се пијуцима прекопају подови у кући и око ње. После дужег копања четници су открили улаз у склониште. Када је Предраг Удицки закључио да је непријатељ открио склониште технике, полио је гасом сав партијски материјал и запалио га. Док је материјал догоревао, активирао је бомбу и ставио је под себе и тако окончао свој живот.

1) У Бистрици.

Дуго четници нису смели да завире у склониште. Плашили су се мртвог техничара.

После експлозије бомбе су натерали Миланову жену Десанку да она уђе и да их обавести да ли има кога у склоништу. Кад им је она рекла да сем Удицког, који је мртав, нема никога, пошто се разишао дим, они су ушли у склониште.

Док су се четници мували око склоништа, Десанка, Миланова жена, успела је да побегне и дочека ослобођење.

Доследни својим злочинима, четници су запалили кућу и све помоћне зграде Милана Станичића.

*Предраг¹ Удицки
Денеба*

ПРЕДРАГ УДИЦКИ—ДЕНЕБА, рођен 1920. године,¹⁾ негде у Војводини. Надимак Денеба добио је по немачкој агенцији где је радио. А као новинар радио је у немачкој агенцији Д. Н. Б. на поверљивом немачком билтену који је

1) До сада није утврђено место и датум рођења.

рађен у свега седам примерака. Као члан КПЈ, један примерак овог билтена сваког дана је достављао ПК КПЈ за Србију. Овај посао Удицки је радио све до септембра 1943. године, када је морао поћи у партизане јер су Немци посумњали да ради за КПЈ.

У одред је дошао тзв. каналом ПК којим су слати људи у одред из Београд.

Доласком у Шумадију Удицки је одређен да као техничар ради у техници ОК Крагујевац (Аранђеловац). Техника је била смештена у кући Милана Станичића, рудара из Даросаве.

Да је издајник Негован Ђуровић нанео много зла нашој борби, сведочи и ово писмо Николе Калабића:

„... Драги Пајо!”

Мислим да сте сад задовољни са смањеном територијом. Шаљем вам Негована да га искористите колико год можете. Молим Вас да га не убијете без мога знања и да га не би мучили. Помогao нам је доста. Братски вас поздравља

Ваш чика Пера”

Тих дана у Даросави налазио се члан ОК Радован Грујић. Кад је дознао да су четници пронашли склониште у коме је била техника ОК, известио је ОК.2)

„Када је Младен отишао од мене, ја сам отишао да довршим онај посао који сам почео. Нисам газду нашао код куће, побегао је. У недељу био је на стражи. Вечерас одлазим да (посао) завршим ако нам буде вредело, јер оно склониште је пронађено. Денеба (Предраг Удицки) се убио. Милана су убили. Десанка је побегла. Убијен је Добривоје Станичић, када се враћао из мајдана. Убијен је на путу. Убијен је Илија Виђентијевић...

...Негован је доста људи издао у Венчанима. Уча је погинуо. И Бранислав је погинуо и онај Лазаревчанин...”

Из писма Радована Грујића види се да је ОК настојао да обезбеди резервно склониште за технику. Склониште је требало да се изгради у кући Михаила Лазаревића—Цара у Даросави. Михаило се колебао и првих дана избе/авао да

1) Павле Ђуричек, команлаит Орашачке четничке бригаде.

2) Архив Србије, ОК Ар. бр. 178, 27. IX 1943.

се у његовој кући изгради склониште. После неколико дана пристао је и на ње му је и сам радио.

Октобра месеца, ове 1943. године, техника ОК смештена је у кући **Михаила Лазаревића—Цара**, сиромашног земљорадника и помоћног службеника основне школе у Даросави.

Склониште је изграђено у тзв. великој соби неугледне Цареве куће, која се налазила поред пута Аранђеловац—Даросава—Венчани. Склониште је обложено даскама које су однекуд донели чланови ОК. Земља је изнета и растурена ван куће. Направљен је капак од дасака за улаз у склониште. Изнад капка намештен је кревет. Поред кревета стајало је увек по пола цака кукуруза или пшенице. У случају наиласка непријатеља, техничари и понеко од чланова ОК, ако се ту налазио, улазили су у склониште, затим је навлачен кревет преко улаза, а на капак је из цака изручено жито. То је обично радио Цар или његова супруга Рајна.

У склониште је смештена писаћа машина, гештетнер, радио-апарат, шапирограф, матрице, папир и друго.

У техници су радиле две другарице: Маргита Алексић—Манцика и Зорица Дамњановић—Драгица.

МИХАИЛО ЛАЗАРЕВИЋ—ЦАР, рођен у Даросави (Партизани), код Аранђеловца, 1908. године у сиромашној породици.

Још пре другог светског рата определио се за напредни раднички покрет и за борбу против ненародних режима.

Члан КПЈ постао је 10. фебруара 1945.

По налогу партије радио је у позадини. Скроман, тих, повучен много је користио НОБ. Као помоћни службеник у Основној школи у Даросави долазио је до података о намерама, броју и наоружању непријатеља и о томе обавештавао руководство НОБ у овом крају.

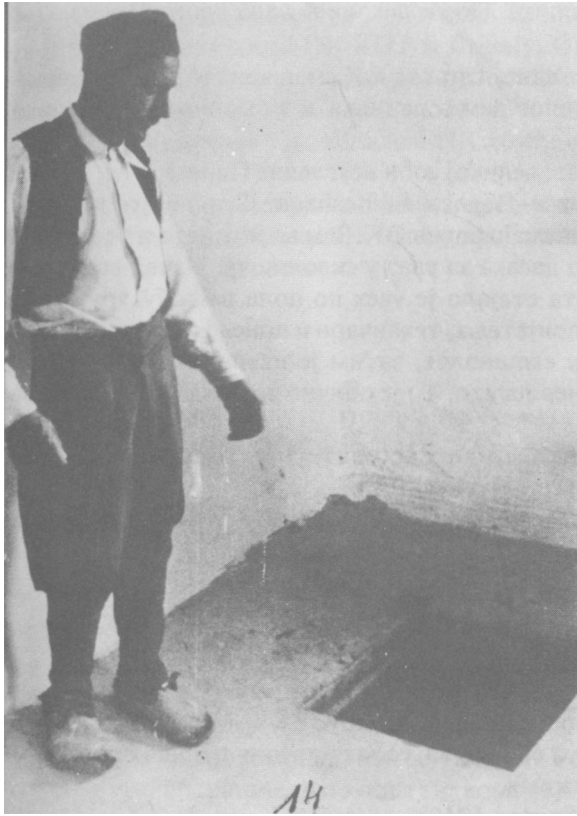
У јесен 1943. године уз његово пуно активно учешће, у његовој кући изграђена су два склоништа. У једном је била смештена партијска и скојевска техника, а у другом су се склањали партијски радници у случају наиласка непријатеља.

У његовој кући дуже су се лечили чланови окружног комитета и војни руководиоци.

Његова кућа се налазила поред самог пута Даросава—Венчани. Он и његова супруга Рајна више пута су мајсторски хладнокрвно и храбро камуфлирали улаз у склониште у које су претходно улазиле техничарке и понеко од чланова окружног комитета партије кад су се задесили код Цара.

Поред ова два, Цар је изградио још три склоништа у ближој околини своје куће.

Носилац је „Споменице 1941“.

Михаило Лашчевић Цар

МАРГИТА—МАНЦИКА АЛЕКСИЋ рођена је 14. фебруара 1914. године у Бијељини. После очеве смрти прелази са мајком у Румунију, а из Румуније, 1938. године, долази у Београд. Као службеник запослила се у Земуну, где се и укључила у напредни раднички покрет. У Земуну је илегално радила до јуна 1942. године, а потом је прешла у Београд, где наставља са радом.

По налогу Партије, из Београда у Први шумадијски одред дошла је септембра 1942. године. У одреду је кратко време била болничарка, па је по одлуци ОК одређена да ради у партијској техници ОК.

У партијској техници радила је све до ослобођења Шумадије.

Члан КПЈ од пре рата.

Носилац „Споменице 1941“.

ЗОРКА-ЗОРИЦА ДАМЊАНОВИЋ—ДРАГИЦА рођена је 16. јануара 1920. године у Врбовцу, Смедерево.

Основну школу и гимназију завршила у Смедереву.

Још од ране младости определила се за напредни раднички покрет. Цела породица била је активна у напредном радничком порету и у НОБ.

Члан СКОЈ-а од 1940. године, а КПЈ од јула 1941. године.

Као напредна омладинка прогањана и хапшена.

Од септембра 1941. године па до јула 1943. године радила у партијској техници ОП КПЈ Младеновац, а од новембра исте године па до ослобођења Аранђеловца у партијској техници ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

Носилац „Споменице 1941“.

Техника среских руководства партије

Поред технике ОК, ОК је настајао да и сва среска руководства обезбеде куће у које би сместили своје технике. Њихов задатак био је да умножавају своје прогласе, радио-вести и сл.

Срески комитет за срез колубарски имао је мање-више стално своју технику. Остала средства руководства такође су имала куће у којима је била смештена техника. С тим у вези на састанку ОК од новембра 1943. констатовано је:

„...Качерско руководство је створило технику, само треба преконтролисати како је обезбеђена. Колубарско и орашачко треба да што пре створе своје технике. Крагујевачко исто тако, јер има услова...”

Техника ОК, а понекад и техника среских партијских руководства служиле су и за потребе Штаба одреда.

Иако је било застоја у раду у техници ОК, штампани су следећи материјали:

Летак против окупатора и његових слугу,

Летак посвећен породицама погинулих партизана,

„Глас устаничке Шумадије” и „Јединство”, омладински лист,

Радио-вести.

Летак бугарским војницима с позивом да престану да се боре против НОВЈ и да напуштају редовне окупаторске војске Бугарске. Летак је растурен у свим местима где је било Бугара.

Проглас Централног одбора АФЖ и то у 1000 примерака. Саопштење Штаба одреда о забрани рада општинских управа у 4 500 примерака; Реферат о партији; Реферат о СКОЈ-у и организацији власти у Босни; Апел Совјетске омладине и др.

ПРИПРЕМЕ ЗА СТВАРАЊЕ ВИШИХ ОРГАНА ВЛАСТИ

Још у пролеће 1943. године ПК је тражио да се пронађу људи који би могли бити чланови среских и окружног народноослободилачког одбора на подручју ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

О томе је ОК известио ПК 12. јуна 1943. године¹⁾

"Среске и окружни НОО нисмо организовали. За сада нисмо могли пронаћи тако погодне људе који би се ангажовали на том пољу рада. Људе за Веће Србије, одабраћемо чим будемо имали могућности за то. Реакција нам је уништила оне на које смо рачунали и које смо мислили да предложимо".

Септембра исте године ПК је даље инсистирао да се пронађу и предложе људи за Антифашистичко веће народног ослобођења Србије и да се што пре приступи формирању окружних НОО. Тако је у писму ОК од 17. септембра 1943. године наглашено:²⁾

„...-. У вези са стварањем Антифашистичког већа народног ослобођења Србије потребно је да ви предложите шест људи са терена вашег округа који ће ући у Пленум већа. При избору кандидата треба се руководити тиме да међу њима буду заступљени прави народни представници и испробани борци, мештани, са терена, а и други познати људи који сада учествују у борби а од раније су познати као јавни радници, уопште као поштени и честити људи (командири, комесари, политички радници, чланови партије, среских комитета, окружног комитета итд.).

О овим кандидатима послати карактеристике (обавезно: име, презиме, занимање, старост, одакле је, данашњу функцију у НО борби). Сви они треба да су сагласни да им се јавно објави име и презиме.

1) ПК С, бр. 318.

2) Архив Србије, ОК Ар, 165.

Одмах формирајте окружни НОО и одредите руководиоце који ће бити у исто време (неки од њих) кандидати за веће.

Оним људима који су сада дегални а желели би да уђу у веће, осигурајте прелаз у илегалност.

Пошаљите нам и имена оних од раније познатих јавних радника и политичара који нису са вашег терена, који учествују у борби, а који би могли да уђу у веће.

Све ово је још увек конспиративно.

Предлоге шаљите Иницијативном одбору Антифашистичког већа нар. осл. Србије а да га потпише ваш Окружни НОО".

Пред одлазак Благоја Нешковића—Михаила на југ Србије, ПК је између осталог закључио да у Иницијативни одбор за припрему АВНОС-а уђу пет лица: Мома Марковић, др Синиша Станковић, Петар Стамболић, Душан Богдановић и Душан Петровић—Шане.

Избор људи и за АВНОС и за окружни НОО ишао је тешко, јер је изврстан број људи изгинуо, а неки отерани и у логоре. Према неким људима било је и секташења.

Слично је било и са стварањем среских НОО по срезовима. Неки срезови су, као на пример колубарски, дали предлоге људи за срески НОО, али је у међувремену већи број изгинуо, тако да се није могао формирати срески НОО. Предлог за овај одбор био је из села Трбушнице, Дрена и вароши Лазаревац.

На састанку Окружног комитета од 14—17. новембра 1943. године између осталог било је речи и о народноослободилачким одборима. На састанку је констатовано да је рад НОО по селима незадовољавајући, да се многи не осећају као носиоци власти и да је мали број НОО и њихових чланова познат народу.

Такође је констатовано да су услови за формирање НОО бољи јер су се присталице Д. Михаиловића одвојиле од народа.

Окружни комитет је закључио да срески комитети и партијске организације морају више и организованије да раде на формирању НОО, да се људи бирају у НОО на политичким конференцијама, да се о њима више говори у народу, као и да се преко наших публикација популаришу.

Закључено је да среска партијска руководства за колубарски и орашачки срез што пре формирају среске НОО.

На овом састанку закључено је да се што пре формира Окружни НОО за округ Крагујевац (Аранђеловац). Закључено је да чланови овог одбора буду Радован Грујић, Живомир Несторовић, Жика Богдановић, Душан Петровић—Павле и Славко Зечевић—Влада. На састанку је речено да за окру-

жни одбор долазе у обзир „још и Доктор, Марко, Уча и Сава".П

У документацији није пронађено да ли се окружни НОО конституисао и ко је био председник а ко секретир. Такође није евидентирана ни њихова активност.

Нема података ни о томе да ли су формирани срески НОО за колубарски и орашачки срез.

Друго заседање АВНОЈ-а

Крајем новембра 1943. године у Јајцу одржано је друго заседање АВНОЈ-а, на коме су донете историјске одлуке за будућност наших народа. У вези са тим ПК је издао проглас. На прогласу је написано крупним словима: „Живео национални комитет ослобођења Југославије." У овом прогласу између осталог пише:²⁾

„Крајем новембра 1943. године на Ослобођеној територији, у граду Јајцу, у присуству многобројних делегата из свих крајева наше земље, одржана је II Скупштина Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије. На скупштини су донете одлуке од огромног значаја како за даљу успешну ослободилачку борбу, тако и за будућност Југославије. На скупштини је изабрана привремена народна влада — НАЦИОНАЛНИ КОМИТЕТ ОСЛОБОЂЕЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ као једини представник Југославије у земљи и иностранству. За председника Националног комитета и повереника за народну одбрану изабран је прослављени јунак и Врховни командант Народноослободилачке војске маршал Југославије Јосип Броз Тито. Антифашистичко веће (АВНОЈ) претворено је у највиши законодавни орган Југославије.

II Скупштина је изгласала основна начела Устава нове Југославије, према коме ће будуће државно уређење бити засновано на федералним принципима. У њен састав улазе 6 равноправних федеративних јединица: Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора са Санцаком, Македонија и Босна и Херцеговина.

Донете су одлуке о лишавању такозване југословенске владе у емиграцији свих права законите владе, права да представља нашу земљу у иностранству и о забрани повратка у земљу краљу Петру II док сам народ после рата не реши питање монархије. Скупштина је затражила од савезника да признају Национални комитет ослобођења као јединог представника Југославије".

1) Доггор — вероватно се ради о доктору Сими Грозданићу или др Павлу Поповићу, који су тада **живели** у Аранђеловцу. Ж. Несторовић каже да је било речи да један од кандидата за ОНОО буде **и др** Павле Вићентијевић из Лазаревца.

Марко — Радисављевић из Гараша.

Уча — ради се о Станимиру Пауновићу, учитељу из Трбушнице.

Сава — Сава Добричић—Шиља, секретар Среског комитета из Крагујевца.

2) Архив Србије, ПКС, бр. 426.

На Другом заседању АВНОЈ-а са подручја ОК Крагујевац (Аранђеловац) једно је присуствовао Живко Јовановић из села Брезовца, који је крајем 1941. године отишао у Босну са Првим батаљоном Првог шумадијског одреда. Друга два члана АВНОЈ-а, Радован Грујић и Душан Петровић—Павле, нису могли да се пробију до Јајца и присуствују овој историјској скупштини.

ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА

Јуна месеца 1943. године по одлуци ОК Душан—Дуле Караклајић је дошао у Први батаљон НОВ Србије. Његовим одласком у Батаљон ослабиле су везе са среским начелством за срез колубарски—Лазаревац. Из начелства су и даље повремено добијана извесна обавештења, али она нису била тако значајна као раније, када је Караклајић имао везу са среским начелником.

Извори обавештења били су и чланови КП и СКОЈ-а, НОО, патриоти и добронамерни људи који су помагали или симпатисали народноослободилачку борбу, срески комитети и МК Аранђеловац.

После хапшења Драгомира Петровића—Геме (Ике) у току зиме 1943-44. обавештајни рад је једно време био у застоју. Људи који су радили у Обавештајном центру били су везани за Гему па није било могућности да се са њима неко других повеже. Поред тога, ухапшено је више људи који су били укључени у обавештајни рад, као на пример Душан Теофановић, Миливојевићи, отац и син, и други.

О појачању обавештајне службе било је речи и на састанку Окружног комитета, одржаног у другој половини новембра 1943. године. У записнику са овог састанка о овоме стоји:¹⁾

„... Да се појача веза са градовима и организује обав.(ештајни) апарат, сталан и чврст. Организовати међу селима чврсту об.(авештајну) службу какву до сада нисмо имали, јер се она до сада заснивала на обавештењима...”.

С обзиром на активност наших јединица, непријатељ је готово стално имао одређени број војника за потере и борбе. Због тога је ОК наложио МК Аранђеловац да што чешће јавља о јачини и распореду непријатељских снага. За то је била задужена Видосава—Вида Радојковић, секретар МК Аранђеловац. Тако је Внда, која се потписивала са бр. 1, 7. новембра 1943. године обавештавала:¹⁾

1) Записник ОК са састанка 14—17. новембра 1943. ОК Ар. — 262.

„... Не знам каква су обавештења што их добијате с друге стране, само је једно тачно да је разлика огромна. Јер ми до сада нисмо успели да нађемо начина да број њихов одбијемо из њихових канцеларија. Раније је број снаге био двадесетина пешака и 70 артиљераца, после два дана дошло их је око 200, то је било стање приликом мог последњег састанка са вама. Касније је дошла још једна група и ја сам лично бројала, ноћу када су долазили било је 4 вода, сваки по 17—20, тринаест кола (не знам колико је било унутар људи) и 40 артиљераца. Рачунај како хоћеш, није их било више него 150—200. Ранијих 300 + 450, то је свега 450—500 људи, било. Јавили смо да су отишли, колико то нисмо могли тачно да утврдимо, али према томе колико их видимо по касарнама и вароши нема их много.

Стање ствари се није променило од јуче. Страже су врло слабе. Најјаче су околу парка и њихове касарне. У вароши их је само једна патрола од два-три човека и прошле две ноћи их нисам чула да су касније од 10 сати ишли. Уосталом, о свему ћемо вам јавити у току дана. Тешко нам је све то да добијемо што мора да се иде много околичним путевима.

Жандарма нема више него 100, то је сасвим сигурно. Чула сам, али није потврђено да су Бугари отишли преко Тополе на одсуство, али нисам сигурна“.

ОК и комесар Главног штаба су се договорили да Бригада изврши упад у Аранђеловац. С тим у вези ОК је тражио од МК Аранђеловац детаљне податке о непријатељским снагама, њиховом распореду, као и податке о сарадницима окупатора. Уз извештај послата је и скица у коју је уцртана свака кућа где су становали петоклонаши. Ево тог писма:²⁾

„1) Немци су се синоћ вратили. Код Бугара је стање непромењено, код жандарма такође. Јутрос су они који су дошли синоћ отпутовали за Лајковац.

2) Код Бугара је пре неколико дана стигло три вагона муниције и око 500 цокула. (Тако смо ми сазнали).

3) Чујемо да данас треба да дође специјална полиција у Даросаву.

4) У вили „Здравље“ поред поменутог мајора четника Миловановића и још једног војводе, често се налазе и позната учитељица из Јеловика и јеловички риђи поп. Али тамо има и поштеносца и доброг света. Нарочито не треба дирати др. Грозданића а ни разговарати са њим. О томе ћемо вам усмено говорити.

1) Архив Србије, ОК Ар. 241.

2) Архив Србије, ОК Ар. број 8825.

5) Јуца (Ђорђевић) је добила ваше писмо и кад га је прочитала са висине је рекла: „Што, сад и ови траже од мене“. Кад смо код тога од Кубуровића немојте више тражити, јер смо пре тога већ ми почели са њим, тако да се ствара забуна. Ви ако можете приђите Крци Стојановићу, Илији Лазаревићу и Ванђелу, јер им ми не можемо да приђемо, даље, обавештени смо да је боље да им ви приђете.

6) Ноћу постоји градска стража, која чува станицу и која се састоји од 16 грађана али може да их буде и 8 (зависи колико их дође). Они су ненаоружани и задатак им је да јаве ако чују или виде нешто око станице, жичаре и „симерке“.

Постоји такође једна патрола зелембаћа око три жандарма и једне бугарске кроз улицу и једна код парка. Колико смо могли да запазимо будност им је врло мала. Зауостављају (истина) људе и жене, а мушкарце ако могу нешто да ћаре. Ту скоро су једном човеку код парка узели сат и однели и то пре полицијског часа. Ноћу их врло слабо има! Последње три ноћи их слабо чујемо да ходају после 10 часова.

7) Са Душком је радио Јовиша.¹⁾ Ми смо преко бр. 3 давали везу, јер је он хтео да иде у одред, иначе се није радило са њим. С обзиром на то да је пред крај био због одреда повезан са бр. 3, то не би било згодно да се врати. Чуди нас да је колебљив, кад је више од месец дана кукао да иде у одред. Можда се уплашио због ове ситуације своје сада и што је био скоро три дана остављен самом себи. У сваком случају не треба га пуштати да се врати, тим пре што га полиција тражи.

8) Има овде неких људи који су из Соко-бање побегли од дражинаца. Ни смо још проверили, али ако би хтели да дођу у одред требали би да их пошањемо. Ми их иначе познајемо још отуда.

9) Код агента Милосављевића, „Вила Мица“, девета кућа с леве стране од пруге, треба прескочити капију или ограду с друге стране пута и ићи десном страном од капије око куће. Знак пуцња из пушке треба да значи да зове у помоћ полицију. Он је премештен за Београд, треба ових дана да иде. Јуче је због Кијева²⁾ своју жену изударао на мртво име.

10) Тика Радовановић је дао предлог јер се уверио да није ни конференција³⁾ била онако како је он мислио да ће бити.

11) Драган бивши председник општине се хвали како одлази код партизана и доноси овамо једној девојци, за коју зна да је левичарка — поздраве од партизана. Да ли је то тачно? Он се њој представио као симпатизер, вели да вам шаље цигарете и сл. Ми га знамо као Љотићевца. Он каже да је био ллтићевац, али да сада није.

1) Јовиша Станојловић.

2) Тако пише у оргиналу.

3) Ради се о конференцији савезника САД, Енглеске и СССР.

12) Знате ли шта о учитељици Кораћ из Лике? Овде је у домаћинској школи. Избеглица је. — Обавештени смо да је добра девојка. Божу деловођу из Даросаве који станује код нас у авлији можете да дођете по њега, али у том случају бисмо морали и ми да пођемо са вама, пошто не бисмо могли да останемо. Ви видите шта је болџе.

13) Синоћ су Бугари долазили ради појачања, јер је јуче очекиван напад због 7. новембра. Јутрос су отишли јер је „опасност прошла“.

14) Вила „Љубица“ и вила „Брил“ која се налази одмах поред ње и у којима станује у првој генерал Марић, а у другој живи Г-ђа Савић, која је врло проблематична, за коју начелник каже да има јаких веза и да он не може да је премести из те виле, која је узета за домаћинску школу. Оне су једна поред друге и налазе се на путу за Мисачу, петнаеста кућа од пруге с леве стране пута — има на десној страни чесма и одмах преко пута друма дрвени мост којим пређеш и одеш попречним путем неких 40 метара, прва кућа Марића а одмах иза ње вила „Брил“. Испред њих одмах до пута ње друга недовршена и потпуно празна. С десне стране је празан плац и две усамљене куће иза којих је поток који иде у Мисачу и до Вулићевића.

15) Очекује се да за неки дан а можда већ и сутра прекосутра дође 400 доброволџаца.

16) Не знамо где станује Миодраг Лазовић. У Циганмали станује Љубица потказивачица. Пера Словенац спава у намачкој команди. До Свет. Лазаревића држи радњу агент Дуле Војка. Код Милоја Стаменковића у Циганмали станује Чедо Ћопа, полициски писар.

Ево детаљних обавештења, бројеве Аamate у плану.

1) Прва кућа на улазу у варош. Ниска са неутврђеним прозорима има одступницу у ливаду позади куће. Кућа је од слабог материјала са трошном оградом. Станује отац и син Станковић, обојица агенти.

2) Кафана Ћунис. У овој кафани састају се ноћу четници са мештанима. Власник је неки Аца Маринковић, који сада није ту, али ће они који су ту знати ко долази. Приступ само са улице, зграда неутврђена.

3) Бошњак. Познато из прошлог напада.

4) Млин Драгише Симића. Ту се налази магацин са немачким житом. Ту у млину и около налази се стража од 20 жандарма. Имају телефон који се налази у канцеларији на спрету млина.

5) Општина Врбичка.

6) Стара жандармерија. Овде се налази магацинска храна за жандарме, налази се одмах до капије са лица. Не чува нико. На спрату у првome стану станује Властимир Јеловичанин који је издао Миру Симић. Стан има са лица два прозора а из дворишта 2 проз. и врата. Прилаз са улице и са пијаце.

7) Магацин са немачким житом, нема стражу (али нисмо сигурни) прилаз са улице поред Шундићеве кафане или преко имања Ћорђа Радишића, па кроз воћњак право на магацин. Магацин је својина Косте Цинцарина.

8) Двориште Иве Михалачког у коме станује командир жандар. станице, у коме стану тачно не знамо. Прилаз са улице.

9) Кућа Ђоке Радишића. Колико је опасан он толико и жена и син. Прилаз са улице преко неке гвоздене оgrade. Ограда се налази на зиду високом пола метра који може да послужи и као заклон за борбу против куће. Кућа је увучена у двориште око 5 м. Спреда су једна врата и прозор са ролетнама. Лево се наслања на кућу Андрије Стефановића, а десно има ка потоку. Какав је прилаз из потока, не знамо. Десно на кући има два неутврђена прозора. Доле има подрум. Кућа грађена скоро од чврстог материјала. Заклапа се око пола осам.

10) „Црвени крст“ са Модичом. **П** Улаз са улице кроз стаклена врата, може да побегне у двориште, па даље у авлију Жике Петровића.

11) Бата електричар — „кућа Даре бабице“. Улаз са улице, станује у двооришту у новом стану са црвеним кровом (нов цреп). Даљи подаци непознати.

12) Полиција са затвором. Зграда стара али још држећа. На горњем спрату среско начелство са целим полицијским апаратом. У партеру наша општина. Далје корисни подаци са малим прозорима, који су zgodни за одбрану. С лица на спрату 4 прозора на општини, 4 у средини горе и јака врата. Горе пред вратима је балкон на коме је дању и ноћу стража, ноћу са митраљезом. Сви прозори са улице су неутврђени, осим на подруму, где имају гвоздене решетке дебљине 1 Уг цм, али доста слабо уграђене и често изваљене. До потока има такође неутврђених прозора. На неколико места пред зградом до потока налази се зид који ограджује двориште. Лево је зграда, кућа Ваљевчева, десно је кућа Зеца Душана. Шта све има у дворишту не знамо. Са лица су прозори постављени овако: на подруму се прозори равнају са плочником, приземље — високо 2 метра, спрат 4 метра. До потока су прозори за 2 м виши. Укупно у згради има до 10 жандарма. Згради се од потока може прићи од оградног зида ако се нешто западније од зграде дође до дворишних ограда па поред њих до зграде.

13) Испод Ћосине књижаре, где је становао пок. Драган Касапин,²⁾ станује наредник водник Петар Тинтар. Ближи положај стана и куће није нам познат.

14) Жандармсрија налази се у згради бивше Ж. 3.3) и радничке школе. Сама зграда је од доста слабог материјала, скоро реновирана. Има приземље и спрат и мали подрум. С лица има на спрату 5 прозора неутврђених, на приземљу 4 неутврђена прозора и врата. Десно до Соколске улице има на спрату 4 неутврђена прозора, на приземљу 3 са решеткама од жице. Са задње стране у дворишту има исти распоред као и спреда (једна врата и 9 прозора). Од суда има у приземљу подрум са прозорчетом са решеткама и 3 друга прозора а на спрату 4 прозора. Прозори су неутврђени. Улаз са улице и из дворишта **повезани** са ходником са степеницама. Улазећи са лица десно од ходника је кујна,

1) Овако је написано у документу.

2) Драган Анић.

3) Женска занатска.

до дворишта, а спаваоница до улице. Лево од ходника до улице је спаваоница а даље затвор. На спрату су позади спаваонице, а напред канцеларије. Магазин је вероватно од затвора. Ту у згради спава Бошњак. Раздаљина од суда до жандармерије је од 6—7 метара. Соколска улица је широка 4 м. До жандармерије у Соколској улици је кућа Милана Крсмановића, у чије се двориште може ући одозго из поља код соколане, али се у кућу не може ући из Кубршнице и доћи на улицу неприметно више књижаре Ћосине. До суда се може доћи поред соколане па обићи око гимназије поред др. Радојковића и доћи до суда од позади.

15) Кућа др. Радојковића—Божа деловођа из Даросаве, Вукосавачка општина и председник Воја.

16) Ђукановић — јак Дражин експонент. Улази се безопасно са улице. У стану до улице, кућа је иначе Радојице Павловића.

17) У дворишту Љубе Деде станује жандарм „Србин“. Можда је дражиновац, али треба бити опрезан.

18) Благоје Петровић — председник општине. Улаз са улице поред радње у двориште. У дворишту лево је његов стан.

19) Пошта. Страже нема, има само дежурни чиновник.

20) У дворишту више каф. „Македонија“ станује жена Панте Јеремића „Пантаре“, који има везе са С. Д.

21) У новој кући код Ђуре, преко пута Драгише Јанковића, станује кап. Михаиловић. Ноћу пред зградом стражари војник. Он станује на спрату.

22) Кафана Мирка Матића, улаз са улице кроз кафану, кроз двориште и из потока. Ту станује поп из Јеловика."

Напад на Аранђеловац није извршен. Разлози нису познати.

После 4 дана, тј. 2. новембра 1943. године, ОК је од МК добио нови извештај^О

„У среду вече дошло је око 500 Бугара. Нешто се (број не знамо) сместило у гимназију, нешто у Старо здање, а нешто опет отишло возом и пешке. Тачан број још нисмо сазнали, али их има сада више и што је најглавније нису на једном месту, већ су растурени. Говоре да ће за 20 дана да иду потпуно из земље с обзиром на немире у Бугарској, где је дошло до сукоба између народа и војске, то може да буде вероватно, али ипак се мора битк обазрив. Немци су такође јутрос дошли у пуна три камиона.

Тражили су од деловође даросавачког (Боже) неки списак. Малочас (12, Уг ч.) отишли су. Куда, не знам. Изгледа да хоће да врше репресалије у Даросави.

1) Архив Србије, ОК Ар., 8р. 245.

У среду је дошло зелембаћима такође појачање од 17 људи.

Бугарске страже више не патролирају градом, већ само зелембаћи (тако је бар било последње две вечери).

1. новембра изашао је 1. број Дражиних новина „Кралев Гардист“. Пуно је најординарнијих глупости, клевета и лажи.

Говори се да су дражиновци положили оружје, а с друге стране говоре о неким летцима које су они бацили где прете сваком ко оде у недићевце да спале кућу.

Што се тиче података што их добијете са друге стране, знамо од кога је и како их добијете. То је ваша ствар. Само не знамо зашто не правите питање тамо на тој страни. Или не знамо зашто бисмо вам слали погрешне извештаје. Тамо где не знамо број тачан ту вам нагласимо, а врло често додамо и већи број, само да не би било грешке. А ви нам замерате да је број који ми шаљемо 5—10 пута мањи од броја који ви са поуздане стране добијете. Што се нас тиче ми ћемо се потрудити да своје податке употпунимо и утврдимо, а остало нека буде предмет усмене дискусије.

У будуће ћемо вам слати редовно вести, само може да се деси да буду застареле с обзиром да имамо само два пута недељно везу.

Дакле, сада смо сазнали да су Немци стварно били смо због намирница и да су се вратили у Крагујевац. О паљевини није тачно.

Чујемо о неком хапшењу. Још нисмо проверили тачно кога и зашто. Бугари се од среде налазе у Дому и гимназији. Колики је број од оних 500 који су дошли тада остао, не знамо.

Треба да се састанемо. Ради се о новим стварима које треба усмено да вам саопшtimo".

У следећем извештају МК јавља о покретима Бугара:')

„Јуче смо вам послали извештај о томе да су Бугари (казнена експедиција) отишли пут Рудника. Синоћ су се вратила четири камиона од око 50 људи. Јутрос су опет отишла три камиона око 70 људи пут Рисоваче. Да ли ће да се врате, не знамо. Овде нема више од 100 људи. Страже су слабије.

Синоћ су алармирали град да је напад а да не знају ко напада. Било је 0,7 ч. Том приликом су блокирали улицу од наше куће, тј. од суда и то на сваких 20 м. по један жандарм. Бројно стање њихово је до 100 људи. Јуче су неки отишли за Тополу, али је њихов број надокнађен из Мисаче, тако да сада нема више у Мисачи него 30 људи. Зелембаћи су слаби и синоћ су били ван себе од страха. Бугарска стража је сада од по 2 човека и сами нису баш сигурни. Прилаз би био zgodнији са стране из вашаришта или са друге стране, јер су синоћ

кад су чули пуцњаву блокирали пут Ђуниса а остали крај је био пуст.

Наша 5 дивизија са бори на Златибору, јутрос су јавили а и синоћ су јавили „Нека Алемпије и Михаило са одредом крену у сусрет Вуку". Данас су Руси ушли у Кијево, два предграђа заузета, затим полуострво код Крима које доминира Херокла, од њега је Одеса свега 60 км.

У вили „Здравље" која се налази више Радовића — пут за Даросаву, налази се канцеларија некога мајора четника где се штампају леци о партизанима и њиховом тренутном успеху, али им се прориче пропаст. Потписују са „Југословенска војска". Тај тип изгледа да ће се прикључити Недићу, зове се Милосављевић.

Сутра ћемо добити тај хемијски предмет који ће нам бити од велике користи (мислим да више вама треба него нама).

Поступићемо у свему према вашим саветима".

Ко је био све укључен у обавештајну службу, за сада не знамб. Из писма секретара ОК КПЈ Крагујевац појединим члановима ОК и среских комитета види се да су из Тополе тражена и добијена потребна обавештења.

Извори за обавештавање у Тополи постојали су у Среском начелству, пошти и електродистрибуцији. У среском начелству податке је прикупљао и на везу достављао заменик среског начелника.

Секретар ОК Д. Петровић—Павле упутио је писмо неком члану ОК или Среском комитету КПЈ да се њему шаљу подаци из Тополе сваког дана:')

„... Одмах предузмите мере да сваки дан добијете обавештења из Аранђеловца и Тополе и да ми та обавештења шалете, као и (обавештења) и из осталих места.

Слободан би требало да организује обавештајну службу око Чуканове²⁾ куће и да се организује његово хватање и то што пре. Исто тако би требало ухватити и оног Павловића..."

Крећући се по својим срезовима, чланови среских комитета од чланова партије и СКОЈ-а, чланова НОО и других добијали су податке о непријатељским снагама, наоружању, покрету итд., те податке сређивали и достављали их ОК. Извештаји су слати по куририма који су одржали везу са ОК. Тако је 5. новембра 1943. године секретар Среског комитета за срез качерски послао детаљнији извештај о непријатељским снагама, посебно четницима:3)

1) Архив Србије, ОК Ар., 3288.

2) Чукан—Ратко Ризнић.

3) Архив Србије, ОК Ар. 237.

„1. У овом срезу је стално једна бригада Дражних четника из Нинковићевог корпуса. Састав корпуса је овакав: Командант корпуса је био **Нинковић**, акт. кап. Југ. војске из села Дића. Смењен је пошто није „почистио комунисте по Качеру“. Заменио га је Милијан Јовановић, акт. кап* II кл. из Пољаница. Корпус има две бригаде, а) — Колубарска и б) — Качерска.

Качерска има 5 батаљона.

Командант бригаде Милован Недељковић.

Ком. I бат. Милисав Поповић — 40 људи 2 аутом.(ата).

Ком. II бат. Влаја Вукајловић 40 људи 2 аутом.(ата).

Ком. III бат. Милован Недељковић 45 људи, овај је команд. бригаде.

Ком. IV. бат. Слободан Ђокић 40 људи.

Ком. V бат. Кузмановић.

Ово је у исто време штаб бригаде. Он има пратњу од 30 људи са 4 аутомата.

Ова се бригада, као што рекох, углавном креће по Качеру, али је врло ретко сама. Дражиновци знају, а уосталом и виде, да овде нема скоро никаквих наших снага па се слободно шепуре. Дакле, они нам углавном сметају да се учврстимо у овим селима. Никада не можемо да будемо два дана у једном селу да они не наиђу, и тада-бежи.

2. Заstraшеност народа. Од самог почетка ове године наилазили су разни таласи реакције преко ових села. У Босуту су жандарми и Немци мноштво похапсили, испребијали, чак неке и стрељали, и народ зна да је то углавном због „организације“. У Драгољу је било то исто. У Манојловцу су четници батинали људе, девојке и младиће и тражили да им одају „организацију“. Били су сви добро батинани, а неки су све признали. Чак и један члан партије је признао да је „био некакав члан“. Неки сељаци — симпатизери наши — из Војковаца, су стрељани, додуше ђаб-ђабе, али су жандарми рекли да су их побили због организације. Тако данас кад одемо код људи и по оним селима, преко којих реакција није прешла, не можемо их лако преломити на то да се са неким повежу. Увек помињу Манојловац, Бусуту, Драгољ, Тополу. А четници им стално прете. Сазнали су да се крећемо нас неколико и увек на зборовима говоре како ће нас похватати, а кад чују да смо били — бићемо и ми и цела фамилија поклани. А увек су нам у близини. Ево баш сад док пишем, виде се њихове групе 300 метара далеко од нас. Срећа што је Већ пола четири, иначе би морали да излазимо напоље.

Сељаци одлазе у четнике. Сваки је свестан шта четници раде, сваки зна ко су партизани, али скоро се ни један није усудио да се не одазове позиву да не иде на вежбу. Дрхте, плачу од страха да не буду позвани, и кад им четовођа већ саопшти — сваки одлази. Кад се врате кући ниједан од њих не спава код куће — плаше се да их ми не побијемо. Већ упола прави непријатељи“.

Срески комитет за срез орашачко-опленачки послао је краћи извештај о

четницима Д. Михаиловића 13. новембра 1943. године:¹⁾

„Овде се четници стално крећу, нарочито стално долазе у Бању. Поставили су стражу у доњем крају (Мариновцу) и у осталим селима. Мобилишу. У Брезовцу су отерали четрдесетак, у Крћевцу су заклали четири човека и једну девојку. То су Мика, Јова, Милија, сви Благојевићи, исто је и девојка Рада ћерка Драге Благојевића и Драгиша Ивановић. Сви из Крћевца. И у Бањи су заклали једну жену и Љубишу Спасојевић. Жена је Драгомира Спасојевића.

Друже Павле, ако може војска да дође да растера ове бандите јер они се потпуно слободно крећу. Народ се страшно уплашио од клања. Друго, гледај да нам пошаљу шаржере бар што пре. Жандарми исто тако сваки дан долазе у околна села. Данас су били у Врбици у Војчића крају. Исто у Бању је долазило око 50 жандарма. Били су и у Златару. Ми сутра имамо састанак па ћемо кренути на посао.

Доча вечерас одлази код..., односи машину, 220 табака индига плавог, 1 нову пантљику за машину и један рис хартије. Шаљем ти кожицу коју си тражио.

Јави да ли да сачекамо ове чезе".²⁾

Из среза лепеничког, секретар Среског комитета Слободан Маузер, такође је слао податке о непријатељу. У извештају од 24. октобра 1943. године између осталог стоји:³⁾

„Из дана у дан имам све тежу и тежу ситуацију са овим чупавцима. Та гамад је преплављивала села као Јарушице, Вел. и М. Крчмаре, Губеревац, Баре итд. Ових дана (прошле недеље, 17. октобра 1943) дошло је око 150 сељака наоружаних делимично — један део са моткама — а предвођени од неколико старих чупаваца. Одвели су са собом целу Мирошевчеву фамилију и фамилије из неколико околних кућа, спремајући се да их — бајаги — покољу па су их на концу помиловали и пустили кућама. У једној јарузи у истом селу пронашли су нам још недовршено склониште што је стварно врло велика штета јер је било врло добро грађено.

После свега су се људи доста уплашили.

Овде мислим да би много учинила бригада или један батаљон. Честим прелазом би читава та Дражина организација по селима била разбијена. Имамо доста тачне податке о томе који су од сељака наоружани. По досадашњим обавештењима би се у Вел. Крчмару могло разоружати 60 сељака, у Малом Крчмару 6—7 сељака, десетак у Губеревцима итд.

1) Архив Србије, ОК Ар., бр. 255.

2) Ради се о ликвидацији потоколониша Ратка Ризнића—Чукана из села Бање који је често, чезом, одлазио у Аранђеловац.

3) Архив Србије, ОК Ар., 216.

Ових дана су у Малом Крчмару имали састанак капетан Аца Милошевић у пратњи некога Дукића — наредника из Сечаца — са представницима љотићеваца. Изгледа да предстоји у најскоријем времену објављивање неког споразума дражинаца и ових.

У Лапову је пре десетак дана грешком скретничара искочио из шина један немачки транспортни воз. Погинуо је један немачки војник док је неколико тешко рањено. Има погинулих коња и велике материјалне штете. Немци су за одмазду стрељали скретничара, испребијали шефа станице и похапсили пуно грађана, које су после истраге пустили. Народ страхује овде од сваке такве акције.

Љотићевци су у Рачи једну ноћ водили борбу са једном козом. Стражар је чувши шушкање мислио да су партизани и кад на његово „стој“ коза није стала већ је и даље шушкала, он је опалио. Они који су спавали па се пробудили почели су да бацају бомбе и пуцали митраљезима кроз прозор. „Борба“ је трајала доста дуго. Исход борбе — мртва коза!“...

ЛЕЧЕЊЕ РАЊЕНИХ И ОБОЛЕЛИХ БОРАЦА

За разлику од 1942. године, ОК је 1943. године и касније посветио више пажње смештају и лечењу рањених и оболелих бораца.

С обзиром да у одреду, у почетку 1943. године, није било лекара ОК је тражио помоћ од ПК о овоме. Ова помоћ уследила је тек нешто касније, доласком у одред Виктора Колина и његове супруге Мире Врабич-Колин. После краћег времена Виктор је отишао на подручје Космаја, а Мира је остала на подручју ОК Крагујевац (Аранђеловац).

Тежи рањеници и теже болесни борци смештани су у само за то спремљена склоништа, а лакши рањеници обично су лечили ране код наших активиста и непријатељу непознатих чланова КП, СКОЈ-а, НОО и других.

Склоништа су изграђивана у кућама и помоћним зградама наших људи, и ван кућа, у шуми и скровитијим местима, али опет ближе кућа оних људи који су радили за НОБ и који су имали задатак да рањене чувају и обезбеђују их храном.

Прво склониште у 1943. години за лечење рањеника изграђено је у близини куће Радојице и Софије Ристић из села Манојловаца код Рудника. Склониште је изграђено у вођњаку недалеко од куће. Градили су га Петар Петрушевић-Пера Македонац, Радојица и Софија и Милан Дракулић-Стојан, комесар одреда. У њега је могло да се смести више рањеника.

Поред овог, код Ристића, изграђена су још два склоништа. Једно у близини куће, а друго близу једног поточића више куће.

Првенствена обавеза Софије и Радојице била је да подмире рањенике храном и водом, а потом своје петоро деце. Храну за рањенике обезбеђивао је НОО села Манојловаца. За њу су се посебно бринули Добросав Росић-Франкештајн, председник и остали чланови одбора. И поред тога, Радојица и Софија често су храну спремали и од својих залиха. Тешки рањеници доношени су до близу склоништа, а одатле су их преносили Радојица, Софија и курир који је обично пратио рањенике. Лакши рањеници довођени су обично ноћу. Понеки пут у склоништу било је и по 20 рањених и болесних бораца.

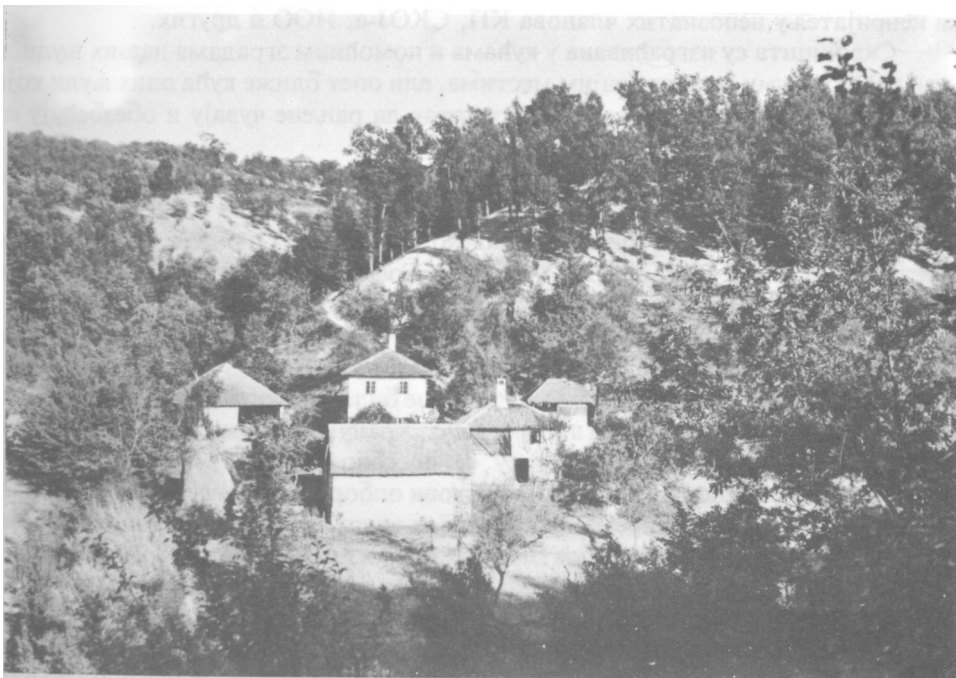
Поред спремања хране Софија је имала задатак да пере завоје и рубље рањеника. И завоје и рубље морала је сушити на скривеним местима и даље од очију непријатеља и других непожељних радозналаца.

У овој болници лечено је доста рањеника. Њихов долазак и одлазак из „болнице“ није откривен од непријатеља. Непријатељ је сумњао да у Манојловцима има нешто, али место и рањенике није открио. Због сумњи да Ристићи раде за НОБ, четници су децембра 1943. године ухватили Радојицу и страховито мучили да им каже где су партизани и ко долази њиховој кући. После мучења заклали су га. Ништа им није рекао. Софија, чланови НОО и комшије сахранили су Радојицу. Неколико дана партијски радници и курири нису долазили Софији. Кад су после извесне паузе дошли, Софија је запитала: „Па где сте, зашто вас нема? Ја ћу радити и моје и Радојичине послове, ништа не брините!“

Софија је наставила да ради удвостручивши напоре. Рањеници су били у првом, а све друго, па и деца, у другом плану.

Поред неговања рањеника, Радојичина и Софијина кућа била је пункт за везу између ОК КПЈ Чачак и ОК КПЈ Крагујевац (Аранђеловац).

И тако све до марта 1944, када је, 17. марта у селу Босути, у борби заробљен партизан Живомир Раденковић из Стојника. Он се лечио више месеци у Манојловцу. Познавао је Софију и склониште где се лечио. Четницима је показао Софију и њену кућу, као и склониште где се лечио. За остала склоништа није знао.

Кућа Софије и Радојице Ристић у селу Манојловци

Софија је чула да је заробљен један партизан који се лечио у Манојловцима. Није била сигурна да ће се овај добро држати, али није имала куд. Није хтела да остави рањенике у другим склоништима. Пред своју погибију однела је храну рањеницима. Рекла им је да ће је вероватно четници одвести, али да се они не брину, јер им неће ништа рећи ма шта радили са њом. Четнички издајници су је дуго мучили и тражили да призна да има везу са партизанима. Они су је на крају убили, али од ње нису ништа дознали.

О херојском држању жене која није била члан КПЈ, Милан Дракулић-Стојан известио је ОК:')

„... Софија Ристић, другарица Радојичина, стара 40 година, убијена је марта 1944. године. Разлог је болница. Издао је партизан који се лечио у овој болници. Софија се одлично држала, херојски. Пре убиства три пута је хапшена и тучена. Никада ништа нје признала, **ни једне речи**. Пре него што је убијена, издржала је 140 батина. Сва крвава, али опет ни речи. Жена херој. Заслужила највеће признање. Остало 5 деце која су се морала иселити из куће по наређењу четника..."

Софија и Радојица Ристић

1) Архив Србије, ОК Ар., 387.

Једну од ових „болница“ открио је четницима Д. Михаиловића бивши партизан Негован Ђуровић, који је дезертирао.

Другу „болницу“ у истом селу, фебруара 1944. године, показао је Славко Лукић из Вреоца. Он је раније леčio ране у овом склоништу. Све рањенике који су се затекли ту, као и болничарку Лепосаву Витас, студента медицине из Београда, заклали су четници.

Једно склониште било је изграђено и у фамилији Стефановић у Манојловцима. У њему су такође чувани и лечени рањеници.

Склониште за лечење рањеника изграђено је и у кући Владимира Миловановића-Гиже у селу Даросави код Аранђеловца. Склониште су, по задатку ОК, изградили: Гижа, његова супруга Јулка и Даница Миловановић, Гижина снаха.

Оно је изграђено у подруму старинске велике куће, који је иначе био још раније преграђен јер су га Гижа и његов брат Владислав, који је био у заробљеништву, још пре рата поделили. Склониште је изграђено у делу подрума који је припадао Даници. Поред преградног зида изграђен је још један колико је био дугачак подрум — 5 метара. У склониште се улазило из угла једне собе, уз претходно дизање поклопца. Испред поклопца била је лотра (мердевине) која је служила за улазак и излазак из склоништа. Приликом уласка у склониште неко од домаћих (Јулка или Гижина мајка Катарина) спуштао је поклопац, ивице засипао прашином и преко поклопца стављао нешто кукуруза, кромпира, лука и слично. Ове намирнице обично су људи на селу држали по ћошковима у собама које се нису много користиле.

У овој „болници“ лечили су се Никола Вујачић, секретар Среског комитета за срез колубарски, Катарина Богдановић-Борка, Илија Јовановић-Лала, командант Првог шумадијског одреда, Бранко Ковачевић-Жика Морнар и други. Тежи рањеници довожени су воловским запрегама, мобилисаним од селџака, која су после употребе враћали власницима. Превоз до „болнице“ обављан је ноћу уз строгу тајност.

Преко дана рањеници су били у кући. У склониште су улазили само у случају наилаaska непријателл или других људи који нису смели знати за склониште и рањенике.

Увече, лакши рањеници излазили су напоље. Спавали су сви у склоништу.

Немци, жандарми и четници су неколико пута упадали у двориште куће у којој се налазило склониште. „Становници“ склоништа брзо су улазили у склониште и у њему остајали док опасност не би прошла.

У селу Каменици, у лето 1943. године, у шуми изграђено је више склоништа за смештај и лечење рањеника. У овим „болницама“ једном приликом било је преко 20 рањеника. Једно време њих 13 је отишло у чете.

1) Лукић је дочекао ослобођење, био је ухапшен и осуђен на смрт, алн је после неколико година издржане казне помилован.

У својим сећањима о лечењу рањеника у Шумадији, а под насловом „*Са-ниШет I шумадијске бршаде*“ др Мира Врабич пише:')

„...Уводно бих се укратко осврнула на прилике у санитету пре формирања бригаде, тј. у Првом шумадијском одреду и батаљону НОВС. Била сам референт санитета, а о томе можемо говорити тек у бригади. Раније се радило колико се могло, а и знало. У организацији војног санитета, нити сам била хируршки образована. Није било материјала, ни кадрова, ни инструмената, чак ни најнеопходнијих. Што смаимали хируршких инструмената, а то није било мало, ја и мој муж Виктор Колин још 1941. године предали смо друговима.

Мој посао у Одреду је, према томе, био прилично скроман: стављање завоја, заустављање крвављења, што је било, с обзиром на недостатак инструмената, прилично тешко, учвршћивање прелома. Срећом, борбе су вођене готово искључиво пушчаном и митраљеском муницијом, тако да су ране биле лакшег степена, без већег размрскавања ткива. Само ту и тамо наишла сам на размскавање ткива од тзв. дум-дум метака. Тежа рањавања су била смртоносна, њих нисам ни виђала.

Мој први болничар је уједно био мој први пацијент. Милан Плави.²⁾ Преболео је тешко запаљење плућа, а ја сам га лечила и његовала седам дана у некој кући у Вуковацима. Постао је болничар јер није могао због слабости у чету.

Лакши рањеници су остајали у чети, а нешто тежи лечили су се код наших људи у селу.

Милан се ускоро опоравио, а ја сам остала опет сама. До рањеника су ме пребацивали курири. Касније, због све чешћих препада четника у села, груписали смо рањенике, и то назвали „болницом“.

Две такве болнице су се налазиле прилично удаљене једна од друге, једна је била у селу Манојловци под Рудником, друга у Камењару³⁾ између Венчана и Даросаве (данас Партизани).

То је било у пролеће и лето 1943. године. Рањеници су груписани у месту које је било довољно безбедно с једне стране, а с друге стране близу људи који су могли да их снабдевају храном.

Храном су нас опскрбљивали курири и зависно од тога да ли се је могло у село или није, јело се или гладовало.

Обе болнице су имале земунице, врло примитивне и неприкладне за дужи боравак. У њима су били смештени они који се у случају опасности нису могли кретати, дакле теже рањавање и преломи ногу.

1) Сећања дата Одбору 16. јуна 1973. године.

2) Милан Сунуковић.

3) Ради се о селу Каменици.

Пролеће 1943. године је било врло хладно и кишовито. Стална киша и непријатељ у близини нису дозвољавали да се наложи ватра. Завоји наших рањеника су били више мокри но суви. Али и поред врло мањкавих услова, немогућности стерилизације — пинцета се опалила над ватром — није било тежих загнојавања.

Мене лично је највише погађало, што ми није било дозвољено да сиђем до извора и да се бар колико-толико умијем. Због тога сам стално водила борбу са другом Стојаном-Миланом Дракулићем, теренским радником, који се стално задржавао на терену Манојловци. Ни киша ни глад ме нису погађали као тај недостатак хигијене. Касније сам схватила да Стојан из конспиративних разлога то није дозвољвао.

Једног кишног дана у тој болници чуо се прасак пушке сасвим близу. Стража је дотрчала и јавила да су четници развијени у стрелце сасвим близу нас. Затрпали смо непокретног друга у земуници и повукли се у гушћу шуму. Касније смо тек сазнали да су четници водили борбу са одредом који је био у Руднику. Земуница је остала неоткривена, болница није деконспирирана.

У другој болници, такођер под ведрим небом, између Венчана и Даросаве задржавало се 10-14 рањеника и болесника. У њој је радио као снабдевач Негован Ђуровић, мештанин који је опскрбљивао рањенике храном. Тај Негован направио је познату провалу која је стајала живота више другова и сељака-симпатизера. У тој болници сам боравила само преко дана, и то сваки други дан. Почетком септембра 1943. године боравила сам у кући нашег симпатизера Михајла Лазаревића у Даросави са замеником¹⁾ команданта батаљона Мишом Дудићем, који је задобио рану са преломом руке. У тој кући сам боравила и у августу са Божидарком Дамњановић-Киком, која је била рањена у руку приликом војно-политичког саветовања на Букуљи.

О издаји Негована сигурно је писано на другом месту, због тога ћу се задржати, колико се тиче рањеника и болнице. У рано јутро Негован је довео цео четнички корпус, око 1000 људи, право у Каменицу. Претходног дана била сам у Каменици и Негован ме је силом задржавао јер би награда вероватно била већа, да је могао четницима предати и лекара. Иако наведени на болницу, четници нису успели ухватити рањенике, изузев друга који је лежао у земуници непокретан, са преломом бутне кости.

Морам признати да сам се уочи тог препада колебала да ли да останем или не, јер је један рањеник крварио и дуго нисам могла зауставити крвављење. Политички радник Милан Црни²⁾ био је против мог остајања и рекао Неговану да имам други задатак.

Да су ме ухватили, био би то велик успех за непријатеља. Само неколико дана раније од непријатељске заседе је погинуо мој друг др Виктор Колин, у

1) Дудић је био тада командант Батаљона НОВ Србије.

2) Милан Ђуровић, секретар Среског комитета за срез колубарски.

селу Врбовцу кол Смелерева. У тренутку кад је дошло до омасовљавања покрета, према томе и тежих борби, све јединице на том терену, између Београда и Крагујевца, остале би без лекара.

Наш домаћин је чуо за трагедију која се догодила истог дана нашој техници.¹⁾ Тражећи у свим кућама земунице, наишли су на ону у којој је била смештена техника. Погинуо је друг Денеба, Предраг Удицки, који је водио технику, а подивљали четници су заклали троје домаћина на кућном прагу. Од јутра до предвече претресали су куће у Даросави тражећи „команданта и докторку“. Негован је наиме претпостављао да се налазимо ту. Када су се четници приближили, Миша и ја спустили смо се у земуницу у којој се није могло остати дуже од сата. Међутим, четници су ударили пречицом и тако је свега неколико кућа тог кобног дана остало непретресено.

Доласком другова које је упутио Врховни штаб у Србију и формирањем Прве шумадијске бригаде организован је и санитет. У међувремену дошла је већа група другова и другарица из Београда. Међу другарицама изабрали смо референте батаљона и четне болничаре. Оформљена је и покретна болница, која се је кретала са бригадом. Налазила сам се на челу болнице као управник, а уједно била референт санитета бригаде. Референти санитета батаљона и четне болничарке снабдевени су правим завојима, завојним материјалом, алкохолом и најосновнијим инструментима за руковање. У покрету одржан је и кратак курс прве помоћи. Не могу се сетити имена референта батаљона, мада је њихов лик јасно преда мном. То су биле велике пожртвоване другарице које су биле од велике помоћи.

Болница је поред управника имала комесара, економа, куvara и курира. Обезбеђење је њавала јединица, која је боинула и за ношење рањеника.

Носила смо имали ретко. Бригада је била веома мобилна, а и близина Београда, Младеновца и Аранђеловца, где су били немачки и квислиншки гарнизони, онемогућавала је ношење најтежих рањеника са собом. Такве рањенике смо смештали код наших симпатизера.

Пред одлазак у састав већих јединица на ослобођену територију, све теже рањенике предали смо у међувремену Првом шумадијском одреду. На путу у Санџак било је успутних борби, но не тежих, па ни рањеника није било много. Једног врло тешког морали смо оставити код наших симпатизера. Био је тако тешко рањен да не би могао преживети ни у болничким условима, а камоли партизанским.²⁾

Доласком у Пријеполје, болница је смештена у селу Сељачници. Ја се, међутим, нисам тамо задржавала. Искористила сам после више недеља прилику да поразговарам и одржим састанке са референтима батаљона. Тако сам провела један дан у Првом и Другом батаљону, смештеним поред Лима у згради болнице, а један дан у Трећем батаљону, смештеном у граду.

1) Ради се о техници ОК која је била смештена у кући Милана Станичића у Даросави.

2) Реч је о Милошч Чоловићу и) села Бање.

Нисам ни доживела битку у Пријепољу. Један дан раније позвана сам у Штаб II корпуса. Позвао ме је референт санитета, тада п.пук. др Дулић. За трагедију у Пријепољу сазнала сам тек два дана касније, када смо се на Јабуци састали са оно бораца што је од бригаде остало.

Остало је једва сто бораца, од којих су била 42 рањена.

Била сам потпуно без ичега, јер је сав материјал остао на месту трагедије. Штавише, нису се вратили из борбе ни све другарице које су сачињавале санитет.

Због тога је штаб дивизије упутио на привремени рад санитетског радника, медицинара Бошка и две болничарке, они су дошли са коњем и два сандука пуна санитетског материјала. Да није било те помоћи, ситуација за рањенике би била неподношљива, јер су покрети били напорни, били смо у јеку шесте офанзиве.

Готово два месеца напори су били веома велики: оштра зима са дубоким снегом, готово непрекидни покрети, што је било за бригаду исцрпљујуће. У том врмену штаб дивизије је бригаду штедео, није била у већим борбама, мада су борбе биле и у бригади свакодневне.

Почетком фебруара 1944. године у селу Пониквама Шумадијска бригада је спојена са Јужноморавском бригадом и добила назив Трећа српска бригада"

ДР МИРА ВРАБИЧ рођена 31. јула 1910. године у Литији, Словенија.

У напредни студентски покрет укључила се 1933. године.

После немачке окупације Мира, њен муж др Виктор Колин, отац апотекар, брат Јанко, студент медицине и сестра Олга, дипломирани фармацеут као избеглице доселили су се 1941. године у село Кораћицу код Младеновца. Мира и сви чланови њене породице активно су радили за НОБ још од доласка у Кораћицу.

Члан КПЈ постала је 1943. године.

Марта месеца са мужем је дошла у Први шумадијски НОП одред.

Као лекари лечили су рањене борце и народ.

Када је маја 1943. год. обновљен Космајски НОП одред, др Виктор је по налогу Главног штаба партизанских одреда Србије отишао на подручје округа Младеновац, а Мира је остала на подручју округа Крагујевац (Аранђеловац).

Мирин супруг др Виктор Колин погинуо је у јесен 1943. год. приликом одласка да обиђе једног рањеног борца. Јанко, њен брат, погинуо је 4. децембра 1943. године у Пријепољу.

Мира је као лекар имала пуне руке посла. Обилазила је и лечила рањенике по склоништима уз пратњу курира или једног борца. Оскудни инструменти и мали избор лекова били су тешки проблеми које је Мира морала да савлада.

Тек кад је као санитетски референт Прве шумадијске бригаде стигла у Пријепоље, имала је више и лекова и инструмената.

Као лекар пружала је лекарску помоћ и народу.

ФОРМИРАЊЕ ДРУГЕ ПРИВРЕМЕНЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ

Двадесет другог децембра 1943. године Космајски НОП одред дошао је у Шумадију. Од њега и од Првог шумадијског НОП одреда, истог дана, у Малим Црљенима, формирана је Друга привремена шумадијска бригада.

Приликом заједничког кретања Први шумадијски је био Први, а Космајски одред Други батаљон.

Командант Првог батаљона био је Душан РепаЦ — Пера Књижар, а комесар Аца „Железничар“.

Командант Другог батаљона био је Милан Живковић-Ујак, а комесар Драгутин Павличић-Душко.

Први батаљон је имао око 80, а други око 100 бораца.

После састанка штабова Првог и Другог батаљона, коме је присуствовао и секретар ОК Крагујевац (Аранђеловац) као иницијатор, формирана је Друга шумадијска привремена бригада.

Командант бригаде је Илија Јовановић-Лала, а комесар Јово Роган, који је ову дужност обављао поред дужности комесара Првог батаљона. Заменик команданта Иван Стефановић-Срба.

ДУШАН РЕПАЦ — ПЕРА КЊИЖАР, рођен 1914. године у Широкој Кули код Госпића, где је завршио и основну школу.

Још као младић определио се за напредни раднички покрет.

Члан КПЈ је од 1940. године.

Када је КПЈ позвала наше народе у борбу против окупатора, Пера је илегално извршавао задатке у окупираном Београду.

По налогу КП, 15. јула 1942. године, каналом ПК, дошао је у Први шумадијски НОП одред. Краће време био је борац, а затим командир чете.

Био је командир чете у Ваљевском НОП одреду.

Приликом формирања Друге шумадијске бригаде Пера је именован за комесара бригаде.

*Љубинка РосиИ и
Цушан Репан-Пера
Књижаp*

Приликом ослобођења Аранђеловца постављен је за команданта места.
Носилац „Споменице 1941“
Умро 16. фебруара 1987. године.

МИЛАН ЖИВКОВИЋ — УЈАК, рођен 1908. године у Лоскуњи, Војнић,
Хрватска.

После завршене основне школе отишао на изучавање трговине.

Иако је био дуго у радничком покрету, у КПЈ је учлањен тек почетком
1944. године.

Каналом ПК-ОК КПЈ Аранђеловац, септембра 1942. године, Живковић
је дошао у Први шумадијски НОП одред.

Када је почетком маја 1943. године обновљен Космајски одред, Милан је
отишао у овај одред.

Приликом формирања Друге привремене шумадијске бригаде био је командант Другог (Космајског) батаљона.

Због грешака у командовању као командант батаљона узиман је на одговорност. Приликом дефинитивног формирања Друге шумадијске бригаде није дошао у обзир ни за какву функцију.

Носилац „Споменице 1941“.

Умро после ослобођења.

БОРБЕ И АКЦИЈЕ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ ПРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ

Истог дана по формирању, односно 22. децембра 1943. године, борци Бригаде су ликвидирали 3 дражиновца у селу Бистрици. Њихове ствари су конфисковане.

Тога дана једна чета Бригаде напала је једну четничку групу у Барошевцу. Убијена су два четника, а 3 заробљена. Било је и рањених. Заробљени четници су пуштени јер су били мобилисани.

Заплењен је један лаки митраљез типа „максим“ и два оквира муниције за холандски митраљез.

Бригада је сачекала путнички воз у Барошевцу. Уништени су путнички вагони и локомотива избачена из шина, демолирани телефонски уређаји у станици.

Уништени су и ТТ уређаји у пошти.

Два вагона сувих шљива, који су били у композицији, раздељена су народу.

Бригада је 26. децембра 1943. године преданила у селу Живковцима, срез Качерски. Стражари Бригаде приметили су једну непријатељску колону. Штаб Бригаде је наредио да се запоседну повољни положаји, а затим су борци прешли у напад.

У краткој борби убијено је 6 жандарма, међу којима и један жандармеријски потпоручник и један четник. Било је и рањених, али су успели да се извуку захваљујући магли.

На страни партизана није било мртвих ни рањених.

На дан 29. децембра Бригада је данила у селу Брезовац под Венчацом. Око 10 часова стражари су приметили јаче непријатељске снаге жандарма, добровољца, Бугара и четника ДМ. Дошло је до борбе која је трајала преко три часа. Услед недостатка муниције а и надмоћности непријатеља Бригада се повукла.

Губици непријатеља нису познати.

Бригада је имала три мртва и четири лакше рањена бораца.П
У овој борби око 20 бораца се одвојило од главнине. Након два дана ухва-
тили су везу.

Првих дана јануара 1944. године Бригада је пошла на територију ОК
Младеновац. Прво свратиште је било село Мали Пожаревац.

У нашим извештајима нема извесних акција. Због тога ће се користити
непријатељски материјал.

У извештају Одељења за државну заштиту Недићевог МУП у периоду од
30. децембра 1943. до 5. јануара 1944. год. евидентирани су 2 партизанске ак-
ције:

„... 30. децембра (1943) група од 20 комуниста посекла је 5 телефонских
стубова на путу Милановац-Рудник, 5 на путу Милановац-Крагујевац и 12 на
путу Милановац-Дивљака (Драгољ). По извршеном делу отишли су у правцу
Мајдана”.

„31. децембра (1943) у 19 часова група комуниста дошла је на железничку
станицу Љутовница (5 км. северно од Г. Милановца), полупала телефон, де-
молирала станична постројења, запалила станичну архиву и потом отишла у
непознатом правцу...”

На дан 2. јануара 1944. год. Бригада је напала четнике Д. Михаиловића у
селу Крушевици и разбила их. Убијен је један четник и један рањен.

Четвртог јануара Бригада је поново напала четнике у Крушевици и разби-
ла их. Заробљена су три четника и два коња.

Истог дана после подне Бригада је нападнута од четника и жандарма на
Крушевичком вису. Борба је вођена до увече.

Ову борбу Недићево одељење за државну заштиту регистровало је као
борбу која се водила ноћу 3/4. јануара. У њему стоји:

„Округ београдски: Ноћу 3/4. ом. заноћила је у селу Крушевици (6 км
источно од Лазаревца) група од 70 четника ДМ. Обавештени партизани који
су се налазили у суседном селу Трбушници у јачини од 25 људк у зору 4. јануа-
ра опколили су ову групу четника. У борби која је вођена цео дан са мањим
прекидима четници су успели да пробију обруч и да потисну партизана опет ка
селу Трбушници. На граници овог села и Крушевице опет су се сукобили и за-
почели борбу која је престала тек у сумрак. Партизани су се повукли у правцу
села Калањевци, среза качерског па су се одатле преко села Прогореоца и Кру-
шевице среза орашачког, поново вратили у срез колубарски и 5 ом. налазили
су се у Малим Црљенима — 14 км. северно од Лазаревца. Одреди ДМ концен-
тришу се у селу Барошевцу ради поновог напада на партизана. До сада је по-
гинуло 33 партизана а више их је теже рањено, док је на страни четника ДМ
погинуло 6 а 2 рањено”.

1) То су били борци Космајског батаљона.

По обичају, непријатељ је увеличавао наше губитке. У крушевичкој борби био је један борац теже рањен.

Шестог јануара Бригада је отишла на подручје ОК Младеновац. У селу Дучини разбијена је једна четничка јединица. Губици непријатеља нису познати. Наше снаге нису имале губитака. Ову борбу непријатељ је записао као своју победу иако то није тачно:

„6. ом. у 16 часова група од 300 комуниста запосела је село Дучину (10 км. западно од Сопота). Одељење стражара из Сопота сукобило се за партизанима који су се утврдили у селу. Партизане су такође напали са две стране четници из одреда Калабиђа. После дуже борбе четници су успели да партизане истерају из села те су ови отступили у правцу села Венчана. Партизани су имали 7 мртвих и 2 рањена. Од стране четника* је рањен. Четници су наставили гоњење”.

После 5 дана Бригада се вратила на подручје ОК Крагујевац (Аранђеловац) и наставила борбе.

Једанаестог јануара једна чета Другог батаљона најурила је једну четничку групу у селу Миросалцима, срез колубарски.

Истог дана у току ноћи једна петорка Првог батаљона (Први шумадијски одред) деценирала је железничку станицу у селу Копљарима. Ову акцију наши нису евидентирали. У непријатељском извештају о овоме стоји:’)

„11. ом. у 22 часа један партизански одред извршио је напад на станицу Копљаре, среза орашачког. Том приликом комунисти су запалили вагон одређен за саобраћајну канцеларију те је овај са целокупним намештајем и телефонским апаратом изгорео. Уједно су запалили општинску зграду у Копљарима и однели кључеве од скретница тако се саобраћај вршио само на једном колосеку. Жртава није било.”

Дванаестог јануара Бригада је напала четнике у селу Пркосави. Четници су разбијени. Погинуо је један четник. Заплењена је извесна количина новца.

На дан 17. јануара 1944. године Бригада је нападнута од већег броја четника, добровољаца и Бугара у селу Јеловику. Услед великих снага непријатеља, Бригада се морала повући. У повлачењу прва чета Другог батаљона (Космајски одред) се одвојила. У повлачењу су погинула два друга (Данило Зеленовић, политички комесар чете и Јосић) и другарица Јоксимовић Гроздана. Двоје су рањени и то друг Дача и другарица Јагода, коју су ухватили четници. У чету се није вратило још 7 другова.

1) Одељење за државну безбедност МИП Србије — Извештај од 30. децембра 1943. до 13. јануара 1944.

У писму, упућеном ОК Младеновац, Д. Петровић—Павле о овој борби је између осталог писао:

„... Наша бригада имала је у току овог времена од како се вратила се вашег терена, неколико борби. Све су борбе биле успешне, осим једне у селу Јеловику. Наши су се нашли у врло незгодном положају, били су опкољени са свих страна. У тој борби учествовали су: Бугари, добровољци, жандарми и четници. Наши су били приморани да одступе зато што нису имали муниције. У самом повлачењу изгубила се Вујина¹⁾ чета и од непријатеља разбијена. Рачуна се да је чета имала 8-9 губитака што побијених, што ухваћених”.

За овај случај кривицу сноси командант батаљона, који је издао погрешно наређење. Због тога ће бити узет на одговорност.²⁾

Осамнаестог јануара Бригада се налазила у селу Војковцима. Ту је нападнута од веће групације четника Д. Михаиловића. Због недовољне количине муниције Бригада није прихватила борбу.

Из Војковаца Бригада се пребацила у село Трбушницу. У Трбушници, 20. јануара, Бригада је напала четнике, разбила их и натерала у бекство. Заробљена су четири мобилисана четника и пуштена, један холандски митраљез и нешто муниције.

Бригада није имала мртвих и рањених.

У непријатељском извештају овај пораз четника евидентиран је као пораз Бригаде.

Двездесет трећег јануара Бригада је из Колубаре кренула према Космају. Циљ је био прикупљање муниције. У путу Бригада је у селу Бељини, срез космајски, разбила једну четничку бригаду. Заробљена су два мобилисана сељака, који су пуштени, и мало муниције.

Истог дана једна група партизана порушила је пругу између Коплра и Младеновца. Воз је искочио из шина. Локомотива и два вагона су се срушили у канал. Поред путника у возу су се налазили једна чета од 90 војника јуришног батаљона из Београда и око 25 бугарских војника. Повређен је машиновођа, а један војник је погинуо.

После прикупљања муниције на подручју ОК Младеновац Бригада се поново вратила на територију ОК Крагујевац (Аранђеловац) и на дан 29. јануара водила борбу са четницима у селу Трудељу. На страни Бригаде није било жртава.

1) Душан Поповић, командир 1. чете Другог батаљона-космајског.

2) У то време командант батаљона био је Милан Живковић—Ујак.

Фебруарске акције

Другог фебруара 1944. године у Даросави Бригада је разбила групу четничких бригада: јуришну бригаду Милутина Филиповића и Орашачку, чији је командант био Миливоје Миловановић—Фикус.

Ове четничке јуришне, летеће бригаде, требало је да буду „чекић“ за удар по нашим главним партизанским снагама. Оне су имале задатак да изнурују наше снаге и униште их.

Дознавши да су четници у центру Даросаве, Штаб бригаде и чланови ОК, који су се затекли са Бригадом, направили су план да разбију четнике. Тај план направљен је 1. фебруара увече, кад је Бригада стигла у Даросаву. Напад је планиран рано изјутра 2. фебруара. У току вечери утврђена су тачно места где су се сместили четници.

У свитање 2. фебруара Привремена бригада је опколила четнике.

Две тројке имале су задатак да држе под ватром четнички штаб који се налазио у кући Николе Виторовића и на тај начин му онемогуће везу са осталим четницима.

После прве пушке пресечене су телефонске линије и на тај начин онемогућена свака веза са Аранђеловцем, Лазаревцем и Белановицом.

На одређени знак борци Бригаде отворили су ватру. Четници су били изненађени. Немајући везе са својим штабом, четници, распоређени по осталим кућама у Даросави, у паници су бежали и налетали на партизанске пушке.

Штаб четничке бригаде дао је жесток отпор. Зграда је била од тврдог материјала па је било тешко прићи и ликвидирати четнике. На крају су после два позива на предају запалене степенице у приземљу зграде које су водиле на спрат где су се налазили четници. Када је ватра дошла до просторије где су се налазили, четници су почели да машу капама у знак предаје. Знајући њихова недела, Штаб бригаде није прихватио ову „понуду“, поготову што су за то време други пуцали на наше борце. Тако је погинуо Душан Радоњић, члан ОК. У ватри која се разбуктала, како је касније утврђено, у згради је изгорело 7 четника из штаба и његове пратње. Једини који се спасао био је командант четничке групе бригада Миливоје Миловановић—Фикус.

Резултат ове борбе био је: четнички штаб ове јуришне бригаде, изузев команданта, уништен је, њихова бригада је разбијена.

Поред 7 изгинулих из штаба пронађено је још око 30 мртвих. Заробљено су 3 четника.

Од наших бораца теже је рањен Бранко Ковачевић — Жика Морнар а погинуо Душан Радоњић, члан ОК.

Ово је био један од већих успеха Бригаде, која је знатно подигла морал V код бораца и код народа.

После подне истог дана Бригада је имала борбу са четницима у селу Миросавцима, срез колубарски.

Четници су имали једног мртвог и више рањених и разбијени су.

Заплењена је једна пушка и неколико оквира муниције за пушкомитраљез

Партизани су имали једног мртвог и једног лакше рањеног борца.

У овој борби из Другог баталона, Трећа чета, одвојила се једна група од 6 бораца са пушкомитралезом. У путу према Космају три борца су погинула, један се повезао са јединицом.

Из Миросаљца Бригада се кретала преко Барошевца и Трубшнице и у ноћ између 3. и 4. фебруара стигла у Брајковац. Тог дана извршене су извесне промене у руководству Бригаде и батаљонима.

Командант Бригаде је и даље Илија Јовановић—Лала; Иван Стефановић—Срба је заменик команданта; комесар Бригаде је Јово Роган а заменик комесара је Славко Зечевић.

За команданта Првог батаљона именован је Душан Вранеш, учитељ из Даросаве; комесар овог батаљона је Аца Железничар, а његов заменик Радојка Вујачић—Ружа.

Командант Другог батаљона је Душан Репац—Пера Књижар, а комесар Драгутин Павличић—Душко.

У време док су вршене кадровске промене, Бригада је опколена од четничког Рудничког корпуса и жандарма из Белановице. Поред тога, у широј околини било је више четничких јединица које су се враћале са обезбављања четничког конгреса у селу Ба.

Бригада није прихватила борбу због недостатка муниције и неповољног односа снага. Због тога се повлачи у правцу Рудника. У долини реке Качера ипак је дошло до борбе, у којој је Бригада имала губитака, али се извукла.

Десетог фебруара опет је Бригада водила борбу са четницима у селу Миросаљцима. Четници су натерани у бекство.

Бригада није имала губитака.

Истог дана у ноћ Бригада је била у покрету према Барошевцу. У путу је наишла на четнике. Дошло је до борбе која је трајала један час.

Губици непријатеља нису познати.

Од Треће чете Другог батаљона одвојила се једна десетина из прве чете, истог батаљона.

У овој борби рањен је Милан Живковић—Ујак.

На дан 12. фебруара Бригада је имала јачу борбу са јаким жандармским и четничким снагама у Даросави.

Непријатељ је имао мртвих и рањених, али није утврђено колико.

Из Бригаде један борац је лакше рањен.

Истог дана увече решено је да се баталони раздвоје и да Други батаљон тође на свој терен — подручје ОК Младеновац.

Разлози, недостатак муниције, велике снаге непријатеља, исцрпљујући покрети бораца, као и велики снег.

У вези са тим секретар ОК Крагујевац (Аранђеловац) писао је ОК Младе-

новац:¹⁾

„... Ваш батаљон враћа се на ваш терен. Принуђени смо да тако учинимо. Реакција је свом снагом свакодневно ударала по нашој бригади. Вештим ма неврисањем и подршком народа, бригада је могла да егзистира све дотле до! ово невреме није дошло.

Под овим условима то је даље немогуће. Конспиративно кретање је немогуће и непријатељ нас прати из села у село. Даље, слабо стојим са муницијом. Дакле, све то приморало нас је да учинимо ово што смо учинили...”

ОК Младеновац није био задовољан стањем свога батаљона. У писму ПК од 25. фебруара 1944. године, између осталог, писало је:²⁾

„... У прошлом писму известили смо вас о доласку нашег батаљона НЕ наш терен. Дошао је у прилично незгодном стању, после двомесечног кретања у формацији бригаде. Борци су били боси, необучени, без муниције и изнурени сталним борбама. Наш батаљон је за то време изгубио 25 мртвих... Ми смо их одмах преформирали у три чете, према ономе што смо још раније предлагали другу Павлу (Душан Петровић), а што он није усвојио и одредио свакој чети сектор кретања...”

Акције у марту

Шестог марта око подне СДС и немачка фелдјандармерија која обезбеђује руднике угља у Мисачи и Орашцу, сукобила се у Гајевима са Првим шумадијским одредом. Борба је трајала око 3 часа.

По непријатељским извештајима, партизани су разбијени и повукли се према Венчанима.

Трећег марта Први шумадијски НОП одред сукобио се код Шутице и Орловице са већом групом припадника СДС из Белановице. Борба је трајала 15 минута. Рањен је Суботички — Батука.

По непријатељским материјалима, они нису имали губитака, док су партизани имали 5 мртвих, што није тачно.

Као што је напред речено, 12. фебруара Други батаљон је отишао на своју територију, а Први остао на својој.

Задатак Првог батаљона је био да се одржи, да сачува борце, да се не упушта у борбу са јачим непријатељским снагама због недостатка муниције итд.

1) Зборник, докум. бр. 127 (13. фебруар 1944).

2) Зборник, Том I, књ. 20, стр. 499.

За период од 12. фебруара до 29. марта П Штаб Првог батаљона је послао извештај секретару ОК Крагујевац (Аранђеловац) у коме се каже:

„Батаљон је провео један дан у селу Прогореоци. Из Прогореоца је кренуо у село Живковце, где је мислио да проведе дан, али већ рано ујутру морали смо даље јер смо били обавештени да у правцу села долазе жандарми из Белановице. Батаљон је продужио према селу Драгољу. У путу смо добили извештај да се у селу налази око 25 четника. Батаљон је решио да их нападне и упутио се према кућама где су се налазили четници. Међутим, они су дознали за покрет партизана па су побегли.

Батаљон је ово искористио и у сеоској кафани одржао конференцију са мештанима. На конференцији је говорио Милан Суцуковић, секретар среског комитета за срез качерски. Присутствовало је око 20-25 села.

Из Драгоља батаљон се упутио у село Босуту, где је остао до краја дана и сутрадан преданио. И у Босуту одржана је политичка конференција.

Из Босуте батаљон се упутио према селу Војковцима, с намером да у овом селу предани. Већ око 7 часова четници Качерске бригаде покушали су да га нападне. Батаљон је извршио напад и четнике најурио у правцу Шаторње, а потом се вратио на вечеру у Војковце. После вечере батаљон се вратио у село Босуту. Сутрадан, 17. марта, четници су напали батаљон. Борба је вођена на месту „Врановац“. У овој борби заробљен је Живомир Раденковић из села Стојника. Он је издао четницима Софију Ристић из села Манојловаца и открио склониште у коме се лечио 5 месеци. Четници су после мучења убили Софију. У овој борби погинуо је Слободан Томић из Барзиловице.

После ове борбе батаљон се упутио према селу Гараши. У њему су остали пре подне и око 15 часова су се повукли јер су из правца Јеловика прошле велике снаге четника у напад.

Даље кретање батаљона на овом терену било је онемогућено због велике концентрације четника и њихове позадинске организације која је добро функционисала. Батаљон је свакодневно узнемираван.

Морал батаљона је добар и поред сталних покрета и борби. Поред тога он је хронично патио од недостатка муниције, а није имао ни пристојног одећа и обуће.

Двадесетог марта батаљон се пребацио у В. Иванчу, где је преданио. У овом селу преданио је 21. марта.

Из В. Иванче батаљон је 22. марта направио покрет за село Раниловић, где је требало да дођу курири и донесу обавештење о покрету непријатеља. После подне у Раниловић су дошле веће снаге четника па се батаљон пребацио у Венчане избегавајући борбу. У Венчанима су вечерали и у току ноћи се пребацили у село Трбушницу. Путовођа је била Даница Миловановић, члан Среског комитета КПЈ за срез колубарски. У Трбушницу су стигли рано изјутра

1) Зборник, Том I, књ. 20, стр. 512. и 519.

24. марта. Доласком у село руководство батаљона је обавештено од Михаила Живковића (његов син Мића погинуо је као борац Прве шумадијске бригаде у Тометином пољу) да се у селу налазе четници (Колубарска и Качерска бригада), да су размештени у кућама Живковића, Дишића, Ранђића и Хајдуковића, а делом и у селу Крушевици, да у Радишића и Симића крају нема непријатеља. Како је већ свањивало, даљи покрет Батаљона не би могао остати у тајности, па је одлучено да се дан проведе у Симића крају уз појачано обезбеђење. Уз пут је ухваћен командант села Бранислав Пантелић, који је одређивао домаћинства да четницима припремају и носе храну. Речено му је отворено да партизани остају у селу, да о томе ништа ником не говори и да куће у којима ће данити партизани не одређује да четницима носе храну.

Међутим, око 11 часова наши извиђачи приметили су неке покрете четника (касније се дознало да су се припремали да напусте село). Не знајући о чему се ради, командант батаљона је одлучио да их први нападне, а да се затим повучемо и маневрисањем извучемо из села.

После првог изненађења четници су се средили и почели жестоко да нападају и заобилазним покретима запретили да нас опколе. У току борбе рањени су Дара Ранђић из Трбушнице и Станојловић—Чамџија из Даросаве. Батаљон се извлачио кроз насеље преко потока „Бабина река“ према брду „Старач“, где се притајио до мрака, а затим се пребацио у Рудовце. Обавештени о присуству батаљона четници су га сутрадан напали. Извлачећи се пред борбом према селу Пркосави, на прилазу преко пруге погинула је Дара Ранђић, која је дан раније била рањена.

У тој борби рањен је и Никола Вујачић, секретар Среског комитета КПЈ за срез колубарски, који се тада кретао са батаљоном.

Двадесет шестог марта батаљон се састао са једном четом Космајског батаљона. Сви су се упутили у заселак Каменицу, села Венчана.

Двадесет седмог и двадесет осмог марта сви борци су данили у Каменици и Венчанима".

Извештај о акцијама партизанске тројке

Четрнаестог марта 1944. године партизанска тројка послала је седмодневни извештај о свом раду на подручју орашачко-опленачког среза.

„Прво смо ухватили везу са политичким радником Надом Драгачевић и у Орашцу одржали конференцију са мештанима на којој је било 45 људи. Ми смо вршили обезбеђење док је трајала конференција.

Сутрадан увече тројка је отишла у село Копљари, где је такође одржана конференција на којој је присуствовало 30 мушкараца и жена.

Из Копљара је тројка отишла у село Бању, где се повезала са Славком Зечевићем—Владом и упутила се у село Липовац, где је такође одржана политичка конференција. Из Липовца тројка је са политичким радницима отишла у село Тополу, где је увече одржана масовнија конференција.

Из села Тополе, тројка је добила задатак да ликвидира четничког кољаша Милутина Никетића. Пронашли су га у селу Крћевцу у једној кући. Један члан тројке викнуо је на немачком језику да отворе врата.- Домаћица је одмах отворила врата. Два члана тројке су упала у кућу и пронашли четника. Везали су га и даље од куће стрелали.

Сутрадан су отишли у село Белосавце и растерали једну групу четника. Из Белосаваца су у току ноћи отишли у Орашац, где су од политичких радника добили даље задатке."

Борбе и акције у априлу

Почетком априла непријатељ је свим снагама и средствима настојао да уништи партизане у Шумадији. Они су знали да кад олиста шума, неће имати успеха. О томе је секретар ОК Крагујевац писао ОК Младеновац:¹⁾

„...Осећа се велика **концентрација** жандармских снага. Обавештен сам да су стигли из Краг.(ујевца), Умке, Сопота итд. Они свакодневно врше претрес терена. Изгледа да хоће до максимума да искористе ово време док још шума није олистала. Потребно је да ми јавите како је стање на вашем терену, да би у случају још веће концентрације непријатељских снага на наш терен послали наш батаљон код вас.."

Све до половине априла Први батаљон (Први шумадијски НОП одред) успешно је покретима и маневрисањем избегавао јаче непријатељске снаге. Поред тога, батаљон је имао и мало муниције, па је и због тога избегавао теже борбе.

У извештају штаба батаљона 14. априла 1944. године ОК Крагујевац (Аранђеловац) пише:²⁾

„Последњих дана нисмо имали борбе. Наше кретање било је: Буковик, Јеловик, Гараши и Живковци. У Даросави смо се састали са пол.(итичким) радницима Качера. 11. ов. смо се растали са Милошем, Брком и Ацом. 10. ог увече смо наишли на четнике у Јеловику. Ми смо се задржали у околини Букуље, а по извештају сељака и по кретању непријатеља нисмо ишли у Качер, пошто су се четници концентрисали у том правцу. Данас смо били на положају Шутица—Орловица. Знали смо да се четници налазе у Венчанима—Каменица. Конкретних података о непријатељу немамо... Морал код бораца добар... Пошаљите нам 400 метака за холандски митраљез и ако има нешто српске муниције, санитетског материјала, динамита, фигила, ради акција. Сутра мислимо дани у каменичким забранама...

У састав батаљона дошао је Белошевац (Живомир), Пера и Груја".

1) Архив Србије, ОК--М, 504.

2) Архив Србије, без броја, 14. IV 1944. год.

Удружене снаге непријатеља вршиле су свакодневне припреме с циљем да открију наше снаге и униште их. Тако је 15. априла око 600—700 жандарма вршило деталан претрес у Даросави. Нису имали никаквих резултата. Већ око половине априла веће снаге непријатеља отишле су према Ужицу с циљем да спрече долазак наших јединица у Србију.

Окружни комитет је предузео мере да мобилизацијом људи са терена и доласком из Београда повећа број батаљона.

Партијско саветовање војних и политичких руководиоца Првог батаљона

Кад су притисак и претреси непријатеља попустили, Окружни комитет је на Букуљи окупио војне и политичке руководиоце 16. и 17. априла 1944. године и одржао партијско саветовање.

На саветовању су констатоване слабости и недостаци у протеклом периоду и донети закључци за даљи рад.

Такође је констатовано да партијска организација није добро радила, да је имала мало састанака, да се није довољно ангажовала на уздизању млађих чланова КП и њиховом оспособљавању за војне и политичке руководиоце.

Исто тако је констатовано да је био слаб политички рад са народом, да је било недисциплине, недовољног другарства у борбама; да је батаљон имао велике губитке у зиму 1943—44. г. итд.

Да би се што пре отклониле констатоване слабости, на Саветовању је закључено да се што пре предузму следеће мере:¹⁾

1. Партијско руководство у батаљону мора свакодневно да одржава своје састанке на којима ће решавати сва питања у батаљону.

2. Партијске јединице по четама морају да одржавају два састанка недељно, један практични, један теоретски.

На практичном састанку рад мора да се одвија по дневном реду како је предвиђено у реферату о раду у војсци. У партијској јединици потребно је рад поделити по секторима.

На теоретском састанку потребно је да се прорађује материјал из марксизма-лењинизма. Практиковати да се члановима из партијске јединице додељују теме које они треба обавезно да прораде до идућег састанка.

3. Основни задатак партијске јединице у чети јесте политичко уздизање бораца, јер до сада је на томе било слабих резултата.

Потребно је направити план за политичко уздизање бораца за одређени период.

4. Појачати политички рад у народу. До сада се овај рад спроводио неорганизовано. Он мора да се спроводи свуда где то услови дозвољавају преко

1) Архив Србије, бр. 8180.

зборов, широк и ужи политички конференција итд.

Народ треба обавештавати: о успесима Црвене армије, о успесима наше НОВЈ, о успесима савезника, популарисати одлуке АВНОЈ-а и Национални комитет, популарисати друга Тита итд.

Потребно је на конференцијама раскринкавати Д. Михаиловића, избегличку владу у Лондону, Недића, Љотића и њихову мобилизацију за њихову војску.

5. Појачати рад на војној обуци, уздизању и оспособљавању људи за војне руководиоце.

Обавезно је да се прораде војна правила која ће припремити штаб одреда (батаљона).

Организовати посебну војну обуку нових бораца. Сви борци да науче да рукују свим врстама оружја.

6. Потребно је предузети потребне мере да се што брже оживи културно-просветни рад у батаљону и по четама.

Покренути одмах излагање батаљонског листа.

Формирати певачки хор, образовати позоришну секцију, и друго.

7. Појачати самосвесну дисциплину у батаљону.

Подизати ауторитет војних и политичких руководиоца код бораца. Обезбедити да се доследно извршавају наређења претпостављених.

Оштро сузбијати недисциплину. Кажњавати недисциплиноване и јавно, пред стројем, износити имена недисциплинованих.

Обезбедити правилан и другарски однос руководиоца у четама.

Развијати другарство међу борцима.

Мора се посветити посебна пажња будности према непријатељу.

Приликом предањивања постављати широко обезбеђење.

Пратити кретање непријатељских снага и широко се обавештавати од народа о мерама непријатеља.

Не примати наметнуте борбе од непријатеља итд.

ПРИПРЕМЕ И ФОРМИРАЊЕ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ

Још крајем априла 1944. године руководства партије у Шумадији размишљала су о стварању једне веће јединице, с већим радијусом кретања, о стварању Друге шумадијске бригаде. С тим у вези секретар ОК Крагујевац (Аранђеловац) писао је ОК Младеновцу:')

„... Код вас мобилизација иде брзим темпом, код нас такође. Има изгледа да ћемо добити приличан број другова за војску из Београда. Ја мислим да одмах приступимо формирању бригаде. Она би се кретала на вашем и нашем терену, а поред тога остала би оба одреда.

Из вашег одреда дошао би у обзир Срба²⁾ за бригаду, а остало би дао Шумадијски одред.

Ја сам данас 27. априла детаљно разговарао са вашим штабом и они се сви слажу с тим да се одмах формира бригада.

Јавите ми шта ви мислите о томе. Ја бих приступио формирању бригаде у току идуће недеље..."

О стварању Друге шумадијске бригаде, Други батаљон, Космајски, обавестио је ОК Младеновац³⁾. Њихово писмо стигло је пре него писмо секретара Павла:

„... На дан 27. ог (априла) дошло је до састанка руководства нашег одреда и шумадијског руководства, где је био присутан друг Павле. Размотрена је ситуација каква је данас, с обзиром на прилив бораца оба одреда као и на долазак бораца из Београда, да се формира једна ударна бригада, а на терену да остану одреди.

То је прихваћено као веома актуелно. С обзиром на ове две чете које су се одвојиле потребно је да се пронађу и да се упуте на састанак са њима 6. и 7.

1) Архив Србије, ОК-М, 554.

2) Иваи Стефановић.

3) Архив Србије, ОК Ар. 403-а.

маја у селу Губеревци. Исто тако потребно је и седма чета да дође на састанак тог дана..."

Први и Други батаљон и неко из ОК Крагујевац из неких разлога нису отишли на предложени састанак у село Губеревци, где су их чекали из ОК Младеновац. О томе је ОК Младеновац писао секретару ОК Крагујевац (Аранђеловац):

„Рачунали смо да ће стићи и неко из вашег ОК да се споразумемо о формирању бригаде... Штабу нашег одреда писали смо да се са батаљоном сместа врати на наш терен, јер је њихово десетодневно одсуство са терена ничим неоправдано. (подвукао М. М.).

Што се тиче формирања бригаде, ми мислимо да је најбоље, ако хоћеш да дођеш одмах са њима на наш терен по могућности са Шумадијским одредом па да се реши питање бригаде.

Ако не, наш ће батаљон одмах да се врати овамо код нас, а ти по њима закажи када и где да се састану одреди и представници нашег и вашег ОК, негде по средокраћии".

С обзиром да је ОК Младеновац био категорички да се њихов одред, односно батаљон, одмах врати на свој терен, секретар ОК Крагујевац је написао детаљније писмо о разлозима задржавања Другог батал>она у Шумадији. Наиме, рекао је да је батал>он случајно дошбо на терен Шумадије и да их је он задржао ради заједничке прославе 1. маја, односно 2. маја, јер је 1. маја дошло до борбе између Привремене бригаде и већих четничких снага. У овој борби четници су претрпели порез.

Незадовољни што ОК Крагујевац, односно секретар Павле, није прво обавестио њих, ОК Младеновац је о овоме, 3. маја 1944. године, писао ПК:0

„.... После изведених акција (у априлу) већи део одреда (не знамо из којих разлога) повукао се на терен Шумадије мада ситуација није била тако тешка и отуд се још није вратио. У међувремену нас је друг Павле известио да мисли да формира Другу шумадијску бригаду и да ће друга Ср.(бу), команданта, задржати за руководиоца бригаде. У исто време о томе нас је известио и Штаб одреда. О свим овим стварима нисмо били уопште консултовани него смо само о томе извештени као о свршеној ствари. Како нисмо позвани, ми смо одлучили да 2 члана нашег ОК-а оду на састанак нашег и шумадијског одреда, када треба да се формира бригада.

Ми такођер мислимо да је потребно и да има услова за формирање бригаде, али мислим да овакав начин поставл>ања ствари није правиан јер ради се о томе да и борци нашег одреда, па и руководиоци, треба да иду у бригаду и

мислимо да је било потребно да и ми учествујемо у доношењу одлуке¹о томе, јер само ми можемо дати тачан преглед ситуације код нас и знати потребе нашег округа. Тако је се радило и при формирању Шумадијске бригаде, када су ту били друг Брад.(оња) и друг Вук. Овако нас сада штаб одреда извештава о томе, док ми о томе нисмо ништа знали. Ви нам у прошлом писму пишете да сарадња у операцијама наших одреда треба да буде ствар наших заједничких одлука. Но ми ни овога пута, као ни при формирању зимушње Привремене бригаде, нисмо ни консултовани, или пак уколико је тражено наше мишљење, није узето у обзир".

Формирање Друге шумадијске бригаде

Око дана формирања Друге шумадијске бригаде било је доста говора. Неки борци су тврдили да је Бригада формирана 25. априла 1944. године. На месту званом „Требеж" у Даросави, било је подигнуто и скромно обележје/са овим датумом. У „Прегледу бригада НОВЈ" стоји да је бригада формирана половином априла. У књизи „Рат и револуција народа Југославије", стр. 397, каже се да је ова бригада формирана 25. априла 1944. године. У књизи Друга шумадијска 21. српска ударна бригада записано је да је бригада формирана 10. маја.

Ни један од ових датума није тачан. Бригада је формирана 9. маја 1944. године у селу Даросави, на месту званом „Требеж".

Ево једног података који потврђује да је Бригада формирана 9. маја. У писму секретара ОК КПЈ Чачак Милоша Миниђа—Милутина Павлу, секретару ОК Крагујевац (Аранђеловац), од 18. маја 1944. године, између осталог стоји:

„.... Одушевљено поздрављамо формирање ваше Друге шумадијске бригаде. Народу нашег краја стално указујемо на јуначку борбу Шумадије и вашим успесима..."

У уводу овог писма наведено је:

„Примио сам твоје писмо од 10. о. м. (маја), партијски материјал и пушкотрал²ез".

Из овога се може закључити да је Павле писао Миниђу сутрадан по формирању Бригаде, јер нормално је да то није могао учинити на дан формирања, када је као секретар имао доста посла.

Бригада је приликом формирања имала 200 бораца. Од овог броја из Комсомјског НОП одреда било је 120, а из Првог шумадијског 80 бораца.

1) Архив Србије, ОК Ар. — 419.

Поред пушака, од наоружања је било и око 10 пушкомитраљеза.
Бригада је имала 2 батаљона. Сваки батаљон је имао по три чете.

За команданта Бригаде постављен је Иван Стефановић—Срба, а за комесара Душан Репац — Пера Књижар. Заменик команданта Бригаде је Бранко Ковачевић — Жика Морнар, а заменик комесара Славко Зечевић—Влада. За интенданта постављен је Вујадин Станошевић—Брка. Референт санитета је Жарко Бесара.

Штаб Првог батаљона сачињавали су: командант Драгољуб Стевановић—Драга Петријевац, комесар Јова Роган, заменик комесара Димитрије Кораћ—Димче.

У штабу Другог батаљона били су: командант Живомир Белошевац—Бора, комесар Драгутин Павлићевић—Душко, заменик комесара Радојка Вујачић—Ружа.

После формирања Бригаде у Првом шумадијском одреду остало је око 40 бораца — једна чета.

Командант одреда је Душан Павловић—Бора Дискусија а комесар одреда Станимир Пауновић—Уча.

После формирања у Бригади је оформљена партијска и скојевска организација. Бригада се углавном кретала у качерском делу округа.

ИВАН СТЕФАНОВИЋ—СРБА, рођен 20. маја 1912. године у Смедереву. Као металски радник рано се определио за напредни раднички покрет.

Био је један од активних чланова УРСЈ у Смедереву.

Члан КПЈ постао је 1940. године у Смедереву.

У Космајски НОП одред ступио је одмах по његовом формирању. У одреду је био борац, водник, и командир чете.

Крајем 1941. године одређен је за политички рад. Као члан Среског комитета КП радио је у срезу подунавском.

Шестог маја 1943. године обновљен је Космајски НОП одред. За команданта овог одреда именован је Срба.

Када је 22. децембра 1943. године формирана Друга привремена шумадијска бригада, Срба је именован за заменика команданта, а приликом формирања Друге шумадијске бригаде постављен је за команданта ове јединице.

Када је, после разбијања, обновљена Друга шумадијска бригада, Срба није узет у обзир ни за какву функцију. По налогу ОК КПЈ Младеновац отишао је на подручје овог ОК и постао његов члан. Као члан ОК радио је све до ослобођења Србије.

Проглашен за народног хероја.

Носилац „Споменице 1941“.

Умро августа 1948. године.

ВУЈАДИН СТАНОШЕВИЋ—БРКА, рођен 1907. године у Брајковцу, Лазаревац. После основне школе остао у селу и бавио се земљорадњом.

У Први шумадијски одред ступао 1941. године — Други батаљон.

У зиму 1941-42. Вујадин је живео и радио у свом селу. Био је у вези са Станиславом Сремчевићем, секретаром ОК.

По налогу ОК Вујадин је априла 1943. године поново дошао у одред.

Приликом формирања Друге шумадијске бригаде постављен је за интенданта бригаде.

Умро после ослобођења земље.

ДРАГОЉУБ СТЕВАНОВИЋ—ДРАГА ПЕТРИЈЕВАЦ, рођен 1920. године у Петријеву, Смедерево.

После завршене основне школе остао у селу и бавио се земљорадњом.

Активно ради за НОБ од 1941. године.

По директиви ОК Младеновац у Космајски НОП одред дошао у јесен 1943. године. У одреду је био командир чете.

Када је формирана Друга шумадијска бригада, Драгољуб је постављен за команданта Првог батаљона.

Касније је именован за команданта космајског одреда.

Умро после ослобођења земље.

ДИМИТРИЈЕ КОРАЋ—ДИМЧЕ, рођен 1920. године у Висни, Лика.

Основну школу завршио у месту рођења, а гимназију учио у Кореници.

Још као гимназијалац определио се за напредни раднички покрет.

Члан СКОЈ-а постао је 1939. године.

У 1941. години дошао у Београд и као скојевац учествовао у акцијама које је КПЈ организовала у окупираном Београду.

Од марта 1943. године борац је Првог шумадијског НОП одреда.

У Другој шумадијској бригади био је заменик комесара Првог батаљона.

ЖИВОМИР БЕЛОШЕВАЦ—БОРА, рођен је јула 1915. године у селу Врбици код Аранђеловца. Основну школу и абаџијски занат завршио у Аранђеловцу. Пред други светски рат бавио се превозничким послом — био шофер.

Члан КПЈ од јула 1941. године.

Од јула 1941. године је у Првом шумадијском НОП одреду, прво борац, а затим командир осме чете.

Као командир ове чете учествовао је у јесен 1941. године у борбама са четницима Д. Михаиловића, који су настојали да заузму слободну територију око Чачка.

После повлачења наших главних снага за Санцак и Босну, Бора се са Трећим батаљоном Првог шумадијског одреда и својом четом вратио у околину Аранђеловца.

Живомир Белошевац
Бора

У Г. Трешњевици овај, Трећи батаљои, распао се. Многи борци су заробљени или похватани. Ухапшен је и Белошевац.

Немци су дознали да је Бора био командир па су тражили да призна да је учествовао у борби у Крћевцу, на путу Младеновац—Топола, где је убијено или рањено више немачких авијатичара.

Из Аранђеловца је спроведен у Крагујевац, у логор на Метиним брду, где је настављено мучење. Како није био способан да се креће, спроведен је у болницу на лечење.

Када се мало опоравио, априла 1942. године успео је да побегне из болнице.

Маја месеца успоставио је везу са борцима из одреда, али физички није било способан да поново дође у одред.

Октобра 1942. године Белошевац је успоставио везу са чланом ОК Милићем Радовановићем, али је он констатовао да Белошевац још није способан за напорна пешачења.

С обзиром на то да се приближавала зима, Бора је и даље остао у свом склоништу, уз стално одржавање везе са члановима ОК.

У лето 1943. године Бора је био командир чете у Космајском НОП одреду, потом командант батаљона и од јуна 1944. године командант Друге шумадијске бригаде.

Радојка Вујачић Ружа

РАДОЈКА—РАДА ВУЈАЧИЋ, рођена 29. јануара 1915. године у Чумићу, Крагујевац.

Још пре другог светског рата определила се за напредни раднички покрет. Радила је на прикупљању црвене помоћи и извршавала друге задатке.

Приликом организовања партизанских одреда Радојка ради на слању људи у одред и ширењу идеја о НОБ. Због тога је отпуштена из службе.

Члан КПЈ од 1943. године.

До краја 1942. године ради илегално у Крагујевцу. Кад је полиција открила њен рад, по налогу ОК отишла је из Крагујевца и радила политички у срезу крагујевачком све до јуна 1943. године, када је опет по налогу ОК отишла у Први шумадијски НОП одред. У одреду је Радојка била заменик политичког комесара чете, а од марта 1944. године заменик комесара батаљона у Другој шумадијској НО бригади.

Одлуком ОК октобра 1944. године повучена је из војске и поново послата на политички рад.

Носилац је „Споменице 1941“.

»

ДУШАН ПАВЛОВИЋ БОРА, рођен јануара 1923. године у селу Раниловић код Аранђеловца.

После завршене основне школе остао у селу и бавио се земљорадњом.

Још 1941. године определио се за НОБ и активно радио.

Почетком 1943. године ступио у Први шумадијски одред, где је био борац, пушкомитраљезац и командир чете.

Члан КПЈ од маја 1943. године.

Командир чете, а потом командант Другог батаљона у Другој шумадијској бригади.

Септембра 1944. године именован је за команданта Првог шумадијског НОП одреда.

Више пута у борбама рањаван.

Станислав Пауновић

СТАНИМИР ПАУНОВИЋ—УЧА, рођен 23. јануара 1898. године у селу Велереч, Г. Милановац. Као учитељ службовао је у селу Трбушници и Лазаревцу. Члан КПЈ.

У I шумадијски НОП одред ступио је 4. августа 1943. год. Краће време био је борац, а затим комесар чете. Нешто касније постао је комесар I шумадијског НОП одреда.

Погинуо је 6. јула 1944. године у борби са четницима у Малом Орашју код Смедерева.

РАЗБИЈАЊЕ И ПОРАЗ БРИГАДЕ

Једнице НОВЈ из Босие су прешле у Србију и водиле борбе са четницима, недићевцима, Бугарима и Немцима. Почетком маја вођене су борбе око Ужице. Очекујући јачи продор наших јединица у Србију, четници су слали веће своје снаге да „спрече“ продор НОВЈ, али и да униште партизана у Шумадији.

После 7 дана од формирања, Бригада је небудношћу и неодговорношћу штаба опкољена и разбијена од стране већих снага непријатеља.

ОК Крагујевац је имао податке о већој концентрацији четника у селима где се кретала Бригада. Зато је секретар Окружног комитета захтевао од штаба Бригаде да Бригада оде на подручје ОК Младеновац. Међутим, штаб (тачније командант и комесар) није извршио овај договор, већ је остао на граници села Даросаве у једном забрану. У ноћи између 15. и 16. маја Бригада је била потпуно опкољена и 16. маја изненађена и разбијена.

Командант и комесар Бригаде послали су извештаје окружним комитетима (Крагујевац и Младеновац), али је то бледа слика стварног стања. О разбијању Бригаде 31. маја 1944. год.¹⁾ секретар ОК Крагујевац (Аранђеловац) писао је ОК Младеновац:

„Свакако сте већ чули од другова који су стигли о случају са нашом бригадом. Непријатељ нам је овога пута задао добар ударац. Резултат те борбе још ми није познат, јер нисам ухватио везу са свим групама, а велики део бораца пребацио је се на ваш терен, тако да још и мање имам могућности да проверим тачно стање ствари. Главно је да је непријатељ успео да разбије бригаду и губици могу да се цене на нашој страни 20-30 бораца. Тако отприлике!

Главну кривицу за разбијање бригаде, носе другови (Срба и Пера) из штаба бригаде. Првог дана када сам се ја одвојио од бригаде, они су направили једну неопростиву небудност, која је довела до овога.

1) Архив Србије, ОК-М, 629.

Наиме, ја сам се кретао са њима недељу дана и у том међувремену сређивао сам партијску организацију у бригади. Правац нашег кретања је био венац који предваја Качер од средине Шумадије.

Ту смо се осећали најбезбедније, а то нам је било потребно ради сређивања послова у бригади и њеног учвршћења. У том времену већ смо почели да добијамо обавештења са разних страна да се четничке снаге враћају на свој терен, а које су биле упућене на фронт код Ужица и Ваљева. Даље, одмах затим приметили смо да се прилично велике снаге четника, **са свих страна** приближавају оном делу терена, где смо се ми последњих недељу дана задржали и кретали. Одмах нам је било јасно да је њихов циљ заопкољавање наше бригаде. — На састанку штаба одржаном увече рано уочи саме те борбе констатујемо и одлучујемо ово: Прво, да је непријатељ концентрисао своје снаге и то у овим селима: Буковик, Венчане, **Царосава**, Рудовци, **Крушевица**, и да је врло вероватно да ће до јутра да пребаци снаге и у Прогореоце; (ми смо се те вечери налазили у Прогореоцима) друго, да је он те снаге концентрисао да нас нападне. Даље, на основу такве констатације, ми доносимо овакво решење: Да је неодложно потребно да се још у току исте ноћи пребаци бригада иза тог обруча. Правац кретања је био ваш терен, јер са Качером ми смо били начисто. Подвукли смо још и ово: У случају да и тамо наиђу на неки обруч итд. да употребе тактику јуриша и продора, што је се у пракси показало као најбоље средство против сваког заопкољавања. Ето тако је било решено! Шта су другови урадили!? Они су се лепо задржали на вечери у Прогореоцима и у току ноћи спустили се до **Даросаве**, сместили се у један забран, прилично далеко од сваког положаја, у намери да ту „конспиративно“ (са 200 бораца!!!) предане. Шта се даље десило? Десило се оно, што је морало да се деси. Наиме, они су били примећени и откривени још рано ујутру и наравно, нападнути. Том приликом руководство бригаде учинило је и другу грешку, која је у односу на прву још већа. Они су том приликом поступили као **најординарније кукавице и паникери!** Уместо да изврше јуриш на непријатеља (непријатељ их је напао са те стране Венчана, разјуре га и продуже у правцу Космаја, они су учинили оно, што нико иоле паметан не би учинио, што не би урадио ни обичан партизан, који је јуче ступио у наше редове. Наиме, они су безглаво, паникерски, без реда, срамно — сјурили са читавом бригадом у јаругу бежећи у правцу **Крушевице и Рудоваца** и мада су били обавештени још у току јучерашњег дана да су се у тим селима стационирале прилично велике снаге четника. И у том безглавом бежању изгинуо нам је велики број другова, а један део похванат. Даље, после разбијања доста нам је другова настрадало. Ја још нисам ухватио везу са Србом и Пером, а чим то буде саслушаћу их и предложићу партији **најстрожију** казну за њих.

Ја вам не могу послати тачан резултат те борбе, јер још нисам ухватио везу са свим групама, и, друго, не знам шта је се пребацило код вас. Непријатељ ми прилично онемогућава, вршећи стално са великим снагама потере и

претресе широм терена. Углавном ово, изгледа да од руководиоца није нико пао и да је пала већина младих и скоро придошлих са стране. Од аутомата непријатељу је пао у руке један или два.

Потребно је да ми одмах пошаљете тачан број бораца, који су се одвојили и пребацили се на ваш терен и друго, да ли су они са собом донели који аутомат.

Док сакупим ове групе и средим донекле ствари па ћемо видети шта ћемо даље.

Овамо реакција бесни. Четници су концентрисали велике снаге и врше свакодневне претресе. Претреси су детаљни и врше се по свим селима, шумама, јаругама итд. Више од 10 дана космајски четници налазе се у Даросави и свакодневно врше претресе по њој. Иначе, изгледа да се на овом делу терена концентрисао цео Руднички корпус и још су му придодате неке снаге (Космајци, Ваљевци итд.). Изгледа да су чврсто решени да пречисте са нама пре него што морају да крену поново на фронт. (Говори се међу њима да ће ускоро да крену за Дрину). Других непријатељских снага нарочи¹о се не запажају осим жандарма који често са четницима одлазе у претресе".

Сви партијски радници и курири радили су на окупљању бораца разбијене Бригаде.

Командант Бригаде Иван Стефановић-Срба и комесар Душан Репач-Пера Књижар отишли су са једном већом групом на подручје ОК Младеновац.

Заменик команданта Бригаде Бранко Ковачевић-Жика Морнар са мањом групом бораца остао је у околини Аранђеловца.

Десетог јуна секретар ОК Крагујевац писао је ОК Младеновац:¹¹

„... Срба и Пера се свакако налазе тамо. Одмах их упутите са свим партизанима овамо на терен... Нека се јаве у село Прогореоце и ту нека траже везу.

Могу да вам подвучем још и ово да су се њих двојица, Срба и Пера, показали врло паникерски и мало су уложили труда да се повежу и да повежу друге. И ту је њихово паникерство дошло до изражаја. Само да побегну одавде, само да оду за Подунавље, то им је био циљ. Најзад, видећемо све то после детаљног саслушања.

Овде су сви сакупљени и крећу се заједно. Пре неколико дана имали су борбу са четницима и одмах после, истог дана, и са жандармима. Наши су их добро помлатили. Убили су 4 жандарма и приличан број ранили."

Разбијени борци Бригаде дуго су се окупљали, од 16. маја па све до 24. јуна, када је Бригада поново формирана на Крушевичком вису код Лазаревца. Значи, пуних 39 дана.

1) Архив Србије, ОК-М, 650.

Као што је напред речено, извршена су саслушања чланова Штаба бригаде, неких чланова штабова батаљона и команди чета. Ево неких извода из тих саслушања.)

Заменик команданта бригаде Бранко Ковачевић-Жика Морнар изјавио је:

„Услед тога што смо добили обавештење да су се четничке снаге пребациле из Гараша преко Буковика у Раниловић, променили смо своју одлуку да кренемо у правцу Иванче, већ смо донели накнадно решење да кренемо у правцу Пркосаве и даље у правцу Космаја. Нисмо се ипак пребацили ни до Пркосаве, зато што је већина штаба (Срба и Пера) донела накнадну одлуку у путу, да се предани у Даросави. Кад смо већ остали у Даросави, без моје сагласности, ја сам предлагао друговима из штаба, због ситуације, да један батаљон буде у сталној приправности, на положају према Златовцу, који би био и даље законспириран у шуми. Тај мој предлог није усвојен. Ја сам друговима предлагао да се поставе заседе на таквим положајима које би имале потпун преглед косе од Дрењака до Главице. Предлог није усвојен. Друге две заседе биле су постављене у споразуму са мном. Још једном смо одлучили да у случају неког напада од стране непријатеља и ми извршимо противнапад и да продужимо даље у одређеном правцу. Наређење за повлачење батаљона донели су другови Срба и Пера без моје сагласности и мог учествовања у тој одлуци.

Ја сам се одвојио од бригаде још у логору из ових разлога: кад је непријатељ наступио и пришао нашем логору на сто метара, ја сам још спавао, јер ме другови из Штаба нису пробудили иако су били будни. Кад сам се пробудио, у логору није било никога, осим једне четворке са командантом батаљона Белошевецем. Ја сам одмах потрчао у правцу косе, мислећи да је бригада отишла у том правцу, сходно нашој ранијој одлуци да непријатеља нападнемо и продужимо у правцу Космаја.

Пошто су се другови са бригадом сјурили у јаругу, ја сам остао усамљен, одсечен, са двојицом другова.

Ја мислим да је до разбијања бригаде дошло што само преданили у Даросави и нисмо отишли према Космају, и друго, што Штаб није извршио продор кроз непријатељску блокаду, већ се сјурио у јаругу”.

Живомир Белошевац-Бора, командант Другог батаљона, о поразу бригаде каже:

„Одлука Штаба бригаде о правцу кретања није ми била позната. Мени се положај где је требало да логорујемо није допао, али нисам са своје стране дао Штабу бригаде никакав предлог. Ја сам са своје стране, ради безбедности, поставио свој батаљон у стрељачки строј на ивицу шуме. Ту моју одлуку Штаб бригаде је поништио и повукао цео батаљон ниже, не образложивши зашто то чини.

Пре него што сам батаљон поставио у стрељачки строј, са батаљоном сам кренуо на једну доминантнију косу, одакле бих имао бољи преглед. Штаб бригаде ме је вратио натраг. Кад сам дошао у логор, заспао сам. О доласку непријатеља, као командант батаљона, нисам био обавештен од Штаба бригаде. Пробудила ме је пуцњава непријатеља који се налазио на 50-60 метара од мене. Од Штаба бригаде нисам добио никакво наређење, ни о повлачењу ни о нападу на непријатеља.

Изненађен непосредном близином непријатеља, издао сам наређење „к оружју“. Због тога што сам изненађен, изгубио сам иницијативу руковођења батаљоном. Борци мога батаљона кренули су без мог наређења у правцу пруге, па сам и ја кренуо за њима.

Моје мишљење је да је до пораза дошло што Штаб бригаде није издао наређење да извршимо напад на непријатеља и да продужимо даље, као командант батаљона нисам био обавештен од Штаба бригаде о доласку непријатеља. Повлачили смо се без реда и у паници. Као командант батаљона нисам могао ништа да урадим јер сам био изненађен непосредном близином непријатеља. Збрка је углавном настала и зато што је Први батаљон био више мог батаљона, а он се повукао, а да ја нисам био обавештен“.

О разбијању бригаде комесар Првог батаљона Јово Роган је изјавио:

„Одлука штаба бригаде у ком правцу је бригада морала да крене, није ми позната. Ја сам незванично био обавештен о непријатељским снагама, које су заузеле положаје, отприлике, косу Жути оглавак-Главница, а местимично после косу Букуља-Трбушница. Баш зато ме је изненадила одлука штаба да се тога дана логорује у Даросави. Место логора није ми се допало, јер положај није био добар ни за напад ни за повлачење. Предложио сам команданту бригаде да логорујемо мало више горе, где је био бољи положај, и за посматрање, и за повлачење и за напад. Мој предлог није усвојен. Пошто то није прихваћено, предложио сам да се поставе заседе на местима где би оне имале шири преглед. И тај предлог није би усвојен.

До разбијања бригаде дошло је што бригада није направила дужи марш и избегла блокаду; што се није изабрао бољи положај за извлачење и за напад кад се већ остало у блокади; што се није извршио јуриш на непријатеља и продужило даље.

Кад се већ повлачило, што штаб бригаде није организовао повлачење у реду, већ се то чинило без реда и у приличној паници“.

У кратком саслушању Милутин Ранковић Чеда, командир Треће чете, изјавио је:

„Штаб бригаде није издао никакво наређење. Кад је командант бригаде угледао непријатеља, издао је наређење: „Бежите!““

О разбијању Бригаде, своје, посебио мишљење имао је и ОК Младеновац. У писму секретару ОК Крагујевац (Аранђеловац) Д. Петровићу-Павлу, од 19. јуна 1944. године, између осталог, стоји:¹⁾

„... Ми смо ти већ писали да би друг Дража (Марковић) или неко други, желео да се састане са тобом да би се договорили и расправили неке ствари у вези са нашим одредом и бригадом, у вези са борбом уопште у читавом овом крају. Ти нам на то ниси одговорио...

... Нужно би било и чешће кретање бригаде по нашем терену, тим пре што тамо у Шум.(адији) имамо прилично узак и ограничен терен за кретање и мале могућности за маневрисање...

... Пре свега, бригада први пут сада долази на наш терен (сем онда када је била разбијена). Све време кретања се и борила на терену Шум.(адије) и тамо доживела и своје пуно разбијање и пораз, баш због кретања на малој територији и у малом броју села, тако да није имало могућности за маневрисање...

... Кроз то се мора посматрати и пораз у Даросави који је бригада доживела, а никако само кроз грешку у том моменту Србе (Стефановића) и Пере (Репца). Читав дотадањи рад и кретање бригаде водио је ка томе и створио могућност да непријатељ припреми солидну и ефикасну концентрацију и блокаду — а не само грешка Србе..."

1) Архив Србије, ОК Ар, 470.

ОБНАВЉАЊЕ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ, БОРБЕ И АКЦИЈЕ"

На иницијативу секретара ОК Крагујевац (Аранђеловац) Душана Петровића-Павла, 24. јуна 1944. године, на Крушевичком вису поново је формирана Друга шумадијска бригада. У бригади је, приликом формирања, било два батаљона и једна ударна чета.

Штаб Бригаде сачињавали су: командант Живомир Белошевац-Бора, заменик команданта Радивоје Ћусловић, политички комесар Славко Зечевић-Влада, начелник штаба Миливоје Јаковљевић, санитетски референт Жарко Бесара, интендант Видан Мићић.

У моменту формирања заменик комесара бригаде није именован.

У штабу Првог батаљона били су: командант Душан Опачић, заменик команданта батаљона Веља Јоксимовић и политички комесар Јова Роган.

У Другом батаљону командант је Душан Павловић-Бора, заменик команданта Милорад Прокић-Миле, комесар Драгутин Павличић-Душко и заменик политичког комесара Радојка Вујачић-Ружа.

Сваки батаљон је имао по три чете: У Другом батаљону, Трећа чета је била омладинска. Командант је био Милутин Ранковић-Чеда.

Услед недостатака бораца, није могао да се формира Трећи батаљон, па је зато формирана **ударна чета**, која је била под руководством штаба бригаде и у борбама је добијала самосталне задатке.

Командир ударне чете је Бранко Ковачевић-Жика Морнар, заменик командира Света Андрић и политички комесар Александар-Аца Лупшић.

МИЛОРАД-МИЛЕ ПРОКИЋ, рођен 15. јануара 1921. године у селу Трубушница, код Лазареваца.

После завршене основне школе остао у селу и бавио се земљорадњом.

Још јуна 1941. године определио се и активно радио за НОБ. Био је у вези са секретаром ОК Станиславом Сремчевићем, чије је директиве извршавао.

1) Овај текст, на захтев Одбора, припремно је Радивоје Ћусловић, заменик команданта Друге шумадијске бригаде.

Милорад Миле
Прокић

У СКОЈ је примљен фебруара 1943. године, а у КПЈ августа исте године. По налогу ОК у партизане је дошао почетком августа 1943. године. У Првом шумадијском одреду био борац, пушкомитраљезац, водник, а у Другој шумадијској бригади командир чете и командант батаљона.

Отац му је стрељан од четника Д. Михаиловића као члан илегалног НОО села.

Активно радили за НОБ брат и сестра.

СВЕТОМИР СВЕТА АНДРИЋ, рођен јуна 1912. године у селу Даросави, код Аранђеловца.

Основну школу завршио у Даросави, а каменорезачки занат код мајстора У Аранђеловцу. Као радник радио је у више места и осетио све недаће које је преживљавао радник у бившој Југославији.

Када је организован Први шумадијски НОП одред, активно и организовано је радио за НОБ у позадини.

Владимир
Миловановић Гчжа,
Света АндриИ и Иван
КузмановиИ Макса

У КПЈ је од августа 1943. године.

По налогу ОК у Први шумадијски одред дошао августа 1943. године.

После разбијања Друге шумадијске бригаде, јуна месеца 1944. године, Света је постављен за заменика командира Ударне чете. Касније је постао командант Трећег батаљона у Другој шумадијској бригади.

По налогу ОК, у јесен 1944. године, Света је одређен да политички ради у срезу опленачком. Био је секретар Среског комитета.

Двадесет четвртог јуна увече Бригада је стигла у буковички забран код Јовановића кућа. Одржан је састанак Штаба бригаде под руководством друга Душана Петровића-Павла, на коме је расправљано о даљим задацима Бригаде. Павле је захтевао: непрекидне акције, максималну обазривост у бирању момента удара, нарочито у прво време док се не превазиђу последице борбе на Крушевичком вису, и планирање акције тако да би се дошло и до муниције, а не до растеривања непријатеља.

Бригада је била у непрекидној вези са Окружним комитетом (Павлом) и широка обавештајна мрежа ОК имала је често и одлучјући утицај на вођење борбених дејстава Бригаде. Непрекидним маршом, са малим застојима за од-

мор и са брижљивим одабирањем момента напада, Бригада је успевала да истовремено има и по неколико акција.

Услед великих губитака које је Бригада имала у претходним борбама, Павле је посебно инсистирао на чувању командног и борачког кадра. Пракса је била да се после сваке борбе врши анализа исте, а посебно пропуста који су настали у командовању.

Као резултат такве политике Друга бригада, иако је улазила у велике борбе, имала је мале губитке. Изузетак чини борба у Орашју, која је била и одлучјућа и где је командни кадар морао бити истакнут у првим редовима.

После реорганизовања, 24. VI, Бригада је добила задатак да се креће у непосредној близини ОК, на простору Крушевица — Гараши — Букуља, јер се сваког дана очекивао долазак курира са обавештењем о предстојећој великој акцији на Даросаву. Друга бригада је имала задатак да уништи четничку јуришну бригаду која је запосела Даросаву због одмазде.

^а У међувремену Бригада је добила обавештење да четници врше припреме за прославу Видовдана. Обавештење су упутили политички радници среза колубарског. Штаб бригаде је одлучио да изврши напад на Дудовицу, јер до следеће везе са Окружним комитетом требало је чекати још два дана.

У току ноћи 26-27. јуна Бригада је кренула из Крушевице и преко села Брајковца у зору стигла на једну пошумљену косу код села Липља. Коса је била врло повољна за осматрање доласка четничких јединица и штабова на прославу. Осматрали смо долазак команданата корпуса са својим пратњама: Рудничког, Драгомира Топаловића, II равногорског, Звонка Вучковића, команданта Бригаде Васиљевића и осталих. Пристизале су и разне делегације равногорских одбора из читаве Србије. Ово прикупљање трајало је читав дан. Поред осматрања, Бригада је била врло опрезна да не би била откривена. У том циљу постављена су јака обезбеђења, а сваки наилазак мештана (сељака) задржавала, до поласка у напад. У штабу је направљен план напада. Начелник Штаба Бригаде Миливоје Јаковљевић направио је скицу кретања јединица и правце дејства. По томе плану Први батаљон напада правцем Брајковац-Дудовица, а Други батаљон правцем Љиг-Дудовица. Малобројност Бригаде није дозвољавала могућност потпуног опкољавања, па је од правца Лајковца остао отворен пролаз. У прилог Бригади било је и то што су на прославу пристизале четничке јединице са свих страна, па сваки наш покрет по дану није код четника могао изазвати сумњу нашег присуства у непосредној близини. Због тога је донета одлука, да се пређе у напад у 18 часова 27. VI, уочи саме прославе. Брзим покретом, заклоњена великим кукурузом и врзином, Бригада је брзо стигла у Дудовицу. Отварајући јаку ватру и муњевитим јуришом Бригада се брзо нашла у центру села. Уморни од покрета, распремљени за одмор и изненађени нашим нападом, четници нису дали никакав отпор. (Уто време владало је мишљење, које су четници ширили, да у Шумадији нема артизанских снага које би могле давати неки већи отпор). Бежали су на свестране, а остављајући за собом оружје и делове распремљене одеће. Највише их је

побегло према Лајковцу, који правац су искористили и сви команданти корпуса-бригаде те нам ни један није пао у руке. Борба је трајала око пола часа. Резултат: убијено 5 четника, 1 поручник, а ухваћен један агент (инж. мајор Максимовић) и стрељан. Заплењено 10 пушака, извесна количина муниције, санитетског материјала и велика количина хране припремљене за прославу. Запаљена је велика бина припремљена за прославу, чија ватра је захватила и неке стогове са пшеницом. Заробљен је већи број пристиглих делегата и цела културна екипа из Београда, која је после саслушања пуштена. Међу присутнима се налазио и Драгиша Васић, који је пуком случајношћу избегао хватање. После борбе одржан је митинг, на коме је говорио Славко Зечевић Влада. Овом митингу присуствовали су сви пристигли делегати за прославу, тако да је то имало великог одјека у народу. (Касније се говорило на терену да нас је било у овом нападу око 1000, а четници, да би оправдали свој неуспех, говорили су да су то партизани из Босне, јер ови не знају да се туку).

У првим вечерњим часовима 28. јуна Бригада је напустила Дудовицу и преко Стубичког виса, Трбушнице и Крушевице у свануће стигла у село Гараше. Одмах је успостављена веза са ОК.

Одлагање продора Друге пролетерске и Пете крајишке дивизије у централну Србију и њихово набацивање на територију Црне Горе, била је нова прилика за четнике да се усредсреде на дејство против партизанских јединица на територији Шумадије. Дејствујући по главним **комуникацијама**, партизанске јединице су биле главна препрека за пребацивање немачких снага са југа у данима када се Црвена армија приближавала Балкану. За равноргорске планове, присуство партизана у Шумадији представљало је опасност њиховим илузијама о преузимању власти у Србији од Немаца, до доласка савезника. Због тога, у ово време пребачене су велике четничке јединице на територију Шумадије. Образована је привремена команда шумадијских четнички корпуса, која је преузела команду над свим јединицама. Главни задатак четничких снага био је уништење партизанских јединица, њихових база и главних партизанских упоришта као што су Даросава, Друговац и остале. У том циљу у с. Даросаву је 27. јуна упућена јуришна четничка бригада са командантом Љумовићем. Даросава је за четнике представљала посебан трн у оку, јер се у њој налазио читав низ земуница, курирских веза, лечени су рањеници итд. Љумовићева бригада је одређена и зато што је била добро наоружана, а и позната у народу као најкрволочнија. Она се стационира у заселак Осредак и одатле ишла на задатак: вршећи плачку, одмазду и слично. Били су уверени да се Друга бригада више не може опоравити и да ми више не можемо формирати нове снаге, које би се могле њима супротставити. С тим у вези Љумовић је 28. VI држао збор пред црквом, говорећи селацима да овде више неће крочити партизанска нога.

Окружни комитет систематски је пратио покрете јуришне бригаде и тачно је могао унапред да утврди где је и када ће они да се стационирају. 29. у ноћ Друга бригада је дошла на везу са другом Павлом и по његовом налогу преда-

нила између Буковика и Даросаве, у непосредној близини Грујића краја, где је Љумовић сутрадан требало да стигне са Бригадом, као што се стварно и догодило. С обзиром на држање, понашање четника, настала су мања колебања у нашим редовима, као и међу нашим сарадницима у народу. У току 30. јуна донета је одлука за напад и направљен план. Питање муниције било је проблем, а нарочито за пушкомитраљезе. Решено је да се муниција покупи од бораца и то више обезбеди за митраљезе. Главни циљ напада био је Љумовићев штаб, који се налазио у кући Јеше Грујића, иначе нашег сарадника, услед чега су предузете посебне мере да не страда његова породица.

У поноћним часовима извршено је потпуно опкољавање. На путу код капије постављен је митраљез, уперен на врата куће где је био штаб. Све је било спремно. На дати знак, отворена је ватра са свих страна. Распоређени по кућама, шталама и распремљени за спавање, четници су искакали кроз прозоре, врата и са тавана, потпуно ошамућени и без оружја летели по дворишту не знајући куда ће. На врата куће штаба отворена је јака митраљеска ватра. Свако појављивање на вратима значило је смрт. Неколико их је погинуло на вратима. Искакали су кроз прозоре. У општем метежу четници се некако приберу и изврше пробој према Жутом оглавку; прелазећи преко стрељачког строја једне чете Другог батаљона. Борба је трајала око један сат. Бригада је изгубила једног борца — Влаховића, званог Жућа, из Београда. Издајници су за собом оставили 13 мртвих, 29 заробљених. Заплењено 3 холандска митраљеза „бренгол“, 50 пушака и већа количина муниције, архива, фотографије о клању и др. и известен број одеће, коју четници нису обукли од изненађења. Настављено је гоњење четника, који су панично бежали преко Жутог оглавка и с. Мисаче према с. Стојнику. Овај успех Бригаде у борби са четницима имао је велики морални одјек код бораца и народа овог краја. Ово је био почетак ломљења четничких планова за уништење партизанских јединица у Шумадији. Настало је расипање њихових јединица.

Раније утврђеним планом, Бригада се упутила ка Подунављу у село Друговац. У том кретању водила је мање борбе са четницима у селима Дрлупи и Рогачи. Ухваћена су два четника курира, од којих смо сазнали о снази и распореду четничких снага на територији Подунавља. У селу Дубони Бригада је ухватила везу са Космајским одредом.

Концентрација четничких снага већ је била извршена на подручју Подунавља, па је Космајски одред водио чешће борбе са њима. Задржавши се неко време у с. Дубони, Бригада и Космајски одред запосели су Дубонску греду у циљу сачекивања четничких јединица и вођења борбе. Четници нису наишли, па до борбе није дошло, већ су наишли Немци са тенковима од правца Младеновца и Умчара. Борба није примљена са Немцима, већ су Бригада и Одред извршили марш-маневар према с. Селевцу и с. Азањи. У Селевцу је одржан збор, на којем је изнета политичка ситуација у земљи и свету, као и издајничка улога четника. На овом правцу није било никаквих борби, па је ово време искоришћено за одмор и сређивање јединица.

Шестог јула Бригада и Одред су стигли на територију села Друговац и околних села. Бригада се сместила у самом Друговцу. Четници су пратили наше покрете, предузимајући разна извиђања. Оперативна четничка команда групе корпуса тада је први пут сјединила команду над корпусима. На овој територији концентрисано је око 2 до 3 хиљаде четника, распоређених кружно око села Друговца. Највеће и најбоље јединице су биле распоређене на линији М. Орашје — Дубона. Пошто су извршили потпуно окружење, четничка команда је послала једног селџака са поруком да је партизанима немогуће изаћи из окружења, и да им неће успети да се извуку из Друговца. Размештена по кућама после доручка, Бригада се одмарала. Одмах је наређен збор Бригаде и Космајског одреда. После детаљно размотрене ситуације, штаб Бригаде и Космајског одреда одлучили су, да се напад изврши у раним поподневним часовима.

Бригада је требало да врши напад у правцу најјаче концентрације четника, а Космајски одред добио је задатак да ову концентрацију нападне са нашег десног бока. Ударна чета саобразно томе кренула је према раскрсници В. Орашје — Дубона, са задатком да заузме ту раскрсницу. Бригада у колони један по један следила је чету. На један километар од села, на путу, ударна чета се сударила са четницима. У сусретној борби и уз јаку ватру чета је муњевитом брзином гонила четнике све до раскрснице, где је дочекана јаком ватром са главног положаја. Развила се јака борба и ударници су јуришали неколико пута, али без успеха.

По претходном договору и одлуци, Први батаљон, на челу са командантом Опачићем и замеником команданта бригаде, и командиром ударне чете, нападао је раскрсницу. Други батаљон је остао у резерви, на одређеном месту, и чекао даље наређења команданта бригаде. Истовремено, батаљон је требало да обезбеђује, од евентуалних напада четника са леђа, јединице које су вршиле пробој. У једном моменту четници су покушали да нападну, али су били одбијени. Са резервом су остали Бора Дреновац, комесар бригаде и делегат ОК.

На центру четничке концентрације развила се врло оштра борба. Батаљон и чета извршили су неколико јуриша, али без успеха. Четници, држећи положаје у каналу пута, упорно су се бранили. Расецање четничког положаја на раскрсници морало се извршити по сваку цену и створити услове за пробој. Кренули смо поново на јуриш. Овај јуриш је успео. Батаљон и чета су пробили четнички положај, заузели раскрсницу и бочним дејствима — са четом према Дубони, а баљоном према В. Орашју — разбијали четнички распоред. Настали су противнапади четника, за повраћање положаја, али без успеха. Огорчена одбрана четника и наши непрекидни јуриши претворили су се у борбу прса у прса. У дубоким каналима око пута код В. Орашја, четници су се стабилизovali и даље се није могло.

После вишечасовне борбе Првог батаљона и ударне чете и низа неизвесности, командант бригаде послао је курира Другом батаљону са наредбом да Други батаљон одмах ступи у борбу са југа према четничким положајима. У том моменту четници су јаким снагама, са њиховог десног бока, настојали да изврше обухват јединица Бригаде у борби са стране одакле је требало да наступи Други батаљон и да пресеку везу између Другог батаљона и осталог дела Бригаде. Тада је Прва чета Другог батаљона добила задатак да, користећи удољицу, у трчећем кораку зађе за леђа десном крилу четничких снага и да их јуришем разбије, а Друга чета Другог батаљона према центру концентрације. То су уједно били и одлучујући моменти борбе. Прва чета на челу са командиром, који је узео митраљез у руке, стигла је у прави час на потребно одстојање и, немајући другог решења, на отвореном простору из покрета кренула на јуриш. У муњевитом налету, изненађено силином напада, десно крило четничких снага било је тотално разбијено. Одмах затим отпочели су наизменични јуриши један за другим. Четнички командант Релџа, стојећи на путу, командовао је својим јединицама, храбрећи их да издрже у борби. Бригада врши последњи јуриш, упада у четнички стрелачки строј. Ураганска ватра митраљеца и масовне експлозије бомби претвориле су место борбе у дим и прашину, да се ништа није видело. У том моменту гине четнички командант јуришне бригаде Авалског корпуса Релџа. Када су видели смрт свога команданта, четници су у паници одступали према Умчарима. На путу који је са обе стране заграђен густим багреном, бежали су у руљама. Засути густом ватром наших митраљеца, падали су као снопове. Остатке разбијених четника, са делом снага, гонили смо до Умчара. Напад Космајског одреда са источне стране, услед великог заобилажења, закаснио је и они су стигли тек на завршетку борбе и преузели гоњење четника.

Успех Бригаде у Дудовици, Даросави и Бригаде и Космајског одреда у В. Орашју и Друговцу био је крах четничким плановима о уништењу партизанских јединица у Шумадији и Подунављу, јер су то биле одлучујуће борбе које су разбиле привремену команду шумадијских корпуса, уништивши њихов штаб на челу са командантом Рељом.

Резултат борбе: убијено 86 четника и жандарма, међу њима 8 официра привремене команде. заробљено око 20 мобилисаних сељака, који су пуштени кућама. Заплењено око 50 пушака, неколико бомби и око 5 000 метака. Заробљена је читава четничка архива привремене команде и Авалског четничког корпуса. Бригада је имала 11 мртвих, међу којима и команданта Другог батаљона Душана Опачића, Вељу Јоксимовића, командира чете, Живојина Лазаревића, учитеља Пауновића, полит. комесара ударне чете и др. и 14 рањених, међу којима су Иван Стефановић—Срба, Бора Павловић, Макса Кузмановић и др. У току ноћи 6. и 7. јула Бригада и одред су сахранили погинуле, а рањене :местили у склоништа у селу Друговцу.

m

Седмог јула Бригада је преданила у Друговцу, где је извршена смотра бораца и опреме. Испоставило се да нема муниције. Борци су се изјашњавали да немају, јер су заплећену муницију у Даросави потрошили. Жељни муниције, борци су заплећену муницију из борбе у Орашју крили не показујући је старешинама. Детаљним претресом пронађено је доста муниције, тако да је сваки борац имао 40-50 метака. Охрабрени успехом претходне борбе и са доста муниције, Бригада и Одред су у поподневним часовима извршили покрет преко Велике Крсне—Ковачевац према Младеновцу. У покрету, чишћена су села од четника који су бежали на све стране. Тако су бежали пред нама да нисмо могли да их стигнемо. Пред селом Ковачевцом два митраљесца су, а да би стигли четнике, појахали на коње и дејствујући митраљезима у галопу разгонили их на све стране.

Осмог јула у свануће Бригада и Одред су се изненада појавили код Младеновца. Пролазећи поред самог града и прелазећи пругу и друм код бање Селтерса продужили су кретање ка селу Кораћици, где се налазило седиште команде Младеновачке четничке бригаде. Преплашени изненадним упадом у село, четници су дали слаб отпор и разбежали се на све стране, остављајући своју команду која је већим делом били заробљена. Заробљено је 9 четника официра са пиштољима и нешто муниције. После краћег задржавања партизани су кренули према Космају.

Узнемирене партизанским присуством крај Младеновца и разбијањем четника у Кораћици, убрзо су се према нашим снагама упутиле немачке снаге са жандармима СДС из Младеновца и Сопота. Под заштитом тенкова, Немци су напали Бригаду и Одред на јужним падинама Космаја са правца Кораћице. Поседајући положаје, партизани су прихватили борбу, али дејство тенкова их је присилило на повлачење. Избивши на врх Космаја, команда Бригаде је оставила једну чету у заштитници са намером да под заклоном Космаја, са северне стране, извуче јединице из борбе и продужи кретање према Даросави. Извлачећи се одређеним правцем, долази до сусретне борбе са Немцима и жандармима који су наступали са правца Сопота. Развила се борба где су Немци употребили и дејство тенкова са пута Младеновац—Сопот. Одлучним јуришем, жандарми и Немци су разбијени и Бригада се преко села Рогаче и Раниловића извукла из полуокружења према Мисачи. У овој борби погинуло је 6 непријатељских војника, међу којима и један Немац, а био је и известен број рањених. Наше јединице нису имале губитака.

Откривши наш правац повлачења, Немци су са четницима брзо пребацили своје снаге из Кораћице преко В. Иванче на Прокоп и Жути Оглавак са намером да нам пресеку одступницу ка Даросави. Налазећи се у претходници, Бригада је са једним батаљоном напала Немце и жандарме на Прокопу, где се развила јака борба, али без успеха. Увидевши да фронтална борба са Немцима не доноси користи, Штаб Бригаде је донео одлуку да Први батаљон и Космајски одред, маневром — десним крилом, што пре избије преко раниловићких забрана, разбије четнике на Жутот Оглавку и заузме Жути Оглавак и превој на коси Мисача—Буковик.

Овај маневар је потпуно успео. Брзим покретом и уз муњевити јуриш из шуме, збрисао је четнике са Жутог Оглавка и превоја. Разбијени четници су у паници побегли преко Буковика и Медведњака. У међувремену Немци су преко Стојника са тенковима стигли ка Прокопу, па услед нецелисходности вођења борбе са тенковима, извучен је Други батаљон Бригаде из борбе са Прокопа и борба је престала. У борбу на Прокопу погинуло је 5 бораца из Бригаде. Непријатељски губици нису познати, пошто до њих нисмо дошли. Тако су Бригада и Одред овога пута забележили победу.

Осмог јула био је напоран дан за партизане. Марш претходне ноћи и борбе у Кораћици, Космају, Прокопу и Жутом Оглавку захтевали су краћи одмор наших јединица. После краћег задржавања у Даросави, Бригада у току ноћи одлази за Гараше, где је била 9. и 10. јула до подне. Пошто су се 10. јула увече према Вагану — од Живковаца — појавили четници, Бригада је изашла на Ваган и провела вече у Прогореоцима. У Прогореоцима смо заробили четничког курира који је носио извештај о концентрацији четничких снага на простору Ваган—Крушевица—Трбушница. Услед неспоразума између комесара Бригаде и друга Павла, није била успостављена веза са ОК, како је било договорено. (Биле су две везе: преко дана Обрадовића кућа у Гарашима, а друга код трла у Даросави — Гижине куће).

Ноћу између 10. и 11. јула Бригада је из Прогореоца стигла у Крушевицу. Први батаљон и Космајски одред сместили су се у кућама према Прогореоцима, а Други батаљон према Трбушници. Сутрадан, рано ујутру четници и жандарми кренули су према Крушевици с намером да нас нападну. Међутим, наше обезбеђење је на време приметило непријатељско кретање. Цео батаљон је одмах посео положаје на Крушевичком вису и убрзо је дошло до борбе. После претрпљених губитака четници и жандарми почели су да се повлаче и заузимају положаје на трбушничком гробљу, али су били принуђени да их убрзо напусте. Настављено је гоњење четника и жандарма до Стубичког виси. Жандарми су побегли за Лазаревац, а четници за Дудовицу и Чибутковицу. Друга група четника, која се те ноћи налазила у Прогореоцима, чувши борбу на Крушевичком вису, кренула је да нас нападне са тог правца и ишли су за нама, тако да се Бригада у ствари нашла између две непријатељске групе. Прва група је бежала, а друга је ишла за Бригадом и Одредом не отварајући ватру, чекали су да се четници и жандарми на неком положају стабилизују па да нас онда нападну с леђа. Са Стубичког виси Бригада и Одред су кренули преко Брајковца и избили на Калањевачку косу с намером да се ту одморе. Међутим, према нама се кретала четничка колона Качерске бригаде. У жељи да избегне овај сусрет, јер су борци били јако заморени претходном борбом и напорним маршем, Штаб Бригаде је одлучио да преко речице *Оњегизбије* у Крушевицу рачунајући да на том правцу тренутно нема непријатеља. На жалост, та претпоставка није била тачна. Четници који су се кретали за нама видели су да смо

од Стубичког виса кренули према Брајковцу и Калањевцима и, знајући да се тамо налази четничка Качерска бригада, вратили су се и запосели положаје¹ Крушевици. Када је наишла Бригада, четници су из заседе отворили страховиту ватру. Настала је мала пометња међу борцима, па и покушај повлачења. Оценивши ситуацију, командант бригаде Бора Белошевац скочио је на коња I под кишом куршума, громогласним узвиком, кренуо је бригаду на јуриш. Ситуација је била оваква: са командним саставом на челу, јединице су прешле на јуриш и после краће борбе четници су били разбијени. По разбијању четника на Крушевичком вису продужен је покрет према Вагану. Освојен је и Ваган. ^ овим борбама партизанске снаге, развучене на ширем фронту, раздвојиле су се на два дела. Један део је отишао ка Прогореоцима, а други ка Гарашима. Борба је вођена цео дан. Четници су имали више мртвих и рањених. Партизани су имали 4 мртва и 5—6 рањених.

Увече Бригада и Космајски одред су се прикупили на зборно место у с Даросави. (Из Космајског одреда издвојен је извештај број бораца за попуњавање Бригаде). Извршена је и мала реорганизација Бригаде у командном саставу. За команданта Првог батаљона постављен је Миливоје Јаковљевић, а за команданта Другог батаљона Милорад Прокић. Извршене су и мање промене; командама чете. Из Даросаве Бригада и Космајски одред поново су кренули према Космају. После пријема бораца Бригада се враћа назад, а Космајци остају на свом терену.

У ово време ОК је издао проглас народу под паролом „ни зрна жита окупатору“, па су партизанске јединице имале задатак да пале вршалице, са циљем да не дозволе вршај и евакуацију жита за окупатора.

Четници, као главни организатори и помагачи окупатору у прикупљању жита за Немце, прикупљали су више вршалица на једно место, где се под њиховом стражом обављао вршај. Једна група вршалица је концентрисана у Колубари у селима Чибутковици и Дудовици, чувана од стране четника Иванковић Богољуба званог Чокањ, из Дудовице. Овај четнички командант у Колубари био је добро познат по својим неделима и терору према народу. Овај издајник је организовао вешала у селу Дудовици на принципу чекрка, која је употребљавао приликом саслушавања симпатизера партизана.

У вези са општом акцијом за спречавање извоза жита ОК је донео одлуку да се изврши напад на четничку стражу у селу Чибутковици и попале концентрисане вршалице, и једновремено да се ликвидира злогласно гнездо Чокањ у томе месту. Примајући задатак од ОК, Бригада и Бригада и Космајски одред извршили су ноћу покрет и по ноћи стигли у село Брајковац. У овом месту прикупљене су јединице и направљен план за напад.

По плану је предвиђено потпуно опкољавање и хватање свих четника на челу са Чокањем. Космајски одред је обишао Дудовицу и Чибутковицу и ра

споредио се за напад од правца Лајковца, а Бригада је наступала од правца Брајковца и делом снага од правца Лазаревца. У одређено време напад је отпочео. Изненадним и муњевитим нападом четничке јединице су брзо разбијене. Први батаљон Бригаде, ликвидирајући стражара пред стражаром, заробио је читаву стражу, а затим запалио све вршалице. Остале јединице су гониле и хватале распршене четнике. Четници су бежали према Лајковцу и тамо, насрћујући на Космајски одред, били убијени или живи хватани. У борби је убијено око 10—15 четника, заробљено око 20 мобилисаних четника, који су пуштани кућама, запаљено 20 пушака, 1 пушкомитраљез и извесна количина муниције, као и нешто опреме и хране. Запаљене су 4 вршалице и једна количина жита у сноповима. Овршено жито однели су власници. Чокањ се сакрио у бунар па није ухваћен.

Истуривши обезбеђење према Љигу, Бригада и Одред су се прикупили ради доручка. У току доручка наше обезбеђење отпочело је борбу са љотићевцима, који су нападали од правца Љига. Јединице су одмах извршиле покрет путем према Лазаревцу, оставивши јаку заштитницу према љотићевцима. Претходница Бригаде, избијајући на Чибутковачки вис, наишла је на поседнуте положаје жандарма и отпочела је борбу са њима. Делом снага извршен је напад на њихове положаје, збачени су са положаја и повлачили се ка Лазаревцу. Међутим, јачи притисак од Љига није дозволио гоњење жандарма, па је одлучено да се повлачење изврши преко Крушевичког висица према Вагану. Осетивши наше повлачење, жандарми су се прикупили и поново прешли у напад. Наше јединице су прихватиле ту борбу и постепено се повлачиле према Вагану. Борба је вођена скоро читав дан, и негде око 17 часова примећени су четници на Вагану. Бригада је и даље водила борбу са жандармима, а Космајски одред је окренуо фронт, извршио напад на Ваган, разбио четнике и на тај начин обезбедио пролаз свих јединица преко Вагана за Букуљу.

У овој борби жандарми су имали 3 мртва и неколико рањених. Наше јединице нису имале губитака, сем једног лакше рањеног друга.

У међувремену, између 11. и 23. јула, Бригада се кретала на терену Шумадије и Космаја и ту је дошло до случајног бацања муниције из авиона са упутствима на пољском језику. После примања муниције Космајски одред поново се креће заједно са Бригадом 2—3 дана.

У ово време је издат проглас ОК. Бригада пали вршалице у Дудовици, Чибутковици итд. јер су четничке снаге од 11. јула биле разбијене и требало је да прође извесно време да се сконцентришу.

Двадесет трећег јула у с. Бањи демонтиране су вршалице. Нападнут је четник Шљава и четници су разбијени. Борба је трајала кратко.

Двадесет четвртог јула Бригада је ишла у село Липовац ради чишћења терена.

Убијен је један жандарм који је радио на Бањици као чувар.

Одатде, чистећи терен уз пут, Бригада је кренула према Космају. У Влашкој је 31. јула такође чистила терен. Убијена су 4 четника и запаљене вршалице. Првог августа такође у Корађици запаљене су вршалице и убијено 9 четника.

После ових операција у Космају, Космајски НОП одред се поново креће са Бригадом.

Почетком августа четници су поново почели да врше озбиљну концентрацију својих снага. Већа група Качерске и Колубарске четничке бригаде налазила се у Венчанима. По плану (ОК Крагујевац, Аранђеловац), удружене снаге Бригаде и Космајског одреда требало је у почетку да разбију ову концентрацију. У току ноћи (почетком августа) Бригада и Космајски одред напали су ове снаге и после дуже борбе, од 2 до 3 часа, четничке јединице су разбијене, погинуло је око 30 четника. Бригада је имала једног рањеног (Миливоје Станичић—Сеља) и једно погинулог борца.

После борбе у Венчанима, Космајци су отишли за Космај, а Бригада је на терену Шумадије изводила мање акције.

ДОЛАЗАК СРЕМСКОГ БАТАЉОНА У ШУМАДИЈУ

Почетком априла 1944. године у Срему је формиран Посавско-тамнавски одред. Већи део бораца овог одреда био је из Београда, који су се пребацили у Срем.

Штаб одреда су сачињавали: Раде Кушић, командант, Блажо Радуновић, комесар. У штабу су били и заменици команданта и комесара одреда.

Одред је имао два батаљона. У штабу Првог батаљона били су: Раденко Поповић, командант и Бранко Обрадовић, комесар. У Другом батаљону командант је био Воја Николић.

Први батаљон је пришао преко Саве у Србију код Умке ноћу између 24. и 25. августа 1944. године.

Исте ноћи требало је преко Саве да се пребаци и Други батаљон, али је, после преласка Првог батаљона, појачан број непријатељских снага на десној обали Саве па је батаљон морао да се врати у Банат. Касније, у септембру, прешао је преко Дунава код Панчева и спојио се са Космајским НОП одредом.

Први батаљон је у пратњи једне чете Космајског одреда уз борбе са четницима Д. Михаиловића стигао у Стојник (београдски) где је заказан долазак Друге шумадијске бригаде. Бригада и Први батаљон „Сремаца“), како су их звали Шумадинци, после краћег одмора кренули су у правцу Даросаве, у Шумадију, где су стигли 29. августа увече.

Сремски батаљон постао је Четврти батаљон бригаде, јер је пре њиховог доласка од Ударне чете формиран Трећи батаљон. Командир Првог батаљона био је Миливоје Јаковљевић, командант Другог Милорад Прокић—Миле, командант Трећег Бранко Ковачевић—Жика Морнар¹⁾ а командант Четвртог (раније Први) Раденко Поповић. Аутоматско оружје, муниција и остало распоређено је у све јединице бригаде.

Сутрадан, 30. августа, у Даросави дошло је до измена у руководећем кадру Бригаде.

За комесара Бригаде постављен је Јово Роган, а дотадашњи комесар Славко Зечевић отишао је на политички рад. За начелника штаба постављен је Илија Јовановић—Лала.

1) Били су то углавном борци из Београда.

По доласку Сремаца Бригада је имала око 550 бораца, релативно добро наоружаних.

Командант је и даље Живомир Белошевац, а заменик команданта Ради-воје Ћусловић.

Снаге и наоружање наше бригаде привукли су пажњу четника који су се прикупљали и организовали напад. Рачунајући на снагу раније бригаде, они су припремали напад са снагама Колубарске бригаде Васиљевића. Откривши наступање четника од правца Пркосаве и Даросаве, Бригада је са два батаљона запосела рудовачке забране, Дрењак и још мање косе, а са Сремско-посавским батаљоном косе према Венчанима. Добро замаскирани, батаљони су чекали четнике да им приђу што ближе. Развијени у стрељачки строј и уз галаму, четници су наступали према нашим положајима.

Пустивши их на 50 метара испред положаја, батаљони су отворили ураганску ватру, наносећи четницима губитке. Ценећи јачину наше ватре која им је наносила губитке, где су падали мртви и рањени, четници су почели да се колебају, а касније је почело одступање без икаквог реда и бежање према Крушевичком вису. У том моменту у Венчане је стигла Младеновачка четничка бригада, која је са својим деловима ступила у борбу са Сремско-посавским батаљоном. Уочивши пораз Колубарске бригаде, она је прекинула борбу и повукла се назад према Сибници.

У овој борби потпуно је разбијена Колубарска бригада, а Младеновачка натерана на повлачење. Четници су имали око 30 мртвих и рањених, а бригада је имала једног мртвог, командира чете — друга Драгу из Водња и 7 рањених, међу којима је један члан ОК (Жика Несторовић). Заплењено нешто пушака и муниције. Ова борба била је последња борба на подручју Даросаве.

Шеснаестог августа увече, комплетирана Бригада се упутила у Подунавље у циљу прихватања наоружања, које је савезници требало да баце из ваздуха. Међутим, до тога није дошло јер авиони нису дошли. Место за спуштање материјала било је предвиђено у рејону Варовница села Влашка. По преласку пруге и пута између Ћуринаца и Влашке, Бригада је ноћу ушла у село Влашку не знајући да се ту налазе четници. Распоређени по кућама, четници су приметили наш долазак и запосели су косе око села. Улазећи кроз средину села долином, Бригада је застала ради одмора истуривши обезбеђење. У свануће, четници су припуцали са косе Варовница. Бригада је одмах кренула према чет-

1) Света Андрић, дотадашњи командант, одређен на политички рад.

ничким положајима и развијена за борбу напала четнике, који су после краће борбе напустили Варовницу и повукли се према В. Крсни и Младеновцу. Губитака у овој борби није било.

На раскрсници пута Сеона—Мали Пожаревац Бригада је ухватила везу са Космајским одредом. Направљен је план обезбеђења полигона. Припремљена је слама за паљење, која је била предвиђена као знак за авионе. Чекали смо целу ноћ, али авиона није било. У зору Космајски одред се упутио према Друговцу, а Бригада за Мали Пожаревац.

У Малом Пожаревцу Бригада је примала извештај број бораца из Београда, међу којима је било провокатора и агената. Овом покрету Бригаде присуствовао је и друг Душан Петровић—Павле па се нашао са нама приликом пријема бораца из Београда. Саслушавајући пристигле борце, а у присуству заменика команданта Бригаде Ћусловића и начелника штаба Илије Јовановића—Лале, друг Павле је наишао на агента, по професији боксера Торбицу. После саслушања Павле га отпушта да иде, а истовремено даје знак заменику команданта за ликвидацију. Одлазећи од друга Павла, агент је променио боју лица и покушао да бежи. Ћусловић пратећи његов покрет брзо је извадио пиштољ и стрељао га.

По пријему бораца, Бригада се упутила према селу Друговцу, где се састала са Космајским одредом, у једном забрану крај села. На томе месту одржан је састанак штабова Бригаде и Одред и са неким руководиоцима са младеновачког терена. Расправљано је о политичкој ситуацији и даљим задацима јединица, па су донети и закључци о даљим дејствима. Руководиоци овим састанком, друг Павле је посебно подвукао важност обуке бораца, с обзиром да стални прилив нових бораца то захтева. После састанка направљен је план обуке, који је касније извођен са борцима у свако слободно време.

Крећући се, у Подунављу Бригада је остала око 3 до 4 дана.

По повратку из Друговца, негде око 20. августа, Бригада је прешла комуникацију између села Влашко Поље и Ћуринаца. Прелазећи пругу око 17 часова, колону је пресекао један теретни воз. Обезбеђење воза посматрало је колону, па вероватно мислећи да су четници, није отварао ватру. Продужила је кретање према Сопоту. Жандарми из Сопота и нешто четника приметили су наш покрет, па су запосели положаје на коси од Сопота до Ропочева. Бригада је извршила напад на њихове положаје, брзо их растерала, а обухватом десним крилом са једном четом ушла у Сопот. Увече Бригада се пребацила у село Бабе, где је остала све до следеће вечери.

У ноћи 21-22. Бригада се пребацила на Прокоп.

До 5. септембра Бригада је водила мање окршаје у околини Аранђеловца, разбијајући мање четничке јединице које су биле у расипању. У то време отпочео је прилив бораца у Бригаду, тако да је она стално јачала и све више учвршћивала своје редове.

Петог септембра Бригада је извршила упад у Аранђеловац. Снаге посаде у Аранђеловцу састојале су се од једне чете жандарма и јуришне четничке бригаде. Распоред снага посаде је био такав да су четници били у хотелу „Шумадија“, а жандарми су били смештени у јужном делу града у бившој жанд. станици. Упад је извршен из правца Пресеке од железничке станице. Брзим продором од станице ка центру, Бригада је пресекла везу између четника и жандарма. Четници су изашли из „Шумадије“ и посели положаје према Орашцу и према центру града, а жандарми су се забарикадирали у својој станици. По пресецању непријатељских снага један батаљон је оријентисан према четницима, а Сремски батаљон је нападао на жандарме у станици. Са четницима није било веће борбе, већ само припуцавање, док је борба са жандармима трајала око 1,5 час, али без успеха. Добро утврђена и упорно брањена од жандарма, жандармеријска станица није могла бити овладана снагама батаљона. У том нападу погинула је једна другарица из Сремског батаљона, звана Сека, па се одустало од даљег напада. Бригада се плански и под заштитом повукла на Пресеку када су четници и жандарми пратили ватром Бригаду. По извлачењу, Бригада се, остављајући обезбеђење на Пресеци, разместила за одмор у селу Орашцу.

Стални прилив нових бораца захтевао је њихово наоружавање, а Бригада није имала резервног оружја, па се поставило питање како их наоружати. У логор у Орашцу стигла је група из Београда од око 100 бораца. Да би их наоружали, одлучено је да се направи заседа на интернационалном друму код села Белосаваца, сачекају Немци и четници, који су тада стално пролазили, а у циљу обезбеђења друма ради извлачења немачких снага са југа.

Бригада је ноћу 6-7. септембра кренула из Орашца преко Копљара за Белосавце. На путу између Копљара и Белосаваца у једној шуми остао је један батаљон са наоружаним борцима, а два батаљона су дошла у рејон Белосаваца. Постављена је заседа на широј линији. Батаљони су распоређени по каналу поред друма. Заседа је чекала Немце и Бугаре око два сата. Они нису наишли. Пре постављања заседе прошла је једна група бугарске коњице. Због дугог чекања борци су изгубили стрпљење па је било и предлога да се заседа напусти. У том моменту од правца Младеновца чуо се топот коњских копита, па смо закључили да може бити бугарска коњица. Издато је наређење за тајност и тишину. Неки минут касније чула се песма четника, настала је радост јер ту банду треба уништити. Космајска четничка бригада после извршене мобилизације била је упућена према нашим снагама, које су наступале из Јужне Србије према Шумадији. Четничка колона постројена у двојне редове приближавала се заседи. У међувремену издата су нека упутства заседи, постављени митралези на крилима. Знак за отварање ватре био је хитац из пиштоља команданта бригаде. Четничка колона се кретала кроз заседу и када је њихово чело избило на врх заседе према Тополи, дат је знак. Отворена је ураганска ватра.

Захваћени у густом строју, четници су падали као снопље. Изненађени, бежали су на све стране, тако да је један део налетео на заседу која их је живе хватала. Бежећи, бацали су оружје. На друму црнели су се лешеве мртвих и рањени. Погинуло је 100 четника, заробљено 93, од којих је била већина мобилисаних, који су одмах пуштени кућама. Главни четници и колаши су пострелани. Заплењено је 100 пушака, 12 пушкомитраљеза, два тешка митраљеза и велике количине муниције и остале опреме. Заплењеним наоружањем наоружани су нови борци. Дејством заседе коначно је разбијена четничка Космајска бригада, која се више никада није опоравила, а и спречен њен долазак према нашим главним снагама. Бригада се прикупила и упутила у село Копљаре на доручак. У Копљарима, расформирањем ударне чете и попуном новим борцима, формиран је четврти батаљон Бригаде. За команданта батаљона постављен је Света Андрић, за комесара Александар-Аца Лупшић. Постављени су и нови командири и комесари чета. За време боравка у Копљарима Бригада је поставила обезбеђење на Пресеку према Аранђеловцу. Присуство Бригаде у близини Аранђеловца није годило четницима и жандарима, па су одлучили да изврше напад на Пресеку и отерају Бригаду са терена Аранђеловца.

Извештена од обезбеђења о непријатељској кретању према Пресеци, Бригада је са два батаљона запосела положаје на Пресеци и сачекала нападаче. Пустивши их близу, батаљони су отворили ватру. Четници и жандарми су јуришали неколико пута трпећи губитке, али без икаквог успеха. Сачекан је још један њихов јуриш, који је убрзо одбијен. Батаљони су прешли у противнапад, па су четници и жандарми натерани у бекство и терани од Аранђеловца. Један борац — руски поручник инжењер, митраљезом је са падине тукао непријатеља који се повлачио. Неко од непријатеља га је смртно погодио и он је јуначки пао на своме митраљезу (звали смо га Коља). Нападач је имао неколико мртвих и више рањених, чији број није утврђен. Ми смо имали једног мртвог и два лакше рањена. После ове борбе Бригада се сместила у шуму између Копљара и Бање ради одмора. Тада је Бригада имала четири батаљона са око 700 бораца.

У то време стигла је веза од Главног штаба за Србију коју је успоставила другарица Оливера-Лела Сучић. У вези са овом везом, ОК је наложио Бригаде да крене за Рудник у циљу хватања везе са 21. српском дивизијом која наступа према Шумадији. Бригада је кренула према Руднику. У овом покрету она је разгонила четнике по селима куда је прошла, тако да су четници бежали не прихватајући борбу. Извршен је упад у Шаторњу и Јарменовце без икакве борбе. Из Јарменоваца Бригада се упутила на планину Рудник, одакле је слала везу у варошицу Рудник. Ту је ухваћена веза са обавештајном групом Друге пролетерске бригаде, одмах по ослобођењу Г. Милановца. Касније је ухваћена веза са бригадама 21. дивизије уз садејство Друге шумадијске бригаде.

У наступању, Друга шумадњска бригада се кретала у претходници на правцу Јарменовци-Трешњевица-Букуље. Осетивши наступање наших снага ка главном друму, Немци су ради обезбеђења истурали своја обезбеђења па је једно такво обезбеђење са тенковима избило на јужне падине Букуље. Избијајући на Букуљу, Бригада је примила борбу са Немцима у рејону гробља у Горњој Трешњевици. Борба је била жестока. Немци су тукли артиљеријом и минобацачима наше положаје у гробљу, тако да нисмо могли даље наступати. У то време од правца села Јеловика појавила се једна колона, па смо према њој упутили једну чету ради испитивања чије су снаге. Хватањем везе установљено је да је то Прва крајишка бригада Пете дивизије. По њиховом стицању и у садејству са њима, Бригада је кренула у напад и после краће борбе Немци су разбијени, а потом преко села Врбице обе бригаде су кренуле у напад на Аранђеловац.

У борби под Букуљом Немци су имали велике губитке у људству, а уништена су и два тенка у којима је изгорела посада.

За напад на Аранђеловац Пета дивизија је имала припремљен план. По том плану, Прва крајишка бригада нападала је директно на Аранђеловац. У тај напад Друга шумадијска бригада укључена је са Првом крајишком. Други батаљон Бригаде запосео је положаје са источне стране Букуље изнад извора киселе воде, са задатком спречавања и хватања четника који се извлаче из Аранђеловца и хотела „Шумадија“. Са једним батаљоном извршено је обезбеђење од правца Бање, а остале јединице Бригаде нападе су са правца југа на сам Аранђеловац. У брзом налету и по дану обе бригаде, одлучним наступом и јуришем, брзо су овладале Аранђеловцем, али су четници давали жесток отпор из хотела „Шумадија“. На хотел „Шумадију“ су нападале Прва крајишка бригада и једна чета са терена, док је Бригада водила борбу са мањим групама по граду и хватала све сараднике окупатора. Један мањи део Бригаде учествовао је у спасавању и извлачењу затворених наших симпатизера, талаца. По њиховом извлачењу Прва крајишка бригада је експлозивом минирала хотел, после чега су се четници предали. Тако је ослобођен овај град у коме је потпуно уништена јуришна четничка бригада Љумовића и још неке четничке јединице. По ослобођењу града, Пета дивизија продужила је наступање ка Младеновцу, а Друга шумадијска бригада је остала у Аранђеловцу ради организовања власти и попуне Бригаде.

Одмах је приступио велики број нових бораца у Бригаду, који је наоружан запленим оружјем у Аранђеловцу, тако да је Бригада бројала око 2000 људи. Неколико дана касније стигло је наређење из Првог корпуса НОВЈ да се Друга шумадијска и Космајска бригада упуте у Љиг, ради формирања шумадијске дивизије. Бригада је добила назив 21. српска бригада, са 6 формираних батаљона, штабом и приштапским јединицама. Како није дошло до формирања шумадијске дивизије, Бригада је ушла у састав Украјишке дивизије и касније учествовала у нападу на Београд.

НАСТАВАК ТЕРОРА У ШУМАДИЈИ

У току 1943, а нарочито у јесен 1943. и у зиму 1943-44. године, окупатор и његове слуге настојали су да униште партизанае, да униште све организације НОБ у округу и застраше народ да не помаже НОБ.

Крајем 1943. године и почетком 1944. четници Д. Михаиловића били су основни фактор за окупљање свих издајничких и контрареволуционарних снага у Србији, а и шире.

И Немци и њихови савезници Дража Михаиловић, Милан Недић и остали придавали су велики значај Србији.

Ангажовањем великих снага да угуше устанак, у јесен 1941. године у Србији и Шумадији, Немци су показали да Србију сматрају важним фактором војнополитичке ситуације не само у Југославији, већ и на Балкану.

Значај Србије за Немце још више је порастао у лето 1944. године, када је наступање савезника у Европи наговештавало блиску борбу за ослобођење Балкана и евентуално искрцавања савезничке војске.

Зато су Немци и њихове слуге настојали да у зиму 1943-44. године у првом реду униште партизанске јединице у Шумадији. У томе су се нарочито истицали четници Драже Михаиловића. У том циљу прилагођавали су и своју организацију.

По наређењу Николе Калабића, 1. септембра 1943. године, формиран је Коњички дивизион који је био у саставу Корпуса Горске гарде. У дивизиону је било 320 људи.

Већ сутрадан, 2 септембра, за ликвидацију наших људи наређено је стварање четничких преких судова при свакој бригади и корпусима.

Четничке позадинске организације биле су такође ангазоване у борби против НОБ. Половином септембра Калабић је установио да у орашачком срезу нема никакве четничке организације, да нема сеоских стража итд., па је наредио да се у овим срезovima одмах створи ова организација.

Наредбом бр. 8 до 12. септембра наређено је да се формирају сталне четничке посаде у селима. Тако је овом наредбом наређено а се организују посаде од 50 људи у Марковцу, Стојнику, Г. Трешњевици итд.

Ове посаде су биле оружана помоћ командантима бригаде и њиховим органима.

Са циљем да нанесе ударац Првом батаљону НОВ Србије и Првом шумадијском НОП одреду, Калабић је 24. септембра концентрисао цео корпус Горске гарде и блокирао територију од Г. Трешњевице преко Венчаца и Букуље, Даросаве, Мисаче, В. Иванче, Марковца итд.

Међутим, Калабићев корпус Горске гарде није имао никаквог успеха.

У другој пооловини октобра 1943. г., по наређењу Врховне команде Д. Михаиловића, формиране су две летеће јуришне четничке бригаде. За команданта Прве постављен је Милутин Филиповић, пешадијски п. поручник. Бригада је оперисала на подручју Калабићеве територије у Шумадији.

Срез орашачки нарочито је био тврн у оку Калабићу. У писму Павлу Ђуричеку, команданту четничког батаљона, Калабић је 17. фебруара 1943. г., наредио да формира једно летеће одељење које би оперисало у срезу орашачком.

„Од људства свог батаљона формирајте одмах једно летеће одељење од најмање 30 људи. Ово одељење извршаваће све задатке, које ћу вам доделити, а не сме се удаљавати са реона батаљона, а нарочито да ради на срезу орашачком”.

У зиму 1943-44. г. Врховна команда је наредила општу акцију „чишћења терена од комуниста. С тим у вези Дража је послао наређење свим четничким јединицама:”)

„Због наређења опште акције чишћења терена од комуниста треба имати у виду да они беже из једног краја у други. Треба их и даље свуда уништавати. Необично је важно да се обавештавају суседи о сваком њиховом покрету. Уколико их будемо више гонили у тешкоће, више ће се распарчавати и пребацивати из једног краја у други.”

Врховна четничка команда полагала је велике наде у јуришне бригаде за борбу против партизанских снага. С тим у вези Дража је у депеши од 2. децембра 1943. године наређивао:

„Поново скрећем пажњу да ће борба против комуниста бити само онда ефикасна ако се летеће бригаде остваре, попуњене само сталним људством, а не мобилисаним. Летеће бригаде овако формиране служиће за територију целог Корпуса, а по потреби оне ће се груписати у **јуришне корпусе** за специјалне задатке. Немам довољно речи да подвучем важност летећих бригада овако формираних. Летеће бригаде носе назив свога корпуса означавајући их бројевима почев од један”.

(Чича)

1) Чича, телеграм од 15. XII 1943. г.

Четници су се посебно окомили на сараднике НОБ по селима, а и по градовима. Прављени су спискови људи које треба поклати или пробити. У прављењу ових спискова учествовали су команданти места, равногорски одбори и други четнички сарадници. Црне тројке су клале или убијале људе са ових спискова. Тешко је навести имена свих људи који су страдали од четничке каме, јер за то треба доста простора. Навешћемо само нека имена.

Ноћу између 7. и 8. марта 1944. године у селу Светлићу, срез крагујевачки, дошло је до краћег пушкарања између партизанске тројке и четника. Партизани су пуцали из куће и дворишта Чедомира Ћорђевића. Погинуо је један четник. Због тога су убили Чедомира, његову жену, сестру и сина Драгомана.

16. марта 1943. године потерно одељење Качерског одреда СДС, под командом поручника Лалића, у селу Јеловику, срез орашачки, ухватио је Драгољуба — Дачу Симовића, члана среског партијског руководства за срез орашачки. Он је хтео сам да ликвидира Властимира Павловића, који је издао Миру Симић, члана рејонског комитета СКОЈ-а, а ли га је Властимир тешко рањено секиром и предао СДС.

Ноћу између 29. и 30. јуна 1943. године, у селу Шуме, срез опленачки, четници су заклали Живана Обрадовића код његове куће. Живан је радио за НОБ.

Двадесет деветог јула 1943. године четници су похватили и на зверски начин убили Дишић Јована-Ћопу, Живковић Велимира-Цигу и браћу Властимира и Животу зв. Жиле, чланове Првог НОО из Трбушнице.

Ноћу између 13. и 14. новембра 1943. године четници ДМ у споразуму се к-том СДС упали су у Лазаревац, похватили и поклали браћу Миодрага и Животу Миловановић, адвоката и адвокат. приправника, Аксентија Бајагића, сл. среског суда и Славка Цветковића, апотекара, активне сараднике НОП-а.

Осмог децембра 1943. године у селу Трбушници четници су јавно на збору стрелпи Митра, Костадина и Милована Прокића, Милутина Илића и СЕетолика-Цвеју Пантелића, чланове Другог НОО.

Поред наведених, од четничког ножа страдали су: Љубинка Мићовић, Живота и Драгомир Станишић, Тихомир Живковић, Матеја Павловић, Драгомир Глишић, Добринка Ковчић и Богољуб Андрић, сви из Брајковца, Јеврем Матијашевић и његов син Ћорђе, Витомир и Драгољуб Матијашевић, Станислав Димитријевић, Здравко Пантелић, Драгољуб Михаиловић, сви из

Барзиловице, Милан Младеновић и његова кћи Персида, Милорад Весић и Тихомир Крчмаревић, из Дудовице, Момчило Павловић из Стубице, Милица Анђелковић, Димитрије Живковић, Видоје Павловић и Владимир Јеремић из Дреиа, Сретен Вићентијевић из Бурова, Велимир Миловановић и Борисав Арсенијевић из Медошевца, Велисав и Божидар Томић из Цветковца, Миленко Симић, Иван Спасић, Милован Стојановић, Радојица Лазаревић и Милорад Стевановић из Рудоваца, Миливоје Радојичић, из Пркосаве, Милован Миловановић из Стрмова, Драгослав Ђорђевић, Драга Димитријевић и Миљана Милутиновић из Барошевца.

У овим систематским злочинима страдали су и најактивнији људи предвиђени за чланове СНО Миодраг Миловановић, адвокат из Лазаревца, Видоје Павловић, радник из Дрена и Митар Прокић, сељак из Трбушнице.

Вешање људи у Аранђеловиу

Вешање људи у Аранђеловцу 26.XI 1943. године

Поред клања и убијања сарадника НОБ од стране четника, окупатор је са својим сарадницима стрелчао и вешао по градовима Шумадије.

Тако је 26. новембра 1943. године у Аранђеловцу на вашаришту обешен 21 човек из Аранђеловца, Тополе и околине. Тако су обешени Драгутин Радојевић, столар из Врбице, Милутин Вељовић, кафеџија из Аранђеловца (јер му је син био у партизанима), Војислав Милић, земљорадник из Врбице, Коста Средојевић, опанчар из Аранђеловца, Миленко Савић, абацијски радник из Аранђеловца (јер му је син био у партизанима), Живомир Јовичић, земљорадник из села Бање, Тихомир Јоксимовић из Белановице, Драгоје Гавриловић, земљорадник из Даросаве, Марко Пантелић, земљорадник из Даросаве, Живомир Пантелић, земљорадник из Даросаве, Љубомир Грујић из Аранђеловца, Милорад-Мицко Вићентијевић, земљорадник из Жабара, Богдан Младеновић, земљорадник из Жабара, Богомир Радојичић, земљорадник из Даросаве, Марисав Пантић, земљорадник из Горовича, Витомир Костић, земљорадник из Горовича, Александар Марковић, земљорадник из Жабара.

Велико клање људи у селу Копљарима

Четнички кољаше, 26. децембра 1943. године, заклали су 22 лица у селу Копљарима. Овај злочин извршили су четници под командом Радојка Милосављевића, а уз пуну помоћ четничких сарадника из села.

Тог дана заклали су:

Милутина Илића, деловођу општине, чија су два сина била у партизанима, а остали чланови породице радили за НОБ; Тихомира Павловића, земљорадника, који је са својом породицом активно радио за НОБ;

Поред ових, четнички злотвори заклали су 19 Рома, међу којима је било деце, жена и стараца. Њихове куће и помоћне зграде запаљене су и до темеља изгореле. На месту где су ови људи живели није остало ништа.

Заклани су: Цвета Матић, Златија Симић, Милица Симић, Радмила Симић, Драгутин Ђурић, Бранко Савић, Бранка Ђуричић, Радмила Савић, Милован Јовановић, Божидар Ђуричић, Стева Симић, Анкица Јовановић, Васт Симић, Влајко Симић, Љубодраг Јовановић, Јован-Јоца Симић, Алекса Симић, Милован Симић и Љубомир Симић.

Клање свих ових људи извршено је у селу Марковцу.

Поред клања од стране четника, љотићеваца и недићевци су почели да вешају родољубе и сараднике НОБ, као њихови господари Немци. Тако су обесили у Венчанама Проку Петровића, земљорадника из Венчана; 10. април 1943. године обесили су, опет у Венчанима, Михаила Петровића, земљорадника из Венчана.

Михаило Росић, земљорадник, обешен је 18. априла 1943. године код своје куће у Вукосавцима.

Ноћу између 17. и 18. децембра 1943. године четници Д. Михаиловића убили су у селу Крћевцу, срез опленачки, Милију, Михаила и Јована Благојевића и ћерку Драгутинову, Раду и Драгишу Ивановића.

У ноћи 23. децембра 1943. године у селу Врбици код Аранђеловца четници су убили Николу Радовића, Радојку Радовић, Перишу Ћировића и Милована Ћосовића.

Крајем децембра 1943. године четници су заклали или убили 5 људи у околини Рудника. Тако су убијени Адам Никић, землљрадник из Рудника, Богомир Петровић, кафеџија из Јарменоваца, Живомир Ранковић, земљорадник из Војковаца, Радојица Ристић, земљорадник из Манојловаца, Младен Стефановић из Манојловаца, благајник поште у Тополи.

Поред овога, у Манојловцима четници су батинали 4 мушкарца и 5 жена. Ударили су им од 15 до 50 батина.

Ноћу између 31. децембра 1943. године и 1. јануара 1944. године четници су из својих кућа у Тополи извели Десанку Јокић, учитељицу, Радојка Васиљевића, мајку Десанке Јокић, Ангелину Николић, фризерку и Младена Стефановића, чиновника Среског суда из Тополе, и на путу Топола — Аранђеловац их поклали. Мало касније друга група четника довела је још једну целу породицу на клање. Били су то Драгиша Алексијевић и жена му Емилија (Милка), син Милинко и кћер Милена. И они су поклани на путу Топола—Аранђеловац.

Четнички команданти измишљали су разне гадости да би малтретирали народ.

У извештају секретара Среског партијског руководства за союз качерски ОК Крагујевац, између осталог, стајало је:⁰

„...Скоро је овуда (у срезу Качерском) ишао п. пуковник Палошевић и држао зборове. Он говори да је овде партизана мало, да су четничке снаге у Црној Гори јаке, да ће нас „шаку комуниста, за час истребити“, а кад је у Трудељу чуо да су наши у близини, питао је куда може најбрже да дође у Угриновце и прекинуо збор. Говори како ће поклати све који нас чувају и хране. Народ не сме да пије. Ко се први пут опије кажњава се са 50 кила жита или 15000 динара, други пут — овца и батине, трећи пут — клање.

Четници су наредили да нико не сме да игра, да свира, да пева, да се носи лепо, да носи црвено. Девојке не смеју да носе циц, већ само тежину и то необојену. Само вуна и тежина има да се носи, па чак и тежињаве мараме“.

На основу наређења команданта Рудничког четничког корпуса, команда среза колубарског издала је свим равногорским одборима:²⁾

1) Архив Србије, ОК Ар. 237.

2) Архив Србије, ЦК СКС, бр. 9763.

СПЕЦИЈАЛНУ НАРЕДБУ

1. Сви грађани села Крушевице, Рудоваца, Трбушнице, Бистрице и Дудовице¹⁾ у случају доласка комунистичких наоружаних група, чим их осете дужни су са својом фамилијом одмах напустити своје домове и побећи у суседна села, а комунисти нека уђу у празне куће. Сва она лица која се буду затекла у селу после упада комуниста у село, а не напусте своје домове, сматраће се као њихови симпатизери, саучесници, сарадници и јатаци и као такви биће одмах уништени, заједно са целом својом фамилијом и покретном имовином.

2. Сви остали грађани суседних села у која би избегли грађани дошли, дужни су одмах на све стране упутити курире ради обавештења оружаних одреда, поред већ постојеће обавезе самих мештана где су већ комунисти дошли.

3. Одбор ће одмах по пријему ове наредбе сазвати ванредни збор свих грађана свог села и на истом предњу наредбу јавно саопштити.

Одбори из села тач. 1. ове Наредбе, поред јавног саопштења, доставиће на потпис свим грађанима, односно сваком старешини куће и по извршеном саопштењу ове наредбе, са потписом својих грађана, вратити потписано неизоставно...

Одбори осталих села вратиће ову наредбу са извештајем да су ову Наредбу саопштили јавно...

Најхитније пре свега!
Командант Среза Лазаревачког.

Осмог децембра 1943. године у селу Трбушници четници су убили Митра, Костадина и Милована Прокића, Милутина Илића и Светолика Пантелића, а одвели Светислава Радојичића.

Ноћу између 10. и 11. децембра 1943. године у селу Шопију заклан је Миодраг Павловић, келнер из Лазаревца.

1) Наша врло активна села.

Погибија партијских кадрова

Заједно са народом гинули су и партијски кадрови — чланови среских, партијских и скојевских комитета, чланови окружног комитета КПЈ и оркужног комитета СКОЈ-а.

Почетком децембра 1943. године, на тзв. крагујевачком терену, у току само једног дана погинула су два секретара среског партијског руководства — за срез лепенички и крагујевачки — и три члана среског партијског руководства.

Петог децембра 1943. године у селу Вучићу, у кући Чеде Голубовића хтели су да преноће и предане Драган Маузер—Слободан, секретар среског руководства за срез лепенички, Бора Обрадовић, Илија Вељковић и Загорка — Рада Богдановић, чланови овог партијског руководства. Кад су ови поспали, Софија, жена домаћинова, пријавила их је непријатељу.

Недићевци и љотићевци опколили су кућу. Дошло је до неравноправне борбе. Погинула су два партизана, а успели су да се из опкол>ене куће пробију Маузер, Бора и Рада. Приликом пробијања Бора је био тешко рањен. Да не би пао жив у руке непријатељу, припремио је бомбу и активирао је кад су се приближила три љотићевца. Бора је на месту остао мртав, док су три љотићевца тешко рањена.

Маузер, Илија и Рада успели су да се пробију из обруча и преко Сипића дођу у село Црни Као. У селу су се склонили у кућу Данила Николића, али је и овде дошло до издаје. У кући је био Милизар Милојковић, из села Жировнице, зет Данилов, који је успео да преко неког од комшија јави да су партизани код његовог таста.

У село су брзо стигли недићевци и љотићевци. Борба је трајала док су партијски радници имали муниције и бомби.

Маузер и Илија су последњу бомбу ставили између себе и активирали је. Рада је неопажено успела да изађе из куће. Успела је да дође у село Градац. У село је за њом стигла и потера. Склонила се у једну кућу. Како није имала муниције, борила се секиром. Недићевци су бацили бомбу и тако је убили.

Из села Жировнице, срез крагујевачки, према Брзану пошли су Бранко Параћ—Рел>а, секретар среског партијског руководства за срез крагујевачки, Зора Радуловић, члан овог руководства и партијска ударна четворка на челу са Миливојем Станичићем—Сел>ом.

Дошавши у Брзан, сместили су се у кућу Животе Митровића с намером да ту и проведу дан.

Домаћинов брат Драгутин пријавио је ову групу општинским властима, а ови су позвали четнике и л>отићевце.

Око 300 четника опколило је Митровићеву кућу. Пуцајући, партизани су се извлачили из куће. У извлачењу један партизан је погинуо, а Зора тешко рањена. Параћ и партизанска четворка пробили су се из куће у двориште. У том пробијању Параћ је тешко рањен у главу.

Зора Радуловић је заробљена, спроведена у Крагујевац и тамо стрелјана. Партизанска четворка успела је да измакне потери и пробије се у село Даросаву код Аранђеловца.

Десетог фебруара 1944. године у селу Врбици код Аранђеловца погинула су два члана окружног комитета и један члан среског комитета СКОЈ-а. Опет је била у питању издаја. Погинули су Милић Радовановић—Младен и Слободан Минић, чланови ОК и Милорад—Мишула Илић, члан Среског комитета СКОЈ-а за срез орашачки. Дубоки фебруарски снег и надмоћне снаге СДС прекинули су животе ових револуционара.

За ово „дело“ похваљен је командант одреда СДС у Аранђеловцу, капетан Тихомир Михаиловић.

Поинули у борби у Гајевима с лева на десно: Стојковић Милан, борац, Никола Десница, комесар чете, Драга Мијашловић, борац и СвеШозар—Тоза Бек, борац.

Још један успех постигао је непријатељ 14. марта 1944. године у селу Буковику код Аранђеловца. Тога дана једно одељење СДС из Аранђеловца нападо је партијске курсисте који су се налазили у кући Добривоја Јовановића—Дражића.

У борби која је трајала око један сат погинули су: Живојин—Миша Јеленић, Бата Ђурић, комесар чете, Андрија Живојиновић—Марко, Чеда Павловић. Нада Јоксимовић је рањена и заробљена. Рањени су још Душан **Петровић**—Павле, секретар ОК, Катарина—Борка Богдановић и Живојин Кузмановић.

Поред курсиста погинула је Љубинка Новаковић, члан ОК СКОЈ-а и Миланче Сремац. Они нису били на курсу.

У нападу је учествовало 55 припадника СДС из Аранђеловца, међу којима доста искусних подофицира.

Од више команде СДС сви учесници у овој борби похваљени су.

Специјална полиција организује хајку за хватање учесника НОБ по градовима

Специјална полиција из Београда уз пуну сарадњу среских начелстава по среским местима организовала је хајку за хватање и хапшење сваког оног за кога је посумњала или дознала да ради за НОБ у округу. Посебно су трагали за члановима КПЈ, СКОЈ-а, партијским и скојевским руководиоцима, али нису мимоишли ни чланове илегалних НОО, чланове АФЖ и друге активисте.

У новембру и децембру 1943. године предстојништво градске полиције открило је организовани рад наше организације у Крагујевцу. Тада је ухапшено 60 лица. Од тог броја 30 је пуштено из затвора, 25 послато у концентрациони логор, а 5 у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци.

У Аранђеловцу је у јануару и фебруару 1944. ухапшено око 40 лица, а предвиђено је и наређено да се ухапси још око 40 лица.

У Аранђеловцу је полиција открила и ухапсила Месни комитет КПЈ Аранђеловац, НОО Аранђеловца, организацију СКОЈ-а и Антифашистички фронт жена.

Приликом хапшења полиција је успела да пронађе извесну количину пропагандног материјала који је био отежавајућа околност за похапшене.

После овог хапшења у Аранђеловцу остало је мало активиста, а у Крагујевцу скоро да их није било.

Полиција је посебно била изненађена масовношћу присталица НОБ у Аранђеловцу. С тим у вези Предстојништво полиције у Крагујевцу, у свом извештају Специјалној полицији у Београду, писало је:¹⁾

„.... Истрагом над „аранђеловачком групом“ је установљено да је већи број Аранђеловчана (подвукао М. М.), међу којима и угледни људи, за које се

1) ДСУП Србије, IV Досије, бр. 49.

зна сигурно да нису комунисти ни пријатељи партизана, помагало ове новчано и другим прилозима"...

У току маја и јуна 1943. године специјална полиција из Београда извршила је две провале у орг. НОП-а уколубарском срезу. Прво је дошло до провале у омладинској организацији, а затим се проширила на старије сараднике НОП-а. У овој акцији специјална полиција је похапсила преко тридесет сарадника. Неки су одмах после првог саслушања пуштени кућама. Други део, стварно активних сарадника, спроведен је у логор на Бањици. Једни су осуђени на временске казне затвора, а најактивнији стрељани или отерани у немачки логор. У овој рацији стрељани су: Предраг Стефановић—Радовац, Милисав Макањић, Тихомир Михаиловић и Владимир Перишић, из Лазаревца, Иван Миловановић из Бурова, Гвозден Ђурић из Вреоца и Иван Јанковић из Барошевца.

Јуна и августа месеца 1943. године из Тополе и околине (Крћевац, Горович, Јунковац) ухапшено је 45 лица.

Крајем децембра 1943. године из Аранђеловца и околине (Врбица, Буковик) ухапшена су 22 лица.

Хапшења су настављена и у 1944. години.

Неки од ухапшених пуштени су на слободу, а већи број је спроведен у логор, изван број на принудни рад у Немачку и у руднике у земљи.

Лица која су упућивана у логор полиција је поделила у четири категорије.

Они који су стављени у прву категорију у логору су остајали неограничено време и нису смели да се из логора премештају.

Лица из друге категорије била су осуђивана такође на неодређено време, али су могли да се користе за тешке радове. Они који су стављени у трећу категорију били су у логору две, а они из четврте категорије годину дана.

ЗАВРШНЕ БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ШУМАДИЈЕ

Напредовање савезничких армија у Европи наговештавало је скори крах фашистичких снага и крај другог светског рата.

Подовином августа 1944. године енглеске и америчке трупе искрцале су се у јужној Француској.

Црвена армија је на северу водила успешне борбе за ослобођење балтичких земаља и Пољске.

Трупе Другог и Трећег украјинског фронта почеле су крајем августа операције да ликвидирају фашистичку Румунију, Мађарску и Бугарску. Брзим напредовањем кроз Румунију трупе Црвене армије приближавале су се источним границама Југославије.

Врховни штаб НОВЈ је већ имао разрађен план ослобођења Србије, а посебно Западне Србије и Шумадије.

Ваљево је ослобођено 15. Лајковац и Лазаревац 19. септембра.

Борба за ослобођење Аранђеловца почела је 19. септембра у 12 часова, а град је ослобођен 20. септембра у 16 часова.

О борбама за ослобођење Аранђеловца и скоро целе Шумадије постсји ратни дневник команданта Пете дивизије Милутина Мораче, чије су јединице учествовале у ослобођењу Шумадије.

У овом дневнику, под насловом „ПРОДОР ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ ДИВИЗИЈА У ШУМАДИЈУ“, поред осталог је записано:

„Јединице Првог пролетерског и Дванаестог ударног корпуса продрле су у Западну Србију. Тада је Врховни штаб форсирао наступање Оперативне групе дивизија из Топлице у Шумадију. Планирано је продирање свих ових снага НОВ кроз западну Србију и Шумадију са циљем да се разбију четници Драже Михаиловића, Недићеве и друге непријатељске формације и њихова власт и да се створе повољни услови за коначно ослобођење Србије. У исто вријеме планиране су офанзивне операције Тринаестог и Четрнаестог корпуса у источној Србији.

Наступање Оперативне групе, у чијем је саставу била и Пета ударна дивизија, из Топлице у Шумадију отпочело је 6. септембра општим правцем

Копаноник—Драгачево—Пожега. Средином мјесеца група је избила на просторију Чачак—Пожега—Ужице. Како су снаге Првог пролетерског корпуса у то вријеме већ избиле у рејон Ваљево—Лајковац—Љиг, Врховни штаб је поново форсирао наступање Оперативне групе. Тада је у циљу непосредније координације дејства, од Првог пролетерског Дванаестог ударног корпуса и Оперативне групе дивизија формирана Прва армијска група НОВ.

Настављајући наступање на сјевер Оперативна група дивизија је од 20. септембра избила на линију Љиг—Аранђеловац—Топола и повезала се са јединицама Првог пролетерског корпуса. До почетка октобра јединице Прве армијске групе овладале су сјеверозападном Србијом и биле спремне да отпочну операције за ослобођење Београда.

15. септембар

Добили смо писмено наређење за даљи покрет: треба да избијемо на линију Букуља—Венчац и да зауземом Аранђеловац. У исто вријеме 21. дивизија треба да заузм Рудник, а 17. дивизија Горњи Милановац. Прва и Шерта пролетерска дивизија воде борбу око Ваљева и према Лазаревцу.

До Букуље и Венчаца Четвртој и Десетој бригади треба два и по дана марша, а Првој бригади три дана марша.

Извијестили смо Прву бригаду да изврши покрет ноћу 15/16. септембра за Добрињу.

16. септембар

Са четвртм и Десетом бригадом крену ли смо у две колоне и увече стигли на просторију село Бањани—Бранетићи. На путу г.исмо водили борбу. Ухваћено је неколико четника. У селу Г. Бранетићи нашли смо Чачански партизански одред (око 35 људи). Сусрет са њима био је дирљив: радовали су се нашем доласку као мала деца. Мада су побили доста наших другова и вршили страховит терор у народу, који је помагао партизанима, четничке и Недићеве банде нису успјеле да угуше народноослободилачку борбу у ојој крају. Селаци Бранетића дочекали су нас врло лијепо. Увече на збор, који је заказан на брзу руку, дошло је око 300 селака и селанки. Врло пажљиво и разумно, са искреном радошћу, слушали су наша излагања о данашњој ситуацији, о нарастању и усдјесима наше војске, о потреби да се сви дигнемо на коначни обрачун са окупатором и њиховим домаћим слугама.

Упознали смо се са Милошем Минићем, секретаром Окружном комитета наше Партије. Он је такође говорио на збору.

Чачанском одреду дали смо 3 пушкомитраљеа. У овом селу добровољно нам се јавило 20 бораца.

17. септембра

Извршили смо покрет на сектор Белановица — село Драгољ. Прва бригада је стигла у Г. Бранетиће. Успут смо порушили 2 моста и неколико пропу-

ста на прузи Горњи Милановац—Љиг, заплијенили 1 локомотиву и 3 вагона. Ову пругу раније су порушиле мјештанске јединице.

Јужно од Белановице сукобили смо се са Рудничким четничким корпусом, јачине око 500 четника. Погинуло је 48, а заробљено 25 четника; заплијенили смо један авионски митраљез 20 мм са 200 метака, 37 пушака са 2000 метака и 70 граната 37 мм. Ми нисмо имали губитака.

18. септембар

Вршили смо припреме за даље операције и прикупљање података о Аранђеловцу и о Тополи.

У току дана разрушили смо 5 мостова на цести Д. Шаторња—Љиг и на неколико мјеста зарушили цесту Белановица—Рудник. Истовремено смо наставили са разбијањем четничког корпуса, те је у току дана погинуло 47, а заробљено 130 четника. Од тога је Прва бригада у селу Козељу заробила 104 четника. Заплијенили смо 3 митраљеза, 1 пушкомитраљез, 58 пушака, 4 пиштоља, 3000 метака и 6 коња. Ми смо имали 3 лакше рањена.

Прва бригада је стигла у село Јеловик.

По подне држан збор у Белановици, која је сједиште среза. Народ нас је осредње примио. Овдје, у срезу качерском, четници су имали јак утицај, наиме имали су своју организовану власт. Али велики број људи радује се нашем доласку.

Добили смо податке о јачини непријатеља у Аранђеловцу: око 1200 четника и недићеваца држе Букуљу.

У Тополи—променљиво, јер окупаторске снаге пролазе главним друмом за Београд. И тамо има четника и недићеваца. Податке су нам дали теренски радници и наше обавештајне службе.

На основу ових података извршили смо слиједећи распоред јединица за напад на Аранђеловац, Букуљу и Венчац:

С Четврта бригада врши обухватни напад на град са два батаљона правцем В. Ливада—Пресека, а са два батаљона поставља засједу на цести Аранђеловац—Младеновац, у рејону села Марковац.

Прва бригада напада Букуљу и на град са југозападне стране.

Десета бригада напада Венчац, са једним батаљоном обезбјеђује се од Аранђелоца, а са два од Тополе.

Да нам недићевци и четници не би измакли, одлучили смо да напад почне 19. септембра у подне.

19. септембар

Једна њемачка моторизована колона, јачине око 80 разних возила, пошла је 19. септембра изјутра од Тополе преко Аранђеловца и Травног поља у сусрет Првој бригади. Друга, мања, моторизована колона пошла је из Тополе за Шаторњу. На тај начин наше јединице имале су пред собом Нијемце, на које нисмо рачунали.

Борба је почела у 12 часова, како је било предвиђено. Прва бригада не наишавши на непријатеља на Букуљи брзо је пребацила своје снаге на сектор Травно поље-село Балабанац и пресјекла одступницу главнини њемачке моторизоване колоне. Батаљони Четврте бригаде отпочели су борбу на Пресеки и у самом граду.

Изненађени јаком бацачком, топовском и митраљеском ватром, Нијемци су покушали да се брзо повуку ка граду, но то нису стигли. Морали су оставити борбена кола и друго моторизовано оружје, на које су наши борци отварили ватру из непосредне близине.

Бјежање Нијемаца било је скоро панично. Били су тако разбијени да су мањим бројем камиона са зачеља колоне бјежали преко сеоских путева и њива ка главном путу Топола—Младеновац. Истовремено са нападом на Нијемце наши су већ били ушли у град и сабили четнике и недићевце на уски простор у неколико зграда.

Два батаљона Четврте бригаде одлучно су извршили задатак на споју путева код Марковца, уништивши двије мање колоне камиона.

Десета бригада је такође успјешно извршила свој задатак; заузела је Венчац и село Бању и ослободила читаву територију између Бање и Шаторње, одбивши напад Нијемаца да продру у Шаторњу. Њој је на одсјеку Венчац—Капетанови станови садејствовала Друга шумадијска бригада.

Н. Н., Бранка Томковић. Ненад Радовановић, Сшанија Росић и Милан Матијашевић, с лева на десно

20. септембар.

Наставља се борба у граду. Најпре је ликвидирана жандармеријска станица где су се били забарикадирали недићевци и четници. Нешто их је одавде успјело побјећи. У 16 часова заузета је на јуриш велика зграда „Старо здање“, из које се кривички бранило око 250 четника и недићеваца. Наши борци су под заштитом митраљеза довукли под зид зграде око 100 кг. експлозива. Од експлозије начињена је рупа на зиду, кроз коју су наши борци улетјели у зграду и тако приморали непријатеља на предају.

Аранђеловац и околина били су потпуно слободни.

Резултат борбе од 19. септембра у 12 часова до 20. септембра у 16 часова: Нијемаца — 136 мртвих; четника и недићеваца 396 мртвих и 420 заробљених. 0

Уништено: 3 борна кола са топовима, 3 танкете, 1 моторизовани пољски топ 80 мм, 1 топ 20 мм, 23 камиона, 4 луксузна аутомобила, 7 троколица, 1 мотоцикл.

Оштећено: 2 моторна муницијска кола.

Заплењено: 6 камиона, 4 мотоцикла, 2 радионичка кола, 1 санитарски аутомобил.

Заплијењено: 4 „шарца“ 355 пушака, 5 стројница, 19 пиштоља, 45000 мотака, 350 ручних бомби, 200 кг. експлозива, 1 противколски бацач и другог материјала.

Ми смо имали 24 мртва и 63 рањена (19 теже), од тога смо имали 3 мртва и рањена од распроскавања цијеви на два мала енглеска бацача.²⁾

У хотелу „Старо здање“ ослобођено је 50 талаца, које су четници мучили и пребијали као наше симпатизере.

Народ нас је у граду и по околним селима врло лијепо дочекао. Борцима и рањеницима доносио је храну и воће. Одушевио се нашом борбом са Нијемцима и уништењем моторизоване колоне. Народ је био задовољан и због погибје и заробљавања великог броја четника—брадоња, зликоваца овога краја.

У борби за ослобођење Аранђеловца учествовала је Друга шумадијска бригада. Ово је био други сусрет наших бораца са домаћим теренским партизанима. И једни и други били су поносни и радосни због сусрета и успјеле борбе.

1) Укупни губици непријатеља у људству били су: Нијемаца — 140 мртвих (међу њима 4 официра), четника и недићеваца 406 мртвих, 420 заробљених, међу којима је било доста „брадоња“ и официра — (Зборник 1-12, 149).

2) У борби за Аранђеловац 19. септембра сукобили смо се са јединицама 1. њемачког моторизованог пука „Бранденбург“ („Ослободилачки рат народа Југославије“, књ. 2, стр. 286). То је права борба у сусрету, у којој су наши борци, вјештим и енергичним дејством, разбили искусног и дрског непријатеља. По начину дејства, времену почетка напада и постигнутим резултатима, борба за ослобођење Аранђеловца спада у једну од најуспјелијих и најпоучнијих операција 5. дивизије. Детаљније о овој борби види Зборник 1-12, 70, 92, 93, 103, 106. и 107.

Ми смо се састали са штабом бригаде и теренским радницима и поразговарали о стању и задацима бригаде. Ова бригада је ушла у састав наше дивизије и добила званичан назив Двадесет прва српска бригада.

Увече 20. септембра сазван је збор у граду. На збор је дошла велика маса свијета. Поздравили смо грађане испред бораца наше дивизије и говорили им о успјесима и тековинама наше борбе. На збору је говорио и Душан Петровић Шане. Позвали смо народ Аранђеловца да се свим снагама укључи у народно-ослободилачку борбу.

*Дру! Тишо у прашњи високих офимбра врши смошру почасне чеше у
Аранђеловцу јула 1945. Године*

У току ноћи 20/21. септембра наше јединице извеле су неколико успјешних акција. Тако је један батаљон Четврте бригаде минирао мост дужине око 30 метара на интернационалном путу Младеновац—Топола на ријеци Милатовици, у моменту наилаaska њемачке колоне. На мосту су уништена 2 камиона и танкета, а 2 камиона су оштећена. Убијено је и рањено око 50 Нијемаца. Батаљон је имао 1 мрвог и 9 лакше рањених. На истом путу, код оацакове ћуприје, два батаљона Десете бригаде из засједе су спалили три њемачка камиона са бензином и убили неколико Нијемаца, а један њен батаљон напао је и заузео Тополу, у којој је била мања посада која се повукла за Оплепац. Због доласка њемачке моторизоване колоне из Крагујевца, наш батаљон се повукао из Тополе.

*Цру/ Тишо 1овори народу са балкона хотела „Шумадија“ у
Аранђеловиу јула 1945. 1одине*

Сва три батаљона Десете бригаде имала су 5 рањених (једног теже).

Исте ноћи јединице Двадесет прве српске бригаде срушиле су два моста код села Бање (на цести Аранђеловац—Топола) и порушиле цесту на три мјеста.

21. септембар

Раковићев четнички корпус¹⁾, јачине око 500 људи, покушао је да се пробије преко села Буковика на југозапад. Један батаљон Четврте бригаде дочекао је Раковића. Погинуло је 30 и заробљено 60 четника. заплијењена су 4 пушкомитраљеа, један лаки бацач, 35 пушака, 1000 метака, 2 револвера. Ми смо имали једног лакше рањеног. Четници су побјегли ка Младеновцу.

Ноћу 21/22. септембра два батаљона Десете бригаде из засједе на цести Топола—Младеновац спалили су 4 њемачка камиона, а 6 камиона оштетили блиском ватром. Убијено је и рањено око 50 Нијемаца. Заплијењено 5 пушака и 1 пиштољ. Један тенк који је пратио другу колону од 6 камиона спријечио је наше борце да извуку материјал из камиона, а ускоро је наишла друга, јача њемачка моторизована колона.

Наши батаљони имали су 1 мртвог и 10 рањених (3 теже).

У овим ноћним акцијама на комуникацији Топола—Младеновац углавном смо имали губитке од непријатељских ручних бомби.

Формирали смо команде мјеста у Аранђеловцу, Белановици и Даросави.

22. септембар

Извршили смо распоред бригада тако да врше мобилизацију на својим рејонима, да помажу формирање партизанских стража при командама мјеста, да на комуникацијама изводе партизанске акције са батаљонима. Овог дана смо добили извјештај да Нијемци надиру преко Рудника за Аранђеловац и Тополу. Моторизована њемачка колона продире цестом Чачак—Милановац—Рудник.

Рокирали смо наше јединице јужно и југозападно од Аранђеловца. Но, Нијемци смо пролазе цестом Рудник—Шаторња—Топола и непосредно обезбјеђују свој пролаз.

23. и 24. септембар

Без особитих промјена.

Нијемци су заузели Венчац и обезбјеђују пролаз својих јаких колона међународним друмом.

1) То је био Други равногорски четнички корпус. Његов командант Предраг Раковић погинуо је децембра 1944. године у селу Мијоковцима, код Чачка (Зборник 1-12, 106).

Сваки дан долази у наше јединице све већи број нових бораца, добровољаца из Аранђеловца и његове околине, са Космаја и из Београда. Наше се бригаде нагло повећавају.

Код нас је долазио друг Плави, политиком Првог корпуса и задржао се један дан.^П

26. септембар

Одржали смо савјетовање са штабовима бригада. На савјетовању претресли смо питање: уздизања и чување кадрова, рад на војној обуци и јачању дисциплине, о политичком раду у јединицама, о политичком раду у позадини и о помоћи народним властима.

На савјетовању смо истакли, да нам јединице због наглог прилива нових бораца, свакодневно брзо расту, па је потребно да вршимо интензивну обуку командног кадра, у циљу даљег његовог оспособљавања и уздизања. Младе борце треба што брже научити да рукују оружјем и дати им потребна политичка знања.

С обзиром на свестрани развој народноослободилачког покрета у Србији, наши војно-политички руководиоци морају много више него до сада да раде у народу и да помогну у раду наше позадинске власти.

Закључци савјетовања биће одмах пренијети на ниже штабове и сав други командни кадар.

Ово савјетовање користиће нашим штабовима бригада и батаљона, који су насвојим састанцима углавном критиковали поједине нелипостатке, а мање су разговарали о питањима ширег значаја.

Распоред дивизије 26. септембра је следећи: Прва бригада — у ширем рејону села Вукосавци, са задатком да протјера Нијемце са Венчана и из села Бање; Четврта бригада у ширем рејону села Мисача, са задатком дејства на комуникације Топола—Београд; 21. српска бригада је на просторији Даросава—Букуља, ради на попуни и сређивању својих позадинских јединица; Десета бригада у рејону Белановица—село Драгољ — у резерви дивизије. Наш штаб је у Белановици.

Формирали смо артиљеријски курс, на коме обучавамо командни и борачки кадар за један дивизион.

Истог дана, један батаљон Четврте бригаде пошао је на Космај, где ће са Космајским партизанским одредом вршити акције на мање гарнизоне и пругу према Београду. Батаљону смо дали радио-станицу.

1) По наређењу друга Тита Оперативна група дивизија је ушла у састав Првог Пролетерског корпуса, који су сачињавали 1. и 6. пролетерска, 5, 17. и 21. ударна дивизија. за команданта Првог пролетерског корпуса постављен је Пеко Дапчевић, док је Мијалко Тодоровић Плави још раније био политички комесар истог корпуса.

27. септембар

Ноћу 27/28. септембра Прва бригада извршила је напад на Венчац и демонстративни напад на Шаторњу и Бању. Нијемци се са Венчаца нису дали потиснути. Погинуло је 15 Нијемаца, заплијењен 1 „шарац“, 2300 метака и 14 ручних бомби. Ми смо имали 1 мртвог и 10 рањених (од којих 2 теже рањено).

28. септембар

Нијемци су извршили напад на читавој нашој линији — од села Доње Трешњевице до Пресеке. Јачина Нијемаца — око 1000 људи. Сви непријатељски напади су одбијени. Нијемци су се задржали на Венчацу.

Батаљон на Космају разбио је групу од 200 недићеваца и минирао један воз. У борби на прузи погинуло је 9 Нијемаца.

У читавој борби непријатељ је имао око 56 мртвих и рањених. Уништена 1 локомотива и 2 вагона.

Ми смо имали 12 рањених, од којих 3 теже.)

Данас смо отпремили 37 тешких рањеника за болницу у Ваљево. Ово су рањени другови у борбама од прелаза Ибра до сада.

29. септембар

Нијемци нису данас много активни. Слабијом артиљеријском ватром ту-кли су положаје Прве бригаде.

По наређењу штаба Првог пролетерског корпуса упутили смо Двадесет прву српску бригаду на просторију Љиг — село Гукоши — село Штавица, са задатком да очисти терен од четничких група и да одржава телефонску везу са Двадесет првом српском дивизијом у Г. Милановцу.

30. септембар

Нијемци су нас поново напали на читавој линији од Трешњевице до Пресеке. У нападу учествује један (14) пук СС дивизије „Принц Еуген“, са нешто недићеваца и четника. Непријатељ располаже са неколико тешких тенкова и двије батерије топова. Нијемци су успјели да овладају Пресеком, пошто су потисли Прву бригаду и ушли у сјевероисточни дио АранђеловцаД)

Погинуло је око 30 Нијемаца. Ми смо имали 4 мртва и 18 рањених.

1) О активности и дејствима 5. дивизије у времену од 21. до 30. септембра могу се наћи детаљнији **подаци** у Зборнику 1-12, 114, 123, 124, 142, 156, 166, 167, 181, 182 и 183. и Зборнику 1-13, 3, 10. и 25.

2) 7. СС дивизија „Принц Еуген“, продирући од Пожеге преко Чачка, стигла је у Г. Милановац 11. септембра, а сјутрадан преко Рудника у Тополу. Да би 5. дивизију одбацили што **даље** од глав-
* комуникације Београд—Крагујевац, Нијемци су против ње упутили 1 пук „Бранденбург“ и 14. пук 7. СС дивизије. Међутим, због тешке ситуације у источној Србији 7. СС дивизија (без 14. пу-
* м) кренула је 30. септембра према Нишу а пукови „Бранденбург“ и 749. пук. 117. ловачке дивизи-
* је у **Источну** Србију. Због снажног отпора и одлучних противнапада 5. дивизије, 14. пук није мо-
* **ао да одржи** положаје на Пресеци, Венчацу и Брезовцу, па се повукао ка Тополи („Ослободилач-
* **м рат народа** Југославије“, књ. 2, стр. 295).

1. октобар

Два батаљона Прве бригаде, ојачани батеријом топова и бригадном пратећом четом, напали су њемачке положаје на Великим барама и Капетановим становима и потисли Нијемце на Венчац. Погинуло је 10—15 Нијемаца, а један је заробљен. Ми без губитака.

Истог дана батаљон Четврте бригаде и Космајски партизански одред напали су недићевце у селу Партизани; погинуло је 27 недићеваца, а ми смо имали 2 мртва и 14 рањених. Од експлозије мине у цијеви енглеског минобацача, који смо примили из помоћи, настрадала је послуга — погинула су 2 друга, а 4 су рањена. Рањен је и командант батаљона — био код минобацача.

Ноћу 1-2. октобра два батаљона Прве бригаде пошли су да нападну Нијемце у Шаторњи; међутим, Нијемци су се већ повукли за Тополу. Прва бригада се помјерила на линију село Забрежје — село Балабанац — Аранђеловац, пошто су Нијемци напустили и Венчац.

4. октобар

Четвртог октобра увече Прва бригада је напала један њемачки батаљон на положајима око Тополе. Са Нијемцима је било више четника. Наши су Нијемце брзо разбили и потиснули их на Опленац. После пола ноћи наишла је од Крагујевца јача њемачка моторизована колона и наши су морали напустити Тополу.

Убијено је око 70 Нијемаца и четника. Ми смо имали 2 мртва и 12 рањених, од којих 6 теже. Заплијењено је 1000 шајкача, 1150 увијача, 100 пушака и др., а спљена 3 камиона.

Батаљон Четврте бригаде сјеверно од Космаја убио је 5 недићеваца и заплијенио 2 мала бацача.

На курсеве при штабу Првог пролетерског корпуса послали смо на курс за офицере — 17 другова. Пошао је и друг Ратко, за команданта — руководиоца курса¹⁾ на артиљеријски курс — 30 другова; на болнички курс — 12 другарица.

Ми смо формирали минобацачки курс, којем присуствује 30 бораца.

6. октобар

Повукли смо батаљон Четврте бригаде са Космаја. Стојимо пред новим задацима.

Засједа Четврте бригаде на међународном друму није водила борбу.

7. октобар

По наређењу штаба корпуса прикупили смо дивизију на просторију Бања—Аранђеловац—Мисача.

1) Ратко Мартиновић, начелник штаба дивизије.

У подне батаљон Десете бригаде ушао је у напуштену Тополу. Нашао је топ „пито" и неколико пушака: Нијемци су се повукли ка Крагујевцу.

У 14 часова Нијемци су поново дошли у Тополу са једним батаљоном и неколико тенкова. Наши су неорганизовано спријечили надирање Нијемаца, мада су то могли. Ова њемачка колона дошла је од Крагујевца.

Увече је један батаљон Четврте бригаде пошао за Младеновац, јер смо имали податке да су се Нијемци и отуд повукли.

8. октобар

Батаљон Четврте бригаде у зору је напао Младеновац. У граду је било око 1500 фелдјандарма и нешто њемачких жељезничара. Наши су изненадили Нијемце и нанијели им приличне губитке. Нијемцима је дошла помоћ жељезничком пругом од правца Београда и Паланке и наши су се повукли. Имали смо 1 мртвог и 10 рањених.

Осмог октобра увече дошли су у Аранђеловац штаб корпуса и штаб Прве пролетерске дивизије. На састанку су постављени задаци појединим дивизијама. Ми имамо задатак да преко Тополе очистимо терен од непријатеља и да се спојимо са Црвеном армијом негде око Велике Плане.

Издали смо наређење бригадама: Прва-да нападне Тополу. Четврта-да постави засједу на међународном друму јужно од Младеновца и да разруши пругу источно од Младеновца, Десета и Двадесет прва бригада — у резерви.

Напад смо предвидели за 9. октобар увече".

БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА

„Послије успјешног завршеног продора јединица Прве армијске групе НОВ кроз западну Србију и Шумадију и разбијања њемачког одбрамбеног фронта на југословенско-бугарској граници у долини Тимока од стране трупа Црвене армије и Четрнаестог корпуса НОВ и њиховог избијања у долину Велике Мораве, Врховни штаб је издао директиву за наступање снага Прве армијске групе ка Београду.

Јединице 5. ударне дивизије, дејствујући на десном крилу Прве армијске групе НОВ, спојиле су се 11. октобра са трупима Црвене армије у Паланци и у садејству са њима 12. октобра разбиле су њемачке снаге у Тополи и Младеновцу. До 14. октобра трупе Прве армијске групе НОВ, продирући ка Београду избиле су пред непосредну одбрану града на линији Жарково—Бањица—Мали Мокри Луг, а њена 1. крајишка бригада за то вријеме садејствовала је јединицама Црвене армије у борбама за Смедерево.

Четрнаестог октобра, по плану штаба Прве армијске групе, отпочеле су борбе за ослобођење Београда. Јединице 5. ударне дивизије наступале су од Малог Мокрог Луга са задатком да ослободе сјевероисточни дио града. У току борби за Београд дивизија је главнином својих снага узела учешћа у разбијању њемачких снага које су покушале у току 15. и 16. октобра да продру у Београд из правца Смедерева.

9. октобар

Пошто је Црвена армија брзо напредовала од Петровца на Млави ка Великој Морави, штаб корпуса је наредио да и ми убрзамо покрет преко Тополе за Паланку и да се код Паланке спојимо са Црвеном армијом.

Бригадама смо издали задатке. Прва бригада је напала Тополу, али без успјеха. Нијемци су употребили тенкове и артиљерију. Имали смо 10 рањених. Бригада је пошла за Наталинце; 4. бригада у ноћи 9-10. октобра порушила је жељезничку пругу код станице Ковачевац; 21. српска Друга шумадијска бригада је прешла међународни друм и задржала се у селу Загорици; 10. бригада је остала у опсади Тополе и на затварању правца према Младеновцу и Аранђеловцу.

Четврта бригада на жељезничкој станици Ковачевац убила је 11 Нијемаца и 4 заробила.

10. октобар

Прва бригада је ушла у празие Наталинце и у току дана испитала терен према Паланци. Четврта бригада је разбила једну четничку јединицу и заробила 10 четника. Заплијењена су 2 топа, 7 пушкомитраљеза, 90 пушака, 300 ручних бомби, 20000 метака, 15 кола са ратном опремом и 10 коња. Уништено 7 камиона, 1 блиндирани аутомобил и 1 мотоцикл.

Ми смо имали 1 мртвог и 6 рањених.

У ноћи 10-11. октобра 10. бригада је напала Тополу. Није је заузела. Нијемци су дали одлучан отпор.

11. октобар

Један батаљон 1. бригаде 11. октобра у 7 часова сусрео се са јединицама Црвене армије у Паланци. Совејтске патроле су биле стигле у Паланку на 15 минута прије наших. У Паланци је дошло до манифестација обостраног задовољства бораца и црвеноармејаца. Народ је такође одушевлено поздравио наше и совјетске трупе.

У току дана све наше јединице су се спојиле са трупама Црвене армије на сектору Паланка—Младеновац.

Четврта бригада је ликвидирала њемачко упориште на к. Дебл>ак, 2 кт. источно од Младеновца, и распоредила се на линији село Границе — село Рајковац. Двадесет прва српска и 1. бригада стигле су на просторију село Ковачевац—В. Крсна—Азања. Десета бригада — код Тополе.

У току дана заробљена су 33 Черкеза, заплијењена су 2 пушкомитраеза и 20 пушака.

Састали смо се са штабом совјетског пука у Паланци. Овај сусрет био је присан и лијеп, но имао је више карактер сусрета између старих познаника и ратника, који су се већ видјели. Заиста, ми смо мислили друкчије о том првом сусрету. Али, изашло је да се ми већ одавно познајемо и, ето, сада смо ту у Паланци: сједимо и обично разговарамо о даљим нашим задацима.

12. октобар

Ноћу 11-12. октобра наша 4. бригада и 3. пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије напали су Нијемце у Младеновцу, али због доласка појачања непријатељу из Раље, обје бригаде су се повукле из града.

Са двије бригаде наставили смо покрет на сјевер. Наше јединице онеспособиле су жељезничку пругу Смедерево—Мала Иванча и ликвидирале непријателла упоришта на железничким станицама Сува Чесма, Умчари и М. Пожаревац. Ове станице брањене су из бетонских бункера.

Истог дана 4. и 10. бригада садејствовале су јединицама Црвене армије у нападу на Младеновац и Тополу. Оба града су заузета. У борби за Младеновац истакли су се батаљони 4. бригаде, у нападу на нећријатељски гарнизон у Тополи учествовале су 2. бригада 17. дивизије и 13. пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије. Од совјетских снага учествовао је један моторизовани

У нападу на непријатељски гарнизон у Младеновцу учествовала је 3. пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије, један батаљон Црвене армије и њен моторизовани пук који је у међувремену стигао из Тополе.

Ослобођењем ова два града била је прекинута и последња веза између непријатељске групације у Београду и његовој најближој околини са његовим снагама у рејону Крагујевца.

У току читавог дана непријатељски губици у борби су: 120 мртвих и 54 заробљена. Заплијењена су 4 тешка бацача, 1 топ 37 мм, 1 противавионски митраљез 20 мм, 7 лаких бацача, 15 пушкомитраљеза, 174 пушке, 13 стројница, 8 пиштља, око 80000 метака. Уништена 2 тенка и 7 камиона.

Наши губици су 13 мртвих и 33 рањена".¹⁾

Гонећи непријатеља према Београду 36 гардијска тенковска бригада Црвене армије и делови Прве пролетерске и Пете дивизије НОВ у зору 13. октобра стигле су пред Раљу. Око 8 часова заузета је Раља. Непријатељ се повукао према Авали.

У борбама за ослобођење Београда учествовале су следеће јединице НОВЈ: Прва армијска група НОВ, девет дивизија: 1. и 6. пролетерска, 5, 11, 16, 21, 23, 28. и 36 ударна са око 55000 бораца, совјетски ојачани 4 гардијски механизовани корпус (13. 14. и 15. гардијска механизована и 36 гардијска тенковска бригада, 230. хауички артиљеријски пук, 140-минобацачки пук, 58. пук гардијских минобацача, 42. ловачка противтенковска бригада, 22. противавионска артиљеријска дивизија и 218. самостални инжењеријски батаљон), 73. и 109. гардијска и 236. стрелчка бригада, делови 75. стрелчког корпуса, 16. артиљеријских минобацачких и самоходних артиљеријских пукова и три самостална пука противавионске артиљерије. Напад су подржавали 9. азио-корпус 17. ваздухопловне армије и делови Дунавске речне ратне флотиле Црвене армије.

Што се тиче непријатељских снага, оперативну зону Београда бранила је корпусна група немачког генерала Шнекенбургера укупне јачине преко 30000 војника, око 400 разних артиљеријских оруђа и минобацача и око 70 тенкова и оклопних аутомобила. На левој обали Саве налазила се новоформирана дивизија „Бетхер". У одбрану Београда ангажовани су Недићева градска полиција, делови СДС, Српског добровољног корпуса и белогардејски руски заштитни корпус. Ове снаге налазиле су се под немачком командом.²⁾

1) Ратни дневник Милутина Мораче, Београд, 1962, стр. 292-295.

2) Операције за ослобођење Србије — стр. 272, 273, 274, 279, 280.

*Група жена, бораца / шумадијске бригаде, у ослобођеном Београду
1944. године*

Наше и совјетске групе почеле су напад на непријатељске снаге 14. октобра. Борбе су трајале све до 20. октобра, када је Београд, део по део, ослобођен.

У бици за Београд погинуло је или заробљено око 25000 немачких војника, уништено је или заплењено готово све тешко наоружање и друто.

Погинуло је 2593 бораца НОВ и око 1000 совјетских војника. Више хиљада је рањено. Београд је у борбама тешко разорен.

Рејон око Крагујевца бранило је око 8000 војника, 25 тенкова, 100 топова и 5 батерија минобацача.

Борбе за ослобођење Крагујевца почеле су 14. октобра. Учествовале су јединице 68. стрелчког корпуса совјетске армије и 17. ударне дивизије Првог пролетерског корпуса. Ове јединице наступиле су из више праваца. Крагујевац и непријатељске снаге биле су у обручу.

Ујутро 20. октобра јединице НОВ и Црвене армије почели су напад на Крагујевац. После тешких борби Крагујевац је ослобођен 21. октобра пре подне, на дан када су Немци и домаћи издајници 21. октобра 1941. године стрелли преко 7000 крагујевачких родољуба и ђака.

Немци су претрпели губитке од 2127 војника. Заплењено је 12 топова, 11 минобацача, 10012 пушака, 59 аутоматског оружја и много других материјала.

Ослобођењем Крагујевца и доласком наших јединица пред Краљево завршена је београдска операција. Тиме је, безмало, ослобођења цела Србија.

У ослобођени Београд, 23. октобра 1944. године, дошао је Тито и Политбиро ЦК КПЈ, Национални комитет ослобођења Југославије и Врховни штаб".

НАРОДНА ВЛАСТ

Као што је речено, одмах после ликвидације бившег ненародног режима и његове власти, још 1941. и даље у току НОБ стварани су НОО по селима. Они су били истинска народна власт изабрана од народа.

У многим селима за време НОБ чланови НОО су прогањани, хапшени, клани и одвођени у логоре. На њихова места народ је бирао нове људе.

Одмах по чишћењу наших села и градова од немачког окупатора и њихових слугу од стране НОВ Југославије партијски радници, уз помоћ наших једница, стварали су НОО по селима и СНО по среским местима.

После ослобођења Љига, Белановице, Аранђеловца, Тополе, Лазаревца формиран су срески народноослободилачки одбори.

Упоредо са стварањем ових среских органа власти формиран су и срески одбори јединственог Народноослободилачког фронта Србије, односно Југославије, као свеобухватне политичке организације.

Петог августа 1945. године у Београду почео је Први оснивачки конгрес Народног фронта Југославије (НФЈ), коме је присуствовало 1186 делегата. Главни реферат „Политички положај код нас и у свету и задаци НФЈ поднео је Едвард Кардељ.

На Конгресу су усвојени Програм и Статут НФЈ.

За председника је изабран Маршал Тито.

У свим већим местима, одмах по истеривању непријатеља, формиране су команде места. Свака команда места имала је команданта и комесара.

При команди места организоване су партизанске страже које су биле подређене командама места. Њихов задатак је био да обезбеђују ослобођено место, да ликвидирају остатке четничких банди, да приводе ради кажњавања сараднике окупатора, да помогну око мобилизације за попуњавање наших јединица итд.

Деветог новембра 1944. године у Београду је почело прво заседање Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије (АСНОС) на коме је, поред осталог, утврђено да Србија улази у Демократску Федеративну Југославију као равноправна федерална јединица и изабран АСНОС уместо Главног НОО Србије.

Као што се види из овог текста, Партија и борци у Шумадији имали су велики број непријатеља. Против бораца, чланова КП и СКОЈ-а, против НОО, напредне омладине, АФЖ и сваког слободољубивог човека били су Немци, Бугари, бфгогардејци, СДК, СДС, Специјална полиција, четници и њихови доушници; настојали су свим силама да униште сваког за кога су дознали да је колико-толико укључен у НОП. Нису Оирали средства. Хапсили су и одводили у логоре и на робијашке радове у Немачку. Палили су домове, вешали и убијали људе и код њихових кућа, пљачкали од народа све што је било вредно.

Велики број чланова Партије, СКОЈ-а, НОО и других активиста мучени су и пребијани у полицијским затворима и у логору на Бањици.

Посебно тежак терор нанели су народну четници Д. Михаиловића. Поред пљачке и силовања девојака и жена, они су поклали масу људи, старца, младих људи, жена, девојака па и деце. Они су знали да их народ мрзи па су му се зато и светили. Настојали су да заплаше народ, да га одврате од партизана, од НОБ, они су хтели да униште сваку слободу, свако слободно мишљење, све слободарско у народу. Понашали су се према народу практично и горе од окупатора. Окупатор је ређе залазио у села од четника. Они су били стално у селима. Захтевали су добро да једу и пију. Свакодневно су пунили вашкама постеље породица, батинали за сваку ситницу, клали, убијали и палили домове.

Насупрот томе, народ је високо ценио понашање партизанских бораца. Још 1941. године било је строго наређено да ниједан борац не сме ништа сам да узме. Ако је јединица пролазила кроз воћњак, кроз виноград, кроз баште, нико од бораца није смео сам ништа да убере — ни шљиву, ни грозд, ни струк лука. Резултат таквог става био је да је народ доносио борцима много више воћа и поврћа него што би они самовласно узели.

Скромност у исхрани партизана народ је такође ценио. Партизани су јели само оно што им је народ давао. А народ је са борцима делио и последње парче хлеба. Нарочито је тешко било за храну у првој половини 1943. године. Поједини људи продавали су запрежну стоку да би купили кукуруз и исхранили своју породицу и партизана.

Од јула 1941. године па до ослобођења земље у Шумадији је било стално партизана. Први шумадијски био је 1941. године познат по храбрости код окупатора и њихове врховне команде. Немци су морали често да осигуравају пролаз својих јединица већим снагама. Познати су успеси Првог шумадијског на месту Светиња на путу Топола—Крагујевац, где су Немци претрпели тежак пораз, као и у Крћевцу, такође на путу Младеновац—Топола, када су изрешетани њихови авијатичари који су се враћали са одмора да би наставили да сеју смрт из својих авиона.

И кад је крајем 1941. године изгубљена слободна територија, Партија овог краја са малим бројем бораца није спавала. И док је непријатељ трубио на сва уста о победи, о уништењу партизана, док се светио народу за поразе у 1941. години, Окружни комитет КПЈ Аранђеловац и малобројна Партија и СКОЈ, сасвим мало преосталих бораца из 1941. године, у тешкој зими 1941-42. нису седели скрштених руку. Они су обнављали везе са људима, успостављали везу са ПК КПЈ за Србију, уливали веру код људи да не пристану, да издрже до пролећа, док шума не олиста.

И у рано пролеће, у прохладном априлу, на Букуљи, одржан је састанак ОК и преосталих бораца. На том састанку било је свега 16 бораца са члановима ОК, од којих је једна другарица. Тада је на Букуљи био један командант и један комесар батаљона, два командира чете, један комесар чете и једанаест прекаљених бораца — сви из 1941. године. Од ових 16 бораца само су четири доживела ослобођење.

Уз помоћ народа, Партије и великог одрицања ове шеснаесторице, обновљен је Први шумадијски НОП одред који је опет брзо постао велика снага у борби против окупатора и њихових слугу.

Крајем 1942. године одред је имао преко 100 бораца, добро наоружаних и са великим билансом успешних борби против непријатеља.

Овај Први шумадијски био је и база за обнављање суседних одреда. Марта месеца 1943. године од бораца овог одреда формиран је Ваљевски НОП одред. Нешто касније дата је помоћ у борцима Чачанском одреду, а почетком маја 1943. године издвојени су борци за обнављање Космајског одреда.

Половином 1943. године формиран је Први батаљон НОБ Србије на Букуљи. Двадесет осмог јуна у строју су били борци из Београда, Шумадије, Подунавља, Ваљева, Крагујевца.

Напад на Аранђеловац, борба на Букуљи 29. јуна и многе друге широм Шумадије добро је запамтио непријатељ.

Почетком октобра народ Шумадије опет је имао славље. Петог октобра, на Руднику, формирана је Прва шумадијска бригада. За непуна два месеца, ксшико се налазила у Шумадији, бригада је имала низ успешних борби и акција. А потом у Санцаку, у Пријеполу, борци бригаде јуначки су се борили и гинули против Немаца у тзв. шестој офанзиви.

И после ужасног терора и прогона, после одласка Прве шумадијске бригаде, Партија и народ су у зиму 1943-44. створили Другу шумадијску бригаду. И борио се народ Шумадије све до ослобођења Шумадије, Србије, Југославије.

Иако су окупатор и његове слуге настојали свим силама и средствима да униште бригаде, партијску и скојевску организацију, НОО, АФЖ, борбену омладину и све оне који су били укључени у НОП, нису успели. Народ Шумадије је кроз историју ценио слободу и несебично се борио за њу. Он је мрзео окупатора, мрзео окупаторске слуге, њихову полицију и доушнике, њихове пандуре и трудио се да ови не успеју у својим намерама.

И непријатељ није могао да успе јер је Партија имала дубоке корене у народу и велики утицај на масе. Народу је било познато да се Партија, да се њени чланови искрено и несебично боре за слободу народа. У Шумадији су радили познати чланови Партије — Милан Илић-Чича, из Г. Трешњевице, Милан Благојевић, Милан Ђуровић из Венчана, Милић Радовановић из Винче, Слободан Минић и Душан Радоњић из Бање, Војин Гајић из Копљара, Станислав Сремчевић и Душан Петровић из Крагујевца, Милорад Лабудовић-Лабуд из Црне Горе, Недељко Жакула из Лике, Јовиша Радојевић из Липља, Тома Бреуљ-Вуја из Задра, Радован Грујић из Даросаве, Милан Дракулић из Лике, Душан Дугалић из Драголл, Мирослав Мима Јовановић из Београда, Загорка Богдановић — Мала Рада из Маскара, Жика Костић, адвокат из Аранђелсвца, Лука Спасојевић из Бабајића, Милутин-Миле Тодоровић, професор из Рајковца код Тополе и многи, многи други.

Велики број људи, иако није био у Партији, борио се и извршавао партијске задатке.

Софија и Радојица Ристић из Манојловаца нису били чланови КП, али су доследно и искрено извршавали све задатке. За слободу су положили и своје животе. Убијени су од четника Д. Михаиловића.

Даринка Радовић из Рајковца и њене две кћери, Радмила и Станка нису биле чланови КПЈ, али су све три умрле свирепом смрћу не одавши рањеног борца који се налазио у склоништу њихове куће.

Многи чланови НОО и АФЖ нису били чланови, али су радили за НОП иако им је стално претила смрт од непријатеља. Многи су изгинули.

Посебан допринос дале су жене Шумадије. Због активног доприноса НОБ, многе су погинуле или биле отеране у логоре и у Немачку на рад, многе су убијене или заклане од четника.

1) Тај борац је Станислав Оцокољић-Цоле.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

А

Абафи Бранко — Јова Марковић — %
 Абрлић Стеван-Стева — 102, 104
 Агатоновић Душан Шубарлија — 154, 204, 213
 Агатоновић Јелисавета-Верочка — 98
 Адамовић Драга — 238
 Алексијевић Драгиша — 396
 Алексијевић Емилија-Милка — 396
 Алексијевић Милена — 396
 Алексијевић Милинко — 3%
 Алексић Ћура — 164
 Алексић Живојин-Жика-Бошњак — 164, 165
 Алексић Маргита-Манцика — 315, 316
 Алемпије — 330
 Алемпијевић Мита — 92
 Андрија — 76
 Андрић Богољуб — 393
 Андрић Светимир-Света — 128, 238, 371, 372, 373, 386, 389
 Анђелковић Милица — 394
 Аница — 264
 Анић Драган — 327
 Антонијевић Милован — 238
 Антоновић Д. — 18
 Арсенијевић Борисав — 394
 Арсенијевић Душан — 299, 300, 310
 Арсенијевић Негован — 18
 Арсић Софија — 71, 168
 Аца — 354
 Аца-Буца — %
 Аца Железничар — 343, 350

Б

Баја из Ћелија — 306
 Бајагић Аксентије — 393

Бајић Петроније — 18
 Бањанин Стева — 66, 302
 Баошић Митар — 30, 31
 Бата електричар — 327
 Баџак Јанко — 155
 Б. Ћ. - 94
 Бек Светозар-Тоза — 399
 Белошевац Живомир-Бора — 354, 360, 361, 362, 368, 371, 381, 386
 Берлић Звонко-Ћорђе — 166
 Бећаревић Бошко — 97, 106, 166
 Бесара Жарко — 360, 371
 Билбија Душан — 97
 Биндер — 10
 Благојевић Благоје — 204
 Благојевић Драгутин-Драга — 208, 332, 396
 Благојевић Јован-Јова — 332, 396
 Благојевић Милија — 332, 3%
 Благојевић Михаило-Мика — 332, 396
 Благојевић Милан — 424
 Благојевић Рада — 332, 3%
 Благојевић Радомир-Рака — 283, 285, 291, 293, 310
 Богдан — 132
 Богдановић Драгиша — 47
 Богдановић Душан — 320
 Богдановић Жика — 320
 Богдановић Загорка-Мала-Рада — 45, 46, 47, 60, 61, 68, 69, 71, 298, 299, 302, 303, 305, 424
 Богдановић Катарина-Борка — 251, 253, 285, 291, 292, 307, 308, 309, 310, 338
 Богдановић Радојка-Маја — 47
 Богдановић Сава — 127
 Богићевић Павле — 16
 Богићевић Светозар-Света — 18, 22
 Богојевић Бранислава — 287, 288, 289
 Божа, деловођа — 326, 328

Божић Нада — 141
 Божић Никица — 97
 Божовић Нада — 98
 Божовић Ранка — 98
 Бојовић Драгутин-Млађа — 18
 Болта Милан — 97
 Борчић Радомир — 30
 Бошко из Космаја — 207
 Бошковић Мијаило — 287
 Бошњак — 326, 328
 Бранислав — 314
 Бранко — %
К п а м п њ м ђ М и п и ј л —
 Бреуљ Тома-Вуја — 130, 154, 226, 253, 262,
 266, 268, 269, 270, 272, 273, 424
 Брка — 354
 Бркић Вељко-Миша — 64, 301
 Броз Јосип-Тито — 27, 172, 174, 177,
 183, 200, 321, 408, 409, 411, 419, 421
 Будни — 75
 Буловић Аница — 269
 Буха Василије-Јова — 167, 195

В

Валић Петар-Пјер — 31
 Вал>евац — 327
 Ванђел — 325
 Васиљевић — 374, 386
 Васил>евић Владимир-Корчагин — 204
 Васил>евић Радојко — 396
 Васић Драгиша — 24, 28, 375
 Васић Душан-Васке — 204, 238
 Васић Ћорђе-Станко Уча — 232
 Васић Љубисав — 116
 Вељко — 130
 Вељко — 13!
 Вељковић Илија — 398
 Вељовић Милутин — 395
 Вера — 131
 Веселиновић Јанко — 258
 Весић Ћорђе-Јова Кицош — 64, 65, 283, 301
 Весић Милорад — 394
 Весовић Ј. Милош — 30, 31
 Витас Лепосава — 21, 338
 Витман Бохумил — 97, 99
 Виторовић Никола — 349
 Вићентијевић Илија — 314

Вићентијевић Милорад-Мицко — 395
 Вићентијевић Сретен — 394
 Вићентијевић др Павле — 321
 Вишњић Владимир-Влада — 166, 282, 283,
 284, 299, 300, 310
 Владетић Петар-Галама — 156, 227, 258
 Влајић Милосав — 101, 102, 103, 125, 126,
 153, 155
 Влајковић — 31
 Властимир — 393
 Властимир Јеловчанин — 326
 Влаховић-Жућа — 376
 Војиновић Војин — 19, 22, 30, 31
 Волф Фрања — 95, 96, 98
 Врабич Јанко — 264, 342
 Врабич Колин Мира — 101, 258, 335, 339,
 342
 Врабич Олга — 342
 Вранеш Душан — 350
 Врчанац Аца — 204
 Вујачић Никола-Бора Судија — 60, 61, 295,
 338, 353
 Вујачић Радојка-Ружа — 350, 360, 371
 Вујачић Радојка-Рада — 363
 Вујић Драгомир — 19
 Вујић Јанко — 117
 Вук — 330
 Вукајловић Влаја — 331
 Вукић Борислав — 29
 Вукић Милоје — 24
 Вуковић Миодраг-Миле Сел>ак — 58, 59, 76,
 77, 78, 232
 Вукојевац Тодор — 228
 Вукмановић Светозар-Темпо — 151
 Вуксан — 77
 Вуксан Јован-Моша — 232, 238
 Вукчевић Алекса — 30
 Вукчевић Блажо — 238
 Вулићевић — 326
 Вучко из Космаја — 119
 Вучковић Бора — 18
 Вучковић Звонко — 17, 374
 Вучковић Милутин — 149, 311
 Вуцелић Воја — 293

Г

Гавриловић Драгоје — 395
Гавриловић Петровчић Михаило-Миша — 129, 130, 154, 170, 239, 242, 258
Гаеде — 11
Газивода Миленко — 96
Гајевац — 265
Гајић Добривоје-Доча — 295, 299, 300, 310
Гајић Драгомир — 112
Гајић Живорад — 169
Гајић Љубивоје-Ћока Стаклени — 62, 63, 64, 102, 300
Гајић Радисав — 147
Гачић Бајо — 228
Герасимовић Бранко — 210
Глишић Драгомир — 393
Гођевац Д. — 31
Гојко — 131
Голубовић Софија — 398
Голубовић Чеда — 398
Граховац Стојан — 97
Грачанин Гаја — 94
Гркинић Јован-Шале — 131
Грозданић др Сима — 321, 324
Гроздић Милија — 135
Груја — 354
Грујић Живомир — 141
Грујић Јеџ" — 171
Грујић Љубомир — 395
Грујић Милан — 210
Грујић Милорад-Ганцер — 37
Грујић Миодраг — 19
Грујић Радован-Шумадинац — 34, 36, 37, 60, 61, 279, 280, 282, 305, 306, 314, 320, 322, 424
Гудулић Коста — 133

Д

Дамњановић Божидарка-Кика — 76, 77, 169, 178, 179, 202, 209, 210, 340
Дамњановић Вељко — 102
Дамњановић Зорица-Драгица — 315, 317
Дамњановић Милан — 160
Дамњановић Слободан-Цане — 29, 45, 48, 60, 298, 299, 312
Дамњановић Живорад-Таса — 165, 166

Данило — 262, 265, 266, 268
Даниловић Славомир — 219
Дапчевић Пеко — 256, 411
Дара бабица — 327
Дача — 347
Дебела — 96
Девих Зорка — 95
Девчић Ивица-Воја Обалац — 48, 49, 69, 84, 155, 170, 261, 262
Дедијер — 98
Десница — 99, 399
Димитријевић Богдан — 19
Димитријевић Божидар-Козица — 169, 170, 194
Димитријевић Драга — 394
Димитријевић Станимир — 393
Димитрић Марјан — 23, 28, 29
Дишић Јован-Ћопа — 353, 393
Добривоје — 77
Добрица — 213
Добричић Сава-Шиља — 65, 302, 306, 321
Д. М. (в. Михаиловић Дража)
Драга — 386
Драган — 98
Драган — 325
Драган Касапин — 327
Драгачевић Милојка — 210, 282
Драгачевић Миљко — 210, 282
Драгачевић Каратошић Надежда-Нада — 252, 253, 280, 281, 282, 283, 285, 306, 310, 353
Драго — 306
Дракулић Милан-Стојан — 64, 101, 335, 337, 340, 424
Драча П. Марко — 30
Дреновац Борисав-Бора Црни — 84, 283, 310, 377
Дрљевић Сава — 231, 267
Дружић Милан-Миле Енглез — 231
Дугалић Душан — 424
Дугалић Михаило — 62
Дугалић Станица-Цајка-Бранка — 300, 301
Дугачки — %
Дугић Живомир — 19
Дудић Милош-Сувоборац — 125, 129, 156, 157, 158, 170, 211, 212, 221, 224, 226, 258, 264, 340
Дудић Радомир — 157

Дукић — 333
Дуле Војка — 326
Дулић др — 342
Душан Зеџ — 327
Душко — 131
Душко — 325

Ћ

Ћерасимовић Јелена-Бека — 96, 97, 99
Ћинових Душан — 123
Ћока Дроња — 204
Ћокић Слободан — 331
Ћорић Душан — 18
Ћорђевић Драгоман — 393
Ћорђевић Драгослав — 394
Ћорђевић Јуца — 325
Ћорђевић Љубомир — 30
Ћорђевић Милутин — 208
Ћорђевић Чедомир — 393
Ћукановић — 328
Ћура — 328
Ћурђевић Борислав — 134
Ћурђевић Димитрије-Диша — 30, 37, 45, 46, 60, 61, 64, 65, 279, 280, 295, 296, 298, 299
Ћурђевић Светолик—Лика — 127, 128, 129, 138
Ћурић Бата-Комесар — 308, 309, 400
Ћурић Гвозден — 401
Ћурић Ћорђе-Шараџ — 53, 129, 185, 279, 280, 282, 283, 291, 305, 310
Ћурић Иванка-Ружа — 268
Ћурић Љубодраг — 256
Ћурић Милица-Мица — 268
Ћуричек Павле-Паја — 205, 314, 392
Ћуричић Божидар — 395
Ћуричић Бранка — 395
Ћуричић Милан-Васке — 204
Ћуричић Милош-Васке — 213
Ћуровић Милан-Црни — 30, 36, 37, 60, 279, 280, 295, 306, 309, 340, 424
Ћуровић Негован — 20, 312, 314, 338, 340

Е

Електричар — 204, 221
Ера — 262

Ж

Жагар — 109
Жакула Недељко — 424
Живојиновић Андрија — 308, 400
Живановић Бисерка-Биса — 239, 240, 241
Живановић Ратко — 134
Живко — 130
Живковић Велимир-Цига — 393
Живковић Димитрије — 394
Живковић Милан-Ујак — 343, 344, 348, 350
Живковић Мића — 353
Живковић Михаило — 353
Живковић Тихомир — 393
Живота-Жиле — 393
Жоја — 154

З

Загорац — 130
Зеленовић Данило — 347
Зел>ановић Миодраг — 133
Зечевић Батрић — 108, 144
Зечевић Миодраг — 310
Зечевић Славко-Влада — 280, 281, 282, 291, 320, 350, 353, 360, 371, 375, 385
Златић Радован — 108
Зоран — 31
Зоран из Ивањице — 131
Зрнић Мирјана — 96, 97

И

Ивановић Богољуб-Чокањ — 30, 381, 382
Ивановић Драгиша — 332, 396
Ивановић Драгољуб — 138
Ивановић Петар-Пера — 295, 297, 298
Ивановић Радојица — 110
Ивановић Радослав — 19
Ивановић Сретен — 95
Ивковић Михаило-Бели — 102, 127, 138, 156, 158, 165, 166
Илинчић Радисав — 20
Илић Милан-Чича — 424
Илић Милорад-Мишула — 53, 280, 293, 294, 399
Илић Милош — 19

Илић Милутин — 395
Илић Милутин — 395, 397
Илић Милутин — 395, 397
Ипић Радомир-Жућа — 129, 146, 164, 185
Исаковић Јеремија — 210

Ј

Јаворски-Ћосић Божа — 98
Јагода — 347
Јаковл>евић Миливоје — 371, 374, 381, 385
Јаковл>евић Радивоје — 229
Јанићијевић Новак — 18
Јанковић Драгиша — 328
Јанковић Иван — 401
Јанковић Живан — 15, 19
Јанковић Живорад-Спира — 166
Јанковић Панта-Пане — 260
Јањих Страхинја — 144
Јевремовић Владимир — 133
Јевтић Миодраг-Бата — 18, 28
Јеленић Живадин-Јова — 65, 67, 86, 120, 285, 302, 306, 307, 308, 309
Јеленић Живојин-Миша — 67, 68, 86, 302, 303, 307, 308, 309, 400
Јеленић Лепосава — 303
Јеленић Милутин — 66, 67, 86, 303
Јеленић Радисав-Марко — 67, 86, 120, 303
Јелић Мика — 242
Јеличић Васа — 24
Јеремић Владимир — 394
Јеремић Панта-Пантара — 328
Јова — 207
Јова — 131
Јова — 266
Јовановић Анкица — 395
Јовановић Арсеније — 18
Јовановић Велизар-Мали — 264
Јовановић Војин - 119
Јовановић Даница — 96, 97
Јовановић Дара — 256
Јовановић Добривоје-Дражић-Доша — 307, 308, 399
Јовановић Драга — 308
Јовановић Ђорђе-Ђока Јарац — 84
Јовановић Живко — 322
Јовановић Илија-Лала — 9, 126, 138, 156,

203, 310, 338, 343, 350, 385, 387
Јовановић Љубодраг — 395
Јовановић Милан-Трулеж — 239
Јовановић Милијан — 17, 22, 331
Јовановић Милован — 395
Јовановић Мирослав-Милан-Мима — 34, 35, 36, 56, 62, 66, 74, 75, 106, 148, 153, 155, 156, 170, 221, 226, 302, 424
Јовановић Мирослав-Миле-Трулеж — 254, 264
Јовановић Радивоје-Слободан-Брадоња — 73, 77, 85, 125, 154, 155, 162, 165, 170, 197, 198, 210, 212, 217, 221, 224, 226, 251, 252, 254, 256, 258, 271, 359
Јовановић Радисав — 242
Јовановић Радован — 204, 238
Јовановић Радојица — 143
Јовановић Д. Сретен — 19
Јовић др — 135, 136
Јовичић Живомир — 395
Јојић Велимир — 24
Јокић Десанка — 396
Јокић Ненад — 204, 262
Јоксимовић Веља — 371, 378
Јоксимовић Гроздана — 347
Јоксимовић Марко — 112
Јоксимовић Нада — 52, 307, 309, 400
Јоксимовић Тихомир — 395
Јосиповић Србислав-Срба — 231
Јосић — 347

К

Казимировић Живана — 98
Калабић Никола — 13, 17, 18, 220, 29, 22, 275, 276, 314, 347, 391, 392
Калаџијев Борис — 11
Караклајић Душан-Луле Мучикант — 60, 77, 90, 91, 323
Караћорђевић Петар М — 24, 26, 28, 29, 321
Карасовић Милентије — 19
Каратошић Милутин-Микица — 291, 293, 307, 309
Кардељ Едвард — 421
Кашански Зорица — 92, 95, 97
Керамичар — 130
Кирча — 129, 130

Клисић Растислав — 21
 Клонтар Влада — 98
 Ковачевић Бранко-Жика Морнар — 102, 105, 131, 154, 285, 338, 349, 360, 367, 368, 371, 386
 Ковачевић Видак — 31
 Ковачевић Милан-Велимир — 266
 Коввчић Добринка — 393
 Козаров Слободан-Бели — 164
 Којић М. Драгиша — 30
 Колар из Такова — 306
 Колев Димитар — 11
 Колин др Виктор — 335, 339, 340, 342
 Колин Мира (в. Врабич Колин Мира)
 Коља — 389
 Комарчевић — 18
 Комиеновић Александар — 96
 Комненовић Светолик — 20
 Кораћ — 326
 Кораћ Димитрије-Димче — 360, 361
 Кораћ Добривоје-Добрица — 212
 Коста Пећанац (Миловановић Коста) — 9
 Коста Цинцарин — 326
 Костић Анђелко — 31
 Костић Витомир — 395
 Костић Жика — 424
 Котаров Ракила-Вука — 29, 60, 312
 Котевић Ђорђе — 71, 72, 168
 Котевић Марика — 71, 72
 Кошутин Константин-Јанко — 22
 Кравица Сава — 238
 Крајчи Антон — 24
 Кристифор — 23
 Крсмановић Милан — 328
 Крсмановић Радисав — 288
 Крстић Слободан-Уча — 34, 36, 76, 101, 126, 129, 154, 221, 224, 226, 264
 Крунић Новица — 261, 269
 Крчмаревић Тихомир — 394
 Кубуровић — 325
 Кужета Лазар-Љутица — 130, 204, 229, 259
 Кузмановић — 331
 Кузмановић Иван-Макса — 373, 378
 Кузмановић Живојин — 44, 45, 48, 60, 61, 295, 298, 299, 306, 308, 309, 400
 Кум — 154
 Кушић Драга — 98
 Кушић Миленко — 98
 Кушић Раде — 385

Л

Лабудовић Милорад-Лабуд — 66, 101, 102, 107, 109, 112, 124, 424
 Лазаревић — 21
 Лазаревић Жарко — 207
 Лазаревић Живојин-Жока — 164, 165, 166, 378
 Лазаревић Илија — 325
 Лазаревић Михаило-Цар — 309, 314, 315, 316, 340
 Лазаревић Петар — 18
 Лазаревић Радмила — 242
 Лазаревић Радојица — 394
 Лазаревић Рајна — 315
 Лазаревић Светозар — 164, 326
 Лазовић Миодраг — 326
 Лалић — 393
 Лантровић (Лепровић) Лепа — 96
 Лекићи — 219
 Лењин — 188, 195
 Ломић Миленко — 147
 Лукић Костадин — 269
 Лукић Милојко — 269
 Лукић Новица — 30
 Лукић Олгица — 169
 Лукић Славко — 338
 Луковић Слободанка — 96
 Лупшић Александар-Ђока — 247, 287, 288, 289, 290, 371, 389
 Лучић Ранко — 147

Љ

Љотић Велибор — 114, 172, 356
 Љуба Деда — 328
 Љубица — 326
 Љубичић Никола — 232, 233, 234, 267
 Љубоја Лазар-Миле — 156, 158, 159, 170, 221, 226, 239, 264
 Љујић Мартин — 18
 Љумовић Благоје — 18, 375, 376, 390
 Љутица (в. Кужета)

М

Мазинјанин Андрија — 78, 128
 Макањић Милисав____401

Максимилијан фон Вајкс — 10
 Максимовић — 375
 Максимовић Урош — 16
 Мандић Раденко — 169, 170, 199, 200, 258
 Манојловић Воја — 263, 267
 Маринковић Аца — 326
 Маринковић Благоје — 206, 207
 Маринковић Миливоје-Чапа — 238
 Марић — 326
 Марић Љубомир-Мића — %
 Марић Петар-Јастреб — 166, 301
 Марко-Црни — 308, 309
 Марковић Александар — 206
 Марковић Александар — 395
 Марковић Алимпије — 73, 217
 Марковић Дамњановић Божидарка-Кика (в. Дамњановић Божидарка-Кика)
 Марковић Драгослав-Дража — 169, 181, 185, 202, 370
 Марковић Милорад-Мика — 165, 166
 Марковић Момчило-Мома-Вук — 35, 36, 38, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 85, 91, 93, 154, 167, 169, 170, 178, 183, 184, 185, 187, 194, 196, 204, 210, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 225, 232, 234, 251, 320, 359
 Марковић Пера — 97
 Марковић Предраг-Алимпије — 170, 198, 203
 Маровић Тодор — 112
 Мартиновић Видосава-Вида — 60, 295, 296, 307, 309
 Мартиновић Драгослав — 267
 Мартиновић Миша — »30
 Мартиновић Ратхо — 413
 Маслеша Веселин — 199
 Матијашевић Бранко-Шарац — 207
 Матијашевић Витомир — 393
 Матијашевић Драгољуб — 393
 Матијашевић Ћорђе — 393
 Матијашевић Јеврем — 393
 Матијашевић Милан-Ћира — 239, 240, 262, 271, 406
 Матић Љубивоје — 19
 Матић Драгослав — 20
 Матић Јелена — 94
 Матић Милован — 134
 Матић Мирко — 328
 Матић Цвета — 395
 Матовић Мића — 98
 Маузер Драган-Слободан — 68, 149, 302, 303, 306, 332, 398
 Машала Миле — 226, 229
 Медић Милан — 18, 30
 Менсфилд — 17
 Мија — 80
 Мијаиловић Драга — 399
 Микче — 98
 Мил. — 94
 Милановић Вера — 98
 Милановић Властимир — 30
 Милановић Драгољуб — 107
 Милановић Милан-Технолог — 90, 92, 93
 Милановић Миодраг — 108
 Милановић Радомир — 115
 Милановић Стојан — 95, 99
 Миланче Сремац — 309, 400
 Милатовић Милорад-Миле — 202
 Милатовић Милорад-Подгорац — 129, 169
 Милетић Вера-Мира — 169, 183, 184
 Миливојевић — 323
 Миливојевић Драгољуб — 98
 Миливојевић Душан — 204
 Миливојевић Хранислав-Костја — 226, 227, 238, 260, 261, 262
 Милинковић Живомир-Баја — 295
 Милинковић Милија — 30
 Милић Божидар — 112
 Милић Војислав — 395
 Милић Илија — 133
 Миловановић — 324
 Миловановић Велимир — 394
 Миловановић Владимир-Гижа — 37, 309, 338, 373, 380
 Миловановић Владислав — 296, 338
 Миловановић Даница-Смиљка — 61, 295, 296, 297, 306, 307, 338, 352
 Миловановић Живота — 393
 Миловановић Јулка — 105, 309, 338
 Миловановић Катарина — 338
 Миловановић Миленко-Брка — 306
 Миловановић Миливоје-Фикус — 18, 349
 Миловановић Милисав — 54, 55, 56
 Миловановић Милован — 394
 Миловановић Милосав-Филип — 209
 Миловановић Миодраг — 393
 Миловановић Миодраг — 394
 Миловановић Стојан — 98

Милојевић Милоје — 48
 Милојковић Милизар — 398
 Милосавл>евић — 325, 330
 Милосавл>евић Катарина-Борка (в. Богдано-
 вић Катарина-Борка)
 Милосављевић Милован-Мика — 34, 36, 71,
 86, 95, 106, 108, 155, 162, 163, 168. 169,
 170, 185, 194, 208, 287, 311
 Милосавл>евић Милосав — 231, 232
 Милосавл>евић Радојко — 395
 Милош — 354
 Милошевић Александар — 19
 Милошевић Аца — 333
 Милошевић Данило — 109
 Милошевић Милорад-Мића — 154, 226, 227,
 258
 Мипутиновић Влада — 29
 Милутиновић Милутин — 19
 Милутиновић Миљана — 394
 Милутиновић Сергеј — 119
 Минић Милка-Ана — 34, 36, 129, 154, 155,
 170, 276, 279, 305, 306
 Минић Милош-Младен-Милутин-Црни —
 76, 78, 155, 164, 167, 169, 183, 200, 359,
 404
 Минић Слободан — 36, 52, 53, 279, 280, 294,
 305, 306, 393, 424
 Минчић Слава-Драгољуб — 97
 Миодраг — 98
 Миочанин Павле — 30
 Мирић Радмила — 96
 Митровић Драгутин — 398
 Митровић Живота — 398
 Митровић Цветко — 112
 Мићић Видан — 371
 Мићић Милутин-Колубарац — 238
 Мићић Света — 207
 Мићовић Љубинка — 393
 Михаило — 330
 Михаиловић — 328
 Михаиловић Драгољуб — 393
 Михаиловић Дража-Чича — 7, 8, 9, 13, 14, 15,
 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 40, 41, 43,
 45, 54, 56, 57, 63, 96, 106, 107, 113, 114,
 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 132, 133,
 134, 137, 138, 141, 142, 144, 146, 147, 160,
 161, 172, 173, 174, 193, 197, 200, 205, 207,
 211, 213, 214, 218, 219, 223, 234, 238, 245,
 249, 276, 280, 282, 289, 295, 312, 320, 328,

329, 338, 345, 346, 348, 356, 357, 361, 372,
 385, 391, 392, 396, 403, 422, 424
 Михаиловић Илија — 162, 164, 206
 Михаиловић Љубица — 164, 165, 166
 МЖсаиловић Миролуб-Бата — 30
 Михаиловић Славко — 121
 Михаиловић Тихомир — 399, 401
 Михалачки Ива — 326
 Михов Н. — 10
 Миша — 79
 Миша — 220
 Младен — 314
 Младеновић Богдан — 395
 Младеновић Милан — 394
 Младеновић Милорад — 110, 143
 Младеновић Персида — 394
 Мољевић Стева — 24, 28
 Морача Милутин — 403, 417
 Мрвош Мирко — 97
 Мркоњић Аница-Лола — 97, 99
 Мркшић — 94
 Музикравић Марко — 18
 Мулалић Мустафа — 24
 Муслина Ђорђе-Жорж — 23, 28

Н

Насгасовић Никола — 68, 302
 Небојша — 131
 Недељковић Милован — 17, 331
 Недељковић Радисав-Дима — 155, 169, 201
 Недељковић Пера — 235
 Недић Милан — 9, 11, 21, 107. 114, 141, 172,
 330, 346, 356, 391, 403, 404, 417
 Несторовић Живомир-Жика — 36, 37, 44, 45,
 60, 69, 279, 280, 282, 283, 298, 305, 320,
 386
 Нешић Ђорђе-Ђоле — 102, 103, 104, 204, 258
 Нешковић Благоје-Михаило — 38, 73, 166,
 167, 168, 170, 178, 183, 186, 187, 188, 194,
 195, 196, 251, 276, 279, 282, 305, 320
 Никезић Марко — 96
 Никетић Милутин — 354
 Никић Адам — 146, 3%
 Никић Здравко — 146
 Никитовић Милан-Миле — 98
 Никола — 131

Николић Алексаидар-Аца Џезвар — 102, 104
 Николић Ангелина — 3%
 Николић Богољуб — 16, 30
 Николић Бранко — 119
 Николић Воја — 385
 Николић Данило — 398
 Николић Милан — 97, 98
 Николић Милорад — 98
 Нилокић Миодраг-Попај — 102
 Ни(слов Асен — 10
 Нинковић Драгиша — 17, 148, 207, 331
 Н-Н, — 406
 Новак — 131
 Новакрвић Богољуб — 133
 Нораковић Љубинка — 69, 70, 71, 309, 400
 Новаковић Милка — 259
 Новаковић Славољуб-Шекец (Шекац) — 97
 Нојбахер — 22
 Носек Ј. Вацлав (в. Радовановић Тома)

О

Обрадовић Бора — 74, 398
 Обрадовић Бранко — 385
 Обрадовић Живан — 393
 Обрадовић Момчило — 18
 Обрадовићи — 380
 Опачић Душан — 371, 378
 Османагић — 77
 Оцокољић Станислав-Цоле — 131

П

Павле Рус — 270
 Павлићевић Драгутин-Душко — 360
 Павличић Драгутин-Душко — 343, 350, 371
 Павличић Душан-Крцун — 102, 127
 Павловић — 330
 Павловић Бора-Ранилац — 252
 Павловић Властимир — 52, 393
 Павловић Видоје — 394
 Павловић Војислав — 19
 Павловић Дара — 98
 Павловић Душан-Бсра Дискусија — 119, 204, 360, 364, 371, 378

Павловић Живорад — 16
 Павловић Жика — 96
 Павловић Жика — 228
 Павловић Јелена-Зора Цицвара — 220
 Павловић Матеја — 393
 Павловић Милева-Вера Тенкић — 212, 213
 Павловић Милица-Дара — 169, 183, 201
 Павловић Миодраг — 397
 Павловић Момир — 285
 Павловић Момчило — 394
 Павловић Раденко — 147
 Павловић Радојица — 328
 Павловић Р. Жив. — 19
 Павловић Славка — 264
 Павловић Тихомир — 395
 Павловић Хранислав — 18
 Павловић Чеда — 308, 400
 Павловићи — 219
 Пајевећ Даница-Дана — 53, 54, 55, 56, 282, 293, 306
 Пајевећ Катарина-Мира — 259
 Палошевић — 396
 Пандуровић Сима — 31
 Пантелић Бранислав — 353
 Пантелић Живомир — 395
 Пантелић Здравко — 393
 Пантелић Марко — 395
 Пантелић Милица-Мала — 293, 294, 295, 309
 Пантелић Светолик-Цвеја — 393, 397
 Пантић Марисав — 395
 Паранос — 98
 Параћ Бранко-Реља — 66, 68, 69, 71, 149, 302, 305, 398
 Цауновић Станислав-Уча — 61, 321, 360, 364, 378
 Пенезић Слободан-Крцун — 256
 Пера — 354
 Пера Словенац — 326
 Перишић Владимир — 401
 Перо — 98
 Петар II (в. Карађорђевић)
 Петар Марин — 133
 Петровић Благоје — 328
 Петровић Богомир — 396
 Петровић Бранка — 50
 Петровић Владимир — Никола Накарада — 156, 262
 Петровић Добрила — 74

Петровић Драгомир-Гема-Ика — 288, 323
 Петровић Душан-Павле-Шане — 34, 36, 52,
 71, 80, 85, 154, 155, 162, 170, 182, 185,
 225, 276, 279, 282, 308, 309, 310, 311, 320,
 322, 330, 332, 348, 351, 357, 358, 359, 370,
 371, 373, 375, 380, 387, 400, 408, 424
 Петровић Жика — 327
 Петровић Марисав — 106
 Петровић Михаило — 164
 Петровић Михаило — 395
 Петровић Прока — 395
 Петровић Радоје — 119
 Петровић Ратко — 98
 Петровић Славка-Пата — 96, 283, 284,
 291, 293
 Петровић Трифун-Макса — 58, 148
 Петровић Хранислав — 19
 Петронијевић Војислав — 110, 143
 Петронијевић Моша — 309
 Петрушевић Петар-Пера Македонац — 335
 Пијаде Моша — 27
 Плећаш Бранко — 260, 261, 268
 Подгорац А. Марко — 30
 Полић Рел>а-Санцаклија — 258
 Поповић — 218
 Поповић Душан-Вуја — 348
 Поповић Ђорђе-Бека — 260
 Поповић Јован — 199
 Поповић Милисав — 331
 Поповић Момчило-Мома — 97, 242, 258
 Поповић Павле — 321
 Поповић Раденко — 385, 386
 Поповић Светозар-Света-Милић — 170, 198,
 199, 209, 221, 224, 225
 Поробић Стева — 209
 Поткоњак Велимир-Лала — 95
 Прегељ Виктор-Тоја — 131
 Предавец Владимир — 24
 Прокић Богомир-Боја — 264, 269
 Прокић Боривоје-Боја — 204
 Прокић Костадин — 393, 397
 Прокић Милован — 393, 397
 Прокић Милорад-Миле Стомаклија — 13,
 242, 371, 372, 381, 385
 Прокић Митар — 393, 394, 397

Р

Радача Јова — %
 Раде — 130
 Раденковић Живомир — 20, 336, 352
 Радивојевић Јовиша — 62, 63, 64
 Радивојевић Обрад-Радивоје — 50, 58, 59,
 69, 148
 Радин Р. Светозар — 19
 Радисављевић Марко — 321
 Радишић Ђорђе — 326, 327
 Радишићи — 353
 Радовановић Вида — 147
 Радовановић Десанка — 147
 Радовановић Живојин — 147
 Радовановић Милић-Младен — 34, 36, 43, 69,
 71, 79, 90, 155, 279, 280, 294, 362, 398,
 399, 424
 Радовановић Михаило — 147
 Радовановић Ненад — 406
 Радовановић Раде — 219
 Радовановић Станица — 147
 Радовановић Тика — 325
 Радовановић Тома — 13
 Радовић — 330
 Радовић Даринка — 142, 147, 424
 Радовић Никола — 3%
 Радовић Радојка — 396
 Радовић Радомир — 133
 Радовић Радмила — 142, 424
 Радовић Станка — 142, 424
 Радојевић Драгутин — 395
 Радојевић Јовиша — 102, 148, 424
 Радојичић Богдан — 306
 Радојичић Богомир — 395
 Радојичић Миливоје — 394
 Радојичић Милица — 306
 Радојичић Никола — 312
 Радојичић Сава — Феђа — 231, 232, 239, 241,
 254, 258, 267
 Радојичић Светислав — 397
 Радојковић — 328
 Радојковић Александар — 287, 288, 289
 Радојковић Видосава-Вида — 247, 287, 289,
 323
 Радојковић Хопнер Матилда — 288
 Радојковић Радисав — 288
 Радоњић Душан — 36, 52, 53, 64, 279, 280,
 300, 301, 349, 424

Радоњић Милан-Марко — 204
 Радосављевић Лачар — 16
 Радосављевић Милан — 99
 Радуловић Зора — 398, 399
 Радуловић Милан — 311
 Радуновић Блажо — 385
 Рађеновић Драгољуб-Крле — 261, 262
 Рађеновић Душан-Љубеј — 221, 226
 Рајачић Мајкл-Марко — 17
 Ракетић — 106
 Ракић — 98
 Ракић Живорад — 19
 Раковић Предраг — 22, 410
 Ранђић — 353
 Ранђић Дара — 353
 Ранковић Александар — 24
 Ранковић Александар — 49, 261
 Ранковић Живомир — 396
 Ранковић Живота — 60
 Ранковић Милован-Мима — 111
 Ранковић Милутин-Чеда — 67, III, 369, 371
 Ранковић Миљко — 23, 28, 29
 Ратко — 232
 Рафајлов Иван — 11
 Рачић Драгослав — 17
 Раша — 269
 Рашко — 132
 Рашковић Слободан — 30
 Реља — 377
 Репац Душан-Пера Књижар — 129, 130, 154, 207, 343, 344, 350, 360, 365, 366, 367, 368, 370
 Рибар Иван — 27
 Ризнић Миодраг-Миле — 52, 53, 57, 291, 306, 308, 309, 310
 Ризнић Ратко-Чукан — 330, 332
 Ристановић Бојан — 22
 Ристић Драгољуб — 98
 Ристић Милена — 265
 Ристић Радојица — 79, 335, 336, 337, 3%, 424
 Ристић Славко — 258, 265
 Ристић Софија — 20, 79, 209, 335, 336, 337, 352, 424
 Ритер фон Гајтнер — 11
 Роган Јово — 156, 161, 170, 343, 350, 360, 369, 371, 385
 Росић Добросав-Франкештајн — 335

Росић Драгољуб-Јанко — 279, 285, 291, 293, 306, 310
 Росић Љубина — 344
 Росић Михаило — 395
 Росић Станија — 310, 406
 Рузвелт — 21, 28

С

Сава — 232
 Савић (ка) — 326
 Савић Бранко — 395
 Савић Василије-Васа — 53, 54, 56, 57
 Савић Ђорђе-Чикаш — 22
 Савић Миленко — 395
 Савић Милован — 119
 Савић Радмила — 395
 Савковић Живорад-Маузер — 170
 Савковић Милош — 156, 159, 160, 212, 213, 214, 215
 Сгвчић Андра-Баја — 129
 Сајц — 16, 17
 Санџаклија — 131, 154, 221
 Сарић Јура-Ђура — 269
 Саша — 99
 Саша — 131
 Света — 131
 Седлар Слободан-Бата Мајорац — 90, 263, 265, 268
 Сека — 388
 Секулић Веља — 99
 Секулић Јанко — 102
 С-Ђ. — 60, 61
 Симић — 249
 Симић Алекса — 395
 Симић Васа — 395
 Симић Влајко — 395
 Симић Драгиша — 164
 Симић Живорад-Жика Вивац — 102, 127, 156, 160, 161
 Симић Златија — 395
 Симић Јеврем — 13, 14, 15, 17, 21, 22, 23
 Симић Јован-Јоца — 395
 Симић Љубомир — 395
 Симић Миленко — 394
 Симић Милица — 395

Симић Милован — 395
 Симић Мира — 50, 52, 326, 393
 Симић Радмила — 395
 Симић Сергије — 97
 Симић Стева — 395
 Симићи — 353
 Симовић Драгољуб-Дача — 393
 Симовић Михаило-Дача — 51, 52
 Симоновић Дача — 48
 Синђелић Александар — 29
 Славко Ваздухопловац — 221
 Смиљанић Душан — 18
 Смил>анић Мирко — 19, 21
 Софијанић Ратко — 231, 267
 Спасић Иван — 394
 Спасојевић Драгомир — 332
 Спасојевић Драган-Лука — 125, 126, 127, 139, 153, 154, 424
 Спасојевић Љубиша — 332
 Срба — 232
 Србин — 328
 Средојевић Коста — 395
 Сремчевић Станислав — 361, 371, 424
 Сретен — 130, 131
 Срећко — 131, 265
 Срећковић Милица-Раја — 52, 53, 56, 57
 Стајчић Јанко — 25
 Стаљин — 21, 28, 188, 306, 312
 Стамболић Петар-Пера — 167, 195, 221, 224, 320
 Стаменковић Драги-Бранко — 155, 157, 167, 170, 197
 Стаменковић Милоје — 326
 Станисавл>евић Тихомир — 24
 Станичић Десанка — 313, 314
 Станичић Добривоје — 314
 Станичић Милан — 312, 313, 314, 341
 Станичић Миливоје-Сеља — 383, 398
 Станић Даринка-Мара — 310
 Станић Родољуб-Трамвајац — 101, 102, 126, 127, 154, 170, 305
 Станишић Драгомир — 393
 Станишић Живота — 393
 Станишић Слободан-Мита — 279, 285, 300, 301, 306
 итанковић — 326
 Станковић Милорад — 147
 Станковић Сениша — 320

Станковић Спасоје — 147
 Стаиојловић Јован-Јовиша — 287, 288, 289, 325
 Станојловић Милош-Чамција — 312, 353
 Станојловић Милунка-Гара — 269
 Станошевић Вујадин-Брка — 360, 361
 Старчевић Јелена-Зора Цицвара — 259
 Стева — 130
 Стева — 185
 Стевановић Драгољуб-Драга Петријевац — 360, 361
 Стевановић Милорад — 394
 Стефановић — 179
 Стефановић — 338
 Стефановић Андрија — 327
 Стефановић Бранко — 252, 263, 265
 Стефановић Веса — 164
 Стефановић Војин — 147
 Стефановић Драган-Радовац — 45, 90, 401
 Стефановић Иван-Срба — 170, 226, 227, 242, 343, 350, 357, 360, 365, 366, 367, 368, 370, 378
 Стефановић Милан — 164
 Стефановић Младен — 396
 Стефановић Никола — 136
 Стефановић-Шпиртул>а — 135
 Стојановић Бранислав-Јанко — 169, 203
 Стојановић Крца — 325
 Стојановић Милован — 394
 Стојанче — 129, 131, 166
 Стојнљковић Душан — 95
 Стојковић Бранко — 170
 Стојковић Крста — 133
 Стојковић Милан — 399
 Суботички-Батука — 351
 Суља — 96
 Сучић Оливера-Лела — 96, 259, 263, 265, 266, 271, 389
 Суцуковић Милан-Плави — 64, 65, 282, 300, 301, 306, 339, 352

Т

Танкосић Милан-Мицко — 52, 84, 92
 Танкосић Предрог — 52
 Танкосић Миодраг — 52, 53
 Таско — 76, 77

Тенк — 96
Тенкић Вера (в. Павловић Милева)
Теофановић Душан — 323
Тевавац — 96
Терзић Радмила-Рада — 300
Тиквица Геза — 99
Тинтар Петар — 327
Тито (в. Броз Јосип)
Тодоровић — |32
Тодоровић Божа-Воја Колубарац-Дроња — 128, 239, 240
Тодоровић Борислав-Лола — 17
Тодоровић Живота-Максић — 31
Тодоровић Јела — 90
Тодоровић Мијалко-Плави — 411
Тодоровић Милутин-Миле — 424
Тодоровић Олга — 31
Тодоровић Тоза — 98
Тома — 131
Томашевић Никола — 112
Томић — 90
Томић Божидар — 394
Томић Велисав — 394
Томић Здравко — 24
Томић Мирко — 63
Томић Слободан — 352
Томић Срећко-Млађен — 268
Томић Стаменија-Милена — 238
Томковић Бранка — 406
Топаловић Драгомир-Гага — 17, 22, 23, 374
Топаловић Живко — 24, 28
Топаловић Милија — 132
Торбица — 387
Трикер Милош — %
Трифковић Света — 23
Трифуновић Мирослав-Дроња — 23
Туцаковић Урош — 110

Ћ

Ћировић Периша — 396
Ћосовић Милован — 3%
Ћусловић Радивоје — 371, 386, 387

У

Удицки Предраг-Денеба — 78, 84, 92, 312, 313, 314, 341
Ул>аревић — 136

Уча из Дражња — 77, 78
Уча из Венчана — 314
Урошевић Петар — 164

Ф

Филиповић Крста — 281
Филиповић Милутин-Фица — 18, 349, 392
Флорцен Фридрих — 98
Фон Верде — 15
Фопчић Ћура — 99

Х

Хадсон — 16
Хазим — 99
Хајдуковић — 353
Хитлер — 10
Хорватовић Живка — 61
Хортвиг фон Лудвигер — 10

Ц

Цветковић Славко — 393
Цвикераш (в. Никезић Марко)
Црни — 92, 95, 238

Ч

Чеда Ћопа — 326
Черчил — 21, 28
Чизмић Аца — 98
Читаковић Сретен-Демид — 169, 184, 201, 202, 308
Чича — 96
Човић — 269
Чолић Милош-Миша — 341
Чоп Албин — 10

Ш

Швабић — 30
Швабић Буда — 29, 30, 31
Шестак Јозеф — 99
Шкеровић — 99
Шмит Лок — 99
Шнекенбург — 417
Шотра Рајко-Рака — 311, 312

ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР

А

Авала — 417
 Азања — 121, 264, 269, 376, 417
 Александровац и 131
 Америка — 27
 Ам[^]рић — 117
 Андријевдцз — 24
 Аранђел[^]в[^]ц — 8, 11, Ц, §|, 34, 35, 36,44,
 45, \$6, 47, 48, 50, «1, 52, 53, 54, 55, 60,
 6?, 7J9, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 8?,
 86, Ц), 91, 92, 93, 94, 108, 115, ||a!
 127, 1JД, 133, 135, 139, 141, 143, 146, 154,
 155, Jjjj; 161, j\$2, 163, 164, 165, 166, 167,
 168', 17\$, 180, (81,)82, 185, J H
 1*: \μ 206; 20?; 210,211,219,
 224', 22\$, 22\$, 227', 234', 239, 240, 247; 248,
 249, μ: 264; 267; 279,276; 279, гвр; 281,
 282; |\$4, 285', 287, 288,289, 290, 292, 293^
 294; 296, 299, 302, 303, 304, 315, 317, 31^,
 320, 32), 322, 323, 324, 328, 330, 332,
 336, 338, 341, 342, 343, 344, 347, 348, 349^
 350, 352, 354, 357, 358, 359, 361, 362, 364,
 370, 371, 372, 383, 387, 388, 389, 390, 394,
 395, 396, 399, 400, 401, 403, 404,405,407,
 408, 409, 410, 411, 412,413, 414,415,421,
 423, 424

Б

Ба — 23,-277, 350
 Бабајић — 126, 139, 147, 424
 Бабе — 116, 387
 Бабина река — 353

Бабине — 269
 Бадљевица — 118
 Бакар — 49
 Балабанац — 406, 413
 Балиновићи — 226, 260
 Балкан - 10, 21, J},' |72, 22\$, 375, 3JИ
 Банат — 10, 385
 Бања — 7, 19, 20, \$7. 69, 83, 86, 111, 168, 17\$,
 209, 210, 211, ?13, 249, 267, 281, 282, 294,
 310, 332, 35?,' 389; 390, 395, 4)0,411,
 413,424
 Бања Лука — 24
 Бањани — 108, 404
 Бањица — 48, 92, 240, 288, 289, 295, 301, 30Д,
 383,400,415,422
 Барајево — 58, 233, 238, 23?
 Баре — 11, 22, 332
 Барзиповица — 133, 134, 352, 394
 Барошевац — 29, 112, 113, 116; J24, 134, 345,
 346, 350, 394, 401
 Баточина — 11, 69
 Баћевац — 242
 Бачинац — 170
 Белановица — 12, 16, 85, 107, 110, 124, 133,
 143, 146, 147, 148, 160, 249, 349, 350, 351,
 352, 395, 404, 405, 410, 411, 421
 Бели Поток — 13И»,
 Бело брдо — 265
 Белосавци — 11, 71, 120, 123, 168, 35^ 388
 Бељина — 115, 348
 Бенковац — 130
 Београд — 7, 8, 10, 15, 17, 19, 21, 24, 30, 31,
 44, 49, 50, 52, 55, 58, 62, 63, 65, 71, 72,
 75, 76, 77, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 94,

95,96,97,98, 103, 104, 106, 107, 112, 113,
 119, 120, 121, 123, 127, 130, 131, 138, 141,
 143, 145, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 164,
 166, 167, 168, 169, 181, 194, 195, 196, 197,
 198, 199, 200, 201, 202, 206, 209, 228, 229,
 232, 233, 237, 239, 242, 255, 261, 269, 270,
 273, 275, 284, 287, 288, 289, 302, 314, 316,
 325, 341, 343, 348, 355, 357, 361, 375, 376,
 385, 387, 388, 390, 400, 401,405,406,411,
 412, 414, 415, 417, 418, 419, 421, 423, 424
 Беране — 196, 200
 Бијело Брдо — 256
 Бијело Поље — 16
 Бијељина — 316
 Билећа — 161, 195
 Биочин — 131
 Бистрица — 29, 48, 61, 90, 299, 311, 312, 345,
 397
 Бихаћ — 130
 Бјеловар — 166
 Боан — 61
 Бождаревац — 242
 Бока Которска — 62, 161
 Бокања — 60
 Бор — 10, 17
 Босански Брод — 130, 284
 Босанско Грахово — 158
 Босна — 22, 23, 36, 56, 66, 73, 75, 105, 160,
 173, 198, 201, 202, 231, 241, 242, 245, 252,
 254, 272, 273, 276, 279, 300, 302, 317, 322,
 361, 365
 Босна и Херцеговина — 161, 321
 Босута — 20, 120, 121, 129, 133, 147, 239, 276,
 331, 336, 352
 Б. Нова — 131
 Брајковац — 31, 120, 124, 126, 139, 235, 296,
 350, 361, 374, 380, 381, 382, 393
 Бранетић — 208, 255, 404
 Брежан — 203
 Брезова — 98
 Брезовац — 20, 135, 178, 208, 211, 289, 322,
 332, 345, 412
 Брестовик — 119, 165
 Брзани — 69, 398
 Брусница — 16
 Брчиг — 131
 Бугарска — 9, 10, 105, 172, 317, 403
 Будва — 105, 131
 Буква — 133
 Буковик — 19, 48, 53, 54, 55, 58, 69, 70, 119,
 139, 165, 264, 296, 302, 303, 307, 309, 366,
 368, 376, 379, 380, 399, 401, 410
 Буковичка бања — 163
 Букуља — 7, 38, 71, 86, 93, 125, 133, 141, 146,
 154, 155, 156, 158, 161, 163, 165, 168, 170,
 178, 179, 194, 195,207,208,209,211,212,
 217, 219, 245, 299, 307, 340, 369, 374, 382,
 390, 392, 404, 405, 406, 411, 423
 Букуља (р.) — 219
 Бурово — 51, 394, 401
 Ваган — 110, 234, 380, 381, 382
 Ваљево — 36, 62, 71, 75, 78, 85, 126, 131, 157,
 167, 168, 169, 170, 179, 180, 181, 182, 183,
 184, 190, 197, 200, 201, 202, 206, 208, 226,
 239, 240, 255, 292, 308, 312, 366,404,412,
 423
 Вардар — 17
 Варнице — 254, 255
 Варовница — 386, 387
 Велереч — 207, 364
 Велика Британија — 24, 27
 Велика Иванча — 117, 352, 379, 392
 Велика Крсна — 78, 115, 154, 210, 379, 387,
 416
 Велика Ливада — 405
 Велика Морава — 415
 Велика Плана — 15, 414
 Велике बारे — 413
 Велики Борак — 242
 Велики Град — 130
 Велики Црљсни — 30, 86 <
 ВеЛики Шењ — 138, 144
 Велико Крчмаре — 332
 Велико Орашје — 377, 378
 Венчани — 20, 30, 48, 51, 86, 111, 112, 113,
 122, 134, 143, 178, 204, 229, 280, 297, 309,
 314, 315, 339, 340, 347, 351, 352, 353, 354,
 386, 395, 411, 424
 Венчац — 58, 71, 86, 135, 141, 146, 154, 168,
 170, 178, 179, 208, 209, 211, 212,228, 296,
 299, 300, 310, 345, 366, 392, 404,405,406,
 410, 412, 413

Виљуша — 199
Винча — 147, 424
Вировитица — 131
Вис — 196
Висна — 361
Високо — 131
Витковац — 74
Влакча — 16, 23, 28, 137, 138
Влашка — 102, 106, 117, 155, 383, 386
Вадшко Поље — 117, 387
Војволина — 232, 242, 313
Војковци — 20, 120, 251, 252, 275, 331, 348, 352, 396
Војнић — 344
Врановац — 20
Врачар — 14
Врбица — 20, 54, 55, 86, 143, 164, 165, 178, 179, 226, 287, 288, 292, 294, 310, 332, 361, 390, 395, 396, 399, 401
Врбншц — 138
Врбовац — 317, 341
Вреоци — 12, 21, 29, 30, 45. II«, 206, 295, 296, 338, 401
Врњачка Бања — 105
Врчин — 117, 166
Вуковар — 45, 58, 295, 296
Вукосавци — 20, 52, 107, 148, 178, 209, 211, 339, 395, 411
Вучитрн — 62
Вучићи — 30, 302, 398

Г

Гајеви — 71, 77, 108, 109, 160, 168, 170, 211, 212, 213, 265, 351
Гараши (е) — 20, 148, 154, 178, 204, 207, 209, , ' 233, 321, 352, 354, 368, ^74, 375, 380, 381
Г. Бранетићи — 207, 404
Г. Дубича — 275
Главица — 368, 369
Гледићке планине — 275
Глина — 130
Г. Мушић — 201
Горица — 131
Горович — 395, 401
Горња Сабанта — 31
Горња Трешњевица — 20, 120, 125, 132, 209, 276, 362, 390, 391, 392, 424

Горња Тополица — 126, 308
Горња Трнава — 66, 303
Горње Црнуће — 137
Горњи Качер — 20
Горњи Милановац — 10, 12, 14, 15, 45, 57, 124, 126, 132, 198, 201, 219, 255, 268, 277!, 288, 299, 346, 364, 389, 404, 405, 410, 412
Госпић — 130, 343
Гостиље — 276
' Градац — 69, 398
Градина — 260, 261, 269
Границе — 416
Грачац — 130, 159
Гроцка — 118, 119
Гружа — 43, 138, 139, 144
Грчка — 10
Губеревац — 15, 113, 116, 233, 238, 332, 357

Д

Давидовица — 219
Даросава — 8, 11, 19, 20, 44, 45, 62, 86, 116, 122, 124, 139, 141, 143, 203, 204, 206, 209, 210, 215, 228, 229, 237, 251, 252, 270, 276, 280, 295, 2%, 297, 305, 306, 309, 312, 314, 315, 324, 326, 328, 330, 338, 339, 340, 341, 349, 350, 354, 355, 359, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 372, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 385, 386, 392, 395, 399, 410, 411, 413
Дебељак — 416
Делнице — 131
Десимировац — 106, 15^, 220
Дивл>ака (в. Драгољ)
Дивчибаре — 276
Дића — 331
Добрача — 22
Добриња — 404
Добродол — 118
Доња Трешњевица — 412
Доња Шаторња — 11, 24, 30, 109, 143, 276, 405
Доње Комарице — 11
Доњи Милановац — 184
Драгачево — 404
Драгобраћа — 11
Драгољ — 133, 220, 234, 277, 301, 331, 346, 352, 404, 411

Дражањ — 118
Драча — 16, 144
Драчић — 197
Дрен — 90, 320, 394
Дрењак — 368, 386
Дрежник — 104
Дрзани — 30
Дрипа — 73, 75, 148, 276, 367
Дрлупа — 119, 376
Друговац — 375, 376, 377, 378, 379, 387
Дубона — 115, 376, 377
Дуго Село — 24
Дудовица — 12, 19, 118, 126, 127, 134, 139,
207, 374, 375, 378, 380, 381, 382, 394, 397
Дунав — 97, 385
Дучина — 116, 226, 237, 238, 347

Ђ

Ђаково — 306
Ђердап — 17
Ђунис — 330
Ђуринци — 116, 119, 386, 387

Е

Европа — 13, 403
Енглеска — 325

Ж

Жабари — 69, 395
Жагарове колибе — 179
Жарково — 415
Живковци — 207, 234, 235, 309, 345, 352, 354,
380
Жировница — 398
Жича — 159, 275
Жути Оглавак — 122, 143, 369, 376, 379, 380

З

Забрежје — 83, 295, 413
Заглавак — 276
Загорица — 415

Заграђе — 120, 146, 251, 252, 255
Загреб — 24, 97, 131, 195, 280
Задар — 424
Зајечар — 73, 158, 184
Закута — 30
Заовина — 276
Западна Морава — 275
Земун — 96, 97, 130, 239, 273
Златар — 332
Златибор — 126, 330
Златовац — 368
Злот — 158
Зрмања — 130

И

Ибар — 17, 412
Ивринград — 200
Иванковци — 16
Ивановци — 63, 148
Иванча — 368
Ивањица — 98, 131
Италија — 172, 173

Ј

Јабланица — 197
Јабука — 131, 265, 342
Јабучје — 85, 89, 90, 95
Јагњило — 117
Јагодица — 126, 158
Јајце — 321, 322
Јанковић — 255, 256
Јарменовци — 109, 275, 389, 390, 391
Јарушице — 12, 13, 32
Јасеница — 14, 21
Јелинац — 163
Јелова Гора — 199, 255, 256
Јеловик — 20, 52, 148, 178, 219, 220, 324, 328,
347, 348, 352, 354, 390, 393, 405
Јеловичке воденице — 219
Јошево — 201
Југославија — 8, Ј24, 25, 26, 27, 45, 63, 73, 10\$,
171, 172, 173, Ј77, 193, 197, 199, 225, 246,
254, 270, 284, 290, 296, 321, 372, Ј91,403,
407, 412, 419, 421, 424
Јунковац — 29, 46, 86, 206, 280, 295, 296, 299,
312, 401

к

Кадина Лука — 108
Калањевачка коса — 380
Капањевци — 124, 249, 346, 381
Камениари — 179
Каменица — 137
Каменице — 16, 20, 112, 338, 339, 340, 353, 354,
Капетанови станови — 406, 413
Карловић — 232
Качер — 12, 14, 20, 64, 148, 301, 331, 354, 366
Качер (р.) — 220, 350
Кијев — 330
Клалово — 131
Кцење — 120
Клинци — 157
Клока — 23
Книн - 131
Кнић — 11
Ковачевац — 115, 154, 168, 170, 186, 194, 210,
379, 415, 416
Кожинац — 126
Козељ — 148, 455
Колубара — 10, 12, 14, 64, 149, 235, 276, 348
Коњуша — 119
Кобаоник — 404
Копљаре — 19, 53, 86, 121, 123, 208, 263, 285,
293, 294, **311**, 347, 348, 353, 388, 389, 395,
424
Кораћница — 11?, 342, 379, 380, 383
Кореница — 361
Косјерић — 23, 255
Космај — 14, 63, 74, 73, 84, 102, 104, 115, 123,
155, 181, 182, 183, 185, 190, 233, 237, 335,
148, 350, **361**, 368, 379, 380, 381, 383, 411,
413
Косово — 62, 19?
Котража — 144
Коцеллво — 131
Кочани — 287, *III*
Кошевина — 258, 263, 264
Коштунићи — 160 ,
Кошутњак — 49 »
Кошутњак (Топола) — 111
Крагујевац — 10, 11, 14, 15, 20, 23, 30, 35, 36,
37, 38, 43, 45, 46, 47, 52, 53, 56, 58, 66,
62, 64, 66, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
85, 86, 90, 91, 92, 93, 104, 106, 108, 113,

127, 130, 133, 138, 141, 143, 144, 146, 148,
154, 155, 158, 159, 161, 162, 165, 167, 170,
178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 194,
195, 196, 206, 208, 210, 211, 224, 225, 227,
228, 241, 245, 276, 279, 280, 281, 282, 284,
288, 289, 294, 2%, 299, 301, 302, 306, 314,
317, 219, 320, 321, 322, 329, 330, 331, 335,
336, 341, 342, 343, 346, 347, 348, 350, 352,
354, 358, 359, 362, 363, 365, 367, 370, 371,
383, 396, 399, 400, 408, 412, 413, 414, 417,
419, 423, 424

Краљево — 15, 97, 419

Кратово — 131

Кременице — 255

Криџа Река — 123, 143

Крим — 330

Крћевац - 86, 264, 332, 354, 362, 396, «1, 423

Крувз - 272

Крушевац — 73, 74, 75, 200, 275, 287

Крушевица — 116, 207, 218, 235, 277, 346, 353,
366, 367, 374, 375, 380, 381, 397

Крушевички вис — 346, 371, 381, 382, 386

Кршље — 131

Кубршница — 328

Кумбор — 105

Л

Лазаревац — 12, 15, 17, 29, 45, 48, 59, 60, 62,
85, 86, 89, 90, 95, 112, 116, 126, 134, 13?,
136, 139, 163, 180, 206, 207, 228, 230, 245,
267, 280, 295, 296, 298, 299, 300, 320, 323,
346, 349, 361, 364, 367, 371, 380, 382, 393,
394, 397, 401, 403, 404, 421

Лајковац — 15, 108, 121, 123, 135, 136, 131,
324, 374, 375, 382, 403, 404

Лајпциг — 160

Лалинци — 148

Ландол — 117

Лапово — 12, 15, 333

Латковић — 137

Лепеница — 12, 14, 68

Лесковац (с.) — 15

Лесковац — 73, 75, 105, 197, 201

Леушић — 201 ,

Лијевно — 24

Лика — 64, 131, 273, 326, 361, 424

Лим — 256, 259, 261, 264, 265, 267, 341
Липа — 131
Липаљ — 30, 62, 147, 148, 374, 424
Липоваи — 209, 280, 282, 353, 382
Лисовићи — 91, 104, 113, 123
Литија — 342
Лондон — 356
Лоскуња — 344

Л>

Љиг — 12, 62, 126, 139, 147, 201, 301, 374, 382,
390, 404, 405, 412, 421
Љубичеваи — 124, 161
Љуљани — 16
Љутовница — 121, 346

М

Мађарска — 172, 403
Мајдан — 346
Македонија — 196, 287, 288, 321
Мала Иванча — 416
Мала Крсна — 15
Мали Борак — 204, 240
Мали Мокри Луг — 415
Мали Пожаревац — 63, 145, 346, 387, 416
Мали Црљени — 135, 343, 346
Мало Крчмаре — 332, 333
Мало Орашје — 364, 377
Маљен — 126, 276
Манојловац — 20, 79, 132, 169, 209, 271, 331,
335, 336, 338/339, 340, 352, 396, 424,
Марибор — 24, 166
Мариновац — 332
Марковац — 106, 149, 311, 391, 392, 395, 405,
406
Марковићи — 209
Марсељ — 195
Маскар — 46, 47, 71, 120, 123, 127, 424
Мачва — 10, 180
Медведњак — 380
Медошевац — 394
Мелем — 258
Меленци — 110
Менсфилд — 16

Метино брдо — 362
Мијоковац — 410
Милатовица — 408
Милановац (в. Горњи Милановац)
Милутовац — 275
Мионица — 126, 180, 201, 308
Мирашевац — 108
Миросалци — 111, 206, 347, 349, 350
Мисача — 19, 21, 52, 86, 109, 110, 212, 290,
326, 329, 351, 376, 379, 392, 411, 413
Младеновац — 15, 58, 64, 72, 75, 76, 77, 78,
84, 85, 86, 89, 91, 102, 104, 106, 113, 115,
121, 123, 126, 132, 134, 153, 154, 155, 163,
167, 168, 169, 170, 178, 179, 180, 181, 185,
186, 194, 196, 202, 206, 208, 209, 210, 228,
237, 239, 317, 341, 342, 346, 347, 348, 350,
351, 354, 358, 361, 362, 365, 367, 370, 376,
379, 387, 390, 406, 408, 410, 414, 415, 416,
417, 423
Младеновац (с.) — 117
Мокра Гора — 255, 256, 265
Мостар — 53, 54, 161
Моштаница — 233
Мутња — 24

Н

Наталинци — 11, 149, 415, 416
Неваде — 268
Негбина — 272
Немачка — 144, 172, 401, 422, 424
Неменикуће — 116
Нова Варош — 131, 240
Нови Сад — 99
Никшић — 62
Нишка Бања — 9

Њ

Његовановићи — 161

О

Обрадово брдо — 211
Обреновац — 14, 130, 180, 181, 184
Обровац — 272

Овсиште — 11, 23, 28
Олеса — 330
Ојковица — 240
Оњег — 380
Опленац — 10, II, 143, 148, 408, 413
Орашац — 11, 19, 48, 108, 160, 168, 170, 211
212, 213, 229, 265, 351, 354, 388
Орашје — 374, 379
Орловац — 132
Орловица — 351, 354
Осредак — 203, 375
Острвица — 254, 255
Оцаци — 65

П

Пајазитово — 144
Пакрац — 130
Паланка — 414, 415, 416
Падевине — 179, 223
Панчево — 158, 198, 202, 385
Париз — 160
Партизани (в. Даросава)
Парцани — 102, 233
Петријево — 118, 361
Петровац на Млави — 96, 415
Петровчић — 239
Пећ — 130
Пласковац — 124, 143
Пљевља — 200, 256, 257, 264, 265, 266, 269,
271, 272
Подунавље — 14, 376, 378, 386, 387
Пожаревац — 10, II, 15, 72, 73, 75, 167, 168,
169, 170, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
186, 190, 194, 203, 208
Пожега — 404, 412
Пол>анице — 147, ,331
Пољска — 172, 403
Поникава — 276, 342
Поповић — 117, 1%, 202
Поробић — 65
Посавнна — 14, 232, 273
Праг — 198
Прањани — 16
Прељина — 200
Пресека — 388, 389, 406, 412
Прибој — 256
Пријевор — 105

Пријепоље — 50, 69, 104, 158, 159, 226, 24
'С »-и^~241. 253, 254, 256, 257, 258, 259, 261, 26
""'-264, 271, 311, 341, 342, 423
Пркосава — 111, 206, 347, 353, 368, 386, 39
Притока — 130
Прогореоци — 134, 234, 235, 277, 299, 30
346, 352, 366, 367, 380, 381
Прокоп — 379, 380, 387
ГТрокупл^ — 126
ПружатсЈвац — 117

Р

РабрОвац — 71, 168, 194, 211
Равна Гора — 255, 276, 277
Радинац — 118
Радмиловић — 275
Рајковац (Младеновац) — 117
Рајковац (Топола) — 142, 424
Раља — 106, 118, 417
Рамаћа — 30, 228
Раниловић — 122, 143, 181, 182, 364, 368, 37'
Расина — 275
Ратковић — 301
Рача — 12, 47, 61, 108, 144, 266, 302, 333
Раштина — 53
Ресник — 11
Рековац — 301
Ријека — 49
Рисовача — 163, 329
Рогача — 113, 123, 237, 238, 376, 379
Ропчево — 106, 387
Росић — 276
Рудник — 8, 12, 41, 48, 102, 106, 107, 137, 139,
141, 146, 158, 170, 178, 179, 195, 208, 209,
211, 218, 219, 223, 225, 227, 228, 245, 275,
329, 335, 339, 340, 346, 350, 389, 405, 410,
412, 423
Рудник (варошица) — 12, 124, 143, 146, 158,
2 18,
219, 389, 3%
Рудовци — 48, 51, 86, 109, 111, 116, 117, 218,
276, 2%, 298, 353, 366, 394
Рума — 95
Румунија — 172, 316, 403
Русија (в. Совјетски савез)
Ручићи — 161, 183

С

Сава — 59, 97, 232, 233, 234, 237, 385
САД - 325
Санџак — 8, 36, 50, 63, 98, 102, 104, 127, 158, 195, 196, 198, 200, 226, 227, 234, 241, 242, 251, 252, 254, 272, 275, 276, 277, 279, 321, 323, 361, 423
Сарајево — 126, 255, 263
Сараново — 159
Светиња — 423
Светозарево — 126, 158
Сврачковци — 124, 207, 219
Седло — 178
Селевац — 21, 117, 376
Селтерс бања — 379
Селџачница — 341
Сенаја — 115
Сењ = 49
Сењак — 96, 104
Сеона — 118, 387
Сеча Река — 276
Сибница — 112, 113, 115, 386
Сџпић — 74, 398
Сицилија — 172
Сјеница — 258, 259
Скопље — 17, 131, 287
Славковица — 107, 276, 277
Славонски Број — 284
Словенија — 24, 196, 321, 342
Слуњ — 104
СМбдерево — 119, 186, 317, 341, 360, 361, 364, 415, 416
Смедеревска Паланка — 57, 96, 202, 210, 284, 400
СБбјетски савез — 24, 27, 172, 198, 305, 325
Сокобања — 287, 288, 325
Солвлица — 258, 263, 264
СвПбт — 237, 347, 354, 379, 387
СМл1т — 195
Срб — 131
Србија — 7, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 22, 23,, 25, 30, 35, 37, 41, 43, 49, 50, 63, 73, 75, 76, 102, 105, 127, 136, 139, 141, 143, 144, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 213, 217, 218, 224, 226, 232, 233, 234, 235, 239, 245, 251, 254, 255,

256, 257, 275, 276, 282, 283, 293, 310, 314, 319, 320, 321, 323, 341, 342, 355, 360, 365, 374, 375, 385, 389, 391, 392, 403, 411, 412, 415, 417, 419, 421, 423, 424

Средња Река — 98
Средоземље — 17
Срем — 64, 90, 232, 234, 237, 242, 245, 290, 385
Сремска Митровица — 196
СР Немачка — 258
Старач — 353
Стари Бановци — 64, 65
Стари Брод — 276
Стариград — 49
Стеничке баре — 233
Стојник, београдски — 233, 238
Стојник, младрновачки — 20, 116, 143, (49, 212, 3)1, 352, 361, 376, 380, 385, Ј?)
Столице — 200
Страгари — 16, 134, 135, 16'
Стрмово — 131, 206, 394
Стубица — 394
Стубички вис — 375, 380, 381
СССР (в. Совјетски савез)
Сува Чесма — 416
Суворобор — 255, 277
Суводол — 118
Сушак — 49. 273

Т

Таковд — 148. 256, 269
ТамЈјЈра — 93
Тарз — 197, 255, 256, 27(5
Теовац — 16
Тетово — 130
Тимок — 415
Тометино Полје — 255, 353
Топлица — 173, 403
Топола — 10, II, 15, 55, 60, 66, 67, 86, 124, 127, 143, 146, 163, 211, 249, 264, 324, 29, 330, 331, 354, 362, 388, 395, 396, 401, 404, 405, 406, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 421, 423, 424
Травно поље — 165, 405, 406
Трбушница — 61, 111, П6, 127, 139, 207, 235, 276, 306, 312, 320, 321, 346, 348, 350, 352, 364, 369, 371, 375, 380, 393, 394, 397

Требеж — 359
Требиње — 53
Трепча — 17, '30
Тресонче — 130
Трешњевица — 16, 124, 390, 412
Трнава — 66, 143
Трудељ — 16, 121, 123, 124, 251, 252, 254, 348, 396
Тулеш — 102, 134
Тунис — 148

Ћ

Ћелије — 24, 86, 306
Ћуприја — 10

У

У б - 8 5
Удовице — 118
Угриновци — 20, 107, 108, 161, 255, 396
Ужице — 45, 93, 98, 107, 108, 126, 131, 180, 255, 262, 267, 276, 365, 366, 404
Ужичка Пожега — 31
Умка — 59, 232, 233, 242, 354, 385
Умчарн — 376, 378, 416

Ф

Француска — 10, 199, 403

Х

Херокло — 330
Хрватска — 272, 321 344

Ц

Цветковац — 394
Цветовац — 24, 300
Церове — 146
Циган-мала — 163, 326
Ц. Оточ. — 131
Црна Гора — 22, 23, 61, 105, 254, 321, 396, 424
Црни Као — 393

Црни Луг — 158
Црна Трава — 197

Ч

Чачак — 73, 74, 75, 78, 79, 80, 108, 121, 123, 137, 155, 160, 164, 165, 167, 168, 169, 1 /о!
179, 180, 182, 184, 190, 199, 200, 201, 206, 207, 208, 224, 255, 256, 336, 359, 410, 412
Челебић — 272
Чибутковица — 30, 380, 381, 382
Чибутковички вис — 382
Чукарица — 49, 95
Чумић — 11, 53, 138, 144, 228, 363

Џ

Џумаја — 105

Ш

Шабач — 22, 36, 104, 376
Шавник — 62
Шаторња — 389, 405, 406, 410, 412, 413
Шековићи — 158
Шење — 128
Шепшин — 117
Шилопаја — 16, 106, 119
Широка Кула — 64, 130, 343
Шљивовац — 30, 119
Шмарна Гора — 196
Шопићи — 29, 59, 85, 86, 90, 130, 267, 397
Шпанија — 195, 199
Штавица — 24, 107, 108, 412
Шумадија — 7, 8, 9, 12, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 35, 42, 50, 58, 59, 64, 72. 73, 74, 7J, 84, 85, 103, 104, 105, 107, 110, 130, 145, 151, 152, 158, 164, 170, 173, 181, 184, 185, 190, 195, 198, 199, 203, 204, 205, 206, 210, 213, 225, 226,231, 232, 234, 242, 251, 252, 254, 267, 268, 275, 277, 282, 284, 285, 293, 296, 297, 300, 301, 302, 305, 314, 316, 339, 343, 354, 357, 358, 359, 365, 366, 370, 375, 376, 378, 382, 383, 385, 388, 389, 391, 395,403, 415, 422, 423, 424
Шутица — 154, 212, 351, 354
Шутци — 31, 137, 147, 160, 249, 301

И С П Р А В К А

У првој књизи Преглед историје НОБ у Шумадији на страни 174. поткра-
ла се једна грешка. Наведено је да су Богосава Мијаиловића из села Вукосава-
ца убили четници Зарића, званог Јастреб. Међутим, у убиству су учествовали
четници под командом Милорада Живановића — Јастреба.

Зарићи из Вукосаваца су помагали НОБ. Из ове фамилије борац VII чете
Првог шумадијског НОП одреда Драгиша Зарић погинуо је 1941. године у
борби са непријатељем нашег народа.

Извињавамо се за ову грешку свим присталицама НОБ-а из фамилије За-
рић.

РЕДАКЦИЈА

С А Д Р Ж А Ј

ПРЕДГОВОР	7
НЕПРИЈАТЕЉСКЕ СНАГЕ У СРБИЈИ 1943. ГОДИНЕ	9
ЧЕТНИЦИ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА	13
КПЈ И СКОЈ У ОКРУГУ	33
МЕРИЛО ВРЕДНОСТИ ПАРТИЈСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ — ЈАК ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД	83
„ДИВЉИ" — НЕРЕДОВНИ КАНАЛ ЗА СЛАЊЕ ЉУДИ ИЗ БЕОГРАДА У ПРВИ ШУМАДИЈСКИ ОДРЕД	89
ПРВИ ШУМАДИЈСКИ ОДРЕД „МИЛАН БЛАГОЈЕВИЋ" И ЊЕГОВЕ БОРБЕ И АКЦИЈЕ 1943. ГОДИНЕ	101
Прослава Првог маја на Букуљи, одвајање бораца за Космајски и Ваљевски партизански одред	125
Непријатељски терор над народом	141
Припреме и стварање Првог-батаљона НОВ Србије	151
Припреме и напад на Аранђеловац	162
ВОЈНО И МЕЂУОКРУЖНО ПАРТИЈСКО САВЕТОВАЊЕ НАБУКУЉИ	167
БОРБЕ И АКЦИЈЕ ПРВОГ БАТАЉОНА НОВ СРБИЈЕ	205
СТВАРАЊЕ ПРИВРЕМЕНЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ И ПРИПРЕМЕ ЗА ФОРМИРАЊЕ ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БРИГАДЕ	217
ФОРМИРАЊЕ ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БРИГАДЕ НА РУДНИКУ	223
ДОЛАЗАК ВОЈНОПОЛИТИЧКИХ РУКОВОДИЛАЦА ИЗ БОСНЕ У ШУМАДИЈУ	231

ОДЛАЗАК БРИГАДЕ НА ТЕРИТОРИЈУ ОК МЛЕДЕНОВАЦ	237
ПРВА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА И ПРВИ ШУМАДИЈСКИ	
ОДРЕД ПОНОВО У ОКОЛИНИ БУКУЉЕ И РУДНИКА	245
ПРИПРЕМЕ ЗА НАПАД НА АРАНЂЕЛОВАЦ	247
ПРИПРЕМЕ БРИГАДЕ ЗА ОДЛАЗАК НА СЛОБОДНУ	
ТЕРИТОРИЈУ У САНЦАКУ.	251
ДОЛАЗАК ПРВЕ ЈУЖНОМОРАВСКЕ БРИГАДЕ У ШУМАДИЈУ ...	275
ПРВИ ШУМАДИЈСКИ НОП ОДРЕД И СИТУАЦИЈА ПОСЛЕ	
ОДЛАСКА БРИГАДЕ У САНЦАК	277
КПЈ У ОКРУГУ КРАЈЕМ 1943. И У 1944. ГОД. _____	279
МК КПЈ АРАНЂЕЛОВАЦ И СРЕСКА ПАРТИЈСКА И	
СКОЈЕВСКА РУКОВОДСТВА.	287
ПАРТИЈСКИ КУРСЕВИ	305
Партијски курс у Даросави	305
Други курс у Даросави	306
Партијски курс у Буковику.	307
Наставак курса на Венчацу.	309
ПАРТИЈСКА ТЕХНИКА	311
Техника среских руководства партије	317
ПРИПРЕМЕ ЗА СТВАРАЊЕ ВИШИХ ОРГАНА ВЛАСТИ	319
Друго заседање АВНОЈ-а _____	321
ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА	323
ЛЕЧЕЊЕ РАЊЕНИХ И ОБОЛЕЛИХ БОРАЦА	335
ФОРМИРАЊЕ ДРУГЕ ПРИВРЕМЕНЕ ШУМАДИЈСКЕ	
БРИГАДЕ	343
БОРБЕ И АКЦИЈЕ ДРУГЕ ПРИВРЕМЕНЕ	
ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ	345
Фебруарске акције	349
Акције у марту _____	351
Извештај о акцијама партизанске тројке	353
Борбе и акције у априлу _____	354
Партијско саветовање војних и политичких	
руководилаца Првог батаљона _____	355
ПРИПРЕМЕ И ФОРМИРАЊЕ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ	
БРИГАДЕ	357

Формирање Друге шумадијске бригаде	359
РАЗБИЈАЊЕ И ПОРЕЗ БРИГАДЕ	365
ОБНАВЉАЊЕ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ, БОРБЕ И АКЦИЈЕ	371
ДОЛАЗАК СРЕМСКОГ БАТАЉСНА У ШУМАДИЈУ	385
НАСТАВАК ТЕРОРА У ШУМАДИЈИ	391
Вешање људи у Аранђеловцу 26. XI 1943. г.	395
Велико клање људи у селу Копљарима	395
Погибија партијских кадрова	398
Специјална полиција организује хајку за хватање учесника НОБ-е у градовима	400
ЗАВРШНЕ БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ШУМАДИЈЕ	403
БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА	415
НАРОДНА ВЛАСТ	421

Милован Мика Милосављевић

ПРЕГЛЕД
ИСТОРИЈЕ НОБ У ШУМАДИЈИ II

Лектор и коректор
Бранислава Ризнић

Нацрт корица
Раја Нмколић

Технички уредник
Зорица Недељковић

Цртеж на корицама израдио 1941. непознати
Ужичке штампарије у слободном Ужицу

Штампање завршено новембра 1987.
Тираж 4000 примерака

Штампа
Штампарија „Напредак“ Аранђеловац

